

A VESZPRÉMI EGYHÁZMEGYE MULTJÁBÓL
2.

PADÁNYI BIRÓ MÁRTON
VESZPRÉMI PÜSPÖK
ÉLETE ÉS KORA

IRTA

PEHM JÓZSEF
ZALAEGERSZEGI APATPLÉBANOS

HARMINCHAT KÉPPEL

ZALAEGERSZEG 1934.
ZRINYI NYOMDAIPAR RÉSZVÉNYTÁRSASÁG

A VESZPRÉMI EGYHÁZMEGYE MULTJÁBÓL
2.

PADÁNYI BIRÓ MÁRTON

VESZPRÉMI PÜSPÖK

ÉLETE ÉS KORA

IRTA:

PEHM JÓZSEF
ZALAEGRSZEGI APÁTPLEBÁNOS

ZALAEGRSZEG, 1934.
„ZRINYI” NYOMDAIPAR RÉSZÉNYTÁRSASÁG.

Nihil obstat.

Sabariae, die 11-a Novembris a. 1933.

Dr. GÉFIN JULIUS
censor dioecesanus.

Nr. 2082/1933.

Imprimatur.

Sabariae, die 13-a Novembris a. 1933.

TAUBER ALEXANDER
Vicarius Generalis.

L. S.

PADÁNYI BIRÓ MÁRTON KÉPE COMPENDIOSA C. MŰÉBŐL

Nagyméltóságú és Főtisztelendő

Dr. Rott Nándor úrnak,

veszprémi megyéspüspöknek,

a magyar királyné kancellárjának,

Veszprém vármegye örökös főispánjának,

az Aqu. Szent Tamás-Társaság elnökének, a magyar tudomány

és irodalom művelőjének és megértő pártfogójának

a legmélyebb hódolattal

a Szerző.

A HASZNÁLT LEVÉLTÁRAK ÉS KÖNYVTÁRAK JEGYZÉKE.

Levéltárak:

<i>Alistdl :</i>	ref. gyülekezeti r. k. plébániai
<i>Bécs :</i>	Haus-, Hof- u. Staats-Archiv Hofkammer-Archiv
<i>Bicske :</i>	ref. gyülekezeti r. k. plébániai
<i>Budapest :</i>	Piarista központi M. kir. Orsz. Levéltár
<i>Csorna :</i>	prem. házi
<i>Eger :</i>	püspöki
<i>Esztergom :</i>	papnöveldei primási
<i>Felsőörs :</i>	ref. gyülekezeti prépostsági
<i>Győr :</i>	püspöki vármegyei
<i>Körmend :</i>	Hg. Batthyány-Strattmann családi
<i>Nagykanizsa :</i>	ferences házi
<i>Nagyszombat :</i>	jezsuiták házi
<i>Padány :</i>	ref. gyülekezeti
<i>Pécs :</i>	püspöki
<i>Pozsony :</i>	ferences házi káptalani vármegyei
<i>Róma :</i>	Vatikáni
<i>Sümeg :</i>	ferences házi r. k. plébániai

<i>Székesfehérvár :</i>	egyházmegyei plébániai vármegyei
<i>Szombathely :</i>	egyházmegyei (zalai) plébániai káptalani püspöki vármegyei
<i>Veszprém :</i>	egyházmegyei plébániai ferences házi káptalani piarista házi püspöki vármegyei városi
<i>Zalaegerszeg :</i>	plébániai vármegyei városi
<i>Zágráb :</i>	püspöki
<i>Zirc :</i>	ciszt. házi

Könyvtárak :

<i>Bécs :</i>	Bécsi Magyar Történelmi Intézet Egyetemi könyvtár
<i>Budapest :</i>	Egyetemi könyvtár Nemzeti Múzeum
<i>Szombathely :</i>	Papi kölcsönkönyvtár papnöveldei
<i>Veszprém :</i>	püspöki

A RÖVIDÍTÉSSEL IDÉZETT MUNKÁK JEGYZÉKE.

- Anjoukori okmt.* = Anjoukori okmánytár. I—VII. Bpest, 1878—1920.
Csánki = Dr. Csánki Dezső: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. II—III. Bpest, 1894—97.
Fejér: Cod. dipl. = Georgius Fejér: Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. I—XI. vol. Budae, 1829—44.
Hazai okmt. = Hazai okmánytár. I—VIII. Győr, majd Bpest, 1865—91.
Monum. Romana episc. Vespri. = Monumenta Romana episcopatus Vespriensis (A veszprémi püspökség római oklevéltára.) I—IV. Budapestini, 1896—1907.
Századok. = A Magyar Történelmi Társulat folyóirata. Bpest, 1867—
Tört. Tár. = Történelmi Tár. Bpest, 1878—1911.
Z. O. = Zala vármegye története. Kiadja Zala vármegye közönsége. Oklevéltár. Szerkesztik: Nagy Imre, Véghely Dezső és Nagy Gyula. I—II. 1886—90.

RÖVIDÍTÉSEK:

- c.* = capsula.
Comit. = Comitatus.
fasc. = fasciculus.
fol. = folio.
kápt. = káptalani.
lad. = ladula.
l. = lap.
lvt. = levéltár.
nr. = numerus.
O. L. = M. kir. Országos Levéltár.
p. = pagina.
Pozs. = pozsonyi.
Prot. Epp. Vespri. = Protocollum Episcopatus Vespriensis.
Vat. lvt. = Vatikáni levéltár.
vm. = vármegye, vármegyei.
vol. = volumen.

Elüljáróban.

A liberális történetiszemlélet varázslatos hatása eredményezte azt, hogy a XVIII. század — a szellemtörténeti irány feltűnéséig — történelmünknek legkevésbé megértett és így átértékelésre leginkább megérett korszaka. Az ember helyett csak szabadságeszmét, nemzeti küzdelmeket hajszoló régi irány egyik zászlóvivője, Marczali szerint a XVIII. századnak csak egy jelentős eseménye volt: a nemesi insurrectio; és csak egy jelentős alakja: ez Mária Terézia.¹ Ez a vékony vázlat ma már legalább annyira bővül, mint amennyire módosításra szorul Ballagi megállapítása, aki a XVIII. századot álmos kornak nevezi.²

Ez a század amellett, hogy elnemzetlenedettnek, elnémetesedettnek tartják, úgy él a magyar fejekben, mint a zsibbadtság, elernyedés és élettelenség világa, amelyet az az állóvíz jelképezhet, amelynek új — legalább népszerű — forrásai nincsenek, régi vize pedig fogy és romlik.

A magyar történetírás szellemtörténeti irányzata és a mélyebb betekintés jóval kedvezőbb képét adja ennek a kornak a ragyogó kuruc korszak után is.

Belföldi harcmezők híján is vannak szellemi harcok és küzdelmek; eszmék érnek a katolikus restaurációban, a barokk világban. Más korokét meghaladó hatalmas romtakarítás folyik és a lendületes építő munka felett, amelyben ott él az ember, nem lehet szemet hűnyni. Nyilvánvaló, hogy akkor nemzetünk az anyagi és szellemi virágzás magas fokára emelkedett.

Nagy emberei nincsenek oly nagy számmal, mint a XVII. és XIX. századnak; de még fel kell szántanunk a történelemnek ezt

¹ Marczali Henrik: Gr. Pálffy Miklós főkancellár emlékiratai. Értekezések a Tört. Tud. köréből. Budapest, 1883. 4. l.

² Ballagi Aladár: A magyar nyomdászat történeti fejlődése 1472—1877. Bpest, 1878. 108. l.

a kimerítettnék és elintézettnék látszó mezejét is. Ez az életrajz szerény ekehajtás. Ezen a téren nem az első. A Tiszántúl vallási képét már feltárták.¹ A nyilvánosság elé kívánczik azonban a Dunántúl is. Amit Kelemen Didák² és gr. Csáky Imre³ végzett a XVIII. század első felében a Tisza mentén és Erdélyben a templomok, iskolák visszafoglalásával és építésével és az előbbi vándorlásaival, prédikációival, hitvitázó irataival: azt végezte párhuzamosan és folytatólagosan a Dunántúlon Biró Márton.

Biró eléggé ismeretlen egyéniség. Itt-ott egy-egy cikk foglalkozik vele az egyházi irodalomban. Egyik nagynevű utóda, br. Hornig biboros enyhített ugyan Biró Naplójának kiadásával azon a mostohaságon, amely Biró emlékét körülveszi; de a Napló Biró életének és működésének csak egyik fejezetét adja.⁴ Pedig Birónak egész élete és tevékenysége előkívánczik.

Nagy terjedelmű az az anyag, amely a különböző könyvtárakban és levéltárakban élénk táruult. A jelentős anyagból is a legtöbbet a veszprémi püspöki levéltár nyújtotta anyagának gazdagságával, gondos elrendezésével⁵ és a levéltárat rendező levéltárnok: Dr. Pfeiffer János kiváló előzékenységével.

Igyekeztünk a nagy Janssen elvét követni: „Die Quellen sprechen zu lassen.“ Hogy az író még sem vonta meg magát teljesen az anyag mögött, az természetes. A források és tények kovácsolják ugyan a legerősebb érvet; de annyira elfelejtett és vitatott egyéni-

¹ Dr. Csák A. Cirjék: Kelemen Didák csodás élete és működése. Miskolc, 1927.

² Minorita (1683—1744).

³ Biboros, kalocsai érsek (1672—1732). V. ö. Dr. Málnási Ödön: Gr. Csáky Imre bibor-nok élete és kora. Kalocsa, 1933.

⁴ Br. Hornig Károly: Padányi Biró Márton veszprémi püspök naplója. Veszprém, 1903. Ez a mű, amelyet később Napló címen idézünk, feldolgozza Biró naplóját. Ez utóbbi csekély kivétellel Biró írása; a veszprémi püspöki levéltárban lelhető. Elég terjedelmes; negyedréthben 253 lap. Magyar és latin nyelven vegyesen hozza az 1751—1758 között lefolyt közéleti eseményeket; továbbá főként a Rómába küldött két (1752, 1758.) jelentést az egyházmegye állapotáról (Martini Bironij Padani episcopi Weszprimiensis villicationis ratio et relatio). A két fontos jelentés eredetije Rómában a Congr. Concilii-nél; 1901-ben Hornig másoltatta le. Biró püspök halála után naplója — úgy látszik — a rokonok kezébe került. Egyikük az 1825—27-i országgyűlésen ajándékozta Markl Ignác czertartónak, a későbbi nagyprépostnak, aki aztán visszaajándékozta a püspöki levéltárnak (Napló. 9. l. és az eredeti címlapi bejegyzése).

⁵ V. ö. Dr. Lukcsics Pál: A veszprémi püspöki levéltár. Bpest, 1932. Különlenyomat a Levéltári Közlemények 1931. évi 1—2. számából.

ség körül, mint aminő Biró Márton volt, itt-ott le kell vonni a tanulságokat és eredményeket.

Köszönetet mondunk azoknak, akik tudásukkal, szíves készségükkel segítettek fáradságos munkánkban. Dr. Paulinyi Oszkár levéltárnok (Bécs), Dr. Friedreich Endre piarista tanár, Dr. Kapossy János egy. m. tanár (Budapest), Dr. Bedy Vince nagyprépost és Dr. Szabady Béla káptalani levéltárnok (Győr), Dr. Holub József egy. tanár, Szentkirályi István hittud. főisk. tanár (Pécs), Dr. Faust Ovidius városi és káptalani levéltárnok (Pozsony), † Kovács Lajos áldozópap (Róma), Dr. Schneider Miklós vármegyei főlevéltárnok (Székesfehérvár), Dr. Géfin Gyula hittud. főisk., Dr. Horváth Tibor prem. r. gimn. tanár (Szombathely), Dr. Galla Ferenc hittud. főisk. tanár (Vác), Eberhardt Béla c. főigazgató, Dr. Gutheil Jenő káptalani levéltárnok, Dr. Pfeiffer János püspöki levéltárnok, Rhé Gyula múzeumi igazgató, Dr. Schwartz Róbert püspöki könyvtáros, Strausz Antal prépost-kanonok, Dr. Vevér Emil várm. levéltárnok (Veszprém), Dr. Fára József várm. főlevéltárnok, Suszter Oszkár c. igazgató, reálgimn. tanár (Zalaegerszeg) urakat illesse a köszönet szava! A Biró püspök örökéhez tartozó egyházmegyék plébánosait épúgy!

Zalaegerszeg, 1934. pünkösöd.

S z e r z ő.

I.

Biró Márton származása, gyermekkora.

Ha valaki ismeri Biró Márton életének bármi kis részét is és belép a veszprémi barokk püspökvárba és szemben áll a veszprémi püspökök képsorozatával: segítség nélkül is ráakad Biró Mártonra, hisz nem keres mást, mint akaratembert. Az akarat az ő képén jelentkezik leginkább. Akinek alakjáról ez a szerény könyv el szeretné vonni az idő leplét, tehetségével, akaratával, keménységével, lobogó buzgalmával, eredményeivel népszerű és regebeli alak lett a Balaton mentén; legendákat szőnek köréje őszi, téli estéken a kedélyes fosztók és fonók. De ha a történelem ítélete még nem is végleges élete és munkája felett; hatalmas teste, ősmagyaros megjelenése, mongolos koponyája és arca, magas homloka, átható szeme, határozott arcvonalai belső értékről beszélnek és már a külső is sejteti, hogy Biró Márton a magyar katolikus egyháznak korában vezéralakja, hazájának — kora módja szerint — érdekes fia és bajvívója volt ¹

Az esztergomi főegyházmegye területén, a Vág és Nagy-Duna közt elterülő Csallóközben, — vagy ahogy ő nevezi — Sarlóközben, szorosabban Alsócsallóközben, Pozsony vármegyében, a jelenleg cseh megszállás alatt sínylődő Padány községben született.² Ez egyike ama kevés Biró-életadatnak, amely nem vitás.

¹ Irodalmunkban szerepel egy másik Biró Márton is, a neves minorita (1759—1823), akit ifjabbnak vagy szentkátolnai-nak nevezünk.

² Szinnyi József: M. írók élete és munkái. Pest, 1857. I. 1084. l. — Vat. lvt.: Processus Ecclesiarum Consist. 1745. vol. 132. fol. 805, 807, 811. — Juventutis scholasticae gymnasii Nitriensis Scholarum Piarum a primo inde ingressu liber primus (1701—36). Kézírtos jegyzék. Piarista közp. lvt. Bpest—Vitae Praesulum Wesprimensium scriptore Joanne Róka . . . Posonii, 1779. p. 484. — Róka János váci és csanádi címzetes, később boszniai kanonok latin nyelven megírta a veszprémi püspökök, köztük Biró Márton életét. Ez a mű az egyházmegye első monográfiája. Az itt-ott helytelen adatok mellett is a püspököknek komoly, nélkülözhetetlen életrajza.

A Csallóköz érdekes világa hozzátartozik magyarázatképen Biró Márton egyéniségéhez. A Duna két ága sajátos külön magyar világot alakított ki és határol. A Csallóköz, mint sziget, oly nagy terjedelmű (1885 km²), hogy Európa folyóvízrendszerében páratlan: 200 helység és népes pusztá helyezkedik el a földjén. A korábbi századokban száz és száz vízer, sőt számos nagyobb folyóág szelte át. Valamikor a termékenysége az Aranykert szép nevéhez juttatta.¹

A kiváló minőségű, holdankint 12—15 q búzát is megadó fekete földek a földművelés és állattenyésztés Kánaánjává teszik azóta, hogy 1893-ban levezették a talajvizet. Valaha a királyi istállók állottak itt ezen a tájon (Felistál, Alistál); a monda szerint Mátyás király sokszor megfordult itt.

Padány a Nagy-Dunától kb. 15, a Kis-Dunától kb. 18 km-nyire fekszik.

Amint jókorán szerepel okiratainkban maga Csallóköz Challoköz néven,² épúgy Padány, Biró Márton születési helye is ősi eredetű. Ősi besenyőtelep; már az 1265-i oklevél mint ilyet említi. 1288-ban Terra Padan, 1291-ben Villa Padan, 1326-ban Possessio Padan a neve. Az Anjouk idejében, 1341-ben határjárási per beszél a civódó padányi és petényi nemesekről. A pápai tizedszedők jegyzékében elferdítve Podans néven szerepel. A határos Peténnyel együtt valószínűleg Pozsony vár tartozéka volt.³

Az ősi Padányt, — amely aligha a mai Padány helyén állott, hanem Péterháza táján, a mai Padány és Alistál között, — meg kell különböztetnünk Kispadánytól, amely ma Böggölő község néven ismeretes. A múltban t. i. két Padány szerepelt: Kispadány és Nagypadány. Ez utóbbi Biró születéshelye.

Padány sokféle alakban bukkan elénk.⁴

Mindkét Padány (Nagypadány és Kispadány, vagyis Böggölő, vagy Böggölő) egyike a számos csallóközi nemes községnek.

¹ Magyarország vármegyéi és városai. Pozsony vármegye. Budapest, 1905. 5. l.

² Pozs. kápt. lvt.: c. 14. fasc. 20. nr. 9.

³ Magyarország vármegyéi és városai. Pozsony vármegye i. m. 101. l.

⁴ V. ö. függelék.

Bögellő káptalani birtok is volt;¹ hasonlóan nem tudunk Padányról. De amint Bögellő nemeseiről (Jánfy, Kossa, Vass) már 1503-ban tudunk,² a padányi nemeseiről is van tudomásunk: 1430-ban Padányi Balázs, Sikabonyi Kozma, Hidvéghy László; 1486-ban a Kérek-, 1489-ben a Padányi- és Gelley-család ismert. 1558-ban a Borya-család, 1579-ben Nemes Várkonyi Farkas, 1593-ban a Hegy-család lakta Padányt. A legkiterjedtebb család azonban — következtetésünk szerint — a Biróké. A Birók a Padányi-családdal házasság révén kerültek kapcsolatba. A Birók közül 1409-ben említik Biró Pált és Istvánt,³ 1524-ben Byro Mihály, 1528-ban Biró Miklós,⁴ 1579-ben János padányi nemes és Margit leánya,⁵ 1589-ben nemes Byro János és fia, Jakab szerepel.⁶ Ezek padányiak. De jut a Birókból máshova is: 1508-ban Biro János de Theed,⁷ 1525-ben István, András, János fia Kesülcésen,⁸ 1526-ban Biró Mátyás és Ambrus Teberéthén;⁹ közvetlen Mohács után Bertalan és Vince Siposkarchán,¹⁰ 1534-ben János Alistálon,¹¹ 1536-ban Imre Kispadányban,¹² 1572-ben Byro Erzsébet, Petrovics Jánosné Alistálon,¹³ 1629-ben Byro András,¹⁴ 1705-ben a mosonyi Bezenyén Biró Orsolya, Kajdics Fülöpné, Biró István és Ilona Róza,¹⁵ 1718-ban Biró Péter Bujtheleken (ma Bústelek),¹⁶ 1722-ben Biró Erzsébet, Kovách Györgyné Kisbáron él.¹⁷

Elég kiterjedt tehát a család. Bőségéből jutott a Csallóköz különböző vidékeire, de azon túl is.

¹ Pozs. kápt. lvt.: c. 28. fasc. 1. nr. 67.

² U. o. c. 26 A. fasc. 1. nr. 18.

³ U. o. Prot. V. extras. 345.

⁴ U. o. Prot. V. fol. 139.

⁵ U. o.

⁶ U. o.

⁷ U. o. Prot. I. fol. 138.

⁸ U. o. Prot. V. fol. 79.

⁹ U. o. Prot. V. fol. 10.

¹⁰ U. o. Prot. V. extras. 333.

¹¹ U. o. Prot. V. fol. 450.

¹² U. o. Prot. V. fol. 537.

¹³ U. o. Prot. XVII. fol. 93.

¹⁴ O. L.: táblai iratok 4. 313.

¹⁵ Pozs. kápt. lvt.: Prot. LI. fol. 670.

¹⁶ U. o. Prot. LIII. fol. 196.

¹⁷ U. o. Prot. LIV. fol. 309.

Padányi Bíró Márton, — vagy amint ő maga is gyakran írja — Martinus Bíró de Padány a fogyó hold idején jött a világra. Nagy Iván¹ és Szinnyi József² szerint 1693. évi ápr. 15-én született. Ferenczy és Danielik és mások szintén 1693-ra teszik születését a hely és a további időpont megjelölése nélkül.³ Vannak, akik 1695-ről beszélnek.⁴

Róka⁵ és Beke⁶ egyöntetűen az 1696. évet fogadják el. Maga Bíró is az ő felfogásukat erősíti meg, amikor 1756. aug. 12-én így ír: „Hatvanadik Esztendőt Isten kegyelméből már által érvén...”⁷ Ez a megállapítás 1756-ban 1696 mellett szól. Szalay György Bíró felett elmondott gyászbeszédében a 67-ik életévről beszél.⁸ Tehát 1696 első felében kellett születnie.

De, ha a születési évben sem egyeznek meg az írók, annál kevésbé a születés havában és napjában. Ebben Róka és Beke is eltér. Róka szerint 1696. ápr. 15-én,⁹ P. Kelemen és utána Beke szerint pedig 1696. márc. 17-én,¹⁰ más helyen közölt adatok szerint márc. 14-én¹¹ született. A legelfogadhatóbb Róka adata. Ezt

¹ Nagy Iván: Magyarország családai. Pest, 1857. I. 108. l.

² Szinnyi József: i. m. I. 1084. l.

³ Ferenczy és Danielik: Magyar Írók Életrajza. Pest, 1856. I. 57. l. — Egyetemes M. Encyclopaedia. Pest, 1859. II. 226. l.

⁴ Scharnbek János: Bíró Márton. Munkálatok. Pest, 1852. 276. l.

A szerző (1828—70) esztergomegyházmegyei, központi papnőveldei kispapként írta dolgozatát. Később nagyszombati főgimn. tanár, majd a központi papnővelde aligazgatója lett. Termékeny egyházi író. (V. ö. Zelliger Alajos: Egyházi írók csarnoka. Nagyszombat, 1893. 464. l.)

⁵ Róka: i. m. p. 484.

⁶ Beke Kristóf: Bíró Márton. Ifjúsági Plutarch. Pápa, 1859. 166. l.

⁷ Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. XV. (1756—57) p. 315: Bíró püspök levele (Sümeg, 1756. aug. 12.) Kehidára.

⁸ Drágalatos Halála . . . Padányi Bíró Márton Uramnak . . . Szalay György . . . Buda, 1762. 3. l.

Szalay György (1730—67) 1736 táján Bíró szülőföldjének is plébánosa Alistálon, 1749-ben galántai plébános, 1758-ban pozsonyi kanonok, majd a központi papnevelő tanulmányfelügyelője, Birónak kortársa. (Szinnyi: i. m. XIII. 316—17. l.)

⁹ Róka: i. m. p. 485.

¹⁰ Beke: i. m. u. o.; Budapesti Egyetemi könyvtár (Kézirattár): Steph. Kaprinai Collectaneorum msc. B. t. XLIII. 66—75.

¹¹ Beke Kristóf: Amoenitates Dioecesis Veszpr. seu Historia Episcopatus Veszpr. Pars III. 225. — Beke Kristóf zalai (bekeházai) családból a vas megyei Torony-ban született 1785-ben. Mint egyházmegyei pap előbb siófoki, majd peremartoni plébánoskodás után Veszprém-ben a Davidicum első igazgatója, később Kanizsán tanár, majd utána Vöröserényben plébános volt (Egy. M. Encycl. i. m. II. 1097. l.). Ebben a műben írta meg Kopácsy József püspök (1825—38) megbízásából az egyházmegye történetét latin nyelven. Kézírata nem jutott el a nyomtatásig. A veszprémi püspöki könyvtárban őrzik. Bíró püspök életét Pars III. p. 224—248 alatt közli. Nem épít mindenütt forrásművekre, mégis sok megbecsülhetetlen értékű adatot őriz meg. Ő küldte meg az általa lemasolt veszprémi oklevelek egy részét közlésre Fejér Györgynek, aki a Cod. Dipl.-ban le is közölte azokat. Meghalt 1862-ben Veszprém-ben.

tartják helyesnek az életrajzgyűjtemények és a lexikonok is.¹ A legegyszerűbb volna az alistáli plébánia kereszteltekt anyakönyvét felütni, de ez ma csak az 1713. évvel kezdődik. Van azonban mégis perdöntőnek mondható adatunk a vélemények sokféleségében, a Vatikáni levéltárból.

PADÁNY MAI KÉPE.

A Biró püspöki kinevezésével kapcsolatos processus okmányai között található Szalay György alistáli plébános hivatalos bizonyítványa arról, hogy az akkor még meglevő anyakönyv tanúsága szerint Biró 1696. ápr. 15-én született és még aznap meg is keresztelték.² Hogy a Biró megkeresztelését tanúsító anyakönyv Alis-tálon jóval a keresztelés után is megvolt, kitűnik Biró leveléből,

¹ Dr. Ványi Ferenc: Magyar Irodalmi Lexikon. Budapest, 1926. 150. l. — Dr. Constant v. Wurzbach: Biographisches Lexikon. Wien, 1856. I. S. 408. — Pallas Nagy Lexikona. Budapest, 1893. III. 307. l. — J. Siebmacher's grosses u. allgemeines Wappenbuch. Nürnberg, 1885. I. S. 64. — Moenich—dr. Vutkovics: M. írók névtára. Pozsony, 1876. 128—129. l.

² Vat. lvt.: Processus Ecclesiarum Consist. 1745. vol. 132. fol. 811.

amelyet az említett plébánosnak írt. Eszerint, amikor püspök lett, Alistálon kivette kereszt- és nemzetséglevelét.¹

Padányban látott tehát Biró Márton napvilágot; ettől a tősgyökeres, színmagyar falutól vette nemesi előnevét is. Életrajzírói leginkább a padányi előnevét emlegetik, Biró is ezt használja. Mivel azonban Padány voltaképp Nagypadány, nem hiányzik az íróknál a nagypadányi, vagy — ami épúgy előfordul — sáros-nagypadányi (de Sáros Nagy Padány) előnév sem. Padányból a Biró-család — úgy látszik — donatio-t kapott Sáros nevű birtokra is, amely különben Padány közelében lehetett. Az utóbbi előnév szerepel Pest vármegye levéltárában is.²

A család nevének írása is figyelmet érdemel. A legrégebb latin szövegekben Byro,³ később Biro, majd szinte kizárólag a Márton püspök által is használt formában: Biró.⁴

Biró Márton praedialis nemesi családból származik.⁵ Ősei az esztergomi érsek praedialistái.

A család 1629, 1653 stb. években donatio-t és novadonatio-t kap a nádortól a két Padány határában 32 jobbágylelekig menő birtokra hűsége jutalmául. Az okmányok hangsúlyozzák, hogy ezt a birtokot az ősök békében birtokolták és csak az idők mostoha-sága miatt veszítették el. A továbbiakra, főként a praedialis nemességre a perdöntő bizonyíték az a Testimonialis,⁶ amelyet 1716. évi jún. 7-én adott ki Vajkán Kajdoci Pál, az esztergomi

¹ Veszp. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. X. (1745—54) p. 208: Biró levele (Veszprém, 1746. okt. 2.) Szalay György alistáli plébánoshoz.

² Pest vm. lvt.: Acta Nobilit. ex 1835. nr. 3656.

³ Pozs. kápt. lvt.: Prot. XXI. fol. 441.

⁴ U. o. I. fol. 138; c. 14. fasc. 10. nr. 3.; c. 17. fasc. 1. nr. 3.

⁵ A praedialisták egyházzszéki nemesek. 1526 óta kizárólag csak a főpapok, közülük is csak az esztergomi érsek és káptalan, a győri püspök és káptalan, a zágrábi püspök és a pannonhalmi bencés apát osztnak az arra érdemeseknek praediumot, vagyis fegyveres szolgálát kötelezettségével átengedett birtokot. Innét a nevük: egyházi, egyházzszéki nemesek (praediales praelatorum, nobiles ecclesiarum). Ez az osztály voltaképp középosztály a nemesség és jobbágyság közt. Nem országos nemesek, a nemességük csak helyi jelentőségű; nem élvezik a nemesség összes előjogait, de viszont a jobbággyi terhek nagy részétől is mentesek. Személyesen kelnek fel, mint a nemesek. Vérdíj, esküérték tekintetében azonosak a nemesekkel. A portalis adószerű kamarahasznót nem fizetik. (Fejér: Cod. Dipl. IX/III. 310). A hadiadót, a dica-t hol fizették, hol nem. Ellenben kötelezte őket a vármegye adója, a taxa. (Timon Ákos: Magyar Alkotmány- és Jogtörténet. Budapest, 1903. 541—543. l.)

⁶ A Testimonialis szövegét az okmánytárban közöljük.

érsek egyháznemesi széke (Sedes Archi-eppalis) nevében. A Biró-család nemességét kétségtelennek mondja: „veros et indubitatos esse Nobiles.“ Biró Márton családfáját is elénk tárja. Ezen felül a vajkai szék egyéb iratai,¹ továbbá Biró Mártonnak az alistáli plébánossal folytatott levelezése teljesen eligazít bennünket a leszármazás és rokoni kapcsolat terén. Ugyanez a Testimonialis megjelöli a család költözködő útját, amelynek egyik állomása Pusztasomorja, a másik a győrmegyei Koroncó² és Kóny.³

Biró Márton nemesi előnévére, akárcsak nemességére mindig sokat adott. Sőt, mint P. Kelemen kolozsvári jezsuita atyához intézett leveléből és végrendeletéből tudjuk, családját nem is valami újkeletű nemesnek tartja.⁴ Bizonyos önérzetes rátartisággal Kölcseyvel ő is elmondhatta: „Büszke magyar vagyok én, Keleten nőtt törzsöke fámnak.“ Egyik hivatalos iratát így kezdi mint püspök: „Nos Martinus Biró Padanus de genere Bissenorum. Én, a besenyők nemzetségéből származó padányi Biró Márton...“⁵

Ez a fellengős megjelölés arra vall, hogy Biró a fentiekén túlmenően családját a besenyőktől, de genere Bissenorum származtatja.⁶ És ez lehet, hogy nem is merő feltevés, mivel Padány — mint említettük — besenyőtelepítésként ismeretes. Ha családja besenyő eredetű, Biró erre büszke is lehet.⁷

¹ Biró István és János a vajkai székek Vajka mezővárosban élő és nyilvántartott 76 praedialistája közt szerepel és jogaikért, kiváltságaikért együtt harcolnak egy Sarlay, egy Darnay, továbbá számos Csiba és Liskay nevű nemessel. (O. L.: Hung. Pálffyana, fasc. 33. nr. 55.)

² Egy időben (1742) Biró Istvánt, Mártont, Jakabot és Mihályt, mint lakókat Koroncón találjuk. (Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. X. (1745—54) p. 136.)

³ Mártont fivéreivel, Istvánnal és Mihállyal mint Kónyban lakó néhai Biró István fiának, Mártonnak gyermekét 1719-ben veszik fel a győrmegyei nemesek közé. (Győr vm. lvt.: Prot. Comit. Jaur. ab a. 1714—19. p. 99.)

⁴ Veszpr. püsp. lvt.: Biró végrendelete: „Nobilitas antiquissima, indubitata, certissima...“

⁵ Zalaegerszegi pléb. lvt.: Prot. Paroch. p. 110.

⁶ Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr.: T. XVII. (1756—62) p. 150: Biró levele (Sümeg, 1758. ápr. 17.) P. Kelemen jezsuitához.

⁷ Az 1757-ben Pozsonyban megjelent De Bissenis Regni Hungariae eorumque Comitibus c. mű 4 oldalon Turóczy, Bonfini, Tubero alapján foglalkozik a besenyőkkel. Eszerint a skithákkal testvér, vitéz, harcos nép. A mű említi padányi Salamont és Jókát. Mohácsig bárók, grófok szerepelnek a családban; de Mohács idején elmúlik a család, hacsak valamit az okiratokban felfedezni nem lehet (Haus-, Hof- und Staats-Archiv (Ungarn): 1755—59. fasc. 255.)

Családja nemesi multját IV. Béla királyig, 1265-ig sikerül felvezetnie. IV. Béla 1265-ben Sauls és Saulus fiait, akik a csallóközi Padányból származtak (qui filii Bissenorum dicuntur), hűséges szolgálatukért a nemesek sorába emelte; nem mással, hanem a királlyal vonulnak hadba.¹ A nemesi levelet áfirta és megerősítette V. István is.² Ebből a családból származtatja magát a padányi Biró-család is.³ Biró ezt teljesen bizonyíthatónak mondja.

Övéiről, mint „régis már 1390 Esztendőnél tovább hajdansággal tündöklő Padányi Nemes Rokonok”-ról emlékezik meg.⁴ Sőt van levele, amelyben egész szent Istvánig viszi fel családját nagy lelkendezéssel.⁵

Nemességét ismételtelen annyira kétségtelennek mondják illetékes fórumok,⁶ hogy ezen a téren nincs is semmi homály. A nyitrai kéziratok jegyzék,⁷ Horányi,⁸ Beke,⁹ Róka,¹⁰ Ferenczy¹¹ egész határozottsággal állítják nemességét.¹² Szüleinek, vérrokonainak, kereszt-

¹ Fejér: Cod. Dipl. i. m. IV/III. 262.

² U. o. V/I. 47—48.

³ Nagy Iván: i. m. I. 108. l.

⁴ Biró gr. Zichy Ferenc győri püspökhöz, megyeri birtokoshoz így ír: „Régis már 1390 Esztendőnél tovább hajdansággal tündöklő Padányi Nemes Rokonim, kedves Várségim, s Atyámfiai előttem említett Padány és Megyer között való Határ Levelét még de Anno 1299 megmutatván tudósítottak arról, hogy mind ezen Határ Levélnek, mind pedig e mai napig való békességes bírásnak erejével már ez előtt sok esztendőkkkel azon Padányi és Megyeri határok elintéztettek volna.” (Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. IX. (1748—56) p. 18—19.)

⁵ Sümegről 1747. évi szept. 15-én írja Balogh Lászlónak, Pozsony vármegye főispánjának: „Et haec est summa gloria mea, quod sc. a septingentis et quod excedit Annis, Nobilitari Praerogativa gaudens, et florens Familia mea, quamvis ob iniurias et vicissitudines temporum debilitata in me reviviscere et confirmari incipiens novam quandam gloriam nanciscatur et gloriosi Soli illius Nobilibus, antiquissimisque Stemmatibus iam ab ipso S. Rege Stephano Nobilitari Praerogativa donatis annumeretur, meque Deus et Natura partem illorum et commembrum effecerit. Non possum explicare gaudium et voluptatem, quibus afficiebar ex consortio et conversatione conspicua, terra illius Nobilitatis.” (Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. X. (1745—54) p. 263.)

⁶ Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. X. (1745—54) p. 136.

⁷ Piarista közp. lvt.: Juventutis scholasticae gymnasii Nitriensis Scholarum Piarum... i. m.

⁸ Alexius Horányi: Memoria Hungarorum. Viennae, 1775. I. p. 298.

⁹ Beke: i. m. III. 226.

¹⁰ Róka: i. m. p. 484.

¹¹ Ferenczy és Danielik: i. m. I. 57. l.

¹² Régis nemes Biró-család elég sok van [V. ö. Nagy Iván: i. m. . . . I. 108. l.]. Kempelen (Magyar nemes családok. Bpest, 1911. II. 208—220. l.) hetvennyolcat sorol fel. — J. Siebmacher idézett Wappenbuch-ja is felsorol kilencet. Jut belőlük a Felvidékre, Tiszahátra, Székelyföldre és a Dunántúlra is.

szülőinek, mostohaatyjának nemességét a püspökséget megelőző processus is igazolja.¹ A pozsonyvármegyei és káptalani levéltár, a győri levéltárak számos adata igazolta a nemességet. Azonban Biró Mártonnak kellett jönnie a bizonyságok megszólaltatására, mivel a vér nemessége a viszonyok mostohasága következtében elhomályosult.²

A család címere Biró püspöknek 1748. évi címerpajzsa szerint a következő: kék mezőben zöld színű, hármás dombon álló galamb, amely csőrében zöld galyat, felemelt jobblábjával patriarkakeresztet tart.

PADÁNYI BIRÓ MÁRTON CSALÁDI CÍMERE.

A család a maga hitbeli hovatartozandósága és a címerbeli kettőskereszt közt aligha látott ellentétet.

Ebből a nemesi családból születik Biró Márton. Protestáns gyökér; családja, rokonsága erősen református. A szülők — tiszt, érdemes emberek³ — vegyesházasságban élnek. Atyja, Márton református,⁴ anyja katolikus.

A püspökséget megelőző processuson kanonoktársa, Lenthly

¹ Vat. lvt.: Processus Ecclesiarum Consist. 1745. vol. 132. fol. 805, 809, 811, 812.

² Horányi: i. m. I. p. 298.

³ Vat. lvt.: Processus Ecclesiarum Consist. 1745. vol. 132. fol. 811.

⁴ Oratio de Laudibus Martini Biró de Padány . . . Altero Parentalium die XVI. Kal. Octobris 1762 habita Vesprimii in Ecclesia Cathedrali P. Norberto Conradi a Passione Domini e Scholis Piis. Pestini, 1762. p. 19.

Conradi Norbert piarista 1756-ban nyitrai igazgató, később rendfőnök, Biró tisztelője és elparentálója.

István úgy nyilatkozik, hogy Biró atyja református.¹ Szentimrey Ferenc ugyanakkor nem tud az apa vallási hovatartozásáról;² Franiull Márk pedig Biró atyját katolikusnak tartja.³ A két utóbbi távolabbról ismerte Birót, mint Lenthly. Franiull más pontban is tévedett, pl. Biró tudori fokozatában.

A processus alkalmával a legnagyobb súllyal az alistáli plébános bizonyítványa esik latba. A bizonyítvány pedig határozottan állítja, hogy Biró Márton keresztelése az alistáli református templomban történt református lelkésznek, Romodi Mihálynak keze által.⁴ Nagypadányban kat. templom már nem,⁵ ref. templom pedig még nem volt. Ez utóbbi csak később épült meg. A közeli Alistálon pedig a ref. felekezet volt az uralkodó. Az alistáli templom, amelyben Biró Mártont keresztelték, ekkoriban református;⁶ de hosszú katolikus mult áll mögötte és várja már vissza a régi ígét és áldozatot. Az alistáli templom kedves csúcsíves műemlék. A kopott templom teste az óriási toronyhoz viszonyítva kicsi és nyomott. Vajjon a Szent Erzsébet-vonatkozás ősi, vagy későbbi-e benne, nem tudjuk. A hatalmas, régi tölgyfaajtón 1675 van kivésve. Az ajtó tele fejszecsapásokkal, amelyek a hagyomány szerint abból az időből valók, amikor a reformátusok a templomot

¹ Vat. lvt. : Processus Eccl. Consist. 1745. vol. 132. fol. 805. — Lenthly István (1697—1767) Birónak kanonoktársa, mint püspöknek 1747-ben helynöke, 1756-tól nagyprépost. A templomoknak és a veszprémi, valamint a nagyszombati (Rubrorum) papnevelőnek jötevője (Strausz Antal : A veszprémi nagyprépostok 1630—1930. Veszprém, 1930. 21—22. l.; O. L. : Concept. Ref. 1756. nr. 113.)

² Vat. lvt. : i. h. fol. 808.

Szentimrey Ferenc (1696—1758) veszprémi örkanonok, Biró püspök kortársa.

³ U. o. fol. 809.

Franiull Márk 18—20 évig működik a veszprémi egyházmegyében mint plébános. Amikor a döghalál kiűzte a népet az erdőbe, utána megy ígével és kenyérrel. Ezért vinodol-i plébános és kanonok lesz. Betegségét ekkoriban Bécsben gyógyíttatgatja. Mint pápai protonotarius, modrusi kanonok, kiérd. grisan-i plébános fejezi be életét. (O. L. : Concept. Ref. 1760. nr. 33.)

⁴ „Baptisatumque esse ... in ecclesia Alistaliensi attunc per Calvinianos tenta per Michaëlem Romodi helveticae confessionis ministrum.” Vat. lvt. : Processus Ecclesiarum Consist. 1745. vol. 132. fol. 811.

⁵ A pápai tizedjegyzékben Podans (Podvas, Podan) helység valószínűleg Padányt jelenti ; tehát plébánia-székhely lehetett. Ortvyai Tivadar : Magyarország egyházi földleírása a XIV. sz. elején. Bpest, 1891. I. 14. l. — A mohácsi vész óta nincs nyoma a plébániának.

⁶ Vat. lvt. : Processus Ecclesiarum Consist. 1745. vol. 132. fol. 811—

elfoglalták. A maradék gyenge katolikus nyáj magára zárta templomát és amíg rettegések közt imádkozott, az újhíűek fejszékkel

AZ ALISTÁLI TEMPLOM.

rohanták meg a templomot és azt elfoglalták. A hagyomány ellen idegesen tiltakoznak a mai utódok ; ami érthető is. De akár történelmi valóság, akár kiírthatatlan hagyomány a fejszecsapások emléke: Birót a megfejszézett templom kísérte az életen át — a

templomfoglalásokban is. A templom multja, jelene, jövője a magyar katolikus egyház sorsának tükré.¹

Az apával együtt a keresztszülők is a reformátusokból kerülnek ki.²

Ellenben katolikus az édesanya, Hagymássi (máskor Hagymássy) Katalin. Így tudják Conradi Norbert, a processusnál szereplő összes tanúk, továbbá az alistáli plébános is.³ És nem is átlag, — hanem buzgó katolikus. A veszprémi káptalan bizonyítja Biró nénje vallomása alapján a processus alkalmával, hogy anyjuk jáász gyökér; tiszta magyar és katolikus tájon, Jászárokszálláson ringott a bölcsője, ahol az írások szerint egyellen máshitű sincs.⁴ Atyai, anyai elveivel kitartó híve az ősi egyháznak.⁵ Az anya későbbi viselkedése nagyon is igazolja a róla mondottakat. De lehet, hogy száz esztendővel előbb fölmenő rokonságát nem szabad katolikusnak vennünk. Az anya nemes Hagymássy-leány.⁶ A Hagymássyak jelentős ága izzó református. Egyikük, Hagymássy Kristóf szentgróli várnagy, Biró Márton születése előtt 90 esztendővel részes Ujlaky Lajos veszprémi püspök sümegi legyilkolásában és véres fejének a várfokon történt kitűzésében. Lehet, hogy későbbi vissza-

¹ 1732-ben „a dombon levő tornyos kőtemplomot a körülötte lévő Parochialis fundus-sal” — így jelöli meg a ref. krónika az alistáli kat. templomot — visszavette a vármegye gr. Pálffy Miklós nádor rendeletére. Az egykori krónikás szerint erőszakosan, mivel csak katolikus formája indította őket foglalásra; a katolikusok „kevesen” voltak. — A katolikusok 1736-ban 500 forintot kapnak a Cassa Parochorum-tól templomuk helyrehozására (O. L.: Cassa Paroch. Gen. nr. 18.). Plébános jön hamarosan Alistálra. A ref. lelkészt a következő évben elvitték a vasas németek. Nincs ref. iskolázás sem. De azért nem adják gyermekeiket pápista iskolába, hanem inkább adják vidékre őket. II. József kedvező uralkodása alatt 1784-ben a lelkészlakot, 1785-ben a mai templomot építik fel. (Az alistáli ref. eklézsia története. Kézirat. 1—12. l.)

² A keresztszülők nemes László Benedek és Bakó Ilona (Vat. lvt.: Processus Ecclesiarum i. h. fol. 811.). A keresztapa minden bizonnyal református és azonos azzal a László Benedekkel, aki három évvel előbb azt az aranyozott ezüstédényt adta az úrvacsora céljára a padányi református gyülekezetnek, amely ma is megvan a lelkésznel, mint becses műérték. Felírata: „Ex officio Benedictus László de Padány Tempore P. St. R. Szombati Ao 1693”.

³ Oratio de Laudibus: i. m. p. 19. — Vat. lvt.: Processus Ecclesiarum Consist. i. h. fol. 805, 808, 811.

⁴ Vat. lvt.: Processus Ecclesiarum Consist. 1745. vol. 132. fol. 812.

⁵ Matre vero Catharina Hagymasii Romana-Catholicae fidei una cum antenatis suis stabili cultrice progen... Vat. lvt.: Acta Cam. vol. 32. fol. 332.

⁶ V. ö. Lenthy István kanonok vallomása. Vat. lvt.: Processus Ecclesiarum Consist. 1745. vol. 132. fol. 805.

térők leszarmazottja a derék katolikus anya, aki a padányi Biró-familiában — úgy látszik — egyedül képviseli a katolicizmust.

Biró Márton rokonsága sem katolikus.¹ Nagybátyja, padányi Biró János, továbbá felesége, nemkülönben gyermekeik: Márton, István, Ilona és Jutka erős kálvinisták voltak és Biró Márton már mint püspök Veszprémben térítette meg őket Márton kivételével.² Biró püspök más „padányi ball atyafiak“-ról is beszél.³ Ismerve Biró írás- és gondolkozási módját, igen valószínű, hogy itt is kiterjedt református rokonságra céloz. Alistálban is laktak Birók; szenvedélyes vagyoni harcban álltak egymással.⁴ Feltételezhető, hogy egyazon terjedelmes család református és katolikus ága vallási ellentét miatt is harcol egymással. A Padányban élő Birók ma is reformátusok.

Amennyire biztos a Biró-család nemessége, de még vallási hovatartozása is: annyira nehéz Biró Márton szülei anyagi helyzetének megállapítása. Biró Márton is eltérően nyilatkozik. Örökségét a nádorhoz írt levelében „csekél“-nek mondja: „Sarlóközben csekél örökségembe jöttem és itt a Farsangi napokat elvégezvén, most megyek hazafelé“.⁵

Viszont másutt örökségét — a birtokvételek után — jelentősnek mondja.⁶ De előbből Róka,⁷ Horányi⁸ és a hagyomány is a család szűkös viszonyait említi. Szalay György szintén „szegény Nemes szülék“-ről beszél.⁹ Beke gazdag, de már legyengült szülőket említ.¹⁰ Conradi a semmivel egyenlőnek mondja vagyonukat; tehát vagyontalanok.¹¹

¹ V. ö. Lenthly István kanonok vallomása. Vat. lvt.: Processus Ecclesiarum Consist. 1745. vol. 132. fol. 805.

² Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Vesp. T. X. (1745—54) p. 216—217, 231, 248—249.

³ U. o. p. 216—217.

⁴ U. o. p. 208.

⁵ U. o. T. IX. (1748—56) p. 358.

⁶ „In nobilitari Possessione Padány... notabilem haereditatem, sed alia in vicinitate non contemnenda tenuta habens“. Biró levele (1754) az esztergomi érseki helynökhöz. V. ö. Napló. 146. l.

⁷ Patre nobili, sed fortunae admodum angustae. Róka: i. m. p. 484.

⁸ Horányi: i. m. I. p. 298.

⁹ Drágalatos Halála... i. m. 5. l.

¹⁰ Beke: Historia... i. m. III. p. 226.

¹¹ Conradi: Oratio de Laudibus i. m. p. 20.

Az ellentétes felfogások között a legelfogadhatóbb az a föltevés, amelyet Biró levei is ismételtten alátámasztanak, amely különben egyik felfogást sem dönti meg, hanem összeegyezteti. Mint annyi más, a Biró-család is a századok folyamán egyre hanyatlott, a sors mostohasága és különböző jogtalanságok miatt elgyengült. A családi oszlások, birtokpercek is vékonyították a vagyont a padányi határban is, Karáp-szigeten is, amely igen valószínűen ősi Biró-birtok.¹ A család állandóan perelt. Valószínűen az 1653. évi Pálffy-féle donatio-ra következő visszaúzési per miatt kerültek szembe a család megroppanásával. A fiág kétségbeesetten küzd a női ág birtoklásával szemben. Nem kellett ezekhez az oszlásokhoz és birtokvesztésekhez más, mint a XVII. sz. végén pár tatárjárás a Csallóközben. Ez pedig a török oldalán itt nem ritka: a Biró-család lefogyása elkövetkezik. Id. Biró Márton már elszegényedett ember.² A szegénység letöri lelküket is; nem látták értékét a kiemelkedő, — nem is közönséges — nemességüknek.³ Lassan-lassan kiesnek társadalmi körükből, belesüppednek a padányi vizes földekbe. Elfelejtik szinte a múltat, mint Arminius fia. Elvesznek még a bizonyítékai is a nagymúltú nemességnek.⁴

Ekkoriban jön a világra a családnak az a tagja, aki magáról azt hangoztatja, hogy visszaadta a családnak régi fényét.⁵ Eddig azonban sok küzdelem mult el. Bölcsője szegénységben ringott, ősi nemessége, mint a drágagyöngy a porban és alacsonyságban szennyeződött.⁶

A Biró-családra Márton születésekor a gondok súlya nehezedett. De az anyának volt még egy másik, rejtett, az előbbinél jóval súlyosabb aggodalma is: ebben a családban, ebben a rokonságban és ebben a faluban a kis Márton katolikus nevelése.

Padány t. i. erősen református többségű; „tellyedes teli vala kálvinista lakosokkal.”⁷ Hitéleteleg kitűnően megszervezték a Csalló-

¹ Pozs. kápt. lvt.: c. 5. fasc. 1. nr. 13.

² Róka: i. m. p. 484.

³ Horányi: i. m. I. 298.

⁴ U. o.

⁵ „Familia mea . . . in me reviviscere et confirmari incipiens novam quandam gloriam nanciscatur.” Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. X. (1745—54) p. 263.

⁶ Conradi: Oratio de Laudibus . . . i. m. p. 19.

⁷ Drágálatos Halála . . . i. m. 5. l.

közt is, Padány vidékét is. Már a XVI. sz. végén külön csallóközi ref. egyházmegyéről tudunk;¹ 1650 körül pedig a somorjai egyházmegyének 27 virágzó ref. lelkészsége van, köztük Alistál is.²

Csak az Isten tudja és látja az anyai lélek vergődő aggodalmát. De Hagymássy Katalinba dicső védőszentje bölcs és hősiek lelkülete költözött. A kicsi Mártonra felteszi életét, lelkét. Hitvesi lelke megrendül, amikor férje nagy gondjaiban magára hagyja, hirtelen halállal kimúl. Érkező kis fiát sem láthatja meg már. Őt, más adat szerint tizenegy héttel előbb mond búcsút a mulandó világnak.³ Későbbi, de azért még egykorúnak mondható adat szerint is „idején korán meghalálozott az édes Attya.”⁴ Az anyagi gond csak nyomasztóbb lett az apa hirtelen halálával; de a hitvesi fájdalmat enyhítette az anyai szív: most már egyedül az ő kezében van a lelkéből lelkedzett isteni ajándéknak, az örök élet örökösének nevelése, ami aztán az anyatejtől mindig és mindenben katolikus volt.⁵ Három-négy évig nevelte özvegy Biró Mártonné az utószülött, árva kis Biró Mártont. Az anyatej egészséges testet, az imádság és anyai oktatások tiszta, egészséges lelket adtak az apróságnak, a Biró-gyerekek közt a legkisebbnek. Nagy emberek bölcsőjénél mindig kiváló édesanyákat találunk, amint a nemes gyümölcs nemes fára vall. Ugyanazt a nevelést kapta, amelyet nővérkéje, Katalin, aki 3—4 évvel előbb jött a világra. Amikor Katóka 7, Márton pedig 3, vagy legfeljebb 4 éves volt, Hagymássy Katalin

¹ Thury Etele: A dunántúli ref. egyházkerület története. Pápa, 1908. I. 128. l.

² U. o. I. 456. l. — Alistál, Padány és a környék képe az 1919-es cseh népszámlálás szerint:

Alistál: r. k. 491, ág. h. ev. 3, ref. 575, izr. 69.

Felistál: „ 149, „ 1, „ 161, „ 9.

Padány: „ 180, „ — „ 446, „ 31.

Tőnye: „ 183, „ — „ 209, „ 20.

1910-ben Padány: „ 188, „ — „ 434, egyéb 13. (V. ö. 1910. évi Népszámlálás: M. Stat. Közlemények 42, 146—147. l.)

³ Vat. lvt.: Processus Ecclesiarum Consist. 1745. vol. 132. fol. 805.: „Ex ipsius (Martini Biro) dicto scio natum esse... ex patre vero Calvino, qui obiit quinque septimanis ante eius ortum: (est enim posthumus).” Lenthy István vallomása.

U. o. fol. 811.: „Repentina dein morte (antequam adhuc in lucem editus esset,) ex vivis sublato genitore suo.” Az alistáli plébános bizonyítványa.

U. o. fol. 812. alatt a veszprémi káptalan szerint Biró 11 héttel posthumus.

⁴ Drágalatos Halála... i. m. 5. l.

⁵ Vat. lvt.: Processus Ecclesiarum Consist. 1745. vol. 132. fol. 812.

második házasságot kötött nemes Mørkovics (Markovisius) Mártonnal.¹ Anyja esküvőjén a kis Marci gyerek Szent Ferenc rendjének ruhájában vett részt.² Amint ma, akkoriban is szokásban volt a Felvidéken, hogy a jámbor anyák jókorán barátruhába öltöztették gyermeküket, ami sok esetben szerzetesi, vagy papi hivatás érését jelentette.

Ebben az időtájban került el Mártonunk az apai, anyai háztól. Nem azért, mert útban lett volna akár a mostohának, akár az anyának. Az a szeretet, amellyel Biró mint kanonok elaggott mostohaatyjához és anyjához viselteget, viszont az ő jóságukat is feltételezi.³

Az okos asszony ismerte a saját nemes anyai mivoltát, de ismerte a környezet félelmes befolyását és hatalmát is. Már a zsoltáros megfestelte azt.

Salamon király civódó két asszonya közül az igazi anya lemondott gyermekéről, legyen a másiké, csak életben maradjon. Ugyanezt tette özv. Biróné is Marci lelkéért. Nem akarta, hogy hogy Izsák Izmaellel játszadozzék és annak lelkülete ragadjon Marci lelkére, azért elvitte a jászok földjére, Árokszállásra, katolikus környezetbe.⁴ Conradi Norbert is beszél arról, hogy az anya isteni sugallatra elvitte fiát a népszerű és elterjedett tanítások elől katolikus levegőbe és rábízta a Gondviselésre.⁵ Szóval a kis Marci is kiment rokonsága földjéről, hogy az ősbibb rokonság földjén növekedjék bölcseségben, korban és kedvességben Isten és az emberek előtt.

Vérzett a szíve az édesanyának, amikor utoljára megcsókolta búcsúzóban Árokszálláson. Jászárokszállástól Padányig hosszú az út, bizonyára sok könnyet sírt el rajta. Már visszafelé közelgett Padányhoz, de lelke még egyre a kis Marcinál időzött, úgy gondoljuk. De végre is az anyáknál is sokszor győz az okosság az

¹ Vat. lvt. : Processus Ecclesiarum. 1745. vol. 132. fol. 811—12.

² U. o.

³ U. o.

⁴ Drágalatos Halála . . . i. m. 5. l.

⁵ Conradi : Oratio de Laudibus i. m. p. 19.

érzelem felett.¹ Az sem lehetetlen, — hisz a legjobb anyákban is van valami a Zebedeus-fiak anyjából — hogy magasra röppentek anyai lelkének vágyai. Körülbelül száz éve itt a szomszédos silány Felistálon ringott a bölcsője Dávid Pál veszprémi püspöknek (1630—33).² Zápolya anyja is sokat gondolt Mátyás anyjára. Az anyák természete ez.

Árokszálláson aztán elhagyta egyszercsak a sírást és nevelődött Mártonunk „istenifélelemben és más jó erkölcsökben.”³ Különös történelmi jelenség, hogy a magyar katolicizmus helyreállító munkájának oly vezérharcosai, mint Forgách, Pázmány, Lósy, Kolonics primások protestáns eredetűek. És, ha most az ötödik vezéralak, Biró is ezzel az eredettel lép elénk; meg kell állanunk a jelenség mellett egy pillanatra. Mohács után a nemzet zöme a protestantizmusnak hódolt. Minden réginél, ahol emberi elem is van, előtűnnek a hibák. Az új eszmék, új irányok eleinte csak szépségüket láttatják. Ez a körülmény befolyásolja a tömegek ítéletét. De az idő itt is gyógyítólag dolgozik. Így volt ez Mohács után is.

A katolicizmus elalélt, szervezete a hét főpap sírbaszállításával összeomlott. Belső értékei nem jelentkezhettek; ellenben kiütköztek itt is, ott is a múlt hibái. Nemcsak a mohácsi nagy temetőnél, távolabb Nyugaton, a Szent Péter árnyékában is előtűntek ezek a fájó és a kereszthordozó embert, népet bántó hibák. A kifelé még mutató, de belül már romlást rejtő Mátyás-korszak, majd a tehetetlen Jagellók alatt legalább a külső más katolikus volt; ennek alapján hamar kimondották magukban tehát a katolicizmus felett a marasztaló ítéletet. Mohács után több, mint száz esztendő ismételte ezt az ítéletet. Sikerült elfogadtatni a nemzet zömével, hogy a nemzeti szerencsétlenség oka a katolicizmusban van. Annyival könnyebben beivódott ez a nézet a kesergő lelkekbe, mivel az új irány ilteni képviselőinek hibái nem mindjárt és nem feltűnően

¹ Az árokszállási plébánia anyakönyvei az 1720. évvel kezdődnek, így az anya és rokonsága adatai után ott hiába keresünk. Sőt a plébániahivatal értesítése szerint (1924. jún. 18.) később és ma sem élnek ott Hagymássyak. Be kell értnünk Szalay adatával. — Ellenben Felpécen, a Csallóközben a Birókkal kapcsolatban találunk Hagymássyakat. (Győri kápt. lvt. : a. 1643. lad. 15. fasc. 43. nr. 1998.)

² Róka : i. m. p. 484 ; Schematismus Vespr. 1926. p. XX.

³ Drágalatos Halála . . . i. m. 5. l.

ülködtek ki. A kezdeti lelkesedés mindig előlegez bizalmat és nem keresi a hibákat. Így lett az új irány a nemzet szemében a mentőhorgony. De jár az idő, az új eszmékhez közelebb férnek a lelkek. Látják az emberi életben, közéletben, barátaival, állásfoglalásaival, céljaival. Bántó hibák jönnek felszínre: eltűnik az eszményítés. A katolicizmus is erőre kap. Nem egy, de két oldalról látják a eseményeket szóban, írásban. A Jagellók korán túl rátérőldik a figyelem a korábbi magyar századokra. Ott az Árpád-kor az ő szentjeivel, Nagy Lajos az ő tüneményes lovagkorával, a Hunyadiak, akik ugyanazzal a török nemzettel szemben diadalmasan megálltak, pedig az elmarasztalt katolicizmusból táplálkozott a lelkük. Ami annyira feketének tűnt fel, kezd tűrhetőbb, majd tetszelős lenni a hit és a nemzet szempontjából. A XVII. században Róma már a régi fényben ragyog és hozzá a magyarságnak — mondhatjuk — egyetlen jótevője, segítője. És ha ez a gondolat hódolatra készítette a XX. században Thaly Kálmánt; a XVII. században, amikor itt rabolt, gyilkolt és láncra fűzött a török és érkezett szüntelen a pápai sereg, munició, pénz; ez a gondolat természetesen még inkább dolgozott az országgyűléseken, jelentkezett a pápaság iránt érzett hála kifejezésében. Lelkeket érlelt. Megenyhültek a felfogások és lassan-lassan megérték a lelkek arra a gondolatra, hogy emberi bűnök ásták meg a nemzet sírját, ami — Pázmány szerint — úgy következhetett be, hogy az emberek elszakaszkodtak a régi hit erejétől. Ezt a lelki érést segítette szószék, betű, ősi Mária-ének, Regnum Marianum stb. Egészen természetes, hogy az egyház is szorgalmazta ezt az érést.

Így történt, hogy azok a családok, amelyek egy százada minden fentartás nélkül belevetették magukat az új áramlatba, ma már felfigyelnek, keresik az utat a régi házba. Apák és fiúk ekkor akárhány családban két világot jelentenek. Forgách Simon kiüldözi területéről a katolikus papokat, Verancsics egri érsek bosszantására behordja jószágaira a protestáns prédikátorokat.¹ Vője, Thurzó György nádor a protestantizmus oszlopa; fia, Forgách Ferenc már a katolikus visszahatás vezéralakja.

¹ Ipolyi Arnold: Veresmarti Mihály élete és munkái. Budapest, 1875. I. 54. l.

Ezek a Saul-Pálok rendíthetetlen harcosai az új meggyőződésnek. Mintha csak helyre akarnák hozni mindazt, amit személyükben, vagy elődeikben az egyház ellen elkövettek. Nem csendes emberek, hanem az Ecclesia militans vezérharcosai. Mindegyikükre áll az, amit — ugyan gúnyképen — a protestáns Thurzó György nádor írt sógorának, Forgách Ferencnek: az már úgy szokott lenni, hogy akik a protestántizmusból tértek vissza az egyházba, jobban harcolnak előbbi hitük ellen, mint a született katolikusok.¹ Tény, hogy a megismert igazságért inkább vállalnak bármi sok ellen-szenvet és zaklatást; de sokat is köszönhet nekik a magyar egyház a XVII. században.

¹ Sörös Pongrác: Forgách Ferenc, a bíboros. Századok. 1901. 585. l.

II.

Biró ifjúsága.

A diákevek. — A híres konkurzus. — A kispap. — Felszentelése.

A gondtalan gyermekkor játékos és ártatlan örömei hamar elmúltak; jött az iskola. Nemes úrfiaknál már akkor nem hiányozhatott; különösen nem akkor, ha nagy embert vártak belőlük.

Adat híján nem tudjuk, Biró hány éves korában kezdte iskoláit. Hogy legalább rövid időre az iskola megkezdése előtt látta-e Padányt, erre sincs adat. 12—13 éves kora előtt bizonyára nem kezdte iskoláit és a legidősebb diákok közé tartozhatott.

Iskolázása különben nem áll előttünk teljes világosságban. Róka szerint Nyitrán kezdte középiskoláit;¹ Beke,² Strausz szerint Nyitrán végezte a középiskolát.³ Egyik szerző egyenesen meg is említi, hogy mind a hat osztályt a nyitrai tanodában végezte.⁴

Elég komoly forrás szerint azonban iskoláit a jezsuitáknál kezdte;⁵ az alistáli plébánosnak a processus során szereplő bizonyítványa pedig azt állítja — felfogásunk szerint — hitelt érdemlően, hogy Biró különböző katolikus gimnáziumoknak volt a növendéke.⁶ Róka adata, amelyre Strausz is támaszkodik, nem igazolható. Ha végig Nyitrán tanult volna, a pontos jegyzékek ép úgy megörökítenék, mint azt, hogy a legfelsőbb osztályt ott tanulta. Már csak a korszerűség miatt is inkább elfogadható a két Szalay egyesíthető állítása. Eszerint tanulmányait a jezsuitáknál kezdte, különböző kat. gimnáziumokban folytatta. Hogy melyek ezek a katolikus és jezsuita gimnáziumok, döntő adat híján csak föltevással mond-

¹ Róka: i. m. p. 484.

² Beke: i. m. III. 223—24. l.; Beke: Biró Márton. i. m. 166. l.

³ Strausz: i. m. 18. l.

⁴ Scharnbek: i. m. 227. l.

⁵ Drágai Halála. . . i. m. 5. l.

⁶ Vat. lvt.: Processus Ecclesiarum Consist. 1745. vol. 132. fol. 811.

hatjuk, hogy már csak a közelség miatt is Pozsony vagy Győr, avagy mindkettő neves jezsuita gimnáziuma.¹

Mivel akkor az elemi nem különült el annyira a gimnáziumtól, mint ma: hihetőleg elemi iskolába is a jezsuitáknál járt. Bíró tehát a jezsuitáknál öt fokozatot végezhetett.²

Az év kezdete általában november 3—9, vége szeptember közepe.

Mindkét gimnázium az ország legelső és legnépesebb intézetei közé tartozott. Mindkettő egyazon egységes tanterv szerint tanított.³ Ennek a jezsuita tanításnak a célja: a tudomány, erényes és szeplőtelen élet. Előbbi szolgálja, segíti a verseny, előadás és színpad is. Utóbbit a példaképnek beillő tanár, a havi gyónás, a Mária-kongregáció, ennek szigorú és csodálatra méltó erénygyakorlatai, az exhortatio, a magyar szentek, főként Szent István, Imre és Erzsébet ünnepei már 1631-től. Mindez bőven pótolta a vallástan eléggé vékony kezelését, a szombati fél órai katekizmus-recitálást.⁴

Márton diák lelkére hatott a jezsuiták szelleme. „Ő nála senki nem Isten-félőbb, nem ájtatosabb, nem jámborabb, nem tökéletesebb a jóságos cselekedetekben, nem serényebb a tanulásban,

¹ Pozsonyban az egykori jezsuita, majd állami, bencés, kir. kat., ma Masaryk-gimnáziumban a katalógusok csak 1780-tól vannak meg, tehát nem igazíthatnak útba bennünket. Amit több padlás földérintéséből vártunk, nem érhettük el. Amint Schönvitzky Bertalan könyve (A pozsonyi kir. kath. főgimnázium története. Pozsony, 1896.) nem tudhat Bíró Márton pozsonyi diákságáról az akkori katalógusok hiányában, mi sem találtunk adatokat. — A győri jezsuita, majd bencés kat. főgimnázium diákjainak meglevő névsorában 1700—1702, 1705—1709 közt Bíró nem szerepel. 1703—4, 1710—15 közt pedig hiányzik a katalógus. Ezért nem tud róla Acsay Ferenc sem. (A győri kath. főgimn. tört. Győr, 1901.).

² Alulról fölfelé ezek a fokozatok:

- a.) Parva (primo memoriae mandates — kezdők),
- b.) Principia (latin nyelv alapelemei, görög írás, olvasás),
- c.) Grammatica (latin nyelvtan, görögből az „mi” végű igékig),
- d.) Syntaxis (latin nyelv- és mondattan; görögből a 8 beszédrész),
- e.) Poetica (humaniorák alsó osztálya: latin nyelvismeret, tárgyszeret, görög

syntaxis.)

Az a) és b), a), c) és d) fokozatot gyakran összevonták. — A parva-t megelőzték az u n. parvistae minores, declinantes, legentes, colligentes litteras (szótagoló) és alphabeticarii (abc-sek).

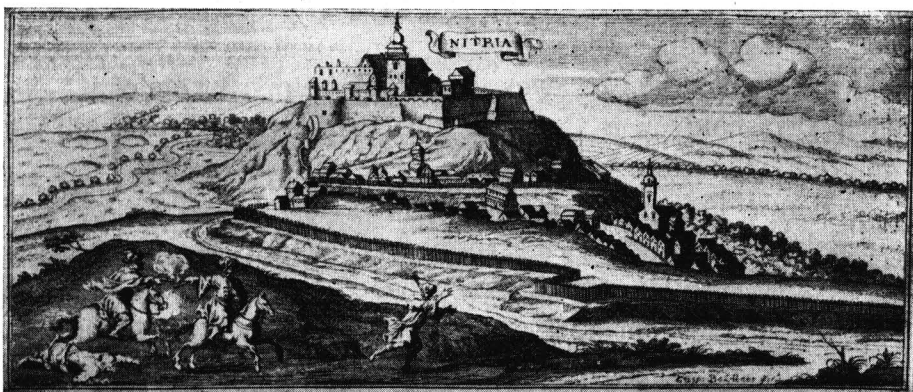
³ Ez az a híres Ratio studiorum, amelyet Aquaviva generalis elnöklete alatt szinte az összes nemzetek legelső jezsuitáinak gyűlése 9 hó alatt napi három órai tanácskozással állított össze.

⁴ V. ö. Schönvitzky és Acsay i. m.

nem iparkodóbb a tudományokban, el-annyira, hogy már akkor kimutatná, mely nagyra menendő vala.“¹

Hogy miért nem végezte a jezsuitáknál a humaniorák felsőbb osztályát is, nem tudjuk. De ez a jelenség elég gyakori. Györözt például kilenctized rész távozik vagy elmarad a diákságból.²

Bővebbet és alaposabban 1715 óta tudunk róla. A jezsuitáknál a korábbi időkről az adatok nem találhatók már fel; ellenben a piaristáknál töltött évekről az adatok fennmaradtak. 1715-ben már

NYITRA A XVIII. SZÁZADBAN.

az ősi püspöki városban, Nyitrán találjuk diákunkat. Bizonyos, hogy Bíró Nyitrán a piaristáknál is diákoskodott.³ Lehetséges, hogy a szegény diákokra kedvező jó hírek vitték Nyitrára, ahol sok szegény diákot élelmeztek a rendházban és konviktusban; betegségükben az orvost és orvosságot a kongregáció pénztára fizette. A vagyonosabb szülők, a papság nem sajnálta ide adományait.

¹ Drágálatos Halála... i. m. 6. l.

² Acsay: i. m. 104. l.

³ Oratio de Laudibus i. m. p. 19. — Dr. Csösz Imre (A kegyes-tanítórend nyitrai gimnáziumának történeti vázlata. Nyitra, 1876.) a növendékek közt nem említi Bíró, bár a nevek felsorolásában nem fukar.

Ingyen könyvet és papírra-valót is szereztek nekik a patronusoktól a tanárok.¹

A piaristák házát és gimnáziumát, még mielőtt a magyar országgyűlés az 1715. évi CII. törvénycikkkel meghonosította a rendet hazánkban, a világi papság, a megyebeli nemesség és káptalan óhajára 1701-ben Matyasovszky László püspök alapította. A nemes ifjak számára konviktusról is ő gondoskodott. A nyitrai intézet lett a piarista iskolák között a legnagyobb. Az intézetben nyüzsgött az élet, hiszen tíz vármegye szokott oda küldeni 500—900 diákot, köztük a mágnások, főnemesek és nemesek elejét. De voltak jobbágygyerekek is.

Az 1715/16. iskolaévben Birót is ott találjuk a piaristák kéziratosa jegyzékében. A bejegyzés megörökíti nevét, nemességét, padányi származását, 20 éves életkorát, rétori iskolafokát.² Neve mellett olvasható az is, hogy később veszprémi püspök lett és a rend iránt megőrizte jóakarátát.³

A tanév 1715. nov. 6-án kezdődött, mivel — mint említettük — az akkori idők szokása szerint szeptember és október volt a szünidő. Az igazgató ebben az évben Zabojnik Péter; a retorika és poézis osztálytanára Szlopnyay Elek. Szlopnyay nagyon érdemes ember volt; háromszor is tartományfőnöke a jeles rendnek: 1730—37, 1742—45, 1746—48 években.

A rétorok kora 16—20 év, száma 53, köztük — Biróval együtt — 42 a nemes. Ismertebb, előkelő köznemesi nevek az osztálytársak között: Géczy Sándor, Mednyánszky Imre, Sélley János, Malonyay József, Jeszendzky István stb. Biró osztálytársai közt találjuk br. Révay Gáspárt, Névery Jánost, aki piarista lett; Czeglédy Mátyást, aki az esztergomi egyházmegyébe lépett.

A rétorokkal együtt tanul 53 poéta is, akik túlnyomóan szintén magyar nemes ifjak. Van az intézetben még 94 syntaxista, 73 grammatikus; 69 principista és a major parvisták és a legalsó osztályban 85 minor parvista.⁴

¹ Dr. Friedreich Endre: Kácsor Keresztély élete. Budapest, 1909. 17. l.

² *Juventutis scholasticae gymnasii Nitriensis i. m.*

³ U. o.: „Martinus Biró, nobilis Hungarus, Padaniensis Cottus Posoniensis, annorum 20, rhetor. Hic factus est a. 1745. Vesprimiensis episcopus, vivit feliciter Ordini nostro propitius.”

⁴ U. o.

Bár a piarista rendnek sok tót és német tagja volt, a rendben erős nemzeti szellem uralkodott. Nevüket magyarosítják, a főbb állások viselőitől megkívánják a magyar nyelv tökéletes birtoklását. Eposzaik, iskoladrámáik izzó magyarságukról tanuskodnak.¹

Az intézet vezetése kiváló. Az említetteken kívül számos név bizonyítja ezt. Országos nevek a házfőnökök közt: Zajkányi Lénárd és Kubránszky László. Tanárokként működtek itt 1712—18 között Demka Sándor, Hromkó Lőrinc, Tagányi Béla, Kogurszky Gergely, Majthényi Dózsa, Fiala Jákó, Orlics Dani, Neogrády Atanáz, Sándor János, Szoróczy Vince és mások.² Az ő vezetésük alatt tanulta Biró Márton a piaristák öt osztályú és hatéves tanfolyamú gimnáziumi rendszeréből (major parvista, principista, grammata, syntaxista, poéta, rétor) Conradi Norbert szerint a litterae elegantiores-t;³ az említett kéziratok jegyzék szerint csak a retorikát,⁴ vagyis az akkori középiskola csúcsát, amely után a tanuló megkezdhetette már a bölcséleti és jogi tanulmányokat.

A család vázolt anyagi helyzete miatt Márton rétor diákságában nem sok öröm akad. Abban az inségben és szűkölködésben, amellyel különben szünet nélkül viaskodott és kínlódott, már-már a végsőig jutott; már arra gondolt, hogy felhagy a tanulással. Praeceptor-ának megesik rajta a szíve, segíti és így erősítgeti.⁵ Kívüle a jámborság és lelki tökéletesség a fenntartója.⁶ A piaristák nevelése elvonta őt egyéni gondjaitól, megmutatva neki az egyéniség dicsőséges munkaterét. Cicero, Livius, Ovidius, Vergilius és Horatius is meg-meg dobogtatta lelkét, de mint a kardél, úgy érintette szívét a sok okos életszabály.⁷ Az akarat nekilendülve lassan

¹ Dr. Friedreich: i. m. 28. l.

² Dr. Csősz: i. m. 798. l.

³ Conradi ép a halotti beszédben említi, hogy Biró a litterae elegantiores-t elvégezte a nyitrai piaristáknál: „Cum elegantioribus litteris in Nitriensi bonarum Artium domicilio dare operam...” (Oratio de Laudibus i. m. p. 19.) A kifejezés jelenti a humanisztikus gimnáziumi tanulmányokat, köztük a poézist is, különösen annak legmagasabb fokát, a retorikát. Ezt a két utóbbit humaniorak-nak is nevezték. A mi fogalmaink szerint ez a két osztály megfelelt a gimnázium IV—V, helyesebben V—VI. osztályának.

⁴ Juventutis scholasticae gymnasii Nitriensis... i. m.

⁵ Oratio de Laudibus i. m. p. 19—20.

⁶ Drágalatos Halála... i. m. 5. l.

⁷ Conversetur amice, caute. — Obediat alacriter, integre. — Comedat medice, modice, modeste. — Vincat se ipsum frequenter, fortiter. — Examinet conscientiam quotidie, accurate. Dr. Csősz: i. m.

föléje kerekedik a nyomoruság lehangoltságának és élete vezérlő csillaga a tudással párosult erény lesz.¹

Így aztán nem csodálkozhatunk az eredményen. Az akkori jezsuita és piarista középiskolának egyaránt első és főtárgya a latin nyelv. Direkt módszerrel tanították. Az első órától kezdve állandóan latinul mentek az összes órák és tárgyak. A poétikát pl. nem annyira az esztétika, mint inkább a latin nyelvtudás tökéletesítése céljából tanították. A kilencéves diák már könnyen és jól beszél latinul, nem is felejt el soha; sőt tovább adja a latinos műveltséget. Hazánkban a köznép, földművesek, iparosok, sőt a kanászok sorában is akadnak, akik latinul beszélnek.² Hogy Biró mint beszélte diák korában a latint, nem ismerjük. De későbbi iratai mutatják teljes otthonosságát a latin nyelvben.

Verseléséről írott adatunk nincs, legfeljebb — amint majd látjuk — a hagyomány tud róla. A *chronostichon*ok későbbi szenvedélye ekkor lobbanhatott fel benne.³

Beke írja, hogy Nyílrán kitartó szorgalommal és kitűnő előmenetellel,⁴ Róka szerint „cum laude,” dicsérettel végez.⁵ Conradi úgy említi, hogy az évkönyv oly dicséretet örökít meg róla, aminővel más diák bizony nem dicsekedhetik.⁶

Biró őszinte és háladatos tisztelettel emlegeti később is a piarista rendet.⁷

A retorikának és így a gimnáziumnak végeztével, a népmonda hagyományos és kedves elbeszélése szerint, földhöz tapadt koldusdiákként neki indul Veszprém városának, hogy kispapnak felvétesse magát. De kesernyés ábrázata, nyomorúsága vagy más ok

¹ Róka: i. m. p. 484.

² Desericzky: *Pro cultu litterarum in Hungaria vindicatio*. Romae, 1743. p. 64—65.

³ A *chronostichon* olyan versecske, amely betűiben a megénekelt esemény évét is megörökíti.

⁴ Beke: Biró Márton. i. m. 167. l.

⁵ Róka: i. m. p. 484.

⁶ *Oratio de Laudibus* i. m. p. 20.

⁷ „A teneris ferme unquiculis meis Filios huius Sacri Ordinis veluti quosdam aquae limpidissimae rivulos colebam, imo replebar et saturatus sum . . . mira certe ac plane divina dispositio, quod a tempore illo, quo ab uteribus sapientissimae eruditionis Filiorum huius Sacrae Religionis ablactatus sum, nec ego unquam ab amore et veneratione illorum, nec illi a mei affectione et amicitia separari potuimus”. *Annales seu Historia Domus Wespr. Schol. Piarum*. Kézirat. p. 20. (Biró levele 1745. május 20.)

miatt elutasítják. Elmenőben nekibúsult lelkét a szeminárium — más változat szerint a püspökvár — falán éppen, a vörös krétával odafirkantott elmés distichonban önti ki, ami különben Róka szerint gyakran ott volt jövődölésszerűen az ajkán:¹

„Martinus Biro, quamvis sit egentior Iro,
Attamen egregio par cupit esse viro.“²

Olvasta a püspök, a kanonokjai is a falra hevenyészett szellemes verset, amely első sorában nyomorát, a másodikban lelke lendületét oly megkapóan mutatja; kapnak a fejükhöz, hogy ilyen diákot eldobtak maguktól. Szerencsére az utána szalasztott küldöncök megtalálják az urasági istállóban a béresek közé elegyedve.³

Veszprémbe hihetőleg nyitrai tanárai biztatására indul. Szerették; azért is indítják oda, mert szívükhöz közelállt ez a távoli város, hisz a pár éve, 1711-ben alapított gimnáziumukat annyi jóval elhalmozza Volkra püspök.

A klerikusok sorába a veszprémi püspök — bizonyára gróf Volkra Ottó (1710—18) — által felvett Biró⁴ már nem Nyitrára tér vissza; ott a mai gimnázium VII—VIII. osztályának megfelelő filozófia akkor még nem volt végezhető. A teológiát Nagyszombatban a Collegium Rubrorum-ban végzi,⁵ — azaz mint annak növendéke az egyetemen.⁶ — Mivel a jezsuita teológiára filozófia nélkül nem lehetett bejutni, azért az ide vonatkozó nagyszombati feljegyzések nélkül is fellelhető Scharnbek-vel, hogy ugyancsak Nagy-

¹ Róka: i. m. p. 484.

² Más ismert változata:

Martinus Biró,
Quamvis sit egentior Iro,
Attamen is miro . . .
Par cupit esse viro.

„Ez a szegény Biró Márton, akit ti elkergettetek, szegényebb az Odyssea koldusánál, Irus-nál; de a lelkét az a vágy fűti, hogy bekerüljön a nagy emberek sorába.“ — Ezt a verset valamelyik változatban a múlt század öreg papjai az egész Dunántúl ismerték, idézték.

³ Ezt a történetet nemcsak Biróra, másokra is vonatkoztatják. De senkire annyira nem jellemző, mint Biróra. Az is biztosra vehető, hogy Biró előtt senkiről sem emlegették azt.

⁴ Róka: i. m. p. 485.; Ferenczy: i. m. I. 57. l.

⁵ Vat. lvt.: Processus Ecclesiarum Consist. 1745. fol. 805, 808, 810.

⁶ Beke: Biró Márton. i. m. 168. l.

szombatban végezte a filozófiát is.¹ Ezt igazolják saját kézírású filozófiai tankönyvei, amelyek Veszprémben találhatóak a püspöki könyvtárban. Róka állítja, hogy a filozófiát, teológiát egyaránt a nagyszombati egyetemen végezte.²

Nagyszombatban, a kis magyar Alföld szélén, a Kiskárpátok koszorúja alatt sokszor elszállt a lelke a daliás időkbe, amikor Nagy Lajos itt időzött kíséretével. Akkor „nagy volt a magyar, nagy volt hatalma, birtoka, magyar tenger vizében húnyt el” mindanégy világtáj csillaga. A magyar Róma az ország szíve, szellemi központja és a kat. törekvések gócpontja három századon át.

A magyarság és katolicizmus kapcsolata a legerősebb itt volt hazánkban. Nagyszombat még a török-kor telepedéseivel is megmarad magyarnak ebben a korban. A XVI. század II. felében magyarul szerkeszti statutumait, magyarul vezetik ezidőtől a céhkönyveket. II. Rákóczi Ferenc szabadságharca teljes megértésre talál; a vezérlőfejedelem is, Bercsényi Miklós is kardcsapás nélkül vonulnak be. Még száz év múlva is annyira magyar világ járja, hogy Rákóczi 200 elesett kurucának szegény tót özvegy-asszony állít emlékjelet.

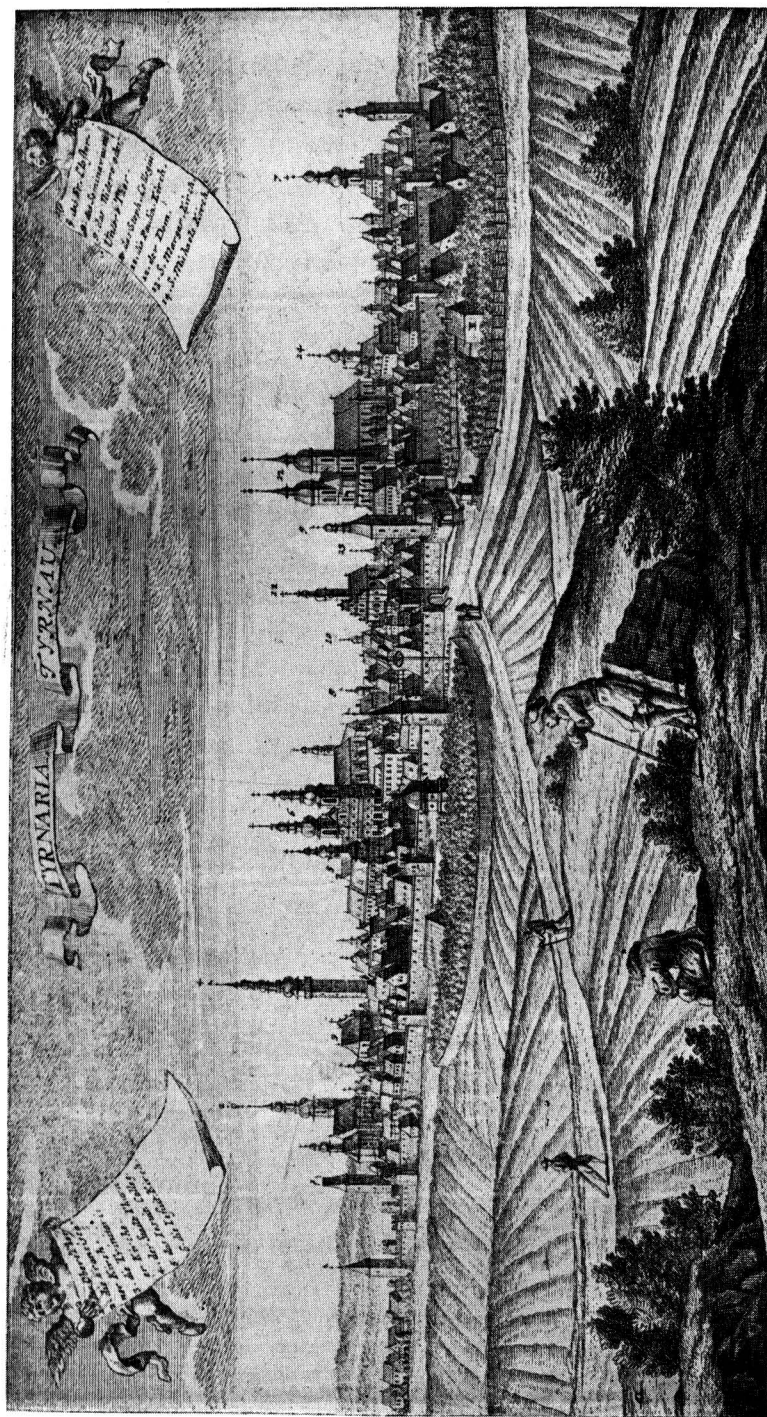
Nem hiába nevezik kis Rómának. A magyar Sion őrének, az esztergomi érseknek és káptalanának ez lesz menedéke és otthona 1532-től, mások szerint 1543-tól.

Megpróbáltatás és diadalmas előretörés fűződnek hozzá. Várday, Oláh, Verancsics érsekek alatt nyomasztó a helyzet; Bornemissza Péter prédikál a városban. Elveszik a plébániatemplomot. Bocskay, Bethlen Gábor, II. Rákóczi György és Thököly sarcoló, kemény kezét megérik. De 1615-ben letelepednek a jezsuiták; kezükben egyetem, gimnázium, nemes ifjak konviktusa; elindul útjára a sajtó, viszi a vallási vitákat, de közel kétszáz évig a magyar tudományosságot is; 12 nemzeti és egyházmegyei zsinat erkölcsi tőkéjét adja az országnak.

A két történelmi elem összeforrott a legszebb egységben. A jezsuiták oly magyarok és kurucok, hogy Heister elől menekülniök

¹ Scharnbek : Biró Márton. i. m. 278. l.

² Róka : i. m. p. 485.

NAGYSZOMBAT A XVIII. SZÁZADBAN.

kell. Nem olyan régen Thököly gályarabságától csak a város 30.000 frt-nyi váltságdíja menti meg őket. Bercsényi Miklóst naponta látják az egyetemi templomba menni, amelyet Eszterházy Miklós építtetett. A születési és szellemi arisztokrácia székel itt. A főurak ide telepednek. Itt születik Káldy György, a híres bibliafordító; Nádaszy János, a jeles szónok; itt működött Szántó (Arator) István, az első magyar jezsuita, Telegdy Miklós pécsi, Monoszlai András veszprémi püspök — neves írók; a hazai jogforrások terén nagynevű Szentliványi Márton. Itt működött Kőrösy Márk, a kassai vértanú is. Itt dolgozott közel két évtizedig Kiss Imre jezsuita, II. Rákóczi Ferenc nevelője; Dobronoki György, az egyetem első rektora. Oláh, Forgách, Pázmány, Lósy, Lippay, Szelepcsényi érsek még él az emberek lelkében és műveikben. A jezsuiták mellett derekasán dolgoznak a ferencesek, piaristák. A klarisszáknál őrzik a kassai boldog vértanuk szent ereklyéit, amelyek száz év múltán is annyira hirdetik a hitvallást és hősiességet.¹

Esztergom esleste² óta Nagyszombat az érseki székhely, a magyar Sion orma; Oláh Miklós elgondolásából a magyar katolikus reneszansz bölcsője és tűzhelye. Ott, ahol a magyar egyetem, az egyetemi nyomda, öt konviktus, káptalan, kerületi tábla stb. működött, elmaradhatatlan volt az ország kiválóbb tehetségű papnövendékeinek nevelésére az az intézmény, amely a mai központi szeminárium elődjének tekinthető: a Seminarium Generale, Egyetemes papnevelő, másként Collegium Rubrorum. 1649-ben, helyesebben 1648-ban Lósy Imre és Lippay György érsekek alapítványából létesült.³ III. Ferdinánd az óbudai prépostságot adta hozzá. Lippay a legtekintélyesebb iskolafentartóra a Jézus Társaságra bízta az intézmény vezetését. Elrendezte a római intézet (Collegium Germanico-Hungaricum) mintájára. Amint ott, itt is vörös ruhában jártak a kispapok, — mint mondták — kis bibornokok. Innét az

¹ Magyarország vármegyéi és városai. Pozsony vármegye. i. m. 176—189. l.

² 1543.

³ A Matricula Rectorum et Alumnorum Seminarii Generalis etiam Rubrorum dicti erecti pro Clero Juniore Regni Hungariae Tyrnaviae Ao. 1648. (p. 1—12.) szerint tehát 1648 az alapítás éve.

intézet neve. Hogy a vörös színt azért választották a ruházatban, mert ez a szín az ország címerének főszíne:¹ alig bír alappal.

A Collegium Rubrorum az egyetemi templom közelében, a merőlegesen rávezető utcában — ma Jana Holleho-ulica — emeletes, komoly épület volt a Marianum mellett. 1652-ben készült el. A jezsuita rend feloszlata után katonai nevelőintézeté alakított.

A COLLEGIUM RUBRORUM KÉPE.

ták át. Amikor az egyetem költözik, vagy amikor a rendet feloszlatták, a Collegium Rubrorum is beolvad a budai szemináriumba, könyvtára az egyetemi és múzeumi könyvtárba és a bécsi egyetemi könyvtárba kerül.² 1833 óta az épület érseki főgimnázium.³ 1912-ben lerombolják, helyébe Csernoch biboros kétemeletes épületet emeltet. Az új államhatalom szintén gimnáziumnak használja.

¹ Kovachich : Merkur II. 386. l.

² Dr. Marton József : Nagyszombat nevezetességei. H. n. és é. n. 28. l.; Ocskovszky : Hist. urbis Tyrnav. Tyrnaviae, 1880. p. 67.

³ Horváth Zoltán : A nagyszombati kath. érseki főgimnázium története. Értesítő 1894—95. Nagyszombat, 1895. 67. l.

A régi Collegium Rubrorum-ból mindössze az átvitt felirat maradt meg.¹

Nagyszombatban a jezsuitáknál kevés és hiányos adat maradt fenn *Catalogus Personarum Collegii Tyrnav.* címen kéziratban. Tartalmazza a rectorok, tanárok, gyóntatók, exhortatorok, magyar szónokok, nyomdaigazgatók, prézesek névjegyzékét időrendben. Ez a névjegyzék ott a leghiányosabb, ahol Bíró Márton elüljáróihoz érnének. Mindössze egy-két név maradt fenn.² Az *Acta Jesuitarum* a nagyszombati házban szintén kevés adatot tartalmaz.

Az intézet szelleme Bíró fejlődő lelkét végleg megszilárdította. A természet erejét befogta a jezsuita nevelés Krisztus igájába. „A jezsuitáknak kétségtelen érdeme, hogy az iskolai foglalkozások rendjét tervszerű következetességgel szabályozták, a tekintély uralmát fentartották az erkölcsi nevelés terén, s az engedelmesség és kötelelességtudás erényeit meggyökerezítették neveltjeikben.”³ „Szent Ignác nevelése lelkes lényeket alkotott — állapítja meg Szekfű —, az akarat hőseit, akik a magyar célra függesztett szemekkel kerültek el a célra nem vezető utakat és követik testi és lelki erőiknek teljes megfeszítésével azon parancsokat, melyeket eleve is jóra vezetőeknek ismernek.”⁴

Építő példa ép elég van az ifjúság előtt. Elsősorban maga a nevelő rend az ő működésének kettős lánggal égő fókuszával, a templommal és az iskolával.⁵ Az intézetnek és az egyetemnek hősi halottai, vértanúi vannak, mint a sok közül Héredi Tamás, akit 1678-ban Almáson; Korbeli István, akit 1709-ben; Palugyay György, akit a kurucok Budetin-ban; Végh Miklós, akit 1674-ben Brezován a hitéért ölnek meg. Van, akit a pestis visz el buzgólkodás közben. Mennyi kegyelet, tisztelet övezi őket . . .

¹ A felirat szövege ez: Georgius Lippai, Archiepiscopus Strigoniensis, Primas Hungariae, Legatus natus, universo Clero Regni Apostolici. — Könyvtárának még addig megmaradt része, levéltára a világháború alatt útban van a Dunán. Ami az uszályokon el nem sülyedt belőle, az esztergomi szemináriumban található.

² *Catalogus Personarum* i. h.

³ Fináczy Ernő dr.: A magyarországi közoktatás története. Bpest, 1899. I. 128. l.

⁴ Hóman-Szekfű: Magyar Történet. Bpest, 1929. VI. 284. l.

⁵ Dr. Meszlényi Antal: A nagyszombati jezsuita kollégium. Kat. Szemle. 1930. 600. l.

Példájukon jezsuiták, bencések, pálosok, görögök, udvari papok, plébánosok, kanonokok százai közt itt nevelkedik a sok felszentelt püspök mellett Kürtösy András és Kada István erdélyi, Labsanszky Ferenc csanádi, gr. Pálffy Ferdinánd és Erdődi Gábor egri, Erdődi László nyitrai püspök és Rákóczi kuruc-püspöke, Telekessy István.¹

A jezsuita nevelés virágkorát éli. A csodás pedagógiai mű, a Ratio studiorum a kezükben. Átleng mindent, még a színházat is a vallás és erkölcs világa és ennek gyönyörű virága, a nemzeti jelleggé vált Mária-tisztelet, amely ott lüktet különben a nagyszámú városi és intézeti kongregációban is.²

Amennyire biztosra vesszük, hogy Biró lelkesedett a jezsuita tanításban oly jelentős szerepet vivő disputákért, épügy feltételezhetjük — az adatok elkallódásával is —, hogy tagja volt a papnövendékek Mária-kongregációjának. Későbbi szép Mária-tisztelete bizonyára innét fakadt.

Pompás ifjúsági élet zajlott akkor Nagyszombatban. 1716-ban pl. a joghallgatókon kívül 1016 a tanuló; ebből a hittudomány-hallgató 70, a bölcsészetet 209 növendék hallgatja; 721 a gimnazista. Benne a magyar ifjúság színe-virága, köztük 3 gróf, 5 báró, 12 perillustris, 20 praenobilis. 1703-ban 1200 az egyetemi hallgató. A fenti és ez a szám együtt nem állhat meg, de mutatja mégis, mennyire a magyar tavasz élt és készült Nagyszombatban.

Jelentős emberek állnak az összes iskolák élén. Az egyetemen kiemelkednek: Beniczky Mihály († 1720), aki erkölcsant; Bossányi András, aki bölcséletet; Dirner Károly († 1730) és Rajcsányi János († 1733), akik bölcséletet és hittudományt adnak elő; továbbá Baranyai Pál († 1729) polemikus, Bossányi Farkas († 1720) bölcsészeti és hittudományi író.³ Rektorok Biró éveiben: Földváry Mihály, Horváth András. Prefektusok: Ferenczy György és Mihályfi József.

A magyar Nagyszombatban lelkes magyar nemzedék a jezsuiták legtöbbsége is. A történelmi magyar nevekkel — Szerdahelyi, Rajcsányi, Szentiványi, Beniczky, Turóczy, Sigrái, Berzeviczi, Csiba,

¹ Matricula Rectorum et Alumnorum Seminarii Generalis i. h.

² Horváth Zoltán: i. m. 46. l.

³ Catalogus Personarum i. h.

Kazy, Kapi, Görgei, Desőffy, Habarközi, Tallián, Szörényi, Mado-csányi, Tapolcsányi, Timon, Mindszenti, Tolvaj, Hunyadi, Neogrády, Árvay stb. — a magyar szív együtt jár.¹ Thaly Kálmán ugyan ellenszenvében azt mondja, hogy a jezsuita iskolák az ifjúságot szolgálóan nevelték,² de ez annyiban áll, hogy a szabadosság ifjúságukhoz utat nem talált. Ez azonban nem esett sem jellemük, sem magyarságuk kárára. Ép a XVIII. században tudományosságuk, irodalmi szereplésük (Pray, Katona, Faludy, Baróti Szabó, Rajnis stb.) túlszárnyalt minden versenytársat és a magyar érzést ekkor ők karolták fel legjobban. A jezsuiták fegyelmező ereje a magyar állameszmének és történeti-nemzeti érzésnek nagy elterjesztőjévé lett.³ A tőlük terjesztett kultúra jellegzetes magyar barokk volt, vallásos, heroikus és magyar történeti kultúra.⁴ Révai életrajzában a szintén jelentős piaristákkal szemben is a piarista Csaplár nekik nyújtja a pálmát. Az igaz, hogy jelentős közhangulat Rákóczi alatt is kiűzésüket szorgalmazta; hanem az is tény, hogy az egyetemi hallgatók külön csapatban vonultak a kuruc táborba Andrássy Miklós jezsuita atya vezetésével. Történt pedig ez egy évtizeddel Bíró Márton nagyszombati éve előtt.

Bíró semmi esetre sem a brevis cursus-t tanulta Nagyszombatban. Az egyetem létesítése előtt az ottani szeminárium Pázmány elgondolása szerint lekipásztorokat nevelt, akik skolasztikus teológiát nem is tanultak. Ezt a jelesebb képességűek Bécsben és Rómában végezték. De más a helyzet, amikor Pázmány az egyetemet megalapítja. Ezután teljes filozófiai és teológiai képzettséget nyernek a növendékek. Először is bölcséletet tanul az ifjúság: egy-egy tanár tanítja a metafizikát, a fizikát, továbbá etikát és logikát. Aztán kerülnek a teológiára. Itt két tanár adja elő a skolasztikus teológiát 4 éven át napi egy-egy órában; más tanár a polemikus teológiát, egy negyedik a kazuisztikát, ötödik a Szentírást magyarázta, ismét más a kánonokat (egyházjogot), újabb más

¹ Molnár Aladár: A közoktatás története Magyarországon a XVIII. században. Budapest, 1881. I. 210. l.

² Thaly: Irodalom- és műveltség-történeti tanulmányok a Rákóczi-korból. Bpest, 1885. 12. l.

³ Hóman-Szekfü: i. m. VI. 143. l.

⁴ U. o. 154. l.

a héber nyelvet tanította.¹ Volt természetesen egyháztörténet, ékes-szólástan és görög nyelv is.

Birónak néhány saját kézírású, szép apró betűkkel, tanári tollbamondásra készült tankönyve fenmaradt.² A tankönyvek oly terjedelmesek, hogy leírásuk is elég gond lehetett. Tankönyvei ezek: *Physica generalis*, *Physica particularis* (*Aristotelis Philosophiae III. tractatus*), *Tractatus in Primam Partem Divi Thomae de Deo Trino et Uno*, *Tractatus De Angelis ac Actibus Humanis*, *Tractatus De Justitia*, *Tractatus Theologicus de Peccatis et gratia et merito*, *Tractatus Theologicus De Sanctissimo Verbi Incarnati Mysterio*, *De Sacramentis in genere et in specie de Eucharistia*, *de Poenitentia*, *Dialectica*.

Természetesen mindegyik tele ellenvetéssel és megfajlásukkal — *more scholastico*.

Nagyon érdekesek és értékesek Biró alanyi latinnyelvű megnyilatkozásai egyik-másik könyv elején vagy még inkább a végén, szintűgy feljegyzései is. A *Dialectica* végén megjegyzi, hogy Xaveri szt. Ferenc az *Academia* védője. A bűnökről szóló tankönyvet *chronosticonnal* toldja meg. A megigazulásról szóló könyve elején ez áll: P. Benicz. Bizonyára P. Beniczky Mihály lehetett az előadó és tollbamondó tanár. A megtestesülésről szóló részt a feljegyzés szerint mint a *Collegium Generale* II. éves teológusa írta, P. Praeschra János S. J. mondta tollba 1720-ban. Utóbbi csak egy évig tanított itt és 1721-ben Bécsbe ment.³

1721-ben írta — a bejegyzés szerint — Rajcsányi György diktálása szerint mint a teológia másodévese az angyalokról szóló részt.

Egyéb tankönyveiről nincs adatunk.

A *matricula* szerint Biró 1720-ban lép a *Rubrorum*-ba,⁴ négy éven hallgatta a teológiát.⁵ Abból, hogy 1720-ban lesz a Ru-

¹ Dr. Mihályfi Ákos: *A papnevelés története Magyarországon*. Bpest, 1896. I. 207—210. l.

² Ezek a könyvek — úgy látszik — Birót egész életén át kísérték. Püspök korában is Sümegen állandóan kéznél tartotta őket. 1931-ben vitték át őket a veszprémi püspöki palotába.

³ Per me R. D. Martinum Biró Collegii Generalis Cleri Regni Ungariae Alumnum 2-di Anni Theologum, dictati vero per R. P. Joannem Praeschra e Soc. J., qui hoc unico Tyrnaviae hic absoluto Viennam ivit 1721 et hunc dictavit 1720.

⁴ *Matricula Rectorum et . . . i. h. p.* 1—12.

⁵ Vat. lvt.: *Processus Ecclesiarum Consist.* 1745. vol. 132. fol. 805, 808.

brorum tagja és abból, hogy a fentiek szerint 1720-ban és 1721-ben is II. éves teológusnak írja magát; valamint abból, hogy 1722-ben szentelik: következtethető az, hogy — négy év lévén a teológia — 1720/21-ben II., 1721/22-ben III. éves teológus volt és mint ilyen szentelték.

1715/16-ban végezte — mint láttuk — Nyitrán a retorikát. 1716/17, 1717/18, 1718/19 évekre esett Nagyszombatban a filozófia és esetleg valamelyik szemináriumban lelkipásztori studiumok.¹ Feltehető azért, mert a Rubrorum előtt már hajkoronás és kisebbrendes volt.

A növendékeket, köztük Birót betűrendben hozza a matricula. A rovatokból Biró belépési idején kívül megtudjuk, hogy négy társa közül Brunorovszki Ferenc jezsuita, Barabás Márton fehervári kanonok lett. Rokonának és földijének, Csiba Antalnak jövőjét nem jelzik. Eszerint Biró futotta be közülük a legfényesebb pályát.²

A tanulás eredményéről Nagyszombatban és Esztergomban hiába keresünk adatot. Róka közli, hogy „cum laude” végzi a bölcséleti és hittudományi tanulmányokat.³ Két kanonoktársa, és pedig Lenthly István és Szentimrey Ferenc a processus tanuiként kijelentik, hogy eredménnyel végezte tanulmányait és a vele folytatott többszörös társalgás alkalmával arról győződtek meg, hogy Biró Márton a hit- és jogtudomány terén otthon van.⁴ A harmadik tanu,

¹ Csak feltevés az, hogy a Rubrorum előtt is folytatott ily tanulmányokat. Ha a feltevés megáll, akkor a Rubrorum előtt Biró a Szent István-szeminárium vagy az Adalbertinum növendéke lehetett, mivel az egyébként szóba jöhető nemesi konviktus, ahol kispapok is tanultak, ekkor pusztulóban volt. Az előbbi Oláh érsek alapította 1566-ban a b. Szűz tiszteletére, később (1715) Szent Istvánról nevezték el. Azonos a Simor prímás alatt Esztergomba költözött papnevelővel. Eleinte a jezsuiták vezették, de utóbb — valószínűleg a Rubrorum megalapítása óta — a káptalan vette át. A Szabó Pál-féle házban a Káptalan-utcában állhatott. — Az Adalbertinum Pázmány alapítása szegény tanulók nevelésére. Később kispapokat is nevelt. Közvetlenül a gimnázium, és így a Rubrorum mellett állt. — A Marianum néven ismert szemináriumot Szelepcsényi alapítja és 1688 után kispapok és világi nemes ifjak nevelésére nyílt meg a nemes ifjak konviktusa és a Rubrorum közt (V. ö. Horváth Zoltán: i. m. 39—41. l.). — A legvalószínűbben a Stephaneumban készülhetett eleinte; a veszprémi kispapok általában a Rubrorumon kívül itt nevelkedtek.

² Matricula i. m. p. 1—12.

³ Róka: i. m. p. 485.

⁴ Vat. lvt.: Processus Ecclesiarum Consist. 1745. vol. 132. fol. 805, 808.

Franiull Márk saját észleléséből kijelenti, hogy Biró Márton „doctus homo“, tanult fej, sőt többektől hallotta azt is, hogy Biró Márton a hittudományok borostyánosa.¹ De ez alighanem tévedés, mert nálánál közelebbiek nem tudnak róla. Biró Márton bizonyára tenne róla említést, sőt használná is ezt a címet.

A tanulmányok mellett nagy gondot fordít a lelkiéletre, amint-hogy a papi életnek két szárnya a tudomány és életszentség. A pap ajkai őrzik a tudományt és ha valakinek, neki mondotta az Üdvözítő: „Ti vagytok a föld sója, ti vagytok a világ világossága.“ Conradi szerint Szelepcsényi és Széchenyi egyházfejedelmek voltak eszményképei.² A tudománynak és jámborságnak birtokában jut el Márton kispap az egyházi rendhez, álmai teljéhez, amelyért áldozatul hozta ifjúsága küzdelmeit, megpróbáltatásait. 1719. szeptember 23-án Nagyszombatban kapja meg a hajkoronát és a négy kisebb rendet ünnepélyes szentmise alkalmával Lázý Ghillányi György tinnini püspöknek, az esztergomi érsek suffraganeusának kezéből. A kisebb rendek csak fokozták buzgalmát . . . közelgett az ő szent öröksége. Két év múlva, 1721. június 7-én, a Pünkösdre következő kántorszombatán alszerpap lesz; december 20-án, a karácsonyi kántorszombatán szerpap és végre 1722. március 21-én, Szent Benedek napján áldozópappá szenteli ugyancsak Ghillányi György Nagyszombatban. A szentelésnek nem is volt semmiféle akadálya.³

A pappászentelés a hivatalos tavasznyílásra esett. Nála jelentősegteljesen, mert a magyar egyház tavaszát hozta. De ráborult a szentelés napjára a Feketevasárnap, a Dominica Passionis bánata, fájdalma; ez meg az ő életének másik oldala: a szenvedés embere indult az oltárhoz.

A Collegium Rubrorum lakója marad felszentelése után is. 1723-ban mint assistens szerepel Purlin Lászlóval és Litesch Ágostonnal.⁴

¹ Vat. lvt.: Processus Ecclesiarum Consist. 1745. vol. 132. fol. 810.

² Oratio de Laudibus i. m. p. 20.

³ Vat. lvt.: Processus Ecclesiarum Consist. 1745. vol. 132. fol. 811.

⁴ Matricula Rectorum et . . . i. m.

Mint az elöljárók helyettese, bizonyára folytatja tanulmányait, amelyekre csak így fordíthatta az előírt négy évet.

Nyilván téved Scharnbek, amikor 1719-re teszi újmiséjét.¹

Hogy hol mondta el első szentmiséjét, nem tudjuk. De amikor megjelent Padányban, Alistálban az újmisé, az édesanya öröme teljes lehetett. Akinek katolikus nevelése aggasztotta, már az Úr oltáránál áll. Sokan elcsodálkoztak, mások a fejüket is megcsóválták: nemes és református Biró Márton fia elfordult szinte egész rokonsága lelkétől és katolikus pap lett... Az izzóbbak lelkét a keserűség szaggatta, amikor a szép szál levita komolyan elhaladt közöttük, vagy a még mindig református alistáli templom mellett, amelyben keresztelték...

Másik világ élt már benne. Nagyszombat szab. kir. városnak történelmi levegője, a Regnum Marianum eszméje elhatározó fontosságú volt egész életére. Ez az intelligens, gazdag, katolicizmussal telített város jó földre találva alakította kispapunk lelkét. Tudását, meggyőződését, keményveretű fegyvereit innét veszi és hozza a Dunántúlra.

Amikor elhagyja Nagyszombatot, a török félhold már elvékonyodott a magyar égbolton; Temesvár, Belgrád sem az övé többé. Most lesz törvény a *pragmatica sanctio*. Rodostóban egyre halványul a bujdosók csillaga. Bercsényi Miklós immár halódik; a katolikus és magyar élet legszebb virága, a vezérlő fejedelem várja a halált. — Idehaza, a Dunántúlon égnek a magyar múlt várai. Romok itt, romok ott. Sebek, fájdalmak mindenütt.

A 27 éves Biró Márton most érkezik a Duna hátán valamelyik révbe a Dunántúlra.

¹ Scharnbek: i. m. 278. l.

III.

A bicskei plébános.

Akadnak, akik azt állítják, hogy Biró nem volt a veszprémi egyházmegye kispapja. Egyesek Esztergomra és Győrre gondolnak Padány közelsége miatt; épígy gondolhatnának mások Egerre és Vácra Árokszállás miatt. Pedig Biró kétségtől a veszprémi egyházmegye kispapja és papja. A kérdés nem kérdés akkor sem, ha a püspöki kinevezéssel kapcsolatos iratok egyike tévesen esztergommegyházmegyei papnak mondja is.¹ Ugyanis hivatalos iratban ép az esztergomi nagyprépost bizonyítja, hogy Biró az alszerpapságot „ad titulum Dioecesis Vesprimiensis“, vagyis a veszprémi egyházmegye keretébe vette fel.² Annyira bizonyos Birónak Veszprémhez tartozása, hogy akad hang, amely szerint Biró a teológiát is Veszprém-ben végezte.³ Ez tévedés. Birót a veszprémi püspök vette fel kispapnak és küldte Nagyszombatba.⁴ Mint a veszprémi egyházmegye papja lett bicskei plébános is.

Mindenesetre a Gondviselés ténye, hogy Biró ép Veszprémet választotta, amelynél közelebb négy egyházmegyét is találhatott volna.

A Csallóköz fia a Dunántúl papja lesz. A kedves fekvésű fejérmegyei mezővárosba, Bicskére kerül lelkipásztornak gróf Esterházy Imre (1723—25) veszprémi püspök bizalmából.⁵ Egészen más kép a Gerecse nyúlványa, a ködlő Vértesek, a közelben ked-

¹ Vat. lvt. : Acta Cam. vol. 32. fol. 332.

² U. o. : Processus Ecclesiarum Consist. 1745. vol. 132. fol. 811.

³ Pallas Nagy Lexikona : i. m. III. 307. l.

⁴ Róka : i. m. p. 485.

⁵ Róka : i. m. p. 485. — Gróf Esterházy Imre (1663—1745) tanulmányait Nagyszombatban, Rómában végzi. Mint pálos lesz váci, zágrábi, veszprémi püspök (1723), 1725-ben esztergomi érsek. Két millióra teszik jótékonyágát összességüként.

vesen hajladozó Galagonyás, mint a lankás Csallóköz ; de a hitéleti viszonyok meglehetősen egyeznek. Itt is, ott is fájdalmas elmentébe csap a mult és jelen ; kettőjükből kellene jövőt teremteni, ami sosem lesz a mult ragyogása ; de kell, hogy különb, vigasztalóbb legyen a jelennél. Ezért is kellett ép a Csallóköz fiának Bicskére jönnie kőfejtő és úttörő munkára.

Bicske az ősi koronázó várostól, Székesfehérvártól kissé északkeletre ; a jövő fővárosával, Budapesttel egy vonalban a veszprémi egyházmegyének meglehetősen a határszélén helyezkedik el ; Csabdi, Mány, Barok, Bot, Alcsút, Felcsút, Vértesdoboz, Etyek, Sósút, Pusztazámor, Zsámbék körítik. Bicske jelentős hely. Az volt már a rómaiak alatt is, amikor központi fekvése adott neki jelentőséget. A bécsi, sabariai, aquincumi, fehérvári utak futnak rajta át. A rómaiak érzéke az ilyen helyeket pompásan ki tudta fejleszteni. Bicskének római neve ismeretlen, de máig fennmaradt az a díszes kősírláda, amelyet Aelius Verinus római polgár állított itt feleségének, Ulpia Antonillának.¹ Árpádkori emlékünknél, okiratunk nincs róla ; de Róbert Károly már 1306-ban kelt levelében foglalkozik Bicske birtokosainak, Botond fiainak, Péter bánnak és János ispánnak vámszedési jogával és a vámpénz megnyitásával. 1338-ban Péter bán fiai már Bicskei néven szerepelnek. 1344-ben Visegrádon Miklós nádor osztogatja a Bicskei rokonságot. 1419-ben a család Bicskét elcseréli a nyitrai megyei Zerdahellyel, (innét ezentúl nem is Bicskei, hanem Zerdahelyi néven szerepel), vagy helyesebben Bicskéhez megkapja Zerdahelyt is. A XV. században királyi vámhely. 1508-ban, II. Ulászló alatt Bicske Szentlászlóval és Csabdival Vítány várnak lesz a tartozéka. Amint a mohácsi vész után mások lesznek Bicske urai és német előkelőségek osztoznak rajta ;² a hitéleti viszonyok is egészen mások. A bicskei tekintélyes és népes plébánia, amely már Mohács előtt rég virágzott³ s amelyet 1463-ban említenek,⁴ Moháccsal megszű-

¹ Desjardins—Rómer : A Magyar Nemzeti Múzeum római feliratainak emlékei. Bpest, 87. sz. ábra.

² Károly János : Fejér vármegye története. Székesfehérvár, 1899. III. 205—211. l.

³ Vis. Can. Bicskeiensis a. 1818. cap. I.

⁴ A bicskei ev. ref. egyház története. Nagykőrös, 1896. 4. l.

nik,¹ és 1723-ig nem járt itt katolikus pap. A helységet szinte végpusztulásba vitte Mohács (1526), továbbá Buda (1541) és Székesfehérvár (1543) elfoglalása. Erre az időre esik a kálvinizmus bevonulása Bicskére a Balatonmellék reformációjával egyidőben. A maradék lakosság a kálvinizmushoz vitte magával ősi templomát. 1543-ban a török-tatár horda a várost pár évtizedre lakatlanná teszi. Szüntelenül pusztította török, tatár, később hozzá a kuruc, labanc. A templom is a földdel egyenlő.² 1580-ban kb. 150 lakos verődik újra össze, természetesen már a reformáció követői. Ily alapon — mint Biczó Pál is megállapítja — „a török nem akadályozta a hívek gyülekezését, a vallást nem üldözte, a lelkészt nem bántotta.”³ 1626-tól egyre emelkedőben van a lakosság. 1648-ban kb. 400 a ref. lakosság száma.⁴ Szabad vallásgyakorlata, iskolázása van; 1626-ig is működik itt ref. lelkész, de névszerint mégis ekkor jelenik meg először Endrédi András néven. Lelkészei legtöbbször esperesek; így Bicske jelentős központja a ref. Vértessaljának. Van lelkésze, temploma, iskolája és — valószínű — több ludimagistere.

Tartott ez addig, amíg a régi tulajdonos nem jelentkezett. A bicskei uradalom, mint zálogos birtok 1700-ban báró Kurtz kezébe került,⁵ aki gr. Batthyány Ádám országbíró és horvát bán, földbirtokos parancsára mindjárt 1701-ben elvette a reformátusoktól a templomot és a pápistáknak adta. „Pedig — úgy panaszzák, — a pápisták még csak kevesen, mintegy két-három házzal valának, ekkor elsőben a szolgálatra nékiek csak egy mester rendeltetett, annak is neve Pál diák volt.”⁶ A reformátusok nehezen törődtek bele, hiszen saját költségükön restaurálták a templomot. Mikor panaszkodtak a hitbuzgó gr. Batthyány Ádámnál nem talált meghallgatást, eleinte Sallai István félhajában tartottak istentiszteletet;

¹ Veszpr. püsp. lvt.: Visit. Can. Distr. Albensis 1747. p. 194.

² U. o. p. 184.

³ A bicskei ev. ref. egyház története. 2. 8. l.

⁴ U. o. 8—9. l.

⁵ A bicskei plébánia Historia domusában br. Konty szerepel (1. l.), de bizonyára a Kurtz név a helyes. Így írja egy másik hely is: Veszpr. püsp. lvt.: Visit. Can. Distr. Albensis 1747. p. 194.

⁶ A bicskei ev. ref. egyház története. i. m. 17. l.

később pedig nádfedeles templomot építettek a korábbi prédikátori, vagyis a jelenlegi rektori hajlék helyén.¹ A templomfoglalás nem foglalás, hanem visszafoglalás volt; hiszen a bicskei ref. egyház régi jegyzőkönyve is úgy emlékezik meg a templomról, mint amelyet „Helységnek megszállásától fogva birtak a Reformátusok.” „Békeségesen bírhatták mindéig a helvétusok a bicskei kőtemplomot 1701-ig.”² Mindéig, kőtemplom — jelentős szavak. A Can. Visitatio az occupata, restituta, redditu szavakat használja.³ Abból, hogy szentélye nem volt, nem okvetlen következik a templom ref. eredete. A szentélyre az új hitnek nem volt szüksége, nem is tartotta fenn a többi résszel. De romokban levő szentélye volt⁴ és ez fontos.

Nincs sehol adat arra, hogy a templomot a reformáció óta építették volna, de restaurálásáról van adat.⁵ 1712-ben előterjesztett kérelmükre a földesurnak, gr. Batthyány Ádámnak özvegye, Strattmann Eleonóra fundust mutatott és templomépítési engedélyt adott a reformátusoknak.⁶ A tornyatlan templom 1713-ban el is készült az egész országban eszközölt gyűjtés segítségével.⁷

A katolikusok száma közben emelkedett. A Pázmánytól lelkesített Batthyány grófok törődtek a katolikus vallással. A hamu alá került szikra újra lángra lobban, csak legyen élesztője. 1696-ban egy, 1701-ben két-három ház volt pápista, 1721-ben összesen húsz katolikus lakott Bicskén.⁸ Ha kisebbség volt is a katolikuság, de az előbbeni lélekszámnál mégis valamivel magasabbnak kellett lennie, hiszen 1716-ban volt már a katolikusoknak mesterük, majd licentiatusuk.⁹

Hiába volt azonban mestere a katolikuságnak, hiába kapták vissza atyáik templomát: árvák, nagyon árvák voltak a bicskei

¹ A bicskei ev. ref. egyház története. i. m. 18. l.

² U. o. 17. l.

³ Vis. Can. Bicskeiensis (1818) c. I. és Biró Márton feljegyzései az anyakönyvekben.

⁴ Vis. Can. Bicskeiensis (1818) c. I.: Biró Márton idézete.

⁵ A bicskei ev. ref. egyház története i. m. 17. l.

⁶ U. o. 19. l.

⁷ U. o. 20. l.

⁸ U. o. 21. l.

⁹ U. o. 20. l.

katolikusok. De Szent Iván havának negyedik napján Biró Márton megérkezik közéjük.¹ Itt találkozik először azzal a szomorú hitéleti mezővel, amely annyi fájdalommal tölti el a fiatal pap érzékeny lelkét. Biró Márton Bicskén úgy fogadják a maradék árva katolikusok, mint a régi hit hosszú szünetelése után Sziszeki Márk jezsuita atyát fogadták a Kőrös-Maros mentén, akárcsak az égből leszállt angyalt. Úgy érzi magát eleinte Bicskén, mint aki 700 éves dicsőséges épület romja és üszke felett áll meg. Ő a bicskei pap; de nincs használható katolikus templom, plébánia és istentisztelet jókora vidéken. Csak könnyek között járhat az érző katolikus lélek Bicskén. Mikor érkezik, még kelyhet sem talál a szentmise bemutatásához. A lelkével senki sem gondol.² Nem csoda, a bicskeiek Zsámbékhoz tartoznak.³ De Biró mégsem sopánkodik; lázas buzgósággal, a lelkén harmatozó kegyelem friss erejével, gr. Batthyány Lajos kegyúrnak, kancellárnak, a későbbi nádornak támogatásával megalapítja, helyesebben hosszú, 200 éves szünetelés után újra megalapítja, (*reerecta et restaurata*) a bicskei plébániát és még 1723-ban iktatják is hivatalába, mint első plébánost. Május 29-én a káptalan előtt leteszi az esküt és a káptalan elrendeli a püspök megbízásából, hogy az esperes adja át neki a plébániát és az új plébánost vezesse be. Pöstényi Mihály váli plébános, fehérvári ker. esperes, a későbbi nagyprépost végezte az installatit.⁴ Ref. oldalról így rögzítik meg plébánoskodásának kezdetét: „Alig köszöntött be a faluba Biró Márton nevű tiszteletes Egyházi Ember, mtgos Gr. Veszprémi püspök úr ő Exc. parancsolatjából, hatalmaskodása, kegyetlensége folytán legott lőn baj, zürzavar, harc, elkeseredés.” Panaszkodnak a reformátusok a földesúrnőnél: a harangozásuk idejét ő szabályozza, bíráikat, esküdtjeiket veréssel fenyegeti, érvényt szerez ama felsőbb rendeletnek, amelyet a vármegye is kihirdetett, hogy t. i. a reformátusok a katolikus ünnepeken nem dolgozhatnak. A rendelet ellen vétőket megbírságolja.⁵

¹ A bicskei ev. ref. egyház története. i. m. 26. l.

² Biró Márton szavai a keresztek anyakönyvében.

³ A bicskei ev. ref. egyház története. i. m. 24. l.

⁴ Veszpr. püsp. (Koller-féle) lvt. : 1723. fasc. 35. nr. 3.

⁵ A bicskei ev. ref. egyház története. i. m. 25—27. l.

A panaszok egy része elesik azzal, hogy aki országos törvények megtartására ügyel és a botrányt akadályozza akár büntetéssel is: nem gáncsolható. Nem katolikus, hanem országos törvényről van itt szó. A többire nézve álljon itt Biró plébánoskodásának bővebb ismertetése az anyakönyvek alapján. Biróval kezdődik Bicskén a katolikus anyakönyvezés is és pedig nagy gondossággal. Utána is vezetik az anyakönyveket, de a rend és pontosság tekintetében már más a helyzet — Biró javára. 1723. július 22-én, Mária Magdolna napján kereszstel és anyakönyvez először; az első házasság aug. 15-én, az első halálozás, helyesebben bejegyzése aug. 31-én történik.¹ Az anyakönyvek nyelve latin, a saját személyét, hivatalát így jelöli meg: Martinus Biró Parochus Loci, vagyis Biró Márton helybeli plébános. Szerepel neve előtt P. rövidítéssel előneve is. Káplánja nincs, azért néhány távollétében az iskolamester, néhányszor a budakeszi plébános is kereszstel. De viszont a Vál-hoz tartozó Etyek egy újszülöttét Biróhoz hozták kereszteni. Érdekesek kortörténeti szempontból az ő rubrikái bejegyzései. Törvénytelen szülések bizony akadnak. A megbotlott leánynak korábbi életét is vázolja az anyakönyvben, mintha csak magyarázatát akarná adni az esésnek. Pl. az egyik leányasszonyt különben jó leánynak írja, de aztán — folytatja — nem is egygel, hanem többekkel is botlott. A spanyol katonák gyakran szerepelnek, mint bűntársak és természetes apák, még ha házasságok is. A magyar ember sem marad sokkal hátrább. A szolgák, szolgálók, özvegyek kísértésben élnek.² Más hibák is vannak. A katonai börtön eleget tud beszélni változatos excessusokról.³

A házassági anyakönyvekben a másik két tanuval egy rovatba mint tanu írja be magát.⁴ Némelykor kivüle 5 tanu is szerepelt. Biró bizonyára maga biztatott arra — feltehető — református hatásra, hogy több is lehet kettőnél a tanu. Érdekes, hogy vegyesházasság nincs. Magyarázata mindenesetre a kor és Biró felfogása.

¹ A bicskei plébánia anyakönyve. I. kötet.

² A bicskei plébánia kereszteltek anyakönyve. 10, 15, 17, 21. l.

³ Fejér vm. lvt.: Prot. Congr. Gen. 1724—32 (1728. máj. 10.) p. 207.

⁴ A bicskei plébánia házassultak anyakönyve. 163, 165. l.

A halottak anyakönyve szerint néha temet egyedül a mester is, főként akkor, ha az eltemetendő felnőtt halott betegségében elhanyagolta a szentségek felvételét. Mégis nem esik túlzásba. Ha nem a halott, hanem hozzátartozói voltak hanyagok, kettesben temetik, mint pl. az öreg cigányt. A hirtelen elhunyt jó katolikusoknak megadja a szentmisét és beszédet. De ha szépen elkészült valaki a halálra, el nem mulasztja biztos hitének a kifejezését: in sinum Abrahae mandavit. Máskor jámbor sóhaját írja a halott adataihoz: az Úr adjon neki örök nyugalmat.¹ Ha a mester akadályozva van, ő végzi a temetésen az éneklést, a kántori teendőt is. Teszi ezt azért, hogy a kálvinisták meg ne botránkozzanak. Általában a kálvinistákra tekintettel van a temetéseknél. Énekes misét gyakran mond temetések alkalmával. Ez a fontosabb. De magyar beszéddel, „cum concione Hungarica, funebrali,” amint ezt az anyakönyvben is esetről-esetre feljegyzi. Mikor egy szegény asszony lányát temeti a plébános a mesterrel és pedig testvéri szeretetből és könyörületből ingyen, de tisztelességgel; ott vannak a kálvinisták is nagy tömegben a szentmisén és beszéden a templomban és bizony azok sírtak legjobban az anyakönyvi bejegyzés szerint.² Így éri el azt, hogy a kálvinisták egyre nagyobb tömegben járnak a katolikus temetésekre. 1725. július 22-én Krubasovics Ferenc orvos feleségének, Ujvári Máriának temetése alkalmával így szól az anyakönyvi bejegyzés: „Ezen a temetésen igen nagy kálvinista tömeg vett részt.”³ A rendkívüli haláleseteket igyekszik kihasználni a nagyobb jóra. 1727. március 22-én anyát és újszülöttet egyszerre temetnek. A lelkek megrázására kedvező alkalom. Nagy tömeg áll a koporsónál; maga a lálvány is megrázó. Csak Biró magyar gyászbeszéde kell még hozzá.⁴ Birónak kedvezett a helyzet is, hogy a temető 1739-ig a templom körül terült el.⁵ Nemcsak a lálványos részen, hanem a szentmisén, szentbeszéden is ott volt a falu kálvinista része. Mikor már a katolikus temetés bizonyos rokonszen-

¹ A bicskei plébánia halottak anyakönyve. 193, 271—273. l.

² U. o. 271—273. l.

³ „In hac sepultura erat maxima copia Calvinistarum.” U. o. 272. l.

⁴ U. o.

⁵ A bicskei plébánia házi tört. 4. l.

vet keltett, a plébános 1726. december 17-én, özv. Mészáros Istvánné temetésénél keresztlülvitte, hogy a kálvinisták is harangozzanak.¹ Ezt a harangoztatást általában felrójják Birónak, mivel a lelkiismeretszabadságba ütközik. Anélkül, hogy mentenők intézkedését, megemlíjük, hogy a XVIII. század első felében vagyunk. Ekkoriban, sőt negyed századdal későbbben a „felvilágosodott“ II. Frigyes elrendelte, hogy az újonnan elfoglalt Sziléziában a protestáns istentiszteletre a katolikus templomok harangjaival hívják össze a protestánsokat.²

Biró anyakönyveiből való további érdekes jellemző vonások az akkori bicskei hitéletről a következők. Sok a plébániában a hirtelen halál; éles ellentét van a katolikusok és a felekezetek között, de a segítő szeretet él a katolikusokban a másvallásúak iránt is. Biró hitélete nemcsak a jobbágyoké, kiterjed az urakra is. Hinczman Mátyás, a gróf Batthyány-család tisztartója hívő lélek, jótékony az egyházhoz és ezekkel a szavakkal múl ki a világból: „Jézus, Mária, Szent József!“³ Másik úri hívőről ugyancsak dicsérőleg emlékezik meg az anyakönyv.

Bicske kat. lakosainak nemzetiségére nézve azt hirdetik, hogy nem magyarok, hanem holmi jövevény tólok.⁴ „S vajjon magyarok voltak-e a katolikusok? Nem. Holmi jövevény tólokból állanak.“ Ez tévedés. Az állítást azzal próbálták alátámasztani, hogy 1721-ben tanuk állították. De 1721 nincs messze 1723-tól, 1723-ból és a későbbi évekből pedig az anyakönyvek azt tanúsítják, hogy akkor Bicskén német katonák is voltak.⁵ Bizonyára éltek itt német telepések is, hiszen német nevű polgári és jobbágy egyének is szerepelnek. Valószínűleg tőlük vette nevét Nagy- és Kisnémetegyháza is. Állomásoztak itt spanyol katonák és velük együtt itt laktak spanyol családok is, mint például a többször szereplő Barsalo-

¹ „Nunc prima introduxi, ut etiam Calvinistae requisiti suam campanam catholicis defunctis pulsarent.“ A bicskei plébánia házi tört. 272. l.

² Augustin Theiner : Zustände der kath. Kirche in Schlesien von 1740—58. Regensburg, 1852. II. Band, S. 187.

³ A bicskei plébánia együttes anyakönyve. I. 274. l.

⁴ A bicskei ev. ref. egyház története. i. m. 21. l.

⁵ U. o. 272. l.

család.¹ De amint akad a reformátusok között idegen név és az 1715-ben itt élő 103 családból 1723-ban 52 ház jövevényeké;² van a katolikusok között is elég magyar név: Gyömbér, Kanász, Tóth, Fekete, Szegedy, Esztergomy, Gombkötő, Böcs, Serfőző.³ Amazok miatt sem kell szégyenkeznie, becsületes magyar embereket nevelt belőlük a katolicizmus és sok magyar szaporodott ott el. Beillenek a Tükröspuszta, Csordakút, Tornyó, Mesterberek, Galagonyás, Göböljárás, Vértszentgyörgy stb. lájára. 1836-ban 1395 katolikus között már csak „kevés németek vannak.”⁴ Amíg a reformátusokat fogyasztotta az egyke, mivel sokan félnek a több gyermektől,⁵ addig a katolikusság nemcsak nem éri be a „nem-fogyalkozással,” de hatalmas erővel tör előre.⁶

Bicske vallási képe az idők folyamán a következő. Amíg a katolikusok száma 1696-ban egyetlen család, 1752-ben 941, 1836-ban 1395, 1930-ban 4586 lélek, addig a reformátusoké 1696-ban 3—400, 1800-ban 2000-nél több, 1836-ban 2521 és 1930-ban 2736 lélek.

¹ A bicskei ev. ref. egyház története. i. m. 5, 7, 9, 12. l.

² A bicskei. ev. ref. egyház története. i. m. 21, 26. l.

³ U. o. 8—16. l.

⁴ Fényes Elek: Magyar Országának . . . mostani Állapotja. Pest, 1836. I. 98. l.

⁵ A bicskei ev. ref. egyház története. i. m. 52. l.

⁶ A részletes kép így alakul:

róm. kat.	ref.	ág. h. ev.
1696: 1 ház	kb. 3—400 lélek	nincs adat
1701: 2—3 ház	nincs adat,	"
1715: nincs adat	103 család, kb. 500 lélek	"
1721: 20 lélek	nincs adat	"
1724: 50 születés	"	"
8 halálozás	"	"
<i>Bíró plébános után:</i>		
1752: 941 lélek	nincs adat	nincs adat
1800: nincs adat	2000 lélek felett	"
1818: 1147 lélek	nincs adat	"
1823: 1241 "	"	"
1836: 1395 "	2521	38
1900: 3280 "	2641	145
1910: 3570 "	2737	99
1920: 3957 "	2781	97
1930: 4586 "	2738	112

V. ö. A bicskei ev. ref. egyház története. i. m. 21. l.; a bicskei plébánia együttes anyakönyve I.; a bicskei vis. can. c. I.; Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. XVI. (1757—58.) p. 414. — Fényes: Magyar Országának . . . mostani Állapotja. Pest, 1836. I. 981. l. A magyar szót. országai 1900—1930. évi népszámlálása.

Biró plébánoskodása idejében Bicskéhez tartozik hitéletileg Mány, Felcsút, Zsámbék (Sambek)¹ is. A fejlődés kétségtelen bizonyosságul a filiálisok közül Felcsút 1788-ban, Mány 1793-ban lett önálló plébánia.² Ezek vallási fejlődése is hasonló Bicskééhez. Amíg Mányban 1836-ban 649, Felcsúton 964, 1930-ban pedig 1419, illetőleg 1415 a katolikus, addig Mányban 1836-ban 1668, Felcsúton 454, 1930-ban pedig 1073, illetőleg 338 a református. A katolikusok száma erősen emelkedik, a reformátusoké erősen fogy.³

Ami a magyar nemzeti szempontot illeti, csak álljon itt annyi, hogy 1757-ben Horváth Pál plébános Birónak a Szentháromság-ról szóló könyvét ugyanannyi német és magyar példányban (50—50 darab) kéri.⁴ Ma pedig több, mint 8000 tiszta magyart jelent Biró hívőserege.⁵

Biró 1725. évi november 16-án nagy nehézségek között visszaveszi a reformátusoktól azt a harangot, amelyet ők 19 évvel ezelőtt a visszaszerzett katolikus templom tornyából erőszakkal elvittek és elrejtettek. A földesúrnőt, Strattmann Eleonórát kérték fel a katolikusok igazságtételre; de amikor 7—8 kérelmükre válasz sem érkezett, erőszakos visszavételre került a sor.

A földesúr bőkezűségéből 1726-ban a plébániaépületet restauráltatja a Tóth- és Öreglőszeg sarkán.⁶ Kérelmei — saját írása

¹ A bicskei plébánia együttes anyakönyve. I. 274. l.

² V. ö. Schematismus Albareg. 1932.

³ A fejlődés részletes képe ez:

Mány:			Felcsút:		
róm. kat.	ref.	ág. h. ev.	róm. kat.	ref.	ág. h. ev.
1836: 649	1668	—	964	454	15
1900: 1325	1314	7	1096	311	7
1910: 1262	1147	9	1132	355	17
1920: 1430	1101	12	1305	345	54
1930: 1419	1073	12	1415	338	57

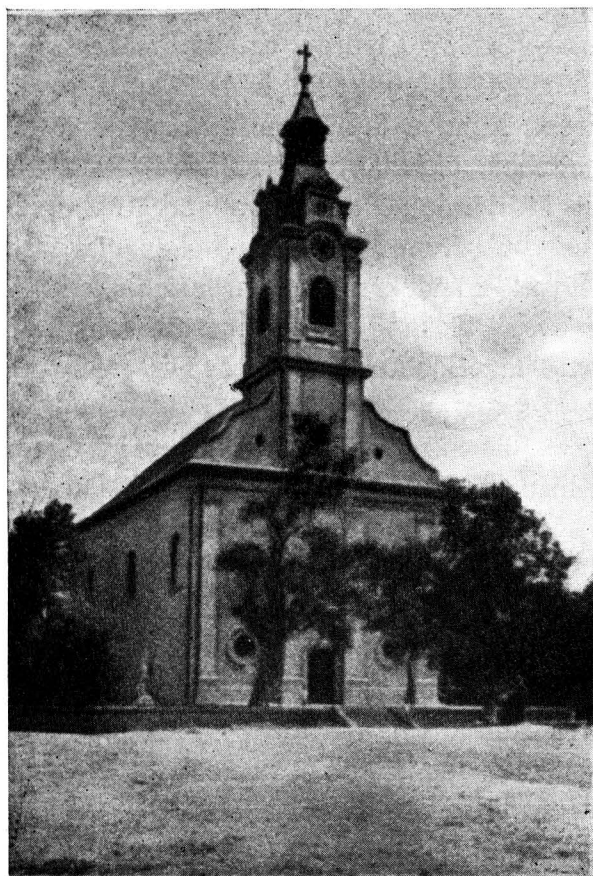
V. ö. Fényes: i. m. I. 981. l.; A magyar szt. korona országai 1900—1930. évi népszámlálása.

⁴ Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. XVI. (1757—58.) p. 561.

⁵ El kell azonban ismernünk, hogy öntudat és a felekezetükhöz ragaszkodás terén a reformátusoké az elsőség. Száz év (1796—1896) alatt a gyülekezet a rendes évi egyházi és iskolai illetményen kívül százezer forintot adott felekezeti célra (új templom, lelkészlak, múzeum, harang, iskola, orgona). 1896-ban 118,000 frt. értékű vagyona, jó közraktára és olvasóköre van (A bicskei ev. ref. egyház története. i. m. 39. l.).

⁶ Ez a restaurált plébániaház nem azonos a maival, amelyet gr. Batthyány József prímás 1773-ban építtetett.

szerint — tudtak alkalmatlankodni is. 1727-ben, Naplója szerint 1736-ban, a Szentháromság tiszteletére restauráltatja a templomot, amely nagy részben romokban volt, szentélye pedig teljesen

A BICSKEI R. K. PLÉBÁNIATEMPLOM.

elpusztult.¹ Csak a hajót restauráltatja, a szentélyt hagyta romokban; elvégre a hajó szentély nélkül is elég volt az istentisztelet végzésére. Érzi, hogy nagy munkát végzett; kitör belőle a hála és lelkesedés: „Magasztalás és dicsőség a Szentháromságnak, a bold. Szűznek és Isten minden szentjeinek.”²

¹ „Ao 1727 Ecclesiam restaurari feci”. Bíró leírása a bicskei plébániai levéltárban.

² Bíró leírása a bicskei plébánia levéltárában.

Már itt jelentkezik lelkipásztorkodásában a Szentháromság kiváló tisztelete.¹ Temploma is a teljes Szentháromság dicsőségét hirdeti. Az ő buzgó utóda, Márkus Mihály jegyzi fel róla, hogy áldozatkész; az épülő csinos, ma is fennálló templomnak jóformán semmije sincs. A plébános a legtöbbet a sajátjából fedezi. Bicske — Szalay György emlékbeszéde szerint — Birónak „kemény iskola.” Meg kellett benne tanulnia a szenvedést és békességes tűrést. Néha a kálvinisták háborgatták, máskor a saját népe volt engedetlen, akárhányszor hiányzott az étel is. De patronusával, Szent Mártonnal ő nem vonakodott a munkától.² Sőt a kedélye sem csorbul. Nem felejt el a nehéz diákeveket, vonzódik az árvákhoz. Egyet közülük meg épen asztalához ültet, maga nevelgeti. Róla, meg a Miska gyerekről maradt fenn ez a kis adoma:

Vacsoránál beszélgetnek. Egyszer csak a plébános úr fel-sóhajt:

— Ej Miska, be szegény emberek is vagyunk mi.

— Azok bizony, atyámúram, — feleli a Miska, — ha nekem volna, adnék mindjárt száz forintot atyámúramnak.

— Köszönöm, jó Miskám . . .

— Szívesen, máskor is, — válaszol rá Miska illemtudóan.³

Nem botrányt, de még hibát sem hozhatott fel senki a bicskei plébános ellen. Ellenkezőleg. Áhítat volt misézésében, megtartotta pontosan a rubrikákat, a katolikus hitet eredeti tisztaságában vallotta. Tiszta életű, feddhetetlen hírnevű, komolysága és okossága elismert. A szomszédos plébánosok példaképnek tekintik tudás, lelkipásztori okosság, a papi élet feddhetetlensége tekintetében. Már itt több protestánst megtérített és a protestánsok ostromának nevezték.⁴ Térítéseiről más adat nincs, mint az, hogy Biró „egy-kettőt a gyengébb reformátusokból áterőszakolt a katolikusokhoz.”⁵ Emellett kiváló, lelkes szónok, nyájas modorú és szívélyes

¹ Katona: *Historia critica Regum Hungariae stirpis Austriacae*. Budae, Typis Reg. Univ. Pestanae. 1809. T. XX. p. 942.

² Drágalatos Halála . . . i. m. 6. l.

³ Beke: Biró Márton. i. m. 199. l.

⁴ Vat. lvt.: *Processus Ecclesiarum Consist.* 1745. vol. 132. fol. 806, 808—810.

⁵ A bicskei ev. ref. egyház története. i. m. 30. l.

házigazda, elhalmozva sok-sok jellembeli kiválósággal.¹ „Atyai intelmekkel teli beszédeinek édességét“ emlegetik 30 év múltán is.²

Ezeknek a beszédeknek a híre messze vidékre elment. Amikor Budán a Szentháromság magyar Congregatio-ját installálják, 1725. év szeptember havának második vasárnapján a bicskei pap, mint a Szentháromság kiváló tisztelője³ a szónok és pedig „a Kir. Magyar Udvar, sok Tekéntetes Urak és népek előtt.“ Ez az első nyomtatásban megjelent műve is egyben.⁴

Juhainak jó pásztora.⁵ Szereti azért a nép is, mint messze vidéken páratlan papot. Bicskei munkássága volt alapja további emelkedésének.

Bíró mindenkor érezte Bicske fontosságát a Vértes tövében. Amikor elkerül, akkor is erősíti. Sajátjából 209 forintot küld utódjának az 1736-ban kiásott szentély felépítésére,⁶ amit a kegyúrnőnél már 1731-ben sürget.⁷ Ez az összeg a kegyúr 4000 darab téglájával és 50 forint pénzadományával elég is volt. 1737 Szentháromságvasárnapján ünnepélyesen és boldogan áldotta meg egykori plébániatemplomát, mint már veszprémi éneklő kanonok, felsőörsi prépost és vicarius generalis.⁸

¹ Róka : i. m. p. 485.

² Veszpr. püsp. lvt. : Prot. Epp. Veszpr. T. XVI. (1757—58) p. 512. Horváth Pál bicskei plébános levele (Bicske, 1757. okt. 31.) Bíró püspökhöz.

³ Katona : i. m. XX. p. 942.

⁴ A feneketlen és kimeríthetetlen mélységű Isteni titkoknak Kis-Oskolája. Buda, (Notenstein János.) 1728.

⁵ Vat : lvt. Processus i. h. vol. 132. fol. 807.

⁶ Veszpr. püsp. lvt. : Can. Vis. Distr. Albensis (1747). p. 194.

⁷ Veszpr. vm. Múzeum, oklevéltár 9/1 : Gr. Strattmann Eleonóra levele (Bécs, 1731 ápr. 16.) Bíróhoz.

⁸ Bicskei pléb. lvt. : Can. Vis. a. 1818. I. c.

IV.

A veszprémi kanonok és felsőörsi prépost.

„Mox auget Titulos Örsin Terra Tuos.”

Halápy: Apolog. mor. lib. VI. Elegiarum
unicus. Tyrnaviae, 1747. p. 337—48.

Biró 1728. június 27-én még mint plébános esket Bicskén; november 15-én már mint veszprémi kanonok szerepel az ottani anyakönyvben.¹ Utolsó anyakönyvi bejegyzése nov. 19-ről való.² Ezen túl már Márkus Mihály, a második plébános tevékenykedik és pedig a Can. Vis. szerint 1729. jan. 10-től.

Biró pedig 5, azaz nem egészen 6 évi plébánoskodás után³ 1729. január 1-én távozik Bicskéről.⁴ Fiatalon, 32 éves korában, előbb, mint várta volna, Batthyány Lajos kancellár támogatásával⁵ veszprémi kanonok és majdnem egyszerre a Batthyány-család kegyuraságához tartozó és bűnbánó Mária Magdolnáról nevezett felsőörsi prépostság javadalmazása lesz (1728).⁶

A kanonoki és préposti kinevezést egyaránt köszönhetette a bicskei és felsőörsi kegyuraságnak és püspökének, Acsády Ádám-nak (1725—44).

Mint prépost kerül először kapcsolatba Zalával. Felsőörs mullja és jelene adja meg küzdelmei jellegét egyénisége mellett.

Új öröksége, amely a Batthyány főnemzetség eredethelye, ott fekszik a Bakony és Balaton vadregényes, kies pontján, Zala vármegye határán, Veszprém közelében. A régi oklevelekben Wrs,

¹ A bicskei plébánia együttes anyakönyve. I. 168. l.

² U. o. 21. l.

³ Vat. lvt.: Processus . . . i. h. fol. 807; Can. Vis. Bicskeiensis a. 1818.

⁴ A bicskei plébánia házi története; Napló. 276. l.

⁵ Róka: i. m. p. 486.

⁶ Horányi: i. m. p. 299.

majd Eörs, Felseewrs néven szerepel.¹ A helynév sok magyarázata közül kevésbé elfogadható Mórocza „táblabíró és urod. prae-fektus“-é, aki szerint az itt talált szláv lakók nevezték így és var-sát jelent.² Eszerint halásztanya lehetett a helység. Elfogadhatóbb vélemény szerint őrtanyát jelent, mint általában az őrség, őr és őrs végződésű helynevek.³ Az oklevelek Kővágóőrsnek is nevezik, helyesebben Keuwágoeursi felső falunak, hogy megkülönböztessék a mai Kővágóőrstől, amely eredetileg Boldogasszonyörsként szerepel.

A magyar kat. hitélet virágzása idején, az Anjouk korában pompásan kiépített terület volt a Balaton melléke, benne Felsőörs vidéke is. Határában is az omladékok mellett régi kút és dűlő őrzi a pescei, peszei templom emlékét. Az egész Balatonvidék egyik legjelentősebb hitéleti és kulturális pontja Felsőörs Mária Magdolnáról nevezett egyháza, amelynek prépostjáról (Benedek) már 1258 táján tudunk; volt külön papja is Benjamin néven.

A veszprémi egyházmegye korábbi schematismusai annak a véleménynek adnak kifejezést, hogy a prépostság már a XII. században fennáll. A felsőörsi plébánia anyakönyve régi kis papírkáról veszi és örökíti meg azt, hogy Miska de Eörs (Kővágó Eörs) alapította Mária Magdolna tiszteletére az eörsi prépostságot.⁴ Mórocza szerint az alapító örsi Miska (Miske, Mike) gróf lehetett az első alapító a XIII. század elején.⁵ 1341-ben is egyik Mike állítja helyre a prépostság fényét és növeli jövedelmét.⁶

Az alapító család, amely a Batthyány-család őse,⁷ a mai községtől délre lakott. Ott, ahol az omladék és a hagyomány a Miske-Palotáról, a család hatalmas váráról beszél.⁸ A család egyike a

¹ Veszpr. kápt. házi lvt. : 1454. Erek. 3.

² Mórocza Dániel: Felső-örs és Prépostsága. Adatok Zala megye történetéhez. Nagykanizsa, 1876. I. 84. l.

³ Czuczor—Fogarasi: A magyar nyelv szótára. Pest, 1867. IV. 1214. l.

⁴ Felsőörsi prépostsági lvt. : Matricula matris Ecclesiae Felső Eörsiensis I. p. l.

⁵ Mórocza : i. m. 105. l.

⁶ Felsőörsi prépostsági lvt. : Matricula . . . i. h. p. l.

⁷ Hg. Batthyány-Strattmann házi lvt. (Körmend): alm. 3. lad. 2. nr. 50. — A családfa szerint a IV. ágon, 1397-ben jelenik meg először Kővágó örsi György, akit már Batthyáynak neveznek.

⁸ A vár helyén Niklesz János prépost (1830—54) kegyeletből kőkeresztet állított, amely ma is látható.

magyar szent hajdan ama családjainak, amelyeknek — nem tudjuk — magyarsága vagy áldozatos hite volt-e nagyobb. A család sokszor jobbágyokat, földeket, jogokat adományozott a prépostságnak és a gyönyörű prépostsági egyháznak, amelyhez fogható a Balaton-Bakony vidéken — Veszprémet kivéve — nem volt. Homokkőből épült, egyhajós, tiszta románstílusú templom; tornya, apsisa, továbbá a templomban levő értékes szobrok, a szokásos emberi és állati ábrázolások teszik a főértékét. A plébánia legelső anyakönyvének első lapja 1407-től sorolja fel a prépostokat, összesen tízet a mohácsi vészig.¹ Köztük meg kell említenünk Darányi Jakab veszprémi kanonokot, aki uraival, a Batthyányakkal Corvin Jánosnak párthíve, sőt kancellárja is. Meg is szenved Ulászló táborától. De Corvin János kárpótolja Dinnyés-meed fejmegyei helységgel.² A legkiemelkedőbb közülük és országos szerepet játszik 1515—21 közt Joannes Statilius, a vitéz Beriszlói Péter veszprémi püspök unokaöccse. Móroczra szerint azonos Sztanki Jánossal, Lajos király kancellárjával, akit az anyakönyv tévesen Statilius utódként szerepeltet.³ Statilius II. Ulászló és II. Lajos titoknoka, akinek fontos küldetései vannak. Többi közt, mint már budai prépost, ő viszi II. Lajos üzenetét Zápolyához, hogy siessen Mohácsra; ugyancsak ő hozza Zápolya válaszát, hogy a király nélküle ne kezdjen ütközetet. Mohács után Zápolya párthíve. Őt küldi királya Olmützbe, hogy tárgyaljon a lengyel király követei előtt Ferdinánd követeivel. Törvényeinkben és multunk ismeretében csak oly jártasságról tett tanubizonyyságot, mint amily ékesszólással és diplomáciai érzéssel szerepelt 1521-ben Lajos küldötteként Velencében, ahonnét a török háborúra 30.000 drb. aranyat hozott magával.⁴ 1536-ban erdélyi püspök lett.

Statilius magával vitte Felsőörs fényét. Mohácsnál sok más nemzeti értékkel elveszett az is. Az egyház halálos vágást kapott.

¹ Közben voltak prépostsági igazgatók is. Pl. az Wyfalusi András elhalálozásával megüresedett javadalom igazgatójává IV. Sixtus pápa Turoy Kelemen pécsi kispapot, az egri püspök káplánját nevezte ki. Div. Sixti IV. A. 1480. f. 162. febr. 9.

² Mórocz: i. m. 110—112. l.

³ *Matricula matris Ecclesiae Felső Eörsiensis*. I. p. 1.; Mórocz: i. m. 119. l.

⁴ Georg. Pray: *Annales Regum Hungariae*. V. Vindobonae, 1770. p. 1.

Vonul a török Buda felé, meg vissza. Dinnyés-meed nem helység többé. Maga a prépostság világi kezekre jut, hozzá pont Rátóthi Gyulaffy Lászlóéra, aki Tihany várparancsnoka, erős református; oltalma és bátorítása mellett téríti el a kat. papból reformált Dévai Biró Mátyás a Balatonmelléket a református hitre. Dévai Sárvárról Budára visszautaztában Kádártán prédikátoroskodik. Arács, Balatonhenye, Monoszló, Kádártán mellett Felsőörs is Dévait tartja reformátorának helyi feljegyzések szerint.¹ A tihanyi várparancsnok nem törődik I. Ferdinánd és II. Miksa király rendelkezésével, bitorolja Felsőörst tovább. Hivatkozott magában a többi között arra is, hogy a Batthyányakkal rokon, a prépostsági javak gazdátlanok, tehát az alapítványi javak — a kegyeletes szent cél nem lévén fontos — őt illetik. A reformációnak Thury szerint buzgó terjesztője volt.² Ugyanő magasztalja nagy érdemeit a felsőörsi reformáció körül.³

1542 óta már fennáll a református gyülekezet Felsőörsön.⁴ Elősegítette alakulását, fejlődését a török világ, a Batthyányak reformáció-pártolása és Veszprém pusztulása 1552-ben, amikor a püspök és káptalan elmenekül és nincs, aki Felsőörs felett őrkdjék.

A kegyurak, amíg katolikusok maradnak, neveznek ki prépostokat és pedig veszprémi kanonokokat (1539-ben Zepsi Bálintot, 1548-ban Rezi Gált); de ezek Veszprémbe laknak; Csáni Bernát 1561-ben csak a kinevezésig jut el a tihanyi várparancsnok miatt. Batthyány Ferenc 1590-től 16 éven át nem is nevez ki prépostot, ev. neje valószínűleg megkedveltette vele a protestantizmust. A világi gazdálkodás miatt nincs prépost; prépost híján nincs, aki tartsa a plébánost, lekipásztor nélkül elszéled a nyáj. A török nagy adója miatt is pusztul a falu.⁵ 1552-ben megszűnt a plébánia; az egész lakosság református lett.⁶ Birtokukba veszik a prépostság ősi templomát, ott tartják istentiszteleteiket tovább

¹ Thury Etele: A veszprémi ref. egyház története. Bpest, 1893. 6. l. (Idézve Lampe-Ember Pál: Hist. Eccl. ref. p. 73.)

² Thury Etele: Felső-Örs reformációja. Prot. Szemle. 1903. 296. l.

³ U. o.

⁴ Thury Etele: A dunántúli ref. egyházkerület története. i. m. I. 22. l.

⁵ Zala vm. lvt.: Arács—füredi zendülés 1755. évi tárgyalási jegyzőkönyve.

⁶ Thury: Felsőörs reformációja. i. m. 302. l.

egy századnál 1701-ig, amikor a boltívek szakadozni kezdtek és attól féltek, hogy a templom rájuk omlik. Ekkor a javítás helyett a parochiális ház egyik szobájában kezdték istentiszteleteikkel tartani.¹

A templomot majdnem a földdel tették egyenlővé. Az 1736-i vármegyei vizsgálat alkalmával öt tanu is, mint templum desolatum-ot említ, amely tető és boltozat híján a falaiban is romladozott. A reformátusok nem is javították 10 tanu emlékezte szerint.² A préposti épület fundusán, amelyet magukénak tartottak, oratoriu-mot, lelkész- és tanítói lakást építettek. A préposti malmot, földet, réteket, szőlőket és a tized egy részét is a lelkész és tanító fenntartására fordították.³

1606-ban Köntös György veszprémi, 1636-ban Sobri Márton győri kanonokok következnek,⁴ akik a protestáns kegyúr és távollétük miatt Felsőörs jellegén nem változtatnak. Ha meg is próbálták egyszer-mászor jogi úton, mint pl. az egyébként nem szelíd Sobri Márton, kemény fallal, sőt halálveszedelemmel kerültek szembe. Sobrit megverték és félholtan hagyták sebeiben.⁵ Az eset óvatosabbá tette az utódokat, noha a kegyúr, gr. Batthyány Ádám 1639-ben Pázmánytól meggyőzve immár katolikus. Ő is sürgeti a rendbehozást és lelkipásztorkodást. 1645-ben Berdóczy György rosoni c. püspök, győri kanonok, 1672-ben Dvornikovich Mihály győri kanonok, türjei prépost, 1689-től váci püspök, 1696-ban Böjtös István pápai plébános,⁶ 1703-ban János vratislaui kanonok, 1722-ben Platschläger János penzingi osztrák plébános a kinevezett prépost.⁷ Többnyire nem itt laknak, nem is lelkipásztorkodnak; a dinnyési birtokért küzdő Böjtösön kívül itt semmi érdelem-legeset nem mutatnak fel.

Ebbe az időbe esik a kálvinizmus jelentős megpróbáltatása. Szelepcsényi alatt Radonay Mátyás szalavári apát, később pécsi

¹ Thury: felsőörs reformációja i. m. 302. l.

² Zala vm. lvt.: Prot. Comit. Szalad. 1736. p. 466—77.

³ Napló. 276. l.

⁴ Matricula matris Ecclesiae Felső-Eörsiensis. I. p. 1.

⁵ Napló. 276. l.

⁶ Matricula matris Ecclesiae Felső-Eörsiensis. I. p. 1.

⁷ Mórócza: i. m. 131—32. l.

püspök, egy Compagnia vasas némettel járt a Balaton mentén, összeszedette és tengerre küldette a kálvinista lelkészeket.¹ Hamarosan rá 1681—83 közt elpusztult a Balatonmellék lakossága is. Felső-, Alsóörs, Lovas, Paloznak, Csopak, Köves, Arács, Füred, Kisszöllős, Rátót, Vámos, Szentkirályszabadi, Pécsely pusztán állnak. A maradék lakosság Veszprém, Tihany, Vázsony felé menekült és letelepedett. De a pusztákra már is új, ref. rajok érkeztek.²

Lassan elszaporodtak, megerősödtek. Győzelmük és vakmerőségük teljes volt akkor, amidőn 1729-ben (az anyakönyv szerint 1728-ban) Biró Márton bicskei plébános és már veszprémi kanonok a Gondviselés rendelkezéséből elnyeri a felsőörsi prépostságot, amely szavai szerint csak névben élt már.³

Birót — mint említettük — megelőzőleg Acsády Ádám püspök kanonokká nevezi ki. Acsády levelei, amelyeket Biróhoz intézett és amelyeket főként a Veszprémvármegyei Múzeumban őriznek, azt mutatják, hogy Biró teljes mérvben élvezte püspöke bizalmát és szeretetét; ugyanez a nagyrabecsülés volt osztályrésze Batthyányék részéről. Így történt aztán, hogy könnyen meghajolva a Balatonmellék fontos hitéleti érdekei előtt, a kanonoki javadalom mellé Biró préposti javadalmat is kapott. Indokolt volt azonban a javadalom ketőssége miatt bizonyos nyilatkozat megtétele, amit Biró is természetesnek tartott az országos törvények és az egyház szándékának ismeretében. Kötelezte magát, hogy nagyobb javadalom elnyerése esetén a prépostságról azonnal lemond; a prépostság javait el nem idegeníti és a kegyúr iránt tartozó háláról el nem feledkezik.⁴

Prépost, de — mondhatjuk — préposti javadalom nélkül. A valaha jelentős javadalom veszendőbe ment; elfoglalták, elosztották, mint a Krisztus köntösét. Romokban és elhanyagoltan a gyönyörű templom, a prépostsági épületek. Ezekben újhítt prédikátor és iskolamester lakik; ugyanitt tartják protestáns istentiszteletüket. A katolikus nép papjaival és intézményeivel együtt kiveszett. Az

¹ Zala vm. lvt.: Prot. Comit. Szalad. 1753—54. p. 466 —

² U. o. p. 462.

³ Napló. 276. l.

⁴ Biró 1747-ben még mint felsőörsi prépost szerepel. Haus-Hof-u. Staats-Archiv (Ungarn.): 1746—49. fasc. 52.

új prépostnak még csak Biró Mártonnak sem kellett lennie, hogy mindezen a szíve elfacsarodjék.

Az új prépost (1729—1745) nehéz helyzet előtt áll. A jogait szorgalmazó Sobri Márton prépost sorsa élénken él emlékezetében; de másrészt az új prépostban erősebb volt a tettvágy és a mult szeretete. Alig installálják, 1731-ben ezer életveszély közt hozzálat a közel 200 éves rom eltakarításához és a helyreállításhoz. Harcol alkalmas és alkalmatlan módon.¹ Eltávolítja a birtokról az új javadalmasokat. A hiteshelyek, kir. bíróságok előtt tiltakozik a foglalások és eltulajdonítások ellen; perli a felsőörsi reformátusokat a templom, kastély, ingatlanok és jogok nagy részének elbirtoklása miatt. Perli a hegybirtokosokat a tized meglagadása miatt.²

Jellemző Biró felkészültségére és kitartására különösen ez a tizedper. Biró ebben a községbeli földesurasággal, a faiszi Ányos-családdal áll szemben. Ezért érthető, hogy a tiltakozások, fellebbezések alig akarnak véget érni. Biró 100—200 éves adatokra hivatkozik.

1736 júniusában el Almádi-pusztáig bejárják a vármegye küldöttjei Bedekovics Menyhért főbíróval az élen a felsőörsi szőlő-hegyet és mezőt. Birtokról-birtokra mennek Csoroszkó, Cseralla, Hágó Gyöp, Nagy Hegy, Bereknym (Lovas felé), Uj Hegy, Formó, Kert-szőlő dűlőkben és megállapítják, melyik birtok vagy birtokrész a tized-, kilenced- vagy csak hegyvámfizető, avagy melyiket birtokolják nemesi jogon.

Biró megállapíttatja azt is, hogy körülbelül 20 évvel előbb elég sokan változtattak művelési ágat, hogy mindenütt, de főként a falu alatt szabaduljanak a veszprémi káptalan és a felsőörsi prépost dézsmájától.

Az augusztus 6-i közgyűlés kiadja a prépostnak a Testimonialist.

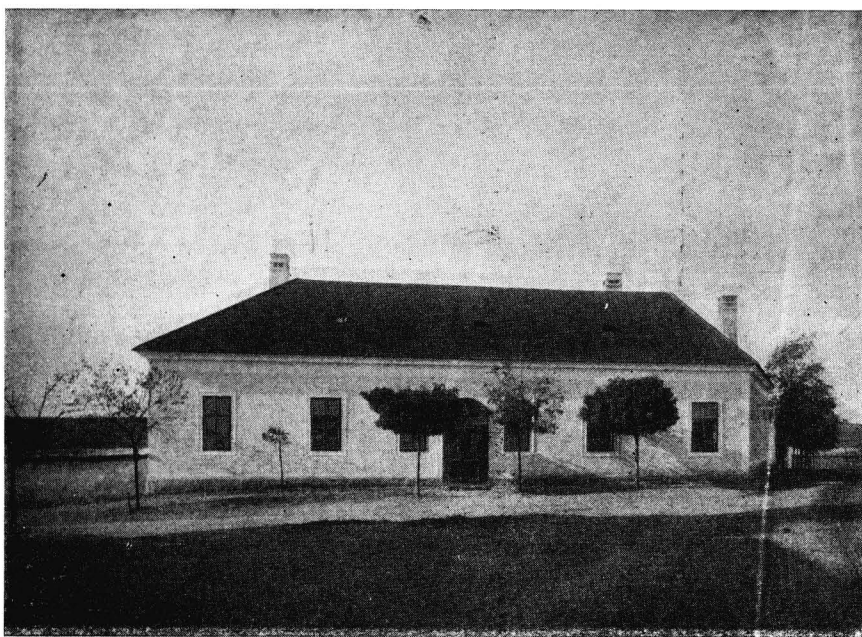
A fellebbezés elbírálásában az alispán és kevés változtatással a kir. Tábla a következőkben dönt: a Nagy-hegy épűgy, mint a környező hegy, dézsmát fizet. Az Ányos-család colonusai is fizelik

¹ Napló. 276. l.

² Zala vm. lvt.: Polg. perek (1736.) nr. 182. fol. 63.

a dézsmát; ellenben azok, akik tőle, mint kétségtelen földesuraságtól szőlőt vettek, nem fizetnek.¹

Rengeteg tanukihallgatás, sok helyszíni szemle, vármegyei tárgyalás után, amelyen — elég csendesen — ő is részt vesz,² végére a prépost célhoz ér. A reformátusok meggyengülnek. 1736-ban kötelezvényt is adnak a prépostnak, hogy a házból nyolc nap alatt

A FELSŐÖRSI PRÉPOSTI KÚRIA.

eltávolítják a prédikátort;³ a prépostsági jogokat és javakat önként visszaadják. Ez be is következik.⁴ De nem egyszerű és könnyű az eredmény kivívása. A reformátusok később még azt is állítják, hogy a prépostsági ház nem is a prépostsághoz tartoznék. Bíró észreveszi, hogy a visszavonás okozója, legfőbb élesztője ezúttal is faiszi Ányos Krisztina, szalabéri Horváth Ferenc özvegye. Ref.

¹ Zala vm. lvt.: Polg. perek (1736.) nr. 182. fol. 47. 63. (5 drb.)

² U. o.: Prot. Comit. Szalad. 1736. (nov. 21.) p. 423.

³ Zala vm. lvt.: Prot. Comit. Szalad. 1736. (nov. 22.) p. 476.

⁴ V. ö. Dr. Bedy Vince: A felsőörsi prépostság története. Kézirat a szerzőnél. (Győr).

jobbágyságra tekintettel azt állítja, hogy a prépost által megbolygatott területnek, mint földesúr, ő a tulajdonosa. Pedig a tanuvallosok szerint ép az ő ősei hagyták ezeket a területeket az egyháznak¹ és így sem ő, sem a máshitűek nem tarthatták a magukéinak. A reformátusok az ő segítségével akarják Birót a kúria további építésétől eltiltani.²

Birót vádolják, hogy a kötelezvényt fenyegetésekkel, botokkal kényszerítette ki a reformátusoktól. Ezek, mint felsőörsiek „mind közönségesen” vagyis az egész lakosság nevében tiltakoznak a vármegyén ellene. Biró keménységét emlegeti a helyi forrás. Ez a keménység fosztotta volna meg őket régi templomuktól és iskolájuktól.³ Tényként megállapítható, hogy a kötelezvény erőszakos körülményeiről 28 kihallgatott, különböző hitű tanuból egyetlenegy tud.⁴ A veszprémi káptalan és a felsőörsi prépost cselédei is beletartoztak a község lakosságába és bizonyára sem mint azok jobbágysai, sem mint katolikusok nem adtak felhatalmazást a helybeli reformátusoknak, hogy az ő nevükben is panaszkodjanak.⁵ A prépostsági épület tulajdonjogára vonatkozó állításukat nem igazolta a vármegye döntése.

A helybeli ref. anyakönyv azt állítja, hogy Biró azt ígérte a reformátusoknak, hogy must-kollektájuk ellenében nekik építteti fel a templomot.⁶ Ezt az állítást semmiféle adat nem támogatja. De kétségesse is teszi az a körülmény, hogy nincs arány a két dolog között. Nehéz is elfogadni, mert Biró kompromisszumot nem ismerő egyénisége nem valószínűsíti a feltevést.

Ami a keménységet illeti, az tényleg jelentkezett abban, hogy Biró a döntés birtokában nem késlekedett, hanem gyorsan és eréllyel cselekedett. Ő maga sem köti magát az események ecsetelésében a finomabb jogi formulához, hanem röviden, bizonyos barokk-korbéli dicsekvéssel közli: a préposti fundusról a lelkészt

¹ Zala vm. lvt. : Prot. Comit. Szalad. 1736. (nov. 21.) p. 474.

² U. o. p. 476—78.

³ Felső-örsi ref. gyűl. lvt. : A felső-örsi helv. hitv. egyházat illető . . . jegyzőkönyv. 11. l.

⁴ Zala vm. lvt. : Prot. Comit. Szalad. 1736. (nov. 22.) p. 476.

⁵ Zala vm. lvt. : Prot. Comit. Szalad. 1736. (nov. 22.) p. 477-78.

⁶ Felsőörs ref. anyakönyve. I. 3. l.

és oskolamestert elűztem, épületeiket, köztük az imaházat teljesen lebontattam.¹

Ez történt 1736. májusában. Szilágyi Sámuel nyújtja be a panaszt a királynő elé az imaház elfoglalása miatt. Az elrendelt kivizsgálással² aztán le is zárult az ügy.

Helyreállítja a kúria többi részét. A kuria befejezése azonban nem Biró prépostsága idejében történt, hanem később, a főbejárat felirata szerint 1748-ban.

Ugyancsak 1736-ban megkezdzi a templom helyreállítását.³ A templom ma úgy áll fenn, ahogy Biró romjaiból helyreállította. Mindenesetre sok munkájába került. Van sok új, de régi is a restaurált templomban. Régi a főhajó, az apsis, a szentély, az előcsarnok, a kórus és a torony. Ellenben új az akkor teljesen bedüledezett tetőzet, boltozat, az oldalhajók, a toronysisak,⁴ majdnem a teljes belső felszerelés, orgona. A szószék is új és pedig Biró chronostichonja szerint 1743-ból.⁵ A toronyba Thury szerint már akkor rakat fel harangot, amikor a templom még a reformátusok kezében volt.⁶ Elfogadhatjuk; de Biró már biztos lehetett a kimenetelben. Préposti stallumot is készített magának; védőszentjét, Szent Márton püspököt festeti rá, élete ama eseményével, amikor Ambianus koldusnak kardjával lehasítja köpenye felét. A templomra, kuriára 12.000 forintot költött; abban az időben jelentős összeget.⁷ Valóban bőkezűséggel.⁸

A prépostság fejemegyei birtokát, Dinnyésméd-pusztát is visszaszerzi, helyesebben végleg biztosítja azzal, hogy folytatja Böjtös prépost (1696—97) munkáját. Tiltakozik a veszprémi vármegyei közgyűlésen a jogtalan elbirtoklás miatt; határjárást eszközöl ki III. Károlytól, majd Mária Teréziától. Ennek eredményeképp az eszközölt tanuvallomások alapján határhalmokat emeltetett egyrészt

¹ Napló. 276. l.

² O. L.: kanc. o.: Concept. exped. A. 1739. ex Jun. nr. 3.

³ Zala vm. lvt.: Prot. Comit. Szalad. 1736. (nov. 21.) p. 466, 468.

⁴ Zala vm. lvt.: Prot. Comit. Szalad. 1736. (nov. 21.) p. 466.

⁵ VerbVM Infans LoqVItVr et SapIentIa phIosophIae tVrpIter ConfVnDItVr. A gyermek Jézus hirdeti az ígét, a világi bölcselkedés csúfosan megszégyenül.

⁶ Thury Ettele: A dunántúli ref. egyházkerület története. i. m. I. 10—20. l.

⁷ Napló. 277. l.

⁸ Horányi: i. m. I. p. 299.

Dinnyés, másrészt Pákozdt, Nenyét, Szerecsenyt és Börgönd határának érintkezési pontjain.¹ Amikor a ragadozó falvakkal szemben úgy-ahogy a biztosította a birtokot, újabb kellemetlenség éri: a

A FELSŐÖRSI PRÉPOSTSÁGI TEMPLOM.

nádor az Ostffyoknak adja a birtokot. Biró a győri káptalannál tiltakozik és meg is akadályozza a birtokbavételt. 1744-ben újabb eljárást indít meg és páratlan szívóssággal eléri azt, hogy a király megerősíti a felsőörsi prépostságot Dinnyésméd birtokában, amely-

⁶ Mórocz: i. m. 131. l.

nek évi jövedelme 800 frt.¹ Felsőörsön pedig visszaperelte egész javadalmát, szinte minden jogát.² Sőt korcsmát és mészárszéket állít fel, ami új dolog. Tiltakozik is eredménnyel ellene özv. Szalabéri Horváth Ferencné, Ányos Krisztina, a helység örökös földesasszonya.³

Amikor elkészül a templom, a méltó és díszes prépostsági kastély a melléképületekkel, alkotásai felett valósággal gyönyörködik.⁴ Örömet nem csökkenti az áldozat mérve: perekre, egyebekre 12.000 frtot költött.⁵ Betetőzi örömet a templomszentelés, helyesebben megáldás 1736. aug. 26-án, tehát olyan időben, amikor a templom helyreállítása még el sem készült teljesen.⁶ A templomszentelés nagy öröm a híveknek, de Birónak is. Ő vezet körmenetet Felsőörsre. Az ünnepségen más helységek népe is megjelent.⁷ Amikor a benedictio megtörtént és a szentmisét mondotta, Gloria alatt egyes veszprémiek a templom oldalán gyülekeztek, majd a református toronyhoz indultak. Az ott levő két egyént megverték, mivel a körmenetre nem harangoztak. Aztán pótlólag ők harangoztak. Megrohanták a prédikátor házáat, de az istentiszteletet elvégző prépost rájuk üzent, hagyjanak fel a rendetlenkedéssel és botránnnyal. Egyik tanu szerint a verekedés a korcsmában kezdődött.⁸ A ref. anyakönyve szerint a szentelés alkalmával a rendetlenség odáig fajult, hogy a felsőörsi lelkészt vendégével, a lovasi lelkésszel üldözőbe vették és hegyen-völgyön kergették. Bíró pedig állítólag kijelentette, hogy addig a faluból ki nem megy, amíg pecsétes levelet nem kap a falutól, hogy a prédikátort holmijával kirakják. Ki is adták. Ez volna az a bizonyos már említett

¹ Veszpr. püsp. lvt. : Prot. Epp. Veszpr. T. X. (1745—54.) p. 165.

² Zala vm. lvt. : Prot. Comit. Szalad. 1736. (nov. 22.) p. 337—38.

³ Horányi : i. m. I. p. 299.

⁴ „Residentiam in antiquo Praepositurali fundo, unde haeretici excussi sunt. cum celario, ac aliis necessariis aedificiis, et horto Residentiae coniuncto honestissimam, magnam et characteri Praepositurali convenientem funditus extruxi, molam, agros, prata, vineas et alia iura abalienata ad Praeposituram, cuius olim erant, sumptuosis iuridicis Processibus, fatigiis, laboribus et periculis, Deo tamen adiuvante, bono cum successu, et feliciter reduxi.” Napló. 276. l.

⁵ Bpesti egy. könyvtár (kézirat) i. h. p. 74.

⁶ Thury : Felsőörs reformációja. i. m. 303. l.

⁷ U. o.

⁸ Zala vm. lvt. : Prot. Comit. Szalad. 1736. p. 468, 471, 476.

kötelezvény. 1737. júniusában eldöntötte a felső parochiális házakat.¹ A vármegye által elrendelt vizsgálat is megállapítja, hogy a lakóházak foglalással kerültek vissza. Birót bántotta, hogy a vizsgálat során szinte sikerült a reformátusoknak azt is kétségessé tenniök, hogy a templom valaha is a katolikusoké volt; ámbár a templom még romladozva is nyilván magán viselte az ősi katolikus templomépítési formát.² Tehát amint Birót már Bicskén is a máshitűek ostorának nevezték;³ ez a vélemény csak erősödött a felsőörsi harcok nyomán. Deáki István felsőörsi ref. lelkész ebben a versben önti ki ellene keserűségét:

Martinus Biró studiosius egentior ira
Turbavit Felsőörs! ah Zebaoth Oculos.⁴

Biró a prépostság anyagi ügyeinek rendezésével, a kúria és templom rendbehozásával elérkezettnek látta az időt, hogy megszervezze a plébániát. Bevezeti a kisdéd nyáj nagy öröme az első lelkipásztort,⁵ Szopkovics Jánost, az anyakönyv első lapjának chronostichonja szerint 1737-ben. A prépost nem lakik itt, tehát plébános kell a csekély, de annál több gondozást igénylő nyáj mellé.

Szopkovics János azonban nem váltotta be a hozzáfűzött reményeket. Az anyakönyvezést csak 1738. május 5-én kezdi, de sorrend nélkül és több szentségi ténnyel be sem vezetve. Biró meg is rója az anyakönyvben hanyagságáért és hálátlanságáért. Talán Biró szigora, a reformátusokkal való küzdelmei is késztették arra, hogy már ősszel elköszönés nélkül átment Iszkaszentgyörgyre.⁶ Erre a prépost maga áll egy időre munkába az anyakönyvek tanúsága szerint. 1739-től 4—5 piarista, franciskánus dolgozik itt elég rövid ideig; végre 1741-től P. Zovárdics Jób, 1743-tól P.

¹ Thury: Felsőörs reformációja. i. m. 303. l.

² Zala vm. lvt.: Prot. Comit. Szalad. 1736. (nov. 21.) p. 466—68.

³ Vat. lvt.: Processus Ecclesiarum Consist. 1745. vol. 132. fol. 810.

⁴ Thury Etele: Felső-örs reformációja. i. m. 296. l. — Hivatkozás Biró közismert chronostichonjára, amely ebben az alakban 1736-ot ad ki.

⁵ Napló. 277. l.; Szombathelyi püsp. lvt.: Szegedy János prépost levele (1785. június 22.) Szily püspökhöz.

⁶ Matricula matris Ecclesiae Felsőörsiensis. I. p. 5.

Lukács, mint capellanus Loci működnek Felsőörsön, az előbbi két, az utóbbi egy éven át.

A szórványban levő elárvult szomszédos községeket Felsőörshöz csatolja.¹ Ezzel az északi Balatonmellék vallási helyzetén mindenkorra nagyot javított.² Biró dolgozik azon, hogy a protestantizmus Felsőörsön régi pozícióját vissza ne nyerje. 1740-ben — feltehető közbenjárására — a vármegye megtiltja a reformátusoknak oratoriumuk építésének folytatását.³ De mivel a fundusadományozóknak régi oltalomlevelük volt, a tilalom hatástalan.⁴ 1749-ben a kir. Helytartótanács megtiltja a lelkész bevezetését Felsőörsre.⁵ A reformátusok nem tudnak beleförödni a helyzetbe. Szembehelyezkednek. Kir. engedély nélkül, sőt az említett tilalom ellenére megépítik az új oratoriumot. A kir. Helytartótanács 100 forintba bünteti őket. Az összeget a megye kérelmére a Helytartótanács az elpusztult kat. templomok helyreállítására engedi.⁶

Hogy a térvésztes a reformátusoknak mennyire fáj, látszik abból is, hogy 1760-ban a préposti rezidenciát botrányos jelenségek közt megtámadják a község lakói. A vármegye kénytelen a prépost panaszára bizottságot kiküldeni, hogy a főbünösök börtönbe kerüljenek.⁷

¹ Ezek a községek: Alsóörs, Lovas, Paloznak, Csopak, Vámos, Kövesd, Vörösberény, Szent Király Szabadi. A négy első Zalában, a többi Veszprém vármegyében. 1750-ben Felsőörshöz tartozott Kenese és Füred is (Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. VI. (1750—51.) p. 278.); ma már külön plébániák tekintélyes hívőszereggel.

² Magának Felsőörsnek a XVIII. század elején 40, 1816-ban 232, 1926-ban 549, 1930-ban 617 kat. hive van; a reformátusok az 1850-i 350-nel szemben 1926-ban 301, 1930-ban 253 lélekkel szerepelnek. Az egész plébánia lélekszáma 1738—40 közt: 65 egész és fél pár, 36 özvegy, illetőleg felnőtt ifjú és leány, 28 gyermek; ezentúl 5 gyermek ekkor lett református (V. ö. Status animarum az anyakönyvben). Összesen legfeljebb 200 lehetett a lélekszám. Ma (1930) 617 a katolikusok száma 9 ág. h. ev. és 253 ref. mellett; pedig Paloznak (Csopak, Lovas, Alsóörs filiálisokkal) 1049, Szentkirályszabadja 569, Vörösberény 2464, Nemesvámos 780 hívővel ma már külön plébániák. Balatonkenese 1052 hívővel szintén; Balatonfüred legújabb lélekszámban (1930), intézményekben nagyot lendült. — Biró küzdelme és a kat. erkölcsi erő érdekes és tanulságos változást eredményezett; ma az egykori felsőörsi plébánia területén 7 plébánia működik 8461 r. k., 6217 ref. és 493 ág. h. ev. hívővel. Nem egész század alatt a katolikusok száma meghuszonkétszereződött. A protestánsok erősen fogynak. Innét Thury Etele panaszos feljajdulása fajunk itteni pusztulásán.

³ Veszpr. kápt. mag. lvt.: 1740. nr. 25.

⁴ Thury: Felsőörs reformációja. i. m. 304. l.

⁵ Veszpr. kápt. mag. lvt.: 1749. nr. 28.

⁶ O. L.: Intimata 1750 I. 20. fasc. 11. nr. 16.

⁷ Zala vm. lvt.: Prot. Comit. Szalad. 1760. (febr. 22.) p. 192.

Biró 1750-ben Horváth préposttal, 1753-ban Kozorics kánonokkal tartat a ref. lelkésznél u. n. cenzurát. 1756-ban pedig, amikor személyesen vizitál a prépostnál nagy kísérettel, felhívhatja maga elé a lelkészt, kikérdezi a keresztelezés és a bába felől. Majd Kiss Pál kánonokat elküldi oratoriumukba és a többi között megnézette vele az Úrasztalához tartozó dolgokat.¹

Ellenben tervszerűen erősíti a katolikusokat; súlyukat emeli azzal, hogy 1745-ben elrendeli, hogy Mária Magdolna ünnepén évente körmenet induljon Veszprémből Felsőörsre. Jó ideig meg is maradt ez a szép szokás.² Általában elmondhatjuk, hogy kedvelt prépostságáról később — egész más és kiterjedtebb munkakörében — sem feledkezik meg. 1745-ben harcol azért, hogy utóda, a madocsaai apát, Jákfalvai Horváth István (1745—52), aki ebben az évben Sümegen teszi le kezébe az esküt,³ a kőszegi plébániáról mondjon le és Felsőörsön lakjék. Bezeredy Ferenc prépost ellen is kifogása van: a templom és a rezidencia kívül-belül pusztul, az egyházi szolgálatokban fogyatkozások vannak, igen pörlekedő, nyugtalan ember, már a vármegyén is kétszer convincálták.⁴

A prépostsági templom főoltárának képét Biró elkészíttette. Ez ma használaton kívül áll. Rajta Mária Magdolna képe mellett Biró így szólal meg: *Grandia mala mea*. A betűk kellő számozásával kijön a védőszent neve; de igazságot is tartalmaz; Birónak nagy keresztlelet jelentett a bűnbánó Magdolna egyháza. De megérte a küzdelem. Fontos szerepe van ma is a Balaton-mellékén, főként mióta (1752.) állandóan itt laknak a prépostok a nemsokára, Szegedy János prépost (1780—85) alatt megújított rezidenciában.

Biró prépostnak köszönheti a felsőörsi katolikuság, hogy többé már nem jelentős,⁵ hanem szomorúan pusztuló fészke a kálvinizmusnak.

¹ Felsőörsi ref. gyűl. lvt.: A felső-eörsi helv. hitv. egyházat illető jegyzőkönyv. 14. l.

² V. ö. Dr. Bedy Vince: i. kézirat.

³ Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. X. (1745—54) p. 3. — Horváth István pályafutása: Vis-en (győri egyházmegye), Kőszegen plébános, Felsőörsön prépost, Vasvárott kánonok (O. L.: k. o. Concept. Exped. 1760. nr. 53.).

⁴ Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. XVII. (1756—62) p. 46—47. Biró levele a nádorhoz.

⁵ „Nidus singularis Haeresis Calvinii” (O. L.: k. o. Concept. Exped. 1760. nr. 53.).

V.

A kanonok, helynők és országgyűlési követ.

Biró 1728 óta, amikor kanonok és felsőörsi prépost lett, Veszprém-ben lakik. Így élénkebben részt vehet a káptalan, az egyházmegye, a város és a vármegye életében és mint a káptalan kövele az országos közéletben is.

Mint kanonokról elég keveset tudunk; ez a kevés is inkább külső tevékenységét jellemzi. Az egykorú vármegyei közgyűlési jegyzőkönyvek szerint szorgalmasan eljár a káptalan képviselőjében Zala, Somogy, Fejér és Veszprém vármegyék gyűléseire. Veszprém vármegye jegyzőkönyve ugyanezt később külön is felemlíti.¹ Hihetőleg ez a vármegyei szereplése emeli mint szónokot is. 1732-ben Szalabéri Horváth Ferenc temetésén Zalabérben mond az akkoriban előkelő katolikus temetéseknél nagyon szokásos gyászbeszédet „Istennek Erös Karja” címen. Jellegzetes barokk-beszéd, de egyéniség mindamelllett van benne. Magában Veszprém-ben is szónoki sikereket ér el. 1731-ben a királynő nevenapján a hivatalos istentisztelet alkalmával hatalmas közönség jelenlétében ő mondja a szentbeszédet, amely mindenek lelkesedésével találkozik.²

1733-ban Acsády Ádám püspök, Esterházy Imre utóda ki-nevezi székesegyházi főesperessé.³ A beiktatást dec. 13-án, Advent III. vasárnapján végzi Zabady János helynök és éneklőkanonok.⁴ Hamarosan az éneklőkanonokságra emelkedik. Ekkor már a saját házában lakik, míg a többi kanonok ekkoriban a káptalani háza-

¹ Veszprém vm. lvt. : Prot. Comit. Vespri. T. I. (1745—48.) p. 39.

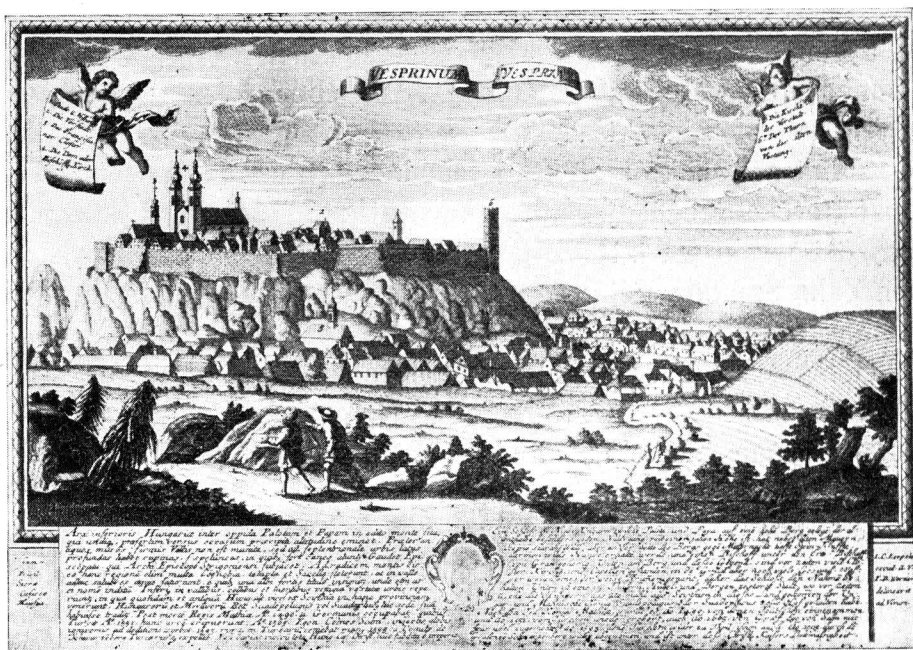
² Mercurius. 1731. évf. nr. LXXXV.

³ Veszpr. püsp. (Koller-féle) lvt. : 1733. fasc. 35. nr. 7. : Acsády püspök levele (Sümege, 1733. dec. 13.) Biróhoz.

⁴ „Ego Martinus Biró Praepositus Eörsiensis installatus sum in Chatedralem huius Ecclesiae Vespri. per Joannem Zabady.” A feljegyzés Birótól való (p. 3.) a saját kis kanonoki noteszában, amely az általa sűrűen végzett istentiszteleteket is felsorolja.

kat lakja. Ő 1753 körül díszes házat építtet, amelyhez fogható — szerinte — akkor egész Veszprémben nem volt.¹ A Roboz-féle telket, amelyen egykor a Roboz- és Véghely-családok épületei álltak, Biró elfoglalta és azon építeti fel a 6 szobás, földszintes lakást 8000 forint költséggel.²

Az egymást sorra követő káptalani kinevezések erényei, tudománya, az egyházi ügyekben való jártassága és nagy küzdelmei

VEZSPRÉM A XVIII. SZÁZAD ELSŐ FELÉBEN.

jutalma.³ Ezek és egyéb kanonoki és préposti érdemek játszottak közre abban is, hogy Acsády 1734-ben kinevezi általános helynökévé (vicarius generalis, in spiritualibus Vicarius et Causarum Auditor Generalis.)

¹ Napló. 273. l.

² Az épület a franciskánusok mellett a déli oldalon fekszik, emeletessé 1772-ben lett. Jelenleg Kránitz Kálmán felszentelt püspök, nagyprépost lakása.

³ Veszpr. püsp. (Koller-féle) lvt.: 1733. fasc. 35. nr. 7: Acsády püspök levele (Sümeg, 1733. dec. 13.) Biróhoz.

Acsády Ádám emléke maradandó az egyházmegyében. Nemesi szülőktől Acsádon, Veszprém vármegyében született a XVII. század II. felében. Pápán, Nagyszombatban és a bécsi Pázmáneumban végzi tanulmányait. Győr kispapja és papja. Pápa város plébánosa, győri kanonok, majd az 1723-i országgyűlésen káptalani követ; 1725-ben az újonnan szervezett kir. ítélőszéknél táblai prelátus és még ugyanebben az évben veszprémi püspök. Mint püspök folytatja gróf Volkra és gróf Esterházy püspök egyházszervező munkáját. Buzgólkodik a templomok, plébániák létesítésében, megújításában.¹ Mint közéleti ember markáns egyéniség. Kora gyermeke: erősen királyhű és tüzes magyar. Amikor betegségéből felépül, első útja a királynőhöz visz, a hazafiság kívánja így.² Rajongója emellett a nemzeti nyelvnek. Amikor 1741-ben a diétán a tekintélyes egri püspök, gróf Erdődy Gábor németül szól közbe, Acsády felcsattan és rárivall: „Ki az ördög beszél itt németül? Majd még franciául is beszélnek a magyar országgyűlésen; 25 év múlva a magyar nyelv, amelyet minden hazafinak leginkább kellene tisztelni, majd még csak hallható sem lesz a magyar országgyűlésen.”³

Gr. Zichy Ferenc és gr. Erdődy Gábor püspök mellett az országgyűlés legelsői között áll, aki szavát gyakran, okosan hallatja. Mindezekkel nagy hatást gyakorolt Biró lelkére.

De a legtöbbet mégis azzal tette, hogy Biróban felismerte a jövő emberét, akit — a saját elbetegedése és Biró rátermeltsége miatt — a nagy egyházmegye kormányrúdjá mellé kell állítania. Jelentős emberek is akárhányszor nem személyes munkájukkal és erőfeszítésükkel szolgálják eszményeiket, nagy ügyeiket, hanem azzal, hogy alkalmas egyéniséggel biztosítják a jövőt. Acsády így tett. Oly férfiút állított a saját, immár az életből és annak harcaiból elhúzódó önön egyénisége helyébe, akit a veszprémi piaristák házi történetírója szerint a nagy példák közé kell sorolni,⁴

¹ O. L.: Cass. Paroch. Gen. (1734—37.) nr. 15, 18, 32.

² Gabriel Kolínovics: Nova Ungariae Periodus. Diarium Comitiorum Hungariae Anni 1741. Budae, 1790. p. 405, 437.

³ U. o. p. 435.

⁴ „Virum hunc inter exempla numerandum jure dixi.” V. ö. Annales seu Historia Domus Veszpr. Scholarum Piarum. Kézirat a veszprémi piarista házban. I. p. 19.

mivel éles eszével, nyájasságával és tetterejével mindenkinek figyelmét magára vonta.¹ Biró jellegzetesen kezdi meg működését. Későbbi működéséből kapunk előre érdekes izelítőt. Első körlevele ama búcsúkról jelenik meg, amelyekben azok részesülnek, akik másokat keresztény tanításban részesítenek.² Az erkölcsi élet megszilárdításán fáradozhatatlanul dolgozik.³ Főként az erkölcsi beszédek és katekézist sürgeti; keretükben pedig főként azokat az igazságokat, amelyek az eszköz és parancs szükségességével szükségessé válnak.⁴ Kérdései, amelyek az egyházmegyébe szétmennek, főleg az iskolamesterekre és templomokra irányulnak.⁵

Acsády nagyon megbízott vicariusában, teljes bizalmával megajándékozza. Nélküle már kezdettől fogva semmit sem tesz. Akár Sümegen, akár később Pápán él, Biró sűrűn megjelenik nála, hogy többet beszélgethessenek „de os ad os.”⁶ 1735 vízkeresztjén a türjei prépost „infulázásán” a tihanyi apáttal a püspök hívására ő jelenik meg.⁷ Fontos jelentéseket a Helytartótanácsához vele tárgyal meg.⁸ Neki kell ébernek és vigyázónak lennie, mivel ő csupán „csak fül hegygel hall valamit.”⁹ A két nagyszombati kész növények elhelyezését egészen rábízta már 1737-ben.¹⁰ Acsády levelezése helynökével¹¹ sok érdekes belső adatot őrzött meg Biróról. A Sümegről 1735-ben írt levélből az látszik, hogy Acsády tisztában volt Biró természetével, haragjával, szenvedélyével, amely a jövőt annyiszor befelhőzi és majd saját maga is megszenved bele. Acsády mintha a jövőt látná. Ha ez a tehertétel nem volna, Acsády püspök egészen nyugodtan hajtaná fejét nyugovóra.

¹ Annales seu Historia Domus Vespri. Scholarum Piarum. Kézirat a veszprémi piarista házban. p. I. 19.

² Veszpr. püsp. lvt.: Körlevelek. 1736. okt. 9.

³ Annales seu Hist. Domus Vespri. Schol. Piarum. i. h. p. I. 19.

⁴ Veszpr. püsp. lvt.: Körlevelek. 1742.

⁵ U. o. 1744.

⁶ Veszprémvárm. Múzeum: oklevéltár nr. 25.

⁷ U. o.: Acsády püspök levele (Sümeg, 1734. okt. 28.) Biróhoz.

⁸ U. o. 27/2.: ugyanaz (Pápa, 1735. okt. 18.) ugyanahhoz.

⁹ U. o. 27/1.: ugyanaz (Pápa, 1735. júl. 22.) ugyanahhoz.

¹⁰ Veszpr. püsp. lvt.: ugyanaz (Sümeg, 1737. aug. 25.) ugyanahhoz.

¹¹ A Veszprém vm. Múzeumban található legnagyobb részben.

A vicarius Pápai őrkanonokot eltiltotta a stallumtól Acsády „akarata és beleegyezése nélkül.“ Acsádyt bántja az eset: „Egyet köll érteni a püspökkel.“ Így ír neki. Ne idegennek kierőszakolt vallomására építsen, hanem inkább a vádlottnak a püspök előtt tett őszinte megnyilatkozására. Bár Pápai ügyében a vicarius és nem a püspök látott tisztán;¹ de a levél további része így is figyelemreméltó.

„Mint igaz jó Attya kegyelmeteknek, intem és adhortálom is kegyelmeteket Szent Jánosnak amaz szeretetre intő szavaival: filioli diligite invicem, fiacskáim szeressétek egymást. Mert ez az Úr parancsa és ha ezt tesszük, elég. Azért én is azt mondom, hogy szeressétek, édes Fiaim, egymást. Félre köll tennyi minden némű haragot és passiót tudván azt, hogy mindnyájan gyarló emberek vagyunk. Mindenek azért, pro hic et nunc, már feledékenységbn mennyenek . . . Éllyetek az igaz Isteni és Felebaráti szeretetben és békességbn, et Deus pacis et charitatis erit vobiscum, ezekhez járulván az én püspöki és Atyai áldásom. Maradván igaz jó Attya, Sümeg, 1735. aug. 27 . . .“²

Így aggódik az a püspök, aki szigor tekintetében legalább is korának embere volt és aki maga is utasítja vicariusát, hogy azokat a papokat, akik rossz fát tettek a tűzre, „Veszprémben dugassa a Camerlikba.“³

De Acsády mérlegre rakta Birót más tekintetben is. És talált benne, amit szeressen és kiemeljen, amitől sokat reméljen. Van levele, amelyben a címzés: „Kedves Vicarius Uram.“ A bekezdés: „Kérlek édes Vicariusom.“ Hamarosan újra: „Édes Vicariusom, édes fiam,“ akihez Acsády „igaz jó Atya.“⁴ Így érthető, hogy Biró gyorsan halad a káptalani rangfokozaton is: 1736-ban mint éneklőkanonok szerepel.⁵ A káptalan birtokperét a tihanyi apátság-

¹ „Ob frequentes incontinentiae excessus“ a móri kapucinusokhoz 8 napi lelkigyakorlatra küldik. Mikor ez nem használ, letételét és megfosztását szorgalmazták. Veszpr. püsp. lvt.: Prot, Epp. Veszpr. T. I. (1734—65.) p. 5—9, 17—18, 25—28, 32—59, 61—62, 68—74, 80.

² U. o. p. 28.

³ Veszprérm. Múzeum: oklevéltár nr. 26.: Acsády Ádám levele (Sümeg, 1734. nov. 13.) Biróhoz.

⁴ U. o. nr. 25.: Acsády Ádám levele (Sümeg, 1734. okt. 28.) Biróhoz.

⁵ Búcsúszentlászlói pléb. lvt.: Hist. Domus. p. 7.

gal ebben az időben ő folytatja.¹ Kanonoki jövedelme gabonában, borban és pénzben 800—1000 frt.²

1740-ben III. Károly király nagyprépostnak nevezi ki Zádory Mihály örökébe. A kinevezés indokai a kinevezési okmány szerint: kiváló képzettsége, mintaszerű élete, bicskei, felsőörsi és helynöki eredményei. Bicskén megszervezi a plébániát, Felsőörsön visszakeríti a templomot, a másvallásúak között hirdeti az evangéliumot, öregeket és ifjakat tanít a hitre és még Krisztus aklát gyarapítja. Mint helynök az igehirdetésben, a szentségek buzgó kiszolgáltatásában tűnik ki.³

Nagypréposti jövedelme 300 forinttal is meghaladja az eddigit.⁴ Jövedelméből az állítólagos Gizella-kápolna és a székesegyház között levő egykori templomra vagy altemplomra újjáépíteti 1741-ben azt a kanonoki házat, amely később közel egy évtizedes per folyamán annyi keserűséget hozott neki.⁵ A keserűség különben más forrásból is buggyant. Mint nagyprépost vívja a káptalan perharcat Veszprém várossal. 1741-ben a városbíró és nemesség megakadályozza azt a három vásárt, amelyet a királynő a káptalannak engedélyezett. A káptalan a vármegyéhez és a kir. Helytartótanácsához fordul annál is inkább, mivel a veszprémiek egyben a püspök és a káptalan földesúri hatalma alól is mindenáron szabadulni akartak. Biró viszi a küzdelmet a káptalan jogaiért.⁶

Különböző megpróbáltatásai közt gyakran keres és talál lelki enyhülést Zircen.⁷ Gyakran megfordul Nagyváson-ban gróf Zichy Jánosnál, akinek családjával igen meleg viszonyban van és aki őt „Kedves Fiam Uram“-nak szólítja.⁸

¹ Zala vm. lvt. : Prot. Comit. Szalad. 1738. (jún. 18.) p. 293.

² Vat. lvt. : Processus Ecclesiarum Consist. 1745. vol. 132. fol. 806.

³ O. L. : kanc. o. Concept. Exped. Ao. 1740. ex Apr. nr. 62.

⁴ Vat. lvt. : Processus Ecclesiarum Consist. 1745. vol. 132. fol. 806.

⁵ Az épület felirata Biró chronostichonja : „LaChrlMae tVae et PII PLoratVs TVI eXaVDItl sVnt." (1741.) Vagyis : „Könnyeid és sirásaid meghallgatásra találtak." Jellegzetes barokkstílusú épület, amelynek költsége Biró végrendelete szerint 15.000 frt.

⁶ V. ö. Dr. Lukcsics József „Veszprém város újkori története" c. tanulmányt a br. Hornig kiadásában megjelent „Veszprém múltja és jelene" (Veszprém, 1912., 61—62. l.) című műben.

⁷ Hist. Domest. Monasterii Zirciensis. Liber I.

⁸ Veszpr. vm. Múzeum : oklevéltár 204/3 : Gr. Zichy János levele (Nagyváson, 1741.) Biróhoz.

Biró mint a káptalan követe 1741-ben résztvesz a történelmi jelentőségű pozsonyi országgyűlésen.¹ Ez a szereplés Biróra rendkívül fontos. Egyénisége bevonul az ország szívébe és közepébe; szélesebb és magasabb körök figyelme irányul feléje.

A NAGYPRÉPOSTI LAKÁS, AMELYET BIRÓ MÁRTON ÉPÍTTETETT.

Maga Pozsony városa is már multjával és jelenével belemarkolt a fiatal káptalani követ lelkébe. Pozsonynak minden köve megélénkült szeme előtt. Igazi királyi város az Árpádok, Anjouk alatt. Sokszor tartózkodtak és szívesen időztek itt királyaink (Róbert Károly, Nagy Lajos, Zsigmond, Albert, Erzsébet, V. László, Mátyás, II. Ulászló, II. Lajos), akik itt királyokat, fejedelmeket, követségeket fogadtak. Mohács pedig koronázó várossá tette; 1536 óta 1848-ig ez a főváros. 1552-től (1748-ig) a vár koronatornyában őrzik a szent koronát és a koronázó jelvényeket. Ide dobban

¹ Kolinovics : Nova Hungariae Periodus. i. m. p. 633 ; Wurzbach : i. m. B. I. S. 408—9.; Pallas Nagy Lexikona. i. m. III. 307. l.; Strausz : i. m. 18. l.

az ország szíve... Itt van a kir. Helytartótanács és az országos hivatalok. A főpapok, főnemesek, a zászlósok, a Karok és Rendek itt laknak az évnek legalább országgyűlési részében. Többeknek itt az állandó lakhelyük is. Fellendül és Mária Terézia alatt fénykorát éli a vár és a város. Mindkettőnek megszépül az arca. A régi faházak maradványai is eltűnnek, épülnek a kőépületek.

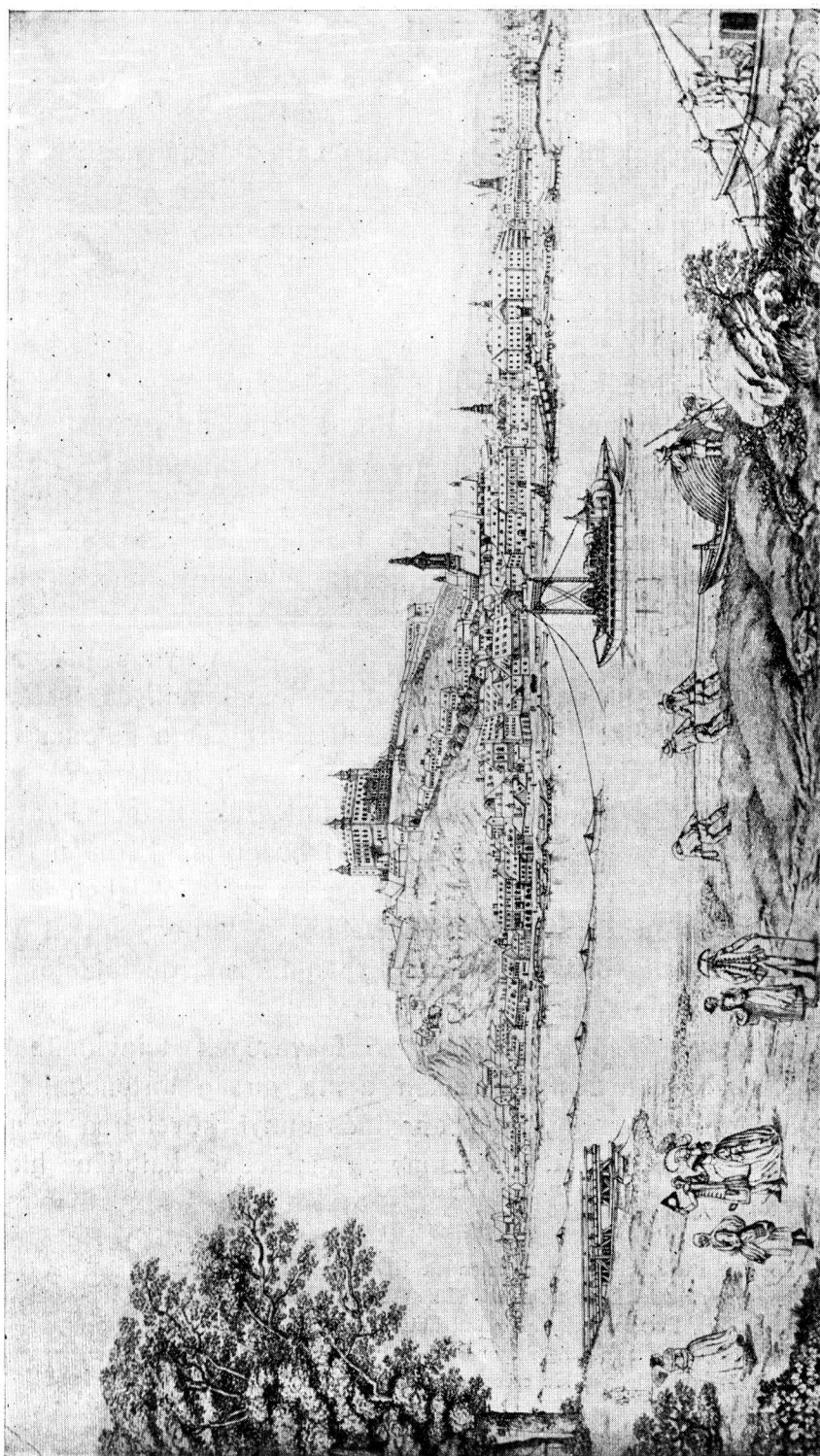
Megújodik a vár is, amelynek a multja viharokkal teli és amelyben 500 évvel előbb a kis Szent Erzsébet eljegyzését ülték. Mária Terézia az ő korában mindenesetre hallatlan összegben, 1,300.000 forintot megújította és gyakran itt is lakott udvartartásával a várban. Remek szép vidékét nem felejtheti el az, aki egyszer gyönyörködött benne. A Zerge-hegyről megkapó panoráma a nyugalommal hömpölygő Duna, a büszkén uralkodó ősi vár, a dévényi és hainburgi vár, a Virág völgy — az egykori Blumenthal — bája, a város, ligetek, a Kiskárpátok koszorújában Szentgyörgy, Modor, Bazin városok és a távoli Csallóköz csendes lankái..., a senkőci ősi templom; Felistál, Alistál, Bögellő, Padány, Albár, Pódafa, Várkony, Doborgaz, Keszülce, Hegybeneéte... És mindezt Biró Márton tudta élvezni és a kép felett tudott elérzékenyedni...

A régi dicsőségnek sok volt ugyan már a foltja: hiába kereste tekintete pl. az Academia Istropolitana a Ventur-utcában. Mátyás király és Vitéz János alkotása a régmúlté. Oda rég a négykarú főiskola, ahol Regiomontanus és humanista társai tanítottak. A primás volt a főtitoknok, a pozsonyi prépost az altitoknok.

De áll a dóm, Hollós Mátyás korának másik alkotása, ahol századokon át érinti immár Szent István koronája a királyok fejét és amely az ő védőszentjének, Szent Márton püspöknek tiszteletére épült. Benne Donner Rafael még csak pár éves híres szobra szintén védőszentjét dicsőíti. A közeli elemi is Szent Márton nevét viseli.¹

Ezt a dómot adta át Bethlen Gábor az evangélikusoknak. Csak másfél évig birtokolták. Esményképei közül nem egy pihen

¹ Magyarország vármegyéi és városai. Pozsony vármegye. i. m. 143—45. l.

POZSONY A XVIII. SZÁZADBAN.

a dómban: Pázmány, Széchenyi, Szelepcsényi érsek. Ma már száz éve, hogy újra a pozsonyi prépost és káptalan zsolozsmáz benne. Pedig de erős volt itt a lutheranizmus még Pázmány, sőt Szelepcsényi alatt is.

Nem messze az Emericanum, a szeminárium, az egyház virágos kertje, amely annyi nagy főpapot adott a katolikus Magyarországnak.¹

Nem törődött Biró azzal, hogy estennen és éjjel faggyúmécsesekkel világították az utcákat:² a köztisztaság sem volt kifogástalan; ő a multat kereste, találta Pozsonyban. És a jelen is úgy összenőtt a multtal; nem úgy, mint otthon, Veszprémben, ahol irtozatos szakadék és zökkenő van a középkori mult és a jelen között.

Amikor tekintete elsiklik a Lőrinc-, Mihály- és Halász-kapu táján, a jelentős Pálffy- és városi kertek, a szállók, kaszárnyák és magánépületek között, örömmel látja a várat, továbbá a primás és nádor palotáját, a temérdek egyházi intézményt, a prépostságot, káptalant, a három plébániát, a 13 templomot, az iskolákat, alapítványi épületeket, konviktusokat. Itt kivirágzik a katolikus élet a szerzetek (jezsuiták, ferencesek, kapucinusok, trinitáriusok, irgalmasok, keresztes lovagok, orsolyák, klarisszák, Erzsébet-nővérek és az ép települő Notre Dame nővérek) buzgó munkássága révén. Hitélet van a Szent Miklós-templomban és az ispotályban is.

Biró Márton országgyűlési követnek a lerongyolódott Veszprém után mindig öröm volt Pozsonyban időzni; de fájdalom ülte meg lelkét, valahányszor hazagondolt.

Pozsony lüktető életét kedvező fekvésének tulajdoníthatjuk. Nem volt kitéve a nyugati szélén a magyarság történelmi keleti viharainak. Biró épúgy, mint annyi és annyi követő társa az uralkodóház érdemeit is látta Pozsony virágzásában, katolikus hitéleti erejében.

¹ Lósy primás alapította száz esztendeje (1642). A Káptalan-u. 5. sz. alatt ma is áll ez a Szent Imre-papnövelde. Latin felirata lendületesen örökíti meg célját:

„Hoc, Emerice Lósy, plantasti Lilia fundo

Liligeræ matri, Liligeroque Ducí.

Ergo Emericæ hic crescant virtutis Alumní.”

Quos Deus, quos Virgo, quos Emericus amet.

² Magyarország vármegyéi és városai. Pozsony vármegye. i. m. 135. l.

Pompás koronázás, magyar ruha, magyar remény, emellett kuruckodó országgyűlés jellemzik a királynő és nemzet első találkozását.¹ De nehéz napok köszöntöttek a dinasztíára és vele — legalább is az országgyűlés így gondolta — a nemzetre is. A porosz és bajor hadak diadalmasan vonulnak be a határokon, még Bécs hűsége is ingadozik. Megérkezik a mollwitzi vereség (1741) híre. Odamenekül a lovagias magyar nemzethez a szépséges, de szorongatott királynő. Gyászruha az imponáló termetén, könny a szemében. A nő, az édesanya beszél, panaszkodik a nemzet előtt palotája tróntermében: „Magyar királyságunk, személyünk és gyermekeink megmaradása forog kockán. Mindenkitől elhagyatva, csak a nemes rendek hűségében, fegyverében és az ősi magyar erényben látjuk menekülésünket!”²

Könnyeztek a rendek a zokogó királynővel. Kardot rántottak; könnyük hullott a pengére, hogy nemsokára vér hulljon rá a csatatéren. Tévedés volna azt hinni, hogy a jelenet egyedül eredményezte ezt a hatást. A királynő mellett látták atyjának, III. Károlynak a szellemét, akiről tudta az ország, hogy nagyobb kedvezéssel, szeretettel és igazsággal szívesen bánt a magyar nemzettel. Nemzeti csapatokról tervezgetett, a kormányból is részt akart juttatni.³ Most is bizakodó a nemzet, hogy területeit visszakapja.

Ha lelkesedtek a Karok és Rendei, ha életüket és véréüket ajánlották: Biró még lelkesebb volt. A dinasztíában nemzeti és katolikus érdekek képviselőjét látta. Akárcsak a vezető egyháznagyok, köztük neves püspöke, Acsády Ádám, akit szívesen követett; Sajgó Benedek, a nagy építő főapát stb. Ellenben a megyebeli követ, Csúzy Gáspár ellenzékiességét sehogy sem tudta megérteni. Mint meggyőződéses aulikus nemcsak az életig és vérig ment el, hanem — ami néha nehezebb — készséges támogatója volt az adóemelésnek is. Wurzbach, Róka és Conradi Norbert egyaránt

¹ A koronázás (1741. jún. 25.) előiratai közt a *Reflexiones nonnullae ante Diaetam* egyenesen buzdít a nemzeti ruha felöltésére: „*Vestes nationales magis congruent huius (Coronationis) solemnitati.*” Haus-, Hof- und Staats-Archiv (Ungarn): *Comitalia* 1730—52.

² Szilágyi: i. m. VIII. 241. l.

³ U. o. 16. l.

említi országgyűlési szereplését. Mint követ oly feltűnést keltett magyar beszédével² a koronázási országgyűlésen, hogy az összes rendek általános tetszésével találkozott.³

Sajnos, a *Diarium*⁴ alig mond valamit. Teljes képet korántsem ad. Az *Acta Diaetalia* is csak annyihoz juttat bennünket, hogy az üléseken gyakran résztvesz. Biró szavát mindössze egyszer halljuk, amidőn azt kéri és javasolja mások nevében is, hogy bár a királynő a koronázási tiszteletdíj becikkelyezéséhez hozzájárult, de vegyék bele a hitlevélbe is.⁵ Ez meg is történt Biró elgondolása szerint el egészen a kifejezésekig.⁶

Abból a körülményből, hogy a felső táblához menő küldöttségben kétszer is résztvesz; a nádorválasztásnak is egyik deputatusa; a koronázási és az udvari istentiszteleteken a primás mellett jelentős szerepet tölt be;⁷ arra következtethetünk, hogy a kortársak nem becsülték túl országgyűlési szereplését, ha mindjárt egyik-másiknak áradozása túloz is. Az tény, hogy országgyűlési érdemeit megőrökíti a püspöki kinevezési diploma is. A főispáni kinevezési diploma felemlíti külön azt az érdemét is, amelyet a koronázás körül szerzett.⁸

A templomokban, főként a franciskánusoknál egymás után mondja egyházi beszédeit, amelyek felkeltették a törvényhozókon kívül a nép figyelmét is. A *Diplomatica Securitas, Firmamentum Regnorum, Regnum Decoris* című — nyomtatásban is megjelent — beszédeit mind „a koronázás alkalmatosságával” mondotta el. Azonban nem kell ép a koronázás napjára (1741. jún. 25) gondolnunk; hanem értenünk kell 1741 nyarát, amint említi is az ünnepnapokat (Szent Péter és Pál, Szent István király, Kisasszony, stb.). Ezek a beszédek az általános nemzeti lelkesedés megnyilat-

¹ *Oratio de Laudibus* . . . i. m. p. 6.; Wurzbach: i. m. B. I. S. 408.; Róka: i. m. p. 486.; Pallas Nagy Lexikona . . . i. m. III. 307. l.

² Róka: i. m. p. 486.; *Oratio de Laudibus* . . . i. m. p. 6.

³ Róka: i. m. p. 486.

⁴ O. L.: *Diarium Actorum Diaetae* (1741.) nr. 1. ad fasc. BBB lad. N.

⁵ Kolinovics: i. m. p. 195.

⁶ U. o. p. 109.

⁷ Kolinovics: i. m. p. 225, 575.

⁸ Veszpr. vm. lvt.: Prot. Comit. Veszpr. T. I. (1745—48.) p. 1—3.

kozásai. A *Regnum Decoris* pl. egészen politikai tartalmú: az Ószövetség és hazánk örökösödési törvényei és a királynő dicsőítése.¹ 1741. okt. 4-i kelettel ő maga említi feljegyzései közt a *Corregens Lotharingiai Ferénchez intézett peroratioját*.²

Országgyűlési és egyházsónoklati tevékenységének tudható be, hogy annyi versenytárral szemben III. Károly király kinevezéséből a pesti kir. tábla bírása, első prelátusa lett.³ A király halálával Mária Teréziától ezt a prelaturát újból kérnie kellett. Biró Pozsonyban 1741. okt. 21-én „*personalis audientia*” alkalmával terjeszti elő kérelmét. A peroratio első része a saját hitéleti és közéleti tevékenységét vázolja; majd áldást mond a királynőre, akit a Zsoltárossal vitis abundans-nak, termékeny szőlőtőnek nevez.⁴ Ez a méltóság, mint a királyi bizalom jele, nagy kitüntetés. Biró nem ok nélkül jutott ehhez a méltósághoz; a biztos jogtudás, pártatlanság, bátorság, a föltétlen hűség a törvényhez már előre jelölték őt a közvélemény szemében is arra, hogy az igazságszolgáltatás szentélyében működjen.⁵ Ezek a vonások jellemezték táblai működését is. Később hiányát érzik és sajnálják távozását.⁶ Hírneve Pesten, Pozsonyban és az egyházmegyében egyaránt jelentős akkor, amikor Pápáról egyre aggasztóbb hírek jönnek Acsády püspök betegségéről. A betegség nem új keletű. Beteges a lelke, elgyengül a test is. Az udvar kegyét elveszti és mint az utolsó tényleges püspök-kancellár Bécsből visszatér Pápara, ahol született és plébánoskodott.⁷ Már 1734-ben panaszkodik Biróhoz írt levelében: több két hetinél, hogy csak az ágy fenekét nyomja, mert több

¹ Ekkori beszédeit már Sándor Könyvesháza (93—95. l.) is ismeri.

² Veszpr. püsp. lvt.: Biró saját feljegyzése.

³ *Annales seu Hist. Domus Veszpr. Scholarum Piarum*. i. h. l. p. 19.; Veszpr. vm. lvt.: Prot. Comit. Veszpr. T. I. (1745—48.) p. 21, 29.

⁴ Veszpr. püsp. lvt.: Biró saját feljegyzése.

⁵ „*Procerum in Martinum Biró inclinata voluntas, patrii Juris sincera et non fucata cognito, aequitatis amor, quem omni in fortuna illibatum praetulit, dignum omnium sententiis iam ante fecerunt, qui in Regio Tribunali quod Pestana in urbe est, Justitiae Arbiter assideret, hoc in sanctissimo Justitiae sacrario, verus illius Sacerdos, ita adversus gratiam, amicitias spes, ac metum obfirmatum tenuit animum, ut sibi potius quam aequitati legibusque sanctissimis vim ullam inferri pateretur.*” Oratio de Laudibus. i. m. p. 7.

⁶ Veszpr. vm. lvt.: Prot. Comit. Veszpr. T. I. (1745—48.) p. 21.

⁷ Kiss István: A pápai plébánia története. Veszprém, 1908. 130. l.

két hetinél, hogy egy garas ára ételt meg nem evett és nem is ehetik. „Azért csak el is fogy, el bágyadott, gyarló életem, ha csak a jó Isten rajtam nem könyörül, rövid nap csak öszve szedem a sátor fát s megyek. Imádkozzatok, édes fiam, éreltem. Ezzel az én Istenem oltalmába ajánlak, édes Fiam, és maradok mindenkori Igaz jó Atyád, Acsády Ádám.”¹ 1735-ben nem tudja végezni az olajszentelést.² Folytonos betegeskedésben múlnak az évek. A halál lassan és biztosan közeledett, mégis váratlanul érkezett 1744. okt. 10-én.³ Alig hallja a halálhírt, Biró Pápa felé siet püspöke holttestéhez. Ünnepelesen eltemetteti Pápán a pálosokhoz és az egyházmegyében a szokásos intézkedéseket megteszi.⁴

Az egyházkormányzat, mint a püspök betegsége alatt, most sem szünetel. Biró dec. 1-én rendeletet ad ki: eltiltja a vegyesházasságokat; a vegyesházasságból való mindkét nemű gyermekeket minden lehető módon vissza kell vezetni az egyházba, amelyből hibájukon kívül kiestek. A protestáns lelkészeknek megtiltotta, hogy a vegyes vallású jegyeseket összeadják; a katolikusokat imaházukba, vagy éppen Úrvacsorára — panalio — hívják; megtiltja a vallásközöny ama módját, hogy katolikus fiatalok vallásgyakorlatok nélkül nőjjenek fel a házasságig, amikor aztán a másvallású jegyes hitére térnek. A kellő megtorló eszközök igénybevétele is felemlíti.⁵

Acsády halála után az egyházmegye gyászol anélkül, hogy árvának érezné magát. Acsády utolsó éveiben az egyházmegye már Birót várta.⁶ Acsády halála után egy hétre már az egyházmegye papsága legfelsőbb helyen alkalmas főpásztort kér és meg is nevezi Biró Mártont.⁷ De a papság nem elégszik meg ezzel, hanem Zala vármegye közönségét is akcióba szólítja. Ennek aztán

¹ Veszprém vm. Múzeum: oklevéltár nr. 25.

² U. o. nr. 9/3, 9/4.

³ O. L.: okt. 15-i ered. jelentés; Gams (Series episcoporum. Ratisbonae, 1873. p. 387.) szerint okt. 11. a halál napja.

⁴ Annales seu Hist. Domus Vespr. Scholarum Piarum. i. h. I. p. 19.

⁵ Napló. 345. l.

⁶ Votis omnium desideratus... Annales seu Hist. Domus Vespr. Schol. Piar. i. h. I. p. 19.

⁷ Zala vm. lvt.: Prot. Comit. Szalad. 1744—48. (1745. febr. 8.) p. 71.: az egyházmegyei papság kérvénye 1744. okt. 17-i kelettel.

— és bizonyára más hasonló lépéseknek — több lett a sikere. Zala vármegye 1745. évi febr. 8-i közgyűléséből fordul a kir. Cancelláriához és rámutat arra a közóhajra, hogy az elárvult egyházmegye élére ritka okosságú, ügyességű, lángoló buzgalmú püspök kell, aki az ősi katolikus hit kipróbált harcosa. A protestánsok számban messze túlhaladják az egyházmegyében a katolikusokat; visszavezetésükre, a katolicizmus megerősítésére a legalkalmasabb Biró Márton nagyprépost kiváló erényei, tiszteletreméltó élete, tudományos készsége, kedves társalgási modora és egyéb kiválóságai révén. A vármegye ismeri őt; felsőörsi prépost korábban megmutatta, mit tud tenni a helyreállítás munkájában. Ezért kéri a kir. Cancelláriát, ajánlja nagy melegséggel a királynőnél. Ez a kinevezés megfelel mindenben az egyházzognak, az egyházmegye vágyának, a romokban levő templomok így kelnek életre. Az elpártolókat ő tudja visszavezetni Krisztus aklába.¹

¹ Zala vm. lvt. : Prot. Comit. Szalad. 1744—1748. (1745. febr. 8.) p. 71—73.

VI.

Biró a püspök, a főispán.

Az egyházmegye multja és jelene.

A jóslat bevált; annyiak vágya teljesült: Biró Márton püspök lett. Ő az egyházmegye 77-ik püspöke. Több, mint 100 év mult el azóta, hogy Csallóköz adott püspököt Veszprémnek felistáli Dávid Pál (1630—33) személyében.

A kinevezés távoli okai jelentős történelmi fordulóra vallanak.

Mária Terézia történelmi nagyságának alapja az, hogy büszkeségénél, beléhelyezett bizalmánál, igazságérzeténél ragadta meg az eddig megbízhatatlannak tartott magyart.¹ Ez volt az örökösödési háború világtörténelmi jelentőségű legnagyobb csatanyerése, amelynek eredményeképp egyszerre rokonszenvenné lett a királynő Európaszerte. Angliában úgy, mint Franciaországban. Ehhez képest inkább legendás keret volt az a körülmény, hogy a rendes katonasággal és a nemesi insurrectio-val közel 100.000 magyar vonult a harcterekre; az is, hogy ügyességben, gyorsaságban, vad elszántságban úgy küzdöttek kardjukat foguk közé fogva, mintha most lendültek volna ki Ázsia méhéből; Nádasdy, Festetics, Baranyay, Ghillányi világhírré vergődnek; a magyar huszárok átkelnek a Rajnán. Ezzel az erővel Mária Terézia a védelemből átcsap a hódítás mezejére. Sziléziát leszámítva, megmenti egész birtokállományát; férje hozzájut a császári koronához.

Eötvös Károlyék ugyan lebolondozzák az akkori ősöket,² de Magyarország megnyerte a világ bámulatát, az uralkodóház elismerését és háláját. Ennek eredményeképp „sokkal erősebben és következetesebben érvényesíti alkotmányos úton jogait, érdekeit,

¹ Szilágyi : i. m. VIII. 241. l.

² Eötvös Károly : A Bakony. Bpest. 1909. I. 33. l.

mint azelőtt.¹ Az 1741-i törvények nagy haladást jelentenek hazánk államiságának elismerése felé.² A királynő elhatározta, hogy az ország ügyeit csak magyarokkal intézteti. A helytartótanács, kancellária és a kamara függetlenségét biztosítja. Az 1741. évi XI. tc. megállapítja a magyarok törvényes jogát az udvari és a miniszteri állásokra. A rendek az 1498. évi törvény megtartását sürgetik: egyházi és világi méltóságokat ezentúl csak érdemes magyarok nyerhessenek el.³

I. József (1705—11) és III. Károly (1711—40) alatt a Telekessy-szabású kuruc püspököktől való félelem egymás után hozta a magyar főpapi székekre a lojalis idegen nagy urakat (Keresztély Ágost, Volkra, Althan, Zinzendorf, Cienfuegos, Harrach, Nesselrode, gr. Thun, Falkenstein, Groll stb.) nemzeti és hitéleti kárunkra. Paphiány van; üresek a papnevelők. A működő papságanyag és közönyös.⁴ Ezzel szemben az 1741. évi XV—XVI. tc. — az 1536. évi XLII, az 1550. évi XVIII, az 1552. évi XLII. tc. és a későbbi évek eredménytelen sürgetései után — a magyar egyházi élet ormára tényleg magyar papokat emel, akik tudnak magyarul és székhelyükön laknak. Jórészt főurak, mint gr. Forgách Pál, gr. Zichy Ferenc, gr. Csáky Miklós, br. Barkóczy Ferenc, gr. Esterházy Károly stb. Vagy nemesek, mint Klobusiczky Ferenc stb. — Amazok Bécshez, ezek Szent Péterhez húztak. Azok pompás palotákat, ezek — mint buzgó, anyagiakban áldozatos, újjáépítő egyéniségek — inkább hitéletet építettek. Kezük alatt elérkezik a kat. egyház második aranykora.⁵

Mivel Mária Terézia nagyon is kereste a püspökségekre az alkalmas egyéniségeket,⁶ így lett 1745. márc. 18-án Biró Márton is veszprémi püspök; mint kinevezett veszprémi püspök egyben Veszprém vármegye főispánja⁷ és a királynő kancellárja. Az utóbbi

¹ Szilágyi: i. m. VIII. 269. l.

² Szilágyi: i. m. VIII. 270. l.

³ Dr. Karácsonyi János: Magyarország egyháztörténete. Nagyvárad, 1915. 255. l.

⁴ Marczali: Gr. Pálffy Miklós főkancellár emlékiratai . . . i. m. 21—22. l.

⁵ Szilágyi: i. m. VIII. 346. l.

⁶ Katona: Hist. crit. i. m. t. XX. p. 350.

⁷ Veszpr. vm. lvt.: Prot. Comit. Veszpr. T. I. (1745—48.) p. 1—5.; O. L.: kanc. o. Concept. Exped. Ao. 1745. III. 18. e Martio. nr. 58—60. Az eredeti püsp. kinevezési okmány Vas vm. levéltárában található az egykori Vas megyei Régészeti Egylet iratai közt (XVIII. doboz.) Dr. Géfin Gyula úr szíves közlése.

azonban inkább csak névleges hivatal. Elődje, Acsády Adám volt az utolsó tényleges kancellár.

A kinevezési okmány a királynő és gr. Batthyány Lajos kancellár aláírásával megállapítja dicséretes és kedves erkölceit, példás életét; tudományos képzettségét, plébánosi, kanonoki, préposti és helynöki tevékenységét, szónoki tehetségét, teremtmő képességét, továbbá a templomok építésében és helyreállításában kifejtett buzgalmát. Buzgóság, serénység és állhatatosság jellemezte minden téren. Külön is felemlíti táblai prelátusi érdemes munkásságát; de leginkább az utolsó országgyűlésen és koronázáson kifejtett követi tevékenységét. Az egyházmegyei papsággal és a néppel — méltatja tovább a kinevezési okmány — annyira megszerettette magát, hogy egyenesen kérték is a püspökségre. A királynő azzal a várakozással és óhajjal nevezi ki a püspökségre és iktatja be a várak, kastélyok, városok, falvak és uradalmak birtokába, hogy még lángolóbb buzgalommal és kitartással folytatja munkáját.

Ugyanaznap megy a prezentatoria Rómába. A XIV. Gergely és VIII. Orbán előírása szerint szokásos vizsgálatot Paulutius bíboros, nuncius végezte el a bécsi nunciatura palotájában márc. 29—30-án. Az egyházmegye állapotára és Biró alkalmasságára feltett 13—13 kérdésre a titokban megidézett, eskü alatt kihallgatott tanuk, Lenthy István, Szentimrey Ferenc, Franiull Márk veszprémi kanonok Biróról mindenben kedvező véleményt adnak.¹ Ezek után a megerősítésnek nincs is komoly akadálya.² A megerősítő bulla mégis késik; Biró türelmetlenül várja.³

¹ Vat. lvt.: Processus Ecclesiarum Consist. 1745. vol. 132. fol. 804—11. A meglehetősen egybehangzó vallomások szerint Biró áhitattal végzi a szentmisét, a szentségek kiszolgáltatásában buzgó és áhitatos. A szertartásokat a legpontosabban végzi. Mindig megmarad a kat. hit. tisztaságában. Jó erkölcsű, tiszta életű, feddhetetlen hírnevű. Soha semmiféle kifogásra, megütközésre alkalmat nem adott. Igazi példája a kat. papnak. Komoly, okos. A lelkipásztokodásban, egyházkormányzatban és az országgyűlésen egyaránt jól forgatta magát. Püspöki kormányzatától a legjobbat várják.

² Úgy látszik, a református származás és keresztelés a katolikus nevelés beigazolása után nem jelentett különösebb akadályt. Egyik elődjét, Forgách Ferencet V. Sixtus pápa csak hosszas (1587-94.) vonakodás után erősítette meg, mivel protestáns atyától származott, bár rokonai nevelés révén még gyermekkorában katolikus lett. V. ö. Fraknoi: Kegyúri jog. 283. l.

³ Szegedy-cs. lvt. (Ötvös): Biró főispán levele (Veszprém, 1745. aug. 3.) Szegedi Ferenc első alispánhoz.

A megérkező bulla szerint a Szentszék óhaja az, hogy az új püspök kellő berendezéssel szerelje fel a székesegyházat az egyszerű és főpapi istentiszteletek végzésére; a püspöki lakot építse fel; a teologus és penitenciárius kanonokról, a papnevelő létesítéséről gondoskodják a trienti előírások szerint; az egyházi pénzügyintézetet (*mons pietatis*) állítsa fel.¹

Amint általános volt a vágyakozás az ő püspöki kinevezése után,² époly nagy az öröm is kinevezése felett. Még Győr szab. kir. város jegyzője, Baráthy János is külön kiadott versekben köszönti Birót, akinek kinevezésében a magyarság és középnemesség győzelmét látja. Sokan voltak kívüle — úgy mond — ezért a méltóságért, de el nem nyerhették. Grófok, úri nemzetségek, káján irígység, rút kétszínűség maradtak hoppon. Az idegen nemzetség is, mivel a püspökség „édes Hazánk Tagjának jutott.”³

A fogadtatás külsőségei is kedvező közhangulatra vallanak. Biró maga írja le, hogy amikor Bécsből hazatér, első püspöki és főispáni útja valóságos diadalmenet. Győrött, ahol gr. Zichy Ferenc püspökkel a főispáni installációról tárgyal, a püspök, a káptalan, a katonaság, megye, város és nagy előkelőség üdvözli. Nyul és Gyirót után április 12-én ugyancsak ünneplik Zircen; utána székvárosa, Veszprém. A rátóti erdőnél a „Nagy-Mezzőn” a veszprémi nemesek 10 kocsival, 18 lovassal fogadják; jelen van négy kanonok, élükön Pöstyéni Mihállyal.⁴ A nemesség üdvözlését a püspök-főispán a kocsiban ülve fogadta.⁵ Igen barátságos és tiszteletteljes volt a fogadtatás, a tömeg is hatalmas.⁶ A várkapu előtt fegyverben és teljes díszben a katonaság. A tisztelgésnél a ma-

¹ A kinevezésre és megerősítésre vonatkozó források: O. L.: k. o. Concept. Exped. Ao. 1745. e Martio nr. 41. 42; u. o. Lib. 5. Collat. p. 207; u. o. Cassa Paroch. nr. 20; Napló 21. l.; Beke: i. m. III. p. 226; Vat. lvt.: Notae Garampianae. T. II. Nominat. p. 21.; u. o. Processus Ecclesiarum Consist. 1745. vol. 132. fol. 804; Gams: Series episcoporum. i. m. p. 387.

² Annales seu Hist. Domus Veszpr. Scholarum Piarum. i. h. I. p. 19.

³ Baráthy János: Padányi Biró Márton urnak versek . . . Győr, 1745.

⁴ Pöstyéni Mihály (1691—1755.) 1734 óta haláláig különböző rangfokozatban veszprémi kanonok. Ő alapítja Veszprémbe az első kórházat.

⁵ Veszpr. vm. lvt.: Prot. Comit. Veszpr. T. I. (1745—48.) p. 5.

⁶ „Facta est amica et honorifica Salutatio. Ingens hominum multitudo.” Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. X. (1745—54.) p. 5—6.

gyar és német iparosság lövöldözésekkel fejezte ki örömét. A rendek hat dán lovat ajándékoztak neki. Jókora érték: 1200 frt. És 400 frt-ot is adtak azonfelül kedveskedésből.¹ Biró a fogadtatásból is megállapítja, hogy mindenek vigasztalódtak és örvendeztek azon, hogy ő lett a püspök.² Ugyanezt különben mások is megállapították: „Olyan nagy volt Biró erényeinek, tudásának, ügyességének híre fenn és lenn, hogy a püspöki székbe emelkedésében Isten jószágos akaratát látták”.³

Biró meg sem melegedett Veszprémben, ápr. 13-án már megy Sümegre. Mintha csak érezné, hogy Veszprém neki nem lesz püspöki székhelye. Az a püspöki palota, amely 3—400 lépésnyire van a székesegyháztól, szűk és nyomorúságos, teljes megépítés nélkül szóba sem jöhet.⁴ Lehet, hogy megsejtette a nagy ellentétet, amely eljövendő lesz közte és Veszprém között.

Sümegre a nemesek kísérik. Birtokai (Nyirád, Deáki stb.) mellett haladnak el. Deáki-pusztá mellett nemesek, lovasok és katonák élén Zala vármegye nevében Tarányi Ferenc alispán üdvözli. A vármegye öröme teljes, hisz közgyűlésük óhaja valósult. Sümegre aztán már csak a szűkebb baráti kör ment vele.

A sümegi napok békéjét eléggé megzavarta az a két meghagyás, amely a kinevezési okmányokban érkezett Rómából és Bécsből. Amint a kalocsai érseknek panaszkodik, a római taxa 2200 scudo. Szerencsétlenségére ép most emelték a taxát. Nem örül neki, hogy ép rajta kezdik az emelést. Folyamodik mérséklésért. Albani bíborosnak, a császári ház ügyvivőjének jószágából a pápa kb. 6000 frt-ról 3000-re mérsékelte Biró nagy-nagy örömére.⁵

Már kellemetlenebb kimenetelű a kir. kinevezési okmány amutasítása, hogy évente 4000 forintot kell fizetnie a plébánosok or-

¹ Beke: *Amoenitates seu Hist. i. m. III. p. 228.*

² „Omnes consolati . . .” *Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. X. (1745—54.) p. 5—6.*

³ *Oratio de Laudibus . . . i. m. p. 7.*

⁴ *Vat. lvt.: Processus Ecclesiarum Consist. 1745. vol. 132. fol. 807.*

⁵ *Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. X. (1745—54.) p. 22—23, 29. Biró püspök levele (Veszprém, júl. 10, 28.) a kalocsai érsekhez.*

szágos pénzlárába, a Cassa parochorum-ba.¹ Erről a küzdelemről lesz még terünk szólni.

Biró lelkületére, főként az uralkodóház iránt érzett tiszteletére jellemző az, hogy főispáni beiktatását máj. 13-ra, a királynő születésnapjára tűzte ki, hogy ezzel is ünnepélyesebb legyen. Május 9-én délután a püspöki bandérium felállt a sümegi kastély előtt a kibontott zászló alá a zenekarral. Hamarosan megindul a menet: elül a bandérium, aztán két farkasbőrös, struccollas lovas. Utánuk Biró hat fehér dán ló-vonta hintón. Majd főnemesek, utánuk Szentimrey örkanonok, nemes és vitézlő urak, két négyes fogat, meg négy kettes fogat a sümegi barátokkal, zalai plébánosokkal. Harangzúgás mindenütt: előttük, utánuk. Nyirádi éjszakázás és szentmise után a megye határán Halimba táján Szegedy Ferenc alispánnal az élén két század lovassal várja megyéje. Kiszáll a hintóból, úgy nézi a bandérium mozdulatait és hallgatja a „magyar virágos“ üdvözlő beszédet. A főispán azt válaszolja „tellyes örömenek kikeleti vidámsággal gyönyörködtető ujjulásában“, hogy a megyéért és közért feláldozza minden tehetségét. Nemesvázsonynál Tallián Gábor, az alsó járás főbírája üdvözlí; Veszprémből egyre jönnek a salvék, amikor a város határában sátorban megállapodik. A bevonulási diadalmenetben résztvesz többi közt Pöstyéni Mihály nagyprépost, Dubniczay István kanonok, apátok, nemesek, zenészek. Harangzúgás, „ágyúbőgés“ közt kíséri a vármegye a „maga fiát“ a rezidenciába. Gr. Zichy Ferencsel jött Sajgó Benedek főapát, gr. Zichy János, Jáklin József alispán és — Biró öröme — gr. Batthyány Lajos kancellár, továbbá rendfőnökök sora és Tarányi Ferenc zalai viceispán. Eljött Csúzy Gáspár, a későbbi idők viharadara is. A beiktató közgyűlésen, amely a székesegyház szegélyénél épült kanonokház azóta megszűnt nagytermében folyt le, igen megemlegeti Zichy Birót mint „igaz magyarok Nagy Asszonyának szolgáját“ és címerének galambját és olajágát. Nem tudta szegény Zichy, hogy az olajág mivé lesz... Hőgyész András vm. jegyző még erősebben érintette a jövőt,

¹ Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. XVI. (1757—58.) p. 283—84; a királynő (1745. márc. 29.) Biró-hoz; Hofkammer-Archiv (Ungarn); 28. oct. 1745.

amikor Nőé bárkáját, a „drága és Epe nélkül való szelídséggel bíró fehér galambot és kettőztetett zöld ágát“ magasztalta. Biró is hajlong a kancellár felé: fehér galambja, amely 17-ik éve ennél a fehér kútnál¹ éldegélt, Németújvár szikláján a pelikánnál talál otthont. „Halhatatlan hálaadást mond“ a királynőnek. Gr. Nádasdy Boldizsár kamarás köszönti a vármegye nevében. Kürtök, harsonák zengése közepette háromszor felemelkedve vivátozzák a főispánt a Karok és Rendek. Eskü után Biró Te Deumot mond a székesegyházban ágyúdörgés, kürt- és harsonaszó közt. A reziden- ciában ünnepi ebédre gyülekeznek.² Este teljes kivilágítás mellett mindenütt olvashatók a chronostichonok.³

A vármegye túlnagy örömének jeléül a fehér dán lovakon és a már szintén megszavazott 5000 frton túl Szegedy Ferenc alispán indítványára Biró installatiojára minden adózóra 75 dénárt vet ki. Mivel gr. Zichy Ferenc nem fogadta el az ilyenkor szokásos 100 aranyat, 15 veder somlaival ajándékozták meg.⁴

Az ünnepek virágán a főispán nem pihen el. Hamarosan megyegyűlést tart Pápán. Ide is diadalút viszen; Csúzy Gáspár assessor is résztvesz azon. Az Acsády-házban száll meg a főispán. Biró érzi Pápa kényességét. „Sokaknak vélekedések ellen“ főispáni tisztének első zsengéit hozza Pápa városának magyar beszédében. Tiszta igazságot akar személyválogatás nélkül. Az ő igazsága bekötött szemmel ítél.⁵ De az első alkalommal is kedvetlenséget támaszt maga ellen a vármegyei reformátusok körében. Tiltakozik az ellen, hogy a szentgáliak, akik új oratoriumot emeltek, még iskolát is állítsanak. A további építéstől való eltiltásukat sürgeti.⁶ Ezzel elvetette a vihar magvát, amely egyidőre szunnyadt ugyan, de nem sokáig.

¹ Célzás Veszprém állítólagos jelentésére: „Weis Prun.“ Ez a származtatás azonban teljesen téves. A város inkább személytől, Beszprém hercegtől, Szent István unokaöccsétől kapta a nevét. Hóman—Szekfű: i. m. I. 174. l.

² A mágnás asztalra a legjobb zamatú és színű régi somlaiból 20, a badacsonyiból 12, a nemesi asztalra 70 veder vörös és fehér bort tesznek.

³ Veszpr. vm. lvt.: Prot. Comit. Veszpr. T. I. (1745—48.) p. 1—45.

⁴ U. o. (1745. júl. 15.) p. 662.

⁵ Veszpr. vm. lvt.: Prot. Comit. Veszpr. T. I. (1745—48.) p. 68—71.

⁶ U. o. p. 80.

Főispáni tevékenységét egyelőre befejezi. Megy Kalocsára, hogy püspökké szenteltesse magát. Ő elsősorban püspöknak tekintette magát és ennek főispáni tevékenységét is alárendelte. Augusztus 15-én, Nagyboldogasszony napján, amely egyben a pünkösdkövelő X. vasárnap, szenteli püspökké Birót Patachich Márton kalocsai érsek Kalocsán gr. Zichy Ferenc győri és Malczham Károly lemergi püspök segédletével. Jelenvolt egy személynök, a váci püspök, nagy főrendi és nemesi előkelőség, temérdek nép.¹ Azt is hozzát teszi: „A consecratio előtt előbb én magyarul más fél óráig prédikáltam.”² A szentbeszéd tárgya a Szűzanya menybemenetele volt.³ Biró maga írja meg mindezt P. Incének Rómába és gr. Batthyány Lajos kancellárnak.

Hogy a kancellárnak oly gondosan írja meg a püspökszentelést, érthető. Ki is fejezi az okot levelében: „Nagy Méltóságának kegyelmi és segedelmi által lött minden boldogulásom.”⁴ „Ugyanis M. Batthyáni Háznak creaturája lévén . . .”⁵ „Alig tudok szólni, mert elmerülök Excellentiád Jóvoltának és velem tett kegyelmének tengerébe és csak kisdedségemnek homályos superláttya alól álmélkodással szemlélem.”⁶ Hihetőleg ugyanezt mondotta el Körmen-den előszóval aug. 24-i látogatása alkalmával.⁷ A közvéleményben is élt az a tudat, hogy Biró legfőbb támasza a kancellár volt. Isten után a püspökséget egyedül neki köszönhetette — így hirdeti Biró koporsója felett a gyászbeszéd is.⁸ A Petra prominens c. művét hálával és nagy magasztalással Biró neki ajánlja.

Biró tehát aug. 15-én a püspöki jog és hatalom teljességének birtokosa lett. Ebben a minőségben szept. 24-én hódolatra megy

¹ Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. II. (1745—48.) p. 6, 11—13.

² U. o. T. X. (1745—54.) p. 35: Biró levele (Veszprém, 1745. szept. 7.) P. Incéhez és (szept. 2.) gr. Batthyány Lajoshoz. — Gr. Batthyány Lajos (1696—1765.) kancellár, majd nádor, így a Helytartótanács és a Hétszemélyes Tábla elnöke; egyben Vas és Pést vármegye főispánja. V. b. t. t. Ő az utolsó nemzeti nádor. Birónak jóakarója.

³ Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. II. (1745—48.) p. 11—13.

⁴ U. o. T. X. (1745—54.) p. 35.

⁵ U. o. T. XVII. (1756—62.) p. 26: Biró levele (Sümege, 1746. jún. 4.) a fraknoi grófhhoz.

⁶ Veszpr. vm. Múzeum: oklevéltár fol. 168.: Biró levele (Sümege, 1745. ápr. 20.) a kancellárhoz.

⁷ Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. X. (1745—54.) p. 173.

⁸ Drágalatos Halála . . . i. m. 17. l.

Bécsbe a királynő elé, aki császári férjével ép Frankfurtból érkezett meg.¹ Aztán megkezdődik az a heroikus küzdelem, az alkotó férfi csatamunkája, amelyben lehettek és voltak is hibák, de amelytől mindamellett csodálatunkat elfogultság nélkül meg nem tagadhatjuk. A küzdelmes mező megvolt hozzá.

Előtte állott a magyar és egyházmegyei hitélet rég elmúlt gyönyörű virágkora és lehangelő pusztulása. Lelke vissza-visszaszállt abba az időbe, amikor Pannonia még virágos kert, künn hatalmas, benn virágzó és szabad volt. A dicsőséges ország szívében a veszprémi egyházmegyének a magyar hitélet virágzása idején, az Anjouk korában 431 plébániája; több, mint száz apátsága, prépostsága és egyéb szerzetes kolostora van.² Papjaiból jutott az Alföld, később Horvátország megtérítésére. Az egyházmegye szíve, az ősi Veszprém városa és vára emlékeiből él. Veszprém földjén az ellentétek csatáznak. „Története, dicsőséges és gyászos eseményekben gazdag multja színpompás képmása nemzetünk hol ragyogó, hol meg vészes fellegekkel terhes multjának.” Sziklaormai alatt római légiók járnak, vándorló népekkel csatáznak. Koppány leverésével itt dől el a kereszténység és magyarság állandósága.³ A veszprémvölgyi apácák kezén már 1000 táján működik az első nőnevelő intézet, ahol az első keresztény leánynemzedék nevelésén túl hímezik drága nemzeti ereklyénket, a koronázó palástot a királyné, udvarhölgyek és apácák. Innét szerelik fel a városban és az egyházmegyében az új templomokat. Veszprémben ver gyökeret az első magyar főiskola, amely világhíres egyetemekkel vetekedett. A hitéleten 4 plébánia, a 6 kápolna, altemplomos, 19 oltáros székesegyház, 12 más templom és kápolna, egy férfi- és két női kolostor dolgozott. 36 tagú tudós káptalana van.⁴ 1000—1009 közt már püspöki székhely. Az egyházmegyének határai a Visegrád, Buda, Fehérvár, Kolon várakhoz tartozó 5 vármegyére dőlnek. A püspök a királyné házi főpapja, koronázója, kancellárja, a

¹ Szegegy-cs. lvt. (Ötvös): Biró levele (Bécs, 1745. szept. 30.) Szegegy Ferenc első alispánhoz.

² Dr. Békefi Remig: A Balaton környékének egyházai és várai a középkorban. Budapest, 1907.

³ Dr. Gutheil Jenő: Veszprém, Szent Imre városa. Veszprém, 1930. 9. l.

⁴ Dr. Békefi: i. m. 3—62. l.

vármegye főispánja; 1443-ban már pénzverő joga is van a várbán. Püspökei országos és történelmi nagyok; számosan emelkednek a magyar Sion ormára: Martyrius, Róbert stb. A diplomácia mezején kitűnnek, mint Veléssy és Vitéz; a kardforgatásban Beriszló Péter. A mohácsi vész előtt művészet, tudomány, egyházi épületek fénye, a műkincsek gazdagsága az ország többi főpapi székhelye fölé emeli.¹

A legnagyobb jelentősége mégis az, hogy a magyar királyné székvárosa a királyné palotájával, udvarával, népeivel. A királyné városának fényében egész Pannonia fürdik. Az idők végéig megmaradó dicsősége: itt nevelkedik a magyar ifjúság két eszményképe: Szent Imre és b. Margit.²

Gyásznapijai is nagyok. 1276-ban Csák Péter nádor bosszúálló hadai 68 papot megölnék, a Gizella királyné-építette pazar székesegyházat és iskoláját kifosztják és felperzselik.³ De a szomorú idők a mohácsi vésszel halmazatosan jönnek. 1526—52 közt német, török, magyar fosztogatja. Rengeteg egyházi kincsnek kisebb részét a vár védelmére fordítják, a többi ebek harmincadjára kerül. 1552 és 1593 törökfoglalás, 1620 Bethlen-uralom, 1682 Thököly-megszállás, 1704 Heister labanc generális vérfürdője és rablása.⁴ Ha közben visszakerült a vár magyar kézre, az is pusztítást hozott. Pl. 1566-ban, amikor a magyarok Veszprémet visszafoglalták, a székesegyház teljesen elpusztult.⁵

Az egyházi javakat párthíveiknek osztogató ellenkirályok, Ali pasa törökjei, Bocskay, Bethlen hajdúi, Heister generális labancai soha nem felejthető emlékei a városnak és egyházmegyének. A katolicizmus elég keveset köszönhet az első Habsburgoknak, de az ellenkirályoknak is. Érthető, hogy a katolicizmus a történeti tények birtokában nem lesz soha török-rajongó. De viszont a Heister-féle veszprémi napok, amikor a rácok a töröknél rosszabbak

¹ Monum. Romana episc. Vespri. 4, 30. l. — Fejérfataky László: A veszpr. kápt. kincseinek összeírása 1429—37. évekből (Tört. Tár. 1886. 561—63. l.)

² Dr. Gutheil: i. m. 3. l.

³ Dr. Békefi Remig: Veszprém a középkorban. Veszprém múltja és jelene. Veszprém, 1912. 18—19. l.

⁴ Dr. Lukács József: Veszprém város újkori története (1552—1912.). U. o. 53—57. l.

⁵ Erdélyi Gyula: Veszprém város története a török alatt. Veszprém, 1913. 49. l.

voltak,¹ csak úgy fájnak, mint a szabadságharcok kiújuló sebei: Ujlaky püspök véres feje Bocskay útját mutatja. Bethlenre sem hízelt az a tény, hogy pusztán a Dunántúlra készülődése hírére felbomlik minden rend, nemesek és nem-nemesek fosztogatnak, rabolnak.² Mindezekhez hozzájárul az is, hogy püspök vagy nincs, vagy távol él. A káptalan tagjaiból a török 1552-ben négyet kardélre hányt, hármat fogságba vitt, közülük egyik ott meg is halt.³ A nagymultú káptalan szétszórva, idegenben él. Papsága nincs; 1540-ben már szünetel az istentisztelet. 1552-ben a török hadtól elpusztul mind a négy plébániája, azok temploma, a püspök-vár és a kanonoki házak. Szentélyei romokban, de ház is alig van 38 már 1538-ban.⁴ Népe eltűnt, elfogyott. Az üszök és romok között új világ érik.

Hiába tiltották,⁵ a végvári katonaság révén Dévai tanítása Kádártáról Veszprémbe is becsúszott. A XVI. század végén népes és rendezett volt már az új hit. 1614-ben itt lelkészkedik és lakik a veszprémi és egyben dunántúli reformátusok feje püspök néven. Az ősi hit fészkeiben, Gizella királyné városának várában építik az első református templomot. Ugyanakkor ott nincs katolikus pap, nincs templom és nincs istentisztelet.⁶ A XVII. század elején háborítatlanul működik; az új hit fénykorát éli. Évente 150 párt esketnek, 5—6000 lélek lehet a hívősereg.⁷ 1626 és 27 folyamán épül a második újhítt templom a katonaságnak,⁸ szintén a várban. A mai törvényszék helyén egész erősségük van: az északnyugati szélén Pathai István lakik ref. püspök néven; délkeletre a II. lelkész; aztán itt laknak a ref. iskolák közelében a mesterek. Telepük kiterjedt a vigyázó toronyig. A templomuk ott lehetett a szomszédos kanonoki kertnél. A főkapitány kivételével az egész lovas-

¹ Veszpr. ferences házi lvt.: Prot. Venerabilis Conventus Veszpr. Ord. Min. p. 11.

² Szekfű Gyula: Bethlen Gábor. Bpest, 1924. 154. l.

³ Dr. Lukács József: A veszprémi káptalan a XVI. században. Veszprém, 1908. 27. l.

⁴ Egyháztörténeti Emlékek a magyarországi hitújítás korából. Bpest, 1904. III. 317—18. l.

⁵ Thury: A veszprémi ref. egyház tört. i. m. 6. l.

⁶ Katona: Hist. crit. i. m. app. p. 165.

⁷ Thury: A veszprémi ref. egyház tört. i. m. 9. l.

⁸ Veszprém multja és jelene. i. m. 46. l.

ság, gyalogság református; a lakosság is protestáns. A gályarabságra vitt prédikátorok éneke Veszprém várát mint „nagyobb részrül“ protestáns helyet tünteti fel.¹

Csak a XVII. század közepén kezd éledni és erőre kapni a régi hit. Thury szerint „a hatalmas klérus újra felgyújtotta az elhamvadt máglyákat.“² Pedig egyelőre nagyon szerény lángocskákkal ébredezett a régi hit. A nagy restaurátor, id. Sennyey István püspök (1628—30) visszavállja 1629-ben az elzálogosított püspöki javakat; 1630-ban visszaállítja a káptalant.³ A gályarabság címén ismert politikai hajsza idején, 1674-ben a vár ref. őrsége a kir. kancellária útján vallásszabadságot kap.⁴ 1675-től munkába lépnek a franciskánusok.⁵ De Heister Sigbert, a császári hadak főparancsnoka löbbsét ártott megint a régi hitnek, mint a reformátusoknak.⁶ A református lelkész megmaradhatott Veszprémben,⁷ a káptalan tagjait halálra kínozták, a székesegyházat kifosztják. A végvári vallásgyakorlattal szemben jó ideig nem sokra megy az uralkodó. De különben az ő várkapitánya is akadálya a katolikus restaurációnak, mivel a püspökvárban székel és a püspök földesúri hatalmát gyakorolja.

Az ellenreformáció jelentősebb előnyomulása Veszprémben akkor kezdődik, amikor gr. Volkra püspök alatt 1711-ben bevonul a várba a három első piarista.⁸ 1717-ben kir. rendelet alapján veszi el a püspök földesúri területén levő intézményeket, a vallásgyakorlatot a reformátusoktól.⁹ Künn az egyházmegyében felállít, főként pedig helyreállít Veszprém, Zala és Somogy megyékben 23 plébániát.¹⁰ Gr. Esterházy Imre 1723-ban felépítteti a székesegyházat barokk stílusban;¹¹ föléleszti a püspök és a káptalan földesúri

¹ Thury : A veszprémi ref. egyház tört. i. m. 16, 20. l.

² U. o. 21. l.

³ Vég hely : Emléklapok r. t. Veszprém város közíg. életéből. Veszprém, 1886. Függelék.

⁴ O. L. : Lib. Reg. 15. fol. 668—69.

⁵ Veszpr. ferences házi lvt. : Prot. Ven. Conventus Veszpr. Ord. Min. i. h. p. 10, 12.

⁶ Veszprém multja és jelene. i. m. 53—57. l.

⁷ Thury : A veszprémi ref. egyház tört. i. m. 24. l.

⁸ O. L. : Ben. res. 1703—08. (eredetben) ; Prot. Ven. Conventus Veszpr. O. M. i. h. p. 12.

⁹ O. L. : k. o. Concept. Exped. 1750. ex. Apr. nr. 55.

¹⁰ V. ö. Schematismus Veszpr. Veszprimii, Ao 1926.

¹¹ Beke : i. m. III. 212. ; Róka : i. m. p. 481.

jogait a városbeliekkel szemben.¹ De már a plébániaszervezés szünetel.

Elég kevés mindez, ha Veszprém régi fényét keressük. Mert bár 400 katolikus áll már szemben 300 protestánszal,² mégis az öntudatnak, az erőnek nem ez az aránya. A tényleges helyzetet nem a számok mérik.

A város képe után tekintsünk most az egyházmegyére, amelynek arculata az általános magyar korkép.

A 150 éven át kétfelé is vívott állandó harcban, a kétfelől is szedett, de főként az elviselhetetlen török adó,³ pestis, a kóbor végbeliek miatt a magyar földön eltűnik az ember.⁴ Mátyás 4 milliós, 70 százalékos magyar nyelvű országa leolvadt 2,870.000 lakosra, s ezekből csak 1,160.000 a magyar, Európa lakosságának egy százaléka. Ezen két király, három hatalom, 4—5 vallási tábor osztozik. Erkölcsiekben Magyarország — a velencei követ jelentése szerint — holttetem, kloaka, amelybe mindent hordanak és leraknak.⁵ Az egyházi fegyelem is siralmas. Mohácsot túléli 3 püspök; de ezek és az utánuk jövők a humanizmus béklyóiban élnek.⁶ A legtöbb emiatt és a török miatt színe-világát sem látja egyházmegyéjének. Az erdélyi püspökökből 1527—51 közt 4 püspök hal erőszakos halált.⁷ Püspök nélkül nincs papnevelés, e nélkül papság, e nélkül áldozat, szentségosztás, igehirdetés.⁸ Pásztor nélkül

¹ Veszpr. kápt. mag. lvt.: Veszprém — Urbarialia 3.

² Vat. lvt.: Processus Eccl. Consist. 1745. vol. 132. fol. 808.

³ Az adónemeknek se szere, se száma; volt pl. kasza- és mátkaadó stb. Az adó mérvét mutatja az, hogy 12 lakó 117, 1—1 család 10—26 kereszt búzáat is fizetett adóban. A hozamon túl vitték magát a vagyont is, (V. ö. Dr. Velics Antal: Magyarországi török kincstári defterek. Bpest, 1890. II.)

⁴ Marczali: Nagy Képes Világtörténet. Bpest, é. n. IX. 144. l.; Dr. Velics: i. m. II.; Hóman-Szekfű: i. m. V. 7—13, 35. l.

⁵ Wertheimer Ede: Magyarország állapota a XVI. és XVII. században. Századok. 1875. 659 — l.

⁶ V. ö. Egyháztörténeti Emlékek a magyarországi hitújítás korából. Bpest, 1904. II. 373. l.; III. 63. l. — Sörös-Pongrácz: Verancsics Antal élete. M. Sion. 1898. 368. l. — Koller: Hist. Epp. Q. Eccl. Posonii, 1782. VI. p. 320, 327. — B. Szabó László: Forgách Ferenc. M. Tört. Életrajzok. Bpest, 1904. 56, 84. l.

⁷ Dr. Karácsonyi — Dr. Biró: Az erdélyi katolicizmus multja és jelene. Dicsőszentmárton, 1925. 35—39. l.

⁸ 1584-ben még a Székelyföldön is, ahol pedig még leginkább voltak papok, 15—20 éves kereszteletlenek találhatók. U. o. 46. l.

elszéled a nyáj. A humanista főpapok példája károsan hat a maradék papságra, amely tudatlan és bűnös;¹ nem mer senki sem vele szemben fellépni, hátha átmegy a másik táborba; aztán nem lesz, aki keresztelne, utolsó kenetet szolgáltatna ki.

Ez az idő a hitújítás vetésének kedvez. Az új idők viharhajójának vitorláit kedvező szelek dagasztják. Itt van a török, aki már csak politikai okokból is ellenszenvvel kezeli a katolicizmust. Az egyház ziláltabb, elvérzőbb már nem lehetett.

Ebben a szomorú magyar egyházi helyzetben a veszprémi egyházmegye sorsa bizonyos mérvig még szomorúbb. Területe 150 év alatt sokszor cserélt gazdát. Fosztogatják és pusztítják azt a magyar, német és török hadak. Borzalmas a nyitánya a török időknek: II. Szolimán a mohácsi gyásznapi idején Nándorfehérvártól Budáig és vissza — saját naplója szerint — közel 200.000 magyar foglyot ölt le. Ez a véres út az egyházmegye testén vitt keresztül. A török járom vége felé Zala és Somogy vármegyék — az egyházmegye tekintélyes része — elküldik a királynak földjük képét: az 1663—64-i háboruban nemcsak tűz martaléka lett a két vármegye, hanem a népet is minden marhájával elvitte és levágta a pogányság. Ádám Iván szerint az egyházmegyének 200 virágzó községe pusztult el a török időkben;² de számítása nagyon is gyenge. Ahogy Csánki és Acsádi adatai igazolják, hihetetlen mérvű a falvak pusztulása. Szerintük elpusztult a török alatt a falvak 75 százaléka és 1930-ra is csak vékony a szám a régivel szemben.³ A felkelés és a pestis következtében a Balatontól délre, keletre egész vidékek váltak lakatlanná. Ha Vázsonyból, Veszprémből,

¹ Fraknói Vilmos: Pázmány Péter és kora. Pest, 1869. II. 255. l.; Chobot Ferenc: Jézus Krisztus egyházának története. Bpest, 1907. III. 114. l.

² Ádám Iván: A veszprémi székesegyház. Veszprém, 1912. 269. l.

³ Megye: falvak száma: elpusztult: 1910/1930-ban volt:

	1500:	1715:	1500—1700:	
Zala	1113	380	733	555 (1910)
Veszprém	375	111	264	177 (1930)
Fejér	429	48	381	102 (1930)
Somogy	964	195	769	310 (1930)
	2981	734	2147	1144

Csánki Dezső: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. II—III. Bpest, 1894—97. összegezés; Acsádi: 1715. évi népszámlálási adatai.

Tihanyból, ahova húzódtok, kiment a maradék nép szőlőjébe Cso-pak, Lovas tájára, „földlikakban lappangtak, mivel a török őket fogságba vetette vagy fejüket vette.“ A töröktől való félelem oly nagy, hogy kitakarodása után sem merik a fürediek a harangju-kat feltenni, hátha ellenséget hoz rájuk.¹

Nem kisebb a lelki pusztulás sem, amely felülről indul el.

Az egyházmegye püspöke Várday (1520—24), utána Szala-házy (1525—28) — szentelés nélkül. Jött helyükbe a politikai ka-landor, a szomorú emlékű Kecseti Márton, aki püspökké, helye-sebben a püspöki javak élvezőjévé kinevezve, nyilvános jelét adta az evangélikus tanítás iránt való rokonszenvének.² Kifosztja az egy-házat; maga is protestáns lesz és megházasodik. Veszprémnek ez a szomorú állapota és botránya kedvező talaj a reformáció ter-jedésére.

Ehhez járul, hogy — amint a Vatikán 1587-ben megállá-pítja — anyagiakban ez a legszegényebb magyar püspökség. En-nek oka az, hogy a vár, ha vissza-visszakerül, a királyé; a vár-megye pedig teljesen a töröké.³ Somogy, Fejér, Zala megyében nagyjában ugyanez a helyzet. A török megszállás miatt kb. 100 éven át árva az egyházmegye. Püspökei csak a címet viselik. Ha-talom és javak nélkül idegenben (Pozsony, Bécs stb.) élnek, hon-talan bujdosnak.⁴ Ha egyik-másik hazajön egyházmegyéje szélére, Egerszegen, mint Forgách Ferenc, a nagyfokú nélkülözéssel és inséggel;⁵ Ergelics Ferenc ugyanott a saját kastélyából történt ki-űzéssel;⁶ Sümeg várában, mint Ujlaky Lajos, a halállal kerülnek szembe. Amikor Bocskay hajdúi 1605 júniusában Sümeg alatt vo-nulnak el, Ujlaky Lajos püspök vére a vallásszabadság idején sokáig piroslik a várfalakon.⁷ Az egyházi javak megszerzésének gondolata elszánt harcosokká tette a világi urakat. Az összes

¹ Zala vm. lvt. : Prot. Comit. Szalad. 1752—53. (1753. nov. 6.) p. 410—58.

² Thury : A veszprémi ref. egyház tört. i. m. 3. l.

³ Erdélyi : i. m. 66. l.

⁴ Hóman — Szekfű : i. m. V. 75. l.

⁵ Sörös Pongrácz : Forgách Ferenc a bíboros. i. m. 583. l.

⁶ Rátkay egerszegi kapitány Ergelics Ferenc püspököt a saját rezidenciájából kiűzte. Ádám : i. m. 362. l.

⁷ Dr. Karácsonyi János : i. m. 140. l.

püspöki birtokokat a szomszédos várkapitányok foglalják el a XVI. sz. végén és a XVII. sz. elején; csak azt nem foglalják el, ami hasznavehetetlen.¹ Ugyanez történt a többi egyházi javadalommal is. Gyulaffy László beült egyszerre Rátót, Felsőörs és Tihany egyházi birtokokba vagy várakba. Hásságy Ferenc a zalavári apátság birtokát szerezte meg.² Az fegyverrel, ez pénzzel segítette a Balaton-mellék reformátorát, Dévai Biró Mátyást. Ez az egykori hatvani káplán Sárvárról Budára visszautazlában Veszprém tövében letelepszik és Kádárta községben prédikátoroskodik. Kádárta, Arács, Henye, Felsőörs, Monoszló őt tekintik reformátoruknak.³

A kat. egyház aléltsága idején az új tanok gyorsan terjednek, főként az egyházi birtokok és nemesi kúriák táján. Dévai Biró működése következtében is érthető az angol utazó megállapítása, hogy a lakosok Veszprémben és vidékén általában protestánsok.⁴ A székesegyházi főesperesség területe, Veszprém környéke még 1752-ben is annyira protestáns és főként református, hogy alig van egy-két tiszta katolikus plébániája, községe, mint pl. Városlőd.⁵ Az alig 30 falut számláló tapolcai járásban 18 protestáns lelkész és 20 protestáns iskolamester működik.⁶ A hitélet gyújtópontjai, a plébániák eltűntek. Akárhánynak ma már a helyét se tudjuk.⁷ A XVI. sz. közepe után Sömogyban egyetlen katolikus pap sincs, de van 100 protestáns lelkész.⁸ Ha a kedvezőbb jelentést vesszük is, akkor is Sömogyban csak az egyetlen babocsai plébániát említi egy 1549-i jegyzék.⁹ Ha 1570-ben már nem igen van, mit elhódítani a katolikus egyháztól:¹⁰ a XVII. század képét már megértjük.

A katolicizmust ekkoriban csak vértanu-jellemek hirdetik: Rezi Gál felsőörsi prépost, Pesti Albert fehérvári főesperes és az oltár-

¹ Erdélyi: i. m. 116—17. l.

² Egyháztört. emlékek . . . i. m. III. 63. l.

³ Lampe—Ember: Hist. crit. ref. i. m. p. 73.

⁴ Kropf: Clements Simon utazása hazánkban 1715. Tört. Szemle. 1920. 125. l.

⁵ Napló. 256, 258. l.

⁶ Zala vm. lvt.: Prot. Comit. Szalad. 1753—54. (1753. nov. 6.) p. 513.

⁷ Ádám: i. m. 269. l.

⁸ U. o. 363. l.

⁹ Harangszó. 1916. 292. l. (Mesterházy cikke.)

¹⁰ Szilágyi: i. m. V. 428. l.

tól elhurcolt számos névtelen. Még II. Rákóczi Ferenc kurucái is egyetlen éjszaka 12 katolikus papot kergetnek ki az egyházmegyéből. De ebből a vértanuvérből egyelőre még nincs vetés.

A XVII. század kezdetén 30 plébánia áll az egyházmegyében: 16 Zalában, 3 Somogyban, 11 összesen Veszprém, Fejér és Pilis vármegye területén;¹ rendes kőtemplom ennyi sincs, hanem fatemplomok és magánházak pótolják. Az egyházmegyének a század közepén csak 5 plébániája van. 1681-ben feliratilag panaszkodják a kat. rendek, hogy Somogy és Baranya megyében egyellen plébános sincs.² Ezek a részletben talán ellentmondó adatok egyaránt siralmasnak mutatják az egyházmegye helyzetét; akárcsak az a körülmény, hogy félszázaddal Pázmány után, jóval túl a diadalmas ellenreformáción az egyházmegye területén csak 70 a katolikus pap³ és háromezernél több a protestáns lelkész.

Szomorú az ország, a Dunántúl s az egyházmegye helyzete a történelem tükrében, de még fájóbb Biró meglátásában. A templomok visszafoglalása sok helyütt lezajlott már az országban is, az egyházmegyében is; de a romok, sebek még itt vannak. Biró püspök 1752-ben és 1758-ban Rómába küldött két jelentése⁴ mutatja, mennyire világosan látta munkaterét, a bajokat, nehézségeket.

Maga a püspöki város, amely hajdan a hit erőssége, a vallás menedékhelye volt, csak úgy hemzseg — úgymond — az újhítlú-

¹ Fejér megyében : Érd, Mór, Bodajk ; Pilis megyében : Kovács, Pilisvörösvár, Ráckeve, Tököl, Törökbálint, Zsámbék ; Somogyban : Igal, Kéthely, Törökkopán ; Veszprém megyében : Eöskü, Palota ; Zala megyében : Salomvár, Alsóbagod, Zalaegerszeg, Zalaszentgrót, Sümegecséhi, Zalaszegvár, Alsó-, Felsőhahót, Rezi, Zsid, Keszthely, Tapolca, Gyulakeszi, Szentbékáll, Káptalanóti, Vita. Napló. 318, 322. l.

² Horváth Mihály : Magyarország történelme. Pest, 1871. IV. 125. l.

³ Veszpr. püsp. lvt. : Prot. Epp. Veszpr. T. II. (1745—48.) p. 9 ; Beke : i. m. III. p. 229.

⁴ Martini Bironij Padani episcopi Weszprimiensis villicationis ratio et relatio de institutione, constitutione, statuque integrali Ecclesiae, Cleri, Populi, totius denique Sibi concredita Dioecesis Sacrae Sedi Apostolicae, ac modo Ecclesiam providentia Dei feliciter gubernanti Benedicto Papae XIV. redditae. Ez a címe az évet mutató chronostichonnal annak a jelentésnek, amelyet röviden ratio, relatio címen jelezhetünk és voltaképp limina-jelentés a Rómába eljutni nem tudó püspök részéről az egyházmegye állapotáról. A II. jelentés címe hosszabb, de lényegében ugyanaz. A két jelentés eredetije a Congregatio S. Concilii levéltárában van. Értékes hitéleti, kulturális adatai minden figyelmet megérdemelnek. — Br. Hornig leközölte adatait itt ott-ott fellelő részeivel a Naplóban. — Br. Hornig helytelenül teszi a II. jelentés idejét 1757-re. A jelentés 1758-ban ment Rómába.

ektől. Ezek, mihelyt felülkerekedtek, elemiiskolákat nyitottak. Ellenben katolikus papnevelőintézetnek hosszú időn át nyoma sincs. A püspöki palota Veszprémben is, Sümegen is omladozik. Az utóbbi nem is püspöknek való; távolról sem palota, inkább korhelyek tivornya-szállásának való,¹ aminthogy tényleg korcsma és bolt a jelentős része. Annyi helye sincs a püspöki városban, hova fejét lehajtsa, vagy ahol egy pihés csibét elzárjon és kieresszen. A dézsmák és jogok századokon át összekúszálva bizonytalanságban és idegenek kezében.² A sümegi gazdaságban nincs állatállomány.³ De nagyobb baj ennél az, hogy a székesegyházban se püspöki trónus, se kanonoki stallumok. Ezek hiányában a kanonokok durva padokon ülnek; se egyházi ruhák, se szerek. A városban nincs egyetlen plébánia. Künn az egyházmegyében hiányznak a templomok, plébánosok, egyházi ruhák, szent edények; az istentisztelet elhanyagolva, a nép tudatlanságban, erkölcsi elvadásban.

Ha kinéz a várból a Bakony, a Balaton, Kapos és Fehérvár felé, mindenütt a pusztulás és oszlás jeleit látja. Megrázó színekkel örökíti meg amaz idők arculatát: „Barbarorum tyrannide, ac detestandorunt rabie haereticorum eversa, et quasi mapalia facta est Domus Dei, Pastor lethaliter percussus, dispersae oves, curiones trucidati, populus corruptus.”⁴ Az egyházmegye tele van a legkülönbözőbb rendetlenségekkel, romokkal, a rendbehozáshoz nem elég az emberi kéz, hanem Isten karja kell hozzá.⁵

Amíg a protestánsok majd minden helységben megtalálják lelkészüket, a katolikusoknak gyakran 50—60 km.-nyire sincs papjuk. Katolikus papok hiányában a hívek a másvallásúak templomaiba járnak. „Sok helyütt az ügyefogyott katolikusok egeket hasogató óhajtozással fohászkodnak és evangeliumi kenyeret kérnek; de nincs, aki csak egy szeletet is adna nekik.”⁶ A vallási öntudat

¹ Budapesti egy. könyvtár : Steph. Kaprinay S. J. Collectaneorum. Msc. B. t. XLIII. p. 68.

² Napló. 272. l.

³ Veszpr. püsp. lvt. : Prot. Epp. Veszpr. T. VIII. (1753—54.) p. 396.

⁴ Napló. 260—261. l.

⁵ O. L. : Concept. Referad. 1745. nr. 110. ; Orig. Referad. 1745. nr. 5.

⁶ Napló. 275. l.

teljesen hiányzik.¹ Ahol pedig pap van, abban sincs sok köszönet. Igaza van gr. Pálffy Miklós nádornak, a katolikus klérus hanyag és közönyös, egymás közt viszálykodó.² De őszintén sóhajt fel Biró is: „Mely együgyü, nagyon nyomorult és kevés plébánusaik vannak . . .” Így mutatja be új püspökségét gr. Batthyány Lajosnak 1745. évi jún. 24-i levelében.

Sokszor sóhajtottá már: „Regnum hoc Apostolicum ferme Apostaticum.” De az ország, a többi egyházmegye már úgy, ahogy rendbe jött; Veszprém szinte egyedül nyög sebeiben, az általános elszegényedésben, a testi, lelki nyomorban. Sehol ekkora tömegben a hitehagyás, papok hiánya, a hivek nyersesége.

¹ 1755-ben Zala vármegye közgyűlésén derül világossá a füredi ref. oratorium épülésének körülményeire — 4 esküt tett tanu vallomásaival. 1710-ben építik általában kőből az oratoriumot. De mivel ez gyenge és szűk, helyébe anyagából és új kövekből 1725-ben újat építenek. A pápisták egyenlőképen adnak mindennapi gyalognapszámot és készpénzt; sőt a pápistákat és kálvinistákat egyenlőkép illető jövedelmeket (községi malom, korcsma, mézárszék) a ref. templom építésére fordították. Molnár János füredi katolikus az egész falu pöcsétes levelével kéregetett össze a vidéken 50 frtot és a ref. templomra adta. Katolikus kőművesek jószívvel dolgoztak rajta; az iparosoknak katolikus családok is adtak kosztot. Amikor megnagyobbították az oratoriumot, az alapból koporsók, csontok kerültek elő. És a füredi katolikusok kiásták őseiket, hogy megbolygatott sírhelyük fölé máshitű templomot segítsenek építeni (Zala vm. lvt.: Prot. Comit. Szalad. 1755. (márc. 10.) p. 116—20.) A lovasi katolikus templomot elfoglalják a kálvinisták; amikor tatarozzák, a katolikusok segítenek és a káptalan embere koldul rá. (U. o.) — A dörögdi kálvinista oratoriumot is segítik építeni a katolikusok (U. o. 1759. márc. 25. p. 550—4, 746.) — Ugyanakkor a katolikusoknál „mely számtalan pusztá templomokban a barmok legelnek és az égi madarak csiripelnek. Silány mansiunculumokban mutatják be a szentmisét.” De sok helyen még ez sincs. Így panaszkodik Biró.

² Marczali: Gr. Pálffy Miklós főkancellár emlékiratai. i. m. 47. l.

VII.

Apostoli utak. Szervező munka.

Plébániák — iskolák — templomok — papnevelés — anyakönyvezés.

Bíró végigtekint a jégverte, szomorú mezőn, a lerongyolódott virágoskerten, Pannonián, amelynek gyönyörű multjáról sóhajok közt emlékezik egész életén át,¹ jelenét könnyhullatva szemléli; feltámadását szívvel-lélekkel, minden ízében-rostjában akarja. Elmorzsolja a könnyet, amely jó megindulásnak, kezdetnek, de folytatásnak soha; aztán támaszkodva mély hitére, egyéni erejére, 17 éves kanonoki tapasztalatára, politikai hatalmára, a nádor barátságára, a királynő nagy bizalmára; de még inkább a katolicizmus tagadhatatlan helyzeti előnyére, az 1742-i kir. rendeletre, amely a katolikus vallást ősi jogai elismerésével támogatja és segíti: nekifejti vállát az apostoli munka igazi dandárjának. Alig hallani szavát. De mindjárt a kezdet kezdetén székesegyházát, amelyet állandóan jegyesének nevez, szépen felszereli. Érti, hogy csak úgy foghat az egyházmegyei templomok vizitálásához, ha már a saját székesegyházát rendbehozta. A munka kiindulása t. i. a visitatio canonica, az apostoli látogatás. A trienti zsinat előírta, hogy a püspökök két évenként látogassák meg egyházmegyéjüket. De ez a látogatás már 1674, Sennyey István püspöksége (1659—83) óta, tehát már 70 éve szünetelt az egyházmegyében.² Sümegen készítteti a lelkét „pár napokig,” hogy juhocskái nyomdokain pásztorsága szoros és keskeny utain kellő lelkülettel indulhasson el.

¹ „Non possum non ingemiscere, dum gloriam et splendorem Dioecesis meae . . .” „Lehetetlen fel nem sóhajtanom, amikor egyházmegyém régi fényére és dicsőségére gondolok.” O. L.: Cassa Paroch. Veszpr. Dioec. nr. 1.; Bíró levele (Sümeg, 1761. ápr. 20.) a kir. Helyt. tanácshoz.

² Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. II. (1745—48.) p. 27—28; O. L.: Concept. Referad. 1745. nr. 110.; Orig. Referad. 1745. nr. 5.

Elmélyedéseiben leszűrődik a *visitatio* értelme: „késértés, fáradság, munka, de reménylendő jutalom is.”¹ Ezekiel gondolata lelkesíti: „Amint a pásztor meglátogatja nyáját az napon, mikor elszéledett juhái között vagyon, úgy látogatom én meg juhaimat, és megszabadítom őket mindazon helyekről, melyekre elszéledtek a fölleg és sötétség napján. Ami elveszett, fölkeresem és ami elhajlatott, visszahozom; ami megsérült, bekötözöm, és ami erőtlén, megerősítem; ami kövér és erős, megőrzöm” (Ezek. 34, 12, 16). Ebben a jelmondatban benne van lelke egész hevülete és buzgalma, a lelkek áhítása a jó Pásztor szándéka szerint. Nem szorítja, nógatja senki: „Fő Pásztori Atyai hivatalom, és kötelességem szerint, de leginkább tulajdon indulatombul, és szeretetembül a ti látogatástokra jövök.”² A lelkét kívánja adni juhaiért,³ a Szentháromság dicséretének és tiszteletének fundamentumára „helyezteli” az egész látogatást.⁴

A vizita sikere érdekében minden természetes és természetfölötti eszközt megragad. Hogy a főispánságán kívül eső sokhitű területen annál nagyobb fénnel, tekintéllyel és sikerrel vizitálhasson, azt kéri, hogy a földesurak és a nép parancsot kapjanak illendő fogadtatására; kéri a m. kir. tanácsosságot is.⁵ A kir. kancellária véleményezésére meg is kapja.⁶ Ugyancsak a királynőtől meghagyást eszközöl ki, hogy — az 1674.évi Lipót-féle meghagyás keretében — kir. megbízásából végezhesse, esperesei útján végeztesse a látogatásokat még a felekezeteknél is.⁷ XIV. Benedek pápától a vizitára teljes búcsút eszközöl ki.⁸ Egyházmegyéje látogatásának megkezdése előtt meghatóan szólítja a leg hatalmasabb fegyverbe, az imádságba a fél Dunántúlt jelentő egész

¹ Veszprém vm. lvt. : Prot. Comit. Veszpr. T. I. (1745—48.) p. 150. : Bíró levele (Sümeg, 1746. júl. 17.) a veszprémm. alispánhoz.

² Bíró : *Compendiosa ac genuina et sincera relatio actorum generalis canonicae visitationis dioecesis Weszpr. Jaurini, 1760.* p. re.

³ Veszpr. püsp. lvt. : Prot. Epp. Veszpr. T. X. (1745—54.) p. 23. : Bíró levele (Veszprém 1745. júl. 17.) br. Amadé Lászlónéhoz.

⁴ U. o. p. 164.

⁵ O. L. : Cons. Ref. 1745. (29. Nov.) nr. 110.

⁶ U. o. : Orig. Ref. 1746. nr. 5.

⁷ V. ö. Okmánytár.

⁸ Veszpr. püsp. lvt. : Prot. Epp. Veszpr. T. XIV. (1745—58.) p. 1.

egyházmegyét, az „egész Püspöki megyében Pásztori legeltetése és Atyai vezérlése alatt tartózkodó Méltóságos Fő és köz renden levő minden Keresztény Hiveket. — Imádkozzatok érettem szüntelen, mint egy halálra valóért; hogy megmutathassam, hogy az Igazság Igéinek igazán forgatója, és megszégyenülhetetlen munkássa vagyok; hogy igazságban igazgassam utaimat; hogy az üdvösségnek dolgaiban fáradhatatlan legyek.”¹

1745-ben megvizitálja a tapolcai esperességet. 1746-ban az apostoli látogatást a székvárosban kezdi. 1746. jún. 12-én jelenti a vármegyén a látogatást, felolvastatja a pápai és királyi okmányokat. A székesegyházi sekrestye ajtajára kiszegezteti a káptalanhoz szóló intelmet. Ebben a breviárium elmondását határozott órában, a szentmisét vasár- és ünnepnapokon, a komoly, példás életet, az irodalom és tudomány ápolását, jövedelmüknek jóra fordítását sürgeti. A káptalannak legalább egy harmada vegyen részt a közös zsoltosma végzésében. A püspök engedélye nélkül az egyházmegyét el nem hagyhatják.² Jún. 15-én hirdeti a dolgok új rendjét, jún. 19-én, pünkösd után a III. vasárnap már látogat.³ A Koma-kúttól indulnak. A körmenetben résztvesz a káptalan, a világi és szerzetes papság, a hívő nép. „Egy darabig, br. Baboltsai Ignác uram házáig püspöki uti ruhában, innét földig-való feir ruhában, Pluvialeban, Infulában etc. Baldachinum alatt számos nagy séreggel, szép rendes Processioval a Weszprémi öreg Templomba be-menék.”⁴ A püspök beszéde után felolvassák az ő pasztorális levelét. Az Angyali Társaság Szövetségének megalakulását kimondja a püspök. A következő Szentháromság-énekeket a püspök előének-lésével éneklik.⁵ Jún. 20-án megküldi a káptalannak megválaszolásra az 51 kérdőpontot. Jún. 29-én, az apostolfejedelmek ünnepén a káptalanhoz, az egész egybegyűlt városi és vidéki papsághoz komoly szavakat intéz, kiközösítés terhe alatt meghagyja: a látogatásokra szorgosan és pontosan készüljenek; a feladott kér-

¹ Bíró: *Compendiosa ac genuina*. i. m. p. C.

² Ádám Iván: *A veszprémi székesegyház*. i. m. 406. l.

³ Bíró: *Compendiosa ac genuina* i. m. p. 7.

⁴ Veszpr. püsp. lvt.: *Prot. Epp. Veszpr. T. XIV.* (1745—58.) p. 25.

⁵ Veszpr. püsp. lvt.: *Prot. Epp. Veszpr. T. XIV.* (1745—58.) p. 5—7.

désekre szívük szerint feleljenek; semmit a világon el ne hallgassanak, ne titkoljanak, hanem inkább hűen és lelkiismeretesen nyilatkozzanak.¹

A kérdések számosak és fontosak; mindent felölelők és gyökeres megújodást célzóak. Nagyjában a következők: a káptalan (plébánia) eredete, a javadalom, kötelezettségek (szentmise, breviarium, szentbeszéd, keresztény oktatás), a plébános, iskolázás, ügykezelés, anyakönyvek, status animarum, Historia Domus, a helybenlakás kötelezettsége, a pap magatartása a hívekkel szemben. Nincs-e botrány? Nem gyűlöletes-e a pap személye? Nem nagyon világias, laza erkölcsű-e? A személyzetet küldi-e a templomba? Szentségek nélkül nem hagyja-e kimúlni a híveket? Könyvtár, inventárium stb.

Az iskolamesterre (ludimagisterre) vonatkozóan meghagyja, hogy fizessék lelkiismeretesen. Ha nincs, minél előbb gondoskodjanak róla; új iskoláról is, amely aztán mindig jó állapotban legyen.

A hívekhez a következő kérdéseket intézte: engedelmesek-e papjuknak? A husvétii gyónást elvégezték-e? Mennek-e ezenkívül gyakrabban is (saepius) gyónni? Templomba járnak-e? Gyermekeik vallása? Kik a káromkodók, babonások, uzsorások, ágyasok, sőt a concubinarii suspecti, általában a nyilvános bűnösök? Ezeket megfeddi, a látogatási okíratba bevezetteti. Kik állanak az eretnokség gyanújában? Kik az elváltak? A már gyónók, megtérők száma?²

A kimerítő veszprémi vizsgálat után júl. 10-én Sümeg, okt. 12-én Felsőörs, okt. 21-én Szalavár kerül sorra.³ 1746-ban még számos zalai plébániát látogat meg. 1747-ben a budai, fehérvári főesperességek plébániáit vizsgálja. Fejér megye látogatása valamennyi közt a legalaposabb.⁴ 1748-ban a següdi, kaposvári, keszthelyi és egerszegi esperességeket vizitálja. 1749 és 1755 a kaposvári, 1753 a kanizsai, 1755 újra a tapolcai esperesi kerületé.

¹ Biró: Compendiosa ac genuina etc. i. m. F2.

² Biró: Compendiosa ac . . . i. m. p. F2. — Ze.

³ Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. XIV. (1745—58.) p. 25.

⁴ U. o. Visitatio Can. Distr. Albensis 1747.

A veszprémi egyházmegyében az övéhez fogható vizita nem volt több sem terjedelem, sem alaposág tekintetében. Tíz kötet őrzi ezeket az adatokat, amelyek nép- és lélekszámlálásnak és status animarumnak tekinthetők.¹ Dr. Lukcsics Pál megállapítása szerint a veszprémi püspöki levéltárnak társadalom-, helyi egyház- és művészettörténeti szempontból is legértékesebb részét teszi ez a sorozat.²

Egy-egy plébániára több napot szentelve folytatta útját végig az egyházmegyén. Mint mondja, falunkint járja a búcsút.³

A nagyfontosságú hivatalos tevékenységet, a vizitát nimbuszszal és tekintéllyel veszi körül; így elérte azt, hogy visszahozta annak középkori jelentőségét még külsőségeiben is a négyessel és a nagy kísérettel.

De keserves és fáradságos is ez a látogatás. „Alkalmatlan utakon” érkezik a nyájhoz.⁴ Az utak a Dunántúlon szörnyű rosszszak, az esős évszakban járhatatlanok.⁵ Az akkori ut- és utazási viszonyok közt hónapokon át tengelyen ülni, négylovas, fonottkasú szekéren vagy hat lótól vont bárkán járni, helyről-helyre vándorolni, szinte éjszakáról-éjszakára más-más ágyban pihenni: áldozat. A darabos utak kimondhatatlan nagy alkalmatlanságihoz, amelyekről többször is megemlékezik, járult még az is, hogy télvíz idején beszakadt a vízálló utakon a jég, a lovak elakadtak a hóban, vízben vagy sárban. A püspök kiszáll az elakadt alkalmatlanságból és gyalog, sárosan, vizesen, egyedül teszi meg az utat a faluba.⁶ Itt ezer baj és zavar várja, látja a pusztulást, a katolikusok lusta

¹ Az összeírások nem azonos rovatok szerint készültek minden esperességben. Mindegyik szerepelnek ezek a külön rovatok: 1. Domus habentes hospites. 2. Confessi et confessionis capaces. 3. Confirmati. 4. Puberes et Coelibes. 5. Confessionis incapaces. 6. Vidui et viduae. Másutt még hozzájön: 7. Convertitae. 8. Calvinistae. 9. Lutherani. 10. Disparis religionis. Némely kerületben azt is feltünteti, hogy melyik plébánián működik egyházmegyei világi vagy kóborló pap, avagy minő szerzetes. Néhol közli a kerületbeli katolikusok, kálvinisták, lutheránusok és zsidók lélekszámát. Hornig a Naplóban leközölte ezeket az adatokat, de egyes plébániákat és rovatokat kihagyott. Ezért a függelékben közöljük azokat.

² Dr. Lukcsics Pál: A veszprémi püspöki levéltár. i. m. 8—9. l.

³ Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. X. (1745—54.) p. 163.

⁴ Biró: Compendiosa . . . i. m. p. 002. (Prédikáció 1756-ban Felsőörs-ön).

⁵ Birkás Géza: Egy elzászi francia nemes dunántúli utazása a 18. sz.-ban (1772.). Győr, 1932. 8—11. l.

⁶ Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. X. (1745—54.) p. 99—101.

mozdulatlanságát, a másvallásúak gondos virrasztását, éber ellen-ségeskedését.¹ Naponta 4—5-ször prédikál, végzi a fárasztó, hosszú istentiszteletet; mindent tüzetesen átvizsgál. Esténként, amikor a vidék már elpihen, a püspök hitvány mécses mellett jegyzeteket készít. Oly munka ez, amihez Biró Márton teste és lelke kellett. És Biró ezt a munkát jó ideig saját maga végezte.² Annál buzgóbban végzi a látogatást, mennél vegyesebb a vidék, mennél inkább „kised” a nyáj.³

Az apostoli látogatások idején nem egyedül az illető plébánia ügyei foglalkoztatják. A teljes egyházkormányzatot viszi magával; ahol ő dolgozik, ott van az egyházmegye központja. Veszprémmel és Sümeggel állandó kapcsolatot tart. Marcaliból sajátkezűleg ír a kanizsaiaknak, hogy Zágráb mesterkedéseit verjék vissza.⁴

Biró látogatásai a szerzeteseknél nem mentek símán. Elszoktak a vizitáktól, kiváltságaikra is támaszkodtak. Erről tüzetesebben később szólnunk.

Biró apostoli útja elvezet a protestánsokhoz is.⁵ Ezen nem kell csodálkoznunk. Az egyház soha, a XVIII. században sem adta fel azt az álláspontját, hogy a protestánsok és szakadárok neki, mint anyának fiai. Amint eme viszonyt, épúgy az anya hatalmát sem vethetik el maguktól. Az egyháznak megvan a joga, hogy tőlük is engedelmességet kívánjon. Hogy az egyház nem sürgeti ezt az engedelmességet, annak magasabb okai vannak.

A XVIII. században itt-ott különös tapasztalatok tették ajánlatossá ezeket a látogatásokat. A pécsi püspök pl. 1742-ben arra jött rá ilyen viziták alkalmával, hogy egyes helyeken azt tanítják: a keresztség nélkül elhalt gyermekeket is üdvözíti az Isten más módon. Ez a felfogás annyira megdöbbentette az illetékeseket,

¹ Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. X. (1745—54.) p. 190.: Biró levele (Sümeg, 1746. szept. 23.) gr. „Bottyán” (Batthyány) Józsefhez.

² Napló. 334. l. — 1748-ig, tehát 3 éven át a szüntelen folyó apostoli látogatásokat Biró maga végzi. 1748-ban kiváló zalaegerszegi esperesplébánosát, Sárkány Gábort küldi ki a zalaegerszegi főesperesség meglátogatására (Zala vm. lvt.: Prot. Comit. Szalad. 1744—48. (1748. márc. 26.) p. 990.

³ Biró: Compendiosa . . . i. m. p. 002. (Prédikáció 1756-ban Felsőörs-ön.)

⁴ Nagykanizsai ferences lvt.: Biró levele (Marcali, 1745. dec. 11.) a kanizsai hívekhez.

⁵ Bpesti egy. könyvtár (kézirat) i. h. p. 74.

hogy a kir. Helytartótanács jónak látta a vármegyék tudomására adni.¹ Ettől kezdve a püspökök még inkább végezték a protestánsok vizitálását.

Biró püspök is ellátogat templomaikba, ahol — mint például Hajmáskéren csupa újhítű hallgatóságnak — prédikál; bemegy a lelkészekhez, akiket alaposan kikérdez.²

Biró ezeket a látogatásokat nem önhatalmúlag tette. Támaszkodott a már említett és 1745. dec. 8-án kelt kir. rendeletre, amely szerint Biró kir. megbízást kap arra is, hogy a kat. templomokon kívül a lutheranus és református imaházakat is meglátogassa; lelkészeiket kikérdezze, vajjon érvényesen keresztelnek-e, tudják-e az érvényes keresztelés kellékeit.

Hogy Biró túlment a kir. rendelkezés határán, megállapítható. Hamarosan fel is szította széles körben maga ellen az ellenszenvet; ha nem is oly mérvben, mint azt Zsilinszky említi.³ Ellenben áll az, hogy az eddig puha katolikusok felbátorodtak, a másvalásúak sorai megzavarodtak.⁴ Ép ezért a hatásért folytatják a későbbi püspökök is a felekezetek vizitálását.⁵

Biró püspök eddig is ismerte egyházmegyéjét; de a viziták tanulságai mégis jelentősen befolyásolják további munkájában, az egyházszerző tevékenységben. Ennek jelentősebb mezői: a plébániák, tanítói állások, továbbá a főesperességek és templomok szaporítása, a papnevelés és térítés, a hitélet elmélyítése.

A plébániaszaporítás indoka az, hogy az eddigi helyzet „mind a szegény Plébánosnak igen terhes, mind pedig a Keresztény Híveknek, kiknek annyi felé és olly messzire köll menni az Isteni szolgálatra. Így igen nehéz és alkalmatlan.”⁶

¹ Zala vm. lvt.: Prot. Comit. Szalad. 1741—44. (1742. szept. 30.) p. 550: a kir. Helyt. tanács leirata (1742. szept. 15.) Zala vármegyéhez.

² Biró: Compendiosa . . . i. m. p. 13.; Bpesti egy. könyvtár (kézirat) i. h. p. 74.

³ Zsilinszky Mihály: A magyarhoni Prot. Egyház Története. Bpest, 1907. 364. l.

⁴ „Inexplicabilis fuit hic Catholicorum Consolatio et A catholicorum consternatio.” Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. X. (1745—54.) p. 83: Biró levele (Veszprém, 1746. jan. 30.) Valentí biborshoz.

⁵ Pl. Somogyi Lipót szombathelyi püspök (1806—1822.). V. ö. Dr. Géfin Gyula: A szombathelyi egyházmegye tört. Szombathely, 1929. I. 331. l.

⁶ Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. XV. (1756—57.) p. 423: Biró levele (Sümege, 1756. okt. 10.) helynökéhez.

Nem Biró az első, aki ezt a helyzetet tarthatatlannak találta. Kollonics óta kezdik nálunk felkarolni a plébániák szaporítását. 1733-ban indítja el III. Károly a plébániák szervezésének hatalmas munkáját.¹

Biró elődje, Acsády püspök alatt ugyancsak a király sürgeli 1736-ban a plébániák szaporítását az egyházmegyében. A győri jezsuiták is azért kapnak birtokot Veszprém megyében, hogy lelkipásztorkodjanak, Veszprémben pedig iskolákat emeljenek.²

A munka java azonban Birónak jutott. Őt nem kellett ebben szorgalmaznia senkinek. A XVII. század kezdetén — mint láttuk — az egyházmegyében csak 30 plébánia volt.³ Biró — mint mondja — felállított 84 plébániát.⁴

Az adatok Biró számadatát igazolják is. Alapításából megyénként

Fejér megyére	20	új,	—	helyreállított,
Pilisre	3	„	1	„
Somogyra	6	„	12	„
Veszprémre	6	„	7	„
Zalára	13	„	19	„

plébánia esik. Kritikai átrostálás után megállapíthatjuk, hogy Birótól 48 új, 39 helyreállított, összesen 87 plébániát kapott az egyházmegye.⁵ Megjegyezzük, hogy már a beteges Acsády alatt létesült plébániák jó része is Biró munkáját hirdeti.⁶ Biró tervezett még 10 új plébániát, amelyeket megvalósítani már nem tudott, de halála után 4 létesült azokból vagy az általa kijelölt, vagy más helységben, pl. Dörögdön és Eöcs-ön.⁷

Kétségtelen, hogy Biró az egyházmegye legnagyobb plébániaszervezője. Szent István plébániáinak számát nem ismerjük. De ama intézkedéséből, hogy 10—10 falunak legyen temploma és papja, következtelhetjük, hogy ez a szám jelentős. A XIV. század-

¹ Hóman—Szekfű : i. m. VI. 137. l.

² O. L. : Cassa. Paroch. Gen. nr. 18.

³ Napló. 317. l.

⁴ U. o. 318. l.

⁵ V. ö. Függelék.

⁶ A nagykapornaki templom oratoriuma alatt is a Biró-címer azt jelenti, hogy a plébániát 1736-ban Biró helynök állította helyre.

⁷ Veszpr. püsp. lvt. : Prot. Epp. Veszpr. T. XVIII. (1758—62.) p. 479.

ban Veszprém, Somogy, Zala vármegyékben — tehát az egyházmegye túlnyomó részében — 13 püspök felállít 87 plébániát. 1700—1745 közt Biró négy elődje felállít és restaurál 64, utána 1762—1800 közt a II. József-féle hatalmas plébániaszervezés hoz és visszaállít 63 plébániát. A XIX. században, amikor a népsűrűség óriásit emelkedik, 8 püspök létesít 25 plébániát; a XX. sz. első negyede 19 plébániát és curatiát mutat. Veszprém püspökei közül még Bajzáth József (1777—1802) közelíti meg Birót: 25 év alatt 42 plébániát létesít. De ne felejtjük el, hogy később (1766) Mária Terézia és még inkább II. József szinte ráerőltette az ilyen problémákkal általában alig törődő katolicizmusra a plébániákat; utóbbi azért, hogy a szerzetek eltörlésével szemben fellépő hangulatot levezesse, de meg a plébániákat szükségesebbnek is tartotta a szerzetesházaknál. A veszprémi egyházmegye mai 236 plébániájából Biró 87-et újít és felújít. Tehát több, mint egyharmada az ő alkotása.

1755-ben egyszerre hét új plébániáról küld conscriptiot.¹ Így Zalaegerszeg körül felállítja Pakodot, visszaállítja Zalaszentivánt, Csatárt, Csácsbozsokot, Boncodföldét, Zalaháshágyot.²

Biró annyira magáévá tette a plébániaszaporítás gondolatát, hogy amikor a hívek káplántartást kérnek a fiókközség istentisztelete érdekében: ő abban a fiókközségben önálló plébániát szervez. Így történt pl. Pakodon.³

Veszprémben magában nem sikerült a plébánia megszervezése, pedig Biró 1755-ben komoly kísérletet tesz. A káptalánnal egyetértésben a Szita Ferenc tiszttartó által lakott lakást kiüríttette, hogy a Veszprém városába helyezendő plébánost tisztán és készen várja. A melléte levő lakást a káptalannak ajándékozzák.⁴ Azonban 1756-ben a veszprémiek ellentmondanak: ők szegények, a káptalan pedig gazdag. De meg úgyis itt vannak a barátok.⁵

¹ O. L.: Litt. Cons. Reg. 1755. nr. 52.

² V. ö. Függelék.

³ Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. XVIII. (1758—62.) p. 416—18. Biró levele (Sütem, 1760. márc. 12, ápr. 1.) a zalabéri plébánoshoz és Hartvig Teréz-hez.

⁴ Veszpr. püsp. lvt.: Dominale; Veszpr. kápt. mag. lvt.: Prot. III. p. 121.

⁵ Beke: i. m. III. p. 235—36.; O. L.: Litt. Cons. Reg. 1758. nr. 544.

Hiába a példa: pár száz forinton két házat is vesz. A híveknek csak a fenntartást kellene vállalniok. Hiába szorgalmazza a hívek rászorítását a kir. Helytartótanácsnál is.¹ Azok egyre tiltakoznak az „újság” ellen.²

Érdekes a plébániaszervezés előkészítése. Először hangulatot kelt a plébániaszaporítás mellett; mire egymásután jönnek a kérvények a püspökhöz a különböző filiálisokból. A püspök ama helyeken, ahonnet kérvény érkezett, összeírásokat rendel el. Pl. egy időben folyik az összeírás Lesenceistvándon, Tomajon, Barnagon és Szalakoppányban. Bár itt-ott a „Földes Urak oly idegenek és magok közt egyenellenek”:³ az alkalmasnak mutató helységek földbirtokosait levélben keresi fel: szakítsanak ki a javadalom számára a magukéból földet, adjanak segítséget a lakás építésére.⁴ Így Sármelléken kér 14 hold földet, páronként 6 fillért. A kiegészítés lesz hozzá a Cassa Parochorum-ból az akkor szokványos 200 forint.⁵ Ő maga jár elől a jó példával. Kislődön, Hajmáskéren, Csicsón, Vanyolán, Nyirádon, Csehiben készpénzen vett vagy építtetett plébániaházat.⁶

A szervezések jó része 1757-ben fejeződik be, amikor t. i. a kir. Helytartótanács közli a püspökkel, hogy az 1756. évi szeptember 28-tól kezdődőleg folyósítja az új plébániáknak a kiegészítést.⁷

A plébániaszervező munka mélyebbé tette a lelki életet. Véget vetett annak, hogy pl. Monostorapáti Szentbékállához, Taszár Gölléhez tartozzék.

Bíró a látogatások alkalmával is tölt be lelkipásztori állásokat, ahol t. i. sürgős intézkedésre volt szükség. Jegyzetei alapján sietve küldi az elhagyatott helyekre a lelkipásztort.⁸ Lelkendezik leveleiben, amikor papot küldhet régóta árva területre. Mikor pl.

¹ Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. XVI. (1757—58.) p. 522—23.; Bíró levele (Sümege, 1758. febr. 9.) a kir. Helytartótanácsához.

² O. L.: Litt. Cons. Reg. 1758. nr. 544.

³ Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. XV. (1756—57.) p. 423.; Bíró levele (Sümege 1756. okt. 30.) helynökéhez.

⁴ U. o.

⁵ U. o. p. 483.; O. L.: Litt. Cons. Reg. 1755. nr. 52.

⁶ U. o. (1756.) p. 319.

⁷ U. o. T. XVI. (1757—58.) p. 112.

⁸ Napló. 275. l.

Farkas Benjamin franciskánust Nagyberénybe küldi, szinte kicsap az öröm a sárguló levélből; de meg is hagyja a nagyberényieknek, megbecsüljék és járandóságait megfizessék.¹ Ha a plébánia megvan, de nincs lakás, akkor azt építtet. A balatonedericsieket nagyon nógattatja a Helytartótanáccsal, hogy a katonai kvártélyház helyett, amelyben a plébános lakik, rendes plébánialakot építsenek.²

Ha a papot bármi okból — legtöbbször a másvallásúak ellenállása miatt — bevinni nem tudta, küldi az iskolamestert, a ludimagistert a hívek vigasztalására.³ Amikor sem birói, sem más úton nem jut hozzájuk, drága áron megvásárolja a prot. iskolákat.⁴ Összesen 27 helyre visz közel 200 éves szünet után iskolamestert.⁵ Magában Veszprémben katolikussá alakítja a máshítú elemieket.⁶ Ugyanítt a piactéren szerez és szervez elemít 500 forinton 1745-ben. A vanyolai és gecsei ref. mestereket földesúri jogán visszaparancsolja.⁷ Összesen 9 prot. mestert űznek el helyükről az ő idejében.⁸ Jelentős ez a munka elsősorban egyházi szempontból. Látszik, hogy ő maga is érezte, hogy a hitvallásos tanítón sok fordul meg. Mint láttuk, az apostoli utakon nagy figyelmet szentel a tanítóknak. A Mezőkomáromhoz tartozó Bozokon nincs egyetlen katolikus sem, de ő beviszi a mestert, hogy az legyen az egyház őrállója.⁹ Olyan helyekre visz be kat. iskolamestert, ahol már közel két százada nem volt és ahol csak néhány évvel előbb alig volt remény a bevezetésre.¹⁰ De jelentős magyar kulturális szempontból is. A népiskolákkal eddig az államhatalom is alig törődött. A gyermekek alig járnak iskolába, pedig csak negyedév a szorgalmi idő.¹¹ A lovasi ref. népiskolának nyáron ta-

¹ Somogyi György: Bíró Márton levele. Magyar Sion, 1865. 163. l.

² Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. XVIII. (1758—62.) p. 556.

³ Napló. 318. l.

⁴ U. o. 230. l.

⁵ V. ö. Függelék.

⁶ Bpesti egy. könyvtár: (i. kézirat) T. XLII. p. 71. — Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. XVI. (1757—58.) p. 402.

⁷ Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. X. (1745—54.) p. 148.

⁸ Ennyi a beigazolható. V. ö. Függelék.

⁹ Napló. 257. l.

¹⁰ U. o. 284. l.

¹¹ Fináczy: i. m. I. 233—43. l.

nulója soha sincs; télen „előtt, hat Abéce tanuló gyermek jár.”¹ De még ez is tűrhető; hisz a községek háromnegyed részében még 1770-ben sincs iskola.² Biró az iskolákra 2.800 forintot adományozott végrendelete szerint.³

Papjai, tanítói nagyobb számban működtek már; a régi egyházi keretek nem voltak tarthatók többé. Az eddigi 5 főesperességből (veszprémi, zalai, somogyi, fehérvári és pilisi)⁴ 11-et alkot: Veszprém, Szalaegerszeg, Keszthely, Tapolca, Kanizsa, Buda, Fehérvár, Kaposvár, Segesd, Ráckeve, Palota. Zalában 1747-ben a zalaegerszegiből a kanizsait, majd a keszthelyiből a tapolcait hasítja ki.⁵ Biró idejében a főesperesség jogi és hitéleti jelentősége jóval nagyobb volt, mint ma. Ezen a téren történő minden újabb lépés komolyabb ellenőrzést, ez viszont a plébánosoknál nagyobb kötelességtudást, a híveknél mélyebb hitéletet eredményezett.

Jelentős templomépítő mozgalmat is kezdeményez. Amikor Buda török kézre jutott (1541), szerinte legfeljebb 12 templom maradt az egész egyházmegyében katolikus kézen, vagy tűrhető állapotban; a többit a török lerombolja, kőbányául használja. A régi templomokat, egyházi épületeket lebontja, a követ, téglát várépítés, vagy erősítés céljaira fordítja.⁶ Gyakran az elhordás szándéka csak eszköz a töröknek arra, hogy a katolikus templomot a protestánsok megvegyék tőle. Így esett ez meg Görgetegen is, ahol a protestánsok 15 frt.-ért vették meg a templomot.⁷ Az nem ritka, hogy a katolikus templomokat világias célokra használja a török. A törvényes és katolikus király bizottságai is az elhagyott monostorokat és templomokat, ha arra alkalmasak voltak, várnak építették át. Az erősítésre nem alkalmas templomokat a katonaság faltörő kosokkal rombolja szét.⁸ A keresztény urak tán némi vál-

¹ Zala vm. lvt. : Prot. Comit. Szalad. 1753—54. p. 461.

² Hóman—Szekfü : i. m. VI. 280. l.

³ Veszpr. püsp. lvt. : Biró végrendelete.

⁴ Napló. 239. l.

⁵ U. o. 312. l.

⁶ Napló. 321. l.

⁷ Dr. Antal Gábor : Emlékkönyv. Kaposvár, 1898. 161. l. ; Somogyi Sándor görgetegi prédikátor leírása.

⁸ Hóman—Szekfü : i. m. IV. 120. l.

toztatással követték az ozmán és királyi példát.¹ Az újhítűek maguk számára elfoglalják vagy kifosztják, lerombolják.² Ezért elég általános Biró püspöksége kezdetén az a peremartoni jelenség, hogy t. i. templom hiányában urasági, vagy egyéb magánházban tartják az istentiszteletet.³ Akárhány helyen pedig a fatemplom járja. 1700—50 között sok fatemplomot építenek, csak hogy hamarjában legyen istentiszteleti hely. Pl. csak a següsi kerületben: Sámson, Cegléd, Buzsák, Nemesvid templomai.⁴

Ebben a helyzetben a templomkérdés terén Biró püspöknek hármas feladata akad: az omladozókat helyreállítani, az elpusztultak helyett újakat építeni, az elfoglaltakat visszavenni.

A templomépítés a XVIII. században nem magyar jelenség; építőkorszakot él egész Európa. Nemrég épült meg a bécsi Karlskirche, újraépült a melki bencés apátság stb. A barokk- és rokokó-stílus virágkorszakát szemlélhetjük mindenütt. De mégis nálunk a legélénkebb a templomépítő mozgalom. Ez a XVI—XVII. század templompusztításai után természetes is. III. Károly Lipót fogadalmára hivatkozással⁵ magára vállalja az elpusztult templomok helyreállítását az 1715. évi LX. tc.-ben. Így ez a kérdés országos érdeklődés középpontjába került. A XVIII. században épült mai templomaink javarésze: a fővárosi egyetemi, a kecskeméti plébánia-templom, a fehérvári, szombathelyi, kalocsai, temesvári, nagyváradi székesegyház, Bakonybél, Tihany, Zalaapáti, Zirc apátsági, Jászó és Csorna prépostsági temploma, a győri karmelita és az egeri minorita templom. Egymást érik barokk-stílusban az átalakítások is.

Birónak a Patáchich-ok, Zichy-ek, Salgók, Esterházy Károlyok, Migazzy-ak és Szily-ek közt az az érdeme, hogy leginkább érezte a nagy magyar templominséget és a legerősebben kapcsolódik bele az elsőek közt a jelentős kulturális mozgalomba. Elmondhatta, hogy kemény kézzel fogott a templomépítésekhez.⁶

¹ Szilágyi: i. m. V. 334. l.

² Napló. 321. l.

³ Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. XVIII. (1758—62.) p. 566.: a kir. Helytartótanács (Pozsony, 1761. aug. 21.) Biróhoz.

⁴ Napló. 328. l.

⁵ O. L.: Orig. Ref. 1733. ad 28.

⁶ Kislódi pléb. lvt.: A plébániatemplom alapítólevele.

Csak egyetlen évben, 1756-ban egyszerre fejezi be 7 templom építését, részben újjáépítését.¹ Másfél évtized alatt megépítet a 20 kegyúri templomból nyolcat, helyreállítat kilencet.

Új kegyúri templomai: Andocs,² Csököly,³ Hajmáskér,⁴ Karád,⁵ Monostorapáti,⁶ Városlőd,⁷ Sümeg⁸ és Zalaegerszeg⁹ plébániatemploma, továbbá a sümegi palota¹⁰ és Deáki-pusztá kápolnája.¹¹ Van köztük olyan, mint pl. a csökölyi, amelynél a régi alapra építkezett; de ezeket joggal új templomnak mondhatjuk.

Helyreállított kegyúri templomai ezek: Alsópáhok,¹² Csehi,¹³ Eősi,¹⁴ Görgeteg,¹⁵ Kisbár,¹⁶ Kislőd,¹⁷ Tapolca,¹⁸ Vanyola,¹⁹ Csicsó²⁰ plébánia- és még Prága filiális-temploma.²¹

¹ Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. XVII. (1756—62.) p. 17.; Biró levele (Sümeg, 1756. máj. 8.) P. Incéhez; u. o. T. XV. (1756—55.) p. 321.

² Napló. 327. l.

³ U. o. 322. l.; Veszpr. püsp. lvt.: Biró végrendelete.

⁴ Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. 1755. p. 465.; u. o. T. XV. (1757—58.) p. 402.; Napló. 322.

⁵ Építését Acsády kezdte ugyan, de Biró építtette folytatólagosan a fazsindelyes tornyot és a hajót. Mai főoltárát, két mellékoltárát is Biró helyezte be (Dr. Kákossy Elek: Hist. domus Karád. p. 16.). — Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. 1755. p. 465.; u. o. T. XV. (1756—57.) p. 235.; u. o. T. XVI. (1757—58.) p. 402.; Napló. 322. l.

⁶ Napló. 322. l.; Monostorapáti pléb. lvt.: Can. Vis.; Veszpr. püsp. lvt.: Biró végrendelete.; u. o. T. XVI. (1757—58.) p. 402.

⁷ Róka; i. m. p. 487.; Városlődi pléb. lvt.: Can. Vis. 1779.

⁸ Sümegi pléb. lvt.: Can. Vis. 1816.; Veszpr. püsp. lvt.: Biró végrendelete; u. o. T. XVI. (1757—58.) p. 402.

⁹ Napló. 322. l.; Zalaegerszegi pléb. lvt.: Can. Vis. 1829.; Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. Dominale p. 348.; u. o. T. XVIII. (1758—62.) p. 365.; u. o. T. X. p. 213.; u. o. T. XVI. (1757—58.) p. 402.

¹⁰ Veszpr. püsp. (Koller-féle) lvt.: fasc. 43. nr. 1.

¹¹ Napló. 322. l.; Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. 1755. p. 465.; u. o. T. XVI. (1757—58.) p. 402. — 1816-ban már omladozik (V. ö. nyirádi pléb. lvt.: Can. Vis. 1816.).

¹² Napló. 323. l.

¹³ Napló. 323. l.; Veszpr. püsp. lvt.: Biró végrendelete.

¹⁴ Napló. 323. l.; Veszpr. püsp. lvt.: Biró végrendelete; u. o. T. XVI. (1757—58.) p. 402.

¹⁵ Erdőcsokonyai pléb. lvt.: Can. Vis. 1815.; Veszpr. püsp. lvt.: Biró végrendelete.

¹⁶ Napló. 327. l.

¹⁷ Napló. 323. l.; Kislődi pléb. lvt.: Biró püspök eredeti alapító levele.; Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. XVI. (1757—58.) p. 402.

¹⁸ Napló. 330. l.; Veszpr. püsp. lvt.: Biró végrendelete.

¹⁹ Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. XV. (1756—57.) p. 234.; u. o. Biró végrendelete.

²⁰ Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. XVI. (1757—58.) p. 402.

²¹ Napló. 323. l.; Veszpr. püsp. lvt.: Biró végrendelete.

Templomok építésére és helyreállítására a magáéból 240,261 forint 12 krajcárt költ és ezenkívül még felbecsülhetetlen természetbeni értékeket, téglát, fát, meszet stb. is ad.¹ Még koporsója felett is ezt a templomépítő tevékenységét emeli ki a búcsúztató.²

A maga példájával hasonló tevékenységre készíti a világi kegyurakat és a híveket. Mária Terézia is bőkezű az új templomokhoz.³ És megindul a templomépítő munka, amelynek mását századokról-századokra hiába keressük.

Még javában folyik a templomok építése és helyreállítása, amikor P. Kelemen már 99 veszprémmegyházmegyei templomépítést jelent Kaprinainak.⁴ Biró püspöksége alatt 205 templom és kápolna épül és megújul; 93 az új, 112 a helyreállított templom és kápolna. Csak Zalában 40 az új, 65 a helyreállított templom és kápolna.⁵ Köztük újak a zalaegerszegi, sümegi, monostorapáti. Restaurálják Zalaszentgrót, Tapolca, Keszthely, Gelse, Söjtör stb. templomát.

Az említett templomokon kívül a hagyomány még több templom építőjének is Birót tartja.⁶ A beteg Acsády püspök templomait is inkább Biró létesíti. Akárhány nem-kegyúri templom építését, helyreállítását ő teszi lehetővé adományával, pl. Udvariban.⁷ Az egyházmegyén kívül is jut tőle a templomokra. Pl. a győri jezsuiták, ma bencések templomának a ma is használatban levő gyönyörű barokk szószéket adományozza.

Javíttatja székesegyházát is és pedig jelentősen. Megújíttatja a tetőzetet, faszindellyel fedeti. Tekintélyes ács- és kőmives mun-

¹ 1756-ban a csökölyi templom építéséhez szükséges téglából egyszerre 92,000 drb. téglát elkészültét jelenti karádi tiszttartója. Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. XVII. (1756—62.) p. 11—13.; Armpruster Kristóf levele (Karád, 1756. márc. 30.) Biróhoz.

² Drágálatos Halála. i. m. 3. l.

³ Kővágóórsnek a mai templom építéshez 1000 arany forintot adományoz. Kővágóórsi plébánia okmánya.

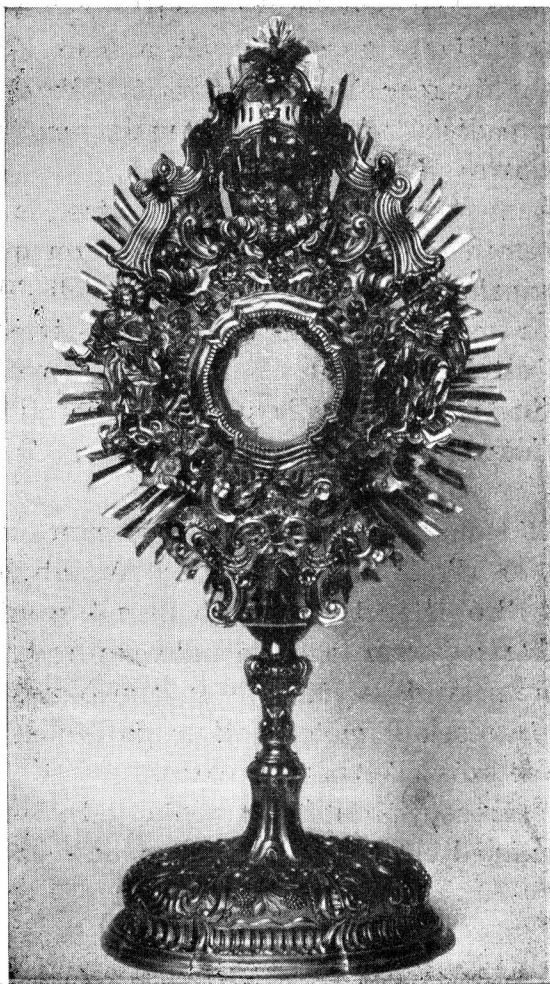
⁴ Budapesti egy. könyvt. (kézirat). i. h. p. 75.

⁵ V. ö. függelék.

⁶ A hagyomány szerint Biró építtette pl. Zalakoppány templomát. — Leütner József adonyi plébános szerint Dukán 1739-ben, Tabajdon 1742-ben, Szentandrásan 1745-ben, Pakon (?) 1746-ban Biró építtet templomot Szent Imrének. (Leütner: Factum est . . . Buda, é. n.)

⁷ Veszpr. püsp. lvt.: Biró végrendelete.

kát végeztet. Vasat szerez be hozzá.¹ A székesegyházban egymást érik a szobor- és oltáraranyozások, új szobrok és képek készíte-

BÍRÓ SZENTSÉGMUTATÓJA.

tése.² A következő jelentősebb felszerelési tárgyakat juttatja székesegyházának: a kiszórt kanonoki ülőhelyek helyett stallumokat,

¹ Ádám : i. m. 411. l. — Dr. Lukcsics Pál és Dr. Pfeiffer János : A veszprémi püspöki vár a katolikus restauráció korában. Veszprém, 1933. 29. l. (Idézve Liber Eccl. Cathedralis v. I. Erogationes a. 1756. a veszpr. kápt. mag. levéltárából.)

² U. o. 31. l.

püspöki trónt, finom hímzésű miseruhákat, aranyozott ezüst kelyheket, ezüst ampullákat, körmeneti ezüst feszületet, baldachinumot, tömjénezőt, ezüst lámpát, 4 infulát és ritka értékű szentségmutatót.¹ Összesen 13.581 frt. értékben áldoz ezekre a felszerelésekre.² 1761-ben az előbb még oly szegény székesegyháznak 15.991 frt. kihelyezett pénze is van.³

Felszereli Nyirád, Eősi, Kislőd, Hajmáskér, Karád, Balatoncsicsó, Monostorapáti és Vanyola templomát.⁴ És ez a berendezés és felszerelés igazán gazdag.⁵ Kapnak miseruhákat, kelyheket, szentedényeket.⁶ Hajmáskér kap még 3 oltárt, 2 harangot.⁷ A berendezést adja a nem-kegyúri templomokba is.⁸

És van még a teljesen beigazolhatókon kívül 49 olyan templom, amelyeket itt felsorolhatnánk; bár a rájuk vonatkozó adatok hézagosabbak, mint amazoknál.

Ezt a rengeteg templomot természetesen nem mind ő építette. De tekintélyes része az ő építése. Példája volt a nagy mozgalom lendítője. Természetbeni segítsége, pénze vagy levelezése

¹ A székesegyházban ma is megvan Biró monstrantia-ja. 1760 körül készült. 60 cm. magas. Aranyozott ezüst. Magasan domborodó, tojásdad talpán kagylós és növényi trébelt díszítményekkel. A nyele díszedény alakú. Lángsugaras dicsőségénnyel övezett felső részén kis fülkében az Agnus Dei plasztikus alakja. Az Agnus Dei alatt levő lapon van bevésve Biró címere. Ékköves, áttörtművű díszítéssel övezett ablakos középső részén köröskörül fehérezüst koszorú-dísz. Ezen a mennyezetes fülke alatt az Atyaisten, jobbra s balra Szent Péter és Pál alakja. Készítője Nigl József győri ötvös. A mű egyházművészeti kiállításokon feltűnést kelt. (Dr. Mihalik Sándor múz. s. ör. úr szíves közlése.)

² Veszpr. püsp. lvt. : Biró végrendelete.

³ U. o. Prot. Epp. Veszpr. T. XVIII. (1758—62.) p. 500.

⁴ U. o. : T. XV. (1756—57.) p. 235, 324. ; u. o. T. XVI. (1757—58.) p. 402.

⁵ A monostorapáti kegyúri templom a következő felszerelést kapta Birótól : művészi szentségház, szép szentségmutató, elegendő miseruha, öröklámpa, rézből való tömjénező, tömjéntartó, 8 gyertyatartó, Szentháromság-szobor, tumba, betegek kettős szent edénykéje, hozzá csengetyű, aranyozott ezüstkehely. Letette a saját lelkéért elvégzendő 100 szentmise végzési díját. A templom fenntartására kamatozásra kihelyezendő 300 frt-ot adományoz. A 18 frt. kamatból a plébános 12 frt-ot fordítson a templom szükségleteire, 6 frt-ot pedig az érte minden hó elsején mondandó szentmisére vegyen fel (Monostorapáti pléb. lvt. : Biró püspök alapítólevele 1762.). — A kislődi plébániatemplomnak ad 300 frt-ot, amely összeg annak fenntartására kamatozik. 100 frt-ot küld érte mondandó évi 12 szentmisére. Ezenkívül adományai : 2 kehely, szentségmutató, miseruha, Szentháromság-szobor (Kislődi pléb. lvt. : Alapítólevel ; u. o. Can. Vis. 1779, 1846.)

⁶ Veszpr. püsp. lvt. : Prot. Epp. Veszpr. T. XV. (1756—57.) p. 235.

⁷ U. o.

⁸ Ajkarendek templomának : 1 kehely, 2 miseruha. U. o. ; u. o. Biró végrendelete.

jelentős szerepet játszik valamennyinél. Tud buzdítani, lelkesíteni. Értékeli azt az áldozatot, amelyet Isten dicsőségére hoznak. Elhalmozza a templomépítő családokat dícsérettel.¹ Ezzel azonban nem éri be: segíti az építésben még a főrangúakat is. Amikor gr. Batthyány Imre a zalaszentgróti templomhoz meszet kér tőle, Bíró a meszen kívül az építéshez szükséges fát és követ is megadja.² A katolikus alapokból sok esetben segítyt eszközöl ki.

Bíró Márton templomépítő módszere érdekes. Oktató, nevelő célt visz bele a templomépítésbe. A módot és lehetőséget adja, de a nép is tanuljon hitéért áldozatot hozni. Nem adott teljesen kész templomot még kegyurasági helyeken sem. Nemcsak azért, mert nem köteles, hanem azért is, mivel a nép így jobban értékeli templomát. A gondolat megadója, a mozgató a püspök; ő készíteti a terveket, emberei ügyelnek fel az építkezésre, mivel a hívek tervezésében, felügyeletében úgy sem lenne köszönet. Megnyítja erdeit, a hívek vég nélkül fuvaroznak, kézi munkát adnak. Csak 1748-ban egyazon időben 90 szekér hordja a fát a novai erdőtől a sümegi építkezésekhez, 60 pedig a kehidai templomhoz.³

A dézsmát 1756-ban árendába adja Rácalmás⁴ és a fejérmegyei Tárnok,⁵ továbbá Kovács⁶ stb. helyeken a templomépítés javára. Zalaegerszegen pedig a vámot adja az építésre.⁷

Persze ennyi áldozathoz véges az ő javadalma is. Amikor 1756-ban háborús célokra kér tőle az udvar, azt válaszolja a kancellárnak: a kir. kamara is csak 20.000 frt-ra becsüli az ő évi jövedelmét és ő 100.000 frt-nál többet költött templomokra.⁸ Hajmáskér, Karád, Nyirád, Eősi, Vanyola, Csicsó temploma, a sümegi rezidencia sekrestyéje úgy megviselte erszényét, hogy egyetlen fo-

¹ Így megdicséri Ebergényi Eszter grófnőt, Sztranyai Juliannát (Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. XVI. (1757—58.) p. 65, 68.), Festetics Kristófot (u. o. T. XVIII. (1758—62.) p. 223—24.) és özv. Szalapataki Nagy Mihálynét. Hogy mint tud biztatni, erre nézve az okmánytárban közöljük a barlahidai templom építéskor az utóbbihoz küldött levelet.

² Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. VIII. (1748—52.) p. 374.

³ Zala vm. lvt.: Prot. Comit. Szalad. 1744—48. (1748. máj. 6.) p. 1045.

⁴ Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. XV. (1756—57.) p. 212.

⁵ U. o. T. XIV. (1745—58.) p. 137—38.

⁶ U. o. T. X. (1745—54.) p. 95.

⁷ Zala vm. lvt.: Közgyűlési jegyzőkönyv, 1755. márc. 10.

⁸ Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. XV. (1756—57.) p. 380.

rint sincs benne.¹ 1756-ban a hat zalaival egyszerre építi a csökölyi templomot; elég teher mindez, a hozzá szükséges pénzt „az asztalon kellett megfogni.”² „Sok temérdek költsége” van a sümegi, egerszegi, monostorapáti templomépítéssel, most más jó célra nem igen adhat.³

Ha anyagban megszorul, nem áttall kérni. A karádihoz Lengyel Gáspártól,⁴ a csökölyihez Festetics Kristóftól⁵ kér tetőfát, mivel neki azon a vidéken erdeje nincs.

Itt-ott keserűség éri, mint pl. Egerszegen a hívek duzzogása és lármája miatt. Másutt a fundust nem adják, mint Tapolcán; jó magyar katolikus szokás szerint szinte az utolsó szegig mindent tőle várnak. Nem sokáig bántja. Örömmel hoz minden áldozatot. Elég neki az az öröm, hogy gyakran mehet alapkőletételre, megáldásra és felszentelésre. Ezeket a nagy ünnepi alkalmakat csak jelentősebbé teszi a bérmlással, mint Mesztegyőn, Kéthelyen. A templomszentelésen teljes búcsút oszt.⁶ A boldogító öntudat és büszkeség csap ki szavaiból, amikor végigtekint a zalai kegyúri templomokon: „Sümege nagy és díszes templomot, ugyancsak püspöki városomban, Szalaegerszegen — merem állítani — bazilikát, Monostorapátiában ugyancsak kiváló templomot építék.”⁷ Templomai tényleg értékek. Erről később bővebben szólunk.

A megszaporodott plébániák, templomok várták a minél alaposabban képzett és minél több buzgó papot. Így nyer előtte nagy fontosságot a papnevelés. A szemináriumra nagy gondot fordít.⁸ A trienti zsinat rendelkezései és az elődeit is folyton sürgető kinevezési bullák is készítették rá, de — a saját meggyőződése szerint is — hatalmas egyházmegyéje szánandó állapotában csak a papneveléstől, mint a lelkipásztorkodás és az egyházi fegyelem alapjától várható megújodást.

¹ Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. XV. (1756—57.) p. 234.

² U. o. p. 321.

³ U. o. T. XVII. (1756—62.) p. 630.

⁴ U. o. T. IX. (1748—56.) p. 88.

⁵ U. o. T. XVIII. (1758—62.) p. 37.

⁶ U. o. T. XV. (1756—57.) p. 315, 335, 345.

⁷ U. o. T. VIII. (1748—52.) p. 30.; Biró levele (Sümeg, 1757. aug. 30.) P. Kelemenhez.

⁸ A papnevelőintézet történetét dr. Hanauer István írta meg A veszprémi papnevelőintézet emlékkönyve. Veszprém, 1896. c. művében.

Már Volkra püspök törődött a papneveléssel. Biró őt tartja a szeminárium első alapítójának, mivel 10 kispap nevelését biztosította¹ és pedig valószínűleg úgy, hogy azok a piaristáknak rezidencia céljára átengedett házaiban kaptak helyet. Volkra szemináriumának halála után egy év múlva megszűnt. Birót már kanonok korában nem hagyja nyugodni ez a körülmény. 1733-ban a Roboz- és Véghely-telkeken a ferencrendiektől délre azért építteti a kanonoki lakást, hogy halála után — átalakítva — ez legyen a papnevelőintézet. Ezt a szándékát később megváltoztatta. Mint püspöki helynök azonban életre kelti a szemináriumot.² Ő vitte be a dogmatikát,³ amelyet a többi tárggyal együtt a piaristák tanítottak. A szemináriumnak van saját épülete, de kicsi, gondozatlan és a kertész lakik benne.⁴ 1745-ben az Acsády püspök által felépített püspöki palotába telepíti a kispapokat. Amikor Biró kénytelen volt visszaadni a szomszédos nagypréposti lakást a káptalannak, nem nélkülözheti a püspöki palotát, ezért 1754-ben az akkor még földszintes Biró-féle kanonoki lakásba helyezi a szemináriumot. A saját kanonoki házában nevelteti és asztaláról élelmezi a kispapokat.⁵ A 12 kispap számára ő állítja össze a szabályokat, praefectust állít föléljük, 100 frt. fizetéssel tanárról gondoskodik.⁶

1756-ban aztán 3025 frt-ért megszerzi a szemináriumnak a Roboz-házat.⁷ Még ebben az évben cserél helynökével, Lenthyvel: a Lenthy költségén épült ház legyen a szemináriumé; a Biró által a Roboz-telken építtetett és a szemináriumnak szánt ház pedig Lenthy lakóhelye legyen.⁸

Növeli a szeminárium vagyonát. 1754-ben azzal dicsekszik, hogy ennek a vagyona 20.000 frtra emelkedett;⁹ 1760-ban 28.458

¹ Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. XV. (1756—57.) p. 26.

² Róka: i. m. p. 485.; Napló. 237. l.

³ Horányi: i. m. I. p. 300.

⁴ Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. XV. (1756—57.) p. 144.

⁵ Napló. 283. l.; Beke: i. m. III. p. 234.

⁶ Bpesti egy. könyvtár (kézirat): T. XLIII. i. m. p. 71.; Veszpr. püsp. (Koller-féle) lvt.: fasc. 13. nr. 29.

⁷ Beke: i. m. III. p. 234.; Napló. 273. l.

⁸ Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. 1756. p. 91.

⁹ U. o. 1755. p. 347.

frt a lőke és 1707 frt. 48 kr. a kamat, amelyet egyesekhez helyeztek ki.¹ Ezzel jelentősen hozzájárult ahhoz, hogy Koller megépíthette a szemináriumot a mai helyén. Plébánosai is megértették szándékait, miséznek és adományoznak a szeminárium javára.² Követik püspöküket, aki 1759-ben 4411 frt 40 kr-t adott a növendékek eltartására;³ három teológus nevelésére tesz le alapítványt 7411 frt. összegben.⁴ Lenthly 5000 frtos alapítványából Nagyszombatban két kispapra létesít helyet. Veszprémben ugyancsak Lenthly két helyet létesít.⁵ Másokat is, főként a világi földbirtokosokat serkenti szemináriumi alapítványokra, hogy „néhány alumnuskát vállaljanak a veszprémi szemináriumban.”⁶ A papnevelő céljaira 1761-ben visszakéri a királynőtől a kiskomáromi birtokot.⁷

Küzdemei eredményesek ezuttal is. „Már Veszprémben is hat Iffiakot papi ruhában clericában öltöztetvén, így a Lelki Atyákat is szaporítván az éhségben, inségben kesergő, nyavalgó Lelkeknek Evangyeliomi Kenyeret s vigasztalást adhatnék.”⁸ 1750-ben már 21 ifjú jelentkezik a konkurzuson; tízet vesz fel belőlük.⁹ Kispapjai között szívesen látja a nemes ifjakat, örül a kálvinizmusból jövőknek.¹⁰

Nem feledkezik meg a magasabb képzésről sem. 1761-ben a Stephaneumban, amely az esztergomi káptalan gondozása alatt áll, 2; a Rubrorumban 10 növendéke készül elő. Az utóbbiak közül 3 az Acsády-, 2 a Lenthly-alapítványból, 5 pedig a kiskomáromi birtok jövedelméből tanul.¹¹ Addigelé Rómába Veszprém ember-

¹ Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. XVIII. (1758—62.) p. 487—88.

² U. o. 1756. p. 144.

³ U. o. T. XVIII. (1758—62.) p. 420.: Biró levele (Sümeg, 1760. ápr. 9.) Merendához.

⁴ U. o. T. XVIII. p. 373.; Biró végrendelete.

⁵ U. o. 1755. p. 295.; O. L.: k. o. Concept. Ref. 1756. nr. 113.

⁶ Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. XVI. (1757—58.) p. 503.: Biró levele (Sümeg, 1758. jan. 19.) palini Inkey Boldizsárhoz.

⁷ Beke: i. m. III. p. 234.

⁸ Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. X. (1745—54.) p. 86: Biró levele (Sümeg, 1746. febr. 1.) a somogyi alispánhoz.

⁹ Beke: i. m. III. p. 234.

¹⁰ Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. XVI. (1757—58.) p. 379.

¹¹ U. o. T. XVIII. (1758—62.) p. 501-02.: Biró levele (Sümeg, 1761. márc. 10.) a kir. Helytartótanácsához.

emlékezet óta nem küldött kispapot; Biró Nagyszombatból a kiváló Nagy Ignácot küldi Rómába.¹ A Germanicumban mint subdiaconus oly kiváló eredménnyel vesz részt a dispután, hogy a rektor nagy lelkendezéssel értesíti püspökét. Biró tud ennek örülni s ezt az örömet öregsége vigaszának tartja.² Nagy később a Sorbonne-on tanul, itt defensio-ja költségeit a boldog püspök vállalja.³ Szeretetteljesen levelez vele.⁴

A kispapok vitáiban Biró a legnagyobb örömét leli; azokra előkelő vendégeket hív meg⁵ és maga is résztvesz a vitában. 1751-ben 6 napra ott hagyja az országgyűlést azért, hogy Nagyszombatban gr. Keglevich Zsigmond bölcselettudori disputáján mint egyik támadó szerepeljen. A Naplóban a Keglevich-hez intézett Brevis Aggratulatio-ban a tételekkel szemben tett saját ellenvetéseit is közli.⁶

Kispapjai különben is közelállanak szívéhez, mint legkedvesebb reménységei, majdan terveinek végrehajtói. Ez a szeretet érteti meg velünk azt a tényét, hogy tíz évig osztja meg otthonát kispapjaival. Van is kispapja. Jönnek Szombathelyről, Szalmár tájáról is.⁷

Összesen 129 papot nevel és küld ki egyházmegyéjébe, ahol püspökük lelkületével megújul a föld színe. „Adhuc pauci, aucti tamen;“ még mindig kevés, de már emelkedőben.⁸ Maga az épület, a kispapok ellátása, az egyre eredményesebb concursusok —

¹ Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. X. (1745—54.) p. 86. — Sélley Nagy Ignác (1733—1789.) tudomány, nyelvtudás, erkölcsi érték tekintetében kiemelkedő ifjú. Biró nagyon szereti. 1758-ban őt bizza meg a „limina“ elvégzésével. Mint c. kanonokot maga mellé veszi. Káptalani prépostnak őt javasolja (Dr. Vanyó Tihamér: Püspöki jelentések a m. szt. korona országainak egyházmegyéiről. Pannonhalma, 1933. 307. l.; O L.: k. o. Concept. Ref. 1760. nr. 53.). 1777-ben székesfehérvári püspök lesz.

² Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. XVI. (1757—58.) p. 278—80.: Biró levele (Sümeg, 1757. aug. 19.) a Germanico-Hungaricum rektorához.

³ U. o. p. 313.: Biró levele (Sümeg, 1757. szept. 10.) Nagy Ignác-hoz.

⁴ U. o. p. 484—85.: Ugyanaz (Sümeg, 1757. okt. 20.) ugyanahhoz.

⁵ U. o. T. VI. (1750—51.) p. 134.: Biró levele (Sümeg, 1750.) gr. Esterházy Károly préposthoz.

⁶ Napló. 64. l.

⁷ Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. XVI. (1757—58.) p. 379.

⁸ Napló. 237. l.

Szalay szerint — Birónak köszönhető.¹ Így lesz az egyházmegyének elegendő tanult plébánosa és egyre jobban nélkülözheti Biró az idegenből jött papokat.

Szembeszökő az eredmény mindjárt a plébániai ügykezelés, pl. az anyakönyvezés terén is.

Az anyakönyvezés általánossága és állandósítása terén Birónak érdemei vannak. Mint bicskei plébános és felsőörsi prépost mintaszerűen végzi az anyakönyvezést. A török és kuruc-labanc időkben sok anyakönyv elpusztult; de sok helyen nem is volt. III. Károly idejében átlag kevés helyen kezdődött meg az anyakönyvezés. Biró Márton példája és rendelkezései segítettek ezen a téren is. A jelenlegi veszprémi egyházmegyében 35 plébánián kezdtek az ő idejében az anyakönyvezést; az akkor hozzá, de jelenleg a szombathelyi egyházmegyéhez tartozó zalai részen 7 ilyen plébánia van.²

Az apostoli látogatást annyi tűrés, a vele kapcsolatos szervező munkát annyi fáradság közepette befejezte. Sem egyikben, sem másikban nem törte le a máshitűek ellenállása, a nem egyszer hideg, sőt az Isten- és felebaráti szeretet terén szinte jégcsap katolikusok ellenkezése és gyalázkodása.

Az apostoli utakra úgy kell tekintenünk, mint Biró főpásztori munkájának gerincére. Ha semmi egyebet nem végez, ez a vizita elég nevének megörökítésére. Biró életének eme legfontosabb munkája erkölcsi és valláspolitikai téren nagy eredménnyel járt. Térítései, pereit, irodalmi tevékenysége mind ezen a látogatáson épülnek föl. Sok és gyors indítást kapott ő is belőle egész életére. Biró elhatározása gyors, üteme kitartó. Így aztán a vizita egész vidékek képét megváltoztatja. Pl. Vanyolán 1751-ben visszafoglalja és azonnal megnagyobbítja a templomot és már 1752-ben új plébániát szervez ott.

Biró maga is érezte, hogy az apostoli látogatás központi jelentőségű az ő életében. Nagy dolog az, ha munkaterünket töké-

¹ Drágálatos Halála . . . i. m. 10. l.

² V. ö. Schematismus Veszpr. és Sabar.

letesen ismerjük. Ebben a tudatban küldi Biró jelentését Rómába. Mint fiú az atyához, a cliens a patronushoz, a püspökök legkisebbje a legfőbbhöz: kétségeiben irányítást, eldöntetlen ügyeiben ítéletet, nyomasztó helyzetében vigaszt, ellenségeivel szemben védelmet, szükségeiben segítséget keres nála.¹

¹ Napló. 225. l.

VIII.

Biró püspök hitéleti iránya.

A Szentháromság-társulat. — Biró mint térítő.

Biró egyházszervező munkája mellett hitéleti iránya, a Szentháromság-tisztelet és térítői tevékenysége a legjellemzőbb. Nagyot emelt az elődeitől átvett hitéleten; a Szentháromság-kultusszal új pezsdítő erőt adott annak; a kettőre pedig felépítette jelentős térítői tevékenységét.

Az elődöktől átvett hitéletből kedveli és felvirágoztatja a körmeneteket, búcsújárásokat, amelyeken, mint Egerszegen, a városi hivatalos világ is résztvesz.¹ Mintha csak a 200 éves kényszerű katolikus visszavonultság kárpótolni akarná magát, hatalmas hívőtömegek hullámzanak zászlók, szobrok alatt a processiókban, amelyek hódító hatásra is törekednek.² Maga Biró is szívesen vezet egyházmegyei búcsújárásokat, pl. a Deáki-pusztai Szent Vendel kápolnához. A plébánosokat életrevaló utasításokkal látja el a körmenetek felől.³ A körmenetet ott is sürgeti, ahol már nem is gondolnak rá. Vasárnapokon és ünnepeken — írja — a filiálisbeli hívek ne „hullogva” menjenek, hanem harangjelre együtt. Az istentisztelet végeztével a mesterrel ketten-ketten férfiak, nők énekkel, angyal olvasóval menjenek vissza a templomból és ne „trágárkodgyanak.”⁴ Általában a nép lelkét közélről érintő eseményeket felhasználja arra, hogy az emberek lelkét fenntartsa. Külön vonzó ájtatosságokat rendel az éhség,⁵ saskajárás, háború stb. idején. A népies lelkipásztorkodás az ő eleme, iránya. Ezen a téren aligha

¹ Zala vm. lvt. : Szalay Egerszeghi Nemes Város Prothocolum könyve. 1743.

² Hóman—Szekfű : i. m. VI. 166. l.

³ Biró : *Compendiosa ac genuina* i. m. p. 59.

⁴ Biró : *Lelket őriző látogatás* i. m. 101. l.

⁵ Veszpr. püsp. lvt. : Prot. Epp. Veszpr. T. III. (1747—48.) p. 375. ; T. V. (1749—50.) p. 1.

tettek mások nálánál többet. A nép lelkiületét nem téveszti szem elől; tudja, mennyire összenő a lelke állataival, mezőjével. Erre épít. Szt. Vendel tiszteletével a hitéletet emeli. Megírja a szent életrajzát. Sümeg mellett birtokán, Deáki-ban ő épített tiszteletére kápolnát; maga vezet oda egyházmegyei körmenetet 1755. október 20-án a nagy marhavész eltávoztatásáért.¹ A sáskajárás, egyéb elemi csapások idején alkalmi körleveleket küld szét.² Erősen szorgalmazza a papságot a védőszent tiszteletének elterjesztésére. Barokk lelke nyilatkozik meg a magyar szentek feledésbe ment tiszteletének erőteljes művelésében és szorgalmazásában. De körüket kibővíti a magyar földnek a magyar előidőkből való szentjével, aki védőszentje és a nép előtt is kedves. Hazánk fia³ — írja Szent Mártonról, akinek ereklyéit megszerzi Rómából.⁴

Ünnepeken vesperást rendel. Szombat-estéken lilániát mond a nép nyelvén, időszakos antifonával, szentségi áldással. Még a 4 évszakban különböző időpontot is megállapította: 4— $\frac{1}{2}$ 8 közt az évszakhoz képest. Nagyböjti pénteken a Kálváriára körmenetet kíván, utána keresztút, böjti ének, rövid buzdítás.

Az év végét szépen megszentelteti. Már előre a szószékről figyelmeztetést kapnak a hívek, gondolkozzanak az elmúlt évről és pedig dec. 29-én arról, minő gondolattal, 30-án: minő szóval, 31-én: minő cselekedettel bántották meg Istent. Felhívja őket, hogy adjanak hálát a jótéteményért. Hogy az egyházmegyei búcsúkat megnyerjék, elmondják az angyal olvasót. Te Deum zárja az ájlatosságot.

Újévkor Veni Sancte, szentmise, szentbeszéd, szentségekhez járulás, a templom gyakori felkeresése alkotják az ünnepet. Búcsúnapjára a plébános idegen szónokot hívjon; de a szomszédos papokat is hívja meg, egy közülük mondja a szentmisét. A korcsmákban istentisztelet előtt muzsika, ének, lárma, de különösen tánc ne legyen; a tilalom ellen vétőket a plébános 10—20 garas erejéig büntesse meg a világi hatóság közbejöttével.

¹ Veszpr. püsp. lvt.: Circulares (1755.) p. 105.; Veszpr. Prot. Epp. T. XII. (1754—56.) p. 386.

² Aggravata est manus Domini super nos instar nubium densium . . .

³ Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. XVII. (1756—62.) p. 39.: Biró levele (Sümeg, 1756. nov. 16.) gr. Balassa Pálhoz.

⁴ U. o. T. XVI. (1757—58.) p. 584.: Biró levele (Sümeg, 1758. ápr. 16.) Merendá-hoz.

Sürgeti azt, hogy minden templomban legalább két harang legyen. Harangozó csak éber ember lehet, aki a viharfelhő közeledtével késedelem nélkül harangozzon. Harangszó kísérje a betegekhez az Olláriszentséget. Törődik a haldoklókkal, akikért meghúzzák a harangot és az egész hívősereg jöjjön össze értük imádkozni. A megholt híveket ajánlja a hívek megemlékezésébe.

A vasárnapi munkaszünetet keményen követeli papjainál: az üzletek, korcsmák, műhelyek az istentisztelet alatt zárva legyenek, az istentisztelettől senkit el ne vonjanak.¹ Tanult papságot, értelmes hívőket áhított. A keresztyén tanítást igen sürgette. A szentbeszéd után kérdéseket tegyen fel az igehirdető a hívekhez. Ez a szokás a legújabb időkig fennmaradt a Dunántúlon.

A temetőben gaz ne legyen, a templomok tisztaságát igen lelkére köti papjainak.²

A Status animarum terén a Codex rendelkezései után nem vagyunk ott a gyakorlatban, mint Bíró idejében. Elrendelte az egyházmegye teljes összeírását név, kor, foglalkozás szerint. Ha nem készült is el az egész belőle, csodálkozva szemléljük az alapos kimutatásokat a püspöki levéltárban.³ Nagy kár, hogy utána nem fordítottak rá annyi gondot, mint ő. V. ö. 117. l.

A papnak mindenütt ott kell lennie. Ő küldi a plébánosokat a lakodalomba, mivel jelenléte jó irányt ad a mulatásnak. Nem ellenzi a halotti torokat. Ha összejönnek a torra, lesz ebből helyes cselekedet is: résztvesznek a végtisztességen is. Annál inkább oktassa a szülőket a plébános, hogy a csecsemőt a bölcsőbe és ne magukhoz az ágyba fektessék, hátha agyonnyomják. De a legszorosabb kötelessége a plébánosnak, hogy ügyeljen a körbe-játékra; ügyeljen az uzsorásokra, a szegények nyomorgatóira; a káromkodókra; azokra, akik csak gyanúsak is a testiség bűnében; a rá-

¹ Bíró: Compendiosa ac genuina . . . i. m. p. 59, 64.

² Bíró: Compendiosa ac genuina . . . i. m. p. 66.

³ Összeírást készít a régi és új plébániákról egyaránt. Az összeírás gondos, a fentiekén kívül szól a templomokról, plébániákról, javadalomról is. A veszprémi kerület összeírása 106 oldal (O. L.: Litt. Cons. Reg. 1755. nr. 52.). A következő összeírásokat készítette el ő: veszprémi és keszthelyi kerület 1745 és 1757 évből, a budai 1755-ből, a kanizsai, a kaposvári, a següsi és palotai 1757-ből. Van összeírás a zalaegerszegi kerületből is, továbbá Sümeg városáról és környékéről.

galmazókra, a botránkoztatókra és más nagy bűnösökre. Intse, korholja, minden úton-módon javítsa meg őket. Ha munkájának nem lenne sikere, jelentse az esperesnek és ha kell, a püspöknek.¹

Nem merjük oly határozottan állítani, mint Beke, hogy Biró 1750-i concursusa volt nálunk az első nyilvános klerikusfelvétel; de igen valószínű, hogy ő vezettetett először jegyzőkönyvet a konkurzusról.² A direktóriumokat püspöksége kezdetétől Nagyszombatban nyomatta.³ Az első egyike, aki már nyomtatva küldi szét körleveleit.⁴ A hívek lelkiélete érdekében igyekszik papjai értelmi és erkölcsi színvonalát is emelni. A papi koronákra, amelyeknek Biróig alig van nyoma,⁵ keményen rászorította papjait. Papjai se-hogy sem akarták megérteni őt ezen a téren, intézkedéseit kinevették. A négy forint birság, néha duplája általánossá tette az évharmadonkénti papi összejöveleket. Ezeken nemcsak hitéleti ügyek szerepeltek, hanem szeretettel szó esett a paptársak foglalkozásairól is.⁶ Így aztán érthető a húzódozás is. Később a koronák számára még a tárgyakat is megállapítja.

A papi hibákkal szemben szigorú. Vásárhelyi András szentbékállai plébánost felfüggeszti és elmozdítja, mivel nem ment el egyik dörögdi beteghez, aki így szentség nélkül halt meg.⁷ Az elbocsátó nélkül eskető egyik plébánost, Komáromi Józsefet ugyancsak felfüggeszti.⁸ A szigorú dorgálás, felfüggesztés, bebörtönzés, kenyéren és vízen bőjtöltetés, elbocsátás nem ritka.⁹ A „kamerlik“ is előfordul helynöki és püspöki éveiben.¹⁰ A kor szomorú jelleg-

¹ Biró: *Compendiosa ac genuina* . . . i. m. p. 69, 71, 75.

² Beke: *Hist. i. m. III.* p. 174.

³ Veszpr. püsp. lvt.: *Prot. Epp. Veszpr. T. II.* (1745—48.) p. 34.

⁴ Ádám: *i. m.* 413. l.

⁵ Beke: *Hist. i. m. III.* p. 238.

⁶ Zalaegerszegi pléb. lvt.: *Circulares sub Martino Biró.* p. 109. — Halimba, Arács, Vázsony, Kislőd plébánosát 1758-ban 4 forintra bünteti, mivel indok nélkül elmaradtak a koronáról (Veszpr. püsp. lvt.: *Prot. Epp. Veszpr. T. XVI.* (1757—58.) p. 572.).

⁷ U. o. T. IV. (1752—55.) p. 460.

⁸ U. o. p. 57.

⁹ U. o. T. XII. (1754—56.) p. 494, 498, 517, 614.; T. XVI. (1757—58.) p. 55—56, 488, 572.

¹¹ Veszprémvárm. Múzeum: oklevéltár nr. 26.; Veszpr. püsp. lvt.: *Prot. Epp. Veszpr. T. XVI.* (1757—58.) p. 488.

zetességére, a csavargásra nagyon haragudott. 1750-ben körlevélben közli, hogyha a csatangoló szabari papot megfogathatja, megvesszőzteti.¹ A bicskevidéki papok erős díjakat szednek, keményen fellép velük szemben.² A készületlen papot lerendeli a hívek előtt a szószékről.³ A nép közt élő hagyomány szerint sohasem lehetett tudni, hol és melyik pillanatban jelenik meg. Akárhányszor a plébános ott látta meg szószéke alatt a népből kiemelkedő püspököt, aki — nem egyszer — megrótt a szónokot, lepirongatta és maga ment fel helyette. De viszont egyik papját mindjárt a szentbeszéd után kanonoknak terjesztette elő.⁴

Azt nem mondhatta neki senki: ide nem, de amoda elmegyek plébánosnak. Erre csak az elbocsátó volt a válasz.⁵ Nem szerelte az idegenből jötteket: „Már annyira szaporodott magam nevelésem is, más, és főképpen illetlen Subiectumokra szükségem nem lévén.”⁶

A gyengébb papokkal szemben tanúsított szigorának okát azonban inkább a papságról vallott evangéliumi felfogásában kell keresnünk. Ha már a közönséges remetét is ruhája miatt világító fáklyának tartotta;⁷ érthető, ha papjaitól megkívánta, hogy világosodjék világosságuk.

A papjait emellett is igazán szereti, kedves fiainak hívja őket és magát papjai jószágos atyjának tekintli.⁸ Türelmes hozzájuk.⁹ A kegyurakkal¹⁰ és a néppel szemben védelmükre kel. Kioktatja őket

¹ Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. VI. (1750—51.) p. 95.

² U. o. T. XVI. (1757—58.) p. 559.: Bíró levele (Sümeg, 1758. márc. 24.) a bicskei plébánoshoz.

³ Annales seu Hist. i. h. I. p. 38.; Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. V. (1749—50.) p. 347—48.; Bernáth György ügyvéd levele (Bécs, 1750.) Bíróhoz.

⁴ Beke: Hist. i. m. III. p. 174.

⁵ Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. XVI. (1757—58.) p. 602.: Bíró levele (Sümeg, 1758. ápr. 28.) helynökéhez.

⁶ U. o. p. 31.: Bíró levele (Sümeg, 1757. márc. 23.) Rosty Jánoshoz.

⁷ U. o. Circulares (1759.) p. 262.

⁸ U. o.: Prot. Epp. Veszpr. T. XVI. (1757—58.) p. 517.

⁹ Amikor a salomvári pap, Zavodszki Mihály azt kérdezi felterjesztésében, hogyan kell zsidót keresztelni, pironogatás nélkül útba igazítja. U. o. p. 329.

¹⁰ Festetics Kristóf a keszthelyi plébánosnak a csehivel leendő kicserélését kéri tőle, mivel a nép anyagi okok miatt így óhajtja. Bíró Festeticsnek határozott nemet mond. Megokolása az, hogy a török és kuruc időkben a nép megromlott; az egyháziaktól a szolgálatot megköveteli, de ha az illendő ellátásáról esik szó, a vállát vonogatja. Előbb tegyék rendbe a járandóságokat. U. o. T. XVIII. (1758—62) p. 491.: Bíró levele (Sümeg, 1761. febr. 4.) Festetics Kristófhöz.

a pásztor megbecsülésére.¹ Bizonyos Kozma nevű katolikus embert, aki a papját megütötte, bebörtönöztetett és kiközösítette egy időre.²

Sok plébános nyomorog ebben az időben;³ ezért nem követelik tőlük a 200 frt-os hadi hozzájárulást.⁴ Biró ismeri ezt a helyzetet, igyekszik mindenképpen segíteni ezen. Ahol a plébános évi fizetése a 150 frt-ot nem üti meg, haladék nélkül megteszi a kellő lépést a plébánosok országos pénztáránál. Örül, ha csak pár napi előnyhöz juttathatja is őket.⁵

Az apostoli látogatásoknál mindig jegyzékbe vételi a helyi járandóságokat, hogy a néppel szemben legyen mire hivatkozni. Szabályozza papjai és a béke érdekében a stólát; azt kéri a Helytartótanáctól, hogy mindama helyeken, ahol kisebbet fizetnek, egyöntetű magasabb stólát állapítson meg; ahol pedig bevett szokás szentesítette a magasabbat, ez maradjon továbbra is. Általában a lélekpénz 50 kr., a keresztelezés egy mariánus, a bevezetés egy septenarius.⁶ Ott, ahol zürzavar van a járandóságok körül, ő rendelkezik, pl. Keszthelyen.⁷

Igyekezett az évi terheket a lehetőség szerint levenni a népről úgy, hogy ingatlanra változtatta vagy váltította át a terhet, hogy a pap független legyen és ne egyék panaszos kenyeret. Elve: igazságos és kevés teher, de megélő pap.⁸

¹ Veszpr. püsp. lvt. : Prot. Epp. Veszpr. T. XVI. (1757—58.) p. 155. : Biró levele (Sümege, 1757. jún. 23.) ismeretlen-hez.

² Veszpr. püsp. lvt. : Prot. Epp. Veszpr. T. XIV. (1745—58.) p. 42.

³ Salacz Gábor : A Cassa Parochorum története. Különlenyomat a bécsi m. Történetkutató Intézet Évkönyvének III. évf-ből 1933. 3. l.

⁴ Zala vm. lvt. : Prot. Comit. Szalad. 1741—44. (1742. febr. 26.) p. 261—63.

⁵ A tapolcai kerület új plébániái részére kieszközli, hogy a fizetéskiegészítést ne a bevezetés, hanem a határozat napjától kapják (O. L. : Litt. Cons. Reg. 1755. nr. 669.).

⁶ O. L. : Cassa Paroch. 1761. Veszpr. Dioec. nr. 1. : Biró felterjesztése (Sümege, 1761. nov. 30.) a Helyt. tanácshoz; Veszpr. püsp. lvt. : Prot. Epp. Veszpr. T. XVIII. (1758-62) p. 518.

⁷ Rendelkezése ez : keresztelezés 17, bé-avatás 4 kr., a plébánián kívüliek esküdtetése 2, a belüliek 1 frt. Öreg halott 30, kisebb 15 kr. Énekes mise 1 frt., „lassu” mise 27 kr., halottas prédikáció 1 frt., kivonat 1 frt. A kir. rendelet szerint egy egész telket (szántó, rét) teljesen megmunkálnak a hívek. A város adjon 50 köből gabonát, tűzfát pedig alku szerint. Veszpr. püsp. lvt. : Prot. Epp. Veszpr. T. XVIII. (1758-62) p. 508. : Biró levele (Sümege, 1761. márc. 23.) Festetics Kristófhöz.

⁸ Veszpr. püsp. lvt. : Prot. Epp. Veszpr. T. XVIII. (1758 - 62.) p. 495. : Biró levele (Sümege, 1761. febr. 13.) Festetics Kristófhöz.

A magáéból is segít az érdekes papokon. A váli plébánosnak átengedi a dézsmát; hisz oly szegény és becsülettel szolgálja az egyházat, legyen valami kis hasznoskája.¹

Papjai ezért félve tisztelik ugyan, de ragaszkodnak hozzá. Papsága a legkevésbé sincs vele oly feszült viszonyban, mint káptalana. Papsága általában jobb is, főként egyházkormányzata vége felé a gróf Pálffy Miklós által megadott képnél.

Törődik elaggott papjaival is. Az aggpapok házának létesítése nem az ő nevéhez fűződik ugyan, de már az ő idejében kezdték meg a gyűjtést ilyen alap létesítésére.² 1760-ban már 1915 frt. kamatozásra kihelyezett tőkéje van a papi nyugdíj-intézménynek.³ Érdeme Birónak, hogy gondolatát papjai is megértették és így vált lehetővé, hogy kiváló papja, Kiss Pál nagyprépost a nyugdíjas papok otthonát felépíthette.

Biró működésének nem egy módja és eszköze felett eljárt az idő; viszont nem egy gondolata átment az életbe; 200 év multán is tanulhatunk belőle. De sokkal többet ért el Biró a XVIII. század hitéleti pezsdítőjével, éltetőjével, a Szentháromság-kultusszal. A Szentháromság-sodalitas vagy — mint tévesen nevezik — kongregáció, helyesebben társulat az időrendben korábbi Mária-kongregációk mellett, sőt ekkor már felettük, az akkori hitélet legjelentősebb szerve. Amazoktól abban különbözik, hogy benne előkelők és egyszerűek együtt vannak. Budán az országos előkelőségek mellett ugyanabban a szervezetben élnek és buzgólkodnak az egyszerűek is.⁴ A Szentháromság-kultusz hatalmas reakció a Szentháromságtagadó, tehát keresztiségvesztélyeztető tanítások ellen.

Félreértések elkerülése végett megjegyezzük, hogy Biró ezt a kultuszt és intézményt nem kezdeményezte és alapította, bár egyesek így írják. A Szentháromság-társaságot Budán és Pesten 1725-ben a kir. udvar állította fel. De már prédikál ott Biró, bicskei plébános korában. Ellenben ő vezette be egész egyházmegyéjében

¹ Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. X. (1745—54.) p. 110.

² Grubanovics Zsigmond zalaegerszegi esperes, plébános a papi nyugdíjas ház építésére a kerületből 75 frt. önkéntes adományt küld be (U. o. T. XVIII. (1758—62.) p. 69.).

³ Veszpr. püsp. (Koller-féle) lvt.: fasc. 13. nr. 19.; Dr. Lukcsics Pál és Dr. Pfeiffer János: i. m. 147—51. l.

⁴ Oratio de Laudibus . . . i. m. p. 10.

a társulatot.¹ Biró Márton meg is védi a Szentháromság-társulatot. Rómában kissé félnek, hogy az eretnekeknek gúnyolódásra szolgáltat alkalmat a hármas szám túltengése: a ruhák háromszínűek, az alamizsnás persely, kulcs, az alamizsna hármassága stb. Biró hevesen sürgeti a megerősítést: a hármas szám nem okozott botrányt, ő tudja. Inkább sokan meglátták a halása alatt.²

Biró az egyesületi életet általában kedveli, a mélyebb hitélet gyújtópontjait látja benne; szívesen látja pl. a férfiak, nők számára szeretetgyakorlatokban tevékenykedő Szent Anna-társulatot Lesence-tomajon,³ de a szíve mégis a Szentháromság-kultuszhoz húz.

Gyönyörű virágzásra ő juttatja el a Szentháromság-társaságot úgy, hogy jellegzetessége ma is az ő egyházmegyéjének. A reggeli u. n. „Szentés” ma is megvan a székesegyházban.⁴

Külön társulatot szervez a Szentháromság imádására, tiszteletének fokozására.⁵ Az imádságok, énekek sajátjai. Maga írja meg a szabályokat, áhitatgyakorlatokat a Lelket őriző Látogatás, még inkább az Angyali Társaságnak Szövetsége, Szent Háromság Hármasság dicsérete címen. Minden hívét, akár él, akár ezután születik, a Szent Háromság társulat tagjává jelenti ki.⁶ A társulat tagjai naponta kötelességszerűen elmondják a Szentest, az angyali olvasót. A nép összesereglik Veszprémben és az egyházmegye egyéb templomaiban a reggeli misén történő Szentés-imádságra. Ha csak „valamely szorgosabb egyházi, vagy más egyéb világi nagyobb foglalatosságok, avagy pedig egészségtelenség nem akadályoztatták... összejönnek és ott mint Isteni szeretettel lángodozó Kerubim vagy Szerafim teli torokkal kiáltja: szent, szent, szent a seregek Ura, Istene, tellyes az ég és föld az ő dicsőségével.”⁷ Ettől az imarésztől vette nevét az ájtatosság.

¹ Róka: i. m. p. 486.

² Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. T. XVIII. (17⁸8—62.) p. 420—21.: Biró levele (Sümeg, 1760. ápr. 9.) Merendához.

³ Veszpr. püsp. (Koller-féle) lvt.: 1754. fasc. 36. nr. 23.

⁴ V. ö. Nyilvános ájtatosságok Vezérkönyve a veszprémi egyházmegye számára. Veszprém, 1922. 66—76. l.; Dr. Vanyó: i. m. 306. l.

⁵ Beke: Biró Márton. i. m. 174. l.

⁶ Biró: Angyali Társaság, i. m. III. kiad. 26. l.

⁷ U. o.

Amikor megkezdik, maga a püspök is ott van a tömegben elvegyülve és azzal együtt magasztalja a Szentháromságot.¹ Ha Veszprémben tartózkodik, soha el nem mulasztja.² Ha szaporábban mondták, hangosan közbeszólt és megállította a népet: „Atyám-fiai, lassabban, mert az Isten nem hallgat meg bennünket.”³

Az anyagi olvasót gyakran előimádkozta ott, ahol még nem ismerték kellően. Az ájlatosság élénkítő betéteit, a saját énekeit előénekelte. Közben buzdító beszédet is mondott. A vidéki látogatósokon a plébánost és a népet ő vezeli be a Szentháromság imádsába.⁴

Az áhítatgyakorlatok, énekek, buzdítások, a kieszközölt búcsúk bősége a katolikus nép körében rendkívül népszerűsítik az anyagi olvasót.⁵ A kifelé hatást meghozták a fényes újholdvasárnap körmenetek. Biró az újholdvasárnapokat rendkívül szerette. Nem félt tőlük, nem látott pogány maradványt bennük. Ismerte mélységes értelmüket, fokozta megértésüket a Szentháromság-kultusszal. A plébániák számára eleinte saját költségén, 6—6 körmöci aranyon vesz hordozható Szentháromság-szobrokat; ezeket viteli újholdvasárnapokon a körmeneteken a legnagyobb fénnel.⁶ Az erőre kapott egyház diadalmeneteinek szánta a körmeneteket. Valóban azok lettek. Kovács Ferenc veszprémi képfaragó 3 aranyért készít Szentháromság-képet az összes plébániatemplomoknak. Az első Egerszeg kapta.⁷ A képeket kevésbé, a körmeneti szobrokat annál job-

¹ Róka: i. m. p. 488.

² Oratio de Laud. i. m. p. 11.

³ Beke: i. m. III. p. 175.

⁴ Drágalatos Halála. i. m. 7. l.

⁵ Biró püspök kieszközölte, hogy XIV. Benedek 1750. nov. 14-én apostoli áldás küldése mellett minden egyházmegyei hívőnek, aki a Szentest fennszóval, felváltva, nem sietve, együttesen, azaz összhangzással, egyenlően, azaz ugyanazon hangon, ájtatosan, a kellő helyen és időben elmondja, 7 évi és 7-szer 40 napi búcsút engedélyezett. Azoknak pedig, akik a Szentest egész éven át naponként végzik és a ker. királyok és fejedelmek egyességéért, az eretnekek és minden bűnösök megtéréseért, az Anyaszentegyház felmagasztalásáért imádkoznak, továbbá évszakonként (Szentháromság vasárnapján, szeptember, advent és Nagyböjt III. vasárnapján) meggyónnak és megáldoznak, mindegyik alkalommal, tehát évente négyszer teljes búcsút engedett.

⁶ Volt keletük ezeknek a szobroknak. Hovatovább minden katolikus család szerzett magának. A bicskei plébános (1758.) azt jelenti a püspöknek, hogy a szobrocskákat alig győzik a szobrászok és festők készíteni. A zalaegerszegi esperes ugyanezt jelenti.

⁷ Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. XI. (1748—56.) p. 315.

ban szorgalmazták Biró és esperesei. A mezőkomáromi plébánost megrójjá, hogy keveset tett a Szentháromság-kultuszért és a szobor beszerzéséért.¹ Hogy a szegényebb templomok is beszerezhessék, árát leszorítja a mesterembereknél 17 frt-ra.²

Egész egyházmegyéje a Szentháromságot magasztaló kórus. „Áldván a tellyes Szent Háromságot mindenkor, magasztalván mindenütt, és el annyira terjesztvén tiszteletét, hogy nincsen Veszprimi megyében helység, nincsen templom, nincsen város, nincsen falu, nincsen ház, nincsen ucza, nincsen mező, a'hol nem dicsértettnék a tellyes Szent Háromság, a'hol ének szóval nem zengedeznének: öregek, Iffiak, Férfiak, Asszonyok, nagyok és kicsinek teli torokkal kiáltják: Dicsőség Atyának . . .”³

A veszprémi vár gyújtópontja a Szentháromság imádásának. Ennek külsőleg is kifejezést adott, amikor székesegyháza oldalán, egyházmegyéje szívében nagy gonddal, 28.647 frt. 56 kr. költségen⁴ a „Sz. Háromság egy Istennek Statuáját, maid csak nem oly formán, mint Pesten vagyon“ fölállíttatja⁵ 1749—50. években, de úgy, hogy még 1752-ben is folyik rajta a munka. A hazai barokknak — Biró szerint praelegans⁶ —, művészi és tiszta kőből alkotott jellegzetes emléke. „A háromság szimbolumaként háromszög alakjában van kiépítve. A háromszögalakú oszlopfőn a Szentháromság hajdan aranyozott csoportja ül dicsfénnel övezve. Az oszlop déli lapos oldalán a Szent Szűz alakja felett két koronát tartó angyal foglal helyet. Az oldalakon jobbra és balra, valamint a háromszög hátsó élén egy-egy angyal fogja közre a Szent Szűzet. A Szűz lábai alatt az építtető kőből faragott címere áll ezzel a felírással:

„StrVebatVr Pro GLorla CVLtvqVe DIVInO
AeVlterno Vnl et TrIno
A Blro Antlslte MartIno.“ (1750)⁷

¹ Veszpr. püsp. lvt. : Prot. Epp. Veszpr. T. XV. (1756—57.) p. 142.

² U. o. T. XVI. (1757—58.) p. 594. : Biró levele (Sümeğ, 1758. ápr. 20.) helynökéhez.

³ Drágalatos Halála . . . i. m. 7. l.

⁴ Napló. 224. l.

⁵ Veszpr. püsp. lvt. : Prot. Epp. Veszpr. T. IX. (1748—56.) p. 123—24.

⁶ Napló. 224. l.

⁷ Magyarúl: Az örökkévaló Három-egy Isten
Dicsőségére és tiszteletére
Biró Márton püspök állíttatta. (1750.)

A címer alatt két aranyozott relief van, amelyeknek egyike Szt. Magdolnát, másika Szt. Márton lovas alakját ábrázolja. A dom-
borművek alsó része a szobor talapzatánál kőből épített oltárasz-
talra ér le s mintegy oltárképül szolgál. Az oltárlappal egyvonal-
ban lévő s alapzatúl szolgáló kiszélesedés három csúcsánál, az

A VESZPRÉMI SZENTHÁROMSÁG-SZOBOR.

oltártól balfelé Szt. István, jobbra Szt. Imre és hátul Szt. Flórián
szobrai emelkednek, amelyeket kívülről a szobor felső vasrácsos
kerítése övez. Ez az utóbbi stílusosan kőoszlopokkal van kiképezve,
egyöntetűségét a háromszögek csúcspontjánál elhelyezett Szt. Mik-
lós, Szt. Márton és Nepomuki Szt. János szobrai megszakítják
ugyan, de az egészek hatását élénkítik. Magának a főoszlopnak
oldalain jobbra Szt. Katalin és Szt. Pál, balra az oltártól Szt. Anna

és Szt. Péter aranyozott reliefjei a kőoszlop egyébkénti ridegségét változtatossá teszik. A művészien megalkotott és szobrokkal körülrakott Szentháromság-oszlopot ezenfelül a tér kitöltésére és a barokkhatás emelésére amorett fejek, némely helyen teljes alakú Ámorok — néhol felhőket szimbolizálva — ékesítik.¹

Biró a szobrot 1750-ben Szentháromságvasárnapján ünnepélyesen szentelte. Azóta előtte naponta litániát tartatott. Az előénekes évi 10, a szombatesti mécsgyújtogató 3 frt. fizetést kapott a püspöktől.²

A veszprémi szobor is hirdetője volt ezentúl a püspök és egyházmegyéje áhitatának. Biró hitét, áhitatos buzgalmát lehelik idevonatkozó körlevelei.³ Országszerte tudták, hogy Márton püspök szíve a teljes Szentháromságé. Amikor Moczfa István egerszegi bíró bajában levelet ír hozzá, kéri „arra az Fölségesre az tellyes Sz. Háromság s egy bizony Istenre, az kinek Excellentiád különös Nagy Tisztölőjő.”⁴ Ezt el is mondhatta Moczfai arról, aki folyton azt is sürgette, hogy a nép munkára menet, onnét jövet Szentháromság-énekeket énekeljen. Biró hatása az, hogy Egerváry József, Zala vármegye főjegyzője, 1741-ben a Szentháromság nevében kezdi a jegyzőkönyvet.⁵ A legnagyobb lendítője volt annak a hitéleti mozgalomnak, amelyre tekintettel XIII. Kelemen 1759-ben az összes vasárnapokra, amelyeknek nincs praefatiojuk, elrendeli a Szentháromságét.⁶ A legszebb eredmény mégis az, amire Biró büszkén mutat rá, hogy 1728-ban alig 30 ember látogatta a veszprémi székesegyházat, most pedig kicsi lett.⁷ Ez az ájtatosság mindenütt tömött templomot jelentett.

A Szentháromság tisztelete beszivárgott, terjedt a protestánsoknál is.⁸ A távoli Kolozsvár is a Szentháromság-kultusról ad

¹ Dr. Lukcsics Pál — Dr. Pfeiffer János : i. m. 104—06. l.

² Veszpr. püsp. lvt. : Prot. Epp. Veszpr. T. XVIII. (1758—62.) p. 799.

³ 1757. évi nov. 25-i körlevele mondja : „Omnis nostra actio, conatus, et operatio, tota denique mea et mihi commissorum vita non sit aliud, quam continua laus, et ineffabilis glorificatio Ss. Trinitatis.”

⁴ Zala vm. lvt. : Űriszéki perek. 13. fasc. nr. 18.

⁵ Zala vm. lvt. : Prot. Comit. Szalad. 1741—44. p. l.

⁶ Veszpr. püsp. lvt. : Prot. Epp. Veszpr. T. XVIII. (1758—62.) p. 61.

⁷ U. o. p. 628. : Biró jelentése (1762.) a Helyt. tanácshoz.

⁸ Veszpr. püsp. lvt. : Prot. Epp. Veszpr. T. IV. (1748—49.) p. 385. : Biró levele római agénséhez.

hírt.¹ Biró imakönyvét, liturgikus könyveit imádságaival, énekeivel, áhítatgyakorlataival átfordíttatja horvát és német nyelvre; így idegen népek körében is visszhangzik a Szentháromság dicsérete.

A Szentháromság-társulat azonban nemcsak áhítatgyakorlat; van benne szociális kereszténység, plébániai szegénygondozás is. Biró sűrűn szorgalmazza a trienti zsinat szellemében az irtalmasság cselekedeteit és ispotályok létesítését. De „mivel — írja — a szűkölködőknek, a nyomorult szegény koldusoknak, gyámoltalan özvegyeknek, árváknak segítségére, ruházására, táplálására Ispotályt nem mindenütt építhetünk, a jeruzsálemi templom mintájára, minden templomban csináltassék egy háromszögletes Ládácska. A három szögleten legyen pléhecske, mindegyik külön kulccsal nyíl-jék (pl. Egyház-Attya, Helység Birája), a födelén hasadék a pénz hányogatására.“ Ujholdvasárnap „a szentmise szokott idejekor ki-ki menjen az oltár elé, csinálja meg a keresztre feszített Krisztus képét, menjen a Kincses-Ládácska felé, vessen bele a Szentháromság tisztességére 3 pénzt vagy 3 krajzárt tehetsége és ájtatossága szerint.“ Ami egész éven összejön, azt hárman Szentháromságkor kiveszik, összeszámlálják, a „Helységben levő legszegényebb, és nyomorultabbak között osszák el.“ A tagok három árva fiút felruháznak, iskoláztatnak, három árva leányt férjhez adnak. A lelkipásztor, a „pater praeses megegyezik doktorral, borbéllyal, apothicariussal,“ hogy a szegény betegeket ellátják és orvosolják. A többit kiosztják a szegényeknek. Újévkor az esperesnek számot adnak az évi összegről, a szegények nevére és a juttatott összegről. Jelentik neki is, hogy „mi is a' mi Püspöki könyvünkbe bé-irathassuk.“²

Tagadhatatlan, hogy a világháború óta szociális-karitatív téren nagyot haladtunk, de a XVIII. század lelkiéletének „a szűkölködő emberek tárháza“ mégis meglepőbb vonása.

Erre a Szentháromság-tiszteletre építi és fel is építheti Biró az ő térítői tevékenységét. A térítési tevékenységben a második magyar ellenreformációnak az első ellenreformáció térítési ered-

¹ Veszpr. püsp. lvt. : Prot. Epp. Veszpr. T. XV. (1756—57.) p. 568. ; T. XI. (1748—56.) p. 425.

² Biró : Lelket őriző Látogatás. i. m. 101. l.

ményei lebegtek a szeme előtt. Pázmány sikere, a nagyszombati jezsuiták hatalmas eredménye nem mehetett feledésbe 50—100 év multán.¹ A térítést a XVIII. században az előkelő világiak valóssággal elvárják a papságtól.²

Biró Rómába küldött jelentése szerint 115,097 már gyónó katolikus él öt vármegyére terjedő egyházmegyéjében. Püspöksége alatt 3774 egyén, az ő külön buzgalmából 145 egyén tér meg.³ Biró maga 400-ra teszi az 1746—56 között visszatérő protestánsok számát.⁴ Zalára a már gyónó 51,253 katolikus mellett 520 konvertita esik.⁵

Birót erőszakos térítőként szokás emlegetni. Nem akarunk ezen a téren az állítástól minden alapot elvitatni. Bizonyára lehetnek a megtérők közt olyanok, akik részben azért lettek katolikusok, mivel Biró és még inkább a vármegyéek abban a helységben a protestánsoktól visszavették, esetleg elvették, lerombolták a templomot, a lelkészt, mestert eltávolították, a prot. vallásgyakorlatot megszüntették⁶ és csak katolikus templomban katolikus papoknál elégíthették ki vallási igényeiket.⁷ Bizonyos azonban, hogy épen ilyen helyeken nagyon is szilárdakká tette a megpróbáltatás a protestánsokat. Biró kiment a vidékre térítő útra is, amelyről — a korhoz képest — nem hiányzott a hatalom sem. Eősiben összedoboltatta a protestánsokat; a község főterén prédikált nekik az egyedül üdvözítő Anyaszentegyházról. Aztán kinyitatta templomukat, elvégzi a kiengesztelést, a felszentelést, miséz benne. A magával hozott plébánost és oskolamestert mindjárt be is vezeti.⁸ A

¹ Az egyetlen nagyszombati jezsuita rendház 1615—1690 között 50 főnemes családot, 25 községet, kb. 40,000 hívőt vezetett vissza. (Dr. Vanyó: i. m. 51. l.)

² Marczali: Gróf Pálffy Miklós főkancellár emlékiratai. i. m. 47. l.

³ Martini Bironij Padani episcopi Veszpr. villicationis ratio et relatio . . . Benedicto Papae XIV. reddita. i. m.

⁴ Napló. 190 l.; Bpesti egyet. könyvtár (kézirat) i. h. p. 75. — Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. XII. (1754—56.) p. 579.

⁵ Napló. 291. l.

⁶ Biró idejében 28 helyről űztek el prot. lelkészt és 40 helyen szűnt meg a prot. vallásgyakorlat. — V. ö. Függelék.

⁷ Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. XII. (1754—56.) p. 579. — 1751-ben ajánlja Hochburg grófnőnek, hogy mint földesúr Csákrényben szüntesse meg a protestánsok vallásgyakorlatát, majd ő ad papot. (U. o. T. VI. (1750—51.) p. 505.)

⁸ Napló. 284. l.; Beke: i. m. III. p. 234.

hívek jó része még keményebb lett, de egy része közelített a katolikus vallásgyakorlatokhoz. Zalaegerszegről, amelyet a hitújítás alig érintett s nem is volt az u. n. inarticulált helyek között (1681. évi XXVI. tc.): a kevés beszivárgott protestáns, főként kálvinista lakost földesúri jogán távolítja el.

De ebből még nem következik, hogy Bíró nem lelki fegyverekkel harcolt. A megtérők közt vannak a protestánsokon kívül zsidók, görögkeletiek és unitáriusok is. A zsidókból, akik ellen pedig a 18. században nem volt vallási harc, 18 konvertitája van. Nemcsak egyházmegyéjéből, de távolabbról is vannak megtérői: a zágrábi egyházmegyéből, Erdélyből, Csallóközből,¹ sőt Morvából (Krems) is. Aztán nemcsak hatalmi szóhoz szokott jobbágyok és köznemesek vannak a megtérők között, hanem oly egyéniségek is, akikre a hatalomnak állandóan nem volt hatása. Nehezen állítható az, hogy akkor, amidőn a protestánsok már oly nagy törvényes védelemben részesültek hazánkban, Bíró csak úgy hatalmi szóval téríthetett volna nemcsak egyszerű hívőket, hanem jegyzőt, iskolamestereket és prédikátorokat is. Hubai Bálint nemesdédi kálvinista lelkész megtérése feleségével és két gyermekével, Bitskey György magyarbarnaki, Szakmáry István, Csoó István bodajki, Katona Jónás hobolyi, Harmonia Mihály marcali lelkészek;² továbbá Harmonia János kötcsei lutheranus iskolamester, a szepezdi iskolamester,³ a kajári jegyző feleségével, 4 gyermekével⁴ — megtérése talán még sem tulajdonítható Bíró püspök világi (főispáni) hatalmának, hiszen Somogy, Zala és Fejér megyékre nem is terjedt az ki; hanem sokkal inkább azoknak a lelki fegyvereknek, amelyekkel Bíró hite terjesztéseért harcolt. A *Compendiosa c.* könyve tartalmazza a meggyőzésre szolgáló lelki fegyvereket.

Tény az, hogy Bíró nagyon eredeti és megkapó eszközöket, hatásokat vesz igénybe. Érdekes pl. Hubai Bálinttal való esete. Ez a kálvinista lelkész maga írja meg Birónak, hogy katolikus lesz

¹ Csepri Ádám és Vámos András alistáli polgárok Sümegre hozzá jönnek megtérésre. — Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. X. (1745—54.) p. 289.

² Beke: i. m. III. p. 230.

³ Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. XVIII. (1758—62.) p. 572.: Bíró levele (Sümeg, 1761. okt. 1.) a zalai alispán-hoz.

⁴ Napló. 289. l.

és már régóta rokonszenvez ezzel a gondolattal. Hívei eme szándéka és a katolikusokkal való jóviszonya miatt megverték.¹ Biró Nagycsütörtökön és „számtalan eretnekek jelenlétében Püspöki mód szerént a Cathedralis Templomban“ veszi át. A püspök prédikál a megtérésről és az igaz hitről. Aztán „a Kalvinista hosszú tólgában az egész nép előtt a Praedikator előbbeni hamis tudományát kárhoztatván,“ a katolikus hit „födhetetlen igazságát, és az ellenkező tudományok hamisságát szép okokkal bizonyította.“ Nagy volt a katolikusok öröme, a máshitűek szomorúsága. „Már most a Visitation főképpen az eretnek helyeken mindenütt velem hordozván azon megtért Praedikátort.“² Mindenesetre nagy feltűnést kelthetett a kálvinista lelkész kálvinista vidékeken Biró püspök társaságában. Sokakat gondolkozóba is ejtett az eset; akárcsak Katona Jónásé.³ Őt 57 évi prédikátorság után naponta láthatták Veszprémben szentmisét hallgatni és Biró Márton imádságát, az anyagi olvasót buzgón imádkozni. Nem esik nehezére elismerni egykori tiszteletlenségeit; feleségét, gyermekeit is arra kéri levelében, kövessék őt a kat. hitre.⁴

Nem magyarázza meg maradék nélkül a megtéréseket sem a hitehagyókkal való okos és nemes bánásmódja,⁵ sem a konver-

¹ Veszpr. püsp. lvt. : Prot. Epp. Veszpr. T. III. (1747—48.) p. 63—64. — Megtérését a Helyt. tanács is tudomásul vette (O. L. : Litt. Cons. Reg. nr. 225. ; u. o. Concept. Ref. 1747. nr. 85.).

² Veszpr. püsp. lvt. : Prot. Epp. Veszpr. T. X. (1745—54.) p. 242—43. : Biró levele (Sümeg, 1747. ápr. 19.) Rimanóczy Antalhoz.

³ Eleinte összeütközésbe került az államvallással. Katolikus szülöktől származó katolikus házassulokat, vagy vidéki, nem hozzátartozó reformátusokat törvény ellen összeadott. Ezért a marcali plébános és főbíró elfogták és egy plébános őrizete mellett Veszprémbe vitették. Biró a legkedvesebben ment ki szekere elé és levétette róla a bilincseket, a franciskánusoknál gondoskodott számára helyről. Az ügyet a Helytartótanács megvizsgálta (O. L. : Litt. Cons. Reg. 1749. nr. 348, 442 ; u. o. Concept. Exped. 1749. nr. 47, 61. ; Veszpr. püsp. lvt. : Prot. Epp. Veszpr. T. V. (1749—50.) p. 3—6.)

⁴ Veszpr. püsp. lvt. : Prot. Epp. Veszpr. T. V. (1749—50.) p. 3—6.

⁵ Az apostatákkal szemben tudta éreztetni a törvény szigorát is ; de jellemzőbb a velük való bánásmódra vonatkozó körlevéli utasítása : „Ha valamelyik hitehagyó (apostata) tisztí fenyítő szék elé kerül, az ilyenekhez tüstént Krisztus gyengédségével és szelídségével közelsen a plébános ; kedvességgel oktassa őt a hit alapelemeire és így vezesse vissza Krisztus aklába. Aki ingadozik, azt kolostorba, szemináriumba, illetőleg plébánosokhoz, iskolamesterekhez juttassák, a hit elemeire oktassák, ruhával, élelemmel lássák el, magasabb tanulmányokra segítsék. Ha pedig ehhez nincs tehetsége, adják jó kat. iparosokhoz mesterségre. A vegyesvallású szülőket kedveskedve vegyék rá, hogy gyermekeik katolikus vallásúak legyenek.“ (Zala vm. lvt. : Prot. Comit. Szalad. (1748—50.) p. 222—27.)

titákról való gondoskodása sem. Az áttértek támogatása az egyházi jellegű jótékonyági intézményeknél vezérfonálként húzódik végig ebben a korban.¹ Országosan gondoskodtak az egyház részéről ebben az időben a visszatérőkről, azok nyomorának enyhítéséről a Pozsonyban 1750-ben alakult és Szent István király oltalma alatt működő confraternitas-sal.² Biró különlegesen is törődött azokkal, akiknél, mint pl. a lelkészeknél, kenyérvesztést is jelentett a megtérés. „Kedvezni szoktam nekik, sőt táplálom és ápolgatom őket.”³ Udvarában tartotta a lelkészeket. Épígy a gondozatlan vagy másvallásúak nevelésére jutott katolikus vagy elhagyatott másvallású gyermekeket Sümegre vitte és ott gondoztatta.⁴ Másokat, köztük Hubait, a piaristák gondozásába adott.⁵ Katona Jónást szabadon engedi és a veszprémi franciskánusoknál kap lakást.⁶ Thury 108.000 forintra létesített térítési pénztáráról is tud, amely az egyházba térőket tartotta el. De Biró erről nem tesz említést. Ellenben magánosoknak küldözget pénzsegélyt. Pl. a megtért szepezdi oskolamesternek 8 frt-ot küld.⁷

A megtértekkel szemben való gondoskodásánál többet jelentett a „Szentés.” A „Szentés”-nek nevezett anyagi olvasótól meg telnek a templomok, a fényes, nyilvános körmenetekre fölfigyelnek a protestánsok. A puritanizmus nagy ürként és sebként jelentkezett náluk. A katolikus áhitat bensősége, szépsége, vonzóereje, léleknyugtató vigasztalása megkapta a hideg katolikust, a tévelygőt, az elszakadtat. Csak úgy özönlöttek a legtávolabbi tájakról is Veszprémbe és Sümegre, ahol a megtérés műve formai befejezést nyert. Oly nagy számmal vannak a fölvételért esedezők, hogy amikor a püspök a templomban nyilvánosan kiveszi tőlük a hitvallást, a püspök térdein felnyitott Evangéliumot mind elérni egyszerre nem

¹ Dr. Vanyó: i. m. XXXI. l.

² Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. XVIII. (1758—62.) p. 572.: Biró levele (Sümeg, 1761. okt. 1.) a zalai alispánhoz.

³ U. o. T. V. (1749—50.) p. 579.

⁴ U. o. T. XV. (1756—57.) p. 446—47.

⁵ U. o. T. XVII. (1756—62.) p. 108: Biró levele (Sümeg, 1757. nov. 5.) a veszprémi piaristákhoz.

⁶ O. L.: Litt. Cons. Reg. 1749. nr. 348, 442.

⁷ Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. XVIII. (1758—62.) p. 572.: Biró levele (Sümeg, 1761. okt. 1.) a zalai alispánhoz.

tudják. Ezért mellette jobbról és balról 4—5 pap is tartott még evangéliumos könyvet.¹

Mindez azt mutatja, hogy térítő sikereinek titka nem egyházi és világi hatalma, hanem az a hatás, amelyet imái, énekei, beszédei, de legfőképp körmenetei idéztek elő.

Térítő hatása széles körben jelentkezik. Országszerte folyik a térítés. Példája hat másokra is. Nemcsak maga „ingerlette” a másvallásúakat a katolikus hitre; kanonokjait is elküldi vidékre efféle „ingerlés”-ekre, ha azt hallja, hogy itt vagy ott meghalt, vagy eltávozott a pásztor. Igaz, hogy meg is kergették néha az ingerlőket. Pl. 1753-ban Lovason az asszony nép seprűkkel szalasztotta meg a térítés előtt a térítő kanonokokat és a kíséretet.²

A pápai franciskánusok 1716—80 közt, de főként mégis az ő idejében 217 kálvinistát és 210 lutheranust térítenek vissza.³ Sárkány Gábor egerszegi plébániájában 1748—50 közt a meglé-
rők és az akatolikuss zülöktől származó katolikus gyermekek száma — névszerint — 43.⁴ Lécs Ágoston tihanyi apát 1741—47 közt 38 konvertitával dicsekszik.⁵ Dravecz József veszprémi kanonok 60 akatolikus megtérítésének érdemére hivatkozik.⁶

A térítő Biró maradt meg leginkább az utókor emlékezetében. Térítői sikereinek titka a magasra emelt hitélet és ennek lelke, a Szentháromság-társulat.

¹ Napló. 289—90. l.

² Beke: Hist. i. m. III. p. 240.

³ Liszkay Antal: Okmánytár 131. l.

⁴ Veszpr. püsp. lvt.: Sárkány Gábor plébános jelentése 1750. márc. 25.

⁵ A Pannonhalmi Szt. Benedek-rend története. Bpest, 1907. XI. 52, 118. l.

⁶ O. L.: k. o. Concept. Referad. 1760. nr. 53.

IX.

Biró püspök pályája delelőjén.

Biró már eddigi munkájával valóra váltotta a maga-alkotta püspök-ideált, amely Szent Pál gondolatának¹ barokk átírása. A püspök szerint „tartozik nyáját szeretni, segíteni, ápolgatni és szerelmes édesgetéssel magához vonzani, hódítani. Minden tsavargás, tétovázás és darabosság nélkül a földhetetlen igazságnak egyenessége szerint helyessen és igazán az Isten népét tanítani, igazgatni, és vezélni; az Anyaszentegyház parancsolati ellen tusakodókat keményen megfenyíteni, feddeni, dorgálni, és meg is büntetni.”² Ez Biró felfogása a püspökről. Működésében igyekszik megvalósítani. Kitűnik ez a Rómába küldött limina-jelentésből³ és Róma elismeréséből.

Róma a klasszikusan összeállított, mérhetetlen munkáról tanuskodó első (1752) Ratio, relatio-ból, amelyet elfoglalt önmaga helyett küld a pápához, meglátta Biró munkájának értékét. Jelentése, vagyis sáfarkodásáról számadása jelentős, mint korrajz, mint sokoldalú munkásságának tükre; egyben hű képe a XVIII. századbeli veszprémi egyházmegyének vallási, erkölcsi, népesedési és egyéb viszonyaira nézve. Szól az egyházmegye privilégiumairól, határiról, a káptalanról, a megyebeli szerzetesházakról, a klerikusok neveléséről, az egyes esperesi kerületek plébániáiról külön-külön, állapotukról, lélekszámukról, még az özvegyek számáról is; a püspöki

¹ I. Tim. 3, 2. ; II. Tim. 4, 2.

² Biró: *Compendiosa ac genuina*. i. m. p. 002.

³ A *Visitatio liminum*, az u. n. limina-látogatás ősrégi szokás az egyházban; már I. Leo idejében megtaláljuk a nyomát. V. Sixtus alatt (1585.) törvény az, hogy a megyéspüspökök személyesen vagy akadályoztatásuk esetén követ által az apostolfejedelmek sírját meglátogassák, ugyanakkor egyházmegyéjük állapotáról a *Congregatio Concilii*-nek jelentést adjanak. Történjék ez a Rómától való távolság szerint 3, 4, 5 vagy 10 évenként. Hazánk püspökei 4, később (1909.) 5 évenként jelennek meg (V. ö. Huszár Elemér: *A Visitatio liminum*. Bpest, 1904.; Dr. Vanyó: i. m. XIII—XV. l.).

jogokról, javokról; azok visszaszerzéséről, az általa létesített plébániákról; azokról a templomokról, amelyeket építtetett, restaurált vagy visszavett; a megtérített zsidókról, protestánsokról és szakadárokról; a megtérített protestáns lelkészekről; a székesegyházról és művéről, az Enchiridionról is.

Róma fölfigyel azokra, amik Magyarországon a királynő ősi városában és az egyházmegyében történnek. Érthető. Biró élete a munka adataiból tevődik össze. A delelőjén áll annak az életnek, amelyhez 205 templom és kápolna létesülése és helyreállítása; 87 plébánia fel- és helyreállítása; 19.805 hívő megbérmálása, 29 irodalmi mű, személyes apostoli út, közben naponta 4—5 saját kezével leírt és elmondott prédikáció¹ fűződik. Öt vármegyére, 200 km-es átmérővel Zalaháshágytól Budáig és Pócsmegyerig terjedő egyházmegye és amellet Veszprém vármegye politikai, főispáni kormányzása az ő gondja. Közben törődik azzal is, hogy Sarvally-nál helyén van-e a határkő; Egerszegen Moczfai vagy Fördös lesz-e a bíró. Egyetlen emberre nem kevés munka ez. Bécs és Róma egyaránt csodálkozik.

A királynő már 1746. márc. 22-én m. kir. tanácsosnak,² 1747-ben pedig közismert érdemeiért kinevezi valóságos belső titkos tanácsosának³ és elírásból a király kancellárjának.⁴ Biróra jellemző, hogy a kir. tanácsosságnak jobban örült, mint a magasabb utóbbinak. Ez a felemelés a kegyelmes urak közé elkövetkezendő volt Biróra; kérnie is kellett, mint másoknak is. Mégis itt a nyilvánvaló érdemeket, amelyekről a kinevezési okmány beszél, meg is lehetett találni. A cím abban az időben több súlyt jelentett, mint ma. Biró mint új kegyelmes a királynő meghagyá-

¹ Napló. 358. l.

² O. L. : k. o. Concept. Exped. e Martio 1746. nr. 34. ; Zala vm. lvt. : Prot. Comit. Szalad. 1744—48. (1746. aug. 4.) p. 373. ; Veszpr. vm. lvt. : Prot. Comit. Veszpr. T. I. (1745—48.) p. 166—67.

³ U. o. T. X. (1745—54.) p. 60. ; Zala vm. lvt. : Prot. Comit. Szalad. 1744—48. p. 925.

⁴ Az elírást a kir. kancellária vette észre és figyelmeztette az udvari kancelláriát az ügy rendbehozására, mivel az esztergomi érsek jogait sérti, a veszprémi püspököt pedig nem illeti (O. L. : k. o. Concept. Exped. e Octobr. 1747. nr. 41, 115.).

sára és a pécsi püspök felkérésére Szigetváron installálja gróf Batthyány Károlyt a somogyi főispáni székbe.¹

Ennél többet jelentett az az apostoli Breve, amelyet 1750. nov. 14-i kelettel XIV. Benedek pápa küld neki válaszképen azokra a levelekre, amelyekben Biró az ő munkáját a Szentszéknél vázolja. XIV. Benedek magasztalja buzgóságát, főpásztori erényeit, tudását. A Szentatya gondjai és megpróbáltatásai közt az ő munkája a vigasztalódás. A legmelegebben fejezi ki örömét e felett és érdemeit kitüntető jelzőkkel illeti. A legnagyobb szeretettel (peramanter) küldi neki apostoli áldását, mint különleges jóakarátának bizonyosságát.²

Biró boldog. Küzdelmei dícséretét kiérdemelte. Ez lelkének legnagyobb gyönyöre.³

Idehaza is figyeli őt valaki: fiatal arisztokrata, nemrég hagyta el az örökvárost, még nem is felszentelt pap és pár kilométernyire Veszprémtől, mint rátóli prépost közvetlen szemlélője Biró munkájának. Ez a férfiú Fraknoi gróf Esterházy Károly. Nagy a tudása; nagy a vagyona: a pápai hitbizomány. Ez adta meg a lehetőséget ahhoz, hogy bekapcsolódjék Birónak a katolicizmust erősítő és plébánia- és templomépítő mozgalmába, mint egyházmegyei kegyúr. Megalakítja a káptalanfai és petendi plébániát, eltávolítja a petendi lutheranus mestert és beiktatja a plébánost. Már állnak templomai Káptalanfán, Arácson és Petenden.⁴ A példa nyomán folytatja a templomépítést; a hagyomány úgy tartja, hogy 99 templomot épített; századiknak szánta a félbenmaradt devecserit. A 27 éves figyelő, mint a hitbizomány örököse és az 56 éves püspök, mint főispán, 1752-ben együtt szabadítják fel a katolicizmust a Dunántúl legkényesebb pontján, Pápa városában. Az ifjúnak egyik levele is, amelyben a hercegi kegyúrtól Rátótra kapott prezenta megerősítését kéri, mutatja kölcsönös megértésüket. Örül annak, hogy Biró az új petendi plébániára az ő jelöltjét engedte.

¹ Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. X. (1745—54.) p. 60, 280, 283.

² Maga a levél is a legelőkelőbb levéltári sorozásban — *Epistolae ad Principes* — található. V. ö. Okmánytár.

³ „Laborum meorum laudem merui. Cum summa animi mei voluptate.” Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. XVIII. (1758—62.) p. 413—16.

⁴ U. o. *Abbatiae et Praepositurae ac Canonicatus*. 1748—90. fasc. I.

Ha sokáig Sümegen marad, harangot küld oda Petend számára megáldásra.¹ Viszont Biró figyelmes vele szemben. 1750-ben levélileg hívja meg Sümegre, hogy résztvegyen a barátoknál folyó dispután, amelyet két veszprémi teológus az egész teológiából tart előkelő közönség előtt.²

Az ifjú figyelmi Maulbertsch sümegi kibontakozását. Pápa, Eger építkezései érlelődnek már Esterházy lelkében. Készül Eger helyreállítására, a kalapos királlyal vívandó egyházi és nemzeti küzdelmekre.³

Biró megbízása hívja fel mind gr. Zichy Ferenc (1701—83), mind Szily János (1735—99) figyelmét Maulbertschre. Biró élénk levelezést folytatott Zichyvel, Győr alkotó püspökével.⁴ Ez a levelezés⁵ a fiatal udvari papnak, Szily Jánosnak, a későbbi első szombathelyi püspöknek kezén megy át Zichy-hez.⁶ Ezek a levelek befolyással lehettek Szily jövődjő kialakulására, mert Zichy alkotásain, Szily munkáin és vallási-nemzeti harcain ott van szemmel láthatóan Biró hatása. Gr. Esterházy mellett Szily a másik vezére a II. József ellen folyó küzdelemnek. Ő is protestáns származású; egyházpolitikája szinte azonos Biróéval. Az uralkodó iránt való érzelme kevésbé meleg, ami Mária Terézia és II. József különbözőségéből is következik. Szily is munkaadója Maulbertsch-nek.

Így érik a XVIII. század második felének szellemi vezérlele Biró hatása alatt.

¹ Veszpr püsp. lvt. : U. o. Gr. Esterházy Károly levele (Pápa, 1751. jan. 1.) Biró püspökhöz.

² U. o. Prot. Epp. Veszpr. T. VI. (1750—51.) p. 134. : Biró levele (Sümeg, 1750.) gr. Esterházy Károlyhoz.

³ Gr. Esterházy Károly (1725—99.) Pozsonyban született. Atyja tárnokmester. Tanulmányait Nagyszombatban, Rómában végzi. Mint rátóti prépostot (1744—59.) közben 1748-ban pappá szentelik. 1752-ben esztergomi kanonok, 1755-ben a Helytartótanács tanácsosa, 1759-ben 34 éves korában váci, 1761-ben egri püspök (1761—99.) Felfedezhetők benne a Biróval rokon vonások. Évenként megvizitálja egyházmegyéjét; író és mecénás; épít, alkot: 17 plébániatemplom, 16 iskola tűződik nevéhez. Egert ő teszi a paloták városává. Építeti a liceumot. Kemény ember: nemzetéért, egyházáért úgy harcol, hogy Bécsben kegyvesztett lesz. Kedves vonásai: gyóntatni szeret, székhelyén résztvesz a közajátosságokon. Koránkelő, mértékletes, pompakerülő (V. ö. Kollányi Ferenc: Esztergomi kanonokok. Esztergom, 1900.).

⁴ Biró „inviolabilis cultus”-sal viseltetik iránta (Győri püsp. lvt. : Biró levele (Sümeg, 1761. nov. 13.) gr. Zichy Ferenchez). — Zichyt kéri fel a főispáni beiktatás elvégzésére. Zichy, mint idősebb püspök, atyai és baráti érzelmekkel figyelmeztet a nálánál különben öt évvel idősebb Birót.

⁵ Egyik levél (Sümeg, 1761. nov. 13.) külzetén Szily feljegyzí a küldő nevét : Martinus Biró.

⁶ Szily János Felsőszoporon született vegyes házasságból. Rómában végzi tanulmányait. Mint Szombathely első püspöke nagykonfeciójú mecénás, szervező, alapvető. V. ö. Dr. Géfin Gyula : A szombathelyi egyházmegye története. Szombathely, 1929. I. 21-158. l.

X.

Biró és a szerzetesek.

Amíg Biró az egyházmegyét szervezi, majdnem mindenütt szemben találja magát az egyházmegyében élő szerzetesekkel. Ennek a harcnak a Birón kívül álló okai számosak. Biró természetét magyar emberek is nehezen szívelték, nem csodálhatjuk, hogy a XVIII. században idegenekkel megrakott szerzetesrendek nem tudnak vele megbékélni. De Biró sem szerethette az idegen föld, szellem neveltjeit. Belső szellemük sok fogyatékoságot mutat. Általában elpuhultak. Gyakran botrányok közt élnek, a lelkekért vagy az Istenért keveset, vagy semmit sem tesznek, a püspöki jurisdictioval nem törődnek.¹

A rendtagok száma nagy a lelkipásztorkodó világi papsággal szemben. De egyébként is világszerte bizonyos izgatás folyik a szerzetesség ellen. Hatása érezhető már Mária Terézia intézkedéseiben is. A század közepétől kezdve mindinkább eltávolíttatja a szerzeteseket a plébániák vezetéséből.² 1769-ben kezdi a klastromok számának csökkentését; a kolduló rendek új szerzetesházainak keletkezését pedig 1747-ben megtiltja.³ Éppúgy azt is megtiltja, hogy 25 évnél fiatalabb egyén szerzetesi fogadalmat tegyen. Gr. Pergen emlékirata már az iskolákból való kiszorításukat szorgalmazza, helyükbe világiakat és világi papokat kíván.⁴ Érik a jezsuiták feloszlásának gondolata; József trónörökös szerzetesellenes intézkedései már küszöbön vannak.

A szerzetesek világszerte kiváltságaik tengerére hivatkoznak és makacskodnak a Congregatiókkal és püspökökkel szemben. A

¹ Napló. 234—35. l.; Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. V. (1749—50.) p. 40.

² Dr. Vanyó: i. m. 51. l.

³ Dr. Friedreich: i. m. 29. l.

⁴ Szilágyi: i. m. VIII. 348, 450. l.

német limina-jelentések is a kivételezett (exempt) kolostorok ellenállását, mint a püspöki reformtörekvések főnehézségét említik.¹ Plébániával kapcsolatos templomaikban akadályozzák a püspöki látogatást. Ezzel szembe kerülnek a trienti zsinat (XXV. de regularibus cap. XI.) rendelkezéseivel és XIV. Benedek Firmandis kezdetű constitutiójával (1744). Házasságoknál assistáltak, az apácák gyóntatására akárhányszor a megyéspüspök tudta nélkül küldöttek gyóntatókat. Mindmegannyi visszaélés. Ellentét támad a világi papság és szerzetesek, másrészt a most tényleges jogaiba belépő püspök és a rendek között. A püspökök nem tettek különbséget az exemptio és a nullius-állapot között, a kiváltságok ellen törték. A szerzetesek csak addig ismerték el a püspököt, míg a gyóntatási felhatalmazást megkapták.² Biró 700 éves küzdelmet folytat, amely csak külső okokból szünetelt előtte. Zalavár, Tihany apátsága szinte alapításuktól fogva harcoltak a püspöki joghatóság ellen.³ A szentmártoni apátság már a középkorban igyekezett a somogy megyei plébániákat kivonni a püspöki joghatóság alól.⁴ De most már igen veszélyesnek látta Biró a szerzetesek ténykedéseit, amelyek alkalmasak arra, hogy szépen meginduló apostoli munkáját megakasszák. Ennek a munkának megakasztását Biró nemcsak az exemptiókban látta, hanem magukban a szerzetesekben is, akik a valóságos, vagy képzelt kiváltságokhoz ragaszkodtak. Ez volt a küzdelem előidézője.

Amikor a kánoni látogatásokat megkezdi, már előre tudja, hogy a szerzetesek ellenállnak. Ezért jó eleve (1746. okt. 10.) elküldi híres kiscsörbői levelét területe szerzetesházainak. „Mint pásztor látogatja — úgy mond — a nyáját és azt kell hallania, hogy a lelkipásztorkodó szerzetesek nem akarják megengedni a vizitát. Pásztori szelídséggel, de egyszersmind püspöki tekintéllyel és mint apostoli delegátus elrendeli, hogy a Lib. 6. Decret. Tit. 7. Cap. 7. Finalis; Conc. Trident. Sess. 7. cap. 7. de Reform. et Sess. 25. cap. 11. és XV. Gergely Inscrutabili Dei providentia kezdetű bul-

¹ Dr. Vanyó: i. m. 4. l.

² Dr. Vanyó: i. m. 52. l.

³ Dr. Holub József: Zala megye története. Pécs, 1920. I. 332—40.

⁴ Monum. Romana episc. Vespr. Bevezetés 12. l.

lája szerint törvényellenes szándékuktól elálljanak, őt mint megyéspüspököt illő és megjáró tisztelettel fogadják, plébánia-templomukba bevezessék, a gondozásuk alá tartozó hívekről számot adjanak. Ő az Apostoli Szentszéktől és a királyi felségtől nyert hatalommal és tekintéllyel jelenik meg náluk. Ha kiváltságosak, a helyszínen hitelesen igazolják be.¹

Ő maga állapítja meg a lépés teljes eredménytelenségét.² Tekintsük át a küzdelmet rendről-rendre.

A fehér és kiváltságos premonstreiekkal Türjén kerül összeütközésbe. Lelkipásztorkodnak jól, rosszul. Van ugyan Birónak dézsmapere is a türjeiekkal;³ de az igazi harc mégis a püspöki hatalom és tekintély körül folyik. 1746. okt. 12-én küldöttei, Parraghy László, Zala vármegye főbírája és P. Vencel piarista megjelennek Türjén; a királynő levelével és a püspök rendeletével próbálják igazolni a canonica visitatio jogosságát. A püspöki rendeletet a premonstreiek félretették, mivel ők a győri egyházmegyéhez tartoznak és rendjük kiváltságos.⁴ Türje mögött a gradeci apát, a csornai prépost vonultatja fel a látogatás ellen az érveket.⁵ Bíró ismételtén Rómát kéri, hogy Türjét szorítsa rá büntetésekkel és fenytetésekkel az engedelmességre.⁶ Ez történik 1751-ben és még 1757-ben is panaszkodik, hogy a korábbi nyakasság miatt a vizitálás nem történhetett meg.⁷ Végre is gr. Zichy Ferenc győri püspökhöz fordulnak, aki azlán gr. Batthyány József prépostot, a későbbi hercegprímást küldi az egyházmegyéjéhez tartozó Türjére, mint specialis visitator, akinek látogatása csak a plébániára, illetőleg főoltárra terjed ki.⁸

A ferencesek kolostorai nagy számmal voltak az egyházmegyében és pedig marianusok, ladislaiták egyaránt. A veszprémivel

¹ Napló. 232—33. l.

² U. o.

³ Zala vm. lvt.: Prot. Comit. Szalad. 1753—54. p. 342.

⁴ Csornai prem. házi lvt.: fol. 121. nr. 19. (A csornai levéltári adatokat dr. Horváth Tibor tanár úr szíves közléséből adjuk.)

⁵ U. o. fol. 121. nr. 19, 23.

⁶ Napló. 296. l.

⁷ Napló. 309. l.

⁸ Csornai házi lvt.: fol. 122. nr. 16.

nem volt baja. 1675-i bevonulásuk, még inkább templomuk 1727-i elkészülése óta sok protestánst térítettek meg.¹ Ez Biró szemében mindenesetre jelentős érdem volt. Nincs panasza a fehérvári kolostorra sem, amely püspökét ismeri és buzgón dolgozik.² De a sümegi, hetési (búcsúszentlászlói), keszthelyi, andocsi, següsi (segesdi), atádi kolostorokkal annál inkább áll a harc az előre bocsátott okok miatt.³

A sümegieknél érdekes perek szerepeltek még ezentúl. A barátok nem engedték meg a püspöknek, hogy a szomszédos rezidenciából átjárót építsen templomukba a kolostoron át. A püspök t. i. nem akart az utcán át a templomba jutni. Róma a szerzeteseknek adott igazat. Biró részben ezért is létesített 1759-ben új plébániát,⁴ 1761-ben elveszi a barátoktól a plébániát, amelyet már körülbelül 100 éve vezettek. Sümeg eléggé hozzájárult ahhoz, hogy a franciskánusok elveszítsék Biró püspök jóakarát az egész vonalon. Még Szapáry Péternek sem engedi meg a franciskánus barát megtartását Ercsiben, aki pedig családjának a franciskánusok iránt érzett hálájára hivatkozik. Biró azt feleli, hogy a Szapáry-családnak száz módja van a hála gyakorlására; de ő nem engedhet, mivel a felséges királynő nem akarja a szürke barátok lelkipásztorságát.⁵ Buda környékén a barátok konventen kívül láttak el plébániákat (Tököl, Érd, Tárnok, Perkáta). De „mivel sokféle excessusok, háltmaradások tapasztaltak, a fölséges Asszony külön parancsolattya mellett a konventekbe visszaküldettek.“ Biró azt tartja: „A barát konventjén kívül olyan, mint a hal a vízen kívül.“⁶

A jezsuiták iránt hangoztatja ama tiszteletét, amelyet kicsi korától érez velük szemben. De óvakodik attól, hogy világi papokká átvegye őket. Azokat, akik „már voltak valami szerzetben, de leginkább, ha jezsuiták voltak, nem örömmel fogadom be

¹ Prot. Venerabilis Conventus Veszpr. Ord. Min. p. 27.

² Napló. 235. l.

³ Napló. 231—35. l.

⁴ Veszpr. püsp. lvt. : Prot. Epp. Veszpr. T. XVIII. (1758—62.) p. 283.

⁵ Veszpr. püsp. lvt. : Prot. Epp. Veszpr. T. XVI. (1757—58.) p. 381, 385. : Biró levele (Sümeg, 1757. okt. 23.) gr. Szapáry Péterhez. Ennek levele (Muraszombat, 1757. okt. 13.) Biróhoz.

⁶ U. o. p. 367—68. : Biró levele (Sümeg, 1757. szept. 30.) egyik gróf generalishoz.

Dioecesisembe, mert ezek szokásképpen magokról sokat szoktak tartani.”¹

Hamarosan nagyon felgerjed ellenük. A győri jezsuita rendház II. Ferdinánd királytól megkapta a nagy pusztulás után az

BIRÓ ARCKÉPE A VESZPRÉMI PÜSPÖKI PALOTÁBAN.

egykori veszprémi szentdomonkosrendi nővérek falvait, javait és jogait. Ezeknek (Padrag, Veres Berény, Kenese, Kajár, Vámos) központja Vörösberény. Engedélyével kápolnát építhettek a falvak-

¹ Veszpr. püsp. lvt. : Prot. Epp. Veszpr. T. XVII. (1756—62.) p. 93—94. : Biró levele (Sümege, 1757. szept. 17.) gróf Berényi Borbálához.

ban. Ajánlotta nekik, hogy amíg ő végleges plébánost adhat, lelkipásztorkodjanak.¹ Az elődei által a falvakba bevezetett plébánosokat a kálvinisták súlyos bántalmazások után elkergették. Biró Felsőőrshöz csatolja a helységeket, mint filiálisokat, a jezsuiták hálálkodásával. Püspöksége alatt azonban a területet át akarták játszani a jezsuiták az esztergomi érsekség kezére. A győri jezsuiták, mint missionáriusok működnek itt. Közülük Szaili (Saydl) Mihály a lepényi plébános tiltakozása ellenére és hirdetés nélkül esket. Vízkeresztkor házaldásokat végez Kajáron, a mezőkomáromi plébánia területén.² Biró eltételét és felfüggesztését kívánja a tartományfőnöktől.³ Kénytelen — úgymond — feljelenteni őket Rómában, amiért az ő püspöki joghatóságát megvetik.⁴ De az egyesekkel való ellentéte és az átlépőkkel szemben tanúsított ellenszenve magát a rendet nem érintette: vonzalma és tisztelete a rend iránt változatlan.

A cisztercitákkal is éles volt a helyzet, amit a ciszterciták annyival inkább csodálnak és rossz néven vesznek, mivel Biró eleinte egész más reményeket keltett bennük. Amikor mint új püspök Bécsből hazatérőben betér Zircre, 100 frt-ot adott templomukra. „Többet is teszek még — mondotta. Nemcsak patronusuk, hanem barátjuk is akarok lenni.“ De 1747-ben — panaszkodnak — egész másként történt. Vizitatorokat küld Zircre. A ciszterciták mint vendégeket és nem mint vizitatorokat fogadják őket. Ezek viszont azt hangsúlyozták, hogy ők nem a szerzetesházak, hanem csak a falut akarják megnézni. Ez ellen a szerzetesek tiltakoztak: nemcsak a kolostor és a szerzetesek, hanem javaik, alattvalóik, szolgálk is fel vannak mentve minden püspöki joghatóság és vizitáció alól. Azok eltávoztak; de a falukat (Soly, Polány, Berénd) megnézték. A ciszterciták keserűen kifakadnak Biró ellen. Az sem hozza közelebb őket, hogy amikor a ciszterciták földesúri joggal Magyarpolányban megszüntetik a kálvinista vallásgyakorlatot, a megelőző nagy jogi csatában a ciszterciták oldalán Biró is részt vesz.⁵

¹ Veszpr. püsp. lvt. : Prot. Epp. Veszpr. T. III. (1747—48.) p. 504.

² U. o. T. XVI. (1757—58.) p. 182—92.

³ U. o. p. 496. : Biró levele (Sümege, 1758. jan. 9.) Langeth provinciálishoz.

⁴ Napló. 361—69. l.

⁵ Historia Domest. Monasterii Zirciensis. Liber I. p. 70—75, 113—20.

A viszony megromlásában annak is része volt, hogy Zirc Dubniczay kanonokkal, Biró ellenségével igen jóviszonyban volt. A ciszterciták tudásukat és nevelésüket Heinrichauból hozták; a magyarsággal kevés volt ekkoriban a kapcsolatuk, sőt magyarul jórészt nem is tudnak.¹ Ezenkívül Biró is más volt a diadalút örvendezéseiben, mint a kötelességteljesítés komoly mezején. A ciszterciták falvaikban, birtokaikon nem ismerték el a püspöki joghatóságot. Annál kevésbbé ismerték el Zircen. Berénden a lelkek pusztulása nem fontos, de az exemptio annál inkább. A püspöktől megtagadják a tiszteletet és engedelmességet. A felbujtogatott hívők még a misézést sem engedték meg a vizitatoroknak.²

Biró élete végéig sürgeti a zirci perjelt, hogy igazolja iratokkal kiváltságukat.

A szerzetesek közül legtöbbet harcol mégis a bencésekkel és pedig a főapáttal és rendtagokkal egyaránt. 1752-ben a kir. Tábla előtt perli a pannonhalmi főapátot a somogyi plébánosok elmaradt dézsmarészéért. Viszont az 1753. évi aug. 30-i megyegyűlésen Egerszegen Kecskéss László kapornaki bencés apát ünnepélyesen tiltakozik az ellen, hogy Biró püspök az ő birtokain tizedet akar szedetni. A tihanyi apátsággal azért hadakozik, mivel a tevékeny, de erkölcsileg kifogásolható apát, Lécs Ágoston kétszer is megghiúsította Biró tihanyi vizitáját.³ A Tihanyhoz tartozó Tósokon a szerzetesek a lelkek gondozását elhanyagolták, a tiszteletet és engedelmességet a püspöktől megtagadták.⁴

A szalavári apátsággal való küzdelme volt a leghosszabb és legérdekesebb. III. Károly 1715. jún 28-án a szalavári apátságot a még a babenbergiek által alapított hatalmas göttweigi apátságnak adja. Göttweig osztrák bencései nem viselték eléggé gondját a magyar apátságnak. Ezért a Helytartótanács 1743-ban királyi rendelkezésre kimondja, hogy a szalavári apátság csak akkor tarthatik Göttweighez, ha Göttweig Zalavárott megfelelő épületekről

¹ Napló. 235. l.

² Napló. 235, 258. l.

³ A Pannonhalmi Szent Benedek-Rend története. Bpest, 1907. V. 111. l.; XII. b. 306; XI. 43—54. l.

⁴ Napló. 258. l.

és a szerzetesek kellő ellátásáról gondoskodik.¹ Mindez nem került el a nemzeti és hitéleti szempontból kényes püspök figyelmét. De nemcsak az említett rendelkezések, hanem saját tapasztalatai is segítik és készítetik a fellépésre. 1746. okt. 5-én megy Szalavárra kánoni vizitára a bencésekhez. Kartöry József apátsági tisztartó nem törődve a Helytartótanács rendelkezéseivel, az iskolamesterrel elrejteti a templomkulcsot, a híveket nem engedi a templomhoz és a püspökhöz. A templom körül levő temetőben teljes díszben várakozó püspök körül lassan-lassan mégis gyülekezik a nép. Ennek segítségével előkerítik a kulcsot is. A püspök a bajok forrását a túltengő szerzetesi kiváltságokban látja; élesen kikel azok ellen és sürgeti a Helytartótanácsot, hasson oda a királynőnél, hogy az efféle „képzelt” kiváltságok miatt — *per praetensivas eiusmodi imaginarias exemptiones* — a lelkek üdve kárt ne szenvedjen.² Figyelme ezentúl még inkább ott van Szalaváron. Hivatalos vizsgálatra Sárkány Gábor zalaegerszegi esperes-plébánost küldi a szalavári zilált állapotok ügyében.³ Sárkány több ízben ki is száll, utoljára 1746. dec. 1-én. De nemcsak Szalavárott, de még a hozzátartozó, Zalaegerszeg mellett fekvő Csácson is megnehezítik a munkáját. Itt Kartöry nem engedte meg az összeírást, még kevésbbé eresztette be a templomba. De így is megállapíthatla, hogy meglehetősen elhanyagolt állapotban van minden. Voltakép Zalaegerszeg látja el Csácsot lelkiekben már több éven át; de újabban a hívek nagy botrányára Kartöry tisztartó ezt sem engedi meg neki.⁴ Biró püspök 1747. évi febr. 7-én tudósítja minderről a Helytartótanácsot. Ebből megtudjuk, hogy Sárkány Gáborral megyei bizottság is kiszállott a szalavári apátságnak lelkiekben való megvizsgálására; a megye tehát szintén tanúsíthatja a pusztulás és elhagyatottság nyilvánvalóságát. Kartörynek ennél nagyobb bűne is van. Amikor a megye küldöttei Biró főesperesével összeírásra Szalavárt megjelentek, magához vette a Legszenlebbet rejtő cibo-

¹ A Pannonhalmi Szent Benedek-Rend tört. i. m. VI. 120—21. l.

² U. o. VII. 245—46. l.; Napló. 243. l.

³ Zala vm. lvt.; Prot. Comit. Szalad. 1744—48. p. 602—23.

⁴ A Pannonhalmi Szent Benedek-Rend tört. i. m. V. 111. l.

riumot, csakhogy a püspökkel szemben apátja állítólagos exemp-tioját megvédje.¹

Végre is elfogy Biró és Sárkány türelme. Az apát beismerte, hogy Kartöry tőle kapott utasításokat.² A két magyar nemes bele-únt abba, hogy német barátok dacolnak a vármegyével,³ Helytartó-tanáccsal, püspökkel. A német szerzeteseket és papokat úgy sem szerették nálunk már III. Károly korában sem. Villongásokról tudunk.⁴ Sárkány Gábor 1748. jan. 6-án Zalaapátiba két hajdút küldött, hogy fogják el és megkötözve vigyék Egerszegre az administra-tort. Az elfogatás nem sikerült. Az apát tiltakozást, a püspök ellen-tiltakozást jelent a vármegye színe előtt.⁵

Sárkány erélyes lépésének a hatása megvolt: a terjedelmes összeírások elkészülnek. Eszerint szomorú 1748-ban Szalavár képe. A templom romlásnak indult, nincs sekrestye, orgona, szószék, pad, keresztkút, szenteltvíz, gyóntatószék, de még Oltáriszentség sincs.⁶ Az emberek az idegen bencések, a szerződötett kóbor franciskánusok és világi papok mellett sorjában múlnak ki szent-ségek nélkül.⁷

A királynő 1749-ben Piazol Odilot nevezi ki szalavári apát-nak.⁸ Valamikor működött Szalavárott. Ez a körülmény némileg enyhített a helyzeten. A vármegye 1750. jan. 8-i és 1751. márc. 15-i közgyűlésén kölcsönösen tiltakoznak, csatáznak a püspök és apát. De az apát késznek nyilatkozott arra, hogy az apátságot rendbe hozza már csak azért is, hogy az hiteshelynek újra meg-feleljen. Az iratokat a vasvári káptalantól hamarosan vissza is szerzi.⁹ A vármegye komoly feltételeket szab 1755-ben az apátnak: a bencések magyarok legyenek és törődjenek az istentisztelettel, szalavári jövedelmeiket magyar egyházi célokra fordítsák.¹⁰ A vár-

¹ Napló. 234. l.

² Zala vm. lvt.: Prot. Comit. Szalad. 1744—48. (1748. febr. 17.) p. 969.

³ U. o. p. 956, 994—95.

⁴ Haus-, Hof- und Staats-Archiv (Ungarn): Specialia (Ecclesiastica) fasc. 274.

⁵ Zala vm. lvt.: Prot. Comit. Szalad. 1744—48. (1748. febr. 17.) p. 969.

⁶ A Pannonhalmi Szent Benedek-Rend tört. i. m. VII. 391—92. l.

⁷ Napló. 244. l.

⁸ A Pannonhalmi Szent Benedek-Rend tört. i. m. XV. 117. l.

⁹ Zala vm. lvt.: Prot. Comit. Szalad. 1753—54. (1753. márc. 12.) p. 89.

¹⁰ U. o. (1756. márc. 16.) p. 30.

megye és az apát küzdelmét Biró egyideig várakozva figyelte. De 1756. febr. 16-án kirendeli Szalavár és a hozzátartozó Zalaapáti, Rada, Csács hivatalos vizsgálatára helynökét, Lenthly Istvánt, aki-
nek jelentése szerint némileg javul már a helyzet, bár még min-
dig elegendő hiba is van. A hibák miatt teszi fel a kérdést újra
a Helytartótanácsához 1756. júl. 26-án kelt felterjesztésében: „Mi-
csoda haszna és előnye van az efféle állítólagos kiváltságoknak?”¹
Kéri a Helytartótanács útján, hogy a szalavári apátságot rendeljék
a veszprémi püspök alá. A bencések látva Biró szívósságát és
félve attól, hogy püspöki joghatósága alá kerülnek: Esztergom
joghatósága alá próbálnak menekülni előle. Tihany, Szalavár és
Kapornak egyetértenek ebben a tervben. Gr. Csáky Miklós prímás
1757-ben próbál békét teremteni köztük. Jókor. Az apát eleget tett
a vármegye kikötéseinek,² amelyek Biró szíve szerint valók voltak.
Biró iurisdictionját elismerik. A magyarul nem tudó idegen bencé-
sek nem jönnek többé a magyar kolostorba; Biró egyenes kikö-
tésére ezentúl csak magyart küldenek. Biró diplomatikusan intézi
el az ügyet, enyhít a formán. Azt írja az administratornak, Schir-
mer Lénárdnak, hogy ő voltaképp nem is visitatiót, hanem csak
investigatiót akar.³ A bencések megnyugodtak. 1758. elején Süme-
gen létrejön az egyezés. Mire megegyeznek, áll már Zalaapátiban
a ma is fennálló díszes kolostor,⁴ amelybe átköltöztek a szalavári
bencések és beköltözött az ősi levéltár is. Sőt Biró még azt is
elérte, hogy a világi plébániák az eddig megtagadott sedecimát
mindazon helyeken megkapják, ahol az apátság tizedet kap.⁵

Ez egyike ama sikereknek, amelyeket Biró — elég ritkán —
diplómáciával ért el — az egyházi és nemzeti ügy javára. Zala-
apátinak, az új székhelynek már egészen más a levegője. Az elve-
tett mag kikel. 1777-ben, amikor a két új egyházmegye felállítá-
sával az egyházmegye kisebbedik, a királynő megszünteti a kiváltsá-
gos plébániákat és bekebelezi őket az egyházmegyébe.⁶ Akcióját

¹ Veszpr. püsp. lvt. : Prot. Epp. Veszpr. T. XV. (1756—57.) p. 189—94, 227. l.

² Zala vm. lvt. : Prot. Comit. Szalad. 1757. (júl. 5.) p. 309.

³ Veszpr. püsp. lvt. : Prot. Epp. Veszpr. T. XVI. (1757—58.) p. 240—41.

⁴ A Pannonhalmi Szent Benedek-Rend tört. i. m. VII. 253—57. l.

⁵ Napló. 309. l.; Veszpr. püsp. lvt. : Prot. Epp. Veszpr. T. XVI. (1757—58.) p. 341—45.

⁶ A Pannonhalmi Szent Benedek-Rend tört. i. m. XI. 102. l.

tovább viszi a vármegye: 1843-ban az országgyűlésen sürgeti a zalavári apátságnak elválasztását Göttweigtől.¹ Ez bekövetkezik 1874-ben.

Hasonló harcokat vivott a schotten-i bencésekkel is a telki apátság miatt Pilis vármegyében. Templom, kolostor, szerzetesek nélkül egyellen jószágkezelő élt itt belőlük. Nem ismerle el Biró joghatóságát, bár elődei jogát mindig elismerték. Az oda-helyezett plébánost nem engedte működni; sőt a híveknek megtiltotta, hogy annak fizessenek, tőle szentségeket, szentmisét, szentbeszédet elfogadjanak. Majd kifizette a plébánosnak azt a 70 frtot, amellyel a hívek tartoztak és ennek fejében a maga javára lemondatta. Biró új papot küldött, de a bencés elűzte, bár őt Biró keményen megintette. Történik ez gyalázatok, botrányok között.²

Itt is megszűnt a német világ és a fegyelmezetlenség. Biró nem ok nélkül küzdött a bencésekkel. Célt is ért. Törekvését az események nemzeti és hitéleti téren egyaránt igazolták.

A veszprémi piaristákhoz való viszonya nagyon is változatos. A piaristák elődei alatt megszokták a figyelmes dédelgetést, ami öntudatukat is emelte. Volkra püspök, akinek a rend a honosítást és bekebelezését (1715. évi CII. tc.) is köszönheti,³ nemcsak gimnáziumot alapít 1711-ben számukra, hanem a jelentős egyházmegye szemefényének, az ő alapította papnevelőnek vezetését is rájuk bízta.⁴ Acsády püspök is támogatta őket és két telket ad nekik a várban.⁵

Biró, mint a piaristák növendéke, a rendről hálás tisztelettel emlékezik a generalishoz írt levelében.⁶ A rend iránt érzett jóakarátát megörökíti a rendi központi levéllár kéziratok jegyzéke is.⁷ Sőt a veszprémi piarista házitörténet is eleinte mint jóakarójukat,

¹ Zala vm. lvt.: Prot. Comit. Szalad. 1843. (febr. 13.) 279. l.

² Napló. 236—37. l.

³ Historia de ortu et progressu Prov. Hung. S. P. — Piarista-közp. lvt.: p. 299—300.

⁴ A két intézetet eleinte három piarista látta el; egy a teológia moralist adta elő 6 bölcsészetet végzett ifjúnak, kettő a gyermekekkel foglalkozott. 1713-ban már 6 piarista működik, ebből 2 a teológián. 1753-ig gimnáziumuk 4 osztályú 250—260 növendékkel. 1754-től humaniorák is vannak. Azonnal 60 ifjú jelentkezik (Csaplár Benedek: Révai Miklós élete. Bpest, 1881. 139. l.).

⁵ Vég hely: Emléklapok . . . i. m. 266—73. l.

⁶ Annales seu Hist . . . i. h. I. p. 20.

⁷ Juventutis scholasticae gymnasii Nittriensis Scholarum Piarum . . . i. h.

szükségükben segítőjüket említi. A Szent Anna-kápolna gondozását, 1745-ben a plébánia vezetését is, ami az utolsó kanonok teendője volna, rájuk bízta azzal, hogy magyar és német lelkipásztort kíván tőlük és a Szentest lelkükre köti. Megengedi rendházuk építését. Így jóformán kezükbe jut Veszprém egész hit- és szellemi élete. Lehet, hogy Biró maga is megijedt ettől a helyzettől: 1750-ben váratlanul visszavonja tőlük az építési engedélyt.¹ Pedig a viszony még jónak mondható. Több piaristának a műve az ő költségén jelenik meg. Eleinte Kácsort, a tehetséges piaristát, későbbi ellenségét is kedveli, meghívja a városon kívül fekvő kertjébe. Jóízű szórakozás után viszont Biró kíséretével a piaristákhoz megy vacsorára. Szentimrey Ferenc kanonok vacsora után latin, magyar és tót énekekkel, versekkel mulattatja az asztaltársaságot, amelyben szemmel láthatóan a püspök érzi magát a legjobban — egész éjjelig. Ez volt 1752. nyarán.² Úgy látszik, a püspök elfelejtette, hogy egyik rendtagjuk, Szokolóczy Vencel, megsértette őt. Nemcsak elfelejtette, de kész volt utána Szokolóczy könyvét kinyomtatni.³ De 1752. szept. 29-én elromlik a jóviszony. Kácsor Nemcsényi Adolf rendfőnökkel a püspöknél ebédel Lenthly és Kozorics kanonokokkal. Ebéd alatt a teológiai vitában igen messzire mentek és Nemcsényi megfélemezve magáról kijelentette, hogy sem a két kanonok, de a püspök sem hivatott ily bonyolult teológiai kérdés eldöntésére. Biró elhallgatott a meggondolatlan nyilatkozat után. A piaristák t. i. mód felett büszkék voltak az ő hit-tudósaik jónévére, akiket a püspökök is szívesen láttak szemináriumuk katedráin (Veszprém, Győr), püspöki titkárként és udvari teológusként.

Az eddig lappangó ellentét nyílt sebbé vált. A Historia írója, Kácsor, a korábban agyonmágasztalt Birót most úgy szerepelteti, hogy már Acsády idejében is kártékony ellenségük volt.⁴ Az újabb események gyűlöletté szítják benne az ellenszenvet. Biró P. Jege-

¹ Annales seu Hist . . . i. h. I. p. 19, 24, 36.

² Annales seu Hist. i. h. I. p. 41.

³ Hanauer: i. m. 34. l. — Szokolóczy Vencel (1694—1768.) piarista tanár, majd gimn. igazgató és házfőnök. Rómában a rend képviselője. Biró Veszprémben a szeminárium vezetőjévé tette (Szinyei: i. m. XIII. 1038. l.).

⁴ Annales seu Hist. i. h. I. p. 57.

nyey Józsefet nyilvánosan leparancsolja a szószékről, mivel nem készült kellően. Jegenyey az esetben belebetegszik Elveszi tőlük a plébániát. Biró szerint hanyagúl végezték teendőiket; a beteggyónatást kérőket a barátokhoz utasították.¹

Templom- és telekügyük is megérezte Biró hatalmát, noha az események szinte kényszerű egymásutánja itt is, ott is felismerhető. Alig hogy 1717-ben a reformátusok végleg elhagyták a várat, 1723-ban gr. Esterházy püspöktől megkapták a piaristák az ő templomukat. Boldogan megáldották, tornyocskájában az iskola csengetyűjét helyezték el. Harminc évig ájtatoskodott itt az ifjúság el egész 1754. máj. 15-ig. Ekkor a kiküldött kir. biztos a megyeháza építését sürgette. Biró, a főispán, szorultságában nem tehet egyebet, felajánlotta a kir. biztosnak a piaristák templom-telekét, amelyen a megyeház — ma kir. törvényszék — építését hamarosan meg is kezdték. A piaristáknak és növendékeiknek szíve hozzánőtt a helyhez; viszont a szorongatott főispán megnyugtatta magát azzal, hogy a templom úgyis rossz karban volt. Így szorultak ki az Anna-kápolnába, majd a székesegyházba, 4 évre rá pedig saját kis kápolnájukba.² A templomépítésnél is ellentétek támadtak; a vele szomszédos telket kétszer is el akarja venni tőlük.³ A piaristák Zbiskót, a vizsgálatra érkezett kir. biztos püspököt és magát a királynőt kérik védelmükre.⁴ Zbiskó közbenjárása eredménnyel járt, Biró engedékenységre hajlik; a békészerzőnek distichont készít.⁵ De a béke nem tartós.

A piaristák telke a püspöki rezidencia mellett terül el, mint ma. Voltakép két telek: egyiken az épületük, a másik a Szőke-telek. A telket fallal bekerítették a belső és külső várat elválasztó „Térj meg-utca“-nál. A piaristák új kerítését Biró az Eősiből be-

¹ Veszpr. püsp. lvi.: Prot. Epp. Veszpr. T. XVI. (1757—58.) p. 533—36.

² A veszprémi r. k. főgimn. értesítője. 1894—95. Veszprém, 1895. 25. l.

³ Annales seu Hist. i. h. I. p. 58.

⁴ Annales seu Hist. i. h. I. p. 59, 151.

⁵ O. L.: Litt. Cons. Reg. 1759. nr. 393. — Biró verse így szól:

Da SoLaMen aC respIClas
SanCta Del Mater SchoLas Plas:
ArCe Dolos aC teChnas IMplas:
Deo ConseCratos a Malo erIplas.

rendelt jobbággyokkal leromboltatja.¹ A piarista krónika szerint csak le akarta rombolni, mivel oly közel hozták a bástyát, hogy az ő kicsi fundusa állandó sötétségben lesz.² 1754-ben elveszi a fundusnak egy részét;³ husz ölet egyszerűen lemér a telekből.⁴ Kácsor és Biró egyenlő makacssággal és szenvedéllyel viszik, dagasztják a pert. 1757-ben Nemcsik békíteni akar, de elszámítja magát: ő Birónál csak rossz békeszerző lehetett. Nem ment feledésbe az a személyes sértés, amellyel a püspököt illette. Most újra ujjat húzott: Kácsort nem vitte el Veszprémből az első három év leteltével. A sümegi békekísérlet azzal végződött, hogy Biró Nemcsiket ebédre sem hívta meg, míg Kőszeghy Szaniszló piaristát ott marasztotta.

Eldől a per.⁵ Az Acsády-telkeket a rezidencia területéhez kapcsolták. Kácsor ekkor nincs Veszprémben; már szentannai házfi-nök. Utóda, Vimmer Ágoston megegyezik Biróval. Területüktől délre két házat kapnak.⁶ A telek egy része Biróé, függetlenül a pertől. A piarista *Historia Domus* oktalan huzalkodásnak nevezi az eddigi krónikás és pervivő Kácsor hétéves ellenállását.

Biróra jellemző, hogy mindjárt a per után 1.000 frt-os alapítólevelet küld a piaristákhoz. Életében hetenként egy-egy szentmisét magáért velük mondott. A családtagokért letett alapítványi miséket is ők mondják. Megbízásából ők gondozzák majdan a sírját is.⁷

Birónak fájt az a szűk püspöki telek. Nem volt igaza. De az ügy hivatalos lezárása után engesztelhetetlen sem volt. Sőt a küzdelem alatt is kiadója helybeli és távoli piarista írók műveinek. A humaniorák megnyitása (1754) után a társház megnyitását helyeselte, 20.000 drb. téglát adott is rá. A megvalósulás azonban 1767-ig késelt.⁸

¹ Véghely : i. m. 266—73. l.

² *Annales seu Hist. i. h. I. p. 159.*

³ Veszpr. püsp. lvt. : Prot. Epp. Veszpr. T. XVI. (1757—58.) p. 7.

⁴ O. L. : Litt. Cons. Reg. 1759. nr. 393.

⁵ Beke : i. m. III. p. 247.

⁶ *Annales seu. Hist. i. h. I. p. 176.*

⁷ Veszpr. püsp. lvt. : Prot. Epp. Veszpr. T. XVIII. (1758—62.) p. 505—06. ; u. o. Biró végrendelete.

⁸ Csaplár : Révai Miklós élete. i. m. 139. l.

A XVIII. század egyházi képéhez hozzátartoznak a remeté is. Ma már csak a helynevek őrzik emléküket; de a török idők után felújult középkori remeteélet vidékről-vidékre emelte vagy bomlasztotta a városi és falusi hitéletet.¹ Biró szemé mindent meg lát; a remeteségben látja az értéket. Ezért Deáki-pusztán új remetelakot épít.² De a remeteséggel annak hibái miatt is foglalkozik. Nem kiírtani, csak megfegyelmezni akarja. Rendelkezései jellemzők reá is. Elrendeli, hogy minden vidék remetái jelenjenek meg az esperesi kerület koronáján és igazolják, van-e írásbeli püspöki engedélyük a remeteségre. A korona igazoltassa őket életük, esetleg papi rendjük felől. Hibáik felett a megrovást fogadják el. A plébánosok kötelessége figyelésük és feddésük. A javíthatatlanokat az esperesek jelentsék. Egyházmegyéje területére regulájukat ő állítja össze. Külső, belső életüket Remete Szent Antal szelleméhez akarja igazítani. Ruházatuk — hosszú, bűnbánati zsákruha — silány anyagból és nem egészen fehér legyen. Hordják a rózsafűzért; ellenben fegyvert nem tarthatnak maguknál; sőt pénzt sem három éjszakán túl. Általában az alamizsnát a plébánosnak adják őrzésre. Az előírt imádságon túl naponta három Miatyánkot és Üdvözlégyet kötelesek elmondani a püspökért és ugyanannyit a hely patronusáért. Minden második vasárnap és a főbb ünnepeken gyónnak és áldoznak. A vásár- és ünnepnapi szentmisén, prédikáción állandóan résztvegyenek. Az espereseket nagy tiszteletben tartásák. A tridenti zsinatra hivatkozva eltiltja őket ama testi munkáktól, amelyeket iparosok végeznek. Az iparosokat akarja kímélni ezzel. Táncba, lakodalomba nem járhatnak. Ehelyett inkább gyűjtőterületükön az ifjúságot a hitigazságokból kérdezzessék. A gyűjtésben szorosan területükre utalja őket. Ha területükön túl gyűjtenek, a plébános szedje el tőlük.³

A szerzeteseknél és remetéknél egyaránt a hibák megszüntetése vezeli Birót; de a korszellem is támogatta őt tevékenységében. Egyházfőinket a plébániai hitélet egysége vezette. Forgách

¹ Remete élt pl. Egerszegen, Nagykapornakon, a Deáki-pusztá kápolnája mellett.

² Napló. 322. l.

³ Nagykapornaki pléb. lvt. : Biró levele (Sümege, 1759. júl. 1.) — Matricula Kapornac. ab a. 1736. ; Veszpr. püsp. lvt. : Circulares (1759.) p. 262.

Ferenc nagyszombati zsinata szerint figyelmeztetni kell a híveket, hogy ott, ahol kolostori és plébániai templomok vannak, a plébánia-templomban járuljanak szentáldozáshoz.¹

Nem lehetne Biróról azt állítani, hogy elfogult ellensége a szerzetesi intézménynek. Ahol érdemet lát náluk, elismeri. A budai kapucinus gvardián köszöni Birónak azt az elismerő tanusítványt, amely szerint a rendbeliek a promonthori plébániát jól adminisztrálták.² A mecénás még ott sem pihen, ahol harcai vannak. A sümegi barátok templomára több ízben együttesen 2842 frt-ot adott.³ A végrendelet hasonló ténykedését említi a győri jezsuitákkal szemben is.

Biró megívta harcát a szerzetesekkel. Ha a kitűzött célt mind-egyikkel szemben nem is érte el teljesen; annyit elért a 10 éves harcban, hogy ők is bekapcsolódtak a szépen megindult hitéleti munkába.

¹ Sörös Pongrácz: i. m. 789. l.

² Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. XVI. (1757—58.) p. 526.

³ U. o. T. XVIII. (1758—62.) p. 481.

XI.

Biró jogi harcai és pereit.

A térítés mellett leginkább Biró pereit jegyezte fel az utókor emlékezte. Tagadhatatlan is, hogy sokat pereskedett. Igazsága van az 1752-i feljelentésnek, hogy szüntelen perel.¹ A püspöki levéltár periratai jelentős részben az ő korából valók.

Vannak eszményi magaslaton folytatott jogi küzdelmei. Ilyen pl. a veszprémi püspökök koronázó jogának védelme, harca.² Kollányi Ferenc a veszprémi püspökök koronázási jogáról írt alapvető művében csak Volkra püspök 1714. évi és Bajzáth püspök 1790. és 1792. évi ide vonatkozó felterjesztéséről szól.³ De nem említi Biró lépéseit. Pedig igazán figyelemreméltó az a törekvése, hogy a veszprémi püspökök a királyné-koronázó jogot, amelyet Biró IV. Bélára, annak 1269-i privilégiumára vezet vissza, visszakapják. Szerinte különleges kiváltsága és előjoga Magyarország püspökei felett a veszprémi püspöknek: amint az esztergomi érsek a királyt koronázza, a veszprémi püspök a királynét. A szerencsétlen viszonyok folytán ez a jog, bár él ma is, elhalványodott. De mert a veszprémi püspökség birtokállományához tartozik és mert székesegyházának, de személyének is a méltósággyarapodását jelenti,⁴ elkövet minden lehető Bécsben és Rómában.

Az 1751-i országgyűlésen terjedelmes kérvényt terjeszt elő a királynőnek. Gizella királyné és Szent Imre herceg püspökségének kéri azt a jogot, amelyet Szent István, az első király minden időkre megadott a veszprémi püspöknek: a királyné kancellárja-

¹ Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. VIII. (1753—54.) p. 339.

² Beke: i. m. III. p. 227.

³ Kollányi Ferenc: A veszprémi püspök királyné-koronázási jogának története. Veszprém, 1901. 97—128. l.

⁴ Biró I. jelentése Rómába. Napló. 225, 293—94. l.

nak méltóságát, a királyné koronázásának és felkenésének jogát. A jogfolytonosság bizonyságául hivatkozik László, IV. Béla, Zsigmond és Ulászló idejére, mint amikor ezek az előjogok érvényben voltak. Az idők mostohasága és egyes püspökök nemtörődömsége ne legyen gátló érve az oszló igazság érvényesülésének, hisz oly soká és oly nagyon megszenvedett ez a város a töröktől . . . Volkra püspök érveit az isteni Gondviselés jóvoltából egy pór és egy nemes őrizte meg és ő tőlük szerezte vissza azokat. Innét megállapítja azt, hogy az esztergomi érsek csak bitorol jogot illt; a veszprémi püspök helyezi a családi koronát a királyné fejére. Mivel tehát kezdettől megvolt ez a jog, még a török zsarnoksága sem tudta egészen elpusztítani: kéri esengve a királynőt, hogy az említett királyok, továbbá Mária, Ágnes, Izabella, Borbála, Anna királynék nyomdokain adja meg a koronázás jogát minden kísérő joggal; vigye be a törvények közé.¹

Hogy kérvényének nagyobb súlyt adjon, első jelentésében (1752) XIV. Benedek pápa közbenjárását kéri a királynőnél.² Biró római agense, Merenda t. i. azt ajánlja, hogy a püspök a bécsi nunciust kérje közbenjárásra.³

Biró még élete vége felé is, amikor káptalanának a főpapi jelvényeket akarja megszerezni, azt hangoztatja Rómában, hogy a királyné-koronázás ősi jogon a veszprémi püspököt illeti.⁴ Küzdelme nem eredménytelen. 1790-ben, amikor II. Lipót feleségét, Mária Ludovikát koronázzák, újra felbukkan ez a kérdés. Gr. Batthyány József érsek és Bajzáth püspök megbízásából Baernkopf és Csapody kanonokok mérik össze jogi tegyvereiket a kérdés eldöntésére.⁵ I. Ferenc király döntött. Eszerint ma is a veszprémi püspök koronázza a királynét a családi koronával; ő keni meg a királynét jobb karján, tenyerén és hónalján; de a jobb vállra a primás teszi a szent koronát.⁶

¹ V. ö. Okmánytár.

² Napló. 293—94. l.

³ Veszpr. püsp. lvt.: Merenda levele (Róma, 1752. dec. 2.) Biróhoz.

⁴ U. o. Prot. Epp. Veszpr. T. XVIII. (1758—62.) p. 482.

⁵ Mindketten ex-jezsuiták.

⁶ Horváth János: A magyar királyság közjoga. Bpest, 1894. 223. l.

Jellemző jogi tusát vív Biró a kir. Helytartótanáccsal a Cassa Parochorum-nak évente fizetendő 4.000 frt. miatt. Amennyire szép volt ennek az intézménynek a célja, t. i. a szegény plébánosok segítése:¹ annyira népszerűtlen is volt egyházi körökben. Nem egyedül azért, mert adózás volt; hanem inkább azért, mert mióta III. Ferdinánd felállította (1650) és a pozsonyi kamara jövedelméből évi 6.000 frt-tal segélyezte, de még inkább a nagy javadalmasokkal tápláltatta: rendeltetésétől eltérően főként az uralkodók kölcsönnyújtó intézménye volt.² Így 1736-ban is 70.000 frt. kölcsönt vettek fel ahelyett, hogy a felgyülemlett összeget felhasználták volna új plébániák, templomok, elemiiskolák létesítésére. Biró ezért is az utasítást láthatatlanba, hallatlanba vette, mivel elég helyét találta a 4.000 forintnak egyházmegyéjében is. Se most, se később nem akart fizetni. De biztató példákat sem látott.³

1745-ben arra kéri a Helytartótanácsot, engedje át az évi 4.000 frt-ot szabad rendelkezésére, hiszen az egész világ előtt közismert egyházmegyéje állapota: nincsenek plébániák, hiányzik a templomok felszerelése. Inkább ő kér segélyt, mintsem hogy adjon.⁴ Majd a Szentszék közbenjárását kéri, hogy legalább 4—5 évig hagyják nála a pénzt; ezzel is nagyot lendíthet egyházmegyéjén.⁵ Elsorolja fizetéseit: „Honnét volna csak forintom is még ezek után?”⁶ Majd alkudozik. 1746-ban ajánlatot tesz: a lerovás mindannak betudásával történjék, amit egyházmegyéje szükségleteire tett.⁷ Bár hasonló engedményre volt már eset és viszont több

¹ A legkisebb papi fizetés: a paplakon és a hozzátartozó telken és stólán felül évi 150, 1780-tól 300 frt. Salacz Gábor: A Cassa Parochorum története. Különlenyomat a M. Történetkutató Intézet Évkönyvének III. évf.-ból 1933. 7, 12. l.

² Hóman—Szekfü: i. m. VI. 122. l.

³ Az egri, nyitrai és veszprémi püspökök három hónapon át egyáltalán nem is válaszolnak a király levelére, amely őket a hozzájárulás fizetésére szólította fel. Erdődy Gábor egri, Erdődy László nyitrai, Acsády Ádám veszprémi püspökök halálukig (1744, 1736, 1744.) nem adóznak. Salacz: i. m. 19. l.

⁴ Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. II. (1745—48.) p. 56, 63.

⁵ Ita ut brevi tota Dioecesis mea longe aliam faciem sit indutura. — U. o. p. 5—10.: Biró felterjesztése (1745. szept. 1.) a római kúriához.

⁶ U. o. T. XV. (1756—57.) p. 235.

⁷ U. o. T. II. (1745—48.) p. 314.

főpap semmit sem fizetett.¹ Birót sequestrum-mal fenyegetik.² Hiába. A Helytartótanács a királynőhöz folyamodik, hogy többé ilyen engedellenség a Cassa kárára elő ne forduljon.³ Külön futár viszi Biróhoz a sequestrum elrendelését.⁴ Biró felháborodik; időközben jan. 7. és febr. 14. közt fizetett már valamit. Így kimenekül a zárlatból.⁵ Még 1752 folyamán letisztázza tarlozását.⁶ Aztán újra nem fizet; újra meg újra halasztást kér legalább három évre, hogy Egerszegen, Sümegen, Monostorapátiban, Csehiben, Prágán, Alsópáhokon, Csökölyön a templom, Kislődön, Hajmáskéren, Csicsón, Vanyolán, Nyirádon, Csehiben a paplak építésénél, a beszerzendő püspöki könyvtárnál felhasználhassa. Nem teljesítik kérelmét. Dézmáját akarják zár alá venni. De ha ezt — írja — megteszik, egyházmegyéjében elakad minden. Igazat mond és nem hazudik.⁷ Sajnálja ide 10 évre a 40.000 frt-ot.⁸ De meg a többi püspök is hátulélban van.⁹ Azt sem felejtí, hogy elődje 20 év alatt sem ide, sem a végvárakra nem fizetett; pedig keveset adott templomokra és egyéb egyházmegyei célokra. A hagyatéka is vékony volt. Tőle meg a két célra levonnak a vaskai apátsággal 20.000 frt-ra becsült évi jövedelméből évi 4.378 frt. 38 kr.-t.¹⁰ Bizonyára más esetekről is tud.¹¹

Mikor aztán már más út nincs és Rómából is értesítik 1756-ban, hogy az udvarnál a közbenjárás eredménytelen, a meg-

¹ Salacz : i. m. 19, 23. l.

² O. L. : Concept. Referad. 1752. nr. 25. ; Litt. Cons. Reg. 1752. nr. 21, 64. ; k. o. Concept. Exped. 1747. nr. 88.

³ O. L. : Litt. Cons. Reg. 1752. nr. 21. : a Helytartótanács felterjesztése (1752. jan. 7.).

⁴ Napló. 292—93. l.

⁵ Veszpr. püsp. lvt. : Prot. Epp. Veszpr. T. VII. (1751—53.) p. 22. — O. L. : Litt. Cons. Reg. 1752. nr. 64. : a Helytartótanács felterjesztése (1752. febr. 14.).

⁶ U. o. 1752. (febr. 24.) nr. 80.

⁷ Veszpr. püsp. lvt. : Prot. Epp. Veszpr. T. XV. (1756—57.) p. 23, 235, 319.

⁸ Napló. 242—43. l.

⁹ Esztergom, Eger, Győr, Zágráb, Pécs. O. L. : Cassa Paroch. 1751. : 15, 30, 55. ; 1752. : 93.

¹⁰ Veszpr. püsp. lvt. : Prot. Epp. Veszpr. T. XVI. (1757—58.) p. 402—04. : Biró levele (Sümeg, 1757. okt. 25.) a kancellárhoz.

¹¹ Az 1751-ben kinevezett Klimó György pécsi püspök, az ő ellenfele a járulékot 1.000 frton felül visszatarthatja egyházmegyéje szükségleteire. A legtöbb főpap egyáltalán nem adózott. Salacz : i. m. 21, 23. l.

kapott 12 évi kimutatásra¹ nagy dohogva fizet: „Az 1757. esztendő nékem igen sullyos vala, nagy summa, mellyet ad Cassam Parochorum letenni köllött.”²

Ez az egész harca jellemzi egyházmegyéje iránt való odaadó szeretetét. A minden jó és nemes ügyet bőkezűen támogató püspök itt megfogja a garast, hogy nemcsak az ő belátása szerint, de a tényleg is fontosabb intézményekre áldozhasson.

A voltaképeni perek mezeje nagyon is széles: folyik a per szomszédokkal, távoliakkal; egyháziakkal, világiakkal; arisztokratákkal, kisnemesekkel; másvallásúakkal és szerzetesekkel; káptalanokkal és gazdatisztekkel; egyesekkel és közületekkel; határkérdésekben és jogokért. Apróságokért és bonyolult ügyekben.

Mivel a vallási harcot — mondhatjuk — községről-községre, néha családonként kellett vinni.³ Salomvártól Budáig szinte az összes — legalább a vegyes — községek vallásgyakorlata per alatt áll. A nevezetesebbek mégis Peremarton, Arács, Lovas, Polány, Bogard, Tinod, Gárdony, Bodmér, Doboz, Baracska, Csabdi, Szentgál, Hajmáskér stb. színhellyel.⁴ Mindenütt templom, iskola, lelkész, vallásgyakorlat és — majd mindegyik gyökerénél — a földesúri jog körül folyik a harc.

A határperei birtokról-birtokra egyazon időben szakadallan láncolatot alkotnak Csács, Kaszaháza, Neszele és Zelefa, Ságod, Pozva és Kisfalud, Rendek, Csehi és Erenye, Polgár és Vigánt, Dörögd, Kapolcs, Ráskó és Szentjakabfa, Köveskál és Henye, Szepezd és Fülöp, Akali és Dörgicse, Keszi stb. határában.⁵ Ugyanígy

¹ Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. XVI. (1757—58.) p. 285—86.

² U. o. T. XVII. (1756—62.) p. 102—03.: Bíró levele (Sümeg, 1757. okt. 21.) Kanizsay Ferenchez; Napló. 292—93, 308—09. l.; O. L.: Litt. Cons. Reg. 1756. nr. 162.; u. o. Orig. Referad. 1756. nr. 96.

³ Szilágyi: i. m. VIII. 115. l.

⁴ O. L.: Cons. Ref. 1749. nr. 138; u. o. 1748. nr. 105.; 1750. nr. 19.; u. o. 1747. nr. 124.

⁵ A sok közül: Széchenyi Ignác ellen (Egervár, Szentiván, Eggerszeg) határper (Zala vm. lvt.: Polg. perek (1749.) fasc. 108. nr. 134.); hg. Esterházy Antal ellen (Csobánc, Nyírád, Szóc) határper (u. o. nr. 136.); a szentbékkállai közbirtokosság ellen határper (u. o. 1756. fasc. 151. nr. 145.); Csuzy Krisztina ellen (Tapolca, Dörögd) határper (u. o. 1759. fasc. 169. nr. 88.). — Zala vm. lvt.: Prot. Comit. Szalad. 1744—48. p. 549.; 1748—50. p. 644—73. 815.; 1753—54. p. 141, 238, 243.; 1755. p. 800, 803.; 1756. p. 16, 21, 242.; 1757. p. 185, 691.; Veszpr. püsp. lvt.: Peres iratok. Polgár, Vigánt. p. 114. 344.

a többi vármegyében: Devecser, Eösi, Peremarton, Hajmáskér, Olaszfalu, Sóly, Öskü, Mór, Polány, Rendek, Kislőd stb. határperei érdemelnek figyelmet.¹ Van itt szó birtoksértésről, erőszakos foglalásról, kártételről állatban, szőlőben, erdőben, dülők használatáról, korcsmanyításról, szítás malmokról stb. Ha netán valahol megszakadt volna a pervonal, jöttek a dézsmaperek, mint a türjei prépostsággal,² a bázai (bazi-?)-akkal.³

Harcol joghatóságért, mint a Schottenhez tartozó Telki bencés apátsággal szemben.⁴ Perei folynak magasabb jogi célért, egyházmegyéje épségeért, mint az esztergomi érsekkel, a zágrábi, győri és pécsi püspökökkel, akiknek elődei akár, mert virágjukban maradtak a török időkben, akár mert a törököt hamarabb kihevertek, az ő elárvult, püspökét, káptalanát több, mint egy évszázadra elvesztő egvházmegyéje rovására tettek foglalásokat. És pedig Esztergom, Győr, Zágráb jelentősebbet, Pécs kisebbet; de együtt igen sok plébániát vettek el.⁵ A határok rendezetlensége miatt gyakoriak az összeütközések, sőt némelykor botrányok is támadnak. Ezek elkerülése végett az 1751-i országgyűlésen királyi bizottságot kér. Ki is küldik a kalocsai érseket és a pécsi püspököt. Az esztergomi érsek foglalásait (Buda, Óbuda, Visegrád, ezek 6 plébániáját, a lelki hatalmat, dézsmákat, egyéb jövedelmeket, amelyekből csak a budai „borbéli“ dézsma maradt meg) ugyancsak a török világbeli pusztulás alkalmával és a jogi kiváltság, exemptóság ürügye alatt tehette meg.⁶ Sem az ezekért a területekért indított, sem a budai bordézsma miatt a primással folyó harc nem feshélyezi őt.⁷ Csak úgy nem, mint a nyitrai püspökkel (1752) a pátyi dézsmaért való per.⁸

¹ Veszpr. püsp. lvt.: Peres iratok (1747.) p. 114.; T. IV. (1748—49.) p. 301.; 1753. c. 398, 404—06.; Veszpr. vm. lvt.: Prot. Comit. Veszpr. T. I. (1745—48.) p. 483.; T. II. (1748—54.) p. 428.

² Zala vm. lvt.: Prot. Comit. Szalad. 1753—54. (1753. aug. 30.) p. 34.

³ U. o. (1754. jan. 20.) p. 651.

⁴ Napló. 236. l.

⁵ Napló. 226. l.; Veszpr. püsp. (Koller-féle) lvt.: 1759. fasc. 13. nr. 30.; Bpesti egy. könyvtár (kézirattár): Steph. Kaprinay Collect. i. h. T. XLIII. p. 69.

⁶ Hofkammer-Archiv (Ungarn): 16. Dec. 1747.; 28. aug. 1748.

⁷ Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. VII. (1751—53.) p. 284, 358.; T. XIV. (1745—58.) p. 3, 11, 241, 270—71, 274—79.

⁸ U. o. p. 475.

A legjelentősebb zágrábi küzdelmet külön tárgyaljuk.

A legélesebb harcait a már tárgyalt és a szerzetesekkel vívott küzdelmén kívül Veszprém városával és káptalanával vívta.

Veszprém városával szemben elődei küzdelmeit folytatta és pedig a földesúri jogok miatt. A harcnak 700 éves múltja volt már, visszanyúlt 1082-ig. Elmérgesedése is már évlizedekre tekinthet vissza. A városnak két földesúra volt: a püspök és a káptalan. Az ellentétek kirobbanásához ez a kettős földesuraság is hozzájárult. 1741-ben a város és a káptalan közt súlyos ellentétek merülnek fel a Tizenhárom-városnak engedélyezett három új vásár kapcsán. A város nem kevesebbet akar, minthogy szabaduljon a püspöki és káptalani földesuraságtól. Ezt eleinte (1744) az engedmesség megtagadásával, később (1746) a szab. kir. városi jogért megindított mozgalommal akarják elérni. A káptalani és püspöki jogokat Bíró nagyprépost védi, aki Bécsbe megy panaszra az engedmességet megtagadó várossal szemben. A püspökké lett nagyprépost kemény magatartása is olaj volt a tűzre. Lebonttatja a piacon a bordélyházat.¹ Már 1743-ban a piacon a kenyéráruló deszkabódé tetejéről a város címerét, a kivont kardú lovaskatonát eltávolíttatta éjszaka idején és a vaskatona helyébe infulát tételelt annak jeléül, hogy a városi és piaci jövedelem, a piac felett való rendelkezés joga nem a városé, hanem a püspöké. A városiak leverték az infulát, visszatették a lovaskatonát. Hogy aztán több csere ne történjék, fegyveres strázsákat rendeltek ki a városi címer mellé. Egyidejűleg az Esterházy Imre püspök idejében, 1723-ban a püspöki földesuraság elismerésekép megajánlott 18 frt. fizetését megtagadták, mivel az ő felfogásuk szerint a megajánlás nem történt meg.

Amikor így áll a harc a püspök és a város közt, a káptalan a vármegye közgyűlésén 1746-ban elhatározó lépést tesz a püspök ellen. Bejelenti, hogy a püspök joga Veszprémben vagy semmi vagy igen kevés: bitorolja a káptalan jogait.² A káptalan lépése bombaként hat: a püspök megrendült, a nép följuggott. Az ellen-

¹ Veszprém múltja és jelene. i. m. 61—62. l.

² Veszpr. püsp. lvt. . Prot. Epp. Veszpr. T. X. (1745—54) p. 158

állás még erősebb. Panaszkérvényt intéznek 1746-ban a királynőhöz. Eszerint a püspök földesúri jogokat akar gyakorolni felettük, holott ők nem tartoznak a földesurasága alá. Ezt igazolni nem tudják, mert jogaik és irataik a káptalanhoz kerültek és onnét visszaszerezni nem tudják. Hivatkozik ugyan a püspök a velük megkötött szerződésre, amely szerint évente 18 frt-ot kötelesek fizetni, azonban ezen szerződés ellen mindig tiltakoztak. Az 1723-i szerződést nem is írták alá. Ha fejlődött is ki valamelyes joggyakorlat ezek alapján, de az Úriszék elé való idézésre nincs joga a püspöknek; elődei sem idézhették a várost az Úriszék elé.

A püspök azt feleli, hogy bizonyos törvénytelen cselekedetek ügyében idézte őket; ügyes összeállításban beigazolja a Szent Istvántól és utódaitól kapott privilégiumok alapján a püspökök és káptalan földesuraságát.¹ Az ügy megvizsgálására és a felülről kívánt békés megegyeztetésre² kiküldött két királyi megbízott — gróf Nádasdy Boldizsár és Biró István kir. kamarás — azonban nem ment semmire, mivel mindkét fél csak megbízottakat küldött.³ Összeszorított fogakkal folyik a harc a vár és a völgy között. Sűrűn mennek a veszprémiek Bécsbe; tele a városi jegyzőkönyvek az utiköltségek részletezésével; volt idő, amikor ilyen költségre nem volt már pénze a városnak, Muli-pusztán a Márton birkásnál vesznek fel kamatos pénzt.⁴ Jelentés után jelentés, válasz után válasz megy Bécsbe; Biró legalább az Esterházy-féle szerződés érvényre juttatását kérte, amelyben t. i. a földesúri jogot a városiak 18 frt. fizetésével elismerik.⁵

A Helytartótanács egyideig inkább a város oldalán áll. A veszprémiek t. i. belevelették a harcba azt az állítást, hogy a város nem egyházi, hanem inkább kir. jogú. A Helytartótanács el is rendeli, hogy 90 kérdés keretében bizottság és a kincstári ügy-

¹ Veszpr. vm. lvt. : Prot. Comit. Veszpr. T. I. (1745—48.) p. 150—53, 158.

² O. L. : k. o. Concept. Exped. ex Julio 1746. nr. 53.

³ Veszpr. vm. lvt. : Prot. Comit. Veszpr. T. I. (1745—48.) p. 219—20.; O. L. : k. o. Concept. Exped. ex Sept. 1746. nr. 420.

⁴ Veszpr. városi lvt. : Prot. Civitatis Veszprimiensis (1746. aug. 24.) p. 90.

⁵ O. L. : k. o. Concept. Exped. e Dec. 1746. nr. 39.; u. o. 1747. nr. 23.; Litt. Cons. Reg. 1746. nr. 420.

igazgató előtt a püspök és káptalan igazolja be „állítólagos” jogaikat.¹

A felsőbbség álláspontja olaj volt a tűzre. A városiak azt kérik, hogy a püspök jogainak eldöntéséig ne kelljen a járandóságokat fizetniök.² 1749-ben kétszer is összeverődnek mintegy 600-an a városban és zenebonáskodnak, fellázadnak. Mivel a kontatók szüntelen izgatnak, Biró katonaságot kér a zavarok megszüntetésére.³ Kénytelen elvenni a bírótól a pecsétet, mivel azt lépten-nyomon ellene használják; kedve szerint való bíró kezébe adja.⁴ Biró Szent Pál apostollal próbálja bizonyítani az ő földesuraságát és a veszprémiek engedelmességi kötelességét. De a városatyák zenebonáskodnak tovább, négy esküdt a tanácssteremből ki is vonul, mire Biró siet székküket üresnek nyilvánítani.⁵ A lakosság kivándorlással fenyegetőzik. Őt pedig halállal fenyegeti.⁶

A viharban észre lehet venni Dubniczay kanonok és Csuzy Gáspár követ kezét. Csuzyt nem gátolta az, hogy a vármegye kiküldött bizottságának elnöke volt. Kettejük nélkül a veszprémiek nem is lettek volna annyira vakmerők. Biró azokhoz nem nyúlhatott; ellenben Pandur József ügyvédet, amikor az a püspökkel szemben a városiakhoz állt, kikergette a városból. A Helytartótanácsnál Pandur panaszt emelt.⁷ Emiatt Birót megintik és a kirótt büntetéstől el kell állania.⁸

A veszprémi protestánsok is okosan, ügyesen résztvesznek a püspök és hívei elkeseredett harcában. Ugyanaz a földesúri jog, amelyet a polgárság le akart rázni, vallási téren nekik is hátrányos volt.⁹ Pedig azért, hogy 1717-től intézményeik elvesztésével Veszprémben töredék-szerepre jutottak,¹⁰ Birót nem okolhatták. Ér-

¹ Hofkammer-Archiv (Ungarn): 10, 24. März. 1748.; 26. aug. 1748.

² O. L.: k. o. Concept. Exped. 1747. e Sept. nr. 14, 77, 91.

³ Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Vespr. T. IV. (1748—49.) p. 206.

⁴ O. L.: k. o. Concept. Exped. 1750. nr. 98.

⁵ Veszpr. városi lvt.: Prot. Civ. Vespr. 1752. p. 251; Biró levele (Veszprém, 1752. ápr. 20.) a városhoz.

⁶ Veszpr. püsp. lvt.: Liber Oeconomiae. p. 140.

⁷ Veszpr. vm. lvt.: Prot. Comit. Vespr. T. I. (1745—48.) p. 458; u. o. 1758. p. 362.

⁸ O. L.: k. o. Concept. Exped. 1759. nr. 24.

⁹ Veszprém multja és jelene. i. m. 60. l.

¹⁰ Thury: A veszprémi ref. egyház tört. i. m. 29. l.

demlegesebb panaszuk az, hogy a szenátorok válaszlásában jogaikban zavartattak.¹

Az udvar és az udvari hivatalok, bár még nem adták fel a városhoz való jogot,² mégis most már helytelenítik, megbélyegzik a veszprémiek viselkedését és gyorsítják is az ügy befejezését.³ Bíró egymásután kapja a kedvező döntéseket.⁴ Bécsben nem szívesen foglalták el ezt az álláspontot, a rendi Magyarország védelmét kénytelen-kelletlen vitték.

A hosszú küzdelem folyamán a városbíró és a tanácsstagok áristomba kerülnek; amikor engedelmességet fogadnak, kiszabadulnak.⁵ A küzdelem betölti Bíró egész életét. Napja már hanyatlóban, amikor 1761-ben megérkezik a Kúria kedvező döntése az úrbériség ügyében.⁶ A Tizenhárom-város és az a városrészt, amelyet a Séd elválaszt, a káptalané, a többi a püspöké. Örvendezik, hogy püspöksége jussa „illibate hagyattatván, favorabilis sententia nyert.” A megyegyűlésen gyors kihirdetését sürgeti,⁸ az előmunkálatokat végző uraknak pedig örömeiben 100 aranyat küld.⁹ A veszprémi jogok visszaszerzése 4500 frt kiadást jelentett neki.¹⁰

Ez a per pecsételte meg Bíró és Veszprém sorsát, amelyet jónak nem mondhatunk. Bíró Horányinak írja, hogy a veszprémiek halállal fenyegették. Magokat tartván földesuraknak, semmiféle subordinatit nem ismernek. A veszprémi nemtelenektől sok galibája vagyon.¹¹

Ezen a harcon nem csodálkozhatunk. A lakosság végvári szabadsága, a régi földesurak távollétében jogaik szünetelése, a

¹ Veszprém vm. lvt. : Prot. Comit. Veszpr. T. II. (1748—54.) p. 278.

² Hofkammer-Archiv (Ungarn) : 14. dec. 1762.

³ O. L. : k. o. Concept. Exped. 1747. nr. 39, 55, 98.

⁴ Veszpr. vm. lvt. : T. I. (1745—48.) p. 437. ; T. II. (1748—54.) p. 48. ; 1750. p. 110. ; 1750. p. 24—25.

⁵ Thury : Veszprém városának története. Tört. Tár. i. m. VI. évf. 28. sk. I.

⁶ Veszpr. (Koller-féle) püsp. lvt. : XIII. 254.

⁷ Beke : i. m. III. 242. I.

⁸ Veszpr. püsp. lvt. : Prot. Epp. Veszpr. T. XVII. (1756—62.) p. 254. : Bíró levele (Sümeg, 1761. okt. 1.) az alispánhoz.

⁹ U. o. p. 255. : Bíró levele (Sümeg, 1761. okt. 2.) ? consiliariusához.

¹⁰ Budapesti egy. könyvtár kézirat (kézirat) : i. h. p. 74.

¹¹ Veszpr. püsp. lvt. : Lib. Oecomoniae. p. 140—41.

városba húzódó vidéki nemesség ősi szabadsága, a visszatérő földesurak sokszor kíméletlen jogérvényesítése szülte ezt a küzdelmet.

A legélesebb harcokat Biró káptalanával vívta.¹ Általános jelenség, hogy a káptalanok két évszázad múltán sem tudnak megnyugodni a trienti zsinaton teremtetett helyzetben, exemptiojuk megszüntetésében, a püspöki hatalom alá rendeltségükben. Veszprémben különleges okok is voltak. Nehézzé tette Biró helyzetét a káptallal szemben az a körülmény, hogy a káptalanból emelkedett a káptalan fölé. Hozzájárul ehhez az, hogy bár — úgy látszik — Szentimrey Ferencet, veszprémi kanonoktársát is biztatta,² idegenből hoz nagyprépostot Orosz Pálnak, a vasvár-szombathelyi káptalan prépostjának személyében.³ Még inkább elmérgesítették a viszonyt azok a reformok, amelyeket a püspök a káptalan zilált életében a belső hibák kiküszöbölésére a Szentzsék segítségének reményében meg akart valósítani és egy élet kitartó munkájával meg is valósított.⁴

Ezek a belső hibák a következők: a kanonokok a konventmisét leginkább külső papokkal, főként piaristákkal végeztették és nem is a jótevőkért, hanem a saját szándékukra ajánlották fel. A karimának híre-hamva sincs. A veszekedés egymás közt szüntelen folyik. Nem volt fegyelem köztük. Nem is tudták a zsolozsma végzési módját. Nagyjában ugyanazok a hibák, amelyekről a német limina-jelentések is panaszkodnak és amelyek másutt is akadályai a püspöki reformtörekvéseknek.⁵

Biró a pápához fordul segítségért, hogy a hibák megszűnjenek; a konventmisét a kanonokok személyesen végezzék; a karimát

¹ A káptalan 1552-ben a töröktől elfoglalt Veszprémben megszűnik és közel száz évig szünetel. A kanonokok szétszórva élnek (Egerszeg stb.). Sennyey István püspök állítja vissza a káptalant, amely némely káptalani javakat a királyi kamarától megvesz. Az 1635. évi LXXXV. tc. alapján visszakapja pecsétjét. (Veszpr. püsp. lvt. : Prot. Epp. Veszpr. T. III. (1747—48.) p. 128.)

² Vat. lvt. : Processus Ecclesiarum Consist. 1745. vol. 132. fol. 807.

³ O. L. : k. o. Concept. Exped. 1745. ex Apr. nr. 17. Orosz a nagyprépostságért beadott kérvényben felhossa, hogy eddigi állásában 25 évig lankadatlanul dolgozott, az akatolikusokat több helyen visszazsorította; „Kemenyes, Hegyhát, Eörség, Tothságban lelkes papokat” vezetett be. A levéltárat rendbeszedte. Az elidegenített káptalani javakat visszavette. Tudományát, erényét említik az iratok; de Biró hihetőleg az előbbi vonásokon kapott. (O. L. : Cons. Ref. 1745. nr. 56.)

⁴ V. ö. Okmánytár.

⁵ Napló. 227, 294. l.; Dr. Vanyó : i. m. 4. l.

behözhaszá, a kanonokok számát kettővel emelhesse.¹ Ma már csodálkozunk a trienti zsinat világos rendelkezése után azon, hogy Birónak küzdelmébe került az az intézkedése, hogy a káptalan egyharmad része állandóan jelen legyen a karimán és engedélye nélkül senki távol ne maradjon.² Ahol ennyire zilált volt a belső fegyelem és annyi reformot hoztak be és pedig Biró püspök hajthatatlanságával, ott a harc élességén csodálkozni igazán nem lehet.

Hogy ne bántotta volna a káptalan érzékenységet, amikor Biró idegenből, Győrből két fizetett instruktort hozat, hogy bevezessék a kanonokokat a karima végzésébe.³ Az engedély nélkül távollevőket, még ha a prímás installatiojára mentek is, portiojuktól megfosztja.⁴ A helyzetre nagyon jellemző az, ami 1747. nyarán történt. Helynöke engedélyével az ő háza alatt levő pinceforma kápolnába — Gizella-kápolna? — két hordó ajándékborocskát „szegény klerikusainak” betettek. A török idők után kápolna helyett itt csak romok maradtak. Az is vitás, a romok kápolnaromok-e. Biró a török után már más használatukat találta. A káptalan — úgy látszik — a rom kápolnajellegét szegezi püspökével szembe. Orosz aznap délután néhány emberével mocskolódás és botrány közben kihordatja a bort. A P. Regensnek pedig azt mondotta: „Éreggy most már akár a római Pápához, akár a püspökhöz. Mondd meg ezt: Az Orosz nagyprépost cselekedte ezt.”⁵ Ha a kápolna szeretete hevítette Oroszt, minden elismerést megérdemel. De lehet, hogy a megelőző évi seb, a helynökségtől történt megfosztás⁶ vitte a kápolnába. A kápolnai esetet követő őszön Biró Sümegre idézi Pöstyénivel együtt otromba viselkedésükért.⁷

¹ Napló. 295. l.

² Beke: i. m. III. p. 230.

³ Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. XVIII. (1758—62.) p. 586, 590; Győri püsp. lvt.: Biró levele (Sümeg, 1761. nov. 13.) gr. Zichy Ferenc püspökhöz.

⁴ Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. XVIII. (1758—62.) p. 573.

⁵ Veszpr. püsp. lvt.: Lib. Oeconomiae. p. 140.

⁶ Propter extremam aversionem, imo contemptum et vilipensionem . . . Történik magánbeszélgetésben, nyiltan, sőt a megyegyűlésen is. Meg is írja neki: „Disparibus bobus non curreret copus. Ego enim et Vicarius meus unum sumus.” (Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. X. (1745—54.) p. 167—68.)

⁷ U. o. T. III. (1747—48.) p. 258.)

A püspök és káptalan közt anyagiakért is a Két Szomszédvár harca folyik, amelynek végső hullámai a vármegyétől¹ Bécsig csapkodnak. A harc kiegyenlíthetetlen. Biró Barkóczy egri püspöknek maga panasolja el a káptalan viselkedését. 1749. máj. 16-án Almásy János és Jankovich Miklós kir. kiküldöttek közbejöttével békét kötött a káptalannal. A káptalan a Tizenháromváros kivételével átengedte a város földesúri jogát. Az egyezséget ő és a hat kanonok írta alá. Alig mentek el Almásyék és alig utazott el ő is Sümegre, fondorkodni kezdtek a káptalanbeliek, hogy a püspöki jogokat Veszprém városra nézve megsemmisítsék.² Orosz és Pöstyéni az összecsőditett kb. 600 főnyi nemkatolikus élén megtámadták a püspök jobbágyait.³ És az a különös Biró szemében, hogy a surlódás következményei miatt aggódó kir. kancellária a káptalan oldalán áll.⁴

Biró — mint említettük — nagyprépost korában újjáépítteti a nagypréposti lakást a XIII. században épült és a jámbor királyné tetemeit őrző Gizella-kápolna északi szomszédságában.⁵ Ezt a házat, amelyben mint nagyprépost is lakott, püspöki kinevezése után nem akarta utódának és a káptalannak átadni.⁶ Ő használta tovább, utódának pedig nagypréposti lakul az általa a Roboz-telken épített kanonoki lakást jelölte meg. Utóda, Orosz nagyprépost eredményes pert indított a nagypréposti házért.⁷ A Birónak az a felfogása, hogy a házzal, mivel teljesen ő építtette fel és az egyes kanonokok maguk építtették házukat, ő rendelkezik. Biró belenyugszik az ítéletbe; de halogatja a kiköltözést. Ezért távollétében Orosz a káptalani cselédséggel egyszerűen kiszóratja bútorait az utcára.⁸ A káptalannak annyiban van igaza, hogy Biró a káptalan fundu-

¹ Veszpr. vm. lvt. : Prot. Comit. Veszpr. T. II. (1748–54.) p. 154.

² O. L. : Orig. Ref. 1749. nr. 136. ; u. o. Concept. Ref. 1749. nr. 120.

³ Egri érseki lvt. : Archivum vetus. nr. 2356. ; Biró levele (Sümeg, 1749. jún. 9.) Barkóczy püspökhöz.

⁴ V. ö. 2. sz. jegyzet.

⁵ Veszpr. püsp. lvt. : Prot. Veszpr. Epp. T. VII. (1751–53.) p. 354–55. ; u. o. Biró végrendelete ; Dr. Gutheil : i. m. 15. l.

⁶ Veszpr. püsp. lvt. : Prot. Epp. Veszpr. T. II. (1745–48.) p. 1.

⁷ U. o. p. 300–01. ; Beke : i. m. III. p. 234.

⁸ Strausz Antal : A veszprémi nagyprépostok 1630–1930. Veszprém, 1930. Különnyomat 20. l.

sán csak a káptalannak építhetett. De Biró keserősége is érthető: három háza is van Veszprémben¹ és nincs lakása. Biró nem tehetett mást, a Roboz-házba tette a kispapokat, helyükbe ő vonult be az Acsády-rezidenciába.²

A küzdelem hevében bizony ő is lezsellérezi kanonokjait, ex-communicatio-val fenyegeti őket.³ De ez viszont akárhányszor csak következménye a nem dicséretes előzményeknek. Ismételten panaszkodik, hogy káptalana nemcsak anyagi küzdelmeket folytat vele, hanem a kanonokok tiszteletlenül is bánnak vele; mintha velük egyenlő volna, vagy éppen alattuk lenne. Ünnepeyes alkalmakkor nem fogadják a templom előcsarnokában; pedig — úgy mond — a tőlük jövő tiszteletlenség, megvetés nem illik tanult és szent emberekhez. Az sem illik, hogy a juhok a pásztor, a tagok a fej ellen felkeljenek és ezzel botrányt okozzanak.

Lenthy István és Kiss Pál egykori kedvencei egyszer nem is köszöntik.⁴ Ünnepeyes deklarációt kénytelen tenni Orosz és Pöstyéni elkövetett erőszakosságai ellen. Azt igazán nem tűrheti Biró, hogy a káptalan éppen a várban akar magtárt építtetni.

Ismételten összeesküszik ellene különböző vádak emelésével a káptalan egyik része, ha nem az egész. Dubniczay István szerepéről, aki szívós szenvedélyben egyenlő ellenfélnek bizonyult, hallunk még bővebben. Bármilyen kezd is a püspök, számolnia kell a káptalan ellenállásával. Ha Veszprémmel, ha Csúzy Gáspárral, ha másvallásúakkal akad üggye, a káptalant rendesen az ellenkező oldalon találja. Folytonos vádaskodással el is érik, hogy a püspököt szigorúan leszámoltatják a székesegyház, papnevelő és az alapok vagyonáról.⁵

A káptalan magatartása az egyik oka annak, hogy Biró nem érzi jól magát Veszprémben. Az annyit építő Biró nem épített magának palotát Veszprémben. Sümegen épített rezidenciát.

¹ A püspöki palota, amelyet a kispapok használnak; a nagypréposti lak; a Roboztelken épült kanonoki ház. Schnuphagen kanonok lakja (Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. II. (1745—48.) p. 314.; Biró levele Nádasdy Lipót kancellárhoz.)

² Strausz: i. m. 20. l.

³ Napló. 180. l.; Biró levele (Sümeg, 1752. máj. 4.) a káptalanhoz.

⁴ Napló. 181, 183 l.; Dr. Vanyó: i. m. 4. l.; Veszpr. püsp. (Koller-féle) lvt.: 1759. fasc. 41. nr. 6.; Veszpr. vm. lvt.: Prot. Comit. Veszpr. T. II. (1748—54.) p. 61.

⁵ Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. X. (1745—54.) és T. XV. (1756—57.) számos helye.

A pereskedés valahogy természeti öröksége. A padányi nemesekben, a Birókban élt a harc szenvedélye.¹

Perei néha-néha a könnyes fájdalom, de sokszor a büszke öntudat szülöttei. Amikor Fekete György tanácsossal nem tudnak a megyék dolgában megegyezni, utóbbi kiszórja az ő címerével ellátott jelzőket. „Az én szelíd ártatlan Galamb címéremnek képeit istentelen káromkodások között össze vagdaltatta, liggattatta, hasogattatta.”² Amidőn nemességét teszik kérdésessé, önmaga értékére gondol: „Ki tudja, talán — ennek a munkálkodásnak eredményeképp — az eretnekek magok hitsége, mellyel a szegény Catholikusok letapották, meg szegyenítettén talán még más nagy lelki haszon is következhetik?”³

Pereskedni tud a magyar nemes atyafiak kitartásával, vég nélkül, élete kockáztatásával is, ha kellett. Állott rendületlenül vádakkal, rágalmakkal szemben. Vitte a harcot a győzelemig, amikor aztán eléggülten jegyzi meg ellenségeiről, amint Orosz és Dubniczay kanonokokról is megjegyezte latin és magyar nyelven: „Cum longo nasu recedere; mint a cserebogár falba ütötték fejüket.” Ha pedig nem talál kedvező kimenetelre, hallgat az emésztődés némaságával. Máskor a lelkére gondol a per végén, mintha csak a nobilis visszavonulás volna az eszében. A nagyprépositi ház ugyancsak odanőtt a lelkéhez. De lemond, megnyugszik. 1756-ban két levelet is ír a káptalanhoz: mondjanak a ház fejében egy szentmisét az ő lelkéért.⁴

A pereskedésre Biróban is megvolt a hajlam; de a közel 200 éves jogi zűrzavar is érthetővé teszi a pereket. Bár már korábban is sok perpatvart idézett elő az ősiségen felépülő örökösödési jog; de a török világ, a hitújítás, a szabadságharcok foglalásai, ajándékozásai még inkább alkalmasak voltak arra, hogy rendezetlen

¹ A padányiak és a padányi Biró-ősök marakodó természetéről beszédes adatok maradtak fenn. Padány 1589-ben végnélküli perbe keveredik a várkonyiakkal egy elhajtott marhacsorda miatt (Pozs. kápt. lvt.: c. 16. fasc. 4. nr. 14.). — 1744-ben Biró János és Mária társaikkal fegyverrel akadályozzák meg Gyerkenyi Pyber Gáspár bevezetését a padányi portókba (U. o.).

² Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. X. (1745—54.) p. 227.: Biró levele (Veszpr. 1747. febr. 18.) Horányi Gáborhoz.

³ U. o. p. 249.: Biró levele (Veszprém, 1747. máj. 10.) Szalay György alistáli plébánoshoz.

⁴ Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. XV. (1756—57.) p. 371, 385—86.

birtokviszonyokat teremtsenek. A százados jog, a fegyver helyébe a per lép. Még elég tisztességes fegyver ott, ahol furfang, pénz, árulás is szerepet játszott. És ez a fegyver általános. Nesselrode pécsi püspök csak úgy vérbeli perlekedő, mint Tisza György az Alföldön. Grasso Viljibald tihanyi apát egyszerre 17 prókátort vallott birtokvédelem céljából 1720-ban.¹ A püspökségek, káptalanok jó része csak most foglalta el birtokát. Amint másutt, itt is sok a határsértés, foglalás;² sőt nem egyszer használják az egyházi javakat Csáki-szalmaként politikai jutalmakra, konfiskálásokra.

A veszprémi egyházmegye is megszenvedte a zimankós viszonyokat. Eléggé mutatja a jogbizonytalanságot az a körülmény, hogy III. Károly 1730-ban 31, 1731-ben 172 helységben rendeli el Fejér megyében birtoktárgyalásokra a *Neoacquislica Commissiot*.³ Biró is panaszkodva emlegeti „az elődjéről reá háramlott, összebe tódult sok galibákat, amik közül alig találhatja fel önmagát.”⁴ Veszprém területén 100 malma volt hajdan a püspökségnek.⁵ Ma hiába keresi őket. Birtokain a bérleti gazdálkodás idején nemcsak a mesgyék váltak bizonytalanná, hanem még a felszerelés is eltűnt. Az ősi jószágok és javak elbirtoklásához ő is csak egy úton, a per útján juthatott el. 1752-ben be is jelenti a Helytartótanácsnak, hogy a perek elkerülhetetlenek a püspöki jogok visszaszerzéséhez és a jogbizonytalanság megszüntetéséhez.⁶

Szilárd meggyőződése, hogy az egyházi, püspöki jogokat, javakat még kellemetlenségek árán is köteles visszaszerezni, hisz a püspök az egyház jogainak őre és visszaszerzője.⁷ Ezt a meggyőződést érvényesítette is alkalmas és alkalmatlan módon. Mulasztás nem terheli. Amikor azt hallja, hogy a pozsonyi klarisszák zárdájában a veszprémi püspökséget érintő okmányok vannak: legott ír és kéri, hogy legalább tartalmukat közöljék. Arról is értesül,

¹ A Pannonhalmi Szent Benedek-Rend tört. i. m. XI. 41. l.

² Szilágyi: i. m. VIII. 98, 141. l.

³ Károly János: Fejér vármegye története. i. m. III. 12—13. l.

⁴ Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. X. (1745—54.) p. 225.: Biró levele (Veszprém, 1747. febr. 18.) Horányi Gáborhoz.

⁵ U. o. T. XVIII. (1758—62.) p. 465.

⁶ U. o. T. VIII. (1753—54.) p. 339.

⁷ U. o. p. 181.

hogy a veszprémi főispánnak portioja volt valamikor Szentkirályszabadján. Mindjárt kiadja az utasítást a bizonyítékok felkutatására.¹ Épily serény a perek alapos előkészítésében is. Veszprémi földesúri jogának bizonyítására 1745-ben Szent Istvántól egészen III. Károlyig nagyon alaposan és kiadósan vonultatja fel bizonyítékait.² A rengeteg forrás és nagy fegyverzet jellemzik pereit. 7.000 frt.-ra becsüli csak a határperek költségét 1752-ig.³

Pereivel nem garasra vadászik, valóban a jogát, igazságát hajtja. 1750-ben már eléggé elmérgesedett Veszprémmel való viszonya, de elengedi a kilencedet és beéri azzal, hogy az joga elismerésekép 12 frt.-ot fizet.⁴ Hogy nem anyagi érdek vezette pereiben és a béke is ott lebegett szeme előtt, látszik a somlóvásárhelyi apácák ügyéből.⁵

Elkeseredett pereiből sokat jóvátett; amit hibázott, sok-sok keserűséggel levezekelte. Utódaira nézve lehetővé tette a békés jelzőt; nekik már nem kellett ily mérvben pereskedniök.

¹ Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. X. (1745—54.) p. 97; T. XVII. (1756—62.) p. 148—49.

² U. o. T. X. (1745—54.) p. 144.

³ Napló. 274. l.

⁴ O. L.: k. o. Concept. Exped. 1750. nr. 98.

⁵ A somlóvásárhelyi apácák hosszú harcban álltak négy falu gazdáival. De Biró maga ment ki a helyszínre békét teremteni (Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. X. (1745—54.) p. 97.).

XII.

Az 1751-i országgyűlésen.

Az 1751. évi pozsonyi országgyűlés, amint országos viszonylatban, Biróra nézve sem ért fel az 1741-ivel. Az az alkotmányos tényező, amely tíz évig szünetelhet, nagyot veszít jelentőségéből az emberek szemében.

Az 1741. évi IV., VIII.—XVIII, LII. tc., de általában az egész 1741-es lörvénysorozat igen erős haladást jelent államiságunk teljes elismerése terén.¹ Ez sok jó magyar embert kielégített, megcsillapított. Mások, ha kielégülteknek nem is érezhették magukat, a kicsi, de lármás ellenzékkel nem akartak közösködni. A háború és belső reformok után így találja a nemzetet a királynő 1750-ben szétküldött országgyűlési meghívója.

Biró 1750. nov. 27-én veszi a meghívót, amely 1751. ápr. 18-ra Pozsonyba hívja az országgyűlésre.² Készülődik, készíti a naplót, amelyet 17 chronostichonnal kezd. Minden jel arra vall, hogy Biró ölt szerepet akart vinni. A napló megörökíti az alsó tábla küldöttségének szánt üdvözlő beszéde tervezetét. Az erősen abszolutisztikus irányú egész és részletértekezések — pl. *De origine publicae Potestatis* — mintha az ő közvetítő és békéltető szerepét sejtetnék; ugyanúgy a br. Hornig által eszményinek nevezett egyéb beszédtervezetek is. Köztük a teljesen kidolgozott Comitia azaz Ország-gyűlése . . . c. beszéde, amelyet ápr. 18-án *Veni Sancte* alkalmával megnyitáskor a dóm-ban akart elmondani a két tábla jelenlétében. Szándékát az mutatja, hogy sajátkezűleg

¹ Szilágyi: i. m. VIII. 270. l.

² Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. VI. (1750--51.) p. 408. — Az országgyűlés megnyitása a várban történt. A kerületi tába üléskezési helye a városháztéri Grüne Stübl, a Zöldház, míg a diéták a régi Lőrinc-utcában levő Domus Regnicolarisban folytak. Utóbbit a világháború előtt lebontották. A Mihály-utcai u. n. kamaraépület csak 1753-ban épült; Biró abban nem szerepelt.

COMITIA.
 AZ AZ:
ORSZÁG - GYÜLÉSE,
 MELLYEN
 Magyar-Országban, mint egy titkos Jerufalemben,
BÉKESSÉG és IGÁZSAG
 HIRDETTIK.
JERUSALEM,
 ANNYIT TÉSZEN MINT
:BÉKESSÉGNEK LÁTÁSA:
 ITT TARTATIK A' GYÜLEKEZET,
 Mert szép rendel (a) a' hegyek ő körüle, és az Ur az ő
 népe körül: és ugyan a' végre gyülekeztek így öszve, hogy (b)
 a' hegyek vegyék-bé a' békeiséget a' népnek, és a' halmok az igazságot.
 MELLY
ORSZÁG - GYÜLÉSE.
 Midőn 1751. Esztendőben Királyi Szabad Városban,
 Pósfonyban, Husvét után való első Vasárnapon
F Ó L S É G E S
MARIA THERESIA,
ROMAI CSÁSZÁRNÉ,
 Magyar és Cseh Orzági Koronás Királyunk 's Királyné
 Kegyelmes Afzfonyunk Dicsőséges Orzáglála alatt, és Anyai
 Gondviselése, Kegyelme, és Rendelése által kezdődnek, a' hegyeknek és
 halmoknak titkos értelmére a' békeiséget és igazságot magyarázta,
M. PADÁNYI BIRÓ MÁRTON, WESZPRÉMI PÜSPÓK.

(a) Pfalm. 124. v. 2 (b) Pfalm. 71. v. 3.

POSONYBAN, Nyomtatott Landerer Mihály János által.

BIRÓNAK AZ ORSZÁGGYÜLÉS MEGNYÍTÁSÁRA SZÁNT SZENTBESZÉDE.

rírta: „Ego autem concionatus sum ad istum sensum.“ Azonban nem mondta, mert nem mondhatta el „a békességnek és az igazságnak magyarázattját az egész ország színe előtt.“

Rövid — valójában kétórás — magyar szentbeszédét a kancelláriánál és gr. Erdődy György országbírónál bejelentette; de a megnyitást megelőző napon az országbíró megüzente neki, hogy pár püspökkel történt megbeszélése eredményeképp ne legyen szentbeszéd, mivel „eddig sem prédikáltak ilyent.“ Ő azonban néhány püspök, kifejezetten pedig Althan váci püspök mesterkedését és irigységét látta a háttérben. Ezért elhatározta, hogy kinyomatja a beszédet. Ez megtörtént; a főhercegeknek akarta átnyújtani, ami aligha történt meg.¹

A feljegyzések az értékek mellett sok értéktelent is tartalmaznak. Megörökíti, hogy az országgyűlés kezdetén 1.400 frt.-ért brillianst vásárolt. Az első ülésen mindjárt szerephez jut. Ápr. 22-én az alsó tábla üdvözlí a főrendeket. Az ő nevükben Biró válaszol. Bár szavait magasztalólag örökítik meg,² a beszédnek különös értéke nincs. Egyetlen érdeme az, hogy magyar beszéd.³

Biró leírja a kancellár botlását az uralkodók fogadtatásának előkészítésében, a fogadtatási szertartás egyéb hibáit. A fogadtatást magát nagyon színesen örökíti meg;⁴ szintúgy a kir. proposítiót a katonaság megszorításáról és az eddig országgyűlésileg megállapított 2,050.000 frt.-nak 1,200.000 frt.-tal való megtoldásáról. A kísérő latinnyelvű kir. beszéd oly megható volt, hogy — mint írja — majd mind könnyekben törtek ki. Különösképp figyel a kalocsai érsek és az országbíró szép magyar beszédére, a királyi édesanyjuk mellett fekete magyar ruhában álló három főhercegre, az országgyűlési ifjúságnak a terembe történt első bebocsátására.⁵ Szorgalmasan írja, mikor melyik főpapnál, főúrnál volt ebéden.

¹ Napló. 29, 33, 45. l.

² Selectissimis verbis et sententiis ornatam resolutatoriam dictionem orsus Acta Diaetalia (1751.) p. 5.

³ Napló. 34. l.

⁴ Napló. 36. l.

⁵ Napló. 39, 41, 47. l.

Persze az udvari ebédek legjobban érdeklik. Jún. 4-én, amikor a felségek nyilvánosan ebédelnek, a rövid asztali áldást Biró mondja.¹

GRÓF BATTHYÁNY LAJOS NÁDOR.

Szentháromság vasárnapján a trinitariusoknál nagymisét mond, délután az udvari kápolnában ő mondja a vecsernyét. Délben végzi a kir. asztalnál az áldást.

¹ Az ima szövege: „Hoc quod appositum est et apponetur, per verbum Dei † sanctificetur. Amen.” Ebéd végén: „Agimus tibi gratias, etc. Kyrie, Christe, Kyrie eleison. Pater . . . Et ne nos . . .” Udvari káplán: „Sed libera . . . Agimus tibi gratias . . . A peste et bello libera nos Domine. Amen. Divinum auxilium . . . In Nomine Patris . . .”

Ennél bizonyára csak az okozott Birónak nagyobb örömet, hogy gr. Batthyány Lajos kancellárt négy jelölt közül (kettő protestáns) egyhangú fölkiáltással nádorrá választották, mivel — szerte — a haza körül nagy és kiváló érdemeket szerzett.

Elemében volt azonban különösen akkor, amidőn a kilenc tagú bizottság élén elnökként küldik ki, hogy a nádori irattárt átvizsgálás után az új nádornak adják át. A bizottság tagjai voltak: gr. Illésházy József főasztalnok, gr. Szluha György, gr. Esterházy Károly rátóti prépost, br. Sigray Károly stb. Barokk lelke nyilatkozik meg a leírásban. A bizottság jún. 7-én fog a munkához. 8-án gr. Pálffy Károly generálistól, a volt nádor örökösétől, előzetes bejelentés után átvették a nádori levéltárat, vagy amint Biró méltatlankodva írja: „Valamelly agg-szerszámú, avas, régi kopott vasas Ládácskát kulcs nélkül, két pecsét alatt.” Biró kocsiján átvitte szállására. Másnap ott lakatossal felnyitatták a ládát. Mindnyájan elálmélkodnak, amikor az „ország Clenodiumait,” kincseit szennyes, kócos vászondarabba takargatva meglátták. Az irattár csekélységén és a láda kicsi és silány voltán méltán csodálkoztak. Draksics István azonban, aki már két nádornak, Esterházy Pálnak és Pálffy Miklósnak titkára és levéltárosa volt, a legnagyobb örömeire ennél több lajstromozott és a legutolsó nádor által ellenjegyzett gyűjteményt adott át. A nádori irattárat rejtő láda hollétéről tíz évig nem is tudtak; de egy ember jelentése alapján Pálffy Miklós nádor alatt a stomfai vár egyik szögletében akadtak rá.

A protonotarius csak úgy bürokratikusán, darabszámra és a régi lajstrom (elenchus) meghagyásával akarta az átadást. Egyes bizottsági tagok is hajoltak erre, mivel a dolog könnyebb végét nézték. Biró azonban lelkesen rámutat a ritka, szerencsés alkalom jelentőségére, hogy legalább egyszer életükben az egész haza kincsét (thesaurus) megtekinthetik. Mindjárt meg is volt a többsége ahhoz, hogy az iratokat egyenként felolvassák; aztán tárgy és kelet szerint új jegyzéket készítettek. Az eljárásról Biró magyar nyelven tesz jelentést a főrendeknek. Eszerint jónak látná, hogy az egész országot érintő iratokat a nádori irattárból, vagyis a „hitvány” ládából tegyék át az országosba. A 22 okmány ugyan vékony levéltár az 1463—1741. évekből, de Biró — nagyon helye-

sen — nem a darabszámot nézte. Nézeteit az országos levéltár rendezésére nézve *Reflexiones super praemissis Actis Publicis* címen hét pontban fejtegeti és mindkét táblának megküldi.

1. A régebbi nádorok családi levéltáraiból nádori biztosok kutassák fel az államiratokat és az orsz. levéltárba vigyék.

2. Eddig az új nádor egyszerű elismervény ellenében vette át elődjétől az iratokat anélkül, hogy az ország erről tudott volna. Ezentúl az átvételi elismervény két-három hiteles példányban készüljön a helytartósági, pozsonyi káptalani levéltár számára; az átadás tényét pedig be kell cikkelyezni, hogy az ország tudomást vegyen róla.

3. Régebben a törökkel kötött békeszerződéseket mindig az orsz. levéltárban helyezték el. Törvényszerűen és helyesen, mivel az országnak érdekében áll tudnia, mi a viszony közte és ellenségeskedő szomszédja közt. A legutóbbi és a jövőre létesülő békekötési okmányokat szintén helyezték el az orsz. levéltárban.

4. A karánsebesi, marosvidéki végvidékek, Alsószlavonia visszacsatolásáról a kir. biztosok hiteles okmányokat állítsanak ki és az orsz. levéltárba helyezték.

5. Magyar- és Csehország közt a kereskedelem szabadságát sürgeti Mátyás és Ulászló 1479-ben kötött szerződése kapcsán.

6. Országgyűlési iratok (*acta dietalia*) gyéren szerepelnek a nádori iratok közt. Egybegyűjtésük után helyezték el azokat is a levéltárban.

7. A nádori levéltár több nevezetes okmánya (nikolsburgi béke, Magyarország és Ausztria határkérdései, szlavoniai ügyek stb.) mint odatartozó menjen át az országosba. A csonka, nem hiteles darabok maradjanak a nádor kezén.

Biró megdöbbsent „az ország kincseinek ily pusztulásra jutott elhagyatottságán.” „Jó vasas bagaria-bőrös és amannál sokkal nagyobb új ládát” vett, hogy a drága kincsek ezentúl „összve gyűrve, gyömözve” ne legyenek, illetlen helyre ne téessenek.¹

Júl. 13-án teszi meg Biró a bizottság jelentését mindkét táblánál. Júl. 24-én megtörténik a végleges jelentés. A javaslatokat egészükben elfogadták. A bizottság, helyesebben Biró tevékenysége

¹ Napló. 66. l.

gének eredménye az 1751. évi V. tc. a nádori irattárról. Látszatra kicsi dolog, de Biró lelkedése a nemzet kincseivel szemben tiszteletet érdemel.

Amíg ez a kérdés Birót foglalkoztatta, széles mederben lármázott Csuzy és pár követője az adóemelés ellen.¹ Ezek szelídítésére Birót is tanácskozásra hívta a nádor.² Végre 700.000 frt. emelést megajánlottak.

Biró aug. elején elhallgat. A kir. család pesti tartózkodásáról, a gödöllői ragyogó napokról nem ír semmit; pedig az ily események Biró lelkendezését mindig kihívták. Nem ment Pestre; Gödöllőre sem, pedig Grassalkovich-csal sűrű és bensőbb levelezésben állott.

Zavarral indult az országgyűlés, zavarban is fejezték be azt.³ Biróra nézve is bajjal kezdődött, mivel szentbeszédét nem engedték elmondani. Bajjal is végződött Csuzy lármája és az Enchiridion c. mű miatt. Jó időbe került, mire fölocsudott: okt. 8-án jelenik meg nyilvánosan Esztergomban gr. Csáky primás beiktatásán, ahol 25 chronostichont készít a nádorra és a primásra.

¹ Arneth : Geschichte Maria Theresias. Wien, 1870. IV. S. 198.

² Napló. 55. l.

³ Diarium diaetale. 1751.

XIII.

Az Enchiridion.

A pápai elismeréssel Biró delelőjéhez jut; de ugyanakkor élete fordulópontjához is. Eddig a küzdve alkotó püspök áll előttünk; ezentúl a szenvedések és megpróbáltatások férfja. Ezentúl is dolgozik, hisz a munka az életeleme; de egyik kezével kard helyett pajzsot kénytelen tartani. Van dolga a pajzsnak, kezelésében elég hiba is fordul elő.

Küzdelmes élete ama pontjához ér, amelyről elmondhatja a tengeren hánykodó Aeneas-sal: „Hinc mihi mali labes;“ itt kezdődik az én bajom.

A történelem és irodalom Birót jóformán csak 1750-től ismeri. Ekkor jelenik meg Győrben a „fölséges, hatalmas, legyőzhetetlen és igazságos császár-királynőnek“ ajánlva híres latin nyelvű, polemikus műve, az Enchiridion.¹ Irodalmi és valláspolitikai esemény; Biró életében nagy forduló.

Megjelenésére Birónak okot adott a királynőnél megjelenő prot. küldöttség és annak memoranduma. 1749. júliusában protestáns előkelőségekből — Prónay Gábor, Podmaniczky Sándor, Szirmay István, Vay Ábrahám, Ráday Gedeon stb. — álló küldöttség jelent meg Bécsben a királynő előtt, hogy emlékiratban panaszolja el a protestáns sérelmeket (templomfoglalások, decretalis eskü, vegyesházassági hátrányuk, stb.) és orvoslást kérjen. Megelőzőleg gróf Nádasdy Lipót kancellár kissé ridegen fogadta őket. A királynő is eleinte tartózkodó volt; szemrehányást is tett amiatt, hogy a külföldi protestánsokkal kapcsolatot tartanak fenn és mivel egyes városokban kifogás alá esik a hűségük. Ő jogaikat megoltalmazza; de jobb volna, ha idegen követek helyett a magyar hatóságokhoz fordulnának. Akkor nem izgulna folyton otthon a lakosság. Prónay,

¹ A könyv 19 soros címét az irodalmi részben közöljük.

a szónok és a többiek hűségüket erősen hangoztatják. Külföldi köveleknél nem jártak ; sőt a saját islentiszteletükre sem mentek el itt, Bécsben. „Azt pedig rosszul tették, — vágott közbe a királynő — joguk lett volna elmenni.“

A magyar hatóságok útján nem jöhetnek — folytatták tovább —, mivel azok a királynő sok kedvező rendelkezését önhatalmúlagon meghamisítják vagy megváltoztatva hirdetik a megyéken. Az egyórás kihallgatás után a küldöttség térdre borult; a királynő pedig kedvesen vette át kérvényüket.¹

A protestantizmus a küldöttség ügyessége és a kormányzati opportunizmus révén tagadhatatlanul sikert ért el. A leányegyházak foglalása abbamaradt; prot. atya vagy anya gyermekét többé nem tekintették apostatának.²

Ezt a jelentkező hatást akarta Biró ellensúlyozni szentírási, dogmatikai és történelmi fegyverzettel azért, hogy a királynő a protestánsokat tiltsa el attól, hogy nyilvánosan, mint közösség jelentkezzenek.³ A katolikus közvélemény felébresztésére közölte a latin nyelvű protestáns memorandumot.⁴ Eleddig ismeretlen úton jutott hozzája. Be kell érünk az ő megjegyzésével: csak egyedül vele közölték.⁵

A memorandum egyrészt a protestánsok szenvedéseire, másrészt számbeli nagyságára hivatkozik.⁶ Tagjai a Szent Koronának, a Karoknak és a Rendeknek. Ha ők életüket, vérüket, vagyonukat úgy áldozták a királynő és a haza ellenségei ellen, mint a katolikusok és utódaik is ugyanígy cselekszenek majd: nem lehetnek kisebb jogúak azoknál. A lelkiismereti szabadság nevében fordulnak a minden alattvaló közös uralkodójához és édesanyjához. „Nem akarunk kárhozott szekta lenni, sem apostata, sectarius és haereticus néven szerepelni.“ Ők vallják a kereszténység közös alaptételeit, tehát az apostata megjelölés nem is illik rájuk. Helvét és ágostai hitvallásuk akarnak lenni. Polgári egyenlőséget kívánnak a lelkiismereti szabadság megengedésével. Ez különben jogilag fenn is áll az 1606. évi bécsi béke, II. és III. Ferdinánd, I. Lipót koronázási hitlevele, továbbá az 1715. évi XXX. és az 1723. évi III. tc. alapján.

Felpanaszolják, hogy térítések esetén actiokkal és idézésekkel zaklatják őket, az árva gyermekeket mindig a plébánosok nevelik; lelkészeiket, szónokaikat

¹ Arneth: i. m. IV. Band. S. 52—54.

² Szilágyi: i. m. VIII. 312—34. l.

³ Biró: Enchiridion. i. m. p. 11.

⁴ U. o. p. 53—80.

⁵ Egri érs. lvt.: nr. 2356.; Biró levele (Sümeg, 1750. szept. 21.) Barkóczy püspökhöz.

⁶ Plus quam medietatem Regni constituimus (p. 69.) — Ez a XVIII. században már tévedés.

tartózkodási helyükre korlátozzák oratoriumaikat a földesúri jog sérelmével is elfoglalják. Kifogásolják az esküformát. Egyes földbirtokosok kegyetlen és barbár fogságra vetik őket. Panaszkodnak és kérik: a szabad kir. városokban a szabad vallásgyakorlat maradjon fenn; általában iskoláikat ne vegyék el. A náluk történő püspöki látogatások ne szolgáljanak zaklatási alkalmúl; a superintendensek végezhessek a szükséges felügyeletet. Mivel a vegyesházasságoknál a plébános illetékes, az ő sürgetésére a máshítt katolikus lesz. Ha később visszatér, az állami szervek kérdőre vonják. A plébánosok minden téren illetékesek a másvallásúakkal szemben, ha nincs helyben lelkeszük. Stólat is szednek tőlük. Ennek a megszüntetését is kívánják. A szab. kir. városokban a céhekben a másvallásúakat a körmeneten való részvételre kötelezik.

A mű, amely negyedréten 208 lap,¹ legelül Antonius Gramignani (Roma) metszetét, Bíró legsikerültebb képét hozza.

Mivel a memorandummal foglalkozó Enchiridion tartalmával botránykő volt és mivel — anélkül, hogy elolvasták volna — gyakran foglalkoznak vele; továbbá mivel közel száz éve, a gályarabok ügye óta hazánk valláspolitikai élete ekkora európai hullámokat nem vetett, elengedhetetlen, hogy legalább kivonatban megismerjük. Tartalma ez:

Prologus.

I. De Necessitate et Utilitate Fidei.

II. De Haeresiarchis et asseclis eorum. Ehhez kapcsolja szinte eldugva a protestáns memorandumot (Solemnis Repraesentatio).

III. De Apostatis in genere.

IV. De Constitutionibus et Decretis Regum, et Imperatorum in rebus fidei.

Az olvasónak szánt prologusban megmagyarázza, hogy Diotrephe Zeus-nevelte Zeus-ellenség, vagyis az eretnek ember. Szent János (III. levél, 9. verse) értelmében kemény és szeretetlen annyi és annyi Diotrephe-nek, az akatolikusoknak válaszol „keresztényi szeretettel.” Aztán a négy fejezetben hangsúlyozza a hit szükségességét, hasznát; a hit nem elég az üdvösségre. Teszi ezt részben úgy, mint a dogmatikai könyvek, részben hitvitázó irodalmi modorban. Bemutatja a „haereticus”-ok vezéreit, továbbá követőiket. Hasonlatért az Ó-szövetséghez, bővebb megvilágításért az eretnekkel harcoló Szent Pál-hoz és Szent Ágoston-hoz fordul. A II. fejezetben szinte minden átmenet nélkül közli a memorandumot. Bíró a közvélemény miatt közölte, a censura miatt eldugta azt műve középebe. Közölte azért is, hogy tartalmával megindokolja műve megjelenését. A legszorosabb kapcsolatot látjuk a III. és IV. fejezetben, amelyek tételtől-tételre cáfolják a memorandum állításait Diotrephe-hez intézve. Az apostatákról írt III. fejezet szerint a hitehagyás nemcsak a teológusok értelmében bűn, hanem államellenes büntetett, peccatum civile is; őket, mint az egyházat pusztító pár-

¹ Az eredeti a veszprémi püspöki levéltárban található. Ezen a szerző alig javít; jó indexe van.

**ENCHIRIDION
MARTINI BIRONII
P A D Á N I**

EPISCOPI WESZPRIMIENSIS,
De Fide, Hæresiarchis, ac eorum affeclis,
In genere de Apostatis, deque Constitutionibus,
atque Decretis Imperatorum & Regum, contra Dissipato-
res Catholicæ Ecclesiæ editis.

DIOTREPHI

Seu Acatholicis in Hungaria commoran-
tibus,

**AD SS. IMPERATRICIAM,
AC REGINALEM MAJESTATEM**

MARIAM THERESIAM,

In negotio Religionis, Annô millesimô septingen-
tesimô quadragesimo nonô, sub communi Augustanæ, & Hel-
veticæ Confessioni addictorum Nomine recurrentibus, responsionis
locò, Christianâ charitate,

E X H I B I T U M.

**JAURINI, Typis Gregorii Joannis Streibig, Privil. Reg.
& Episc. Typographi, Annô 1750.**

AZ ENCHIRIDION CÍMLAPJA.

ducot, sárkányt és kígyót, az egyházüldöző pogányok utódait szerepelteti. Bizonyítja, hogy az alapítók és követők apostaták. Nem érti, miért tiltakoznak eme megjelöléssel szemben; hisz a fogalom rájuk illik: a lényeg (lázas és engedetlenség) megvan bennük. Leírja szentírási idézetekkel az apostaták jellemvonásait; közben a közeli történeti múltból igazolja, hogy ártatlan vért is ontanak. 1701-ben Fabsics Mihály kenesei, Nagy András foksabadi, Mihalek János kajári és Fodor János hagymáskéri plébánost vallásgyűlöletből kegyetlenül megverték, lemészárolták és szétdarabolták. Leginkább az egyenetlenség szításával vádolja őket Biró. Verebeknek is nevezi őket. A verebek elevenek, tolakodók, folyton csiripelnek, érzékiségre hajlók. Luther a nemi életet annyira szükségesnek tartotta, mint az edelt. Szembe fordulnak az 1715. évi XXX. tc.-kel. Az ő törvénytárgyalatuk ötödik Evangélium. A törvénytárgyalat a fejedelmek felségjoga: ez az ő álláspontja. A IV. fejezetben megállapítja, hogy a fejedelmek nem tarthatják magukra kötelezőnek az ő jogaikat. Különben ép a fejedelmek törvényekkel kerülnek összeütközésbe. Idézi a régi magyar törvényt a B. Szűz ellenségeinek fejvesztéséről, vagyonelkobzásáról. Sokaknak használt már, hogy megfélemlítés és fájdalom révén jutottak el a hithez.

A rómaiak csak a római isteneket és csak római módon engedték tisztelni. Athén fejvesztéssel sujtotta azokat, akik az istenségről nem helyesen gondolkodtak vagy a városba új szokásokat hoztak be. Protogorast elítélték, Anaxagorast és Aristotelest perbe fogták. A zsidók azokat, akik a hazai törvénytől eltértek, még az együttélésből is kizárták. Nagy Konstantin az arles-i zsinaton a proconsulokat és a tartományok egyéb vezetőit a püspökök felügyelete alá rendelte. Ariust számkivetette, követőit tűzbe vettette, imaházait, nyilvános és magán vallásgyakorlatukat mindenkorra megszüntette. Jovianus nem is akar Julián után a katolikus vallás ellenségein uralkodni. Theodosius azt sem engedte, hogy a más hitűek hozzáforduljanak. Arcadius lelkeszeitek mindenféle tisztásra alkalmatlannak nyilvánította, híveiket a katonáskodásból kizárta. Honorius a felekezeti elveket felségsértőknek és hűtleneknek tekinti.

Ha már a csalatkozhatatlan és tévedni nem tudó (infallibilis et errare nescia!) egyházanya minden jósága, ezernyi lelki fegyvere nem használ, hiába van a kiközösítés szigora is: ott a kat. fejedelmek kötelessége a megszüntetésük. Szent István király az eretnekeket úgy kezeli, mint a pogányt és a vámost, hivatalra, méltóságra alkalmatlannak nyilvánította őket. Korvin Mátyás az egyháztól eltávolítottakat hűtlenekként kezelte. I. Ferdinánd oly hitbuzgalommal szólott a Karok és Rendek előtt, hogy azok több törvényben (1548, 1552, 1553, 1554, 1556, 1557) mondták ki: az ősi katolikus hitet megszilárdítják, az eretnekséget megszüntetik. Az 1606. évi I. tc. inkább megtűrtek (tolerati)-nek tünteti fel a protestánsokat, hisz a szabad vallásgyakorlatot csak úgy engedte meg, hogy ebből az egyház sérelme nem származhatik. Különben a bécsi béke okmánya eretnek fejedelemmel, az ország határain, a Karok és Rendek tudtán kívül jött létre, tehát az országot nem kötelezi. A katolikus papság tiltakozott is feliratilag a királynál a becikkelyezés ellen. Isten írgalmára, lelke üdvére, az uralkodóház hitére kérte; ha ez nem használ, Isten és ország előtt kijelenti, hogy soha sem egyezik bele. A lázadó Bocskay és Bethlen törvényeire se hivatkozzanak; vannak nekünk nem vérben, hanem békében született törvényeink. Különösen a soproni országgyűlés törvényeit hozza fel: ezek érvényesüljenek.¹

Idézi I. Lipót 1681, 1687, 1701. évi vallási rendeleteit, III. Károly idejéből az 1715. évi XXX. tc.-et és Mária Terézia 1748. évi rendelkezését.

¹ Itt, amint látjuk, Kollonich hatása jelentkezik, aki szerint az akceptált felekezetek az ország alapvető törvényei ellenére jutottak eme helyzetükbe.

Mindezek, de főként a királynő rendelkezései megszüntették a Bocskay- és Bethlen-féle állítólagos törvényeket. Ezekre tehát a memorandum hiába hivatkozik: bevett felekezetek Mária országában nincsenek, nem is lehetnek. Az akatolikusok csak megtűrték; szemben állnak törvényekkel, és kir. rendeletekkel. Összes panaszai, kéréseik elesnek; tehát házassági ügyekben az egyház elé tartoznak, az egyház törvényeit kötelesek megtartani. Kifejti bőven a körmenetek értékét; ezeken részt kell azért venniök. Mintha csak a királynő érzékenységet és haragját akarná felkelteni, közli az említett kivül az 1749. évi jan. 17-i vallási rendeletét és rámutat arra, hogy egész panaszuk voltaképp ez ellen fordul. A házasságjogi helyzet nem magyar különlegesség; VIII. Orbán, XI. Kelemen és XIV. Benedek általános rendelkezésein alapul. Utóbbinak 1748. évi jan. 29-i enciklikáját, amelyet a lengyel vegyesházassági hibák miatt adott ki, közli; ez elveti a vegyesházasságot.¹ Foglalkozik a vég helyek vallási helyzetének megítélésével; közli III. Károlynak (1749. ápr. 9.) a veszprémi, Mária Teréziának (1749. márc. 14.) a győri vég helyi panaszok ügyében kiadott rendelkezéseit. Megvédi a Mária-tiszteletet szentírási és történelmi érvekkel. „Az anyát fiáért tiszteljük. Balga az, aki anyját megveti; de még balgább, aki Isten anyját veti meg.” A megváltás adja meg az Ő jelentőségét. És itt kitör a barokk magyar: *„Ez a szent Szűz, Isten anyja, egyúttal örökös Nagyasszonya és Királynője Magyarországnak. És mekkora megvelés az osztályrésze a hazában! Ha már mint Isten anyját, akinek az 1523. évi LIV. tc. szerint engesztelhetetlen ellenségei, velük született gyűlöletből vagy bármilyen gonosz-ságból tisztelni nem akarják, legalább mint örökös úrnőnket és királynőnket tisztelni és szent nevét tisztelettel említeni kötelesek volnának.”* Újból dogmatikailag megvédi a Mária-tiszteletet. Mintha csak a kassai egyetem Mária-tisztelő poétáinak támadna visszahangja az Enchiridionban: „Aki Máriát nem szereti, jó magyar nem is lehet.” És hogy a megvetés — úgy mond — teljes legyen, még csak esküdni sem akarnak Máriára. Pedig ősi ez az esküformula. Ha a templomra, oltárra, égre, Isten trónjára esküdhetünk, mennyivel inkább lehet a B. Szűzre. És miért ragaszkodnak a másik esküformához, amely Máriát nem említi? „Ha annyira, újak, sőt tegnapiak vagytok ebben az országban, mit akartok?” Az eskü terén nagy különbözőség ismeretes a magyar törvénykönyvben: más a nádor, más az erdélyi vajda, a tanuk esküje; de a B. Szűz neve nem jelent különbözőséget, mert minden esküben egyaránt benne van. Magyarországon a királlyal a Karok és Rendek a törvényhozók. A lutheranusok és kálvinisták az országban némileg megszívelt idegenek (peregrini) és korántsem Karok és Rendek. Mi címen akarnak tehát ősi törvényeket eltörölni?

Szégyenkezve említi a híres lutheranus nemes ügyvédnek, Wittnyédy Istvánnak azóta hitelesség szempontjából sokat vitatott leveleit, 1666. évi mesterkedéseit. Az egész országban lázított és a külfölddel megteremtett kapcsolat segítségével a katolikusok kiirtására tette még az előkészületeket: „Megtanítjuk a pápista kutyákat.” Az apostasia, a hitehagyás a legsúlyosabb bűn. Még Kálvin is ezt tartja. A vádlott nem lehet benne a felőle rendelt bíróságban. A ker. hatalmak kötelessége fellépni az egyház megtéppőivel szemben még testi fenyítéssel is, hogy a keresztény élet fegyelmét elfogadják. De ezt előbb be kell jelenteni az udvarnak az egyéni önkény elkerülése végett. Ahogy Sára eltaszította Hágárt, a szolgálot, épúgy kell a sujtó kéz az állami életben, hogy jöjjön a megtérés. Itt van az ideje, hogy Sárának tiszta ágyból való igazhitű magzatja diadalmaskodjék Hágárnak, a tolakodó szolgálonak magzatján. Gyógyuljanak ki a tévelyből és nem kell panaszkodniok a büntetés miatt.

¹ Elveti, de a vegyesházasság bizonyos területeken már az akatolikus lelkész előtt megkötve is érvényes. Ügylátszik, félreértések épúgy fordultak elő ezen a téren 1741. után, mint 1918. után.

„Ha szenvedsz Luther és Kálvin pártja az egyháztól, Sárától szenved Hágár, hogy visszatérjen úrnőjéhez.”

Írta mindezt Isten és a B. Szűz, hazánk Nagyasszonya dicsőségére, az ősi hit gyarapodására.

Bíró tehát nagyjában azt hirdette, amire már az 1523. évi országos törvényekben is találunk példát: lutherani non sunt tolerandi, sed puniendi. A közölt gondolatok között nem egy van, amely a hitvitázó irodalomban lépten-nyomon felbukkan. De gondolataiban, stílusában van eredetiség,¹ sajátos keménység, amely inkább a harcias tüzet, mint az u. n. felekezeti békét szolgálja. De hát szolgálták-e még valahol a XVIII. században ezt a békét?

Bíró, aki Zsilinszky szerint is a rekatolizáló irány vezérségére törekedett, örült az Enchiridionnak. Jelentős egyházpolitikai és irodalmi eredménynek, rendkívül hasznos cselekedetnek tekintette, amely az egyházra kimondhatatlan haszonnal jár.² Szükségesnek tartotta, hogy a fiatal papi nemzedék is ismerje. Még mielőtt megjelent a mű, ír Nagyszombatba a P. Rector-nak, hogy a teológiai dispután szerepeljen az Enchiridion és védője az ő jeles növendéke, Grubanovics Zsigmond legyen.³ Ezért küldi művét a győri kispapoknak is.⁴ Sietve küldi a megjelent műnek egy példányát Rómába. 1750. okt. 5-én agense, Merenda már jelenti is, hogy Valenti biboros államtitkár útján a pápának a művet bemutatta. Merenda, mint afféle agens, nem mulasztja el a mű magasztalását úra előtt.⁵

Nov. 14-i kelettel jön XIV. Benedek elismerő levele, amely szerint „szívesen és örömmel vette” az Enchiridiont.⁶ Lipcsében a Leipziger Zeitung (1751. 12.) közöl a műről ismertetést.⁷ Az egész országban róla beszélnek. Körüle két hatalmas tábor csap össze. A mű tehát nagy feltűnést keltett. Érthető is.

¹ Dr. Zsilinszky : i. m. 364. l.

² „Non potest explicari quam copiosius Ecclesiae Cath. accreverit fructus.” Napló. 266. l.

³ Veszpr. püsp. lvt. : Prot. Epp. Veszpr. T. VI. (1750—51.) p. 76. — Grubanovics Zsigmondról később szólunk.

⁴ O. L. : Litt. Cons. Reg. 1751. nr. 289. : Bíró levele (Sümege, 1751. aug. 11.) a Helytartótanácsához.

⁵ Veszpr. püsp. lvt. : Prot. Epp. Veszpr. T. VI. (1750—51.) p. 367.

⁶ Vat. lvt. : Epist. ad Principes. vol. 116. fol. 44.

⁷ Wurzbach : i. m. I. S. 408—09.

De Biró hamarosan észrevelte, hogy műve körül kavargás lesz; attól félt, hogy „az ördög oly vastagon vetett búzája fölé konkolyt, hogy a termés semmivé válik.”¹

Pozsonyban a diéta alatt értesül bizonyos német nyelvű ujságokból, hogy a porosz király készül lépéseket tenni a könyv miatt; komoly figyelmeztetésben lesz része a püspöki karnak, főként neki, hogy a jövőben a protestánsokat ennyire bántalmazó könyvet ne írjanak. Észreveszi, hogy a könyv annyira ingerli a protestánsokat is, a hideg katolikusokat is, hogy a szállás megválasztásánál is tekintettel kell erre lennie. Ezért nem máshova, hanem a biztonságosabb franciskánus kolostorba húzódik.² Szept. 23-i kérő levelében azonban hallgat az igazi okról, csak azt írja, hogy nagy gyönyörűsége ép a franciskánusoknál laknia. Könnyen érthető. Nemcsak biztonságot nyújtott neki az ódon kolostor clausuraja; a lelke is huzódott ide. A templom és zárda nagy multról beszélnek Birónak. 1280-ban Kun László építtette hálából a cseh Ottokár felett aratott győzelme után;³ 1297-ben szentelték.⁴ Az 1737-ből való főoltáron a Gyümölcsoltó Boldogasszony, jobbról és balról Szent István király és Imre herceg alakja. Az Esterházy Pál által alapított Rozália-kápolnában a sok tanácskozást látott ebédlő mellett Szent István és László magyar királyok szobrai. Az elterjedtebb felfogás szerint a templom és kolostor helyén született az Árpádház gyöngye, a kedves Szent Erzsébet.⁵ Kedvelt szentjének, bűnbánó Magdolnának kar- és lábereklyéjén túl itt van b. Margit feje és vasöve, a főoltáron pedig Szent István király jobbjának részecskéje.⁶ A templom csinos, előkelő; egyik legkiválóbb műemlénkünk. Főként a gótikus torony és különösen a Szent János-kápolna (1361) a magyar építés csodás remeke. Dr. Ortway szerint csupa ihlet, költé-

¹ Napló. 197. l.

² Veszpr. püsp. lvt. : Prot. Epp. Veszpr. T. VII. (1751—53.) p. 196. ; Annales seu Hist. i. h. I. p. 38.

³ Prot. Conventus Poson. fratrum min. strict. observ. . . . ab. a. 1709. II. p. 294.

⁴ Magyarország vármegyéi és városai. Pozsony vármegye. i. m. 153. l.

⁵ Pauler (A magyar nemzet története az Árpádházi királyok alatt. Bpest, 1893. II. 53. l.) a pozsonyi várat jelöli meg születési helyül.

⁶ Magyarország vármegyéi és városai. Pozsony vármegye. i. m. 154. l. ; Prot. Conventus Poson. i. m. p. 154.

szet és fenségesség.¹ A fejedelmi és főnemesi adományok tették gazdaggá a templomot; szimboluma ennek a Rozália-kápolnában a hadiöltözetes magyar főúr alakja. Itt él a kriptákban a magyar mult: Ordódiak, Csákyak, Czobor Imre, báró Amadé Lászlóné, Héderváryak, Szentkeresztyek, Zichyek, gr. Esterházy János koronaőr, Telegdy János kalocsai érsek stb.²

A POZSONYI FERENCES KOLOSTOR.

A királyi család is szívesen időzött a kolostor falai között, akárcsak a közeli klarisszáknál. Nagy kapcsolata volt a ferenceseknek az uralkodóházzal és az élet-halál harcát vívó nemzettel. I. Ferdinándot ebben a templomban kiáltották ki királynak. A megkoronázott királyok századokon át mindig ide jöttek és itt avatták Szent István kardjával az aransarkantyús vitézeket. Elég stílszerűen; ezen a helyen a középkorban lovagélet folyt; titkos írásaik

¹ Magyarország vármegyéi . . . Pozsony vármegye. i. m. 154. l.

² Prot. Conventus Poson. i. h. II. p. 225—28.

még ma is olvashatók a Szent János-kápolna kriptatermében. Csak a lovaggáütés után ment a király az esküt letenni kíséretével együtt. Az uralkodóház nagyrabecsülését eléggé tanúsítják III. Károly király szavai, amelyeket 1712-ben belépésekor a quardián üdvözlésére mondott: „Teljes figyelmünket érdemli meg ez a Rend, amely oly sokat tett Magyarországon.“¹ A Karok és Rendek gyakran üléseztek itt. A zárdában 1533-ban puskaport is készítettek a törökelleni háborukra.²

A vallási harcok hullámai becsaptak ide is. Bethlen Gábor különös parancsára 1619-ben lutheránusokat is temettek a templomba a lovagok, Telegdyek, Esterházyak tetemei közé.³

Amikor Biró elnézte mindezt és elgondolkozott, tekintete megakadt a ma is meglevő öreg napórán a torony alatt a zárda falán: idők járása, idők múlása, régi magyar múlt felett elérzékenyedett az Enchiridion írója.

A kolostor lakói derék magyarok. A ferencesek itt is a magyar nép barátai.⁴ Nem messze van a ferencesektől a vár, az országház, a dóm, a koronázódomb, a közelben lakik a prímás, az Apponyiak és a többi főpap és főúr, a szomszédban a jezsuiták, akik nem is oly rég a protestánsoktól visszavett templomban működnek. És szinte otthon érzi magát Csallóközben, Padányban. Családja régi fénye ott húzódik meg a káptalani levéltár oklevelein és jegyzőkönyveiben.

Biró megszerelte a pozsonyi franciskánusokat, akik viszont megbecsülték híres-nevezetes vendégüket.⁵

¹ Magyarország vármegyéi és városai. Pozsony megye i. m. 153. l.

² Prot. Conv. Poson. i. h. II.

³ Magyarország vármegyéi és városai. Pozsony vármegye. 154. l.

⁴ A História domus-ból megjelennek előtte az Anjouk korától végig Ujlaky Mihály, Zelkasy János, Versiky Bertalan, Szombathelyi Péter, Egri András, Lecs Pál, Igali Fábian, Segesy Lukács, Lippay Ferenc, Körösy György, Debreceni Péter, Szegedi György és Ferenc, Pap Márton, Rudnay János, Basa Antal, Végh Ferenc, Tolnay Bernardin, Kovács Ambrus, Babisanszky Didák, Ramocsaházy Remig, Miskey Bódog, Cziráky Antal, Terbus Bonifác, Mangay Döme, Remethey Narcisz, Csatáry Anasztáz, Pordányi András rendi elöljáró 1378—1725. közt. Csiky István ferences püspök 1654-ből; Domonkos Kázmér püspök, Erdély apostola, szomorú időkben szónoka, katekétája, szentségkiszolgáltatója. (Prot. Conv. Poson. i. h. II. p. 233, 300—02.)

⁵ 1751-ben Úrnapi nyolcadának vasárnapján, amely egyben Szent Antal napja is volt, a királynő is részt vesz az ünnepi istentiszteleten, amelyet a körmenettel együtt Biró végez négy udvari papja és mások segédletével. Prot. Conv. Poson. i. h. II. p. 318.

A napóra alatt mégis mintha lassan morzsolódtak volna a napok. A könyv tényleg nagy port vert fel benn és künn egyaránt.¹ Voltak védői, támadói elegenden. Csak az Enchiridionról beszélnek mindenütt, kedvezően és kedvezőtlenül; az Enchiridion volt az akkori idők legfőbb politikai eseménye. A protestánsok ellenszenve nagy. Ahol a szöveg „charitate christiana“-t említ, beleírták: „bile viperina.“ A hosszú cím helyett csináltak: „Enchiridion calumniarum“-ot. A liberális katolikusok is ellene vannak.² Most is bekövetkezett az, amit gr. Pálffy Miklós állapított meg: „Sok katolikus egyesült önzésből a zavargó eretnekekkel.“³ Akadnak főpapok is, mint gr. Trautson bécsi érsek, akik az Enchiridiont helytelenítik.⁴ Az együttérzők közül maga Biró hozza fel a 80 éves, tudós Szörényi László szmirnai püspököt és a lengyel püspököket. Előbbi háromszor olvasta el a könyvet. Róma a már említett, 1750. nov. 14-én kelt Breve szerint szíves-örömezt fogadta a könyvet: magasztalja éberségét.⁵ De a politikai élet hullámverése rövidesen más helyzetet teremtett.

A protestánsok, akiket Pázmány óta ilyen kemény irodalmi támadás magyar főpap részéről nem ért, megdöbbentek. Irodalmi válasza nem is gondoltak. Nem annyira a sajtószabadság hiánya miatt, amit Zsilinszky okúl hoz fel,⁶ hanem azért, mert célravezetőbb gondolatuk volt. Gondoskodtak ugyan olyan hírről is, mintha Biró helyett kanonokja, Kozorics lett volna a tényleges szerző; de a közvélemény pillanatig sem hitt abban, hogy Biró csak névleges szerző. A terjesztők maguk sem hitték.

A protestánsok nem törődve a magyar állam szuverénitásával, idegen állam beavatkozását készítették elő. Ezúttal Poroszországhoz, mint a protestantizmus vezérhatalmához fordultak.⁷

II. Frigyes (1740—86.) porosz király, mint Voltaire híve, a vallásra nem sokat adott, de szívesen terjesztette ki hatalmát a

¹ Katona : Hist. crit. i. m. XXXIX. p. 379.

² Napló. 300—01. l.

³ Marczali : Gr. Pálffy Miklós emlékiratai. i. m. 51. l.

⁴ Arneth : i. m. IV. 54.

⁵ Vat. lvt. : Ep. ad Principes 116. fol. 44.

⁶ Zsilinszky : i. m. 365. l.

⁷ Katona : Hist. crit. i. m. XXXIX. p. 388.

vallási élet mezejére. Politikából szívesen állt Európa protestánsainak élén és oldalán. A protestánsok új Gusztáv Adolf-ként magasztalták. A katolikus Habsburgokkal való feszült ellentéte is sarkalhatta a kínálkozó beavatkozásra.¹ Zsilinszky szerint „nagy bölcsen kerülő utat” keresett.²

1751. febr. 13-án a porosz külügyi osztály közvellenül a királynak jelenti, hogy általános üldözés indult Magyarországon a pápista klérus részéről a protestantizmus ellen; ezért a magyar protestánsok tőle kérnek oltalmat.³ Frigyes behatóan és gyorsan akar cselekedni, mert az ügy alkalmas arra, hogy a magyar protestánsok bizalmát megnyerhesse és az más alkalmakra is jó lesz, ha Poroszország védő karját maguk felett érzik. A király a boroszlói püspök bevonását nagyon helyesli.⁴ Schaffgottsch boroszlói püspökhöz (febr. 16.) írt levelében a király hangsúlyozza, hogy pusztán részvéteiből és nem mellékcélokból határozta el magát ama törekvésekkel szemben, amelyek teljesen és erőszakosan akarják az

¹ Abból a tényből, hogy a kat. államokból kiűzött jezsuitákat 1773-ban Poroszországba befogadta, azt szokás következtetni, hogy a vallási ellentéteken felülálló, u. n. felvilágosodott uralkodó volt. Ez az ő okosságára, a jezsuiták értékére, a kat. államok szabadkőműveseinek gyűlöletére egyaránt jellemző. De Frigyes uralma inkább takargatta az egyház és a papság üldözését (Theiner : i. m. II. Band. S. 190. : a boroszlói káptalan levele (1747. dec. 8.) XIV. Benedekhez.). Az egyház szabadságát kevésbe vette, javaiból kifosztotta; súlyos és alig viselhető szerencsétlenségeket zúdított rá. Hiába hangsúlyozza az 1742-i béke a Sziléziára nézve a vallásügyek statusquoját. Az egyházat eltiltja attól, hogy Rómával érintkezzék. Az egyházi ügyeket világi bírósághoz utalja, a vegyesházasságok ügyeit a prot. házasságjog szerint intézteti, a prot. lelkészek joghatóságot gyakorolnak a katolikus temetők felett. A ius patronatus-t magához ragadja. Oly súlyos adókat vetnek ki a papságra, hogy megélhetésükért kivándorlásra, egyházi értékek elzalogosítására gondolnak. Azt sem engedi, hogy a plébánosokat akár kat. alapítványi pénzekből is fizessék. A dezertöröket szószékről kellett hirdetniök (Theiner : i. m. II. Band, S. 160—80.). A katolikus papok Berlinben nem keresztelhetnek, házasságkötéseknél nem szerepelhetnek. A katolikus templomokban az orgonahasználat megengedése is eseti kegy. Beavatkozás történik abba is, ki legyen a püspök helyettese vagy püspök (Max Lehmann : Preussen und die kath. Kirche seit 1640. Nach den Acten des geheimen Staatsarchives. Leipzig, 1832. III. Theil, nr. 371, 675, 738, 772.) Az már inkább az ötletességét és az alattvalók olvasóiszonyát jellemzi, hogy a brandenburgi választóval két hordó olvasót csinaltatott és azokat népének mutogatta, hogy Mária Terézia csináltatta nekik és ha az győz, megímádkoztatja őket (Veszpr. püsp. lvt. : Prot. Epp. Veszpr. T. XVII. (1756—62.) p. 55. Magyarósi Zsigmond levele Biróhoz.)

² Zsilinszky : i. m. 365. l.

³ Max Lehmann : i. m. III. Theil, nr. 350. : Immediat — Bericht des Auswärtigen Departements. Berlin, 1751. febr. 13.

⁴ Mündliche Resolution des Königs. Potsdam, 1751. febr. 14. U. o.

ártallan, hűséges és derék protestánsokat kiirtani és amelyekről bizonyára a püspök is tud. A bécsi udvarhoz nem fordul, mert bár az üldözés nem az igazságos és nagylelkű királynő műve, mégis az idegen segítség csak súlyosbíthatná helyzetüket. De viszont nem maradhat tétlen akkor, amidőn a klérus elhatározta az ő magyar hittestvérei kiirtását; „a veszprin-i püspök, Padana”¹ pedig a nemrég megjelent botrányos iratával (*scandaleuse Schrift*), az emberi társadalmat szétbontó és az értelmes katolikusok előtt is megvetett elveivel már meg is húzza a végpusztulás viharharangját. A királynő monarchiájának nagy dicsősége (*Gloire*) és szerencsésen tetézt hírneve csorbul meg a saját egyháza és a pártatlan emberiség szemében, ha azokat engedi irtani, akik kritikus időben vagyont és vért áldoztak érte. Ezen a helyzeten a püspök tud segíteni tapasztalt ügyessége és ama jellemvonása alapján, hogy egyháziassága nem nyomja el benne az emberségességet. Nagyon kedves szolgálatot tehet uralkodójának.²

Ez a levél mutatja Nagy Frigyes gyorsaságát a magyar ügyben; igazolja azt is ezzel a mesterművel, hogy a magyar protestánsok ügyes ügyvédet találtak benne. Kíérezhette a levélből a püspök azt is, hogy német földön is vannak katolikusok és esetleg ezek bűnhődhetnek. Hogyne sietett volna a püspök a lépéssel. Különben is a szelídség és gyengédség embere volt;³ Nagy Frigyes országában csak ez lehetett a kat. egyházfő útja. Schaffgottsch egyénisége, multja pedig egész természetessé teszi Frigyes bizalmát.

Philipp Gotthard Fürst von Schaffgottsches az imperiumcserék hirtelen feltűnő szokványos egyénisége. Korábban egyszerre két kanonoki stallum birtokosa és szabadkőműves. Az utóbbival még

¹ Padana e. h. de Padány, helyesebben Biró.

² Lehmann: i. m. III. nr. 351.: Erläss an den Fürst Schaffgotsch. Berlin, 1751. febr. 16.; Wurzbach: i. m. I. S. 408—09.

³ U. o. nr. 360.: Bericht des Fürsten Schaffgotsch. Breslau, 1751. febr. 28.

dicsekszik is. Szellemes, de könnyű fajsúlyú ember.¹ Amikor Szi-lézia II. Frigyes jogara alá került, a kat. egyház nagyon nehezen szakaszkodott el a kat. dinasztiától. Másrészt az új államvallás hamarosan 6000 apostolatát dédelgetett. Ekkor tűnik fel az ifjú, 26 éves herceg-pap a hatalom fényében, ahonnét a főpapok elhúzódtak. A jövő embere egyszerre. A királynak, a szabadkőműves nagymesternek kapóra jött a vallástalan, szabadkőműves pap a szabadkőművességet szószéken ostromozó Biró püspök ellen. Schaffgottsch emelkedését és a részvételével a Biró ellen történt felvonulást elősegítette — saját maga későbbi kárára is — a silány jellemű Sinzendorf bíboros, érsek.²

A király összeharancsolta és kényszerítette a boroszlói káptalan, hogy a 40 éves érsek mellé válassza meg coadjutornak Schaffgottsch-ot, mivel az beteg. A káptalan a coadjutor ellen nemcsak jogi okokból tiltakozik, hanem azért is, mivel a törvényes kort sem érte el, de nem is méltó arra állandó és nyílt büns élete miatt. A király erre jogellenesen kinevezte coadjutornak a kedvencet, aki a káptalan előtt ennek tiltakozása mellett vette át a kir. kiküldöttől a kulcsokat. Amikor pedig Sinzendorf is meghalt, az újból összerendelt káptalan előtt tényleges utódnak és püspöknek jelentette ki a király. Schaffgottsch könnyek közt megjárta a tiltakozást;³ de elfogadta a püspökséget pápai megerősítés nélkül. A káptalan a katolicizmus tönkretételével fenyegette meg Frigyes minisztere, mire a káptalan engedve az erőltetésnek, írásba foglalta, hogy megnyugszik a történeteken, ha Róma

¹ Szül. Warmbrunnban 1716-ban; Rómában jezsuiták nevelik. 1738-ban pappá szentelik. 1742-ben teljesedik hő vágya, felveszik mint kanonokot a boroszlói szabadkőműves páholyba. A páholmester lelkére kötötte a páholytagoknak, hogy hallgassanak felvételéről. De ép egyik kanonoksága székhelyén, Olmützben ő maga nyíltan, szabadkőművesként lépett fel. Kanonoktársai az 1738-ban a szabadkőművesség ellen megjelent pápai bulla szellemében mint kiközösítéssel megtagadtak minden, főként istentiszteleti érintkezést. Súlyos eskü alatt kijelenti, hogy kilép a páholyból, mire Sinzendorf érsek közbelépésére XIV. Benedek őt a fenyték alól feloldozza. Továbbra is szabadkőműves páholytag marad. Taute vonatkozó műve komoly forrásokra hivatkozik (Reinhold Taute: Die katholische Geistlichkeit und die Freimaurerei. Berlin, Franz Wunder, 1909. III. Auflage. S. 132—33.). V. ö. Pastor: Geschichte der Päpste. XVI. Band. I. Abt. Freiburg, 1931. S. 372.

² Pastor: i. m. XVI. Band. I. Abt. S. 374.

³ U. o. S. 388.

megadja a megerősítést.¹ Így lett boroszlói érsek 1748-ban. XIV. Benedek lelki undorral, de belenyugodott, hogy a szegény híveket a király erőszakosságától megmentse. No meg Frigyes némikép segédkezett a berlini kat. templom építésénél. Ezzel a pápai udvart, amely korábban a királyi címet sem használta vele szemben, egészen elbűvölte.²

Schaffgottsch-tól jelleme, multja után nem várhatjuk Biró Márton lelkének, határozottságának méltánylását, noha később megjavult.³

A püspök, amint a királynak előre jelenti, nem ír a magyar püspöki karnak, különösen nem Birónak, mert válasz nélkül és hatástalan maradhatna a levele; hanem arra gondol, hogy közli a király gondolatát a Szentszékkal és kéri, biztosítson az nyugalmat a magyar protestánsoknak.⁴

A püspök nemcsak a királynak volt jó embere, elnyerte tőle a Fekete sas rendjelet is, hanem megbékélt vele, sőt kezdte már becsülni egyházpolitikai sikerei miatt XIV. Benedek is. Utóbbi és II. Frigyes közt is kölcsönös volt már a törekvés a szívélyes viszonyra.

Márc. 7-én már írja levelét a püspök XIV. Benedekhez. Latin fordításban mellékeli a király levelét. Birót az egyházért nagyon buzgólkodó férfiúnak nevezi. Nem akar vele szemben a tévedések védője lenni, csak azt akarja, hogy a király bizonyos vonatkozásban megnyugodjék. Ahelyett, hogy a veszprémi püspökhöz, vagy a bécsi udvarhoz fordulna, tanácsosabbnak találta, ha a Szentatyához fordul; választ kér a porosz királyhoz.⁵

XIV. Benedek tagadhatatlanul kényes helyzet előtt állott. Ranke modern, felvilágosodott és áldott emlékezetű egyéniségnek nevezi, a mi Zsilinszky Mihályunk is magasztalja.⁶ Valóban nagy jogász és kiváló főpap; de inkább elméleti jogtudós, aki a politika fondorlatait kevésbé ismerte; szellemes, de inkább az optimizmus

¹ Theiner : i. m. S. 182—83.

² Pastor : i. m. XVI. Band. I. Abt. S. 395.

³ Theiner : i. m. S. 201.

⁴ Lehmann : i. m. III. nr. 360. : Bericht des Fürsten Schaffgottsch. Breslau, 1751. febr. 28.

⁵ Theiner : i. m. II. S. 81—82.

⁶ Zsilinszky : i. m. 365. l.

rabja. Ez nemcsak II. Frigyes-sel szemben bizonyosodott be nála, hanem másutt is, pl. az egyházüldöző Pombal-lal szemben is.¹

Ez a pápa tekervényesen ügyes, meleg, amellet a király megnyugtatóását célzó válaszlevelet küld ápr. 3-án. Megdicséri a püspököt, hogy sem a veszprémi püspökhöz, sem a bécsi udvarhoz nem fordult. Az, ha udvariasan akart volna válaszolni, illetéktelennek tekinthette volna a levélíró. Az utóbbi pedig nem találta volna illendőnek a közbelépést, meg sem hallgatta volna. Ám a Szent-szék írásba nem foglal idevonatkozóan semmit.² „Ha mi valamit írásba foglalunk akár a veszprémi püspök, akár a bécsi udvar számára, akkor olyan biztosan, mint amilyen bizonyos, hogy meg kell halnunk, elnyerjük a lutheranusok védőjének diplomáját, pedig ezt nem óhajtjuk és nem is szabad óhajtanunk,“ mert a pápa a katolikusok feje. Ha ebben az értelemben írna, nyugodtan nézne az Isten ítélőszéke elé; viszont a Szentszéknek az emberek törvényszéke előtt is minden gyanútól mentnek kell maradnia. Ezért törekszik arra, hogy a közelítő gondolatok illetékes helyre jussanak anélkül, hogy erről akár a püspöknek, akár az udvarnak bármilyen csekély írást is adna.³

Erre a tartózkodásra megfontoltságán kívül az is indította a a pápát, hogy az ellenáramlatra felfigyelő Biró kérelmére a nunciusz pedig arra kérte őt, tegyen lépést Bécsben, hogy a protestánsok „ágálás“-ára a külföldi hatalmak az Enchiridiont el ne koboztassák, hiszen a protestánsok racionalista tanaikkal Mária Terézia kat. államainak alapját döngetik.

Egyes magyar szerzők szerint a pápa a berlini államtanácsnál nemtetszését fejezte ki a magyar püspöki kar „túl buzgalma“ felett és egyben kilátásba helyezte közbenjárását a bécsi udvarnál. Ez szerintük meg is történt. Mi a fenti levélen túlmenő tényről nem tudunk.⁴

¹ Pombal a gyenge I. József portugál király minisztere. Hatalmi tébolyban szenved. Alaptalan vádjai alapján lépett fel a pápa a portugál jezsuiták ellen.

² Theiner: i. m. II. Band. S. 81—82.

³ U. o. S. 82—83. — V. ö. a függelékben az olasz nyelvű okmányt magyar fordításban.

⁴ Átnéztük Bécsben a Berichte aus Rom 1750—62, a Berichte Correspondenz (Preussen) 1750—54. évekre eső köteteket; adatokat itt sem találunk.

Born from an Original Drawing of M. Balthus Colored Painter to her Majesty, August 1749.

St. John, Black, Jan. 1750.

Maria Theresia, Queen of Hungary & Bohemia Archduchess of Austria, &c.
Addressed to the Right Honourable John Lord Carteret one of his Majesty's Principal
Secretaries of State by Peter Jan Black, Jan.

MÁRIA TERÉZIA KIRÁLYNŐ.

Biró a királynőnek a könyvet mindjárt megjelenésekor mély hódolattal személyesen mutatta be Pozsonyban. Biró a királynőnek semmiféle ellenvetéséről, kifogásáról nem tesz említést. Ahogy Rómában, épúgy Bécsben és Pozsonyban is bizonyos időleges szélcsend kíséri az Enchiridion megjelenését. De már 1750. júliusában — mint említettük — német újságok híradásai nyomán sütnak az országban is, Bécsben is, hogy a porosz tervez valamit Biró könyve kapcsán. Minden jel arra vall, hogy amint a megjelenéstől, Szent Pál megtérése napjától (jan. 25.) 6 hónapon át nem volt fontos a könyv, annyira sürgős a Helytartótanácsnak a hírek hatása alatt júl. végén. Nádasdy Lipót kancellár — az eredeti fogalmazvány szerint — jelenti a királynőnek, hogy Biró megint könyvet nyomtatott. Válaszol a prot. memorandumra, vallásügyi törvényeket is közöl. A könyvet a királynőnek dedikálja, ami kellemetlenségekbe sodorhatja a királynőt. Mária Terézia sajátkezűleg ugyanarra az íratra rávezeti: ő nem tudhatta, hogy Biró mit nyújtott át neki. De arra figyelmeztette, hogy engedélye nélkül nem lett volna szabad a könyvet neki ajánlania. Most az a rendelkezése, hogy az összes példányokat tegye letétbe; addig kiadni nem lehet, amíg átvizsgálás után approbációt nem kap. Az ajánlást le kell a műről venni, mivel miatta semmiféle kellemetlenséget nem akar.¹

A kancellár gyorsan intézkedik. Utasítást ad az összes példányok lefoglalására, az ép Pozsonyba utazó püspököknek pedig megtiltja, hogy a könyvből bárkinek is adjon.²

Az utóbbinak nem nagy foganatja volt, hihetőleg Biró ügyességéből. Győr városa mindössze két füzetlen könyvet tud felterjeszteni.³ A könyv helyett Biró válasza érkezik a Helytartótanács-hoz. Ebben rámutat, hogy a máshitűek benn és künn bántatlanul szórják elveiket, ellenben a katolikus eszmék nem hirdethetők, a téves tanok nem cáfolhatók. A máshitűek rejtekben és névtelenül nyilazgatják le az igazakat, mint legújabbán a *Historia Diplomatica Religionis* is mutatja. Ő nyíltságaért szenved. De az igazságot,

¹ O. L.: k. o. Orig. Ref. 1750. nr. 89. — V. ö. Okmánytár.

² O. L.: k. o. Concept. Exped. 1750. (30. Julii.) nr. 96.

³ U. o. Litt. Cons. Reg. 1750. nr. 269.

akár a pálmát, a nehezék nem nyomja el. Ő nem annyira dedikálta a könyvet, mint inkább esengve kérte a királynőt Szent Hilárnak Arius ellen Constantius-hoz írt könyve mintájára.¹ Isten a tanuja, hogy semmiféle rossz szándék nem vezette műve megírásában, csak az igazságot bizonyítgatta be szerényen és mérséklettel. Püspöki hivatása szerint járt el, amikor a Szentírást és a Szentatyákat idézte a megtévedtek felvilágosítására, az erők megszüldítésére. Mindenben meghajol, de a könyveket beszolgáltatni nem tudja, mivel a győri franciskánusok és a Rubrorumban a művet vitatkozásban védő növendéke, Grubanovics Zsigmond majdnem az utolsó példányig szétosztották.²

Akár sok, akár kevés példány volt Biró kezében, de szeretette volna azokat a beszolgáltatás kötelezettsége alól mentesíteni. A királynőhöz intézett kérés után — írja Biró — nagy csendesség lőn. Azért talán — írja tovább Barkóczy püspöknek — föl lehet tenni, hogy Őfelsége kegyesen színéskedik. Legyen meg az Isten akarata. Így ír nagy őszinteséggel Barkóczy egri püspöknek titokban két Enchiridion melléklésével, az ő és valamelyik Károlyi gróf számára.³ Barkóczy — úgy látszik — elérte a figyelmet; de a sok törlésben megszületett válaszban, amely Biró levele hállapján áll, a kérvénynek nem ígér biztos sikert, bármint kívánja. Könyvebb sebet kapni, mint gyógyítani.⁴

Mégis tovább is abban a reményben ringatta magát a jó Márton püspök, hogy kérésére megváltoztatják a rendelkezéseket. Időközi kérelmeivel, amelyeket részint a királynőhöz, részint Kók Ignác kabinetirodai titkárhoz küldött, hogy engedjék a nyilvánosság elé az eltiltott könyvet,⁵ nem ért célt. Ezt annál kevésbé várhatta, mert fenn is tudták róla, hogy a tilalom után is osztogatta a kellemellen könyvet.⁶ Ezért a kérelem teljesítése helyett komo-

¹ „Non per modum Dedicationis, ast solum instar supplicationis aut supplicis Libelli exemplo S. Hilarii contra Arium . . .”

² O. L.: Litt. Cons. Reg. 1750. nr. 289.: Biró levele (1750. aug. 11.) a Helytartótanácshoz; Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. VI. (1750–51.) p. 164.; Napló. 300. l.

³ Egri érs. lvt. (Archivum vetus): nr. 2356.: Biró levele (Sümeg, 1750. szept. 21.) Barkóczy püspökhöz.

⁴ U. o.

⁵ Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. VII. (1751–53.) p. 198.

⁶ U. o. p. 203.: Helytartótanács (Pozsony, 1751. aug. 5.) Biróhoz; u. o. Intimata (1751. aug. 5.) fasc. 11. nr. 34.

lyan meghagyták a királynő nevében, hogy azokat a példányokat, amelyek még birtokában vannak, haladéktalanul küldje a Helytartótanácsához. Az örökös tartományokban levőket is külön császári rendelkezéssel azonnal összeszedik.¹ Erre Biró fel is küld aug. 8-án a Helytartótanácsnak — egész komolysággal — hármat.² Győr városa is — mint láttuk — a nyomdától mindössze két füzeten példányt küld fel.³ Az aug. 5-i rendelkezést pedig jó 8 hó múltán csak gyéren látogatott kisgyűlésen Kiss Sándor alispán elnökletével, a szerző nevének említése nélkül hirdetteti ki: a megjelent Enchiridion c. művet Ófelsége parancsára eltiltják; amit találnak, be kell szolgáltatni a Helytartótanácsnak.⁴ Bár az ügyet a királynő Pozsonyban „privative“ is lelkére kötötte, ő az ügyről „megfeledezett.“ A szokott hivatalos körlevelekbe pedig fel se vette.⁵ Nagyon neheztelt Biró Márton főispánnak Biró Márton püspök könyvét elkobozni.

Az elkobzásra vonatkozó újabb és újabb rendelkezések egyre bővebbek. Ezt a porosz beavatkozás megtörténtének tulajdoníthatjuk. Az eddigi indokokhoz járul 1751-ben az is, hogy a könyv az akatolikusok memorandumát cáfolgatja, holott annak szövege sehol sem jelent meg.⁶

Az Enchiridion elkobzása (1751. aug. 5.) kapcsán megtiltják a protestánsoknak, hogy a jövőben külföldi hatalomhoz forduljanak.⁷ Birót ez a rendelkezés nem tudja megvigasztalni. Hasonló rendelkezéseket már korábban is kaptak. Túltették magukat azokon és bajuk nem történt.⁸ Ellenkezőleg, ép a protestánsok nagyon

¹ Veszpr. püsp. lvt. : Prot. Epp. Veszpr. T. VI. (1750—51.) p. 523 ; T. VII. (1751—53.) p. 203—40.

² U. o. T. VII. (1751—53.) p. 203.

³ O. L. : Litt. Cons. Reg. 1751. nr. 269.

⁴ Veszpr. vm. lvt. : Prot. Comit. Veszpr. T. II. (1748—54.) p. 270. ; O. L. : Cons. Ref. 1753. nr. 254.

⁵ Napló. 127, 131. l.

⁶ Veszpr. püsp. lvt. : Prot. Epp. Veszpr. T. VI. (1750—51.) p. 100. ; T. VII. (1751—53.) p. 203—04. ; Helytartótanács (Pozsony, 1751. aug. 5.) Biróhoz. — Ballagi Géza : A politikai irodalom Magyarországon 1825-ig. Bpest, 1888. 51—52. l.

⁷ Ballagi : i. m. 51—52. l. ; Scherman Egyed : Adalékok az állami cenzura történetéhez. Bpest, 1928. 30. l. ; Arneth : i. m. IV. 54.

⁸ A külföldi prot. hatalmak beavatkozása visszatérő jelenség. A linzi (1645.) és a westfáliai (1648.) békét is a külföldi hatalmak garantálják. A Thun-féle patenssel (1859.) szemben is London magyar felkérésre aggályát fejezi ki. Ez az összeköttetés eredményes. Ennek tulajdonítja gr. Pálffy Miklós azt, hogy a magyar protestánsok már 1606-ban elérték azt, amit a németek csak 1648-ban vívtak ki. (Marczali : Gr. Pálffy Miklós főkancellár emlékiratai. i. m. 47. l.)

is megelégedhettek a kifejelettel. Kiderült a katolikusok gyengesége az európai politikában. A boroszlói káptalalan ép Schaffgotsch botrányos erőszakolása miatt a kat. hatalmakhoz fordul Frigyessel szemben. Amíg Bécs, Páris a kat. sérelemmel szemben semmit nem tesznek, addig Frigyes demarsa eredményt ér el.

De a belföldi siker is kielégíthette őket. Nemcsak Biróval volt tulajdonképpen bajuk. A külpolitikai lépés bekövetkezett volna, mint máskor, Enchiridion nélkül is. Ez csak sieltette és kitűnő alkalmat adott erre. Nagy örömet keltett táborukban az elkobzás. A harcos katolikus párt vezérében sebet kapott. Ennek messzeható következményeit várhatták. Örömeiket mutatja az is, hogy br. Révay József elég értéktelen gúnyverseit leköszölte a magyarigeni prot. lelkész, Bod Péter (1712—68) Magyar Athenas-ában:

*„Biro tace: Regina vetat te bella parare,
Hoc vult: tollantur scandala. Biro tace.
Biro tace: Tua sufficiunt tibi brachia nunquam.
Fortior est hostis robore. Biro tace.
Biro tace! non vis? Jussit Regina tacere,
Maxima sunt eius brachia. Biro tace!”¹*

A versek csípősek. Bármint igyekszik rejteni, Birót kínozhatta a keserűség. Hallgat. A kir. család pesti tartózkodásáról, a gödöllői fényes ünnepségekről nem szól a napló semmit. A fájdalom eleje lefogta őt. De nem tört meg. Láttuk, hogy férfiasan válaszolt.

Mivel kétszázéves vallási harc előzte meg az Enchiridiont, azért kiszakítani nem lehet a nagy történelmi összefüggésből. Ha valaki, mint pl. Ballagi így tesz és elfelejti ezt a láncolatot, ítélete hiányos lesz. Az Enchiridion utolsó és kései szeme annak a láncnak, amelyet hitvitázó irodalomként ismerünk és amely lánc sokszor hallatott a mai fülnek kellemetlen hangot.

¹ Bod Péter: Magyar Athenas, 1766. —

Magyarúl: Biró hallgass: a királynő tiltja neked a harcot,
Azt akarja: szünjenek meg a botrányok. Biró hallgass.
Biró hallgass: Gyenge a te karod.
Erősebb az ellenség. Biró hallgass.
Biró hallgass! Nem izlik? A királynő rendelte,
Az ő karja erős. Biró hallgass!

Bíró voltakép alig hirdet mást, mint amit a XVI. század végétől fogva Forgách, Pázmány szüntelen hirdetnek az országgyűléseken a katolikus rendek élén. Forgách szerint a protestánsok „a vallásszabadságot lázadással és gonosz úton szereztek.”¹ „Törvényekkel nyílt és szabad utat nyitni, előmozdítani azok (eretnekségek) szabad gyakorlásának védelmét, épúgy nem szabad, amint nem engedheti meg a király a gyilkosságot. Protestáns uralkodók a maguk vallásán kívül mást meg nem tűrnek. A katolikus vallás első küzdője sem nyithatnak utat a tévedésnek. Ép ezért, ne engedje meg a király a bécsi béke és a vallásszabadság törvénybeiktatását.”² Pázmány álláspontja ismertebb, hogy sem hoznunk kellene. 1671-ben Bársony János váradi püspök *Veritas toti mundo declarata* c. könyvében azt hirdeti, hogy a protestánsokra kedvező törvények érvénye megszűnt. Werbőczy-vel érvel: törvény csak a király és a négy rend hozzájárulásával jöhet létre. Ámde ezeknek hol az egyházi, hol a többi rend többsége is ellene volt. 1721-ben gr. Erdődy Gábor, a tüzes egri püspök (*Opusculum Theologicum* etc.) és 1733-ban Báchmegyei István főorvos Bíróval meglehetősen azonos irányt követ. Amaz eltiltott könyvében a fejedelem jogát hirdeti a hatalmi térítésre, makacsság esetén számkivetésre is.³ Emez a protestáns vallásgyakorlatot semmisnek, a vonatkozó törvényeket érvényteleneknek hirdeti. Mindezek hatása Bíróra szemmel látható. Amint azok, Bíró is korábbi idők fegyvertárából merít. És a jelenből is.

Még csak le sem zárul igazában maradék nélkül a vallási harcok kora Mária Terézia alatt; csak az országgyűlésekről az összecsapások lehúzódnak a vármegyékbe. Vallási harc folyik Szinyérváralján, Egerben, Abaújvárt, Trencsén, Zólyom, Hont, Huszt, Beckó táján úgy, mint Ádásztevelen, Pápán, Tolnában. Nemrég, 1735-ben Debrecenben a tömeg fenyegeti a katolikusokat. A piaristákra még az asszonyok is azt kiabálják: „No ti fekete ördögök, nem sokáig lesztek.” A nemesség a fenyegető helyzetet látva már

¹ Sörös : Forgách Ferenc a bíboros. i. m. 699, 715. l.

² Carolus Péterffy : *Sacra Concilia. Posonii.* 1742. II. p. 191—92.

³ Szilágyi : i. m. VIII. 120. l.

a piaristák házának fegyveres védelméről tanácskozott.¹ A sopron-megyei becikkelyezett Vadosfán a katolikusok kis kápolnát építtettek. Ennek szentelésekor (1751) a felizgult protestánsok abban a balhiedelemben, hogy ez a kápolna vallásgyakorlatuk megszüntetését jelenti, megrohanták a kisebbségben levő katolikusokat, akik közül egy életét vesztette, sokan pedig megsebesültek.² 1754-ben Túron, Vásárhelyen és más tiszamelléki községekben protestáns lázongások vannak, amelyek bevallottan „katolikus-ellenes mozgalmak.”³ A lázongásokat csak az elfogott főbűnösök kivégzésével és az összeesküvők, köztük három protestáns prédikátor bebörtönözésével fojthatták el.⁴

Ezek az események nyugtalanították a közvéleményt. Biró Márton, aki amúgy is a török hódoltságtól sokat szenvedett egyházmegyét vett át örökségül, a Balaton vegyesjellegű partvidékén nagy vallási küzdelmek központjába került. Egyházmegyéjében a protestánsok erőszakkal megakadályozták a katolikus egyház szentségi ténykedéseit, hitéleti munkáját. Nem engedték a súlyos betegekhez a papokat.⁵ Akadályozták őket a temetés elvégzésében.⁶

¹ Dr. Friedreich : i. m. 15. l.

² Fábíán : A vadosfai támadás. Magyar Sion. 1863.

³ Zsilinszky Mihály : Adalékok az 1735-i Pero és 1754-i Törő—Pethő— és Bujdosó-féle népforgorogás történetéhez. Századok. 1870. 30—43. l. ; Prot. Comit. Szalad. 1736. (máj. 9.) p. 224—37. — Dr. Márki szerint a kálvinizmus és a szerb gör. keletiek harca a Carolina Res. és az unio veszedelme címén. A jelszó : harc a kálvinista vallásért és fegyverfogás a király ellen. (Akadémiai székfoglaló. Bp. 1893, 3—83.)

⁴ Dr. Weisz—Szabó : Világtörténet. Nagybecskerek, 1904. XII. 452. l.

⁵ 1736-ban Zala vármegye jelenti a Helytartótanácsnak : a szentbékkállai plébános hívására Kővágóörsre kat. súlyos beteghez indult. A kővágóörsi másvallásúak seregesen eléje mentek, fenyegetésekkel visszatérítették. Ezt a tanuk serege igazolta. A vármegye a becikkelyezett helyeken lakó protestánsok megrendszabályozását kéri. (Zala vm. lvt. : Prot. Comit. Szalad. 1736. (febr. 6.) p. 104—05.) — Veszprémben 1754-ben Kozorics Ferenc plébánost a protestánsok megakadályozták, hogy egy beteg protestáns nőt átvegyen (Veszpr. püsp. lvt. : Prot. Epp. Veszpr. T. VIII. (1753—54.) p. 227.).

⁶ 1748-ban a városlódi plébánost a helybeli kálvinisták megakadályozták abban, hogy az általa gyóntatott hívét, Hegyi Tamást eltemesse. Ezt népgyűlésen határozták el, majd be mentek a gyászházhoz a tilalom kihirdetésére. Három prédikátor temette el a halottat. (O. L. : Litt. Cons. Reg. 1748. nr. 246.) — 1748-ban a szentgáliak katolikus halottat nem engednek a katolikus pappal eltemettetni. A papot elűzték, a holttestet elrabolták és a saját lelkészükkel az előírt 24 óra előtt temették el (O. L. : Orig. Ref. 1748. nr. 105. ; u. o. Concept. Ref. 1748. nr. 105. ; u. o. 1750. nr. 19.). Ugyanezek nem engedték meg a városlódi plébánosnak, hogy magánházban misézzen (u. o.).

**Zavarják a nyilvános istentiszteletet, főképp a körmenetet.¹ Megtilt-
ák a harangozást.² Megtámadják a papokat.³ A községi tisztség-**

¹ 1744. júl. 22-én, Mária Magdolna napján Tihanyból Füreden át korábbi szokás szerint zárandoklat indult Felsőörsre P. Ince bencés vezetésével. P. Ince odamenet kívánta a füredi kálvinistáktól, hogy harangozzanak, de azok megtagadták, mivel nem volt szokás eddig sem. Délután visszatérőben újból megtagadták. A bencés bement a ref. mesterhez az indok után érdeklődni. A kálvinisták félreverték a harangot, mire a lakosság doronggal, kaszával vasvillával megtámadta és szétszórta a búcsúsokat. Az egyik korbáccsal támadott az elősiető bencésre és megverte. A keresztyvő legényről leszaggatták az inget. A B. Szület a legfontelmesebb becmérlésekkel illették; a leányokat f... sk... k-nak nevezték. Egyeseket megverték. Történt ez a bencések birtokán. A vizsgálaton a tettesek azzal védekeztek, hogy „bolond, veszett részek” voltak. Férfiak, nők kerülnek az eset miatt Egerszezen rabságba (Zala vm. lvt.: Arács-füredi zendülés. p. 8—20.). Előhírnőke ez az esemény a tíz év múlva bekövetkező arács-füredi zendülésnek. — 1748-ban a Helytartótanács felhívja Veszprém vármegyéet, hogy a kis Mária-Cellbe menő zárandokokat védje meg az útbaeső protestáns községek ócsárlásaitól, ütlegeitől és egyéb jogtalanságoktól. (Veszpr. vm. lvt.: Prot. Comit. Veszpr. T. II. (1748—54.) p. 2.) — 1749-ben Szentháromság vasárnapján a szentbékállai plébános körmenetet vezetett a kapolcsi templomhoz, amelyet a lutheranusok elfoglaltak, de Bíró 1747-ben visszavett és megáldott. Kővágóörs, Köveskál, Petend, Henye, Dörög, Eörs protestáns lakossága csákánnyal, baltával vonult fel. Az asszonyok moslékos sajtárokka, pemettel jöttek. Maga a kapolcsi bíró biztatta az asszonyokat, hogy üzzenek csúfot a papból és a körmenetből. A jórészt asszonyokból, leányokból álló körmenet közepébe egy anyaszült mezteleldre vetköztetett Mihály nevű bolond legényt taszítottak be és így mondtak vele alleluját. (Zala vm. lvt.: Prot. Comit. Szalad. 1748—50. p. 914—17.; Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. V. (1749—50.) p. 394.; Beke: Historia i. h. III. p. 240.)

² 1759-ben Szepezden az ev. mester és lakosság nem engedte azt, hogy a kat. mester harangozzon azzal a haranggal, amelyet pedig Acsády püspök idejében a veszprémi püspökségnek, mint ott első földesúrnak engedélyéből annak „mak bér béli” jövedelméből szereztek be (Zala vm. lvt.: Szepezdi tárgyalás. (1759.) p. 765.). — A hajmáskéri plébános fiókközségében, Rátóton alkalmasabb helyre akarta vinni híveivel a harangot. Dorongokkal megrohanták őket a máshitűek, halálos fenyegetéssel megkergették őket. Büntetésük 50 bot (Veszpr. vm. lvt.: Prot. Comit. Veszpr. T. II. (1748—54.) p. 243.; u. o. p. 253.).

³ A kuruc háború alatt Farkas János vaszari plébánost, aki az erősen máshitű Vanyolát és Gecsét ellátta, katonákkal megfogatták, megkötözték, a berekbe vitték, puskákkal bökködték. Fejét akarták venni, de mégis véresen eleresztették (O. L.: Litt. Cons. Reg. 1751. nr. 380.). — 1756-ban az eösi protestánsok a halimbai és vázsonyi plébánost megvesszőzik (Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. XII. (1754—56.) p. 604.). — 1751-ben Csopakon Baki István megveri a plébánost (U. o. T. VII. (1751—53.) p. 184.). Hasonló eset fordul elő ugyancsak 1751-ben Szentgálon és Peremartonban (u. o. p. 192.). — 1753-ban Bíró felterjeszti a Helytartótanácsnak Liliom János ösküi plébános panaszát: Szent István napján egy kat. férj protestáns feleségét a férj, valamint a halott egész rokonsága kérésére el akarta temetni; megtámadták a másvallásúak akkor, amidőn már az egyházi ruhákat felöltötte. Majd, hogy életét nem veszítette (u. o. T. VIII. (1753—54.) p. 64.). — Fülén a plébánostól ugyanekkor elvették a templomkulcsot. Megverték, életét Nádasdy katonái mentették meg. (Beke: Hist. i. h. III. p. 240.)

gekből kizárják a katolikusokat;¹ sőt meg sem tűrik őket maguk között.² Ha megtűrik, stólat szednek tőlük és egyéb szolgáltatásokra kényszerítik őket.³ A katolikus plébániai, templomtulajdont elközösítik, vagy elpusztítják.⁴ A katolikusok legbensőbb jogi tényeit, így a Can. Visitatio-t megakadályozzák.⁵

Ezzel szemben a fennálló rendelkezésekkel nem törődnek. Berényben, Pápán törvény ellen keresztelnek, esketnek, temetnek.⁶ A becsvölgyi ref. lelkész a tiszta katolikus házasságból származó

¹ Balatonfüreden 1744. óta tervszerűen egyetlen pápistát sem választottak be az esküdtek közé a falu, csapszék és malom bíróságára, pedig Füred jórészt Tihany apátságának birtoka (Zala vm. lvt.: Áracs-füredi zendülés. (1754. szept. 12.) jegyzőkönyve p. 40.).

² Nyulon 1745-ben a megtért Tyúkos Jánost a lutheranus Benyó István pápista kutyának nevezte, kékre verte és a faluból való kiűzéssel fenyegette. Bíró így rendelkezett a nyuli intézőnél: a bűnöst vitesse a nyuli börtönbe, javait kobozza el (Veszpr. püsp. lvt.: Lib. Oeconomiae: Bíró levele (Sümeg, 1745. ápr. 16.) a nyuli intézőhöz). — Szent-Gál község protestánsai Horváth Ferenc ottani lakost katolikus vallása iránt való gyűlöletből a faluból kiűzték (Veszpr. vm. lvt.: Prot. Comit. Veszpr. T. II. (1748—54.) p. 211.) — 1750-ben Csepely, Lad, Orczi községek területén különböző erőszakosságokat követnek el a protestánsok. Emiatt a Helytartótanács elveszi vallásgyakorlatukat (Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. VI. (1750—51.) p. 505.). — 1748-ban Vanyolán Kelemen Jánost és Nagy Jánost megverték a protestánsok. Általában csúfolás, kisebbités volt a katolikusok osztályrésze. Házhelyeikből szántóföldeikből is kiforgatták őket. A püspökhöz fordulnak oltalomért. Az ok: kat. hitre tértek. A katolizált Nagy Jánost Bondgya János Nagypénteken elverte vasvillával, a bordáját beszakította. Ugyanekkor az ipa fejszével támadt Nagyra „Megöllek pápista disznó” szóval. (U. o. T. XI. (1748—56.) p. 145—47, 158.). — 1746-ban a veszprémi kat. csizmadiák céh-ért folyamodtak. A királynő megerősítette céhüket. A veszprémi prot. csizmadiák felmennek Bécsbe. A szabályzatból pár pontot töröltenek, épígy több folyamodó nevét is töröltetik, a helyükbe a maguk nevét iratják (u. o. T. X. (1745—54.) p. 222—23.).

³ A becsvölgyi kálvinisták nemhogy fizetnének stólat a plébánosnak, hanem ők szorították rá a köztük élő katolikusokat, hogy stólat, karcot fizessenek, munkát teljesítsenek az ő lelkészüknél. A lelkész pajtájának készítéséhez kihajttatták a céhmesterrel a pápistákat is. Akik nem mentek, azokat megzálogolták (vasteng., öreg szűr, dolmán-szűr). Egy gázdát családjával meg is vertek, meg is zálogoltak (u. o. T. IV. (1748—49.) p. 479.).

⁴ Balatonudvari protestánsai elfoglalták a katolikus templomot, vele a templomföldeket. Ezeket a prédikátor tartására fordították. Majd később a jövedelmet egymás közt felosztották. Hogy a birtoklás állandó legyen, erőltették a katolikusokra is az osztalékot. Ezek nem fogadták el (u. o. T. XV. (1756—57.) p. 207.: zalai alispán (1756. jún. 20.) Bíróhoz.) — Litér határában 1754-ben a prot. birtokosság a plébániai szántókat és réteket elpusztította (Veszpr. vm. lvt.: Prot. Comit. Veszpr. T. II. (1748—54.) p. 454.).

⁵ 1756-ban az eösi protestánsok a helybeli kat. mestert elűzik, a kat. templom helyreállítását akadályozzák (Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. XIV. (1745—58.) p. 47.). — 1748-ban a hetési máshitűek nem engedik meg a Can. Visitát (u. o. T. XI. (1748—56.) p. 33.).

⁶ Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. XVI. (1757—58.) p. 79—85.: O. L.: Litt. Cons. Reg. 1749. nr. 348, 442.

gyermeket is megkereszteli.¹ A veszprémi lelkészek a be nem cikkelyezett helyekre is kijárnak temetni.² 1748-ban a szentgáliak templomukat engedélykérés nélkül restauráltatják, tilalom ellenére iskolát emelnek.³ Felsőörs, Arács engedély nélkül építenek templomot.⁴ Kajáron 1745-ben engedély nélkül kibővíti a templomot.⁵ Kér ugyan, de túllépi az engedélyt Szentantalfa.⁶ A Balaton zalai partján, Kővágóörs mellett falvak támadnak egymásra szekereken és valóságos harc után döntenek az ottani katolikus templomról úgy, hogy az a hagyomány szerint még ma is evangélikus kézben van.

Ha a sérelmek nyomában országszerle is erős a katolikus visszahatás:⁷ nem csodálhatjuk, hogy Biró ezek után az annyira kényes Balaton- és Bakony-vidéken kénytelen vállalni a vallási küzdelmet egyházáért, az ősi hitért. Ha buzgó főúrak, mint a főkancellár, azt kívánják, hogy a főpapok vagyonukat a protestánsok ellen folyó küzdelemre használják fel:⁸ Biró fellépése nem kirívó jelensége a XVIII. századnak.

Egyébként bizonyos uralkodó alapelvektől ő sem tudta függetleníteni magát. Az egy állam és egy vallás, a saját vallás egyeduralkodó elv általános uralkodó elv jó ideje. Justus Lipsius fogalmazta meg.⁹ Ezt a külföldi munkát Laskai János, az előkelő prot. erősség, Ecsed vár lelkésze fordította le magyarra; bizonyára azért, mert a gondolat tetszetős volt.¹⁰ Ez a gondolat az ellenreformációval katolikus vezéreszme lett. Biró is Forgách-csal, Pázmánnyal meggyőződésesen a nemzeti érdek dogmájává emelte ezt a felfogást: a vallás egysége az ország ereje; a vallás különbsége az

¹ Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. IV. (1748—49.) p. 479.: Sárkány Gábor esperes jelentése Zala vármegyéhez.

² Veszpr. vm. lvt.: Prot. Comit. Veszpr. T. II. (1748—54.) p. 7.

³ O. L.: Orig. Referad. 1748. nr. 105.

⁴ Zala vm. lvt.: Prot. Comit. Szalad. 1753—54. p. 513—14.; 1748—50. p. 880—84.

⁵ Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. VII. (1751—53.) p. 13.

⁶ Zala vm. lvt.: Prot. Comit. Szalad. 1759. p. 245—48, 960—61.

⁷ 1751-ben Biharban a követválasztáson mind a 10 jelölt katolikus (Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. VII. (1751—53.) p. 81.: Szörényi László nyitrai kanonok, szmirnai püspök levele Biróhoz.)

⁸ Marczali: Gr. Pálffy Miklós főkancellár emlékiratai. i. m. 47. l.

⁹ „Ó kábák! egységnek szerzője az egy vallás és ha megegyítettett, mindenkor háborúságos . . . Egy országban egy vallást kell tartani.” Hóman—Szekfü: i. m. V. 280. l.

¹⁰ U. o.

ország veszte. El kell ismernünk, hogy ma is sok, nem kívánatos bajtól menekül meg az egyhitű ország.

Ez a felfogás lehet konok, de katolikus. Biró a katolicizmust meggyökeresedett magyar vallásnak, az újhíűeket alapítóikkal a mohácsi veszedelem után közénk keveredett „gyülevész idegen nemzetnek” mondja. „Magyarok vadtok-e? Ha magyarok vadtok, bizonyára szégyenség és gyalázatos dolog a régi igaz magyaroknak hitétől elszakadni, elfajulni, ez vagy amaz külső Nemzetnek hitére tsavarodni... Tudjátok-e, hogy Luther Márton és Kálvinus János non erant ex nobis, hogy nem mi közülünk voltanak? Igenis nem, mert L. M. Sakszoniai Augustinus Németh Barát, Kálvinus János pedig Genevai Frantzia vala.”¹

A törvényes alapot nem lehet tőle elvitatni, ha a módban nem is egyezünk. Az 1606-i bécsi béke megköveteli, hogy a zavarok idején elfoglalt templomok kölcsönösen visszaadassanak. Az 1647-i vallási törvények elrendelik, hogy a katolikusok kapják vissza templomaikat. Az 1681. évi XXV.—XXVI. tc.-ek hangsúlyozzák a bécsi békét; újból biztosítják ugyan a vallás szabad gyakorlatát, de a földesúri jog épségben hagyásával. Az Explanatio Leopoldina (1691) szerint a földesúri joggal (ius reformandi) épúgy működhetnek a katolikusok, mint annak idején a protestánsok.² 1731-ben megjelenik a Carolina Resolutio, amely a protestánsoknak általában ugyan szabad vallásgyakorlatot engedélyez, de nyilvános gyakorlatot csak ama városokban és falvakban, amelyeket az 1681. évi XXVI. tc. felsorol. A lelkészek csak ott helyben működhettek. Vegyes házasság köthető, de csak a katolikus pap előtt. A protestánsok kötelesek a katolikus ünnepeket megülni. Superintendenseket választhatnak.³ Vallási sérelem miatt ki-ki saját nevében és nem a község nevében folyamodik a királyhoz. Az apostasiat bünteti a rendelet.⁴

Mária Terézia eleinte teljesen atyja nyomdokain haladt.⁵ Így Biró, ha egyéni hajlamát követte is, az Enchiridion-nal megkezdett

¹ Biró: Compendiosa i. m. p. Ggg.

² Chobot: i. m. III. 106. l.

³ Szalay-Baróti: A magyar nemzet története. Bpest, 1896. IV. 95. l.

⁴ Szilágyi: i. m. VIII. 132. l.

⁵ U. o. 328. l.

küzdelemben semmiképen sem volt önkényes, hanem törvényekre és rendeletekre támaszkodott. Biró egész pályafutását annak köszönhetette, hogy a Carolina Resolutio és az ezt megelőző 1701. évi rendelet 3. pontja szellemében működött. Működéséért minden kinevezési okmányban dicséretet kapott. Püspök, főispán és a királyné kancellárja lesz. Ez a kinevezés egyenesen a régi hit fokozottabb terjesztésére hívta fel. Mi kellett még ehhez annak a Birónak, aki folyton egyházmegyéje régi fényét siratta és munkálta?¹

Birónak a XVII. században ringott a bölcsője; a saját XVIII. százada ugyanebbe eresztette gyökereit és onnét merített eligazodást. Ám a XVIII. század katolikusai fájdalommal szemlélték a leltűnt századot, Bocskay, Bethlen és I. Rákóczi György harcait, küzdelmeit. Nehéz két-három század multán is a kellő higgadsággal ítélni a XVII. század politikájáról. Biró idejében pedig még nagyon frissek és gyűjtőanyagok voltak bizonyos események. Élénk emlékezetben élt még Scultetus és Tschernembl Szentírásra építő törökbarátsága.² Ugyanakkor a Bethlen választására érkező töröktalár hadak 20.000 keresztény magyar foglya; a keresztény egységhez tartozó országok felégetése a Bethlentől bízott porta által; Ilyvóig, Lublinig 25.000 lengyel fogoly; a hajdúk közismert embertelensége; Majthényi László egri püspöknek, káptalanának és a leleszi papoknak kíméletlen megsarcolása, a három kassai vértanu embertelen kivégzése minden megtorlás nélkül; a Felvidék kegyetlenül megcsonkított papjainak állandó és kényszerű menekülése; Bethlen támadásának katolikus-ellenes iránya; a Pozsonyban elkövetett rablás, részegség, erőszakos erkölcstelenség, amelyről Biró még hallhatott Pozsonyban borzalommal beszélni; az egyház és egyéb földesurak megfosztása birtokaiktól; a magántulajdon nagy bizonytalansága, a nyomában járó vér és éhhalál.³ csak

¹ „Non possumus non ingemiscere, dum Gloriam et splendorem Dioecesis meae, pristinum Decorem suum confero. Dulcis Patriae clades, ruina et depopulatio.” — Veszpr. püsp. lvt. : Prot. Epp. Veszpr. T. XVIII. (1758—62.) p. 592. : Biró levele (kb. 1761. őszén) a Helytartótanácsához.

² Scultetus, Pfalzi Frigyes lelkesze, a Szentírással lelkesített a hit embereinek és a hitetlenek szövetsége mellett. Tschernembl ugyancsak a Szentírásra hivatkozva hirdette : „Mindnyájunknak egy az Istene, mert Isten a pogánynak is Istene. Isten tartja a törököket is életben, hogy védekezhessünk általuk is a pápisták ellen.” (Szekfű : Bethlen Gábor. i. m. 103. l.).

³ Szekfű : Bethlen Gábor. i. m. 43—143. l.; Dr. Meszlényi Antal : Bethlen Gábor. Kat. Szemle. 1929. 149, 190, 278. l.

úgy nehezen hegedő katolikus sebek, mint a pozsonyi és besztercebányai törvények belegázolása az egyház belső életébe; a teljes szekularizáció; a püspökségek számának háromra szállítása; a többi közt az ősi veszprémi megszüntetése; a megmaradt püspökségek betöltése protestáns fejedelem által; Erdélyben a híveknek istentisztelettől, templomtól, körmenettől teljes megfosztása: mindez 100 év múltán feledésbe nem mehel.¹

Nemzeti szempontból is voltak felpanaszolható jelenségek, amelyek egy század múltán is élénk emlékezetben éltek. Az egész XVII. századon át tart az erdélyi fejedelmek (Bethlen Gábor, Barcsay Ákos, I. Apafi Mihály) ama igyekezete, hogy a szakadár oláhokat kálvinistákká tegyék. Nagy árt adnak ezért a lélektanilag lehetetlen elgondolásért. Az oláh nyelv templomi használatát sürgetik és előmozdítják. Anyagi előnyöket, kiváltságokat, nemességeket bőven osztanak az oláh papságnak. Bethlen Gábor kolostort, rétet, sőt házakat adományoz nekik még Gyulafehérvárt is. Oláh iskolákat alapítanak és támogatnak; az iskolamestereket fényes ellátáshoz juttatják.²

Ellenben a bennszülött magyarság ősi szentélyeit megszenteltetés éri. A gyulafehérvári régi székesegyházat, Erdély multjának, jelenének szívét beszennyezték, oltárait, szentképeit kihányták. Váradon a székesegyházzal ugyanezt tették; pedig az a Szent László király alapította, akiben a vallásos és nemzeti erények tökéletes egységben jelentkeznek; aki hazánkat középeurópai nagyhatalommá tette; Erdély hős védője, megteremtője, határán a székelyek megtelepítője; Horvátország meghódítója, a hódító magyar gondolat nagyszerű képviselője; lovagi ideál, nagyszerű és legendás hadvezér, akiben a keresztény világ bizalma találkozik. Az ő székesegyházát és pihenőhelyét fejszéekkel megrohanják, feltörik és márványkoporsóját, amely előtt két százada Nagy Lajos, a daliás idők legnagyobbja imádkozott, szétrombolták és a szent király csontjait kiszórták. A bűn a fékevesztett tömegé, de a bűn büntellensége a

¹ Szekfü: Bethlen Gábor. i. m. 149—93. l.; Dr. Meszlényi: i. m. 149, 278. l.

² Az erdélyi katolicizmus multja és jelene. i. m. 86—91. l.

hatalmon levőket terheli.¹ Ilyen esetek a nemzeti multon kegyelettel csüngő hazafiak lelkén folyton maró, égő sebek voltak. Századok fájdalma és elfojtott keserősége táplálkozott belőlük akkor is, ha magukban állnának.

Az erdélyi magyar püspökséget megszüntették (1565.) János Zsigmond alatt — ahogy a jeles ref. történész, Pokoly írja — a „vakbuzgó türelmetlenség paroxizmusával teljességgel“ ki akarják úzni a katolikus magyarokat.² Volt idő, amikor a magyar egyháziakat Erdélyből „kiigazították.“³ I. Rákóczi György a magyarságot gyengíti. Taraszovics Vazul munkácsi szakadár püspököt a jezsuiták megtérítik és még 350 szakadár papot. Jelentős lépés nemzeti szempontból is. De az erdélyi politika nyomására a püspök újra szakadár lesz népe jó részével. 1697-ben az uralkodótól kinevezett Illyés András erdélyi püspök prot. felzúdulás miatt távozott Erdélyből, noha törvény biztosította már a vallásszabadságot. A javak terén csak úgy boldogultak a katolikusok, hogy az elvett egyházi javakat Báthory István megvette a saját pénzén és visszaadta az egyháznak; aztán újra elvették és Mária Terézia alatt másodszor is visszavásárolták. A jezsuiták emiatt törvényileg biztosították maguknak a megvett javakat.⁴ A román unió ellen szakadárok és kálvinisták együtt küzdöttek, hogy a katolikusok meg ne sokasodjanak.⁵ Biró Erdéllyel élénk összeköttetésben állt, sebeit jól ismerte.

A mai értelemben vett türelmet a XVI—XVIII. században hiába keressük. Nem volt meg a reformátoroknál⁶ és velük — a ref. Pokoly történész szerint — „az első századok protestantizmusa sem volt eléggé türelmes.“⁷ A XVII.—XVIII. században a vallási türelem álláspontján egyik hit sem állt; ellenkezőleg mindkét fél vallási parancsot lát abban, hogy a saját vallása egyeduralmát minden eszközzel biztosítsa. A protestáns város és protestáns

¹ Az erdélyi katolicizmus multja és jelene. i. m. 42, 44. l.

² Pokoly József: Az erdélyi ref. egyház története. Bpest, 1904. I. 172. l.

³ Szekfű: Bethlen Gábor. i. m. 149—93. l.; Dr. Meszlényi: i. m. 149, 278. l.

⁴ Az erdélyi katolicizmus multja és jelene. i. m. 119. 150—51. l.

⁵ Hóman—Szekfű: i. m. VI. 34—36. l.

⁶ „Auch den Reformatoren ist das moderne Prinzip der Toleranz fremd gewesen.“ (Friedberg: Die Grenzen zwischen Staat und Kirche. Tübingen, 1872. I. S. 121.).

⁷ Pokoly: i. m. I. 4. l.

földesúr kizárólag a saját vallását érvényesíti. A bánya-, szab. kir. városok, Debrecen, az erdélyi szászok katolikus istentiszteletet nem tűrték meg falaik között.¹ I. Rákóczi György biztosainak a linzi békekötésnél elhangzó principiumát: „Akié a fundus, azé a capella” — a katolikusok is megtanulták és alkalmazták, ahol alkalmazhatták.

Angliában ugyanekkor (kb. 1780-ig) a katolikusok hivatalt nem viselhetnek, birtokot nem szerezhettek. A püspökök, szerzetesek fejére halálbüntetést mondanak ki, ha — nem Anglia, de — a tiszta katolikus Irország földjére lépnek. Hollandiában, Dániában és vele Svéd- és Norvégországban katolikus istentisztelet nincs, legfeljebb a katolikus államok követségein. Dániába az 1569. évi XXV. tc. értelmében katolikus nem vándorolhat be. 1616-tól az ott lakók sem maradhatnak meg.² Katolikus pap Brandenburgba, a svéd és porosz Pomerániába nem léphetett. Würtemberget minden katolizálónak azonnal el kellett hagynia (1724.) Erős Ágost szász választó katolizált (1697), de templomot, iskolát, kolostort nem létesíthetett.³

Ezeket a viszonyokat az általános európai szellem függőségében kell megnéznünk⁴ — minden botránkozás helyett. Bíróval és az Enchiridionnal nem szabad kivételt tennünk és megítélésüket egy századdal hátra igazítanunk, amikor ugyanazon koreszméket elfogadják, hirdetik, következtetéseiket levonják.

Volt túlzás Bíró könyvében, de reá is áll Marczali mentsége: „Enyhén kell ítélnünk ott, ahol a vallása iránt való igazi hevülés ragadja túlzásra a lelket.”⁵ És Saint Simon megállapításában is van igazság: csak a szenvedély és enthuziazmus valósít meg valóban nagy dolgokat. Bíró mint egyházfő csak azt tehette, amit tett. Erős katolikus szempont vezette, de a fennálló törvények megítélésében tévedett és hibázott az eszközök megválasztásában is.

Akik Bírónál és az Enchiridionban gyűlöletet keresnek meggyőződés helyett, tévednek. Bíró maga írja, hogy a Krisztusnak

¹ Hóman—Szekfü: i. m. V. 266, 268, 269, 271. l.

² Uhl Antal: A katolicizmus multja és jelene Dániában. Kat. Szemle. 1933. 361. l.

³ Hóman—Szekfü: i. m. 294—95. l.

⁴ U. o. 295. l.

⁵ Szilágyi: i. m. VIII. 137. l.

örökségi a kálvinisták is.¹ Felfordulást sem akarhatott. A megfontoltság vezette. Amikor Esterházy Ferenc gróf kiváló kat. vármezei tisztiorvost ajánl Birónak, ez örül neki, de „nem tanácsos — úgymond — hirtelen felbolygatni a másvallásúakat, majd lassan eljő mindennek az ideje.”² A kir. rendeleteket áthágó dörögdi, kapolcsi prédikátort elítéli ugyan 100—100 frt-ra, de a saját hatáskörében el is engedi nekik.³

És Birónak mégis csalódnia kellett az idők szellemének megítélésében. A multat helyesen, korszerűen fogta fel; de nem látott be a jelen arcába és a közel jövő méhébe. Forgách, Pázmány, Balásfy és Alvinczi óta több, mint száz év pergett le. Azóta a protestantizmus állandósult és mint ilyet átértékelték. Ennek nem utolsó oka az volt, hogy a protestantizmus is irányt változtatott a dinasztiaival szemben. Kétszázéves dinasztiaellenes küzdelmeivel felhagyva, Mária Terézia háborúit a katolikusok oldalán küzdötte végig. Ezt persze Bécsben nem felejtették el még akkor sem, amikor itt-ott a régi lelkület ütközött ki. Amikor a Felvidékről, főként Trencsénből, továbbá Debrecenből, de a Dunántúlról is magyar tisztek és katonák porosz szolgálatba állnak, vizsgálat is folyik,⁴ de nem történik voltakép semmi. Lipót alatt az ilyesmi nagy események elindítója lett volna; ma már nem jelentős az udvar szemeiben.

Leginkább ennek az irányváltásnak tudható be, hogy Mária Terézia egyházpolitikájának két korszakát lehet és kell megkülönböztelnünk. A régi és új történeti felfogás egyaránt megkülönbözteti a két korszakot. Szekfű 1760-at, a barokk és felvilágosodás korszakának mesgyéjét, veszi határvonalnak;⁵ mi 1748-ban lezáró az első korszakot. Ha a határvonal pontos évét nem is lehet

¹ Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. X. (1745—54.) p. 91.: Biró levele (Sümeg, 1746. jún. 2.) Somssich Antal somogyi alispánhoz, aki a csökölyi kálvinistákra panaszskodik.

² U. o. p. 95.

³ U. o. T. XII. (1754—56.) p. 533.

⁴ O. L.: Litt. Cons. Reg. 1751. nr. 389.; Haus-, Hof- u. Staats-Archiv (Ungarn): Preussen, Correspondenz.

⁵ Hóman—Szekfű: i. m. VI. 307. l. — Szekfű Karl u. Mathilde Uhlirz (Handbuch der Gesch. Österreichs u. seiner Nachbarländer Böhmen u. Ungarn. I. 326.) alapján állapítja meg az időpontot.

megvonni: a két korszak és a lelki fordulat történelmi tény. Az a Mária Terézia, aki Biró püspököt vizitációs útja kezdetén engedélyirattal látja el és még inkább az, aki Bicske és Felsőörs után kinevezi: egészen más az Enchiridion megjelenése idején. Még 1746-ban intimatium utal a régebbi közismert kir. rendeletekre, amelyekkel az akatolikusok vakmerően szembehelyezkednek. Ezért meg is rója őket. Felújítja a rendelkezéseket és a leglelküismertesebb ellenőrzést követeli a hatóságoktól és ha a protestánsok előzetes kir. engedély nélkül új imaházakat építeni, régieket bővíteni merészelnének, azonnal és idejében akadályozzák meg, az engedetlenekkel szemben karhatalmat alkalmazzanak és a Helytartótanácsához jelentsék.¹ Vagyis Katona megállapítása szerint megakadályozta a másvallású istentiszteleti helyek szaporítását. De hamarosan ugyanő jegyzi fel, hogy a királynő megtiltotta Birónak ama templomok visszavételét, amelyeket valamikor katolikusok építettek és használtak.² Ha a katolikusok templomaikat visszafoglalják és valami erőteljesebb megmozdulás történik ez ellen, valami formulával szinte rendszeresen visszaadhatja a templomot a protestánsoknak. Elég az is, ha a katolikusok még nem szentelték fel, pl. Becsvölgyén.

De amíg 1748-ig szórványosan jelentkeznek az ily irányú rendeletek: 1749-től kezdve — a kemény rendeletek korszaka lezárulván — egyre sűrűbben jönnek a kíméletesebb rendeletek, amelyek arra intik a plébánosokat, hogy a vegyesházasságoknál csak szép szerével szerezzék meg a reverzálisokat. Az újonnan kezdődő körmeneteken, pl. egyes helyeken az Úrnap vasárnapján az akatolikus iparosok többé nem kötelesek résztvenni.³ Politikai, egyházipolitikai, iskolai, népjóléti téren csupa kompromisszumos ténykedését látjuk. Az iskolázás elvilágiasítása szemmel látható.⁴ Az apostoli királyság címén mindent lehetőnek tart az udvar az egyházzal szemben. Még a szerzetesek házi studiumaiba is beleszól; szekularizálja (1773) a jezsuita javakat s.b.

¹ Zala vm. lvt.: Prot. Comit. Szalad. 1744—48. (1746. máj. 2.) p. 467.

² Katona: i. m. XX. p. 352, 379.

³ Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. XVIII. (1758—62.) p. 778.

⁴ Hóman—Szekfü: i. m. VI. 281—82. l.

Az államhatalom ekkor már rég nem volt bensejében katolikus; Mária Terézia központi kormányában már szervezték a deisták és szabadkőművesek az egyház ellen a támadást. A protestánsok körül akkorát változott a dinasztia álláspontja, hogy egyik panaszkérvényükön a királynő a kancellária elutasító javaslatára azt írja, hogy „hagyják békében ezeket az embereket!” Tanácsosai — csupa „felvilágosodott” egyén — már teljesen föladták az egy állam, egy vallás gondolatát.¹ Mária Terézia meghódolt a kor-szellem előtt több ponton.²

Az állami mindenhatóság az u. n. tolerantia lobogójával jelenik meg a történelem ekkori színpadán. Szolgálatkész statisztái a gallikanizmus, febronianizmus és a Mária Terézia oldalán érő jozefinizmus. Ezeknek immár kellemetlenebb a pápaság, az egyház intézményei, mint a protestantizmus. A napkirály otthon nem kedvez ugyan a protestantizmusnak, de a gallikán pontok pusztá léte szürkített a protestánskérdés fontosságán. Mária Terézia mellett az új idők útcinálója a janzenista udvari orvos, Gerhard Van Swieten. József tanítói, Martini és a zsidószármazású Sonnenfels „felvilágosodott” irányúak voltak. Művüket betetőzi herceg Kaunitz Vencel birodalmi kancellár, aki 1753 óta viszi az állampolitikát a francia földön megkedvelt gallikanizmus, továbbá személyes barátainak, Voltaire, d’Alambert és Diderot szellemében. Az enciklopedisták előre szűrenkező szellemét a protestantizmus és a katolicizmus ellentéte hidegen hagyta. A felvilágosodás előnyomulásának általánosan felismerhető hatása a protestantizmus iránt érzett ellenszenv jelentős enyhülése, ami a febronianizmus hatása alatt még katolikus egyházfejedelmek (Köln, Würzburg, Mainz) körül is észlelhető.³

Lassan-lassan érik már II. József Toleranzpatentje a lelkekben, hogy 1781-ben napvilágra jöjjön. Magyar protestáns templomokon a kuruc buzogány helyett már itt-ott megjelenik a sokat hánytorgatott kétfejű sas.

¹ Hóman—Szekfü : i. m. VI. 307—09. l.

² Zsilinszky : i. m. 519. l.

³ Dr. Melichár Kálmán : Tolerancia. Kat. Szemle. 1931. 666. l.

A hivatalos egyház számol a helyzettel. Úgy gondolja, hogy a lassú, szelíd, de szívós és kitartó munka vezet a célhoz, az egykol és egy pásztor gondolatához. A nagy jogáspápa, XIV. Benedek már kiadta (1741) híres *declaratio*ját Belgiumra és Hollandiára, ami az idők jele. A vegyesházasság terén új utat jelent: bár tilos, mégis érvényes a protestáns lelkész előtt kötött vegyesházasság. Hamarosan kiterjesztik Kanadára, az Amerikai Egyesült Államokra (1764), Orosz-Lengyelországra (1780) stb. Magyarországra még nem érvényesül ez a *declaratio*, de már enyhébb idők járnak. Maga a prímás, gr. Barkóczy Ferenc 1762-ben szelíd eszközöket ajánl Mária Teréziának.¹ Ily körülmények között fordul még a katolikus közvélemény egyik, liberálisabb része is az *Enchiridion* ellen és a külpolitikai okokon kívül ezeknek a körülményeknek is tulajdonítható Bécs fellépése az *Enchiridion*nal szemben.

Amíg ez volt a helyzet itthon, Biró Rómában kísérelte meg, hogy az *Enchiridion* megjelenéséhez támogatást szerezzen. A kísérlet nem vezetett eredményre. A mű szorgalmasan járta Rómában a kongregációkat. A S. Congr. Trid. küldi az *Inquisitionis*-nak.² Merenda gyorsítani akarta az ügy lefolyását: egyszerre három kongregációnak (*Inquisitionis*, *Propaganda Fidei*, *Indicis librorum*) három példányt kér. Ugyanakkor sajnálgatja azt is, miért nincs a munkán Róma pecsétje. Akkor könnyebb volna a Szentszék tekintélyével megvédeni.³ És ebben az agensnek igaza volt. Ahogy Biró elismerést kapott érte külön bullában, megkaphatta volna a pecsétet a könyvre. De a porosz demars után ez a gondolat már elkésett. Biró 12 éven át dolgozott azon, hogy művéről a bélyeget levétesse. XIV. Benedek pápához fordul; a Szentszék ítélete alá bocsátja könyvét. „Immár hét éve rejtőzik véka alatt ellenségei káröröme. Bizony úgy tűnik fel — írja panaszosan, — mintha nem az igazságot tartalmazná az a könyv.”⁴ XIV. Benedek, aki-ben reménykedett, 1758-ban meghalt. Már-már feladja a reményt.

¹ Ballagi Géza: i. m. 50. l.; Szalay—Baróti: i. m. IV. 200. l.

² Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. XVIII. (1758—62.) p. 413.

³ U. o. p. 415.

⁴ *Ratio et relatio* . . . II. p. 130.

De mert tud remélni a reménytelenség ellen is, újra kísérletezik. 1761-ben kétszer is sürgeti római agensét, mozgasson meg minden követ, hogy az Enchiridiont vegyék elő és engedjék közre adni. Annyi és annyi lélek java sürgeti ezt. No meg ez lenne az ő élete utolsó áhított vígasza is.¹ Csak 1761. jan. 10-től haláláig 18 levele csak az Enchiridionról szól és szinte az unalomig sürgeti agensénél az approbatot: szedje össze minden erejét, hogy napvilágra jöjjön. Sokaknak vágya úgy valósulna. Ő maga sem tudja művét felejtleni; ha a mű napvilágra jönne, püspöksége mindennemű kára elmellőztetnék. Nem szeretné, ha a halál előbb jönne az Enchiridion pecsétjénél. Az egyházpolitikai helyzet is ezt kívánná. Amikor értesül, hogy a „döbröczönyiek conscientia libera-t (lelkiismereti szabadságot) regelő instantiát terjesztettek fel Őfelségéhez, úgy gondolja, azért vetemedtek ilyen vakmerőségre, mivel az ő szegény Enchiridion-ja számkivetésben, abból meg nem tanulták: mi legyen a libera conscientia?“²

Ha valamiben ellenkeznék a katolikus hittel, kész azt a részt törölni.³ Az agens, akinek a válaszok körül való szorult helyzetét Biró türelmetlenségében — úgy látszik — nem veszi észre, sokfélekép nyugtatja: hármass bizottságot küldtek ki átvizsgálásra; a revízió megtörtént; nagyon el vannak foglalva a vizsgálók stb.

1762. máj. 29-én Biró nagy lelkendezéssel nyugtázza Merenda ama értesítését, hogy a mű approbatot és dícséretet kapott. Hamarosan megérkezik erről Rubeis bíboros levele.⁴ Merenda meghal, az Enchiridion nem foglalkoztatja többé. Utódát, Dávid Józsefet is csak rövid ideig.⁵

A sír szélén az approbatio híre nem okozhatott tartós örömet Birónak. Elvégre is láthatta, hogy a könyv a római diplomáciának kellemetlen. Így aztán Róma pecsétje nélkül Bécsben sem lehetett a helyzeten változtatni. Bécshez különben, főként az utolsó évtizedben az Enchiridion miatt nem fordult. Hiába is lett volna. Kollár Ádám, aki ellen — meglehetősen egyházellenes — könyve

¹ Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. XVII. (1756—62.) p. 243, 252.

² U. o. p. 259, 264, 269.

³ Paratus sum eundem expungere. u. o. p. 269.

⁴ U. o. p. 300.: Biró levele (Sümeg, 1762. máj. 29.) Merendához; u. o. p. 758, 768.

⁵ U. o. p. 316.: Biró levele (Sümeg, 1762. jún. 19.) Dávid József agenshez.

miatt oly nagy volt országszerte a felzúdulás, bizonyos erkölcsi elégtételt kapott, sőt jószágadományhoz is jutott.¹ Az Enchiridion szerzőjének csak üldöztetés jutott. Szegény Márton püspök hidrát nevelt és ugyancsak munkát adott neki élete végéig a sok hidrafej.

A főispáni kormányzat hibái miatt bekövetkező és sokban alaptalan meghurcoltatása is igazolja Birónak az Enchiridionról végrendeletileg tett megállapítása igazságát: „Érte sokat kellett túrnöm és szenvednem.”²

¹ Szilágyi : i. m. VIII. 293. l.

² Veszpr. püsp. lvt. : Biró végrendelete. 9. l.

XIV.

Biró egyházpolitikája.

A vegyesházasságok. — A hitehagyás. — A hivatalos eskü. — Az istentiszteleti szabadság elve. — A templomfoglalások. — Az egyház és állam.

Biró egyházpolitikája egyenes folytatása Forgách, Pázmány és utódaik irányának. Szakadék csak azért látszik köztük, mert azok után a fejedelmi abszolutizmus beékelődött és átvette jórészt hatalmi érdekből a valláspolitikai irányítását. Amint elődei katolikusnak és a katolicizmusban egynek akarták az országot és evégből a protestantizmus visszaszorítására szellemi fegyvereken kívül törvényt és hatalmat vettek igénybe: Biró is csak ezt tette. Azoknál más volt az uralkodóház magatartása. Forgáchnak folyton szorgalmaznia kellett Rudolfot, II. Mátyást; Pázmány együtt halad a Ferdinándokkal; összeadják a szellemi és fizikai fegyvereket; Szelepcsényi odaszegődik a cél érdekében a túlsúlyú fejedelmi abszolutizmus mellé. Biró helyi harcokat vív az uralkodótól biztatva, segítve, lelkesítve. Ezért is eredményes a küzdelme; csak ott hanyatlik el, amikor Mária Terézia szakít a katolikus visszahatás százados és harcos gondolatával.

A XVIII. század egyházpolitikája általában a XVII. század kezei között mozgott. Kérdései azonosak: a vegyesházasság, az apostasia, eskü, istentiszteleti szabadság vagy kötöttség, templomfoglalások, az egyház és állam. Biró ezekkel a kérdésekkel, mint láttuk, az Enchiridionban foglalkozott. De a gyakorlati élet is eléggé érdekesen, sőt bővebben domborítja ki a felfogását.

A vegyesházasságot Biró eredeti egyházas szigorában kezelte állandóan. Az Enchiridion kevésbé tartalmazza erre vonatkozó felfogását. Kezdetből és teljességgel tilalmazta a vegyesházassá-

got.¹ Rendkívül jellemző 1757. évi felterjesztése, amelyet a Helytartótanácsához intézett. „Ha — úgymond — a méltatlan és készü-
l ellen katolikusnak nem szolgáltatunk ki szentséget; akkor más-
vallásúnak, aki Krisztussal és az egyházzal konokul tusakodik, még
kevésbbé. Nolite sanctum dare canibus . . . Az a szeretet és ka-
pocs, amely Szent Pál szerint Krisztus és egyháza között fennáll,
a vegyesházások közt ritkán vagy sohasem lehetséges: igazi há-
zasársi szeretet, egyetértés és békés együttélés. Az egy szív, egy
lélek eleve kétséges.² Fellépnek a hitbeli ellentétek. A férj a fiúk-
kal az egyik, a nő a leányokkal a másik templomba megy. Az
ott hallottakból új ellentétanyaggal mennek haza. Másként értelme-
zik Krisztus testének és vérének jelenlétét a kenyér és bor színe
alatt. A Mária-kultusz, szentek tisztelete, böjt és péntek csupa
ütköző pont. Pénteken ugyanazon családban egyik eszi a húst, a
másik tartózkodik tőle, azután vagy a katolikus rámege a húsrá,
vagy a másvallású nem kap és morog. Végre is a katolikus gyen-
gül le, hittagadás lehet a vége.“ A szentatyák és a jó katolikusok
tanítására és tapasztalatára hivatkozik.³ „A másvallásúak még a
katolikus szülőktől származó ifjúságra is káros hatással vannak.
A túlnyomóan protestáns vidéken az ő befolyásukra a gyatra ka-
tolikusok, annál inkább a vegyesházások gyermekeiket egész a
házasságkötésig minden vallási élet nélkül hagyják felnőni és a
házasságkötésnél a vegyesség révén átpártolnak.“⁴

Biró nem tud lelkesedni, megnyugodni a reverzálison sem.
Ő a Szentírás, a szentatyák, egyházi rendeletek, a belőlük vont
okoskodások alapján azt vallja, hogy ezer reverzális sem szünteti
meg a katolikus fél és a gyermekek közeli hittagadási veszélyét.
A vegyesházasságban reverzális esetén is ritkán lehetséges a kato-
likus nevelés.⁵

¹ Hasonlóan járt el gr. Zichy Ferenc győri püspök, aki Biróra ebben is nagy hatással volt és gr. Althán Mihály váci püspök (Dr. Vanyó: i. m. 56. l.).

² Napló. 339. l.; Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. XVI. (1757—58.) p. 369—75.: Biró felterjesztése (Sümeg, 1757. okt. 13.) a Helytartótanácsához.

³ Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. XVI. (1757—58.) p. 369—75.: Biró felterjesztése (Sümeg, 1757. okt. 13.) a Helytartótanácsához.

⁴ Napló. 297—98. l. Ma is ez a szólam járja a vegyes vidékeken: „Amily hitű lesz a te párod, olyan hitre gyómsz.“

⁵ Napló. 339. l.

A katolikus fél hite szerint a házasság szentsége Krisztus érdeméből megszenteli a házasokat. A másvallású fél tagadja a szentségi jelleget, a megszentelő kegyelmet. Így tiszteletlenség a szentséggel szemben ily telfogásúakat hozzá engedni.

A házasság három java (a hűség, a gyermek, a szentség) tiltakozik a vegyesházasság ellen. Ha Mózes tiltotta a pogányokkal való házasságot a bálványimádás veszélye miatt, a máshitű tanok nem kevésbé veszélyesek. Az egyház visszaborzad a vegyesházasságtól; csak fejedelmek közt engedte vagy olt, ahol várható volt a másvallású megtérése. Hivalkozik XIV. Benedek pápa bullájára is, amely dicséri ama püspököket, akik lelki fenytékkal tartják távol a lelkeket a vegyesházasságtól. Ezek az útmutatások vezették őt arra, hogy kezdettől és egész egyházmegyéjében a vegyesházasságoknál való segédkezéstől papjait eltiltotta. Aki katolikust akar élettársul, legyen katolikus: ez az állandó álláspontja. Így érte el sokszor, hogy a másvallású férfi vagy női jegyes elhagyva multját az egyházba visszalépett.

Ezért kereken visszautasítja még annak a gondolatát is a Helytartótanácsnál, hogy a rátóli kálvinista Szigyártó Györggyel Lakatos Katalint reverzális birtokában összekösse; bár bűnös viszony is volt köztük.¹ A csákberényi plébánost, aki gr. Lamberg Antallal szemben is megtagadja vegyes párnak a katolikus kötést, megdicséri.²

Nem lelkesedik a reverzálisért azért sem, mivel kijátszák. A házasság után elmennek olyan helyre, ahol nincs katolikus pap és templom. De katolikus vidéken is meg lehet kerülni a reverzalist.

1848—1918 magyar szemüvegén keresztül keménynek és merevnek tűnhetik fel ez az álláspont és több a Carolina Resolutio előírásánál is, amely csak a kat. pap előtt való házasságkötést rendeli el; de az egyház tapasztalatokra épülő új egyházjoga Bíró álláspontját igazolja.

Az apostalák, hitehagyók ügyében tartotta magát a fennálló helytartótanácsi rendeletekhez, amelyek actiot indítottak a vétkesek

¹ Napló. 337—43. l.

² Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. XVI. (1757—58.) p. 340—41.

ellen. Ezen a téren oly szigorú volt III. Károly és Mária Terézia korának gyakorlata, hogy Birónak semmit sem kell szemére vetnünk. A vármegyék nem is vártak különös nógatást egyházi oldalról. Zala Nemes Gazó Juditot 2 napi böjttel szigorított egyévi börtönre ítélte; Vasady Jánost ugyancsak börtönre ítélték hitehagyás miatt.¹ Biró munkáiban gyakran érinti a hitehagyókat, a bűnök nagyságát és büntetésüket szorgalmazza. De ezt a korszellem értéketővé teszi. Egyéni azonban Birónál az, hogy a kiskorúaknak a protestantizmusba áttérését bünteltetni kívánja. Az 1749. évi nov. 18-i helytartótanácsi rendelet ezt az áttérést nem bünteti. Biró nagy hátránynak tartja és kéri megváltoztatását. Ez a kérése azonban csak a reverzálist meg nem tartó szülőkre nézve teljesül 1756-ban. Ez a rendelet bizalmas jellegű volt és csak a megyéspüspököknek szánták. Biró azonban kinyomatta és a plébánosoknak megküldette, hogy a Krisztus szelídségével, de minden lehető buzgalommal és serénységgel vigyék keresztül.² Megrovást kapott érte. A nyomdáknak pedig a vallási vonatkozású kir. rendeletek kinyomtatását megtiltották.³ Biró komoly és határozott felterjesztésére nem is válaszoltak.⁴

Az apostatákra nagy gondot fordít az apostoli látogatások során is. Külön rovatuk van, helyről-helyre akarja tudni számukat. A visita alapján a főesperes külön könyvet vezet róluk; ezek révén minden plébános is. A cél az, hogy atyailag állandóan gondoljanak visszavezetésükre. Akik újonnan pártolnak el, azokat kötelesek lelkiismeretesen bejelenteni.⁵

A térítés, azaz — az ő felfogása szerint — visszatérítés téren a legteljesebb szabadságot kívánta meg az egyháznak. Ezt ő lelkiismeretében az igazságból, az egyház egységéből vezette le. Ezen a téren nem egyszer tiltakozik az állami mindenhatóságnak a vallási élet mezejére való bemerészkedése miatt.⁶ A XVI—XVII. századról ő tudta azt, amit a protestáns történetészek is el-elismer-

¹ Zala vm. lvt.: Prot. Comit. Szalad. 1753—54. p. 663, 1031.

² Napló. 345. l.

³ O. L.: Rev. Libr. 1756. fasc. I. nr. 6.

⁴ Napló. 349. l.

⁵ U. o. 347. l.

⁶ Napló. 349. l.

nek: „A szegény jobbágy nép mintegy tudta és akarata ellenére vezettetett át a reformáció mezejére.”¹ A török idejében — így szól Biró érvelése — lehetett erővel is eltéríteni az ősi hittől az embereket. És most az apostoli király alatt ugyanazokat, illetőleg utódaikat visszavezetni, a hibát jóvátenni nem szabad?

A hivatalos eskü 1728 óta különösen izgatta a kat. és prot. oldalt. Az országgyűléstől hivatalos hatalommal kiküldött bizottságok tagjaitól a B. Szűz és a szentek nevét is tartalmazó, tehát a Werbőczy-féle hivatalos eskü letételét követelték. Bár a király sem állt akkor a katolikus oldal mellé, a katolikus oldal nem tárgyalt; viszont a protestáns rész sem, mivel ezen fordult meg, hogy lelkiismeretük vagy a hivatalvállalás lehetősége közt mit válasszanak. A Carolina Resolutio (1731) mégis részben érvényre juttatta a katolikus óhaját: a hivatali, ügyvédi és bírói álláshoz megkövetelte a Werbőczy-féle (decretalis) eskü letételét. Ezzel vele járt, hogy a protestánsok közhatalokba nem juthattak be. Az eset nem meglepő; ugyanakkor Erdélyben az unióra tett eskü szövege bántotta a katolikusokat és ez a helyzet csak 1744-ben szűnt meg.²

Biró tartotta itt is a katolikus álláspontot. Az Enchiridion ősi törvényekkel védi a Werbőczy-féle esküformulát.³

Az istentiszteleti szabadság elve a XVIII. században ismeretlen. Nálunk az inartikulált megyékben és pedig azoknak 2—2 helyén tarthattak a protestánsok nyilvános istentiszteletet. Ellenben 20 (dunántúli, alföldi és kelet-felvidéki) megyében nem voltak be-cikkelyezett helyek; de azok a községek, amelyek igazolták, hogy 1681-ben vagy előtte is birtokában voltak, gyakorolhatták vallásukat nyilvánosan. Biró éberén ügyelt arra, hogy az előbbi megyékben a protestánsok az artikuláris helyeken kívül vallásgyakorlatot ne tartsanak. Ha valahol akatolikus lelkész telepedett le, annak eltávolítására minden törvényes eszközt felhasznál.

A templomokra vonatkozóan a Carolina Resolutio után is jelentek meg újabb rendelkezések, amelyek megtiltották a gyűjtést a protestáns templomok építésére, a leányegyházak elvételét is

¹ Prot. figyelmező. 1870. 396. l. (Révész Imre cikke.)

² Az erdélyi katolicizmus múltja és jelene. i. m. 150. l.

³ Biró: Enchiridion. i. m. p. 190, 194.

lehetővé tették.¹ A templomfoglalások is elég gyakoriak Mária Terézia alatt. De ezek nem új rendelkezések alapján történnek, hanem az 1681-i törvények sok helyütt megkésített rendelkezésein. A Csallóközben III. Károly, a Dunántúlon főként Mária Terézia alatt szedik vissza a templomokat. A veszprémi egyházmegye területén, ahol a katolikusoktól elvett templomok száma nem kevés,² jóformán egészen Biróra vártak ezek a visszafoglalások. Szekfü szerint 1744—81 közt az országban állítólag 86 templomot vesztek a protestánsok.³ Biró egymaga 44 visszafoglalást végez.⁴

A visszafoglalás túlnyomó részben a protestánsoktól történt, de a görög-keleti rácoktól is foglal vissza, pl. Sós-kúton.

Egyes templomok úgy szerepelnek, mintha azokat Biró a más-hitűektől egyenesen elfoglalta volna; pedig mint egykori katolikus templomokat Biró úgy foglalta vissza. Ilyen Zánka temploma.⁵ Istvándi és Gige elfoglalt róm. kat. templomait a Helytartótanács rendeli vissza.⁶

De azért az elfoglalás sem ritka. Beigazolható az ő idejében 19 elfoglalás és 18 lerombolás.⁷ Megesik, hogy az első felszólításra önként átadják a protestánsok oratoriaikat. Így történt például Dörögdön,⁸ Hajmáskéren,⁹ Udvariban.¹⁰ Somogyban 1745-ban 16 ág. h. ev. és ref. lelkész önként átadta Marcaliban oratoria

¹ Hóman—Szekfü: i. m. VI. 305. l.

² Csak Zalában, helyesebben a Balaton-melléken ezeket a katolikus templomokat tartották kezükben a protestánsok: Egyházasháza (ma Ozmánbük), Háshágy, Vaspör, Milej, Becsvölgye, Kapolcs, Udvari, Arács, Felső-, Alsóörs, Lovas, Csopak, Paloznak, Köves, Füred, Kisszöllös, Pecöl, Kővágóörs, Zánka stb.

³ Hóman—Szekfü: i. m. VI. 305. l.

⁴ V. ö. Függelék.

⁵ Thury: A zánkai ev. ref. egyház rövid története (Prot. Egyh. és Isk. Lap. Budapest, 1885. 950—52. l.) szerint Biró elfoglalta. Az első tekintet elárulja középkori és így katolikus eredetét (Békefi: i. m. 185. l.).

⁶ Staats-Archiv (Ungarn): Spec. (1747.) fasc. 274.

⁷ V. ö. Függelék.

⁸ Zala vm. lvt.: Prot. Comit. Szalad. 1760. (nov. 2.) p. 922—34; Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. XII. (1754—56.) p. 44.: Biró jelentése a Cancelláriához.

⁹ Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. X. (1745—54.) p. 242—43.: Biró püspök levele (Sümege, 1747. ápr. 19.) Rimanóczy Antalhoz; O. L.: Concept. Ref. 1747. nr. 124.; u. o. Litt. Cons. 1747. nr. 312.

¹⁰ Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. XII. (1754—56.) p. 44.: Biró jelentése a kir. Cancelláriához.

kulcsait.¹ A legtöbb helyen azonban hatalommal történt a visszafoglalás is, az elfoglalás is. Végezte akárhány helyen a püspök közbejötté nélkül az alispán; másutt a püspök és alispán vegyes bizottsága.²

Bíró templomfoglalásainak egyébként sem kicsi számát nagyobbítják. Somogyban egyszerre 44 prot. templom elvételét tulajdonítják neki 1747-ben. A somogyi protestánsok úgy panaszkodnak, hogy a vármegye vezetői „feltehetőleg a püspök rendelkezésére vették el” 44 templomukat és „elvételről” panaszkodnak. A feltevés csak egyszerű fellevés. A 44 elvétel pedig nem mind elvétel.³

A visszafoglalás alapja a földesúri jogon kívül a korábbi birtoklás,⁴ az a körülmény, hogy a templomban oltár, képek vannak,⁵ vagy szentélye van vagy volt.⁶ Az elfoglalás alapja pedig a kir. engedély nélkül történt építés vagy bővítés. Az így épült, bővült

¹ Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. II. (1745—48.) p. 58—59.: Bíró jelentése a Helytartótanácsához.

² Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. XVIII. (1758—62.) p. 446—51.

³ 1747-ben 44 somogyi helység emel panaszt az udvarnál: az evangélikusok és reformátusok vallásgyakorlatát zavarják és szabad vallásgyakorlatuk visszaállítását kérik. A vármegyei vezetők ellen panaszkodnak, mert elvették a templomaikat 1745—46. években és mindjárt miséztek benne. Arra hivatkoznak, hogy ősidőktől vallásgyakorlatuk volt. A Helytt. ezzel szemben megállapítja, hogy a 44-ből sok helységben (Böhönye, Mocsolád, Bolhás, Kötcese, Orci, Dombó, Bábonny, Torvaj) nincs alap a vallásgyakorlatra, mert csak a legújabb időkben kezdődött. 35 helységben vármegyei vizsgálat indul ama állításukra vonatkozólag, hogy emberemlékezetet meghaladó, vagy régiebb idő óta van-e ott vallásgyakorlat. Kiderül az, hogy Istvádon, Gige-n a templom eredetileg róm. kat. volt. Csak Tótszentgyörgyön, Gyöngyösmelléken és Ötvöskónyi-ban sikerül jogukat beigazolni a templomhoz, ezt meg is kapják. Nemesdében a barát megtámadása, Nagyberényben a szentségkiszolgáltatásban való visszaélésért megszökött prot. lelkész miatt veszítették el jogukat. A többi 28 helységben (Petend, Pata, Homokszentgyörgy, Rinyaszentkirály, Szob, Kis-Asszond, Nagy-Korpád, Túr, Jád, Kisfalud, Kazsok, Csepely, Öszöd, Ságvár, Atád, Aszaló, Hatvan, Béc, Bálványos, Kálmáncsa, Kadarkút, Csokoña, Bürüs, Nemeske, Tab, Vése, Mernye, Som) részben azért nem kapták vissza a vallásgyakorlatot, mert — mint Rinyaszentkirályon — kir. rendeletek ellen kezdtek vallásgyakorlatot; részben azért, mert — mint a legtöbbször — a bővítések, új építések kir. engedély nélkül történtek. (Staats-Archiv (Ungarn): Specialia fasc. 274.)

⁴ Pl. Vanyola ref. temploma. O. L.: Litt. Cons. Reg. 1751. nr. 380.

⁵ A lovasi ref. templomban még 1668-ban is látták az oltárt, amelyet aztán kihánytak; képek is voltak a falakon, de már bemeszelve. Zala vm. lvt.: Áracs-füredi zendülés (1754.) jegyzőkönyve p. 6.

⁶ O. L.: Cons. Ref. 1748. nr. 105.; 1750. nr. 29. — A hajmáskéri ref. templomban régi képek voltak láthatók. U. o. 1747. nr. 124.

templomokat elfoglalás után a katolikusoknak adatja, pl. Csákberényben¹ és az új településű Litéren.²

Törekedett jogi álláspontra. A hajmáskéri ref. templomot elfoglalja, mert régi képek voltak a falakon; de nem akarja elvenni harangjukat, lelkészlakukat, ezek árával megkínálja őket.³

A templom vissza- és elfoglalási módja a következő. A főbíróval vagy a tiszttartóval megüzenzte Biró vagy megbízottja, hogy jön, tisztítsák ki a templomot. A kitűzött napon a megyei nemeség, udvari emberek, kanonokok, szerzetesek, kispapok, rézdobosok, trombitások kíséretében és a szomszédos plébániák processiójával megérkezik a faluba; belép a másvallású templomba. Prédikációján ott vannak a máshíűek is. Aztán kihordatja az eddigi székeket, ünnepélyesen elvégzi a kiengesztelés vagy pedig a templom megáldásának szertartását. Ezután szentmisét mond. Így történt ez Hajmáskéren.⁴ Másnap már az új plébános vagy a katolikus iskolamester kezdi meg a lelkipásztorkodást.

Biró különben nem akarta kiélezni még a visszafoglalásokat sem, bár bizonyos volt az illető templom katolikus eredetéről és a Helytartótanács visszaállító rendelkezéséről. A legnagyobb körültekintésre és vigyázatra ad útmutatást. Így cselekszik 1754-ben az arácsi kálvinista templom visszafoglalása előtt.⁵ Erre a figyelmeztetésre szükség is volt, hisz még így is valóságos zendülés támadt Arácon és Füreden,⁶ Lovason,⁷ Dörögdön.⁸ Ezek a zendülések azt is mutatják, mennyire távol volt az álmoság a XVIII. századtól.

Egy-egy megtérést, szerencsétlenséget szívesen felhasznál foglалásra, hogy a zavart elkerülje. 1744-ben Kötcsén az ev. levita

¹ Napló. 328. l.

² Veszpr. vm. lvt. : Prot. Comit. Veszpr. T. II. (1748—54.) p. 246.

³ O. L. : Cons. Ref. 1747. nr. 124.

⁴ 1747-ben húsvét hetében kiment a csupa kálvinista Hajmáskérre. A templom kerítésén kívül „hosszasan prédikálván nekik annyira birta őket, hogy szép csendességgel mind a templomot, mind a prédikátor házát magok a kálvinisták kiűresítvén, a pápistáknak engedték.” Azonnal jött a templomszentelés, a lakásba a pap és az iskolamester bevezetése. O. L. : Litt. Cons. Reg. 1747. nr. 312.; u. o. Cons. Ref. 1747. nr. 124.

⁵ Veszpr. püsp. lvt. : Prot. Epp. Veszpr. T. VIII. (1753—54.) p. 460.

^{6—8} V. ö. Függelék.

megtérése címén az ev. imaházat;¹ 1758-ban a ref. lelkész vízbe-fúlásával az ismeretlen időben épült és ekkoriban a reformátusoktól használt görgetegi templomot a Mindenszentek tiszteletére megáldja.²

Nagy súlyt helyezett Bíró arra is, hogy a Helytartótanács és a vármegye tudta és rendelkezése nélkül templomfoglalás ne történjék. Talliánék dörögdi hatalmaskodását elítéli és amikor a dörögdi kálvinisták panaszra hozzá mennek, az ügyet megvizsgálja és a petendi plébánost személyes jelentésre hívja fel.³ A vissza- és elfoglalások néhány esetben nem jártak eredménnyel, mivel a Helytartótanács eltaktikázta az ügyet. Így történt Becsvölgyén és Nemesnépen is.⁴

¹ Karádi pléb. lvt.: Can. Vis. 1749.

² Görgetegi pléb. lvt.: Can. Vis. 1857.

³ „Kegyelmed keresztényi indulattját ugyan becsülöm, de a mennyire in modo agendi excedalt, nemcsak azt nem approbalom, hanem sajnálom is, mert ő Fölsége kegyelmes rendelkezései ellen esett, amellyek által t. i. úgy meg vagyunk határozva, hogy az ollyatén dolgot magunk erejével, kiváltképen pedig hatalmaskodással nem, hogy véghez vinni, de még abban magunkat avatni sem légyen szabadságunk ő Fölsége hire nélkül, ha csak azt jó modalitással, minden csendességgel s ellenkezés nélkül nem cselekedhetjük.” (Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. XVIII. (1758—62.) p. 24—25.; Bíró levele (Sümege, 1759. jan. 10.) Tallián Jánoshoz; u. o. p. 25—28, 57.)

⁴ Bíró 1748-ban felterjesztést tesz a Helytartótanácsához: ősi okmányok, Zala vármegye jelentése, rendkívül érdekes tanuvallomások (Zala vm. lvt.: Prot. Comit. Szalad. 1744—48. p. 1127.) szerint a „bölcsvölgyi” templom, amely Szent Hadrián vértanu tiszteletére már igen régen (iam olim) épült, az emberi emlékezetet meghaladó időt megelőzőleg (ab immemorabili) a katolikusok kezében volt és csak jogtalanul került a kálvinisták kezébe. Mint kálvinista templomnak közönsége nem igen volt. Inkább az őrségek jártak ide templomaik elvétele után. 1719-ben a mileji anyaegyházzal együtt visszakapták a katolikusok. De aztán az 1715. évi XXX. tc. alapján odaítélték a kálvinistáknak, mivel a reconciliatio szertartása valahogy elmaradt. 1731-ben a Resolutio szerint meg lett volna a jogi lehetőség a templom visszaszerzésére és a lelkész eltávolítására. De bár a katolikusok majdnem nagyobb számmal (ferme maiori sunt numero) vannak, mint ők, Bíró püspök vizitátorát és a megyei megbízottat elűzik (Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. IV. (1748—49.) p. 472.; Zala vm. lvt.: Prot. Comit. Szalad. 1748—50. p. 283—95. Sárkány Gábor esperes jelentése, tanuvallomások). Bíró kéri, hogy a vallásgyakorlattól és lelkészüktől a Helytartótanács fossa meg őket (Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. IV. (1748—49.) p. 85—87.). A Helytartótanács válasza (1748. ápr. 26.) szerint a királynő most már mást nem tehet, minthogy a vármegyétől bővebb információt kér (u. o. T. XI. (1748—56.) p. 39—40.). A vármegye, úgy látszik, tett is valamit, mivel Szentgyörgyvölgye, Nemesnép, Becsvölgye és Milej 60 nemese templomuk és vallásgyakorlatuk visszaadását kéri legfelsőbb helyen. A Helytartótanács döntése (1749. febr. 11.): Szentgyörgyvölgye és Milej temploma a hazai törvények és az ott lakó sok katolikus igénye alapján kat. templom. Nemesnép és Becsvölgye fiókegyházai szintén katolikusok maradnak, amint mindig is a kat. pap rendelkezése alatt állottak. De amíg a bizottság ki nem száll, a máshíttú vallásgyakorlatot megengedi, mivel nekik is van valamelyes igazságuk és a templomok nincsenek rekonziliálva (u. o. p. 47.; Zala vm. lvt.: Prot. Comit. Szalad. 1744—48. 1748. júl. 17.) p. 1126—77.).

Ha a foglalásokról ítéletet akarunk mondani, nem szabad elfelejtenünk, hogy a XVIII. században még élt a földesúri jogról vallott középkori felfogás. A földesúr az ő területén minden hatalomnak és jognak birtokosa.¹ Ez a felfogás duzzasztotta a reformáció vitorláit (*cuius regio, eius religio*); csak ezt a felfogást alkalmazta a tanulékony ellenreformáció is. Ez a jog játszott közre abban is, hogy Bíró egyes helyeken egyszerűen csak akadályozta — foglалás mellőzésével — az oratorium használatát és a vallás-gyakorlatot,² pl. Vanyolán.³ Bíró fellépése pedig a kir. engedély nélkül történt építkezésekkel szemben kir. rendeleteken alapult. Az 1745. júl. 28-i kir. rendelet szerint azokat a protestáns templomokat, amelyeknek építése, nagyobbítása engedély nélkül történt, le kell rombolni és az építelőket meg kell büntetni. A püspököknek lelkére köti az 1746. évi júl. 5-i kir. rendelet az ilyen építkezések idejekorán való megakadályozását. Bíró a rendelkezéseknek eleget tett; de itt-ott túl is lépte azok kereteit. Litéren pl. ahelyett, hogy az épületet leromboltatta volna, átadta a katolikusoknak.⁴ Megtörtént Görgetegen is az, hogy Karád praefectusa, Áron Bruster (Armpruster) „kísatolta” a kálvinistáktól a templomkulcsot. De — szerinte — ha utána mennek, vissza is adta volna nekik.⁵

Ezeket a túllépéseket bírálhatjuk a XVIII., vagy a XVI—XVII. század szemüvegén át; de semmiesetre sem a mai idők mérlegén. Bíró, aki folyton a XVI—XVII. század pusztításait szemlélte, minden lelki nehézség nélkül tette ezeket, mert gyenge jóvátételt látott az ily tényekben a mult katolikusellenes túlkapásaiért. Hogy az egykori kat. templomok orgonája azt búgta: minden elvett dolog a gazdája után kiált, ezt a XX. század fia már könnyebben megérti.

Az államhatalommal szemben Bíró II. püspöki jelentésében emel panaszt. Esterházy Imre prímás halála óta — írja — a püspöki hatalom annyi korlátozással áll szemben, hogy még a lelkiekben

¹ Timon Ákos: i. m. 221. l.

² Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. III. (1747—48.) p. 63—64.

³ O. L.: k. o. Concept. Exped. 1749. nr. 89.

⁴ Zala is büntetésből Felsőörs, Arács, Lovas temploma elvételét és a katolikusoknak leendő átadását sürgeti. — Zala vm. lvt.: Prot. Comit. Szalad. 1753—54. p. 513—14.

⁵ Somogyi S. görgetegi prédikátor leírása. Dr. Antal Gábor: Emlékkönyv. i. m. 161. l.

sem járhatnak el szabadon. Különösen felizgatja Birót az 1757-i kir. rendelet eme kijelentése: „Cum autem negotium religionis Suae Maiestati reservatum sit.”¹ Ami hasonló gondolatot Biró maga is hirdetett, azt meglehetősen megbánatták vele.

Ha ennek az egyházpolitikának mérlegét akarjuk megállapítani, vannak benne hibák és érthető szempontok. A közigazgatási rendszabályokkal való térítés készítette a fegyvert II. Józsefnek a kat. egyház ellen. Ez az egyébként érthető türelmetlenség útcsinálója volt a toleranciának. Közre játszott mindenesetre merevségével abban, hogy a protestánsok tömegesebben nem térnek meg; szervezetük a világiak erőteljes szerepével megszilárdult, belső ereje, kohéziója, a lelkeken való uralkodása történelmi valóság lett.² Biró nehezen tudott ebben megnyugodni, tőle telhetően harcol is ellene.³ De még inkább közre játszott abban, hogy a katolicizmus többség már és számbeli túlsúlyának fejlődése elindult. Az ő új plébániái, ludimagisterei nélkül nincs elérkezés a mai 67·2 %-os katolicizmushoz. Tényként kell azonban Szekfűvel megállapítanunk: a bajokat inkább az államhatalom okozta. Különben nálunk az egyházpolitikai mezőn oly jelentős földesúri jog érvényesítéséről a magyar protestánsok sok helyütt ekkor sem mondanak le. Az Alföldön szinte államvallásként élnek akkor is, amidőn legfájóbb országos panaszukat megleszik.⁴ Keserűségük forrása is nem kis mérvben onnan fakad, hogy az állam, törvény, földesúri jog, amelynek valaha mindenütt birtokában éltek, már jelentősen kiesett kezükből.

Viszont Biró sokkal inkább reprezentánsa a barokk gondolatnak, a Regnum Marianum-nak, hogy sem az egységért folytatott küzdelmet kihagyta volna terveiből.

¹ Napló. 347, 349. l.

² Hóman—Szekfű: i. m. VI. 304. l.

³ 1747-ben feljelentést tesz: a superintendensek pecsétet használnak; esperesi kerületekről beszélnek (O. L.: Litt. Cons. Reg. 1747. nr. 225.).

⁴ Hóman—Szekfű: i. m. VI. 299. l.

XV.

Támadás és eljárás a főispán ellen.

A két kir. Commissio.

Biró főpásztori működéséhez nem férhettek; az Enchiridion után próbálták kikezdeni a politikust, a főispánt. Ismeretlen egyén 1753-ban jelentést tesz az udvarnál, hogy Veszprém vármegyében a királynő és a Helytartótanács rendelkezéseit késedelmesen hajtja és hajtja végre. Ugyancsak 1753-ban Biró jelenti a követi napi-díjak ügyében a két követ, Csuzy Gáspár és Kiss Sándor ellenszegülését és pártoskodását. Ez a főispáni jelentés, amely hűtlenséggel és csalással is vádolja őket,¹ a két követ részéről feljelentést vont maga után.

A XVIII. század közigazgatása mintaszerűnek nem mondható. Országszerte kevéssé vagy sehogy sem hajtották végre a királynő igen sok utasítását.² De sok is a baj; háború, sorozás, katonai átvonulás, beszállásolás, sok-sok katonai túlkapás, később a dezertőrök hajszolása, füstadó, marha- és sáskavész eléggé próbára tették a magyar közigazgatást. A megyék valahogy nem is törték magukat a kötelelességteljesítés terén. Vagy nem teljesítették a kir. parancsokat, ha azok nem voltak ingyőkre; vagy nem tartották törvényeseknek őket, vagy pedig vég nélkül halasztották végrehajtásukat. Hiába állt a vármegye élén a királytól kinevezett főispán, a választott alispán és szolgabírák intézkedtek.³ Egyes megyék és szab. kir. városok a katonai célú adókat ismételt tilalmak ellenére is magán célokra használják.⁴ Zalában az armalisták körül támadtak bajok.⁵ Elég közigazgatási baj akadt Veszprém megyében — Biró főispánsága

¹ O. L. : k. o. Concept. Exped. 1753. nr. 53. ; Annales seu Hist. i. h. I. p. 50.

² Dr. Ribáry Ferenc : Világtörténelem. Bpest, 1884. II. 662. l.

³ Hóman—Szekfű : i. m. VI. 276. l.

⁴ Veszpr. püsp. lvt. : Prot. Comit. Veszpr. T. I. (1745—48.) p. 183.

⁵ Zala vm. lvt. : Prot. Comit. Szalad. 1753—54. p. 33.

előtt is — az 1735—42. években, 1730—44. közt nem volt számadása a vármegyének.¹ És senkinek nem volt miatta kellemetlensége.

Biró a főispánságot a saját egyéni módján kezelte. A főispánságot szinte követelte magának; Ulászlóra, II. és III. Ferdinándra, Lipótra hivatkozva világosan bebizonyította, hogy a főispánság ősidőktől elválaszthatatlan Veszprém megyében a püspökségtől.² De aztán a főispánságnak búcsút mondott mindjárt 1745 nyarán, amikor nagyszabású egyházszervező munkáját megindítja. A főispán ezentúl ott és annyiban lép fel, ahol és amennyire a püspök azt szükségesnek látja. Így adatja ki 1749-ben a vármegyével az apostáták összeírásáról a rendeletet.³ Amikor Nemeskéri Kiss Sándor alispán katona- és iparügyekben Pápára elnöklésre hívja, a főispán azt válaszolja, hogy tudja ugyan az előírásokat; ismeri főispáni teendőit, azonban ő a kezét az eke szarvára tette, vizitát kezdett. „Ezért is, de egyébberránt is, de leginkább ezen alkalmazással Vármegyémnek dolgait tellyes bizodalommal kedves Vice Ispány uramra bizom.”⁴

Nem lehet hibáztatni Birót azért, hogy inkább volt püspök, mint bürokrata; de hiszékenységeinek lett az áldozata akkor, amikor alispánjára épített. Alispánja érdekes alakja a megyei életnek. 47 éves megyei szolgálata, 32 éves alispánsága alatt igazi megyei törzsfőnök lett; vagyont házasságával, befolyást ravaszágaival biztosított magának. Tudott ugyan hitbuzgó is lenni, nevét ott találjuk a veszprémi Szentháromság-társulatban az angyalok karában;⁵ ám az őszinteséget és hűséget nem tanulta meg ebben a környezetben. A bizalomért azzal fizet, hogy nehéz órákban, amikor a saját hibáiért kellene helytállnia, Biró ellenségei mellé áll. Megtalálja az utat a kat. birtokos osztály élén azzal a Csúzy Gáspárral, aki a protestáns köznemességre támaszkodik és Dubniczayval, aki az elégedetlen káptalant vezette nyílt és álúton rohamra Márton püspök ellen.

¹ O. L.: Litt. Cons. Reg. 1756. nr. 320.

² U. o. Orig. Ref. ex Apr. 1745. nr. 27.; Cons. Ref. 1745. nr. 35.

³ Veszpr. vm. lvt.: Prot. Comit. Vespr. 1749. nr. 2. fol. 151.

⁴ U. o. T. I. (1745—48.): Biró levele (Sümege, 1744. júl. 17.) Kiss Sándor alispánhoz.

⁵ Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Vespr. 1756. p. 99.

Csuzy Gáspár ügyvéd és birtokos Biró legkeményebb és legügyesebb ellenfele. A Csuzy-családnak van katolikus és protestáns ága; ő református.¹ Biró hihetőleg országos követként ismerkedett meg vele, mint ugyancsak országos követtel az 1741-i országgyűlésen, ahol jelentős ellenzéki szerepet visz.² Ellenzékisége cseppet sem vonzó. Nagyokat lármáz;³ volt idő, amikor 1751-ben már-már tettlegességig megy.⁴ A nádor Biró főispánt hívja fel, hogy hallgassa el ezt a vakmerő és lármás embert, aki Okolicsányi János zempléni, Török Sándor győri követekkel kuruckodik. Ez a körülmény már sejteti, hogy nagy a szakadék közte és Biró közt. De Csuzy az ügyesebb taktikus kettejük közül. Ott látjuk Biró veszprémi bevonulásán, beiktatásán, nevenapján a megyei küldöttségben.⁵ Kirobbant a megyei ellentét az 1745. évi dec. 1-i megyegyűlésen. Mint a megye megválasztott táblabírája az előírt eskü letételénél vallási ellenkezésből nem mondta a B. Szűzet és a szenteket. A főispán ünnepélyesen tiltakozik az eljárás ellen és megállapítja, hogy Csuzy nem úgy tett esküt, amint a hazai törvények azt előírják; ép azért nem is léphet addig az assessorok sorába, amíg a törvénynek eleget nem tesz. A gyűlés egyhangúan helyeselt a főispánnak. Csuzy végre is letette a teljes esküt.⁶ De ez volt az utolsó eset, amikor a megye a protestánsokkal szemben Biró oldalán állt és az utolsó alkalom, amikor Csuzy Biró előtt meghajolt.

Csuzy ezután is jár még Sümegen is Birónál többedmagával; Biró is levelében „szívesen” köszönti.⁷ De ez nem akadálya annak, hogy Biró ellenségeinek eszével és energiájával nyílt vezére legyen. Mint szóban, tettben jelentős férfiú,⁸ komoly ellenfele Birónak. Biró nem szereti az izgágás embert, aki a maga különös ügyét úgy harcolja meg, mint mások a tiszta igazságot. Biró a

¹ Németh József pápai apátplébános úr szíves közlése

² Kolinovics : i. m. 453, 524. l.

³ Arneth : i. m. IV. S. 198.

⁴ Napló. 73. l.

⁵ Veszpr. vm. lvt. : Prot. Comit. Veszpr. T. I. (1745—48.) p. 1—45, 106.

⁶ U. o. p. 119—20.

⁷ U. o. p. 349—51. : Biró levele (Sümeg, 1747. jún. 20.) Kiss Sándorhoz.

⁸ Annales seu Hist. i. h. I. p. 38.

megyei számvevő jelentéséből értesült arról, hogy Csuzy, mint követ, társával nemcsak 677 (másik adat szerint 704) frt-tal vett fel többet a megengedettnél, hanem még hozzá 120 fort-ot is gyászruhára. Hamis adókivetési táblákat mutat be. A megyei összeírás kapcsán 2 helyett 4 frt napidíjat vett fel; a maga, cselédei és lovai számára ingyen ellátást élvezett és a megye még 200 aranyat szavazott meg neki.¹

Biró a követi napidíj miatt feljelentést tesz; mire rendelet kötelezi a követeket a visszafizetésre. Biró magán úton közölte velük. Csak akkor hirdette ki, amikor ennek a közlésnek nem lett foganatja. Az 1751. évi jan. 19-i megyegyűlésen Csuzy oly zenebonát csapott a jogtalanul felvett napidíjak kapcsán, hogy Biró ott hagyta a gyűlést. Távollétében Csuzy tiltakozást szavaztatott meg a visszafizetést elrendelő kir. rendelet ellen. Biró ezt nem is tudja neki elfelejteni. Amikor 1752-ben egyik megyegyűlés előtt kihallgatásra jelentkezett, Biró megírta neki, hogy vele közügyekről nem tárgyal. Ezentúl még inkább ellenzékieskedik mindenben a főispánnal szemben. A megye ugyan az 1753. évi febr. 27-i gyűlésen ünnepélyesen megkövette a főispánt, aki meg is bocsátott mindenkinek, aki őt megsértette. Csuzy azonban a régi: titkos konventikulumokat tart; a főispánnal szembe állítja az alispánt és számvevőt is.² Biróval szemben ügyvédi szerepet vállal.³ Nyílt gyűlésen delatornak, árulónak nevezi a főispánt. Rendkívül ügyes politikus; kevésbé nyugodt idők bizonyára élre vetették volna. De így is felsorakozik mögötte a megyebeli protestantizmus. Ennek fellegvára a Thurzók reformációja óta Pápa városa. Itt Csuzynak erős rokoni és hitbeli kapcsolatai vannak. Egy másik Csuzy Gáspár ugyanekkor pápai prédikátor. Ez a város a Mezőfölddel izzik a Biró iránt érzett ellenszenvtől. Nagy és egészen friss sebet őrizgetnek tőle. Pápa várában, mint végvárban, a szabad vallásgyakorlat révén a katonaság körében mindig erősen állt a reformáció, amelyet legfeljebb a földesúri jog korlátozott. Pápa hitbuzgó úrának, Esterházy Ferencnek kérésére a királynő

¹ Napló. 81, 98—99, 125, 186. l.

² Napló. 125—26. l.

³ O. L.: k. o. Concept. Exped. 1754. ex. Aug. nr. 116.

1752-ben a várfalak lerontását és a katonaság elvezénylését, a kálvinista vallásgyakorlat, lelkésztartás megszüntetését rendeli el.¹ A rendelet kihirdetésére a főispán máj. 12-én megyegyűlést tart Pápán a várban. A gyűlés célját Biró titokban tartotta; mindössze öten tudták. Alig vonultak fel a megyegyűlés résztvevői, köztük nagy számmal a kálvinisták, a földesúr hajdúi bezárták a várkapukat, hogy a kálvinisták a kihirdetés után ellenállás szervezésére a városba ne mehessenek. Gróf Esterházy Károly rátóti prépost, Pápa új ura szónoki beszédben hirdeti a királyi felségjogokat és az alattvalói engedelmességet; aztán olvassák fel a kir. rendeletet. A főispán is magyar beszédet mond.² Birónak nem felejlhették el ezt a halálos csapást, amely után a pápai reformátusok három évtizedig Ádásztelevele jártak istentiszteletre.³

Anyagi okok összesodorták a birtokos elemet is tekintet nélkül a vallásra. A birtokosok a hódoltság alatt a veszprémi püspöki és káptalani bérleteken éldegéltek; a török kiűzése után ez a helyzet megszűnt; sőt a két uraság terjeszkedett. Amikor pedig a Balaton-mellékről, Mezőföldről betakarulás után évről-évre behúzódtak a birtokosok Veszprémbe és kiméregelték boraikat; a két földesúrral és a várossal szemben fegyveres strázsákkal őriztették a vígságot adó és pénzt hozó utcai cégéreket. Az új sovány földekről is visszasóvárogtak a kövérebb „papi” földek után. Ez a helyzet növelte a keserűséget, duzzasztotta a pereket. A tekintetek persze leginkább a leghatalmasabb ellen irányultak.

Ha még feszélyezte volna a katolikus birtokosokat az a gondolat, hogy évszázados álláspontjukkal kerülnek szembe, amikor mint katolikusok ott állnak Csuzyval, Pápával, a Mezőfölddel közös harcmezőn: ez is elmúlt, amikor teljes lett kicsi keretben a különös cambray liga Dubniczay István kanonok bevonulásával. Hogy nagy ellentétekkel társult Kiss Sándor, Csuzy és Dubniczay tábora, tagadhatatlan; de Biró személye összehozta és tartotta őket.

Dubniczayt a sértődés vitte ebbe a szövételkezésbe. Együtt kanonokoskodtak Biróval;⁴ annál inkább fájt tehát neki, amikor a

¹ O. L.: Concept. Ref. 1750. nr. 25.

² Kiss István: i. m. 36. l.; Biró naplója. 137—44. l.

³ Kiss: i. m. 36. l.

⁴ Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. XVIII. (1758—62.) p. 286.

közülük lett püspök kétségbevonva az ő hantai prépostságát.¹ Később (1748) kényes feljelentés ment Veszprémből a nunciushoz Dubniczay ellen.² A győri szentszék ugyan felmentette, de ő Biróra gyanakodott. Semmi adatunk sincs sem a fellevés mellett, sem ellene. Dubniczay azonban kitart az ellenségeskedésben. Valótlanságokkal is harcol püspöke ellen. Tagadja, hogy Biró jó célra egyellen fillért is adott volna.³ Ahol Biró ellenségei feltűnnek, ő köztük él és pedig nyíltan.⁴ Folyton úton van; Bécsben is sokat járt és vádakat kovácsolt. Lenthly jellemzően írja róla: „Dubniczaynk most is Bécsben vagyon.”⁵ Dubniczay egyébként jótékony ember, de dubnic-i tót eredettel nem érthette meg Biróban a magyar nemesi természetet. Emellett folytonos gyomor- és fejfájás győri.⁶

Így létesül az a szövetség, amelynek nagyon kapóra jött az Enchiridion elkobzása, Biró sok-sok kellemetlensége. A pozsonyi gúnyversek zenéje nagyon is kedves volt a veszprémi várban és a megyében. Megvolt az íródeákja is ennek a szövetségnek Kácsor Keresztély veszprémi piarista házfőnök személyében. Ő ugyan csak úgy nem szerette a protestánsokat, mint Biró; de Biróra annyira haragudott, hogy szívesen állott Csuzyék oldalára; hordta a pletykákat nagy kitartással. Közülük szép számmal hagyott az utókorra is. Hogy Biró alakja úgy állt az utókor előtt, mint ahogy állt, talán Kácsornak van abban legtöbb része. Kácsor 1710-ben Pesten született. Anyja magyar, de apja ereiben neve után ítélve valószínűen szláv vér csergedezett. Mint piarista Szegeden, Pesten tanít, majd Nemcsényi Adolf rendfőnök titkára, aztán veszprémi házfőnök és igazgató. Ebben a minőségben írja a házi krónika

¹ O. L.: k. o. Concept. Exped. 1745. e Nov. nr. 18.; Veszpr. vm. lvt.: Prot. Comit. Veszpr. T. I. (1745—48.) p. 99—100.

² Propter deflorationem maga a deflorata tesz jelentést. — Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. IX. (1748—56.) p. 9.

³ Dubniczay levele Zbiskóhoz. Napló. 206. l.

⁴ Új kanonoki házát a püspök ellenségével, Kácsor Keresztély piarista házfőnökkel szentelteti 1751-ben. A tekintélyes kanonoki ház felirata: „Non est mortale, quod opto.” (O. L.: Concept. Ref. 1756. nr. 113.).

⁵ Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. XV. (1756—57.) p. 189.: Lenthly levele (Veszprém, 1756. máj. 21.) Biróhoz.

⁶ U. o. T. III. (1747—48.) p. 366, 459.

(*Historia Domus*) legértékesebb (I. 1—176 l.) részét. Érdekes és kényes részekkel van tele. Eleinte szinte rajongva nyilatkozik Biróról. Később a rend és Biró harcait és Biró egész akkori nehéz éveit bántó kárörömmel vázolja.

Birót folyton ingerelte az ellenségeivel tartott tüntető barátságával. Kicsinyes, elfogult; Biró nagy munkája felett szemet húny; a rágalomtól nem idegenkedik; pl. azt állítja, mintha Biró fősvény lett volna: „Isten dicsőségére, az egyház és haza javára semmit sem adott.”¹ A személyes ellenszenv lépten-nyomon kiütözik írásából, amelyet egyébként elevenség, érdekesség jelleméz. Munkás, tehetséges, jókedvű és síma modorú; de itt-ott összeférhetetlen, nyugtalan természet. Túl a verselésen, iskoladrámáin egyéb irodalmi tevékenysége is nagyszabású; feldolgozta a rend multjának jelentős mezejét az adatok bőségével. 1792-ben befejezett élete történetét dr. Friedreich Endre írta meg.²

Biró feljelentőjét nem ismerjük; de ebben a Kiss—Csuzy—Dubniczay—Kácsor vonalban kell keresnünk. Kezükkel Biró szüntelen találkozik. 1752-ben a tisztújító megyegyűlésen barátai, támogatóitjai mind kibuktak; csak sógorát, Nagy Jánost sikerült behoznia főbírónak. A Márkó ügyében eljáró hármás bizottság egyik tagja, Csuzy Gáspár. Birót bántja, hogy a káptalan a nyertes és ő a vesztes.³

Birót az *Enchiridion*-baj foglalkoztatja; a városi, megyei tömörülést alig veszi észre; de a tudat küszöbe alatt nyugtalankodik. Azt érzi, hogy az alispánnal kettőjükön minden felelősség. Itt-ott kezébe akad egy-egy megyei hibát ostorozó általános kir. intimatium; el nem mulasztja alispánját megkérdezni: „Reménlem, a mi vármegyénket nem illeti.” Katonai dolgokban sürgeti is az alispánt. Korábban kap bizonyos — szerinte — alaptalan „feddődtelet,” pl. a vásárhelyi apácák szolgáinak szökése ügyében.⁴ Most ehhez hozzájönnek a legújabb vádak: 1741-től az armalisták a köteles taksa alól a *Cassa domestica* kárára a szegény nép ter-

¹ *Annales seu Hist.* i. h. I. p. 57.

² Dr. Friedreich: i. m.

³ *Annales seu Hist.* i. h. I. p. 42, 50.; Napló. 127, 143—45. l.

⁴ *Veszpr. vm. lvt.: Prot. Comit. Veszpr. T. I. (1745—48.)* p. 182, 244—64, 345—46, 354, 377, 431.

hére kivonták magukat. Az adóügyekben hanyagság és más téren is késedelem van. A követek napidijai körül zavarok tapasztalhatók. A főispán és követek közt nincs béke.¹

Birónak erre vonatkozó és a királynőhöz tett jelentése csak súlyosabbá tette a helyzetet. Bécsi jóakarói még sötétebb képet tárnak ebből a királynő elé. Jelentéséből igyekeznek túlozva megállapítani, hogy mint főispán a vármegye kormányzásában holtpontra jutott a két követ pártlátása és engedetlensége miatt; azt is, hogy vármegyéjében olyan súlyos hibák (graves excessus) vannak, amelyek a kir. rendeletekkel, a közjával, a helyes renddel szögesen ellenkeznek. Mivel a vonakodás, engedetlen nyakasság nem tűrhető, jön a kir. rendelkezés: 12 pontra tartsa meg a kirendelendő bizottság a vizsgálatot. Az utasítás pontjai ezek: 1. kiadja Biró feljelentését és a két bevádolt követ panaszát. 2. Az engedetlenség okozói kik volnának név szerint? 3. Biró jelentése megfelelő-e az igazságnak? A követi napidíjak és tiszteletdíjak visszafizetteték-e az előírt mértéken felül? 4. A két követ külön és együtt komolyan figyelmeztetendő: amit a főispán ellen a kancellár előtt szóban előadtak, írásban adják át a bizottságnak megvizsgálásra. 5. A vármegye egész ügymenete megvizsgálendő. 6. A vármegyei jegyzőkönyvek átnézendők. 7. Az adózás és adózási arány megvizsgálendő. A nem-nemesek valami ürüggyel nem mentesülnek-e az adózás alól? 9. A címeres nemesek törvény szerint fizetik-e a taxát? 10. A nép nincs-e agyonterhelve? 11. Hogy kezelik a vármegyei pénztárl? 12. Az igazságszolgáltatás nem késedelmes-e?

Ennek a 12 pontnak alapján vár a királynő körülményes információt attól a bizottságtól, amelynek elnöke kiskolacsini dr. Zbiskó József Károly vegliai vál. püspök, tagjai: br. Tolvaj János, majd betegsége miatt² helyette gr. Apponyi György, Fehérváry Pál, Fejér vármegye táblabírája. Biró meglepődik. Azt várta, hogy valami

¹ O. L.: k. o. Concept. Exped. 1753. nr. 53, 57.

² Zbiskó táblabíró-családból született Bakabányán 1711-ben. Plébánoskodás után 1741—47. között esztergomi kanonok. Közben batai apát. 1746-ban vegliai püspök és a kir. Helytartótanács tagja, 1756-ban knini felszentelt püspök, szepesi nagyprépost. A hétszemélyes táblának is tagja. Egész vagyonát, jövedelmét jó célra fordította. Szepeváralján 1774-ben halt meg. (V. ö. Kollányi: Esztergomi kanonokok. i. m. 353. l.; Pirhala: A szepesi prépostság Vázlatos Története. Lőcse, 1899. 549.; Napló. 88. l.)

írásbeli „feddődés“-sel megint rendbe jön a dolog. El is érheti; de nem kellett volna kímélnie a kezdet-kezdetén az ellenzék vezéreit, Csuzyt és Kisst, akikkel — úgy látszik — már későn, békét akar. A vádakkal szemben húzza-halaszlja a választ. Amikor elküldi, inkább árt önmagának vele. Azzal igazán nem mentheti magát a főispán, hogy nem tudott eddig arról, hogy a kir. rendelet 4 frt-ban állapította meg a követek napidíját és ezért nem ellenkezett amiatt, hogy a vármegye 5 frtot és még tiszteletdíjat szavazott meg. Ha világos rendelkezés van, az sem mentség, hogy a különböző vármegyéknek is különböző az ide vonatkozó felfogása: a nemesség vagy a misera plebs contribuens avagy a vármegye köteles-e a követeket fizetni? De fel is paprikázta ellenségeit feljelentésével, mert zavarcsinálóknak, a kir. rendeletekkel szembehelyezkedőknek tünteti fel — ugyan igazsággal — őket. Valószínűen arra nem számított, hogy Kiss és Csuzy a vármegye útján megkapják a becsületük megvédése érdekében az ő feljelentését.¹

A 29-re szaporodott vádpontból a leirat szerint a főispánt terhelték ezek: késedelem a kir. rendeletek kihirdetésében — 3 havi késedelemről esik szó. Az Enchiridion késedelmes elkobzását is megemlíti. Helytelenül informálta a Helytartótanácsot. Szabálytalanul választtat, mivel valakinek jelölését mellőzi. Kemény a bánásmódja: a tisztviselőket, a nemeseket letegezte. Az adózó telepeket elűzte, ezzel az adó kevesbedett. A megye katonáját magánszolgálatokra is használta, utazásain maga előtt lovagoltatta. A további pontokkal a vármegyét és a főispánt egyaránt hibáztatja a leirat. Ezek: a követi díjak ügyét nem a közgyűlésen határozták el. A főispáni installatios 5.000 frt-ról nincs elszámolás. A püspök és megyei tisztek is igénybe vették a szegény nép fogait, élelmét. Különböző nemtelenek egészben vagy részben felmentést kaptak az adózás alól. Az elnéptelenedett helyek telepeinek a törvényen túlmenő időtartamra is mentességet adtak. Viszont egyes armalistáknak a taxa alól felmentést biztosítottak. A mentességet nem igazoltatták kellően, ami adókárt jelent. Egy özvegynek számadással tartozó férje után 414 frt 20 kr-t elengedtek. Két visszavonuló tisztviselőnek 200 aranyat fizettek ki. A kö-

¹ O. L.: Litt. Cons. Reg. 1753—57. nr. 19. Bemutatva 1752. dec. 20.; ikt. 1753. I. 11.

veteknek megjáró 4 frt napidíjon túl 200 arany honorariumot fizettek ki. Vitalkozás (disputa) alkalmával egyik kispapnak a főispán 100 aranyat, a szemináriumnak pedig 24 öl lúzfát adatott a vármegyével. A számadásokat 1743-tól, a kifogásokra adandó válaszokat 1730-tól 1742-ig nem terjesztették fel a Helytartótanácsához. A hivatalos akták nem kerültek át a vármegyei irattárba. A megyei levéltár rendezetlen. A füstadó nem szerepel a számadásokban, azt a tisztikarbeliek önkényük szerint ajándékozásra fordították.¹ A Birónak felrótt vádakból súlyos pont: a vármegye valótlan-ságot jelentett,² mivel a követek az indokolatlanul felvett többletet nem fizették vissza. Br. Hornig a kézírás hasonlóságából helytelenül következteti, hogy ennek a valótlan jelentésnek Biró a küldője;³ hiányzik az aláírás, a stílus sem Biróé. De mégis neki ártott leginkább. Szerintünk a vármegye küldte a valótlan jelentést, hogy a kellemetlenségeket kikerülje. Szépen összeegyeztethető ez a feltevés azzal a békeakcióval, amelyet a vármegye febr. 26-i közgyűlése indított az ellenfelek közt történt közvetítéssel.⁴ A béke a „kölcsonös megkérlelés” alapján helyreállt.

Sem ez az időleges béke, sem Biró enyhítő jelentése, hogy t. i. nem szükséges a további vizsgálat, nem állította meg az eseményeket. 1753. szept. 17-i kelettel ráküldik a kir. commissiot.⁵ Egyben a királynő nemtetszésének ad kifejezést a történetek felett, hanyagságról, rossz közigazgatásról történik említés és mindezt „correctio seria” jár. Ez mindenesetre arra vall, hogy Biró befolyása csökkent az udvarnál.⁶

Az eseményeket a vármegye jegyzőkönyve, a Napló és Kácsor közli.⁷

Biró maga jelenti be a megyének, hogy kir. biztosok érkeznek.⁸ Aztán a bizottság is bejelenti magát azzal, hogy a főispán,

¹ Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. VIII. (1753—54.)

² Napló. 198. l.

³ Napló. 189. l.; O. L.: Litt. Cons. Reg. 1753. (26. febr.) nr. 224.

⁴ O. L.: Litt. Cons. Reg. 1753. nr. 362.: Veszprém vm. felterjesztése (1753. júl. 16.) a Helytartótanácsához.

⁵ U. o. 1753. nr. 53.

⁶ Annales seu Hist. i. h. I. p. 58.

⁷ Veszpr. vm. lvt.: Prot. Comit. Veszpr. T. II. (1748—54.) p. 407—26.; Napló. 79—156. l.; Annales seu Hist. i. h. I. p. 42—58.

⁸ Veszpr. vm. lvt.: Prot. Comit. Veszpr. T. II. (1748—54.) p. 409.

alispán, Csúzy idézés esetén bárhányszor tartoznak megjelenni. A főjegyző, két főszolgabíró és a főszámvevő tartózkodjanak a levéltárban; az igazságszolgáltatás és adó terén bárki előadhatja a bizottságnak sérelmét.¹ A bizottságot a megye küldöttséggel fogadja. Az elnök ép Dubniczaynál száll meg. Bíró ama törekvése, hogy chronostichonokkal, előre megfogalmazott jelentésével, a saját feljelentéséről tett enyhítő nyilatkozattal kivetkőztesse a bizottságot a komoly hivatalosságból, naplója szerint nem sikerült.

Bíró keserűen nézi a bizottság eljárását. Okt. 24-től nov. 14-ig, tehát három hétig itt ülnek. Sajnálja a vármegye pénzét, a 600 forintot, amelyet előre felvettek; bántja az, hogy végre már nem is a megyén, hanem Dubniczay új házában folyik a vizsgálat. Oda hordatják a megyei jegyzőkönyveket és éjjel-nappal böngésszik őket.² Még a titoktartásra szóló felhívásuk enyhítette annyira-mennyire a helyzetet.³ Bíró háromszor idézték és hallgatták ki. A Tizenhárom-város felett való osztzkodás ügyében Dubniczay sértve látta a káptalan földesúri jogait a püspökség részéről; úgy látszik, a vizsgálat miatt is elbizakodott. Csúnyán nekitámadt a főispánnak, aki neki püspöke is. Bíró magához rendelte és kioktatta illőbb magatartásra. Meg is fenyegette, ha ilyen eset még előfordul.⁴ Dubniczay vakmerősége, amellyel tovább ócsárolja és nyíltan feladással fenyegeti, arra vall, hogy Bíró a vesztes máris a bizottság előtt. Zbiskó 26 oldalon tesz jelentést a vizsgálatról, számos hiba, „inconvenientia” miatt vádolja Bíró; ezek egyike-másika Birónak inkább előnyére válik.⁵

Zbiskó távoztával a főispán hamarosan (nov. 20.) közgyűlést tart az armalisták ügyében. A taksát Csúzy heves ellenkezésével

¹ Napló. 89. l.

² U. o.

³ Annales seu Hist. i. h. l. p. 59.

⁴ „Alias ego ipsum docebo, quali honore et respectu debeat observare Praelatum suum.” (Napló. 91. l.)

⁵ O. L.; Cons. Ref. 1753. nr. 254.

szemben is keresztülviszi. A megyeház építését előveszi.¹ Szóval tevékenykedik. De védi is magát, mert Zbiskó távozása után sem ülték el a vádaskodások. „Mivel oly nagy titkosan vala a vizsgálódás, hogy még csak azt is, hogy kicsoda miben vádoltatik és a bizonyságok mire kérdeztetnek, meg nem tudhatták”: Biró nem-sőkára Bécsbe siet és a királynőtől kikérte a vádpontokat, hogy azokra „Replicálhasson.”² 1754. jan. 5-én Veszprémben már bizalmas tanácskozást folytat felettük Szegedy táblabíróval, Rohonczy főpénztárossal és Somogyi Miklós táblabíróval.³ Pár nap múlva — ugyancsak bizalmasan — Biró hűtlen emberének, Beck Sándor ügyvédnek levele megy a kancellárhoz. Meglehetősen Csúzy beszél belőle, a 29 vádpont egyikét-másikát akarja alátámasztani jólértesültsége fitogtatásával.⁴ Csúzy a kancellárt, Dubniczay Zbiskót⁵ kísérli Biró ellen hangolni.

Birót a kilátásban levő döntés nem hagyta nyugodni; főként a bizottságnak a követekkel szemben tanúsított eljárása miatt. Az utasítás keményen megbélyegzi őket pártviszályuk és engedetlenségük (ob fractionem et renitentiam) miatt;⁶ de azért maradnak

¹ Mohács előtt a vármegye közgyűléseit általában Apáca-Vásárhelyen, a mai Somló-vásárhelyen tartották. Mohács után Városlődön, majd Pápán, a XVIII. században Veszprémben és Pápán felváltva gyűléseznek. Biró főispán Veszprémet teszi a megye szívének; de Nagyalásonyban, Devecserben és Pápán is tart közgyűlést. A püspöki rezidenciában ad termet a gyűlésre, szobát is a levéltárnak. 1716 óta állandóan szőnyegen van a megyeház építése, hogy az idegen és többé-kevésbé alkalmatlan gyűléstermeket mellőzhessék. Mióta az 1723. évi LXXIII. tc. a megyeházak építését elrendelte, Veszprém és Pápa vannak előtérben. Volt idő Biró korában, amikor mindkét városban akartak építeni megyeházát. De ezt a Helytartótanács nem engedi (1753.). Biró Veszprémben még 1752-ben telket ajánl fel; a vármegye már tervet is készített. 1754-ben akarják kezdeni az építést; de nézeteltérések támadtak a telek ügyében. Erre Biró a külső várkapu táján a Simoga-ház mellett a református templom, iskola, paplak most már pusztá telkét ajánlotta fel. Az 5.000 frt értékű telek mellé még 300 frtot ajánlott fel az építésre, hogy a reformátusok telkét mielőbb beépítsék. 1756-ban folyik az építés. A megyei levéltárat már be is fogadhatja. 1763-ban elkészül az épület. — Napló, 135. l.; Dr. Lukcsics—Dr. Pfeiffer : i. m. 111—18.

² Napló. 135. l.

³ Veszpr. püsp. lvt. : Prot. Epp. Veszpr. T. VIII. (1753—54.) p. 171. : Biró levele (Sümeg, 1753. dec. 28.) Szegedyhez.

⁴ O. L. : k. o. 1754. nr. 30. : Beck Sándor levele (Pest, 1754. jan. 13.) a kancellárhoz.

⁵ U. o. : Csúzy levele (Pápa, 1754. jan. 24.) ugyanahhoz; Dubniczay levele (Pápa, 1754. jan. 18.) Zbiskó püspökhöz.

⁶ U. o. : k. o. Concept. Exped. 1753. nr. 53.

— minden eljárás híján — gáncsnélküli lovagok azzal, ha a járandóságon felül jogtalanul felvett napidíjat visszafizették.¹

Biró megvádolja a kir. biztosokat.² Bécsben is jár. Nem sok öröme telhetett a fogadtatásban. Amikor ő deákul ártatlanságát, ugyanakkor a királynő kurtán meglegedését hangoztatja: „Alias Nos cum ipso Sumus contenta.“ Biró állapítja meg, hogy temérdek sok más nagyobb dolgok voltak akkor ott. Ezért ő 14 napi bécsi tartózkodás után elutazott.³

Legjobb l' t volna Birónak megnyugodnia. Elkerülhette volna a további kellemetlenségeket. A commissio megvádolása után 1754. ápr. 3-án küldik a másodikat.⁴ Ezúttal sokkal alaposabbat, hogy a Zbiskó-commissiot és a vármegyét is tüzetesen felülvizsgálja. Új feladata a tisztújítás megtartása.

A kir. biztos ezúttal nem Zbiskó, akiről szintén szó esett, hanem a királynő egyenes óhajára a Rómában és Bécsben egyaránt kedvelt Klimó György (1710—77) pécsi püspök, Tolna és Baranya főispánja.⁵ Klimó Szentkirályi szerint is szomorkás lélek; mai rokonsága szerint is családi vonása volt a túlkeményység. Némi élt nehéz is elvitatni a veszprémi vizsgálatról. A küldetés célja pedig, hogy t. i. a főispán a jövőben minden-egyest béké-

¹ Veszpr. püsp. lvt. : Prot. Epp. Veszpr. T. 1753. p. 316.

² Annales seu Hist. i. h. I. p. 61.

³ Veszpr. püsp. lvt. : Prot. Epp. Veszpr. T. IX. (1748—56.) p. 358. : Biró levele (Szerdahely, 1754. febr. 26.) a nádorhoz.

⁴ O. L. : k. o. Concept. Exped. 1754. nr. 31, 32.

⁵ Klimó Lopussón (Nyitra m.) született szegény pór szülőktől. Hátról-házra kéregetve tanult Nagyszombatban. Rövid lelkipásztorkodás után pozsonyi kanonok, érseki titkár, 1741-ben esztergomi kanonok, országgyűlési követ (Kolinovics : i. m. p. 645.), majd novii vál. püspök és az udvari kancellária tanácsosa. Az 1751-i országgyűlésen feltűnik, pécsi püspök és főispán lesz. 1753-ban kap nemességet (Pécsi püsp. lvt. : 1753, 59. sz.). Egyházkormányzata jelentős. Visszaszerzi a pécsi püspökök régi kiváltságát, az érseki palliumot. Hat év alatt végiglátogatta összes plébániáit. Templomokat, plébánialakokat építtetett, a székesegyháznak 70.000 frt értékű szentségtartót ajándékozott. A teológiát kettőről négy évre emelte és nyilvános vizsgákat rendezett. Kiváló bibliofil. 15.000 kötetből értékes könyvtárat rendezett be, amely később 35.000 kötetre gyarapodva 1922-ben a pécsi egyetem használatába ment át. A legelső az aufklárizmus magyar ellenesei közt. Garampi pécsi látogatása után dicsérőleg emlékezik meg róla. A hagyomány szerint komoly jelölt volt a primatiára gr. Batthyány Józseffel szemben ; de betegsége útját vágta. Szomorkás lelkületű. Élete végén, mint szélhűdött, sokat betegeskedett. Legszebb tervei nem sikerültek. (V. ö. Kollányi : Esztergomi kanonokok. i. m. 351. l. ; Szentkirályi : Klimó püspök főispánsága. Dunántúl, 1929. jan. 13. ; Magyar Sion. 1863. ; Munkálatok. 1838. ; Tóth László : XVIII. századi olasz és magyar teológusok harca. Kat. Szemle. 1932. 180. l.).

sen, mérséklettel és tekintéllyel intézzzen; a vármegye pedig a kellő tisztelettel és engedelmességgel viseltessék iránta, a zürzavarok elsímuljanak, ha kell, az actio alkalmazása árán is:¹ csak részben sikerült.

Biró nem örülhetett Klimónak, aki mint a Helytartótanács tanácsosa korábban a Tizenháromváros birtoka ügyében a káptalan mellett és a püspök ellen foglal állást.² A zágrábi és pécsi határharcokból sem előnyösen ismerték egymást. Klimó egyik ügyben sem boldogult Biróval.³

Hogy Biró a fogadtatáskor és előzményeiben túlteszi magát ezen az ismeretségen, rávall Biróra. Alig érkezik le a királynő sajátkezű levele a küldetésről:⁴ megköszöni az udvarnak a kir. biztosságot. Május 12-én küldöttséget — az élen jellemzően Dubniczay és Csuzy⁵ — és 6 szép fakóját küldi eléje a szentkirályszabadjai Rang-kútig; tiszteletére nagy ebédet ad Szentimrey kánonok házában. A templomban és a máj. 14-i megyegyűlésen könyvedén jobbjára engedi a fiatalabb és még nem is v. b. t. t. Klimót.

Valójában lelke mélyén tartott tőle, bár a nádor Klimó „köllemetes agendi modus“-ával vigasztalja.⁶ Biró tudta, hogy ellenségek veszik körül, akik hibáit nem takarják, sőt az ő terhére még szívesen hibáznak is hozzá. Klimóval is — mint láttuk — voltak már ellentétei. És most, amikor az első estén a kir. biztos már pihenni tért, ment hozzá Biró éjszaka egyedül és sokáig tárgyal vele.⁷

¹ V. ö. Klimó utasítása (1754. ápr. 3.). Napló. 210—11. l.

² O. L.: Orig Ref. 1749. nr. 136.

³ Biró zágrábi foglalásai ügyében — mint látjuk majd — Klimó a királynőtől kiküldött vizsgálóbiztos volt. A somogymegyei pécsi plébániák miatt Veszprém és Pécs közt a XVIII. században (1720—50.) nagy küzdelem folyt. Biró és Klimó alatt ép nagyon tüzesen. Somogy-Tolna-Baranya érintkező határát a török hódoltság után kissé keletre tolták és így néhány plébánia hovatartozása vitás lett. Veszprém igényelte különösen Szigetvár, Lakóca, Mosgó, Somogy-szentlászló plébániákat. Mezőkomárom ebben a perben Veszprémé lesz. Biró Somogy vármegye előtt ünnepélyesen tiltakozik amiatt, hogy Klimó Szentlászló, Boldogasszonyfa, Szulimán, Almamellék, Mosgó plébániákat és más helységeket az Almás folyó felett, jöllehet ösödök óta békés birtoklással ide tartoztak, nem tudni, mi okból, via facti, erőszakkal elfoglalta (Veszpr. püsp. (Koller-féle) lvt.: 1759. fasc. 13. nr. 3.).

⁴ Napló. 226—27. l.

⁵ Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Comit. Veszpr. T. II. (1748—54.) p. 475.

⁶ Napló. 143. l.

⁷ Annales seu Hist. i. h. l. p. 80.

Ez az út nagyon érdekelhetne bennünk; de Biró szóval sem említi; Klimó erre vonatkozó iratai,¹ sőt az egész 1754. évi pécsi levéltári anyag hiányzik, elveszett. Kácsor és az Országos Levéltár adatai ezt nem pótolják. Bizonyára arra a szükséges mérsékletre is figyelmeztethette őt Klimó, amit a felsőbb utasítás is lelkére köt.

Klimó eddig kényes ügyeket elégszer intézett el gyakorlottságával és ügyességével, amelyet a kancellárián és főispánságában szerzett. „Minden kuszált ügyben a kivezető utat felfedező tehetség.”² A máj. 14-i ülésen Klimó átvéve az elnöklést latinul üdvözlí a közgyűlést; a békének a magán- és közéletben való fontosságát hangsúlyozza. Azért küldték, hogy minden ügyet a törvények szerint intézzenek itt. Felolvastatja, majd magyar nyelven meg is magyarázza a kir. leiratot. Ez a leirat is, Klimó is megállapítja, hogy az itteni bajoknak oka a főispán és a tisztikar volt. Ezért ily nagy összeütközések közt, aminők a vármegyében történtek, a legfontosabb a hibák megszüntetése és a tisztújítás. De ezt a jelen esemben nem bízhatja a főispánra. A tisztikar lemond. A másnapi folytatólagos gyűlésen Biró sebet kap. Az alispán visszaélt a főispán bizalmával. Ha hiba történt, ő volt az oka annak. Kiss kibuktatása lett volna Birónak az elégtétel. Ehelyett a bűnös Kiss Sándort három jelölttel szemben alispánná újra megválasztják. Klimó javaslatára Dubniczay kanonok assessor lesz; a fiscalisok közül pedig kihagyatja a püspöki jogtanácsost, Árvay Józsefet.³ És hozzá Klimó kényszeríteni akarta a főispánt, hogy szavazzon. Pedig őt a megerősítés illeti és szavazni nem köteles.⁴

Akár tett lépést Biró, akár nem tett Kiss Sándor megválasztása ellen, a seb annak a jele, hogy Birót a nehéz napokban a vármegyében sem kísérte rokonszenv. Ez is, a jelentéktelen szokványos határozatok is elkedvelenítik Birót; 17-én ezt a bejegyzést találjuk a jegyzőkönyvben: „Közbejött betegsége miatt hiányzott a főispán.” Klimó pedig Biró távollétében oktatgatja a közgyűlést és

¹ Pécsi püsp. lvt.: 1754. nr. 72.

² V. ö. Szentkirályi István pécsi főisk. tanár kézírata.

³ Annales seu Hist. i. h. l. p. 81.

⁴ Napló. 96. l.

tisztikart, mint kell a rengeteg hibázlatott kérdésben határozni. 19-én Biró meggyógyul és résztvesz a gyűlésen.¹ Erre nézve Kácsor még elmondja, hogy Klimó a „rossz“ főispánt a nyílt gyűlésen megróttá (ob male administratum Supremi Comitis Officium). Ez Birót úgy érte, hogy ágynak esett és epét hányt (bilem vomuerit).² Biró a megnyitót említi, mint amely az Erdődyek jobbágygyerekére jellemzően gyatra és goromba volt. Ő felindultan távozott és ott a gyűlésen gutaütéstől féltették. Látszik, hogy Klimó paraszt eredetű — írja Biró.³ Amit a nádor Klimóban „köllemetes agendi modus“-nak tart, azt Biró gorombaságnak nevezi. Maga a közgyűlés is úgy felindult Klimó magatartásán, hogyha küldőjét nem tekintik, kidobják az ablakon. Amikor Biró magához térve belép a közgyűlési terembe, Klimó ellenszenvvel néz rá.⁴ A hosszúra nyújtott gyűlés tárgyai, a kir. biztos kijelentései alig bírnak valami jelentőséggel: a nemtelenek semmiféle mentességet nem élvezhetnek a vármegyeház építésének újabb elhatározása; a külföldi telepesek adómentességének 3 évben történt megállapítása és az armalisták törvényes fizetségei, a katonai beszállásolás, az adózók kímélése, a rendetlenkedők ellen az actio szigorú kezelése stb. Jellegzetes XVIII. századbeli vármegyei tárgyak.⁵

Jónak látták időközben újabb vádakát emelni. Ezek már inkább a püspök ellen szólnak. A vádak közt nem egy van, amelyet első tekintetre erőltetettnek találunk. Van olyan akárhány, amelyet csak Biró ellen és csak Veszprémben nehezményeznek; az ország többi vármegyéjében figyelemre sem méltatják. Ismét pár vád Biró emberséges lelkét mutatja; ellenkezőjét Biró keménységének jellemzésére hozták volna fel. Más vádokban pedig bajos elkülöníteni Biró és mások felelősségét, akárhány esetben a főispánt csak fegyelmi felelősség terheli.

Jellemző a vádakra is, a vizsgálatra is a főispáni beiktatási költségek és a követi díjak ügye és elintézése. Mint már ismertetes, Biró a főispáni beiktatáskor 6 dán lovat, továbbá ünnepi ebé-

¹ Veszpr. vm. lvt. Prot. Comit. Veszpr. T. II. (1748—54.) p. 477—95.

² Annales seu Hist. i. h. I. p. 81.

³ Napló. 95. l.

⁴ Napló. 95—96. l.

⁵ U. o.

del kapott a vármegyétől — tiszteletből. A 6 ló (1400 frt), az ünnepi asztal (1804 frt 70 kr) és egyéb költség (utazás, katonaság, zenészek stb.) összesen 4457 frt 25 kr-ra rúgott. Kilenc év múlva keresik Birón az installatio költségét, három esztendeig kínozzák vele; pedig régi szokáson alapul; a vármegyei határozatba ő be nem folyt.¹ Bizony Biró ebben ártatlannak mondhatta magát.² Ő ugyan — írja — az asztalokat és székeket, amelyek a zür-

VESZPRÉM VÁRMEGYE RÉGI SZÉKHÁZA.

zavarban fenmaradtak, a vármegyének engedte át; az ő rezidenciájába mindössze 40 ivópoharat vittek; de ha a Helytartótanácsban ülő egykori főispán urak a beiktatásban szokás- vagy törvényellenest látnak, ő Zacheus példájára négyszeresen fizeti vissza. A vármegyét különben sem lehet kárvalottnak tartani, hisz a várban

¹ Veszpr. püsp. lvt. : Prot. Epp. Veszpr. 1755. p. 592. ; O. L. : Litt. Cons. Reg. 1756. nr. 246.

² U. o. T. XVII. (1756—62.) p. 24. : Biró levele (Sümeg, 1756. aug. 3.) Magyaróssy Ferenc helytt. jegyzőhöz.

a nagykapuhoz közel, a Simoga-ház mellett ugyanakkor telket és 300 frt értékű anyagot adott neki, ami együttesen legalább 5.000 frt-nak felel meg.¹ Az egykori főispánokra való irónikus célzás hatott; nem kérték többé a visszafizetést,² pedig 1754-ben még igazságosnak tartotta a visszafizetést a Helytartótanács.³ De hogy mégis igazuk legyen, a főispánt és a vármegyét keményen megdorgálták.⁴

A követi napidíjak körül Csuzyék bizony jóval hibásabbak voltak, mint Biró a beiktatási költségek körül. Itt azonban nem jött Csuzyékkal szemben, sőt még tervben, gondolatban sem merült fel a kemény megdorgálás; pedig Csuzy — mint láttuk — botrányt okozott, törvénytelen határozatot hozat és szembehelyezkedik a kir. rendelettel. És a követeknek Klimó javaslatára kir. kegglyel elengedték a jogtalanul felvett díjak egy részét; szintúgy a megyei összeírás kapcsán illetéktelenül felvett 200 aranyból 100 aranyat.⁵

Kényelmetlen helyzetbe került Biró a Herencsevecs-ügyben. Herencsevecs Mihály somogyvári plébános hagyatékát kir. engedéllyel a püspök kapta a szeminárium céljaira. A püspök kötelezőnnyel sógorának, Gaál Gáspárnak és Beck Sándor ügyvédnek adta át a 2.500 frt összeget.⁶ Amikor Biró azt látja, hogy hibáztatják, az összeget kifizette, a nyugtát becsatolja. Naplójában a maga védelmére elkeseredve felhossa azt, hogy az egyháznak négyszeres értékkel emelte a veszprémi Szentháromság-szobrot.⁷ Gyakran bort, gabonát adott a szemináriumnak: 18 növendékét tartotta; 4.000 frt-on romokon házat épített neki; 2.000 frt értékű kertet és még szőlőt is adott.⁸ Biró a vizsgálat előzményeiben, magában a vizsgálatban „böcstelenítését” és végső romlására írá-

¹ U. o. 1755. p. 592.; Veszpr. vm. lvt.: Prot. Comit. Veszpr. (1754. máj. 14.) p. 10, 658.

² U. o. 1755. p. 32.

³ Veszpr. vm. lvt.: Prot. Comit. Veszpr. (1754. júl. 1.) 12. pont. fol. 683.

⁴ Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. XV. (1756—57.) p. 174.; Magyarosy Ferenc helytartótanácsi jegyző levele (Pozsony, 1756. jún. 24.) Biróhoz.

⁵ Napló. 99. l.

⁶ Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. VIII. (1753—54.) p. 339—40, 342.

⁷ Napló. 217. l.; Pécsi püsp. lvt.: 1756. nr. 16.

⁸ V. ö. Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. XVIII. (1758—62.) p. 186, 209, 262, 282, 373.; u. o. (Koller-féle) lvt.: fasc. 39. nr. 17.; Pécsi püsp. lvt.: 1756. nr. 16.; O. L.: Litt. Cons. Reg. 1759. nr. 402.; Napló. 217. l.

[illegible][illegible]

*De frontis spicuum chori ubi dicitur
P. Constantinus etc. Salus vero de oratione
salutis in hoc mundo est salutem deus imparet, de nigetur.
Veni saltem Constantine, regem deus habet, orate deus
Veni saltem Constantine, regem deus habet, orate deus
Veni saltem Constantine, regem deus habet, orate deus*

[illegible]

Chare Episcopo, sum de vestris singulari zelo, & eximia in rebus
pertractandis, deservisse, ut par sit sentiam, credores ultiusque
opportune explicanda libenti animo accepturos ~~esse~~ esse occasionem,
quam vobis offero dum vos impense horrore, ut gravibus, quibus circumstan-
tiis, in his actibus tam intricatis, sumptibusque belli circumstan-
tijs, constringitur, necessitatibus, vestris non indeo ex parte pro vi-
ribus subveniunt, verum etiam acervitate, qua a vobis delata pro-
letis & consilij auctoritate, qua apud semitatum moderationem vestra
conspicuum praestatis, adeoq; commendatis, si quod ab insigni causa
publica Stricti atque devota in me fidelissima Subditorum voluntas
se non immerito expectandum habeo, ut sollicit hac ipse occa-
sione quique eundem Zelum testetur, cujus praeclarum specimen
tam Subditiis Sumptuum pro augmentatione Legationum Gene-
ralis Ordinis Hungaricatum, cum pot. generatam. Preterea &
dictum ad reintegrandas Legationes Fideles Hungaricas oblationem
& Statutum, sed & alias pro rerum circumstantiis magis ubi
gentia magne illius commendatione liquet.

Patent

nyuló igyekezetet látott. Tudva ártatlanságát keseregve emésztődött. De a királynő — úgymond — az ő „exculpatio-ját bevette és declaraliter absolválta.“ Igen megvigasztalódott, amikor jó embere, Magyarossy helytartótanácsi jegyző arról értesíti, hogy az intést, amellyel az ügy végződik, nem a vármegyére, hanem hozzá küldik. Így nem kerül bele a jegyzőkönyvbe az utókor szeme elé. A megkönnyebbülten fellélekző Biró püspök lelkének tükre az a boldog levél, amelyben Magyarossynak válaszol.¹ De más levelekben előtör a fájdalom is. Évek multán is. „Abban a végzetes esztendőben — vajha végét jelentette volna a szorongattatásoknak! — mindenkitől elhagyatva, mindenünnen gyötrellemmel körülvéve csak azt panasztam: „Barátaim és enyéim elhagytak engem...“²

Bécsben rossz véleménynel voltak felőle. Ő ezen gyakori útjaival, igazoló irataival változtatni nem tudott. „Delátorai“ számosak; vannak ellenségei, akik egymásnak adják Bécsben a kilincset; vannak, akik ott laknak. A megyebeli ellenségeket a személyi sérelmek fűtik; ott fenn — bármint leplezik — a hajsza végoka az Enchiridion. Bernáth György, agense Bécsből esedezve kéri: csak könyvet ne írjon! A nádor is, akiben bízott, de aki cserben hagyta: csendességet, szép egyházi csendességet sürget.³ Kimondhatatlan kínokat és keserőséget szenved a két kiküldött egyháztól, akikről azt is suttogták, hogy Veszprémet áhítják. De még inkább beszélnek arról, hogy az egyházi és politikai hatalmat elválasztják és a püspökségből kizavarják.⁴

Végeredményben erre a két commissiora szükség nem volt, amint br. Hornig is megállapítja. A hibák elintézhetőek lettek volna másként is. De így évekre lekötötték Biró energiáit. Mire kilábolt a két commissio utóhullámaiból is, eljárt az idő, a lúz is hamvadt már. Biró ezután sűrűbben tart gyűléseket és a gyűlésekből eltűnnek a viharok. Jobban meg is tehetette. Egyházszervező munkája derekán túl van már.

¹ Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. XVII. (1756—62.) p. 24.

² U. o. p. 100—01.: Biró levele (Sümege, 1757. okt. 17.) Konchek Bernhardhoz.

³ Napló. 149, 153. l.

⁴ Napló. 105, 156. l.

Veszprémi ellenségei is megnyugodhattak a két commissioval. A káröröm kiülhetett Kácsorék arcára: „Igazán különös és csodálatos commissio, aminő Szent István óta nem volt. Jelen a főispán, de szava sincs...”¹ Biró pedig, bár igen bántotta a két commissio magatartása, mégis lekicsinyelte azt, amikor ezekkel a szavakkal örökíti meg: „Veszprémben is volt commissio.”

¹ Annales seu Hist. i. h. I. p. 81.

XVI.

Biró viszonya Rómához.

Biró lelki adottsága, neveltetése szerint a katolikus ortodoxia barokk képviselője. Ezzel jellemeztük is Rómához való kapcsolatát. Róma az ő számára tenger, ahonnét az élet vizei jönnek és ahová visszatérnek; a pápa Atya, Isten titkainak legfőbb sáfára, „Vigaszt és Segítség.” Előtte a lépcső legalsó fokánál porba hullva mutatja be tiszteletét.¹ Nagy a Szentszék iránt érzett tisztelete, engedelmessége és hűsége — jezsuita szerző állapítja meg róla.² Biró — az Enchiridion-ügyet leszámítva — Róma kitüntető szeretetét élvezte.

Agense, Merenda, mindjárt kineveztetése után sürgeli, csak mielőbb jöjjön Rómába. Különös mégis, hogy Biró sosem járt Rómában, még „ad limina” sem. Különben a püspökök személyes liminája az Alpeseiken túlról igen ritka. Hazánk püspökei is 1600—1850 közt csak tíz személyes látogatást tudnak felmutatni.³ Pázmány is csak diplomáciai küldetésben jár Rómában: de ad limina nem ment személyesen. Uralkodóink nem engedélyezték ezeket az utazásokat. Biró akart menni és bánkódva emlegeti chronostichonokban is ennek megghiúsulását.⁴

1745-ben a magyar származású és az egyházmegyét jól ismerő Ince atyával, a piaristák assistens generalisával tételi megjelentését, mivel személyesen nem mehet.⁵ 1749-ben az engedély meghosszabbítását kérte. Az 1750-es szentévre „kívánt Rómába által menni a tengernyi kegyelmek kútfőjéhez.” A kancellárt

¹ Napló. 306. l.

² Bpesti egy. könyvtár: Kaprinai Collect. i. kézirat.

³ Dr. Vanyó: i. m. 58. l.

⁴ Parve, quod invideo, sine me Liber ibis in Urbem — Heu mihi, quod Domino non licet ire tuo.

⁵ Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. II. (1745—48.) p. 6.

kéri, eszközölje ki a királynő engedélyét. De a kancellár azt válaszolja, hogy nem kedvező az idő arra, hogy az udvarban ily kérelmet előterjesszen. Tény az, hogy az udvar, helyesebben a Kaunitz—Bartenstein klikk, II. József útcsinálója nem nagyon szerette a püspökök Róma-járását.¹ Hogy Birót ez a körülmény mennyire tartotta vissza, nem ismerjük. Bizonyára ez is közrejátszhatott. Erre a feltevésre feljogosít bennünket az a levél, amelyet a királynő jezsuita gyóntatója, Kampmiller Ignác küldött 1749. nov. 26-án Szegedy Mihály nagyszombati jezsuitához, aki a levelet hihetőleg kedveskedésből vagy mivel Biró kérésére tapogatózott a nagybefolyású gyóntatónál, megküldte Birónak. A gyóntató válaszol Szegedy ama levélrészletére, hogy Biró püspök Rómába készül. „Nagyon kételkedem — feleli. Semmi esetre sem találkozik Ófelsége magas tetszésével. Nagyon is nem tetszik neki, ha a juhok pásztor nélkül maradnak.”² Biró az 1752-es jelentésében, amelyhez saját képét is mellékel,³ maga írja, hogy személyesen nem mehet.⁴ Bizonyára gondol itt Kampmiller levelére; tagadhatatlanul sok gondjára;⁵ de most már az Enchiridion-ültötte sebekre is. 1752-ben Merenda a megbízottja,⁶ 1757-ben haladékot kér; 1758-ban Nagy Ignác, végzett germanistája jár el.⁷ Utóbbi alkalommal szinte halálos betegsége miatt kap felmentést a személyes limina-látogatás alól.⁸

Két jelentése terjedelmes, kimerítő és alapos. A barokk cirádákat leütve, tényeket örökítenek meg. A XVIII. századbeli magyar jelentések közül messzē kiemelkednek; sőt a külföldiek közt is a legalaposabbak közé tartozik. Az 1752. ápr. 14-én elküldött jelentésre válaszl nem kapott, az előterjesztett kérésekből egyet sem teljesítettek jó ideig.⁹ Jellemzők a II. (1758) limina-jelentésre a Congregatio megállapításai. Két fővonása van az ő püspöki kormányzatának: a hitterjesztésben lobogó buzgalom és a lelkek

¹ Dr. Vanyó: i. m. 59. l.

² Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. XI. (1748—56.) p. 186.

³ Bpesti egy. könyvtár: i. kézirat. p. 66.

⁴ „In persona non licet ire mihi.” Napló. 292. l.

⁵ Napló. 306. l.

⁶ U. o. 292. l.

⁷ Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. XVI. (1757—58.) p. 586.

⁸ Napló. 305. l.

⁹ Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. VIII. (1753—54.) p. 141—51.

megszentelésében soha ki nem elégíthető vágy és törekvés.¹ Amihez fog, azt alaposan elvégzi. Bejárta terjedelmes egyházmegyéjét. Hirdette mindenütt az Evangéliumot; ahol épület nem volt, a szabadban, de a máshitűek szószékén is. Ahol azok az ő tarthatatlan tanításaik magvát szétszórták, elvetette az igazság magvát. Sok máshitűt visszatérített. Sok az új, a helyreállított és a máshitűektől visszafoglalt temploma. A szentségkiszolgáltatás szorgalmas; a papneveléstől munkát, költséget nem sajnált. Általában pénz- és gondáldozatban nem fukarkodott. A pápa és a bíbornok-testület gratulálnak munkájához, a serénységben elmúlt második időszakhoz. Mindezekből kiváló püspöki mintakép bontakozik ki — írja a Congregatio.

Amiben útmulatást kap, nem von le semmit érdeméből. Mivel 100 éve nem volt az egyházmegyében, tartson zsinatot. A szeminárium fenntartására használja fel a trienti zsinat által megjelölt eszközöket. Szalavár ellen, amely sedecimát nem fizet, hatékonyabban lépjen fel (*validiore vi agas*). Vegyesházassági ügyekben ne a Helytartótanácsához, hanem a Propaganda fidei-hez forduljon.² Ezek a megállapítások azt mutatják, hogy Róma értékelte Birót az eldiplomatizált *Enchiridion* után is. Rómának kényelmetlen volt a könyv; de ha a congregatiók húzavonája el is kedvetlenítette a püspököt, a kényszerű római álláspont nem volt Biró elítélése. Róma szerethette is Birót.

A XVI—XVIII. század püspökeinek szellemét jelentős részben abból ítéltjük meg, mennyire vitték át az életbe a trienti nagy reformokat és a velük kapcsolatos pápai (V. Pius-, V. Sixtus- és XIV. Benedek-féle) rendelkezéseket. Biró a trienti zsinat nagy szellemi áramlatába beállt fenntartás nélkül, rendelkezéseit bevitte egyházmegyéje életébe. Két római jelentése elég bizonyíték erre.

A limina-jelentések száma 1585—1850 közt a Magyar Szent Korona alá tartozó püspökségekből 101; tehát püspökeink elég

¹ „In omnibus actionis Tuis duo illa maxime elementa, quibus tota ratio Eppalis muneris continetur, flagrantissimum propagandae fidei studium, et insatiabilis quaedam sanctificationum animarum cupiditas.”

² Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. XVIII. (1758—62.) p. 413—16.

gyengén teljesítették kötelességüket. Veszprémnek 3 jelentését ismerjük, ebből is 2 Biróra esik.¹

Az egyházmegye látogatását két évenként írta elő a püspököknek a trienti zsinat. A visitator maga a püspök vagy nagy egyházmegyében akadály esetén a helynök vagy külön megbízott. Ennek a rendelkezésnek a betartása nálunk igen ritka és pedig nemcsak Mária Terézia kora előtt, hanem még utána is jó ideig.² Biró leggondosabb püspökeink közé tartozik ezen a téren is. Személyesen vizitálja hatalmas egyházmegyéjét és pedig kimerítően, alaposan.³ Emellett az esperesi és főesperesi látogatások is állandóan folynak. A székhelyen lakás kötelezettsége (residentia) a XVII. században nem igen jellemezte püspökeinket. Elég oka is volt ennek. Veszprémben különösen. Biró az első, aki ennek eleget tesz, csak hogy népe között lehessen. Három éven át silány kunyhóban (gazula) lakik, mivel palotáját átadta szemináriumnak. Veszprémből áttette Székhelyét Sümegre, de nem ok nélkül és így is egyházmegyéje területén lakott. Az országgyűlési és hivatalos utakon kívül még egy, legfeljebb két hétre is ritkán hagyta el egyházmegyéjét.⁴

Az igehirdetés fontos kötelessége a püspököknek a trienti zsinat előírása szerint. Ez a rendelkezés kevésbé érvényesült az életben. Biró ritka kivétel itt is. Székesegyházában gyakran volt igehirdető. Látogatásai alkalmával naponta négyszer-ötször is. Templomban, szabad ég alatt. Nem egyszer, mint pl. Hajmáskéren a ref. felekezetű imaházban is. A lelkész akárhányszor meg is köszönte.

A trienti zsinat az ősegyház szellemében a szegénygondozás irányítását a püspökök kezébe tette le. Ez az intézkedés szép eredményekkel járt a XVIII. században. Szegényházak, kórházak, ezekben alapítványi ágyak, árvaházak nagy számmal keletkeznek.⁵ Biró itt is alkalmazkodik az előírásokhoz. Papjainak ajánlja ily intézmények létesítését; a Szentháromság-kultusz

¹ Dr. Vanyó: i. m. XVII—XVIII. l.

² U. o. XXIV—XXV. l.

³ Napló. 334. l.

⁴ Napló. 334, 350. l.

⁵ Dr. Vanyó: i. m. XXIX—XXXII. l.

irgalmassági cselekedetei gyönyörű lendületet vesznek ép az ő hatékony közreműködésével.¹

A káptalani karimára, a papság erkölcsi életére, képzettségére, a hitoktatásra, igehirdetésre, a papnevelő intézetekre, a hivek életére, a házasságra vonatkozó trienti törvények kivétel nélkül megértésre találtak Birónál és meg is valósította a rendelkezést.

Egyedül a zsinat tartása terén nem követte a trienti előírásokat. De egyrészt a XVIII. században nálunk általában politikai okokból szünetelnek a zsinatok; másrészt Biró pótolja azokat a koronák sikeres szorgalmazásával.

Megállapíthatjuk, hogy Biró u. n. római szellemű főpap volt és főpapi kötelességét lelkiismeretesen teljesítette.

¹ Veszpr. püsp. lvt. : Biró végrendelete.

XVII.

Magyarsága. Harcai Zágrábbal. Telepítései.

Birót föltétlen dinasztikus érzés jellemzi a közéletben és magánéletben egyaránt. Ugyanazt látta és tisztelte a Habsburg-dinasztiában, amit Pázmány. De még Pázmánynál is dinasztikusabb. Ennek elegendő magyarázata az, hogy a száz év, amely a Ferdinándoktól Mária Terézia koráig lepergett, közelebb hozhatta a nemzetet királyához. A felszabadító hadjárat, Mária Terézia tünnető kedveskedése megnyhítette a kemény kuruc kebleket is. Biró szinte megindultan ír Bécs városából a királynőnek a magyarok iránt érzett hajlandóságáról. „Kiket más nemzetektől igen különböz Fölséges Asszonyunk és különös Királyi hajlandósággal még csak közönséges beszéd közben is jelentgeti Kegyelmességét.”¹

Egyébként volt Biróban elegendő belső adottság is arra, hogy ragaszkodjék az uralkodóházhoz. A *De origine publicae Potestatis* c. művében a fejedelmi hatalom korlátlanságát hirdeti, amely még a fejedelem bűne esetén sem csorbulhat. De azért még ebből a felfogásból sem következik az, hogy mindazt, ami Bécsből jó, helyeselje. Aulikus, de kemény magyar természet. A négyszáz év magyar földön kitermelte azokat az egyéniségeket, akik az ennyire ellentétes jellemvonásokat is összhangba tudták magukban hozni.

Hogy Biró izzó magyar volt, elég hivatkoznunk élete két tényére.

Mint új püspök, fel akarja építtetni Sümeg várát. Birónak csak valamely félelmetes vár lett volna igazi otthona. Fenn a magasban, az élet felett, ahol villámok cikáznak és sasok élnek. Kérvénye elintézését, amelyet Bécsbe küldött, várja, de hiába várja. Az egész országban, itt Zalában is bontatja Bécs a magyar vára-

¹ Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. X. (1745—54.) p. 48.: Biró levele (Bécs 1745. okt. 30.) a veszprémi alispánhoz.

kat. Dehogyan engedi Birónak. Hátha! . . . Hátha! . . . Mikor már közeleg a befejezéshez a rezidencia a vár alatt, akkor érkezik meg az engedély a várépítésre. Ezt a hagyomány tartotta fenn.

De ezen a talán jelentéktelen tényen túl a Zágrábbal vívott küzdelmek még inkább érzékeltetik az ő izzó magyarságát. Bár ezek jelentősek voltak a maguk idejében is; de ha a trianoni „béke“-szerződés fejleményeit tekintjük, azt látjuk, hogy súlyos jelentőségük kihat a jelen időkig.

A XI—XII. században a magyarság a maga képére gyúrja Szent László és Kálmán kezével Horvátországot; a XVII—XVIII. században a magyarság a török pusztítás nyomában elveszti súlyát a Dráva—Száva közén; a horvátság húzódik át a Dráván. Ez a történelmi visszaút súlyos összeütközésekre vezet ép Veszprém és Zágráb egyházmegyék határán főként Biró püspök alatt.

Bár már a honfoglalás óta magyar terület a Dráva—Száva-köz jó része;¹ mégis Szent László az, aki rokon címen és a fegyver jogán megszerzi Horvátországot. Felállítja (1093—94) a zágrábi püspökséget Szent István király patronatusa alatt és a magyar egyházi szervezet kiegészítő tagjaként a kalocsa—bácsi érsekség keretében. Papokat Somogyból és Zalából, tehát Veszprém területéről rendelt oda.² Kálmán teljessé tette a magyar politikai hatalmat is. Egymásután három magyar püspököt is adott Zágrábnak, akik természetesen a magyar érdekekért is buzgólkodtak. A 32 tagú káptalanban is erősen volt képviselve a magyar elem. A káptalan első ismert magyar tagja „Magyar Bárány,” akit a király hűségéért bőven megjutalmazott. Szent István király ünnepét nagy fénnel, elő- és utóünnepeléssel ülték meg a székesegyházban és azon kívül is. Az ünnep előtt 8 nappal reggel meghúzták a nagyharangot, kitűzték a vörös zászlót, amelyet csak két hét múlva vontak be. Róma is segít a magyar jellegű egyházi élet kialakulásában. Teszi ezt a szláv áramlat ellenében; de a magyar katolicizmus elismerésül is. IV. Sándor 1257-ben Szent István király ünnepére a zágrábi székesegyházban egy évi és 40 napi búcsút hirdetett. Ugyanúgy Szent László ünnepén is. Utóbbi 1261-ben is megismétlődik. 1344-ben IV. Kelemen ugyanazt a búcsút hirdetteti ki a zágrábi székesegyházban Szent István, Szent László és Szent Imre ünnepén. A XIV. századbeli zágrábi Kalendarium Szent Imre és más magyar szentek ünnepét feltűnően hozza.³

A magyar világ különben mélyen benne van Horvátországban. Kálmán alatt Zala vármegye a Muraközön kívül Körös megye egy részét is magában foglalta; Somogy pedig a Dráván túli mai Körös és Belovár megyék egész vidékeire kiterjeszkedve Csazmaig és a moszlavinaí hegyekig terjedt.⁴ A magyar püspökök is hatalmat szereznek. A pécsi Alsószlavóniában terjeszkedik. Egy időben 144 plébániája van. A pozsegai, valkói, marchiai, észéki főesperesek, a pozsegai káptalan voltak a szervei. Veszp-

¹ Holub : i. m. I. p. 407. 1.

² Fejér : Cod. dipl. I. p. 484.

³ J. Tkalcic : Mon. hist. episc. Zagrab. T. II. vol. II. p. 103. ; vol. I. p. 413.

⁴ Csánki : i. m. II. 567. 1.

rém 1203-ban Imre királytól megkapja adományként összes jobbágyaival Mihojlácot. Később Kalocsa, amelynek Zágráb suffraganeusa, Szlavónia déli részén kap jelentős területeket. A pannonhalmi főapát a Dráván túl nyomuló somogyi részen is szedi a tizedet. Ehhez fűződik a Szentszék előtt (1160—1226) folytatott hatalmas tizedper. Zágráb mellett, Remetén, majd 1244-ben Dubicában megtelepednek a magyar pálosok. A tatárok által elpusztított zágrábi székesegyház mellett maga az akkori püspök Szent István király tiszteletére kápolnát épít, amely ma is megvan.¹ A püspökség egész területén a magyar szentek (Szent Imre, Szent László, Erzsébet és Márton), de legfőképp Szent István tiszteletére a plébániák egész sora áll. És ahogy 1334-ben a plébánosok és káplánok (Bochkay stb) magyar nevűek, épűgy a plébániaszékhelyek is. Így pl. Chetherthekhely, Zombathely, Zenth Endrey, Peter, Marthon-pathaka stb.²

Ennyire magyar volt az egyházi élet egy erősen horvát érzelmű történetíró meg-látásában is az Árpádok alatt. A Hunyadiak korában az egész horvát életnek magyar zománca van, amelyet évszázadokon át intézmények, birtokjog, hagyomány, megszokás állandósítanak. A Csorna Istvánok beillettek magyarságukkal a zágrábi püspöki székhé. A Drávától a tengerig tart a magyar világ. A raguzai érseki, a tinnini püspöki kinevezésről a magyar királyt, a szerémi káptalan püspökválasztásáról a kalocsai érseket és a magyar királyi értesíti a Szentszék.³ A zágrábi, djakovári, zenggi, tinnini püspökök közvetlen kapcsolatban voltak, mint Kalocsa suffraganeusai a magyar egyházzal. És mindennek alapja nemcsak a főhatalom. Magyar világ is van az élet minden viszonylatában. Szerém megyében mindenfelé akadunk ma is magyaros vagy magyarból torzított szláv nevű pusztákra, dűlőkre, helységekre. A XV. században mind a kis-, mind a nagybirtokosság magyar vagy magyarországi eredetű. Csak a Maróti nagybirtokos családnek 76 helysége van. A Garák, Ujlakyak, Hunyadiak, Révayak jelentős birtokállománnyal rendelkeznek. A szerémi püspökség eredetével, földjével, híveivel egészen magyar mult.⁴

Körös megyében, amelyhez Belovár, Pozsega jó része is számít, Darnóc, Fejérkö, Kővár, Körös, Kemlek, Szaplonca, Kapronca, Szentgyörgyvár (Gyurgyevác) stb. várak magyar családok (Maróti, Egerváry, Batthyány, Ostffy, Drágfi, Pakosi, Szemere, Tibold, Hunyadi, Mindszenti, Ernuszt, Kereszturi, Garázda, Simonfi) birtokai. A nagyobb birtokosok közt kevés a bennszülött, de annál több magyareredetűt, sőt sok (16) ősrégi magyarországi nemzetségből eredő családot találunk azon a hatalmas területen, ahol 76 vár és kb. 70 város szerepel a régi okmányok szerint. A kisebb körösmezei családok közül is a zrednaiak és a csezmiciek magyar kitűnőségeket adnak Vitéz János és Janus Pannonius néven.

A horvátok középkori oklevelei, egyháziak, bániak, megyeiek egyaránt magyar jellegűek; tele magyar fogalmat jelölő szavakkal. Ez pedig kétségtelen bizonyossága a magyar nyelv állandó és általános használatának és dívatának a hivatalos és mindennapi életben, előkelőknel és a nép körében is.⁵

¹ J. Tkalcic: A zágrábi püspökség újjászűletése a XIII. században. Rad. XLI. 1877. 122—154. l.

² Dr. Franjo Racki: Popis zupa zagrebacke biskupije 1334. i. 1501. godine. Starine jugoslavenske akademije IV. Zagreb, é. n.

³ Vat. lvt.: Pauli II. A. II. 1466. L. J. R. X. a. f. 114. A. 1465. XII. Kal. Dec.; u. o. A. III. 1466. X. R. a. vol. Rubr. f. 166. a. A. 1467. IX. Kal. Juni.; u. o. X. Martini V. A. 1419.; A. III. 3. Id. Maii Lib. 46. P. X. f. 132.

⁴ Csánki: i. m. II. 27—34. l.

⁵ Csánki: Körös megye a XV. században. Székfoglaló értekezés. Bpest, 1893. 130—34. l.

A török elpusztította ezt a magyar világot; oda lett a túrmezei és egyéb magyar nemesi birtokosság. Vele elveszett a magyar közélet, egyházi élet. A horvátság hódítóként lép fel; megszerzi a szlavón területeket. A Szerémségbe 1686 óta egyre jönnek a rácok; az első csoport mindjárt 4892 lélek.¹ A magyarság összezsugorodott.² A történelem megkezdi visszaútját.

A Zrinyiek után a horvát-török ellentét veszít feszültségéből. Viszont a magyar és horvát testvér-lélek hasadásának jelei jelentkeznek irodalmi, politikai és egyházi téren. Zrinyi Miklós még nyelvben és szellemben a magyar irány törhetetlen híve; ellenben testvére, Péter és felesége, Frangepán Katalin már a kizárólagos horvát és délszláv irány képviselői nyelvben és szellemben. Utóbbi egész tudatossággal. Legalább közvetve nem kis része van abban, hogy kortársuk, Krizsanics György az irodalom és tudomány terén mint a pánszláv irány zászlóvivője szerepelhet.³ Az első irány 1836-ig fokozatosan gyengül; a másik erősödik. A szerencsétlen kimenetelű Wesselényi—Frangepán-féle összeesküvés (1671) után a magyarsággal szemben a horvátság inkább az uralkodóház oldalán áll. A *pragmatica sanctio* tárgyalása előtt annyira felkínálkodik Bécsnek, hogy még a Magyarországtól való elszakadás árán is kitartanának akár a fi-, akár a leányági örökösödés mellett. Innét érthető, hogy 1747-ben illir nemzeti kongresszust tarthatnak kir. biztosok jelenlétében.⁴

A török megszállástól Pécs, Veszprém sorvadt, Zágráb eléggé mentes maradt és fejlődhetett. És amíg Pécs nem küldhetett a Dráván-túlra szent olajokat, Zágráb küldhetett és küldött és ezen a réven megszerezte az ordinariusság látszatát, sőt tényét is. A drávántúli nyugati (pozsegai) területeket így elbirtokolta a horvát egyház. A lakatlan Dunántúlra, Zalába és Somogyba a szaporább és kevésbbé vérző horvát lakosság csendesen, akadály nélkül szivárog, rajzik felfelé. A nyomában jön a horvát papság. A paphiány miatt igénybe veszik őket a magyarok is; amint a XVI. században kérték és elfogadták a bosnyák ferenceseket is, bár nyelvüket nem értették.⁵ Mire a törököt kiszorítja a felszaba-

¹ Hóman—Szekfü: i. m. VI. 28. l.

² Csánki: Körös megye . . . i. m. 130—34. l.

³ Dr. Margalits Ede: Zrinyi Péter és Frangepán Katalin. Kath. Szemle. 1897. 830. l.

⁴ Veszpr. vm. lvt.: Prot. Comit. Veszpr. T. I. (1745—48.) p. 311.

⁵ Karácsonyi: Szent Ferenc rendjének története Magyarországon. Bpest, 1929. II. 334. l.

dító hadjárat, már helyről-helyre ott áll a horvát települt, horvát katonai ivadékok mellett a horvát pap. De megszállják az elárvult szintiszta magyar plébániákat és templomokat is. A nyomukban jönnek a zágrábi káptalan dézsmaszedői. Pusztamagyarod pl. sohasem tartozott Zágrábhhoz, ez mégis dézsmát követelt tőle.¹

Kifelé expanzív, befelé erősen nemzeti volt a horvát egyházi élet. A még magyar püspökök a szívós és izzó zágrábi káptalannal szemben erőtlének. A magyarság figyelme későn ébredt rá a horvát egyházi viszonyokra. Pázmány döbben rá az új horvát szellemre. Zágráb területén erősödnek a nemzetiségi mozgolódások; ragaszkodnak a külön zágrábi ritushoz. Rómában minden ereje megfeszítésével meghiúsítja a szláv terveket; megvédi az apostoli király jogait. Keményen megrójjá a káptalannal szemben erélytelen Ergelics püspököt.² Pázmány után egy évszázadig nincs ezen a harcvonalon magyar egyházi férfiú egészen Biró püspökig. Ezzel magyarázható az a mód, ahogy a szombathelyi püspökség gondolatának III. Károly alatt történt telmerülésekor³ a zágrábi püspök, de még inkább a káptalan tiltakozik Muraköz szándékolt elcsatolása miatt. Nem néznek semmi egyéb szempontot, csak a horvát nyelvet. Az egyházmegye fellállítását erre Rómában, Bécsben az eddigi birtokos beleegyezésétől tették függővé.⁴ El is akadt az ügy.

Földrajzi helyzeténél fogva Veszprémre várna a nagy küzdelem folytatása. Veszprém azonban megkésett. Az idegenben élő, vagy a mindent elnyelő protestantizmussal bajlódó veszprémi püspökök észre sem veszik határaik megtépését. Nem látják, hogy délen náluk is nagyot veszíthet a magyarság. Biró az, aki a legerőteljesebben veti bele magát ebbe a küzdelembe. Ennek ő nem kezdeményezője, de a harc dandárja az övé minden dicsőségével és tövisével. Szizifuszi munkára vállalkozott. Amikor Szent László végezte a szervezést, támogatta a Szentszék, a szláv ritus

¹ Zala vm. lvt.: Prot. Comit. Szalad. 1748—50. p. 68—69.; Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. IV. (1748—49.) p. 199.

² Fraknói: Pázmány Péter és kora. i. m. III. 155, 192, 195, 265. l.

³ Veszpr. püsp. (Koller-féle) lvt.: 1733. fasc. 45. nr. 11.: III. Károly király irata (1733. febr. 25.) Acsády püspökhöz.

⁴ Szilágyi: i. m. VIII. 142. l.

ellen küzdő latin papság. Biró már történelmi erőkkel áll szemben. Bécsre, az illir papságra nem építhet. Róma nehezen változtat az adott helyzeten.

Biró a horvát egyházat már Kanizsán találta, amely város a Dél kulcsa, egyházmegyéje egyik ősi gyöngye volt.

Kanizsa visszafoglalása (1690) előtt ide is bevonultak a Zágrárból jövő plébánosok, papok püspöküknek azzal az igyekezetével, hogy a főhelyre és szívre, a kanizsai mindkét — nagy- és kiskanizsai — plébániára kiterjessze joghatóságát. Joga ehhez nem volt. Mindössze arra hivatkozhatott volna, ami azonban sem egyházi, sem állami szempontból nem indok: horvátok is laktak Kanizsán. Különben is — az 1728-i összeírás szerint a nevekből is megállapítható — elenyésző Kanizsán a horvátság a magyarok és németek mellett.¹ Ezzel azonban keveset törődve Selisevic István püspök megbízásából Leskovári János bekcsényi főesperes (1691—1705.) az 1698-i sikertelen próbálkozás után, amikor t. i. a kanizsaiak keményen ellenálltak, ugyanő 1699. aug. 5-én mégis megtartja a visitát a plébániatemplomban.² De a szívós zágrábiakat az akkor Kanizsát lelkiekben ideiglenesen gondozó jezsuiták kitiltották és 1700-ban a veszprémi püspök joghatósága biztosítottnak volt tekinthető. De 1711-ben Zágráb ismét bevonul Kiskanizsára; azonban gróf Volkra püspök itt is vizitál, az erőszakos benyomulás miatt tiltakozik és plébánost iktattat.³ Kanizsa helyett most a somogyi széleket keresik fel Zágrárból. 1731-ben pl. hasonló cézzal Unchetich István zágrábi kanonok Atádon vizitál.

Kanizsa tája tehát a küzdelem főhelye. Biró is itt, Kanizsa körül kezdi a küzdelmet mindjárt 1745-ben. Petricsevics zágrábi

¹ A nagyobb beszivárgás később történhetett. A kanizsai 1778-i Can. Vis. szerint magában Kanizsán a magyar és német nyelven kívül a horvát nyelv is használatos volt a lelképásztorkodásban. A leányközségekben (Szentmiklós, Bagola) csak a horvát használatos; míg Palinban csak a gyóntatáshoz kell a horvát nyelv. Még 1816-ban is szerepel a városban a horvát, annál inkább a még mindig horvát többségű falvakban. A szívóssághoz hozzájárul az is, hogy ekkor még a ferencesek is délről jönnek. 1930-ban Nagykanizsának mindössze 91, Szentmiklósnak 2 horvát lakosa van; a másik két leányközség a városba olvadt (V. ö. 1816-i Can. Vis.; 1930. évi népszámlálás).

² Zágrábi püsp. lvt.: Archidiaconatus Bexin Ao 1698, 1699—1703. (Conscriptio parochiarum), p. 345.

³ Nagykanizsai városi lvt.: P. Vajda h. plébános panaszbeadványa 1889. febr. 8.

kanonok a környéken vizitálván, a lendvai plébános kíséretében nov. 15-én Kiskanizsára is „erőszakosan bé-ugratott. Midőn néki elejben harangozni, és kápolna ajtaját fell nyitni nem akarták volna, maga magának maga Embere által harangoztatott, és a Templom ajtajának bé vágatásával vagy bé törésével fenyegetőzván erőszakosan“ a népnek nagy botránkoztatására behatolt. Eszlendőre is ígérte jövetelét és akkor majd minden fenyegetését beváltja, hacsak kellő fogadtatásra nem talál. Az ott levő gvárdiánt, aki egyben a plébániát is vezeti, mocskolta, vasraveréssel fenyegette.¹

Bíró meghagyja a kanizsaiaknak, hogy ismétlődő kísérlet esetén se fogadják be a „kerülgetőt.“ Jellemző, hogy a népre épít és hivatkozik; ehhez szabja érvelését is: „Éppen Szent István első Apostoli Királyunknak idejétül, és rendelésitül fogva földhetetlenül, békességesen és igaz-jussal birtokolták a veszprémi püspökök (Nagy- és Kiskanizsát) és azért a zágrábi püspököt itt „mint árkon túl való Hegy Mester“-nek tekintli.² Amikor a nép előtt kézzelfoghatóvá teszi Veszprém jogát a Kanizsa-vidékhez, csak azután fordul a forumokhoz. Itt is eleinte természetesen a jog fegyverét használja. A Kanizsán birtok szerint is érdekelt kancellárnak dec. 17-i levelében színesen leírja az esetet és annak megemlékezésével, hogy ő a kanizsaiakat a jövőre már módban hagyta, a kancellárt is kéri, legyen segítségére.³ Gondosan tájékoztatja a veszélyről Somogy közigazgatását is.⁴ Biztonság okáért Kanizsa után visitatort küld Atádra is.⁵ Ez is veszélyben van. „Valamely Patasics Ádám zágrábi Canonok ex illa fiducia, hogy a Bátyia Fő Ispány, rajta ment“ az ő templomára Atád nevű helységben, és „mivel a Parochus föl nem nyitotta néki a Tabernaculomot (estve nyolc óra tájban lévén a dolog), a ló patkoló kalapáccsal a kocsissával, a Népnék nagy botránkozására föl törette az oltári Szentséget tartó szentséges Hajlékot, már ezen erőszakos cselekedettel el

¹ Veszpr. püsp. lvt. · Prot. Epp. Veszpr. T. X. (1745—54.) p. 60—61.

² Nagykanizsai ferences zárdai lvt.: Bíró sajátkezű levele (Marcali, 1745. dec. 11.) a kanizsai ker. hívekhez.

³ Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. X. (1745—54.) p. 60—61.

⁴ U. o. p. 186.

⁵ Beke : i. m. III. p. 232.

akarván ezt a Parochiát is Püspökségemtől idegenyíteni. Majd el is ragattatom busulásomban.“

A küzdelem annyival inkább elmérgesedett, mivel nem maradt meg az egyházi keretek közt; beavatkozott a horvát közigazgatás is, természetesen a zágrábi püspök oldalán az egymagában küzdő Biróval szemben. „Nem tudom, a Weszprémi Püspökre-e, vagy a Püspökségre (mivel boldogult Praedecessoromat is sokat zaklatták) neheztelnek azok a Horvát Fő és Alispányok, de amint már Én is tapasztalom, igen mód nélkül agyarkodnak, mert nem csak in Juribus temporaneis idegenykednek, hanem még a Lelki dolgokban is háborgatnak. Már többet harminc Parochiánál elhúztak Dioecesisemből. Most a nagyatádi templomot foglalták el.“¹

Sok zavarral, háborúsággal járt ez a harc; de Biró rendületlenül bízik a jogban és igazságban. „Alig húzhatom már, hogy meg nem horgadok a Horváthoknak sok haszontalan, heában való hurcoltatási, háborgatási alatt, de hiszem az Istent, hogy hivságos magok hitságoknak vélt hathatossága rövid nap mulva hátráb hanyatlik és hertelenebb, hogy sem hihetnék, himzett hitegetéseknek homállya világosságra hozattatván, mi is igaz és helyes ügyünket (had haragudgyanak) helyre hozhattuk.“² Biró érzi, hogy nagy nemzeti ügy került a kezébe; azt is tudja, hogy vannak ügyek, amelyeknek megoldására a jogi fegyverek nem elegendők. A horvát egyházi kérdés pedig Biró szemében nagyon is ilyen volt. A gordiusi csomó megoldására más eszközt tartott alkalmasnak. Készülődéseiről valahogy tudomást szereztek Zágrábban is. Kukulovich (helyesen Kukuljevics!) Farkas kanonok, bexini (bekcsényi) főesperes hallja, hogy Biró egyes murántúli templomokat (Magyaród, Homokkomárom, Kiskanizsa) a saját joghatóságának akar alávetni; levelet ír Birónak 1748. dec. 28-án. Ő úgy látja a régi szerződésekből, a régi és újabb vizitációs könyvekből, hogy ezek a területek ősidőktől Bexinhez és így Zágrábhoz tartoztak.³

¹ Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. X. (1745–54.) p. 185–86: Biró levele (Sümege, 1746. szept. 9.) Horányi Gábor plenipotentariusához.

² U. o. p. 186.: Biró levele (Sümege, 1746. szept. 12.) Nagy Jánoshoz, Somogy vm. főjegyzőjéhez.

³ U. o. T. IV. (1748–49.) p. 183–84.

A horvátoknak jó értesülésük volt. 1749-ben *via facti*, erőszakkal, hajdúkkal vereti ki Biró a horvát papokat Zalában és Somogyban plébániáról-plébániára, templomról-templomra. Egyidejűleg Csokonya és Babócsa plébánosa szembehelyezkedik Zágráb joghatóságával.

1749-ben br. Klobusiczky Ferenc zágrábi püspök panaszkodva ír Birónak, hogy a két somogyi plébános megakadályozza őt főpásztori munkájában, pedig ezek a területek Zágrábhoz tartoznak. De — úgy látszik, Biró foglaltságairól még nem tudott — kifejezést adott annak a reményének, hogy meglesz a barátságos megegyezés. Biró határozottan megjelöli jogait válaszában. A „*Magni Regni Hungariae Topographia*“ c. mű szerint a pécsi, veszprémi és zágrábi egyházmegye ősi határa a Dráva és az Olma (Almás), úgyhogy az Almás elválasztja Pécsét Veszprémtől, a Dráva pedig Zágrábot mindkettőtől.¹ De amikor Veszprémre szomorú napok következtek és megszűnt ott a püspökség és a káptalan, Zágráb felhasználta a veszprémi egyházmegye gazdálanságát és több, mint 40 plébániát elfoglalt Veszprémtől.² Természetesen jogtalanul, mert amint Horvátországnak soha nem volt politikai hatalma a Dráván innen, épúgy elfogadható az ő álláspontja, hogy t. i. a zágrábi püspökök sincs ideát semmiféle jogköre. Elvben ezek hangsúlyozásával hozzájárul a barátságos elintézéshez.³ Ennek azonban elmúlt az ideje. A zágrábi püspök, mihielyt értesül Biró szervezett visszafoglalásairól, nem akarván időt veszíteni a Biróval való — úgyis céltalan — levelezéssel: nov. 25-én feljeleníti a királynőnél.⁴ A kir. leirat elég gyorsan indul Bécsből, 1750. jan. 2-án. A leirat rövid, határozott és korholó. Ugyanazokat a plébániákat sorolja fel, amelyeket Biró és Klobusiczky.⁵ A zágrábi püspök — írja — panaszt emelt a trón

¹ Az Olma (Almás) majdnem egészen Somogy és Baranya vármegyék határán vonuló folyócska. Szigetvárnál délre fordul. A somogyi Hoboly és a baranyai Dencsháza közt lépi át Baranya határát; Okorág (Somogy) és Monosokor (Baranya) közt egyesül az Okor-ral és a Drávába ömlik. — Az idézett *Topographia* ritka és értékes mű (Bécs, 1750. Kaliwoda udv. nyomdásznál, 590 l.). Egy ismeretlen jezsuita szerző régebben írt művét most másik jezsuita javította és bővítette.

² A Napló (231—32. l.) 50 plébánia elfoglalását említi.

³ Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. VI. (1750—51.) p. 201.

⁴ U. o. T. V. (1749—50.) p. 302—03.

⁵ Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. VI. (1750—51.) p. 301.

előtt ellene, hogy erőszakkal elfoglalt Zágrábtól némely plébániákat, amelyek pedig állandó és békés birtoklással Zágrábhöz tartoztak. Elfoglalta azon a címen, mintha azok jogilag Veszprémhez tartoznának. A kir. leirat Klobusiczky püspök panasza alapján részletesen ismerteti a plébániák kereteit is, amelyekkel Biró nem törődik. Biró két főesperesség területén hajtott joghatósága alá plébániákat és pedig a bexini és vaskai főesperességben.

A bexini főesperességben:

1. A B. Szűz tiszteletére állított plébánia Kanizsán (Kis-kanizsán).

2. Ugyanannak tiszteletére állított plébánia Homokkomáromban.

3. A körülfekvő helységekkel Pusztamagyaród falu, amely valamikor a szintén Zágrábhöz tartozó Bánokszentgyörgy plébánia része volt.

4. Belesna (Belezná), Surd falu és a szomszédos falvak Legrád és Churgo (Légrád és Csurgó) zágrábi plébániák közt.

A vaskai főesperességben:

1. A szent keresztiről elnevezett plébánia Attádon (Nagyatád).

2. A B. Szűzről elnevezett plébánia Babochán (Babócsa), főként ama falukkal, amelyek a Rinya folyón túl vannak.¹

Mivel ez az eljárás — folytatja a királynő — ellentétben áll az országos törvényekkel és kir. rendeletekkel, keményen megintli: a jövőben tartózkodjék ily önkényes eljárástól, vélt jogait törvényes úton keresse. Kötelezi végül a foglalások visszaadására is.²

Biró felterjesztésében rámutat arra, hogy neki Zágrábbal szemben a kérdéses területek ügyében nem vélt, hanem ősi jogai vannak. Nem a foglalás, hanem az ősi jog alapján birtokolja a plébániákat. A foglalást Zágráb követte el 100 esztendeje. Ezeket a

¹ Az összes foglalások és biztosítások egyéb helyek egybevetésével: Zalában Pusztamagyaród, Bánokszentgyörgy, Nagykanizsa és Homokkomárom plébániák; Somogyban Nagyatád, Babócsa, Berzence, Csurgó, Següsd régi, Erdőcsokonya új plébánia, illetőleg Belesna és Surd községek (O. L.: k. o. Concept. Exped. 1750. e Jan. nr. 3.; Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. VI. (1750—51.) p. 10.; T. V. (1749—50.) p. 302—03.; Napló. 96. l.); általában a Kanizsa — Kaposvár vonaltól délre a Muráig, illetőleg a Dráváig. Baranyában — állítólag — Bogdását is Zágrábtól Biró foglalta el. A hagyomány szerint Páka és Szentadorján táján is járt Biró, hogy Zágrábot visszaszorítsa.

² O. L.: k. o. Concept. Exped. 1750. e Jan. nr. 3.; Concept. Referad. 1751. nr. 112.; Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. VI. (1750—51.) p. 301.; T. V. (1749—50.) p. 302—03.

plébániákat egyéb okokon kívül azért sem lehet a zágrábi plébánosok kezén hagyni, mivel visszaéléseket követnek el. Elég, ha rámutat a vízkeresztli házszentelés furcsaságára: Csokonyán a mester a pap kocsisával jár házról-házra pap nélkül és úgy szenteli a házakat.¹

Birón nem fogott az intelem, a plébániákat nem adta vissza; inkább folytatta a foglalásokat. 1751-ben Zágráb újra bepanaszolja; erre Biró a Helytartótanáctól kéri a bíróság delegálását, amely Veszprém és Zágráb határkérdését végre már eldöntse.² Mivel a kir. Cancellaria is arra az álláspontra helyezkedik, hogy ez az ügy nem a világi hatalom elé tartozik, hanem a kalocsai érsek az illetékes,³ az 1751. évi aug. 25-én Pozsonyban kelt kir. rendelet teljesíti is a kérést és kiküldi vizsgálatra az időközben zágrábi püspökből kalocsai érsekké kinevezett br. Klobusiczky Ferencet és Klimó György pécsi püspököt.⁴ Ugyanakkor Biró is küld ki bizottságot Szopkovits János marcali és Bedő Gergely nemesapáti plébános személyében. Az a feladatuk, hogy nézzenek utána az Atád, Següsd, Kiskanizsa és Homokkomárom elvétele megvizsgálására kiküldöttek munkájának. Biró mindenesetre okosabban teszi, ha súlyosabb egyéneket küld ilyen kényes és fontos szerepre. Főként azért, mivel a kiküldött két püspököt elég jellemzően választották ki. Az előbbivel ebben az ügyben, az utóbbival hasonló határperben állt harcban. Szopkovits tanuk hiányában elég csonka és értéktelen jelentést küld a püspököknek.⁵

A kir. kiküldöttek egyébként Birót nem zavarják. 1753-ban Vass Zsigmondnak, gr. Széchenyi László gazdatisztjének segítségével újra 4 somogyi falut foglal el és egyházmegyéjéhez csatolja őket.⁶ Ez a négy falu (Szentés, Komlósd, Péterhida, Barcha = Barcs),

¹ Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. VI. (1750—51.) p. 448.; T. V. (1749—50.) p. 451.; O. L.: Concept. Referad. 1751. nr. 112.

² Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. VII. (1751—53.) p. 190.

³ O. L.: Concept. Referad. 1751. nr. 112.

⁴ Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. VII. (1751—53.) p. 213—14.; Pécsi püsp. lvt.: 1751. nr. 55.; O. L.: k. o. Concept. Exped. 1751. ex Aug. nr. 135—36.; 1753. ex Oct. nr. 109.; u. o. Orig. Referad. 1751. nr. 100.

⁵ Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. VIII. (1753—54.) p. 163, 229.

⁶ O. L.: k. o. Concept. Exped. 1753. ex Oct. nr. 109.

mint Babócsa filialisa úgy került zágrábi előadás szerint a vaskai főesperességtől Veszprémhez 1753-ban, hogy Borsfay Ferenc csokonyai plébános egyszerűen elvette, épúgy az ott épült Ker. szti. János-kápolnát is. Ennek kulcsát, felszerelését — tiltakozás ellenére — elvitte. A főesperes utasítása szerint a babócsai plébános Pünkösdhétfőn felnyitatta a kápolnát istentiszteletre, de gr. Széchenyi László intézője, Vass Zsigmond, a község vezető embereit elverette. A babócsai plébánost mesterével együtt fenyegetések közt a községektől és a kápolnától eltiltotta és Csokonyához, az újonnan felállított plébániához csatolta.¹

Thauszy Ferenc, az új zágrábi püspök szept. 17-i levelében a fentieket közli Biróval és hozzáteszi, hogy bizonyára ő is tudja már. Nem meri feltenni, hogy tudtával, beleegyezésével ilyesmi megtörténjék. Ha ő tette, adassa vissza a foglaltságokat; ha nem, tiltsa el ilyesmitől a két urat. Biró nem kertel: a földesúr-patronus segítségével ő volt a tettes.² Thauszynak az ügy fontos volt: Bécsbe ment. Birótól az ügyre vonatkozó részletes ismertetést maga után a Collegium Croaticumba kéri, hogy aztán a királynőhöz juttathassa.³

Hogy Biró válaszolt-e és mi volt annak tartalma, nem ismerjük. De Thauszy panaszt emelt a királynőnél.⁴ A királyi leirat tartalma: megintés, mint korábban és kötelezi arra, adja vissza azonnal a foglaltságokat.⁵ Ugyanakkor gr. Széchenyi László útján az intézőt, Vass Zsigmondot is megintik: ne ártsa magát olyan ügyekbe, amelyek nem tartoznak a világiakra.⁶

Gróf Csáky Miklós prímás királyi meghagyásra ugyanakkor sürgeti a négy falu azonnal való visszaadását és rámutat arra a helyzetre, amely bekövetkeznék, ha mindenki a saját ügyében bíráskodnék.⁷

¹ Herkec János babócsai plébános jelentése (1753. jún. 16.) a vaskai főespereshez. Veszpr. püsp. lvt. : Prot. Epp. Veszpr. T. VIII. (1753—54.) p. 264—65.

² U. o. p. 260.

³ U. o. (Koller-féle lvt.) : fasc. 53. nr. 3. ; u. o. Prot. Epp. Veszpr. T. VIII. (1753—54.) p. 266—67.

⁴ O. L. : k. o. Concept. Exped. 1753. ex Oct. nr. 109.

⁵ O. L. : k. o. Concept. Exped. 1753. ex Oct. nr. 109.

⁶ U. o.

⁷ Veszpr. püsp. lvt. : Prot. Epp. Veszpr. T. VIII. (1753—54.) p. 260.

Biró nem hagyja válasz nélkül: csak 25 éve van Babócsán zágrábi plébános. A 4 filiálist már régóta veszprémi papok (curatusok) gondozzák. Ősidőktől a Dráva a határ. A XVI—XVII. században, a püspökség elzülése idején a zágrábi püspökök sok plébániát erőszakkal foglaltak el. Ezt különben egyházlátogatóik újabban is erőszakosan megkísérelték.¹

A lényeges kérdés itt most az: mekkora területet akart Biró vissza-, illetőleg Zágrábtól Veszprémhez csatolni? Igaza volt-e vagy tévedett, avagy tudatos rablás állt-e szándékában? Mi volt ezeknek a küzdelmeknek eredménye?

Biró a visszakövetelt területekre nézve a Rómába küldött 1752-i jelentésében ezt írja: „Zala megyében a ladislaita franciskánusoknak két zárdájuk van: Kanizsa és Csáktornya. Az Veszprém joghatósága alá tartozik, de az utóbbi mostoha, viszontagságos idők miatt a Muraközzel és még kb. 50 más plébániával együtt a veszprémi egyházmegyétől elszakítva jelenleg a zágrábi horvát egyházmegye joghatósága alatt áll.”²

Biró tehát a Muraközön kívül még 50 más plébániát akart visszaszerezni. Muraköznek Biró küzdelmei idején 12 plébániája van. Biró az idézetben említett 50 plébánia helyett másutt hol 30, hol 40 plébániát, néhol pedig plébániát és helyet (loca) említ. — Ezek szerint a pontos szám nem állapítható meg; körülbelül 40—60 plébánia körül tehető az, amit visszakövetelt egyházmegyéjének. — Visszakövetelte Zalában az egész Muraközt; továbbá visszakövetelte és vissza is foglalta Zalában a Kerkától keletre eső plébániákat (Pusztamagyaród, Bánokszentgyörgy, Homokkomárom, Kanizsa), Somogyban Atád, Babócsa, Berzence, Csurgó, Següsd régi, Erdőcsokonya új plébániákat és Belezna, Surd helységeket. Ez jelent 10 plébániát, 52 községet a letenyei, csurgói, nagyatádi, barcsi járások területén; ehhez jön a Muraköz két járása (Perlak,

¹ Multas parochias via facti occuparunt, quod recenter etiam visitatores Zagradienses violenter tentarunt. Veszpr. püsp. lvt. : Prot. Epp. Veszpr. T. VIII. (1753—54.) p. 267—83.

² „Alterius etiam Provinciae Croatico—Ladislainae PP. Fanciscanorum de Observantia sunt in hoc Cottu duo Conventus, in oppidis Kanisa, et Csak-Torna. Ille quidem sub iurisdictione Episcopatus Veszprimiensis, hic vero ob repetitas temporum vicissitudines una cum Insula Mura-köz dicta ac aliis circiter quinquaginta parochiis ab hac Dioecesi Veszprimiensi avulsus, est sub iurisdictione Dioecesis Croatico—Zagradiensis.” Napló. 231—32. l.

Csáktornya). Ez összesen 22 plébánia és néhány helység. Erre kifejezett jogot formál. Követeli azonban a Kerkától nyugatra eső (Alsólendva, Csesztreg, Szentgyörgyvölgy, Páka, Lenti, Szécsisziget, Bagonya, Belatinc stb.) plébániákat is, mivel — mint látjuk majd — egyházmegyéje és a magyar imperium azonos határát vitatja.¹ Ez újabb 13—15 plébánia. Ezzel adva van a Biró által kívánt terület. Szerinte tehát Zalában nem a Mura, hanem a Dráva és Somogyban is a Dráva a határ. A történet foglalásból és az alapúl szolgáló érvelésből következtethetjük, hogy Biró elsősorban a Kerkától keletre, Pusztamagyaródtól, Homokkomáromtól, Nagyatádtól, Zákánytól, Curgótól, Berzencétől, Babócsától és Barcstól a Dráváig terjedő területet és a Muraközt akarta megszerezni. Ez a terület a Murán innen 122, a Murán túl 758, Somogyban 2298 négyzetkilométer. Lakosságban a főesperesi összeírás szerint 45.551,² az 1910-es népszámlálás szerint 275.507 lélek.³

Jogi szempontból a kérdés nem egyszerű. Lényegében a körülforog: Muraköz kezdetől Zágrábhöz tartozott-e, avagy Veszprémhez és csak a XIII. század második felében vagy a XIV. század elejétől tartozott volna Zágrábhöz. A Muraköznek és vele a Kerkavidéknek eredeti egyházi hovatartozásáról nagyon is sokféle a felfogás; másrészt kevés okleveles anyag áll rendelkezésünkre.

A véleményeket ma két csoportra oszthatnók. Az egyik Hómané, akivel nagyjában Kerchelich, Karácsonyi és Holub is meg egyezik. A másik Ortwayé és Sisic-é. Hóman és nyomában Holub József felfogása szerint Szent István nem csatolta Muraközt a veszprémi egyházmegyéhez, hanem körülbelül 80 év múltán a felállított zágrábi egyházmegyéhez csatolta Szent László.⁴

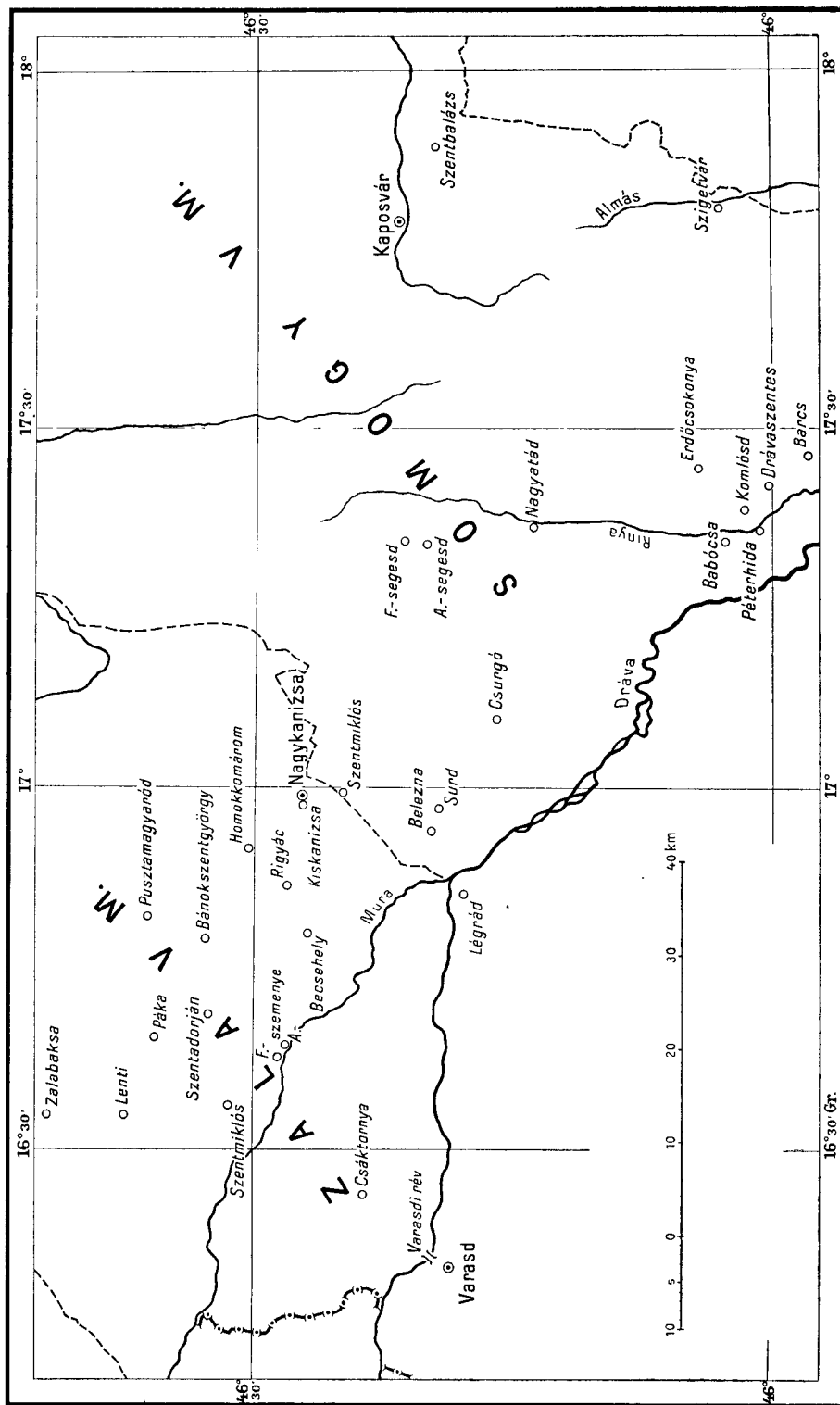
Ortway Tivadar szerint Szent István bekapcsolta a Dráva-Mura-Kerkavidéket a veszprémi egyházmegyébe; Szent László nem csatolta Zágrábhöz, de ismeretlen időben Seckauhoz, amelytől

¹ O. L. : Orig. Ref. 1751. nr. 100.

² Zágrábi püsp. lvt. : Archidiaconatus Bexin Ao 1698. p. 325.

³ M. Stat. Közlemények : az 1920. évi népszámlálás. Bpest, 1923. 10, 22, 24, 30. l. ; u. o. az 1910. évi népszámlálás. Bpest, 1912. 81, 90. l. ; Schemat. Sabar. 1929. Sabariae, 1929. p. 75—83.

⁴ Hóman—Szekfü : i. m. I. 336. l. ; Holub : i. m. I. 403. l.

A ZÁGRÁBI HARCOK TÉRKÉPE.

Zágrábhöz került.¹ Sisic szerint Szent László sem a Muraközt, sem a későbbi bekcsényi főesperességet nem kapcsolta a felállított zágrábi püspökséghez.² A XVIII. századé és benne Biróé közel áll Ortvy felfogásához.

Biró voltakép ősi, 750 éves és a török időkből származó 100 éves sérelmet egyszerre emleget.³ Mindkettőben kora felfogását vallja és nem áll egyedül. Nemcsak Biró hirdette, hogy Szent István egész Zalát becsatolta Veszprém joghatóságába, hanem az ugyancsak a XVIII. századból való komoly krónika is visszatükrözteti ezt a felfogást.⁴ Oly alapos egyéniség, mint Biró utóda, Koller Ignác is hangsúlyozza 1769. évi jelentésében, hogy Szent István őt vármegyél és pedig őt egész vármegyét helyezett a veszprémi joghatóság alá.⁵ A már idézett *Topographia* c. mű ugyanezt a felfogást vallja, amikor — legalább a somogyi részen — igazolja Biró felfogását: a Dráva a határvonal Veszprém és Zágráb közt.

De Biró felfogásának történelmi alapja is volt. Igaz ugyan, hogy Hóman nagy történelmi művében és Holub Zala vármegye történetében azon a felfogáson vannak, hogy a Kerkától nyugatra eső rész és a Muraköz sosem tartozott egyházilag Veszprémhez.⁶ De Holub szerint is a veszprémi püspöknek a Muraközben Szent István idejétől kezdve birtokai vannak. Ezt a tényt két oklevél is igazolja. Ez a két oklevél,⁷ ha nem is lenne több erre vonatkozóan, elegendő ahhoz, hogy ne tudjunk megnyugodni abban a felfogásban, hogy Muraköz nem tartozott Veszprémhez. A megnyugvás annál nehezebb, mivel az egyik birtokadat a XI. századig

¹ Ortvy : i. m. II. 683. l.

² Sisic F. : *Geschichte der Kroatien*. Zagreb, 1917. I. S. 349. — Karácsonyi János (Szent László meghódítja a régi Szlavóniát. Ért. a tört. tud. köréből. XXIV. 2. Bpest, 1916.) szerint Szent László hódítja csak el Szlavóniával Muraközt is a bajor hercegtől. Egyházi hovatartozásáról pedig (Szent Ferenc rendjének története Magyarországon. i. m. I. 79, 274. l.) azt állítja, hogy bizonyára valami csere útján jutott Veszprém Szemenyéhez és környékéhez, amelyek — szerinte — eredetileg Zágrábhöz tartoztak.

³ O. L. : Cons. Ref. 1751. ex Aug. nr. 112.

⁴ Thury : Veszprém városának története. i. m. 15. l.

⁵ „Dioecesi huic integri illi quinque comitatus ex primaeva sui institutione subiecti fuerunt (Veszpr. püsp. (Koller-féle) lvt. : fasc. 13. nr. 19.).

⁶ Hóman—Szekfü : i. m. I. 332. l. ; Holub : i. m. I. 405. l.

⁷ Ezek az oklevelek : Veszpr. kápt. lvt. Decimae ep. et cap. l. (1203.). — Z. O. Bpest, 1890, II. 645—46. l.

nyúlik vissza, amikor a zágrábi püspökség még nem is állott. A XI. század végén felállított zágrábi püspökségnek még a XII. században sincs birtoka a Muraközben és később sincs oly értelemben, mint a veszprémi püspöknek. Van ugyan nyom a XIII. században arra, hogy Zágrábnak is volt itt birtoka.¹ De ebből Muraköznek Zágrábhoz tartozása nem következik. Ellenben több következtetést enged meg Veszprém itteni birtoklása. Egyik Árpád-kori, 1232-ből való oklevelünk említi azt a Vizmech nevű földet, amely a Mura és a Dráva között, tehát a Muraközben a varasdi réven innen fekszik és azt Gizella királyné adományozta a veszprémi egyházmegyének.² Ez a föld — úgymond — névleg felsorolt komoly és értelmes nemes férfiak vallomása szerint mindenkor a veszprémi egyházé volt és Róbert úrnak, néhai veszprémi püspöknek (1209—26.) elődei is annak mindenkor birtokában valának.³ Nem akarunk a birtoklásból joghatóságra következtetni; de a birtoklást mégsem mellőzhetjük könnyedén.

A XIII. század elején, 1203-ban és 1215-ben olvasunk muraközi királynéi birtokokról is.⁴ Bizonyára korábban is lehettek ott ilyen birtokok. Holub is nagyon valószínűnek mondja, hogy a magyarság az országhoz tartozónak tekintette a gyeplő-vonalon túl fekvő területet is.⁵ Feltehető, hisz már a honfoglalástól magyar terület a Dráva—Száva közének jó része is.⁶ Az pedig nem kétséges, hogy a Muraköz már Szent István idejében lakott terület. Az első gyeplővonalon túl fekvő vidékre halászat, vadászat kedvező lehetősége, dús földje miatt legalább a határőrök telepedtek le.⁷ A gyeplő területén az udvar népeit telepítették le és a főurakat, nemeseket jutalmazták ott.⁸ Ha pedig lakott volt, ami külön-

¹ Elítelt egyénért megfizeti a váltságdíjat és így kapja meg annak muraközi birtokát (Ortvay: i. m. II. 682. l.).

² Holub szerint (i. m. I. 408.) Ortvay (i. m. II. 682—83.) a „citra portum Vorosd” kitélt rosszul fogta fel. Természetesen a citra, innen — Magyarország felől értendő; de Ortvayt ez magában nem cáfolja meg.

³ Z. O. i. m. II. 645—46. l.

⁴ Holub: i. m. I. 117. l.

⁵ U. o. 116—17. l.

⁶ Hóman—Szekfű: i. m. I. 333. l.

⁷ Holub: i. m. I. 407. l.

⁸ Karácsonyi: Hazánk Szent István korabeli hatáiról. i. m. 1041, 1058. l.

ben adatokkal is bizonyítható, a lelki gondozásba vétel alaposan feltehető. Az a missziós gondolat, amely Szent László alatt a távolabbi Horvátországba viszi Somogy és Zala papjait¹ és már korábban a Dunántúlról térítgeti az Alföldet, bizonyára elviszi a hilet a közeli magyarokhoz már annak a Gizella királynénak az idejében, akinek egyháza nem ismert közönyt a halhatatlan lelkekkel szemben. A gondozást annyiival inkább kötelességének ismerte, mivel máshonnét nem is várhatta azt. Délen az egyházi keretek hiányoznak. Nyugathoz pedig messze esett és külső gondozást állami szempontból nem is látott volna az ország szívesen.

De tekintsük egyébként a következőket is.

A Dráva és a Dráva-Száva-közi vízválasztó hegylánc — az Ivancsica, Kalnik, Bilo, Réka hegységek vonala — közt húzódó sík földsávot is a honfoglaláskor szállták meg a magyarok. Szent István a vidék szlovén népét a somogyi várispán és a veszprémi püspök hatósága alá rendelte, akinek megyéje még századok múltán is, egész a török hódítás idejéig áterjedt a Dráván.² Ha ezek a területek a Dráván túlról Veszprémhez tartoznak, bajos megnyugodni abban, hogy Zala Dráván inneni részeivel nem törődött se király, se püspök, se vármegye. Veszprém és Zágráb felállítása közt 84—85 éves köz áll fenn. Lehetetlennek kell tartanunk ennyi időn át egy jelentős lakott területnek árvaságát és gondozatlanságát.

A megnyugvást nehezzé teszik még államjogi és egyházi szempontok is. A Muraköz és a Kerka-vidék mindkét szent királyunk idejében Zala megyéhez tartozott. Nehéz elképzelnünk már politikai okokból is, hogy ezek a vidékek Zágráb felállítása előtt és után ne tartoztak volna egyháziilag együvé a vármegye többi részével. Az, hogy a gyepűvonalon túl estek, csak akkor lenne súlyos kifogás, ha ezek a területek lakatlanok lettek volna. Hogy Veszprémtől távol estek és hogy ez emiatt nem is igen tartott volna igényt a gyéren és hozzá szlovénektől lakott területekre: abban az időben nem perdöntő szempontok.

⁶ Fejér: Cod. dipl. i. m. I. p. 484.

⁷ Hóman—Szekfű: i. m. I. 333. l.

Megoldhatatlan kérdésként mered elénk a bexini főesperesség és a Veszprém területén levő Rigyác-kés (cultellus) kuszált-sága is.¹ Hogy került — kérdezi Holub — a veszprémi egyházmegye zalai főesperességének rigyáci tizedkerületébe a bexini főesperességből Szemenye, Szentadrián, Szent Miklós, Szent György, Szent Balázs stb.?² Mi pedig helyesebben úgy kérdezhetnők: hogy kerültek ezek a plébániák Zágrábhöz és a bexini főesperességhez?³ Hiszen Szemenye, Szentmargita, Szentadorján, Istvánd és Szentandrás plébániák még 1550-ben is beigazolhatóan Veszprémhez tartoznak.⁴ Szemenye Szepetnekkal csak 1760-ban került bele a zágrábi látogatásba.⁵

Nem vehetjük tehát oly könnyedén az Ortway-féle felfogást, ha minden részében nem is érthetünk azzal egyet.

Az tény, hogy a pápai tizedszedők idejében már Zágrábhöz tartozik Muraköz és a Kerka-vidék. A XIV. században Veszprém és Zágráb határa a Dráva addig a pontig, ahol a Mura belefollik; ettől a ponttól a Mura a határ Győr, Veszprém és Zágráb közt.⁶

¹ Rigyác — a középkorban Regialch (1419.: Dl. 10, 825.) — kisközség Nagykanizsától nyugatra. Ez volt Zalában a veszprémi egyházmegye területén az egyik tizedkerület székhelye.

² Holub: i. m. I. 380, 412. l.

³ A bekcsényi főesperesség határvonala kiindul a Murától Tótszerdahelynél, innen északra haladt Szentmárton és Bekcsénhely mellett, majd Tolmács után keletre hajolt és magában foglalta Magyarszerdahelyt és Börzöncét is; majd északnyugati irányban Magyaród, Szentpéterföldre, Gutorföldre, Zebecke és Hernyék mellett haladt a Kerkáig; mellette haladt tovább. De ennek balpartján is voltak a főesperességhez tartozó helyek: Baksa, Cup, Szilvág, Aszivág stb. (Holub: i. m. I. 412.). Tehát Bekcsénhely (Ortway szerint Baksa, Holub szerint Becsehely) főesperességhez tartoztak ezek a határplébániák: Béc, Szent Miklós, Felsőlendva, Kis-Csernec, Németi-Lenti, Göntérháza, Baksa, Pola (Baglad?), Bánokszentgyörgy, Tótszentmárton, Oltárc, Csesztreg, Márokföld (?), (Vas-) Boldogasszony, Gosztola, Jakabfa, Martyanc (Vas vm.), Nedelic, Stridó, Mihaljevec, Perlak, Tüskeszentgyörgy stb. (Ortway: i. m. II. 733—34. l.). Helyesebben Tótszentmárton, Pulach (Pola), Bekchin (Becsehely), Oltárc, Bánokszentgyörgy, Baksa, Márokföldre. Szentgyörgyvölgye a határplébániák.

⁴ Egyháztört. Emlékek . . . i. m. V. 459. l. — Szentandrás Csesztreg és Baksa mellett feküdt (Csánki: i. m. III. 104. l.), de elpusztult.

⁵ V. ö. Racki: i. m.; Zágrábi püsp. lvt.: Can. Vis. 1688—1760.

⁶ Ortway: i. m. II. 683. l. — Ortway szerint már megelőzőleg veszítette el Veszprém ezeket a területeket és pedig valószínűen akkor, amidőn a güssingi grófok Muraközt elvesztették és egészen Albert osztrák herceg kezébe került és ott maradt félszázadon át. Ekkor eshetett ki Veszprém joghatósága alól és lett 1219-ben a seckau püspök területe. Szerinte Seckau kezéből jutottak ezek a vidékek Zágrábhöz; de hogy mikor és mi módon, erre nem tud válaszolni (U. o.).

Továbbit bizonyítanunk nem lehet ép az okleveles anyag hiányossága és csekélysége miatt.¹

Feltételezhetnők, hogy esetleg Zágráb 1093—94 után lassú elbirtoklással szerezte meg Muraközt és egyéb kérdéses területeket úgy, amint erre a történelemben több példát is találunk. Így a nyitrai püspökség is birtokolt el ugyanebben az időben az esztergomi érsektől.² Békés birtoklásról vagy lemondásról azonban Veszprém és Zágráb közt nincs szó. Veszprém és Zágráb közt határviták folytak a középkorban. Így 1249-ben IV. Ince pápa Lodomér örsi prépostot küldi ki a veszprémi és zágrábi püspökség határainak megállapítására.³ Sőt tudunk arról is, hogy az alsó-lendvai Bánfiak több plébániájukat Zágrábtól elszakítják, Veszprémhez csatolják (1398.) és csak Zsigmond rendeli vissza őket.⁴ Racki megállapítja, hogy már 1334-ben sem voltak összeírhatók egyes, a szűkebb magyar hazához tartozó plébániák, mivel elfoglalták azokat. 1334-ben és 1501-ben az egyező nevek mellett ép a határon nagy számmal vannak eltérők is.⁵ Itt a szervezés mellett zágrábi foglalásra is gondolhatunk.

Ezekből jogosan következtethetünk arra, hogy nem kell magyarázatul Biró harcos egyéniségét vennünk. Ellenfelei, br Klobusiczky és Thauszy sem szenvednek periszonyban.⁶ A friss sebet Kanizsán és Somogyban Zágráb ütötte és a harc így indult el. Történelmi alapjuk is volt Biró küzdelmeinek. A somogyi részen vívott harcoknál pedig a történelmi alap és jogosultság elvitathatatlan. Somogyban Belezna, Berzence, Babócsa, Athád (Nagyatád) plébániák, amelyeket Biró egyebekkel visszafoglalt, a tizedjegyzék szerint is Veszprémhez tartoztak. Nem kétséges, hogy Biró Somogyban jogosan foglaltatott a Drávaig, hisz a vármegye nyugati felét magában foglaló següdsi főesperesség a Drávaig terjedt;⁷ sőt Veszprém — Hóman szerint — a török hódításig áthúzódott a

¹ A veszprémi egyházmegye alapítólevele csak másolatban, a zágrábié másolatban sincs meg.

² Karácsonyi János: Hazánk Szent István István korabeli határaitól. i. m. 1047. l.

³ Pozsonyi kápt. orsz. lvt.: Prot. XIV. fol. 109.

⁴ Z. O. i. m. II. p. 279—80.

⁵ Dr. F. Racki: i. m. p. 228.

⁶ V. ö. Zágrábi püsp. lvt.: Juridicum-kötetek.

⁷ Monum. Romana episc. Vespr. i. m. 139. l.

Dráván. Somogyban tehát csak a török megszállás alatt a horvátok által időlegesen megzavart jogokat állította helyre. Biró fegyverével szemben nem nemesebb a jogokat megzavaró fegyver sem.

Biró a zalai részen az ellentétet ősinek mondja;¹ jogait Kanizsa körül Szent István apostoli király idejére viszi vissza.²

Annyi kétségtelen, hogy a vitatott zalai területeken Zágráb veszprémi plébániákat szerzett meg a török időkben. Biró nem név, de terület szerint több olyan plébániát követel vissza, amely még az 1550. évi összeírás szerint is a veszprémi egyházmegye novai esperességehez tartozott.³

De legyen valószínűbb Hóman, Holub felfogása; nem is fontos, mikor tartoztak a kérdéses területek Veszprémhez. Akár helyes, akár nem helyes Biró felfogása; érthető az a törekvés, hogy a szűkebb Magyarország plébániái ne tartozzanak Zágrábhoz.

A zágrábi foglalás mérvét mindenütt pontosan bajos megálapítani, de a foglalás kétségtelen Zalában is, Somogyban is. Kanizsa pl. nem tartozott Zágrábhoz; de élénk ellenállás mellett is befurakodott oda a zágrábi püspökség. Könnyebben megtörtént ugyanez egészen figyelmen kívül eső mezei területeken.

Ami az eredményt illeti, azon a furcsa jogi helyzeten túl, hogy t. i. a lelkipásztorok biztonság okáért egyszerre két püspökhöz is fordultak joghatóságért a Biró által visszafoglalt területeken:⁴ volt pozitív érték is. A harc 1754-ben azzal végződött, hogy Biró szépen megtartotta a tényleges foglalásokat. Csak a Babócsához csatolt 4 községet adta vissza.⁵ Somogyban és Zalában

¹ Haec controversia ab antiquo viget. Biró válasza a dorgálásra. O. L.: Concept. Referad. 1751. ex Aug. nr. 112.

² Nagykanizsai ferences zárdai lvt.: Biró levele (Marcali, 1745. dec. 11.) a kanizsai hívekhez.

³ Ilyen plébániák: Zenthmargytha, Zenthadorján és Zemenye stb. Ezzel némileg megoldódik a Rigyác-kés és a bekcsényi főesperesség összefolyása is. Hibás tehát a hagyományos határvonal; Szentmargita stb. nem Bekcsényhez és Zágrábhoz, hanem Novához és Veszprémhez tartoznak (Egyháztört. Emlékek . . . i. m. V. 459. l.).

⁴ Homokkomáromban a ladislaita franciskánusok egyszerre mindkét püspöktől kérik a iurisdictiont. „Inter quos — mondja a vármegye — ratione iurisdictionis eiusdem loci non nihil controversiae interest” (Zala vm. lvt.: Prot. Comit. Szalad. 1761. p. 511.). — Szentzy István váradi plébános elnyerte a babócsai apátságot. Nagy bizonytalanságban kutat, melyik egyházmegyéhez is tartozik az apátság. Zágrábi püsp. lvt.: Epistolae ad Episcopos. T. XCVII. nr. 45, 62.

⁵ Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. VIII. (1753—54.) p. 353.

visszafoglalt végérvényesen 9, időlegesen 1 (Bánokszentgyörgy) plébániát. Ez ma 2.420 négyzetkilóméter területen 96.614 lélek.¹ Biró felhívta a figyelmet a horvát egyházi ügyekre és ezek nem is kerültek le többé a napirendről, ha az ő lendületét nem is találjuk többé. Zala megye többé nem engedi elpihenni Biró püspök gondolatát. Sűrűen tárgyalják a zágrábi egyházi kormányzat és a hitélet hibáit.² Kiskanizsán, Homokkomáromban 1761-ben megakadályozzák a zágrábi vizitát.³ Az említett 4 filiális ma már Veszprémhez tartozik. Biró küzdelmei után két évtizeddel, az 1777-ben felállított szombathelyi egyházmegyébe kebelezik Zágrábtól a Kerka-Mura vidék magyar és vend plébániáit. Ezek az említett, időlegesen visszafoglalt Bánokszentgyörgyhöz Belatinc, Turnicsa, Alsólendva, Csesztreg, Tótszentmárton, Szepetnek, Béc (Letenye plébánia elődje), Szentgyörgyvölgye, Szemenye, Szentmiklós, Dobronak, Bagonya, Nempthy (Lenti), Páka, Szécsi-Sziget. Meglazításukat három évtizeddel előbb Biró végezte el. Az ő küzdelmei után ezek a részek nem maradhattak idegen egyházmegye keretében; sőt állandóan napirendre került a Muraköz ügye is. 1793-ban gr. Festetics György,⁴ 1828-ban Böle András szombathelyi püspök⁵ sürgetik erőteljesen a Muraköznek Szombathelyhez csatolását. Ez a terv időről-időre felbukkant és mindig Biró érveinek segítségével.

Birónak figyelemreméltó érve van a zágrábi harcban. Nem helyesli a Helytartótanács felfogását, amely szerint nem szükséges egybe esnie az egyházi és a politikai határnak, amint Győrhez osztrák, Zágrábhöz bosnyák területek is tartoznak. Az ő felfogása

¹ M. Stat. Közlemények: az 1920. évi népszámlálás. Bpest, 1923. 10, 22, 24, 30. l.

² Zala vm. lvt.: Prot. Comit. Szalad. 1756. p. 76—78.; 1757. p. 76.; 1759. p. 969—71, 1010, 1013.; 1760. p. 651—58.; 1762. p. 17—46.

³ Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. XVIII. (1758—62.) p. 532.

⁴ Festetics Zala vármegye közgyűlésén fájdalomának ad kifejezést azért, hogy muraközi uradalmának lakosai, mintha „nem is Magyarországon laknának, a magyar nyelvtől tellességgel idegenek és azt meg tanulni épen nem akarják.” Három módot hoz fel arra, hogy a magyar nyelvhez a nép lassan hozzászokjék: 1. a járást el kell szakítani Zágrábtól, hogy Szombathelyhez csatolják. 2. Az iskolákban a horvát nyelv mellett a német helyett a magyart gyakorolják. 3. Jegyzők csak magyarul is tudók legyenek. A javaslatokat a vármegye egyhangúan elfogadta. Az első kérés teljesítésének kieszközlésére gr. Batthyány József prímást levélileg kéri fel. A másik kettőre elrendelik, hogy a szolgabírák intézkedjenek (Zala vm. lvt.: Prot. Comit. Szalad. 1793. p. 115—16, 120.).

⁵ Dr. Géfin: i. m. I. 373. l.

szerint a szűkebb Magyarország és egyházmegyéje déli határai összeesnek.¹ „Ha azon egy területet lelkiekben részenként megszaggatnák, jövődőben kérdés támadhatna még a Dominalis iurisdiclio felől is. Szép dolog a visitatio, de más sérelmével fertelmességet is okozhat, ne talántán kigyó legyen a bokorban.”²

Arra, hogy az imperium iurisdiclio nélkül tartósan nem állhat meg, bizonyosság az 1848—49-es időket követő provisorium, amely a Muraközt Zalától Varasd megyéhez, Magyarországtól Horvátországhoz csatolta. Amikor a kiegyezés Muraközt visszahozta, a Zágráb-nevelte papság és tanítóság megghiúsította az országos — 1868. évi XXXVIII. tc. — törvényt kulturális téren is. Hogy Biró miért használt nem szimpatikus eszközöket, érthető a következő század eseményeiből. A kat. autonómiai kongresszuson, az országgyűléseken elhangzott interpellációk, Zala vármegye külön muraközi bizottsága, amely ezt a kérdést megoldáshoz akarta eljuttatni, a vármegye felirata az országgyűléshez, Trefort reményei, majd tanügyi kompromisszuma, magyar érsek kinevezése: végeredményben nem értek semmit. Mivel Biró érvét idők folyamán elfelejtettük, Muraköz felett megvalósultak Biró aggodalmai: a lelki hatalom elvitte a politikait is. A zágrábi bokortól nem ok nélkül félt.

A hagyomány is fenntartotta Biró püspök déli küzdelmeinek emlékét azon a tájon, ahol a foglalások idején személyesen járhatott. Biró Márton-útnak nevezik azt az utat, amely a pákai régi községi úttól a pákai és szentadorjáni hegytetőn vezet Csehibe az istvándi hercegi erdőn keresztül. Az 1800-as évekből származó községi térkép őrzi a hagyományt.³

Biró előrelátását két dolog mutatja. Akkor harcol, amikor kívülre még senki sem aggódik. A zágrábi püspöki széken még magyar főnemesek és nemesek ülnek; szinte a többi püspököt megelőzve haladnak rangban előre. Nem is adnak egyébként okot a kifogásra. Magyar a levelezésük, magyar a társadalmi kapcsolatuk. A magyar előkelőségek, köztük a területileg érdekelték,

¹ O. L. : Orig. Ref. 1750. nr. 100. ; u. o. k. o. Concept. Exped. 1751. nr. 112.

² Veszpr. püsp. lvt. : Prot. Epp. Veszpr. T. X. (1745—54.) p. 60—61.

³ Horváth Imre maróci kasznár úr szíves közlése.

mint Csurgó úra, Festetics Kristóf, jóviszonyt tartanak velük¹ és eléggé nyugton hagyták a Birónak aggályos bokrot.

Biró túllát a Dráván is. Horvátországban nem erőltet semmiféle jogcímet; itt a magyarsága dolgozik egyedül. Még le sem zárult a zágrábi harc, 1753-ban felhívást kap Kalocsa, Pécs és Veszprém: jelentsék, hány plébániájuk van Szlavóniában, melyek a franciskánus és katonai jellegű plébániák. A jelentés szerint Pécsnek 22, a franciskánusoknak 13, a katonaságnak 9 plébániája van. Kalocsának, Veszprémnek nincsenek szlavón plébániái; de Biró püspök jelentkezik: tudna adni nyelvbíró papokat az illir területekre is.² Hogy, hogy sem, a létesítendő szlavón plébániákról ő is összeírást készített. A Szlavóniában élő sok magyarnak papokat, plébániákat, templomokat akar adni. Kész vállalni a szervezést, hisz Pécs után ő a legérdekeltebb. Julián barát lelkülete lobog benne. Ennek az elgondolásnak a megvalósítása akkor még nem volt elkésett; több, mint másfél évszázad áll még rendelkezésre Trianonig; még jó ideig magyar emberek ülnek a zágrábi püspöki széken; Pozsegában még magyar a káptalan Pécs jogara alatt.

Biró nem lehet róla, hogy az ügy elakadt. A Helytartótanács a kegyurakkal való tárgyalásokat rendel³ és az ügy elaludt; legalább folytatását nem találjuk. Klimó pécsi püspök gondolata sem talált méltányásra: a katonai állomások és hívek lelki gondozását Horvátországban nem választották el egymástól.⁴

Szomorú folytatása Biró terveinek az volt, hogy a III. század végén már létező szerémi és a XIII. századból való boszniai püspökséget XIV. Kelemen 1773-ban a djakováriban egyesítette és 1780-ban ide kerültek Pécs szlavón plébániái. Nem vette észre senki — Biró már nem élt akkor —, hogy Zágráb mellé jött ikertestvérül Djakovár.

Még Pécshez kapcsolódik a valkói esperesség 6 és a miholjáci esperesség 7 verőcei plébániája. Aztán az 1918-as összeom-

¹ Zágrábi püsp. lev. : Epistolae ad Episcopos. T. CII. nr. 57, 59 : Máriási Dávid (Gyulatelke, 1749. márc. 8) Br. Klobusiczkyhoz és Festetics Kristóf levele (Csurgó, 1749. jan. 26.) Thauszy püspökhöz.

² O. L. : Litt. Cons. Reg. 1753. nr. 26.

³ Veszpr. püsp. lvt. : Intimata 1754. fasc. IV. nr. 9. ; u. o. Prot. Epp. Veszpr. T. VIII. (1753—54.) p. 39.

⁴ O. L. : Litt. Cons. Reg. 1754. nr. 26.

lásban eltűnt ez is egyelőre a magyar nemzet, a magyar egyház számára.¹

Marcali szerint a déli vidéken a XVIII. században kétségtelesen a katolikus egyház volt a magyar birodalmi eszmének legbuzgóbb előharcosa. Ezek közt az előharcosok közt először Birón akad meg a tekintetünk.

Birót a jogi szempontokon túl minden bizonnyal némi ellenszenv is vezette, amelyet a szlávokkal szemben érzett.² Veszprémből a leggyorsabban elhelyeztette a szláv eredetű piaristákat.³ Klimóban is a szlávot emlegette. Szerinte azért tartott a megyegyűlésen magyar helyett latin beszédet szokása szerint, mert szláv és nem tud tisztességesen magyarul.⁴ A bosnyák franciskánusok vezettek területén néhány illir lakosságú plébániát. Minden igyekezete arra irányul, hogy elvegye azokat tőlük és magyar világi papokat küldhessen oda.⁵

De nem oktan az ellenszenve; sohasem megy odáig, hogy a hitéletnek a kárával járjon. Oda, ahol elengedhetetlenül szükséges, ad idegen nyelvű híveinek kielégítő lelkigondozást. Anélkül, hogy az államnyelvet meggondolatlanul odadobná; igyekszik elfogadható igényeiket kielégíteni.⁶ Ő, aki a horvátokat nem szerette, Mulik György zágrábi jezsuitának sajnálkozva írja, hogy nem tanult horvátul. De a következő évre, mire a karádi horvátokhoz jön, már addig pár szót tanul.⁷ Sőt magasabb érdekből szívélyes a zágrábi káptalanbeliekhez is.⁸

¹ Az ősi kéttornyú gótikus székesegyház homlokzatán, az Üdvözítő oldalán látható Szt. István és László; a szentély gyönyörű színes ablakán szintűgy. A szentély mellett az oldaloltár magyar oltár: Szt. Istvánt, Lászlót és Imrét együtt ábrázolja. Aug. 20-án kihelyezik erre az oltárra Szt. István mellszobrát, jún. 27-én Szt. László jobbát a bárdal. De a régi processiók, búcsúk elmaradnak; 1918 óta ez nem kívánatos a hatalom előtt. A város 1000—1500 magyarjának sehol nem jut magyar prédikáció.

² Annales seu Hist. i. h. I. p. 29.

³ U. o. I. p. 29—30.

⁴ Quod semper fecit, quia natione Slavus non scit bene hungarice. Napló. 94. l.

⁵ Ezek a helységek: Tököl (Tököl), Hanzabek (Hamzsabég, Érd), Perkáta, Ercsin (Ercsi). (O. L.: Concept. Exped. 1750. nr. 79.; Litt. Cons. 1754. nr. 26.) — Az elsőt leszámítva, ahol még van illir nyelvű lakosság, a többi község megmagyarosodott (Az 1930. évi népszámlálás. i. m.).

⁶ Veszpr. püsp. lvt. : Prot. Epp. Veszpr. T. XVI. (1757—58.) p. 486.

⁷ U. o. T. VII. (1751—53.) p. 412, 414.

⁸ U. o. T. XVI. (1757—58.) p. 551. : Biró levele (Sümege, 1758. márc. 1.) „Kukulevics” János zágrábi kanonokhoz.

Birónak ez, a déli határon vívott küzdelme nagyjelentőségű és pedig több okból. Plébániákat szerzett vissza, ezzel egyik magyar egyházmegye területét gyarapította, a magyar papság befolyása révén a magyar műveltséget terjesztette. Ellenségeink Trianonban minden legcsekélyebb előnyt felhasználtak a maguk javára és területeik növelésére. Ezt a törekvést Biró jóelőre megnehezítette bizonyos területeken; azokon, amelyeket visszafoglalt és kezdődő szlávosodásukat megállította. Azokon is, amelyeket Zágrábhöz kapcsolatukban csak meglazított, de ezzel is 1777-ben magyar egyházi joghatósághoz, Szombathelyhez kerültek. Amíg Pécsnek egykori határától, a Szávától vissza kellett huzódnia, Biró délebbre viszi a magyar egyházi határt. Ép azért nyugodtan állíthatjuk, hogy ha Biró Mártonunk nincs a XVIII. században és vissza nem vesz több plébániát, nem a Murát, de még a Zalát is siratnók; az az elevenbe húzott vonal, a demarkáció valahol itt húzódnék Vas és Zala határán, talán már a szláv korridor is befejezett tény volna. Hiszen Biró korában Páka, Sziget, Lenti, Kerkaszentmiklós sem tartozott Veszprémhez, hanem Zágrábhöz. Ma ezek sem a mieink, hanem Belgrádéi lennének. Ha pedig Biró tervei az udvarnál süket fülekre nem találnak, nemcsak Kanizsa vidéke, de Csáktornya is a Muraközzel, 12 plébániával Szent István koronájához tartoznék ma is. Nem Biró akaraterején múlt ez sem. Birónak Zágrábbal vívott harcai kétségtelenül a magyarság gyarapodását célozták területben is, lakosságban is. Ez Birónak pozitív munkája.

De a magyarság gyarapításának kell tekintenünk telepítéseit is, noha a XVIII. század telepítéseit általában szokás nemzeti szempontból károsnak tartani és a telepítőket hátrányosan megítélni, mint akik t. i. nemzetiségi államot teremtettek meg és Trianon útját egyengették. Biró telepítő volt. Ezért kell röviden telepítéseivel is foglalkoznunk.

A telepítés nem magyar jelenség. Nagy Frigyes 37.000 garmatost visz az elnéptelenedett Sziléziába, Brandenburgba, Pomerániába és Westphaliába.¹

Valóban nemzeti szerencsétlenség, hogy hazánkban telepíteni kellett: a törökkor pusztításai és népvándorlása nélkül nincs Tria-

¹ Dr. Ribáry: i. m. II. 621. l.

non.¹ De hogy századok múltán is maradtunk nyelvileg annyira tagolt állam, nem okvetlen a telepítésnek, hanem részben a nemzeti élhetetlenségnek is a következménye.

Irtózatot pusztulást hozott falvakban, lakosságban a törökidő. A régi államterület több, mint egyharmada lakatlan pusztaság.² Az idegen utazónak még 1772-ben is feltűnik a Dunántúlon, mily nagy távolságra vannak egymástól a falvak és mily óriási területek hevernek parlagon.³ Ha valahol, a veszprémi egyházmegyében, kijutott a pusztulásból. Zselicen 130 faluból 90, a Kaposvölgyben 100-ból 89 falu pusztult el.⁴ A Bakonyban a magyarságot elpusztította a török és német. Még 1720-ban is rendkívül gyér Fejér, Somogy, Veszprém és Zala lakossága.

A legelső, mindennél égetőbb szükség tehát a telepítés.⁵ És ha szükség volt országszerte a kincstár és földesurak (gr. Károlyi Sándor, Csáky Imre kalocsai érsek, Nesselrode pécsi püspök, Mercy stb.) telepítésére, a veszprémi püspök parlagon maradt földjei sem nélkülözhatték a munkáskezeket, hisz a megmaradt bennszülött lakosság is a pestis, inség, elnyomás miatt kóborrá lett. Telepített Biró is az elődök után a káptalannal, a bencésekkel (Csács, Esztergár);⁶ a Zichy- és Esterházy-családdal együtt. Kislód és Püspökrendek (Ajka- és Ajkarendek) községekbe Biró telepítette a németeket.⁷

Biró telepesei főként délnémetek (Városlód, Vörösló, Barnagh),⁸ felvidéki tótok (Tárnok stb.)⁹ voltak. Ugyanakkor telepedtek le az egyházmegye területén sziléziai iparosok, horvátok, rácok, iflások, vendek stb.

Biró előnyökkel csalogatta az új telepeseket. Azokat pedig, akiket elődei 1711 óta hoztak be, kedvezményekkel állandósította.

¹ Hóman—Szekfű : i. m. V. 82. l.

² Hóman—Szekfű : i. m. VI. 7. l.

³ Birkás : i. m. 11. l.

⁴ Dr. Kogutovic : Dunántúl és Kisalföld. Szeged, 1930. I. 189. l.

⁵ Hóman—Szekfű : i. m. VI. 7. l.

⁶ Zala vm. lvt. : Prot. Comit. Szalad. 1756. p. 73—74.

⁷ Ajkarendeki pléb. lvt. : Hist. domus. p. 1.

⁸ Napló. 258, 260. l.

⁹ Veszpr. püsp. lvt. : Prot. Epp. Veszpr. T. XVI. (1757—58.) p. 592—93.

Vádolói hibáztatják, amiért a települőknek a törvényben biztosított időn túl is mentességeket adott.¹ Ez közös hibája a többi telepítővel. Lipót az új telepéseknek 3 évi mentességet ad adó, vám, beszállásolás alól; gr. Mercy (1717—34) már 15 évi adómentességet biztosít.² Törődik Biró a lelkükkel is; 1751—2 években Mulik György zágrábi jezsuita az ő engedélyével látogatja meg a karádi horvátokat.³ Közhasznú könyveit lefordíttatja a települők nyelvére.

Igyekezete nem veszett kárba. A magyar föld benépesült igénytelen, szapora elemmel. A lakosság kb. megnégyszereződött 60 év alatt. Magyar nemzeti szempontból sem panaszkodhatunk a telepítésre. A tótok, bár egyes falvakban németek lettek, általában már magyarok. Veszprém vármegye 44 sváb helységében jelentős a magyarosodás. Zirc és Tés már magyar, lharkút és Bakonygyepes jól magyarosodik. Az egyházmegyének ma mindössze két német nyelvű és 46 magyar és német nyelvű plébániája van.⁴ A vendek, horvátok — papjaik érdeme — elmagyarosodtak.⁵ Ha az újabban bolygatott németiség szívósabb is, általában a kat. németiség magyarosodása jelentős. Az evangélikus németekénél mindenkép kedvezőbb. A Mezőföld 93 százalékos mai magyarsága mindenestre jelentős eredmény. Bleyer panaszkodik a németiség térvésztésén: Veszprém vármegyében 1880—1920 közt 8.358 (24.2 százalék) a veszteség. A német többség megszűnt 13 községben. A városokban (Veszprém, Pápa) az iparos németiség elfogyott és megmagyarosodott.⁶ Történt mindez anélkül, hogy a magyar elnyomta volna a telepéseket.

Eötvös Károly, aki regényes elbeszéléseiben a történelemben is elkalandozik, a XVIII. század telepítéseit mégis úgy állítja be, mint német gondolatot arra, hogy Magyarországból kiirtsák a magyart. Mária Teréziát magyarírtónak teszi meg. Megbélyegzi a káptalant, bencéseket, cisztercitákat, az Esterházyakat és Zichyeket, Biró Márlont meg politikájával egyenesen kutyahitű németnek

¹ Napló. 128, 197. l.

² Hóman—Szekfű: i. m. VI. 25. l.

³ Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. VII. (1751—53.) p. 412, 414.

⁴ Schematismus Veszpr. Ao. 1926.

⁵ Dr. Kogutovic: i. m. I. 209. l.

⁶ Dr. Jakob Bleyer: Das Deutschtum in Rumpfungarn. Bpest, 1928. S. 148—49.

mondja. Az volna a hibája, hogy a kislődi kálvinista nemeseket rábeszéléssel, szép szóval, fenyegetéssel rávette arra a járásbeli megyei tiszti urak segítségével, hogy minden ottani 10 holdjuk helyett ériék be 20 holddal a Balaton partján a három Dörgicse alatt, Akali és Örvényes között a hegyek lábán a vízpartlig. Minden nemes család fölkerelkedett és letelepedett a keletkező Balatonudvariban. Később vették észre, hogy a különben előre is meg-nézett új birtok átokverte terület.¹

Ez a leírás valószínűtlen; de hiányzik a levéltári anyag is hozzá. A családok szóbeli hagyományaira hivatkozik. Van azonban hasonló természetű más anyag is. Karádról a nem-katolikusokat ki- és az ugyancsak birtokához tartozó Csepely helységbe betelepítette.²

Csicsóról — mondják — Biró a reformátusokat Szentantalfára üzte és ma Csicsón nincs is református.³ Kibecsülésről is beszélnek, írnak forrás megnevezése nélkül. Égbekiáltó igazságtalanságot is emlegetnek.⁴ A tényállás a következő: Jakusich György vál. püspök 1540-ben megegyezett 17 tagyoni, szentalfai stb. birtokossal a csicsói püspöki birtokrészek használatára nézve. Ezzel szemben tíz frt készpénzt fizetnek, „szolga szolgáltnak“, tagyoni szőlőjét munkálják, hadba mennek stb. Hangsúlyozza a megállapodás, hogy szabadosok és praedialisták soha nem lehetnek itt, hanem a többi jobbággal egy vonalba tartoznak. Ezt az egyeztet négy későbbi püspök, utoljára Szelepcsényi György is megerősítette.

Az egykori bérlők utódai odáig mentek, hogy a katolikus német telepeseket nem engedték letelepedni, ott lakni. Mivel Biró szerint méltatlanokká váltak a Krisztus örökségének bírására és és mivel a három éves szerződés is letelt, a herendi dézsmát pedig nem fizették: 15 napra beköveteli Sümegre templomuk kulcsát; a kat. templom visszaadását, a prédikátor és meszer „tovább igazítását“ követeli. Okúl hozza fel azt, hogy engedetlenek. Amikor

¹ Eötvös Károly : i. m. I. 151—56. l.

² Hist. domus Karád. p. 21.

³ Thury : Vizsgálat a zánkai helv. hitvallásuak ügyében. i. m. 22. l.

⁴ Eötvös : i. m. I. 150. l.

püspöki megintést kaptak, azután is becsmérlik a szentségeket, a lejárt szerződést nem akarják megújítani.¹ Mivel ez nem fér össze a földesúri hatalommal, a nemesek és nemtelenek házait megbecsülteti, mesteremberek és a főbíró közbenjöttével 2000 forintot — a becsértéken túl — letesz.² Panaszukra³ a továbbiaktól, a végrehajtástól a Helytartótanács Birót eltiltja, hogy az adó ne kevesbedjék.⁴ Nem akarjuk Birót Madách-csal menteni, hogy t. i. a jó sajátja, a bűn pedig koráé. Nagy hiba az, ha csak Birónál látjuk meg ezt a magatartást.⁵

Lődön inkább eltanácsolásra van szó; Csicsón pedig befejezelen ügyet tesznek meg befejezettnek. Különbben maguk a csicsóiak úgy panaszkodtak a királynő előtt, hogy az egész ügy voltakép a vallásgyakorlat körül forog.⁶ A csicsói máshitűek követtek el olyan hibákat, amelyek az akkor érvényben lévő földesúri hatalmat kihívták. Amit Biró ezen a téren tett, az nem más, mint a földesúri hatalom százados gyakorlása. Ezzel a hatalommal túloznak különben a protestáns földesurak is. Pl. Vanyolán az ottani protestánsok tetlegességek (fejsze, bordatörés stb.) után 1748-ban kizavarták házaikból, földjeikből a katolikusokat. És nem is adtak helyettük másutt és mást.⁷ De akár a protestáns, akár a katolikus földesurak túllépését nézzük, ez messze elmarad az angol önkénytől, amely a katolikus ireket földjeikből kiforgatta.

¹ Zala vm. lvt.: Prot. Comit. Szalad. 1753—54. p. 323—28, 586.

² U. o. p. 330. l.; Veszpr. püsp. lvt.: Biró végrendelete.

³ O. L.: Litt. Cons. Reg. 1753. nr. 511.

⁴ Zala vm. lvt.: Prot. Comit. Szalad. 1753—54. p. 596, 650.

⁵ Bezerédi Jób 1760-ban szentkozmadamáni jószágából kibecsülteti Kelemen Istvánt, aki ép nemesedik, felesége pedig máris nemes. Az ok és cél: hogy a lakásukból majort csináltathasson és a birtokokat hasznosíthassa. Márc. 1-én Szent György napra utasítja ki hivatalos becsléssel (Zala vm. lvt.: Vegyes peresiratok: Bezerédi Jób (Kis Görbő, 1760. márc. 1.) Kelemen Istvánhoz.

⁶ *Primarius eiusdem scopus est occupatio oratorii ac exterminatio exercitii confessionis nostrae hac ex Possessione et ut idem facilius consequi possit, nos quoque . . . Possessione sua exterminare nititur.* — Zala vm. lvt.: Prot. Comit. Szalad. 1753—54. (1753. aug. 30) p. 323.: a csicsói kálvinisták panasza a királynőnél.

⁷ Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. XI. (1748—56.) p. 145—47. — Érdekes fel-említeni, mennyire kormányozható volt Eötvösök megütkezése. Amikor Zámory Nagykesziben a telkét eladni nem akaró asztalosnak elpusztíttatja a házát béreseivel, a helyét fölszánttatja, sóval elveteti, elboronáltatja: még szinte lelkendezik az író rajta (Eötvös: i. m. II. 133—45.). Pedig már akkor a földesúri jog is megszűnt, Biró is 100 éve sírban volt. A rábeszélés, eltanácsolás, sőt a kibecsülés is enyhébb volt ennél; és Eötvös mennyi mentséget talált rá!

Birót két pontban támadják: zágrábi harcai és telepítései miatt. Pedig szándékai és cselekedetei mindkét pontban nemzete javára szolgálnak. A Zágrábbal folytatott harcok nélkül a szűk haza határai még szűkebbek volnának. A telepítéssel a néptelen mezőkre munkaerőt szerzett és ezt a magyarságból nem vehette. A telepítéssel Biró a magyarokat nem irtotta, hanem pótolta és sok értékes állampolgárt adott ezáltal a hazának.

XVIII.

Biró mint ember.

Biró eddig mindenütt harcok közepette, mint talpig keményveretű vasember állt előttünk. Közel kétszáz esztendő is ilyenkép merevítette meg az utókor emlékezetében. A nemrég elköltözött Vass miniszter 1924. januárjában a sümegi palota vendégeként Biró Compendiosa című művének olvasásával tért pihenőre. Másnap elmondja a püspöki asztalnál, hogy amikor Biró beszédeit olvasta és képét hosszasan elnézte, Biró alakja odarajzolódott a háló ablakára, mint valami megidézett félelmetes szellem. És ő egészen megrendült . . . Biró alakja általában így jelenik meg. Egyénisége, amely fennmaradt jobb képein is egyszerre jelentkezik¹ és a beállítás egyaránt közreműködik ebben. Szenvedélyessége végigvonul életén, akár csak alkut nem ismerő határozottsága.

De amint a csaták oroszlánjai, az époszok hősei, a Deli Videk és Demirhánok megnyilatkoznak, mint emberek is: a veszprémi régi jegyzőkönyvek sárguló lapjai is nemcsak „erőszakos” Biró Mártont ismernek. Rengeteg magánlevele enyhébb emberi mivoltának bizonyosága.

Tevékenysége a mezeje szinte beláthatatlan. Országgyűlések, vármegyék, városok és falvak hirdetik tevékenységét. Elég gond a főispánság. Kormányozza hatalmas egyházmegyéjét a maga fejével, kezével. Tizenhétéves püspöksége alatt a keze ott van minden iraton. Legkiválóbb munkatársai eltörpülnek mellette a munka sodrában. Mint az elfoglalt embereknek, ideje jut mindenre: gazdálkodásra, irodalomra, levelezésre, utazásra, vendégbarátságra. Cso-

¹ A legjobb képe Maulbertsch-től származik a sümegi plébániatemplomban. Ezt másolta később sok más festő. Rézmetszet kettő maradt fenn: Zeller Sebestyéné, aki Pozsonyban (1737—77) örvendett jóhírnévnek. Megjelent Biró Compendiosa c. művében (Nagy Iván: Magyarországi képzőművészetek. Századok, 1874. 205. l.). A másik sikerültebb, t. i. a római Gramignani-é az Enchiridionban. A püspöki palota képe és egyéb képek kevésbé hűek.

dálkozunk azon, hogy mire nincs gondja az élet apróságai közül. Másoknak mindehhez hatalmas apparátus kellene. Most táblaüvegeket nyugtáz, a tokaji bort sürgeti, deszkát ajánl, egyik templomhoz „kerekded övegek“-et rendel.¹ Munkáit korrigálja; a hadseregnek nyeregről gondoskodik; Sümegen szőlőkarót ad el.² Elmondhatta védőszentjével, Szent Mártonnal: „Nem vonakodom a munkától.“

Ügyeit gyorsan intézi. Emellett: ami a püspöki tiszthez, a lelkek üdvéhez tartozik, neki abból semmi sem jelentéktelen. Szokványos intézkedéseket nála hiába keresnénk. Bármilyen megbízást ad valakinek, annak teljes felelősségérzetét igyekszik felkelteni.³

Mint külön is látjuk még, szívesen és jól gazdálkodott. Amíg akárhány főpap pompázott és eladósodott, ő jó gazdasági viszonyok között élt. Ha itt-ott szorítkozott, nem a pazarlás, hanem a nemes bőkezűség idézte elő. Panaszodik, hogy annyira kimerült, hogy egyetlen forintja is alig van; de a pénzét meg tudja mutatni a templomokban.⁴

De kell is a gazdagság az olyan embernek, aki gavallér akar és tud is lenni. A pénz, arany, természetbeni ajándék sűrűn indul Sümeg várából. Különösen ürmöst és somlai óbort küldözget.⁵ Így egy alkalommal a kancellárnak 12, a referendariusnak 6, a consiliariusnak 4 akó somlait indít el. Biró püspök nem akar adós maradni egyetlen tollvonásért sem. A ősi egyházfinak, öreg Dedy Mihálynak két pozsonyi mérő gabonát, rétet, szántót adat hűségese szolgálataért. Jankovics László veszprémmegyei szolgabírónak hívségeért, szorgalmaért odaajándékozta az egyévi bozsoki dézsmát. A saját alkalmazottjait szolgálatuk befejeztével eltartja. A sok közül Für János udvari asztalost említjük, aki sok éves hű szolgálataért Monostorapátiban új deszkametszőt kapott tőle.⁶ Végrendeletében fejedelmileg gondoskodik alkalmazottairól.⁷

¹ Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. XVI. (1757—58.) p. 494.

² U. o. T. XVII. (1756—62.) p. 2, 72—73, 113, 133.

³ U. o. T. XVI. (1757—58.) p. 289, 292, 36, 37.

⁴ U. o. T. XV. (1756—57.) p. 235.

⁵ U. o. T. XVI. (1757—58.) p. 400.

⁶ U. o. T. X. (1745—54.) p. 244.; T. IX. (1748—56.) p. 42—43.; T. XVII. (1756—62.) p. 159, 162.; u. o. Lib. Oecon. i. h. p. 248.; u. o. Dominale (1761) p. 425.

⁷ Armprusztér Kristóf általános püspöki jószágfelügyelő házat, Fajsi Ányos Ferenc, egykori titkára nemesi kúriát, Jelenfi Pál sümegi tiszttartó Tagyonban szőlőt és házépítési segílyt, Kosztka Vencel kertész Sümegen házat, Baka Ignác ispán Sümegen szőlőt kap (Veszpr. püsp. lvt.: Biró végrendelete).

Amikor a Veszprémmel való jogviszonyt és a veszprémi csizmadiacéh bajait akarja orvosolni, eredmény esetén 300 aranyal sem sajnál, de a semmiért semmivel sem terheli magát.

Magyar úri mivoltából szereti a társaságot. Ha valami érdemes személyiség a Dunántúlnak veszi útját, el nem mulasztja dagadozó stílussal figyelmeztetni, hogy a „leghe közelebb, legh jobb és legh helyesb út erre Sümegh felé vagyon.” „Csekély Hajlékába megh nyugodni és annak Méltóságos jelenlétével üdvöséget megh adni” invitálja.¹ Sümegen, főként névnapokon együtt vannak mind az öt vármegye előkelő családjai, urak és nők. Amilyen szíves vendéghívó, olyan kedves marasztaló. Sümegi reziden-ciája a dunántúli társadalmi élet központja. Asztalán jeles ünnepeken öt vármegye ajándékai kerültek terítékre. Ép asztala miatt szerződéseiben ki is köti ezeket az ajándékokat.² Főként a Márton-napok nevezetesei, amelyeket se péntek, se betegség nem akadályoz. Ezeket „jó barátságban, vígan töltötték el.”³ *Gaudia Martini facit anser et amphora vini*⁴ — szokta mondogatni Mártonkor.

A társaság neki felvidulás, amiben felolvad; csupa szív házigazda. Ő maga az asztalnál közönségesebb bort és egri vizet fogyaszt;⁵ de vendégeivel házigazdai büszkeséggel kóstoltatta végig a püspöki pincék borait.

Az odaadó barátság mintája az a kapocs, amely őt a Forintos-családhoz fűzte. A harctérre vonult Forintos kapitány családjában az ő barátsága tartja a lelket. Ő a levélíró; sűrűn mennek a levelek Sümegről. Úgy ír, mint aki egyik tagja a családnak. Megírja Forintos Mihálynak, hogy felesége „kis katonácskát szült Újévre.” A neve Márton, ő keresztelte. Sógora, Medgyesy Antal és Sándorffiné a keresztszülők. Majd meg a kis Teréz paszitájára invitálja.⁶ Komasági viszonyt tartott több családdal.

¹ Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Vespr. T. XVII. (1756—62.) p. 24—25.: Biró levele (Sümeg, 1756. máj. 25.) gr. Pálffy Károly generálishoz.

² A csicsóiakkal kötött szerződésében ez áll: „Harmadszor a szokásban lévő konyhára valót, úgy mint Husvét, Pünkösdi és Karácsonyi jeles Szent napokra valamint eddig, úgy ennek utána is fogják csinálni.” — Zala vm. lvt.: Prot. Comit. Szalad. 1753—54. p. 591.

³ Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Vespr. T. XVII. (1756—62.) p. 109.

⁴ U. o. p. 106—07.

⁵ U. o. T. XVI. (1757—58.) p. 7, 119.

⁶ U. o. T. XVII. (1756—62.) p. 130: Biró levele (Sümeg, 1758. jan. 14.) Forintos Mihályhoz; u. o. p. 226.: ugyanaz (Sümeg, 1759. okt. 23.) ugyanahhoz.

Amint ő szívélyes, neki is kedveskednek. A pozsonyi klarisz-szák fánkot küldenek neki.¹

A társadalmi élet hozta magával azt is, hogy sokat „bujdosott,” utazott. Megszokta követ korában. Hasznát is vette a vizitációs utakon. Padányba szívesen hazalátogatott.² Sokszor megfordult Bécsben, Budán, Pozsonyban. Szívesen elmegy harang- és templomszentelésekre. Nem fárasztják a megyegyűlések. Elmegy még a zalaiakra is. A veszprémit is szívesen tartja Pápán. Persze mindez rengeteg kilométer kocsiutat jelent. Szívesen elmegy egyházmegyéjétől távoli helyekre is. Bejzer József csatári apátnak csak egy levelébe kerül és 1748 Újévnapiján Biró Rohoncon infu-lázza vagyis benedicalja őt.³

Ha otthon van is, csupa érdeklődés és figyelem a világ eseményeivel szemben. Külföldi újságokért, lapokért szívesen küld aranyakat agenseinek. Az újságok a legkülönbözőbb külföldi központokból érkeznek, leginkább a kölni lapok érdeklik.⁴ A harctér még inkább foglalkoztatta. Leveleiben folyton nógatja a Biró-gyerekeket, hogy őt a háborus eseményekről gyorsan és kimerítően tudósítsák.

Az érintkezésben — saját kifejezése szerint — „magát jól tudja alkalmaztatni.” A kedves figyelmességekre hajlik a természete. De ezek, akár a vendégbarátság, eszközök a kezében: a világiakat a katolikus ügy barátaivá teszi az egyre erősödő hitközöny idején.⁵ Felhasznál minden alkalmat, hogy közelebb férközzék a szívekhez. A létrejött házasságokhoz melegen gratulál.⁶ A betegeket annyi gondja közt siet együttérzéséről biztosítani. 1759. évi jan. 3-án Sümegről Taródházára Nádasdy Teréziának ír; annyi kedvesség, melegség csap felénk a levélből: „Tekintetes Drága Nagy Jó Asszonyom! Ugy a T. Nagy Asszonynak, az

¹ Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Vespr. T. XI. (1748—56.) p. 277.

² U. o. T. IX. (1748—56.) p. 358.

³ U. o. T. X. (1745—54.) p. 276.

⁴ U. o. T. XVII. (1756—62.) p. 280.: Biró levele (Sümeg, 1761. dec. 30.) Dávid József agenshez; u. o. T. XVIII. (1758—62.) p. 498.: ugyanaz (Sümeg, 1761. ápr. 6.) Jabsics István bécsi agenshez.

⁵ U. o. T. X. (1745—54.) p. 86.

⁶ U. o. T. XVIII. (1758—62.) p. 74.

Asszony édes Anyának is nyavalyás állapotjáról nagy sajnálkodással értesülök.“ De „illendő böchülettel“ ír kisebb rangúaknak is. Ezért oly bizalmas hangúak az egyszerű embereknek hozzá intézett kérő levelei is. P. o. Horváth György zalaegerszegi lakos 1745. márc. 26-án kelt levelére, aki Erzsébet nevű leánya boldogtalan házasságáról ír, kedves, meleg hangon válaszol. Az, aki a hajdúkkal vesszőztetni szokott, oly hamar ellágyul, mihelyt a könyörületnek helye van. Felsőrajknak „lelki vigasztalásul vasárnapi szentmisét enged a szegények, öregek, betegek és a távolság miatt.“¹

Az inséges, kárvallott emberekért síkra száll bárkivel szemben is. Somssich Antal somogyi alispánt ugyancsak megpirongatja, mivel ígér, ígér, de bizony a szegény ember elvitt buzáját vissza nem rendeli.² A tapolcai és sümegi mészárosok nem hiába fordulnak hozzá. Ír érdekükben a vármegyére, hogy a húsnak fontját négy pénzről emelje fel, hogy a mészárosok élhessenek.³ Lelke ellágyulásával adja a rászorulóknak az alamizsnát. Házi szegényei tapasztalták bő kezét. A koldusokat felruházza, a szegény rokonusokat felemeli. Megszorult jobbágyain gabonával segít.⁴ Az árva gyermekeket iskoláztatja.⁵ Benyovszky Monika szerint nincs párja az árvák körül az ő komájának.⁶

A cigányokat nem szereti; haszontalan, lopakodó népségnek tartja, amelyet rá kell szorítani a munkára. De érdekükben könyörületből mégis levelez a vármegyével, hogy ott, ahol — mint pl. Sümegen — már letelepedtek, ne vegyék el lovaikat.⁷ Az emberi gyengék iránt megértő. Céhszabályzatot terjesztene eléje, mint földesúrhoz. A tervezet szerint a becsípett iparost ki kell vezetni a mulatságból. Bíró a kivezetés után ezt írja: „és hazavezessék.“

¹ Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. XVIII. (1758—62.) p. 20.

² U. o. T. X. (1745—54.) p. 91.: Bíró levele (Sümeg, 1745. márc. 2.) Somssich Antal alispánhoz.

³ Zala vm. lvt.: Prot. Comit. Szalad. 1761. p. 100.

⁴ Drágálatos Halála . . . i. m. 8—9. l.

⁵ Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. XVII. (1756—62.) p. 108.

⁶ Veszprémvármegyei Múzeum: oklevéltár 9/41.

⁷ Zala vm. lvt.: Prot. Comit. Szalad. 1762. p. 435—36.

Nincs oly megvetett bűnös lény, akinek számára könyörülete ne volna. Egy, a fajtalanságaiért meglakolt előkelő nő parasztkocsin egyedül érkezik Sümegre és a püspöki vendégfogadóban száll meg. A püspök figyelmét ez sem kerüli el: a szálnalmas külsejű nőt a tisztartóékhoz költözteti, gondozásáról, ellátásáról gondoskodik. Sógorát és titkárát, Ányos Ferenc Antalt küldi melléje, hogy vele vacsoráljanak. Másnap a gvárdiánt a hitszónok atyával küldi hozzá, hogy nevében köszöntsék, bátorítsák. A nő megindultan mondja el nekik életét. Hamarosan életgyónást végez, szentáldozásának mély áhítatát a püspök is látja a templomban. A püspök magához hívatja a franciskánus atyák és a tisztartóné kíséretében. Vigasztaló és bizalmat gerjesztő szavain megindulnak a nő könnyei. A püspök megkávéztatja, aztán a saját „függő vasas kocsi-ján” Horvátországba küldi. Jó öregasszonyt kísérőnek ad melléje; bort, cipőt és 17 frtot is ad neki.¹

A szomorúaknak igazi jó vigasztalója. Lelkével tudja vigasztalni a halál lesújtottjait, a gyászolókat.² De a kedélye tud igazán pompás is lenni. Egészen gyermekded és irigylésreméltó, amikor az egyik Biró-gyerekeknek ír a harctérre.³ Épily finom együttörvendezése is. Fekete Mártonnak, veterán barátjának a personalis méltósághoz gratulál. „Vidul és ujjul a szívem, és gyenge szerelmelességgel tapsol és mintegy elragadtatott gyönyörűséggel mód nélkül ég a szeretetem. Jádszik kedvünk, vígassággal és vigasztalással mulatozik örömünk. Ki nem tudom mondani a mit akarok, hanem egészen kiöntöm szívemet . . .”⁴

Így ír az, aki nagyon jól érzi gondjait és tudja, hogy élete mennyire mozgalmas.⁵ „Nékem temérdek foglalatosságim, s mind lelki s mind testi nagy dolgokban annyi aggodásim vannak, hogy alig tudom, melyikhez kezdgyek.”⁶

¹ Veszpr. püsp. lvt. : Prot. Epp. Veszpr. T. XVII. (1756—62.) p. 73—77. : Biró levele (Sümeg, 1757, máj. 23.) gr. Teleky erdélyi gubernátorhoz.

² V. ö. Függelék.

³ U. o.

⁴ Veszpr. püsp. lvt. : Prot. Epp. Veszpr. T. IX. (1748—56.) p. 18.

⁵ U. o. T. XVII. (1756—62.) p. 24.

⁶ U. o. T. X. (1745—54.) p. 250. : Biró levele (Veszprém, 1747. márc. 19.) gr. Zichy Jánoshoz.

Birót vezető egyéniséggé alkotta a Gondviselés. Azzá lett meglátásával, csodás szívósságú akaratával, utólérhetetlen munkabíráásával, szervező erejével, tiszta életével. „Fáradhatatlan buzgóságú, istenes életű, véghetetlen szorgalmatosságú, nagy elméjű, ritka ájtatosságú.”¹

Hatalmas a termete, átható a tekintete, tele akaraterővel. Ezek birtokában annyit jelentett egyházmegyéjének, amennyit a nagy alapítók intézményeiknek.

Tudta magáról és ismételten hirdette, hogy neki küldetése van: felmagasztalni az egyházat, megalázni ellenségeit, mint „malleus haereticorum.”² „Idegen eretnokség késérget engemet . . . Csak ragyogjon az igaz hit, nem gondolok ezzel semmit, érted én Istenem.” Amint az apostolok készek szenvedésre és vértanúságra, ugyanez jelentkezik nála is. „Én már régen — Plebanus koromban — el készíteltem lelkemet a késértésekre . . . De mind édes keserűség, kellemetes e gyűlölség, érted én Istenem.”³ Püspöksége második fele szenvedés, csalódás. De Istenért megadással viseli. Szalay György, akárcsak védőszentjét, vértanuként emlegeti, mert „ámbár meg nem öletett is, mindazon által az igazságért, az igaz hitért sok háborúságokat, nyomorúságokat, üldözéseket szenvedett és pedig nagy békességes tűréssel szenvedett; kétség kívül magát a halált is kész lett volna elszenvedni.”⁴

Birót sok mindenről vádolják; mégis három vádpontban vonható össze valamennyi: a rokonpártolás, továbbá túlszigorúság, elfogultság és erőszakosság, valamint a megbánni nem tudás.

A rokonpártolással (nepotizmussal) külön fejezetben foglalkozunk.

Kemény és harcban élő ember, aki megalkuvást nem ismer. Az apostoli munka türelmetlensége, az evangéliumi hódításvágy dolgozott benne, akár Pázmányban vagy általában a meggyőződés embereiben. Eszménye a nemzet lelki egysége; irányában a küldetést komolyan vette, a szentek és hódítók komoly szívósságával

¹ Drágálatos Halála. i. m. 5. l.

² U. o. 14. l.

³ Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. XVII. (1756—62.) p. 209.

⁴ Drágálatos Halála. i. m. 21. l.

harcolt. Erőszak, szigor és önkény nem állott egyéniségétől távol. A XVIII. század levegője, amely nem egy tekintetben megalkuvó volt, még élesebbre metszte arcélét. A veszprémi piaristák Annalese különösen szereti elereszteni a soha nem felejtő bosszú vádját. A harcos egyéniségek hamar beleesnek ebbe a vádba. Biró szívóssága is kelthette ezt a látszatot. A lélek mélyén azonban mást is látunk. A megbocsátás szép erénye az egesztelhetetlennek tartott Birónak. Orosz Pál nagyprépostot annyi keserűség után tudja ajánlani a kir. kancelláriának a megürülő pécsi püspökségre. A megbocsátó lelkület írat vele Ruzsics Farkasnak, Zalaegerszeg volt városbírájának is.¹ A veszprémi piaristákkal, a sümegi franciskánusokkal éveken át pereskedik. A per után azoknak 1.000 frtot ad, hogy érette évenként misézzenek; pedig elég más papot talált volna misézésre. 9.000 frtot is adott kollégiumokra. Az utóbbiakra ugyancsak megneheztelt és ad a főolláruk javítására 253, a kegyelemkép költségeihez 880 frtot. A káptalannal vívott áldatlan harc után Biró kitüntetésekkel eszközöl ki Rómában káptalanának a saját költségére.

A fájdalomban nemes lelkületű. Amikor Klimó 1754-ben csekélységért olyan bántóan bánt vele, a vármegye főispánjával, az ősi Veszprém korban is idősebb püspökével, a törődött, munkában elfáradt emberrel: idegrohamot kap, kimegy a közgyűlési teremből. Eleinte méltatlankodik, de aztán emelkedett lelkülete nyilatkozik meg: „Kérem az Istent, ne tulajdonítsa ezt neki vétkül. Nem gyűlöletből, nem szenvedélyből írom le mindezt; hanem csak azért, hogy lássa az utókor, minő méltatlanságok érhetnek embereket és a példából lássák, mihez tartsák ilyenkor magukat.”²

Előzőleg, egyidejűleg és követőleg folynak a zaklatások és megpróbáltatások. Biró nem is említi őket. Amikor elmúltak, egyetlen egyszer említi azokat mindössze. Pedig nem vehetnők rossz

¹ „Én Kedet eleitől fogva szerettem és érdeme szerint mint Szala-Egerszegi Városunknak régi és hasznos előjáróját s igazgatóját bötsültem is. A vádlásról sem tudok semmit, de ha valamelly fogvatkozás történt volna is, emberek, gyarlók, bűnösök és mindenféle fogvatkozás alá vetettek vagyunk. A sok irgalmasságu jó Isten bocsássa meg mindnyájunknak s Kednek is bűneit.” Veszpr. püsp. lvt. : Prot. Epp. Veszpr. T. XI. (1748—56.) p. 27. : Biró levele (Sümeg, 1751. okt. 24.) Ruzsics Farkashoz.

² Napló. 95. l.

néven sűrűbb panaszkodását sem, mivel ellenségei, mint máskor is elég sokszor, messzire elmentek az ellene indított küzdelemben. Közelembereit, mint pl. Beck Sándor ügyvédet is megingatták, árulónak tették; a nép között izgattak ellene. Kapzsisággal, csalással vádolják a királynőnél. Odáig mentek, hogy annak is örült, hogy a királynő még v. b. t. t.-nak szólítja levelében;¹ és attól tartott, hogy még a püspökségből is „kizavarják“ (exturbant“).

Legyőzte önmagát. Lecsapható volt a rohamozó Csuzyra, aki Sümegen vendégszeretetét élvezte² és lojalitást hangoztató leveleket küldött valamikor Birónak: alázatos devotioját, igazi „hűségét“ és szolgálatokra mindenkor készségét hangoztatta, sőt bizonyos békétlenkedés ügyében békeszerzésre is felkérte.³ De Biró ezt nem hozta fel. Úr volt. Inkább — mint láttuk — nyílt gyűlésen megbocsát ellenségeinek. Áll a viharban és még kedvvel dolgozik. A nagy viharok emberének ekkori önuralma és higgadtsága előtt tisztelettel állunk, akár csak munkái és alkotásai előtt.

Ha előtör is a fájdalom, csak bizalmasai előtt esik meg. Leveleiből látszik fájdalma bővízúsége és emellett önuralma. „Bús szívének fájdalmiról, zokogásairól és temérdek s majd elviselhetetlen szorongatásiról“ ír Rudnyánszky tanácsosnak.⁴ Nemcsak Semei (a másvallásúak), de fiai, a rossz katolikusok is üldözik. Ha Isten nem óvja, a szorongatások mélységes örvényéből élete veszedelme nélkül lehetetlen lett volna kívánszorognia. „Valóban a Szent Márton Poharát nem mérséklelesen, hanem erőszakosan igen goromba nagy billikomban itatta meg velem az első királyi Commissio Novemberben. A második pedig igen sok Mérget kevervén orvossága közé, valóban fölatta a majális curát, kiől vigasztalásom köllene is lenni, azis keserőségekkel szokott késérgetni.“⁵ De ehhez hozzáteszi: „Adgyon bár ezernyi még többet, elszenvedem mind ezeket érted, én Istenem.“⁶

¹ Napló. 105, 143—44. l.

² Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. XI. (1748—56.) p. 172.: Csuzy levele (Pápa, 1749. nov. 10.) Biróhoz.

³ U. o. p. 283.: ugyanez (hely és idő jelzése nélkül) Biróhoz.

⁴ Napló. 147. l.

⁵ A „majális cura“ azt akarja jelenteni, hogy más betegeket a május meggyógyítani szokott, az ő májusa őt inkább betegébbé tette.

⁶ Napló. 148. l.: Biró levele (Sümeg, 1754. jún. 11.) Rudnyánszky tanácsoshoz.

Ugyanaznap délután már indul Zsámbékra templomot szentelni és — mint írja — más helyeken is akar „apostolkodni.“

Isten akarata előtt meghódol, de emberek előtt nem törik és nem hajol. Agense, Bernáth Bécsből 1754. júl. 2-án a bécsi felfogás alapján arra kéri, ne írjon, elmúlnak a kellemetlenségek. Azt feleli Biró: a püspökök a lelkek őrei, akik éjjel, nappal kötelesek ébren őrködni nyájuk felett, sok álmatlan éjszakát átvergődni, szóval, tollal és jó példával tanítani. Aki ettől a püspököt eltéríteni akarja, annak a lelkiületének megítélését rábízza akármelyik értelmes keresztényre.¹ Amikor pedig a nádor csendességet, szép egyházi csendességet sürget Birónál,² azt válaszolja: „Aszt pedig sem magamnak, sem másnak nem ígérhelem, hogy ez után már semminemű új panaszra legkisebb ok sem fogja magát adni.“³ Az írást nem hagyja abba. Folytatja naplóját. Egymást érik kiadványai.

Ügyvivője, a különös Merenda József, 1754 végén Rómából figyelmezteti a veszedelmekre: különválasztják ellenségei a püspöki és főispáni méltóságot. Jobb lenne felhagyni a kat. hit erősebb terjesztésével. Biró 1755. febr. 14-én azt írja neki: „Magyarországon még nem volt rá eset, hogy az egyházi és politikai méltóságot elkülönítették volna.“ Egyébként annak jár híre (rumor spargitur), hogy az ő eltávolítása esetén nem a főispáni, hanem a püspöki méltóságára vetettek szemet. Zbiskó vagy Klimó kerülne a veszprémi püspökség élére.⁴ Egyébként az Isten legyen hozzájuk irgalmas és áldja meg őket. De a kat. hit terjesztésében ő alku nem ismer.⁵ A kellemetlenségek egész sorozata után egyházpolitikája változatlan. Ereje és testi elerőllenedése idején ugyanaz.

A történetírók egy része főként az udvarral szemben csúszómászó, gerinctelen emberként kezeli. Édeskés leveleiből egyedül nem lehet következtetni. Akárhánynak inkább a tartalmát kell megfigyelnünk. A XVIII. század az udvariasság százada volt. Mindenki

¹ Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. VIII. (1753—54.) p. 352.

² U. o. T. VII. (1751—53.) p. 395.

³ U. o. T. VIII. (1753—54.) p. 397.

⁴ Hogy ez az említett hír tényleg járt-e az ajkakon és tényt tartalmaz-e, Biró levelén kívül nincs rá más adat.

⁵ Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. XII. (1754—56.) p. 91.

így írt. De érdeme Birónak, hogy bátorság is volt leveleiben. 1756-ban a nádor kanonoknak ajánlja a mezőkomáromi esperesplébánost, Borsothy Pált. A nádor nagy úr; ő sokat köszönhet neki és nehéz szorongatásaiban jóakarátának biztosítása segíthet. Biró hajlíthatatlan; az egyház érdeke mindenek felett. A válasz tartalma: nem lehet, mivel „öreg, decrepitus a munkára.”¹

Önérzete állása, neve, szava felett igazán épületes. Ha másban nem volna, itt van benne valami pázmányi. Kiváló növendéke, Nagy Ignác a Germanicumban a vitatkozásban a védelmet neki ajánlja. Később meg azt írja Nagy, hogy nem lehet, mivel csak fejedelmi személyiségek juthatnak ily megtiszteltetéshez. Tüstént mozgósítja Merendát, informálja erről a zavarról, hogy valami gyalázat (nominis mei prostitutio) ne érje az ő nevét.² Méltatlankodik, valahányszor tudta, helyeslése vagy akarata nélkül történik valami az egyházmegyében.³ Kiadott rendelkezéseinek késletése vagy szándékos elhevertelése nagyon bántja. Vicariusának, ily eset kapcsán, azzal tesz szemrehányást, hogy „a köztünk való elrendelés nem csapongó szó.”⁴

Akaratvilágára ennyi elég. Értelmi oldalról is elég adatunk van. Zsilinszky és társai közönséges tehetségűnek mondják.⁵ Nem volt olyan világegyházi horizontja, mint az Esterházy Károlyoknak. Nagyszombatot hívhatták Rómának; de Nagyszombat és Róma nem ugyanaz. A csallóközi nemesi házikó ablaka sem vág össze a tárnokmesterék ablakával. De Biró értelmi értékét mindez nem rontja le. Nemcsak a hagyomány őrizte meg értelmi kiválóságát; hanem az okiratok is. Conradi szerint Nyitrán oly dicséretet arat, aminő másnak nem jutott.⁶ Róka szerint Nagyszombatban is dicsérrettel végez.⁷ A piaristák és jezsuiták magasztalólag szólnak tudásáról és képzettségéről. És elvégre ez az irányadó. A protestáns történészek előtt is oly nagy XIV. Benedek magasztalja hittudo-

¹ Veszpr. püsp. lvt. : Prot. Epp. Veszpr. T. XIII. (1755—62.) p. 20.

² U. o. T. XVI. (1757—58.) p. 398. : Biró levele (Sümeg, 1757. okt. 25.) Merendához.

³ U. o. p. 380. : ugyanaz (Sümeg, 1757. okt. 14.) Dravec Józsefhez.

⁴ U. o. p. 602. : ugyanaz (Sümeg, 1758. ápr. 28.) Lenthly vicariushoz.

⁵ Zsilinszky : i. m. 364. l.

⁶ Oratio de Laudibus . . . i. m. p. 20.

⁷ Róka : i. m. p. 484.

mányi alapos készültségét.¹ Életírói éles eszét épügy.² Az önképzést állandósította nagy gondjai közepette is. Ami ideje fennmaradt egyházi és világi teendői közt, a Szentatyák tanulmányozására fordította. „A hittudomány tételeiről úgy beszélt, mintha egész életében tanárunk lett volna; az egyházjogban annyira otthon volt, mintha ő hozta volna azokat a törvényeket. A Szentírást úgy ismerte, mintha erre különleges tehetséget kapott volna.”³ Legyen ez túlzás, de bizonyos az, hogyha nincs otthon a hittudomány terén, nem kereste volna a kapcsolatot a legalaposabb hittudósokkal, akiknek közelében igazán boldog volt. Ezt tartotta a legkedvesebb időtöltésnek.

Egyébként Zsilinszky is kénytelen elismerni, hogy Biró kiemelkedett a középszerűségek sorából. Ezt tette tudása is, nemcsak rettenthetetlen energiája, szívóssága, egyházához odaadó ragaszkodása, amiket Zsilinszky is említ.⁴ Conradi szerint Birót Szelepcsényi és Széchenyi püspökök alakja lelkesítette.⁵ Bár előbbi ereje, utóbbi pazar jólékonysága talál, mégis úgy látjuk, hogy Biró Forgách Ferencsel, egyik elődjével, a bíboros érsekkel áll eszmei rokonságban. Az sem várakozott, alkudozott. Választotta a hatalom eszközét és a törvény útját. Szembehelyezkedett a királlyal, nádorral, Nyitra várában a fegyverekkel; elment a számkivetésig. Mindkettő „*turbator publicae pacis*“, bár csak Forgáchot nevezik így; mindkettő „*malleus haereticorum*“, noha csak Birót illetik ezzel az elnevezéssel. Mindkettő taktikahiányban szenved, nem születtek hajlékonyságra. Konok fejek, de a magasabb cél viszi őket tetteikben. A küzdelemben feltesznek mindent; egyházi méltóságot, kegyet és népszerűséget. Ha tárgyalnak, *absque praeiudicio religionis catholicae*, a kat. vallás csorbulása nélkül tárgyalnak.⁶ Arcvonásaik is rokonok. Mindkettőé erős, férfias arc, kihívó szigorral. Parancsoló nagy urak, akik ellenállást nem tűrnek.

¹ Vat. lvt.: Ep. ad Principes. 116. fol. 44.

² Oratio de Laudibus. i. m. p. 19.

³ U. o. p. 21.

⁴ Zsilinszky: i. m. 364. l.

⁵ Oratio de Laudibus. i. m. p. 20.

⁶ Ipolyi: i. m. 71—79. l.

Biró ellen a vádak garmadáját hordták össze szóban és írásban. Mondják intrikusnak, fukarnak, vádolták még gyilkossággal és lopással is.¹ Megingathatatlan jelleme szerzett neki annyi ellenséget. De rajta is teljesült: „Wo viele Feinde, auch viele Ehre.“ Papi élete ellen még legelkeseredettebb ellenségei sem hoztak és hozhattak fel semmit. Feddhetetlen és tiszta, szentéletű, ájlatos emberként élt és halt meg. A Mária-tisztelet is ezért oly kedves virága a lelkének. Különös tisztelője a Nagyasszonynak.²

Ezzel is lett Biró barokk egyéniség. Jellemét lemásolni nem lehetne. Mint érdekességet kell róla megemlítenünk, hogy ő az utolsó bajszos és valószínűleg az utolsó sarkantyús, lovagló magyar püspök is.

¹ Mindkét vád erőltetett. Nem gyilkos az, akinek emberei közül valaki vigyázatlanságból baleset áldozata lesz. Ez történt a padányi fahordásnál. A Herencsevecs-hagyték ügyét pedig — mint láttuk — kiszínezték.

² Drágalatos Halála. i. m. 5, 8. l.

A magyar barokk szellemének megtestesítője és képviselője.

Nemcsak barokk építészeti stílust ismerünk ; hanem van barokk költészet, műveltség, politika és szellem is, amellyel a magyarság nagy tömegei, katolikusok és protestánsok töltöttek a katolikus visszahatás korában ; beszélhetünk barokk életstílusról is, amely szerint éltek nálunk az emberek. Nálunk megkésve jelentkezik, de mély hatást gyakorol a nemzeti lélekre és önmaga is átalakul speciális magyar kulturjelenséggé. A magyar barokk lényegében az európai kultúra egy univerzális irányától megtermékenyült formája a nemzeti léleknek.¹

Birót és működését csak akkor lehet megérteni, ha a magyar barokkvilág lelkét keressük és találjuk meg benne. Erényeit, hibáit ez a tükör mutatja meg leginkább. Jezsuita nevelés, Nagyszombatból indul életútjára ; vallási, politikai, irodalmi, mecénási működése egészen barokk. Nem kevés haszontalan cirádája is az. Szekfű az ő műveiben találta meg legkifejezőbben az apostoli királyság, a Regnum Marianum, a tekintélytisztelet, rendiség és a béke kultuszából élő XVIII. századbeli magyar barokk lelkét ;² de azt is mondhatjuk, Biró volt annak legjellegzetesebb megértője és átélője is. Ennek a kornak az összetevő, vezérlő gondolataival való kapcsolata tudja szemléltetni az ő reprezentáns barokk egyéniségét. Ime, így vetíti ki lelkéből a magyar barokk világot : „Négy kontignációs házat építettem — én tudatlan együgyű építőmester —, mely háznak első szegletköve erős és megmozdíthatatlan fundamentuma Felségednek — Mária Teréziának — szentsége ; eleven

¹ Hóman—Szekfű : i. m. VI. 133. l.

² U. o.

kövei pedig az egész magyar nemzetnek egyenlő hívességgel és bűzgósággal Felségednek szeretetire gerjedező szívei; az első és alsó, következendőképen a szegletkőhöz, a fundamentumhoz legközelebb levő kontignáció: ezen magyar nemzetnek Felségedhez való hívességes állhatatossága; ezután onnan feljebb emeltetett második kontignáció: Felséged királyi kegyelméből megerősített magyar nemzetnek régi őseitől örököst nemzeti szabadsága és ennek az isteni gondviselést hirdető liliomos oszlopa és támasza: Felségednek királyi férje. Innen is még feljebb emeltetett harmadik kontignáció: a királyi dicsőséges apostoli koronázás és a magyar nemzetnek abból származott öröme és vigasztalása; végre a legfelsőbb kontignáció: a királyi székek ülés, avagy a királyi hatalomban, országlásban és dicsőségben való nyugalom és csendes békesség“, — innen tovább — „a padlásnak tetejére az Egek fölben vezető nyolc grádicsok: a nyolc boldogságok s ezeken, mint Jákob latorjáján vezet az út a Békesség királya, Krisztus és az ő szent anyja, Mária királyi székek elébe.“¹

Ahogy ő hatalmas egységbe foglalja négy emeletével a házat, Magyarországot, a már világi, de erőteljesen az örökkévalóságba torkolló állami életet; bár lendülettel, de szinte foghatóan érzékíti meg az új állam és társadalom elgondolását: egyben éles határvonalat von a nyugateurópai abszolút államok és a magyar állam közé, amelynek rendi és ezzel nemzeti szabadsága van, amelyet a vallás szelleme leng át. Ezzel az elgondolással — Szekfű szerint — a magyar állam-eszme érvényének és terjedésének hatalmas szolgálatot tesz.²

Az apostoli királyság és ennek fényében a dinasztia Birónál vallásos tisztelet tárgya és ugyanennek a milliók lelkében meggyökereztetése egyik életcélja. Hogy az apostoli királyság és a Habsburg-ház miért olvadt össze az ő és kortársai szemében, annak százados okai is vannak. A nemzet elfáradása, százados erőfeszítések újra és újra megnyilatkozó letargiába taszító sikeretelensége, a félelmes ozmán szomszédságra való gondolat, az

¹ Biró: *Fundamentum Regnorum*. i. m.

² Hóman—Szekfű: *Magyar történet*. i. m. VI. 134. l.

uralkodóház és az integritás történelmileg bebizonyult kapcsolata;¹ ez után a gyengébb becsületkívánta hálája és hűsége, ennél is inkább a reálpolitika categoricus imperativusa és a soha el nem ülő, mindig újra felpislogó nemzeti reménykedés új lépéshez, a *pragmatica sanclio*hoz viszik a magyarságot. Gróf Károlyi Sándortól és Szluhától gr. Tisza Istvánig az a reménység, hogy a római gondolat kiesésével hazánk elsősége, a Habsburgok birodalmából magyar monarchia válhatik. Ezek a szivárványok kész lehetőségekként szerepelnek.

Elringatta szép reményeiben a magyarságot az a tény is, hogy III. Károly és leánya óvakodtak visszatérni a Lipót-féle módszerekhez. Ellenkezőleg! Mária Terézia kormányzását pl. a szeretet vezérelte Magyarországgal szemben.² Szeretetének alapja egyaránt volt az őszinte hála és az okosság. Ő egyébként a Habsburg-ház egyik legnagyobb uralkodói személyisége.³ Nőiessége s benne mindegyre tükröződő meleg szíve teszi rokonszenvessé;⁴ épúgy erős katolikus hite. Katolikus hitét mutatja egyéni, családi és királynői élete. A valláserkölc s szigora jellemzi egyéniségét, családi életét, amelyből tizenhat gyermek születik; ebből tizenkettőt felnevel; családi élete tiszta és ritka példa egész Európában, ahol a trónok árnyékában ekkoriban az erkölcsök elég gyengén álltak. Mint hitves és édesanya egyaránt ragyogó példa. Az pedig köztudomású volt mindenütt, hogy ő országát katolikussá akarja tenni.⁵ Ezzel a katolikusok rokonszenvét vallási okokból is biztosította. A többségében már kat. főnemesség és a főpapság — az ország túlhatalma⁶ — állásfoglalása már magától értetődő.

Az alkotmányos érzés sem volt kényes. Az a nemzet, amely az alkotmányosság ősi bástyáinak, a vármegyéknek jegyzőkönyv-

¹ Ebben az időben becikkelyezik Szerém, Verőce, Pozsega vármegyéket (1741.), visszacsatolják a szepesi városokat (1772.), temesi bánságot (1778.), Fiumét (1779.), visszakerülnek Máramaros, Arad megyék és Zaránd egy része, a tiszai terület. Jelentős terület ez abból, amely Hollós Mátyás óta szétesett.

² Marczali : Gr. Pálffy Miklós főkancellár emlékiratai. i. m. 3. l.

³ Hóman—Szekfű : i. m. VI. 240. l.

⁴ U. o. 241. l.

⁵ Szilágyi : i. m. VIII. 326. l.

⁶ Marczali : Gr. Pálffy Miklós főkancellár emlékiratai. i. m. 3. l.

ben Károlyt a húnok királyának, de ugyanakkor VI.-nak nevezi, a Helytartótanács is így írja és egy gr. Nádasdy aláírja: hogy ne tudna lelkendezni és mindent félretéve Mária Teréziát édesanyaként tisztelni, akinek „nem annyira Parancsolattját, mint Anyai tetszist nézik“ az *insurrectio* visszatarlásakor.¹ A harcra kelő sereget — bájos lelkendezéssel — *militia nationalis*-nak, a gyalogságot pedig a *Nationalhusaren* mellett *peditatus nationalis*-nak nevezi. Mindez a hadviselő magyarság örök dicsősége, a hajdani dicsőség öregbülése² a dinasztia védelmében. Engedett a haditanács a magyar ezredeknél a német vezényszóából; ahogy magyar követekről, magyar seregről is beszélnek. Nem kellett ehhez az amúgy is lobogó lelkesedéshez más, mint „a magyar nemzeti lovasság“ hivatalos magasztalása;³ mint egy királyi levél, amelyet vármegyéről vármegyére bemutatnak. A királynő magasztalja a magyar csapatok vitézségét és ügyességét; utána kijelenti, hogy az ő királyi hajlandósága és bizodalma napról-napra nő a neki annyira kedves nemzet iránt. Mindenkor kész is lesz mindent elkövetni ennek az országnak javára.⁴

Amikor 1744-ben a porosz újra támad, a nádor pedig gyengélkedik: a királynő lejön Pozsonyba és a nádor lakásán tanácskozik a magyar titkos tanácsosokkal és a magyar miniszterekkel. A nádor siet ezt a vármegyékkel közölni⁵ és a magyarság, amelyet kétszáz évig a Miksák, Rudolfok és Lipótok ilyesmihez nem szoktattak, szinte sietett temetni minden sebet. Még azt is, amelyet jó lett volna nyitottan kezelni.

A nemzet hősi kultuszt üzött a királynő személye körül. Ő a magyar barokk világ tündöklő napja. Gr. Batthyány Lajos végrendeletében inti fiait, hogy hűek legyenek a királynőhöz.⁶

Bíró hűsége rendületlen az áldozatokban akkor is, midőn már soknak a lelkesedése lohadóban volt. 1744-ben a zalai nemesség

¹ Zala vm. lvt.: Prot. Comit. Szalad. 1741—44. p. 19, 31, 545.

² U. o. p. 200, 327, 401.; u. o. p. 537.: Gr. Esterházy József levele (Cseklész, 1742. szept. 16.) Zala vármegyéhez.

³ U. o. p. 628.: a királynő levele (1742. szept. 30.) a vármegyéhez.

⁴ U. o. p. 1068—69.: Mária Terézia levele (1744. júl. 13.) a nádorhoz.

⁵ U. o. p. 1119.

⁶ U. o. 1744—48. (1744. dec. 11.) p. 587.

már eléggé húzódozik az újabb insurrectiótól. Nem így a felső-örsi prépost, Biró Márton. Bejelenti a gyűlésen, hogy bár mint a kir. Tábla tagja nem volna arra köteles; mégis, hogy hűségét és lelkesedését megmutassa a felséges királynő iránt ebben az esetben is: egy katonát küld a vármegye insurrectiójába.¹ Mária Terézia egyéni, magyarbarát, katolikus magatartása és álláspontja annyira hatott Biró hevülékeny lelkére, hogy ő haladt azok élén, akik egyben-másban túlzó hősi kultuszt űznek Mária Teréziával. Országgyűlési prédikációiban II. Máriának nevezi, aki az Istenanya mintájára védi, pártfogolja országát és magyarjait.² Hogy ebből mi Biróé, mi koráé, ne keressük. — A barokk világnak uralkodó gondolata a *Regnum Marianum*, amely azt jelenti, hogy hazánk fennmaradását a Nagyasszonynak köszönhetjük, pártfogása megment a jövőben is az elpusztulástól. „A kir. hatalmat is elismerő rendi szellem, vallásos érzés, s a mai ideáloknak a múltba való visszavetítése, s a múlt tradícióival szentesítése teszi együttvéve a *Regnum Marianum* közjogi tartalmát.”³ A Mária-tisztelet, az apostoli királyság, a régmúlt hagyományai katolikus hangsúlyozásúak; ezért a másvallásúak ellenzését idézi elő a *Regnum Marianum* pusztá említése is. Viszont a katolikus magyarság szívéhez nagyon odanőtt a *Patrona Regni Hungariae* tisztelete; ez az ország dicsőségfénye, *splendor regni*. Szent Istvántól, aki az országot Máriának ajánlotta; Szent Lászlón és Nagy Lajoson át Mária lovagjai voltak királyaink és nagyjaink. Az ország az ő öröksége; az integritást ő szerzi meg. Így emeli ez a gondolat a nemzeti érzést a hit, vallás és erkölcs magaslataira.⁴ Így viszi az optimizmus vízeire a lelkeket. Ez a *Regnum Marianum* dolgozik a XVIII. század művészetében is. Mária, Magyarország Védőasszonya a központ; a magyar szentek az ő udvara; a magyar vér, magyar múlt adja az apostolt, a vértanukat, a szent szűzeket, özvegyeket stb. Csodálatos: jönnek osztrák, tiroli, cseh, olasz stb. festők, szobrászok teljes idegenséggel. A *Regnum Marianum*on és általában

¹ Zala vm. lvt. : Prot. Comit. Szalad. 1741–44. (1744. okt. 6.) p. 1216–17.

² Biró : Comitia. i. m.

³ Hóman—Szekfű : i. m. VI. 134. l.

⁴ U. o. 137. l.

magyar nemzeti tárgyakon fejlődnek, magyar-katolikus barokk ihlettel töltekeznek és magyar megbízások révén tesznek szeri nagy sikerekre, eredményekre. Donner pozsonyi magyar huszáros, mentés, kócsagtollas Szent Mártona, a győri székesegyház ólomrelief-jei (Szent István, Szent László stb.), Maulbertsch sümegi, győri, egri stb., Dorfmeister szigetvári stb. munkája a Marianumból nyeri az ihletet.

Birónál sokkal keményebb keretben jelenik meg ez a gondolat. Az *Enchiridion*ban bővebben rámutattunk felfogására: aki nem Mária-tisztelő, nem lehet állampolgára ennek az országnak. Az apostolicum nem lehet apostaticum; a Marianum nem lehet haereticorum. Aki Máriát nem tiszteli, jó magyar nem lehet. A *Regnum Marianum* nála bizonyos mérvig fegyver is. Térítéseivel, templomfoglalásaival, kemény valláspolitikájával ő képviseli legjobban ezt a gondolatot.

Ez a vallásos tartalmú állam-fogalom természetesen a tekintélytisztelettől nem volt idegen. Oly vonás ez, amely némileg visszautasítás a középkorba. Az az állami élet, amelynek betetőzése a mennyország, Isten trónja, a B. Szűz és a szentek, az egész vonalon tekintélytiszteleten épül fel. Ez a tekintélytisztelet elsősorban az uralkodóval és a nádorral szemben jelentkezik.¹ Ha Bossuet a nyugati abszolutizmus számára talál tekintélyérveket, amennyiben az uralkodó korlátlan hatalma Istentől jön és tiszteletbentartása vallásérköcsi kötelesség: a vallásilag betetőzött államnál mindez sokszorosán indokoltabb. Bíró semmivel sem maradt ebben a tekintetben Bossuet mögött. Ha a rendiség gondolata nincs, Bíró ezen a téren messze elmegy; „*explanatio Legum est majestatica solis Regibus conveniens.*”² Bizonyára egyházi érdekből megy el ennyire. Azonban kétélű fegyver ez. Bíró nem veszi észre, mivel ő úgy 1749-ig csak fejedelmi jóakaratot látott. De Bíró a tekintélytisztelet terén általában elüljár. Levelei bizonyosságai ennek. Hogy egyenrangúakkal is dagályosan és kedveskedően levelez, ezt egyéniségének is, a kornak is, de a tekintélytiszteletnek is tulajdoníthatjuk.

¹ Hóman—Szekfű: VI. 102. l.

² Bíró: *Enchiridion*. i. m. p. 101.

A rendiség a barokk-kornak jelentős arculata; Birónál meg épen kidomborodó vonás. „A szabadsághoz, az emberhez méltó élethez első követelés itt, hogy tagja legyen az ember a szent koronának. Aki nem nemes, annak sem élete, sem vagyona, sem becsülete, sem vallása és meggyőződése nincsenek megvédve. Viszont, aki egyszer a nemességet elnyerte, azelőtt nyitva áll minden pálya, törvény szerint egyenlő jogú a leghatalmasabb mág-nással és főpappal.”¹

Lipót nemzettiprásai idején a rendi és nemzeti érdek egy, amint Mokács előtt szinte állandóan az volt; de a XVIII. század-ban, amint az emberséges és nemesi, azonképen ütközött a nem-zeti és rendi érdek is. Ekkor már háromszázados anachronizmust jelent a szatmári béke elismerése a rendi kiváltságokkal szemben; az 1723. évi VI. tc. is, amely a nemességet örökre felmenti az adózás alól. Történik ez akkor, amikor külföldön, az örökös tar-tományokban is, a nemesség viseli már a hadsereg számára az adózás terhét; itt bent a papság fizeti a fortificatiót, a cassat, az alkalmi háborús segedelmeket, jöllehet nála is a nemesi jogok sérelme mindez. Esterházy Károly és az az egy-két kanonok, akik az adózás mellett szólalnak fel, hallatlan piszkolódásnak teszik ki magukat az országgyűlési nemesi ifjúság részéről.² A nemesség tűrte az adó-, beszállásolás- és portiomentesség boldog birtoká-ban, hogy kizárólag a városok és jobbágyság, itt-ott szegény egy-telkes és armalis nemesek fizessék a hadiadót, amely így irtóza-tos rianás volt a 30—40.000 nemes és a 3—4 millió egyéb magyar közt. A nehéz jobbágysors nem itthon, hanem Mária Terézia lel-kében bontogatta a jobbággyvédelem és lassú felszabadítás gondo-latát. Ez, amennyire Mária Terézia emberséges lelkét mutatja, any-nyira szomorú árat is jelent. A királynő tudomásul vette, hogy a nemesség életét, vérét adja; de szabadságában élő kincsét, szemé-fényét nem: más úton hozta be birodalmának azt, amit magyar földön a nemesség szűkkeblűen megakadályozott, a roskadozó jobbágyság tovább már nem birt és amire neki folytonos hábo-rúi, reformjai miatt szüksége volt. Eckhart Ferenc mesterien mu-

¹ Szilágyi: i. m. VIII. 105. l.

² Hóman—Szekfü: i. m. VI. 339. l.

tatja be gazdaságtörténeti tanulmányában, minő módon kárpótolta magát a birodalom Magyarországgal szemben ipari, vámpolitikai téren azért, amit a nemesek merevsége miatt adóban elvesztett.¹ Tagadhatatlanul sok történt a földművelés, állattenyésztés és iparosítás, kereskedelem terén is. Ausztria és Magyarország kereskedelmi forgalmának mérlege lényegesen előnyös volt hazánkra. A gazdasági tanács meg is állapítja azt, hogy a többlet $1\frac{1}{2}$ — $5\frac{1}{2}$ millió közt hullámszik; hazánk kereskedelme révén évente 2 millió frttal lesz gazdagabb.² A vámtételek aztán megtették a magukét. Ezekkel hozta be Bécs a magyar nemesség elmaradt adóját.

Mária Teréziát nem vezette rosszakarat. Az udvar és tanácsosai hajlandók lettek volna hazánknak a gazdasági fejlődést biztosítani, ha kivette volna részét az adóterhekből. Több ízben is történt erre kísérlet. A magyar nemesség szorította rá útja folytatására Bécsel, amely nem nézhette tétlenül, hogy amíg a 260 milliós háborús költségből az örökös tartományok 115, addig hazánk csak 8 milliót, összesen 7 százalékot viselt.³ A királynő kiábrándult abból a magyar nemességből, amely kicsinyes sérelmi politikájába süppedt, adóemelésről hallani sem akart és még a nemesi testőrség fenntartási költségét is a jobbágysággal fizeltette meg. A kedvezéseket főként gazdasági téren egyre jobban megvonta. Ez annyira magától értetődő volt, mint az az ügyes taktikája, hogy az örökösödési háború idején sokszor emlegette: Sziléziában a porosz véget vetett a nemesi szabadságoknak.⁴ Ezt a nemesség megértette; a későbbieket kevésbbé.

Biró egészen korának nemese volt. A nemesség az ő szeme fénye. Veszprém vármegye közgyűlésén így kiált fel az elnöki székből: „Oh boldog Nemes Magyar Ország! Te vagy egyedül és másad nincsen. Te vagy az a szerencsés áldott Haza, a mellnek Papi és Világi Méltósági, Főfő Rendei, Nemessei Szentséges

¹ Eckhart Ferenc: A bécsi udvar gazdasági politikája Magyarországon Mária Terézia korában. Bpest, 1922.

² U. o. 147—48. l.

³ U. o. 256. l.

⁴ Zala vm. lvt.: Prot. Comit. Szalad. 1741—44. p. 1119.: Mária Terézia levele (1744. júl. 13.) a nádorhoz.

Koronás Királyidnak kegyelme és azoktól megerősítettett törvényidnek ereje által az adófizetésnek és más nemtelen szolgálatnak terhe alól kivételtetvén, hajdani Eleidtől Ősseidtől örököszült Arany-szabadságodnak fényességében állandósodol.“ Ezt a boldogító kiváltságot és a jobbágyok teherviselését nagyon is messziről származtatja és nem időleges rendszernek tartja: „Az Isten, a természet, a Király és maga az Ország kötelez minden parasztokat és nemteleneket az adófizetésre.“¹

Mivel a nemesség ily drága kincs, nemcsak a maga és családja nemességének beigazolására ad időt, fáradságot és pénzáldozatot; hanem a távoli rokonokéval is törődik. A Jursicsok nemessége után Varasdon kutat.²

A jobbágyi kötelességek értelmezésében elég szigorú. Amikor novai, karácsonyfai jobbágyai nem fizetik a hajdinából és egyéb termésből az „Istentől rendeltetett igaz dézsmát,“ úgy gondolkozik, hogy „jégesővel, ártalmas égi háborúval talán ezért sújtja Isten őket.“ Kényszerítésüket kívánja; de „megértéssel és Istenessen.“

Ez a megértés szigora mellett is jellemzi őt a jobbágyokkal szemben, akik egyházi birtokon „patrimonia Christi.“³ Az igazság szavát nem nyomja el a nemesi előjogok szeretete. Hangosan hirdeti a főispáni székből, hogy az országgyűlési napidíjakat a nemesség fizesse.⁴ Amivel Csúzyék vádolják, több esetben emberséges lelkét dicséri: sokféle nem-nemes embert az adózás alól felmentett; az elhagyatott helyekre telepített népnek adómentességét néha évekkal is meghosszabbítja. Egyébként megszorult jobbágyain gabonával és mással is szívesen segített.⁵ Az igazságtalanságokkal szemben védelmére számíthatnak.⁶

Az idejét mult nemességnek néhány szép vonása megmaradt Birónál. A nemesi virtus és annak szeretete lépten-nyomon jelent-

¹ Napló. 84, 85. l.

² Veszpr. püsp. lvt. : Prot. Epp. Veszpr. T. IX. (1748—56.) p. 446. : Biró levele (Sümeg, 1756. jan. 21.) Rajcsányi Ádámhoz.

³ U. o. T. XVII. (1756—62.) p. 36. : Biró levele (Sümeg, 1756. okt. 19.) az egerszegi tisztartóhoz.

⁴ Napló. 115. l.

⁵ Drágálatos Halála. i. m. 9. l.

⁶ Veszpr. püsp. lvt. : Prot. Epp. Veszpr. T. X. (1745—54.) p. 91. : Biró levele (Sümeg, 1745. márc. 2.) Somssich Antalhoz.

kezik nála. A háborút leveleiben meg-megemlegeti. Lelkesíti a moszkovitákkal és „burkusok“-kal szemben kivívott győzelem. Forintos kapitánynak meghagyja, hogy „meg-ismértessék az Ellenséggel a Magyarok Istenét.“ A katonáskodást tartja a magyar nemes egyellen és méltó hivatásának. Amikor egyik Biró-gyerek haza akar jönni a harctérről az eke szarvához, ráripakodik. „A vitéz Marsnak oskolájában áldott a sanyaru élet, éjjeli nappali vigyázás, szüntelen való fáradság, férfiu emberkedés, hadi regula és rend. Hadi exerciciumokba baj viadalra és győződelemre vagyontartozásod.“¹ Szinte magát is hozzáillegeti a 60 éves Márton püspök. A család ifjúságára hatással is van az ő katona-tisztelete. Nagy számmal vonulnak a harcmezőre: Biró Lackó, Miska, Istók, Jursics Jóska stb.² A katonavendégeknek tud legjobban örülni.³ Ahogy elszomorodik a porosz-moszkovita sziléziai betörésen, a „karambul“-on, annyira gratulál a harctérre a győzelemhez, amely „Hazánk és nemzetünk nagy dicsősége.“ Imádkozik is ezért az Oltáriszentség előtt, hogy „a mi hiv Vitézeinknek bátor szívet, erősséget, és győzedelmet adjon; az ellenünk dühöngő fenevad ellenséget törje, rontsa és megszegyenítse.“ De koccintanak is és pedig „a jó papokért és a vitéz barátokért, nevezet szerént pedig specialiter Forintos kapitányért.“⁴ Amikor Forintos bevonul, családjában az egész háború alatt ő tartja a lelket. A család minden életmozgásától ő értesíti. Ez a magatartás nemcsak a barátnak, de első sorban a magyar kalonának szól.

A nyugalom és csendesség magaslata, melyre Biró irányítja figyelmünket, a barokk világ eszménye. A kuruc korszak után mindenki consolatio-t kíván és remél;⁵ ennek felépítménye a nyugalom és csendesség. A szegény, elfáradt magyarság tisztos pacifizmusa ez. Mindenki vígasztalódik: ranggal, vagyonosodással. Biró püspöknél igazi refrén. Szentbeszédeiben, naplójában a consolatio és pax sűrűn váltogatják egymást. De egyébként a consolatióból

¹ Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. XVII. (1756—62.) p. 56, 66—67, 103.

² U. o. T. IX. (1748—56.) p. 450, 477.

³ U. o. T. XVII. (1756—62.) p. 24—25.: Biró levele (Sümege, 1756. máj. 25.) gr. Pálffy Károly generálshoz.

⁴ U. o. p. 212, 114, 81—82, 119.

⁵ Szilágyi: i. m. VIII. 90. l.

is, a nyugalomból is kevés jutott neki. A rang, vagyon növe-
lése — ez értéke — nem hajtotta őt.

A barokk világ ismérvei közé odaszámíthatjuk a mult érzékét és megbecsülését. Van abban valami megkapó, ahogy a XVIII. század beleereszti gyökereit a multba és táplálkozik belőle. Aachen, Passau stb. magyar emlékeit keresik, áldozatot hoznak a mult szent emlékeiért és ereklýéiért a hivatalos vármegyék.¹ A Szekfútól megadott barokkvonások mellett ez természetes is. Biró barokk jellege itt is kiülködik. Törödik püspöksége multjával, mert idők tanuját látja benne. Sággy Miklós, a káptalan jegyzője, 1751-ben adja át Birónak a veszprémi püspökök levéltári akták alapján összeállított, ma már — sajnos — nem található rövid életét. Biró szorgalmazta a munkát; ő hívta fel a szerző figyelmét, hogy a püspökök névsorának és tetteinek örök emlékezetre fenn kell maradniok.² Boldog, ha a „szent hajdan bármi kis részét“ megmentheti.³ Ugyanebből a barokk lélekből fakad a régi várak, főként a sümeginek körülrajongása; a Szent György-kápolna vallásos-hazafias tiszteletben tartása.

Így jelentkeznek Biró lelkében azok a vonások, amelyek a barokk-szellemet, Biró jellegzetességét adják. Az így összetevődött barokk világot Biró éli át a legboldogabban. Mennyire nem élettelen nek, hanem eleven erőkkkel telítettnek látta ő a barokk-korszakot. Mikor végigtekint a sok alkotáson és terven, teljes meghatottsággal írja: „A régi, eleink alatt folyt mostoha időkre csak könnyhullatással emlékezünk, akkor csak pusztítottak, fenevadak éltek; ma: köllemetes időket élünk. Az elpusztult szőlő helyett uj szőlőt ültetünk. Az elpusztult Föld egészen megújul és megyarapodik.“⁴

¹ V. ö. Pehm József: Szent Imre, Aachen és Zala. Zalamegyei Ujság. 1930. máj. 11.

² Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. VII. (1751—53.) p. 353—54.

³ „Ut saltem aliquam Particulam Sanctae Vetustatis revincerem.“ Biró levele a veszprémi „Szent Imre-kápolna“ helyreállításáról (Sümeg, 1749. jún. 9.) az egri püspökhöz. U. o. T. IV. (1748—49.) p. 427—28.

⁴ U. o.

Biró udvara, udvartartása.

Biró barokk egyéniségét legerősebben udvara tükrözteti. Elődei meglehetősen szerény viszonyok között éltek. Kényszerű vándoréletük, szegénységük rá is szorította őket. Amikor már a vándorlás és szegénység megszűntnek vehető, a XVIII. században sem látjuk körükben a középkori egyházfejedelmi élet kibontakozását. Még sok a rom, amihez nem illik a fény; gr. Esterházy Imre pálos multja is húzódik tőle; Acsády pápai elhúzódása sem mutat fényt.

Biró, mint barokk egyéniség, új vágást, új irányt jelent ebben is. A padányi koldus nemesek fia szükségét is érezte ennek; hajlamai közt volt valami középkori; a barokk szellem, amelyet magába szívott, ebben is az Anjou-kor, a daliás idők sóvárgója és bámulója volt. Az ő multba ágyazott barokk fészket Dunántúl központján, Sümegen alkotta meg. A vár megépítése nem sikerült, de épít a tövében magyar egyházfejedelemhez méltó palotát. Hozza bele mindazt az életet, amit Pozsonyban követ korában a püspöki és főúri udvarokban látott és megszeretett. És itt nem az a fontos, hogy gyémántot vásárol, ritka fákkal övezi kastélyát; hanem élete stílusa érdekel bennünket. Megcsodáljuk a rezidencia stílusát, fényét, amelyről egész Dunántúl beszél; de meglepőbb az ő udvartartása, ahol gondosan kiválasztott kanonokok, mint Sárkány Gábor; nagyszerűen képzett négy udvari pap,¹ mint Grubanovics Zsigmond, kiváló hittudósok, a vagyoni és szellemi arisztokrácia van otthon. Jelentős szerepet töltenek be udvarában a fiscalisok; Árvay József, Beck Sándor, Sándorffi Sándor, a Kisfaludyak anyai őse. 100—200 forintot kapnak. Mindmegannyi súlyos ember, jelentős

¹ Prot. Conv. Poson . . . i. h. II. p. 318.

részvesznek a megyei életben.¹ Teljhatalmú megbízottja még Medgyessy Gábor.² Társadalmi élete nemcsak Pozsonyban a legelőkelőbb, ahol már mint követet gróf Csáky Miklós kalocsai érsek, Barkóczy Ferenc egri, gr. Forgách Pál váradi püspök, gr. Erdődy György országbíró, gróf Pálffy Károly pozsonyi főispán és várkapitány, gr. Balassa Pál, gr. Károlyi Ferenc, Pálffy Miklós főudvarmester stb. környezetében látjuk, amint magába szívja a megkésettlen sietve bontakozó magyar barokk világ romantikus szépségét, fényét. Ez a pozsonyi indítás beteljesedés lett körüle Sümegen, Padányban, és amerre járt.

Sümegen szinte nincs nap vendég nélkül: jönnek püspökök, generálisok, szerzetesek és világi papok, főnemesek és Zala előkelői, akiket sajátkezőleg invitál: az Oszterhuberek, Hertelendyek, Forintosok. Hölgyek úgy, mint urak. De ez az udvar — amellet, hogy csupa kedély — finom, erkölcsös a kat. életelvek szigorával.

Az „udvarlás“ nem hiányzik Sümegen; a püspöknek jelentős udvara van. Vannak „Feő Tisztek és al-Tisztek.“ A főtiszték között vannak a „secretariusok, az udvari praefectus, a feő Szakács, Számtartó, Kulcsár, Honorarius Pási (apród) és az udvari Borbély.“ Az udvari praefectusnak van gondja az „egész udvari cseléd“-re, mivel a többiek felett való udvari tiszt. A tiszttartóval egyetértésben a kocsisokra, lovászokra, szekerekre, csézákra, kocsikra és szerszámokra ő ügyel fel.

Az al-tisztekhez sorolja ezeket: az asztalvető és bortöltő inas; második inas, „a hét trombitások, hét katonák, két öreg kocsisok, Ferenc kocsis és a hajduk.“ A lovászok nem egy asztalhoz ülnek ezekkel, bár egyidőben étkeznek.

Vannak még főlajtárok, csallósok, kiirtösök, négy urasági hajdú és még két hajdú; hét udvari katona. Udvari iparosok: borbély, „tislér,“ pintér, pék. A belső személyzethez tartozik a két szobatisztító. A konyháért van a külön konyhakocsis, a szolgáló. A külső udvari személyzethez tartozik az allodiatríx, majorosné. Utóbbi a veszprémi udvarból sem hiányzik.

¹ Zala vm. lvt.: Prot. Comit. Szalad. 1757. (júl. 5.) p. 289; 1760. p. 557, 686.

² U. o. 1759. (júl. 22.) p. 982.

Udvarát a püspök fizeti, mindössze az udvarában levő főispáni hajdút fizeti a vármegye.

Van dolga mindegyiknek. Maga a püspök írta elő „A mi Püspöki Hajlékunkban való Rendtartásnak modgya“ címen és 16 terjedelmes fejezetben.¹

Az udvari praefectus az „ezüst Clenodiumokat, az on miveket, korsokat, üveg poharakat, az Egyházi öltözeteket, monstranliakat, Kelyheket, a mi Papi minden ruháinkat, fejérruháinkkal együtt: ágyi eszközöket, Abroszokat, Asztali, és Sebben való Sellyem és Közöséges Keszkenyőket . . . számba vesz és bé ad, gondja van az egész udvari cselédre.“ Az ő tudtával azonban az említett clenodiumokhoz „a Honorarius Pási és az első Inas“ is hozzányúlhat.

Aki alkalmazottja akar lenni, az a „Római közönséges egyedül üdvözítő Hitben legyen“ és „ha nem Nemessi Nemzetséggel, legalább Nemessi erkölccsel“ ékeskedjék, távol feslettségtől, részegségtől, káromkodástól, éjjeli tobzódástól. „Oly vigyázással és gondviseléssel volt szolgálíhoz, cselédeihez, hogy ha valakit észre vett fesletül(!) élni, beszélni, káromkodni vagy más rosszal mivelní, azt azonnal udvarából kitiltotta.“²

Visszaélés nem igen történhetett, ahogy az ő előírásai sejtetik. Nemcsak a befutó pénzt, de a vadat, más természetbenit is feljegyzik. Ami elromlott vagy elveszett, azt számon kéri. A pincébe borért a kulcsáron kívül senki nem mehet. Felírják, hány „sörtést“ ölnek. „Makkos volt-e vagy Hidasban.“ Írják a zsírt, túrórt és „brenzát“ is. A tárgyakról leltárt vezettet.

Az élet bő, de takarékos és nem pocsékoló volt. Amikor „nagy Táblára van az Asztal vetve,“ az udvari Praefectus ügyel, hogy „a minémü bor meg marad, az Asztaltul bitangságra ne menjen, hanem a kulcsár valamelyik Inassal bizonyos edénybe vissza töltvén, vigye vissza a Pincébe, mellyet osztán vagy a tisztek számára adhat, vagy pedig friss borral meg frissítvén, más nap a vendégek számára applicálhat.“

¹ V. ö. Okmánytár.

² Drágálatos Halála. i. m. 9. l.

Az altisztek tizenegykor ebédeznak, tizenkettőig elvégzik; este hatkor vacsorálnak. A lovászok ugyanakkor, de más asztalnál. Levett süveggel és imádság után történhetik az étkezés, de „a falatokat ne ragadozzák. Az ételért zugolódókat az udvartól” eltillják.

A főtiszték akkor kezdenek enni, „minek utánna a Poszt-pásza mi Asztalunkra föladatik.”

A vasárnapokon és ünnepeken a szentmise-hallgatást szigorúan megköveteli. Érdekes az a részlet, amely szerint „senki ne merészellye, a mik itt az udvarban történnek, kihirdetni, a mik ellenben kinn a Városon történnek, azokra figyelmezzenek és főképen ha nekünk ártalmunkra eshetnek, azonnal meg jelencsék. A mik akár az udvarban, akár pedig kinn történtek, minden estve, vagy az udvari Praefectus, vagy az inasok referálják. Kilenc órakor minnyájan le takarodgyanak.” A vármegye hajdúja vigyáz azontúl az ajtókra — a külső „giz gaz emberek”-kel szemben.

Az ebédet, amely a püspöki asztalra kerül, az udvari praefectus és a főszakács beszél meg. Az udvari praefectus rendeli az étkeket az asztalra. A szakács férfi; 150 frt készpénze és azontúl napi 2 itce bora van.

Biró püspök zsebkendői selyemből valók vagy közönséges keszkenők; a kisebb-nagyobb székeket közönséges posztó vagy selyem borítja; konyhaedényei rézből, ólomból vagy cserépből valók. Kényes volt a tisztaságra, még a lépcsőkön is. Fehér ruhát hetenként kétszer, szerdán és szombaton vált. Ruháin port, legkisebb szennyet nem szível.

„A testet őrző három iffiak, úgy mint a Honorarius Pási, első és második inasok, vagy együtt ketten, és hárman — két palotás hajdu vagy pedig legalább egyik mindenkor az első öreg szobában jelen legyenek, hogy ott vigyázzán, mind a külső embereket bejelenthessék, mind pedig ha akár csendítéssel, akár pedig szóval, vagy más jellel hivattatnak, azonnal vehessék és érthessék a parancsolatot.”

Biró püspök törődött udvari alkalmazottainak magyarosan pompázó megjelenésével is. Pl. két csatlósának csákós, tollas süvegje, tarsolya, kardja, öve, topánkája; a kocsisoknak mentjük, övük, csizmájuk volt.

Biró udvarának csak egy hiánya volt, hogy amikor ő magánosan vagy kísérettel kilovagolt udvarából Rendekre és más-hova,¹ 400 év távolából nem robogott nyomában a veszprémi püspökség bandériuma. A fényes udvar romantikája nagy anakronizmus, Biró püspök nem egy jellegzetességével együtt.

Biró püspök volt a ragyogó napja és központja ennek az udvarnak. Biró tudott és tudni akart mindent, de apró-cseprő dolgokban nem veszelődött el. Leveleit átveszik és felbontatlanul adják át titkárai; de a kérvényeket tartalmi kivonattal együtt. Az ő szeme tartotta fenn az udvart oly színvonalon, amelyen később a született főnemesi utódok sem tudták megtartani. A gazdag kalocsai érsek, egyben váradi püspök, jelentős magán javak ura, gr. Csáky Imre bíboros udvara mindössze egy tizedes, 6 hajdú, egy-egy dobos, lovászmester, kertész, kulcsár, sáfár, lakatos, kovács stb.²

Ezek alapján elmondhatjuk, hogy Biró fényes udvart tartott. Ebben korához, állásához alkalmazkodott anélkül, hogy az a vád érhetné, hogy csak pompázni tud.³

¹ Veszpr. püsp. lvt. : Prot. Epp. Veszpr. T. X. (1745—54.) p. 226. : Biró levele (Sümege 1747. febr. 18.) Horányi Gáborhoz.

² Málnási : i. m. 89. l.

³ Gr. Pálffy Miklós emlékirataiban vádolja azzal a püspököket, hogy senki által ellen nem őrzött jövedelmeiket csak pompázásra használják (Marczali : i. m. 47. l.).

XXI.

Biró mint gazda.

A török kitakarodása után a 6—700 éves visszaesésből a magyar gazdasági életnek általában elülről kell kezdődnie, mint a honfoglaláskor.¹ A XVIII. századbeli magyar mezőgazdaság még a Dunántúlon sem mérhető nyugati mértékkel. A földközösség jellegzetes gazdasági rendszere járja, amikor a határ művelése a községnek, mint egységnek a terhe egységesen megszabott terv szerint. Tör-ténik pedig két- vagy háromnyomásos vagy fordulás rendszerrel.²

A rablógazdaság, a gyenge művelés következtében a föld kimerült. A jobbágy kedvellenül dolgozik. A robot miatt alig jut a saját földjei műveléséhez. A béres-személyzet az úri birtokon csekély. A gabonát még úgy vermelik; csak néhány nagybirtokosnak van mai értelemben vett magtára. A trágyázást is csak most kezdik a Dunántúlon is megszokni. Nem csoda, ha jelentős birtokokon is ritkaság volt az, hogy az elvetett mag legfeljebb ötszörösét hozta meg a termésnek.³ Az állattenyésztés hasznot hoz ugyan, de hozhatna többet is, ha a legelők gondozottak volnának és az állatok a legszigorúbb télben is nem lennének künn a pusztákon; továbbá nem volnának annyira alacsonyak az árak.⁴

Mégis a XVIII. században a gazdálkodás jelentős haladást mutat a két előző századdal szemben: kiépült szervezetét, kibontakozott üzemet mutathat fel. Bár a művelés formáinál még nem

¹ Hóman—Szekfű : i. m. VI. 226. l.

² A határt két-három részre osztják, a felét vagy kétharmadát kiosztják művelésre, a másik felét vagy egyharmadát pihentetik. Amint a művelt terület kimerül, művelik a pihent ugart, a parlagot. (Tagányi Károly : A földközösség története Magyarországon. Magyar Gazdaságtörténeti Szemle. 1894. 199. l.)

³ Hóman—Szekfű : i. m. 231—34. l.

⁴ 5—600 fontos ökör 40, jó nagy sertés 5—6, jobb ló 80—90 frt. Franciaországban az állatár ugyanakkor háromszoros (Birkás : i. m. 11—13. l.).

tud szakítani az általános népszokásokkal, már találunk kezdeményezést, alkalmazkodást a legújabb eredményekhez, főként a trágyázás és a vetés terén.¹

Az így bemutatkozó XVIII. századi gazdálkodás terén rámutathatunk Biró püspök gazdálkodására is. Nemcsak azért, mivel hatalmas birtoktestek voltak a kezén, hanem egyéni hajlandósága miatt is. A kismemesi gyökérben vérré vált a föld és munkálásának szeretete és rajongása.

A veszprémi püspökség gazdasága a XVI—XVII. században török, hitújítás, kuruc, labanc miatt elpusztult. Maga a gazda is messze távolban hányódott-vetődött. Még Acsády idejében is sínyle a pusztulást a püspöki gazdaság. Ahogy Biró az egyházmegyéi helyrehozta, a püspöki birtokokkal ugyanezt tette; sőt az utóbbi tette lehetővé az előbbi. Perekkel visszaszerezte a birtokokat, jogokat; bővebb felszereléssel belterjesebbé tette a gazdálkodást; a gazdasági szervezetet alaposabban kiépítette.

A több megyére kiterjedő püspöki javakat három központból kezelték. Veszprémhez a városkörüli, Karádhhoz a somogyi, Sümeghez, mint uradalomhoz a sümegi, egerszegi, novai stb. birtokok tartoztak.

Gazdasága eléggé sokágú: mezőgazdaság, állattenyésztés (ló-, szarvasmarha-, juh- és sertés-ágazattal), szőlészet és borászat, kertészet, tégláégetés, különböző fabrikák, ahogy ő a gyár- és ipartelepeket nevezi. Ezekhez járulnak a haszonhajtó földesúri jogok; továbbá az épület- stb. bérletek.

Sajnos, gazdasági levéltára nagyon fogyatékosan maradt ránk.² Ez is inkább a szervezetet, mint a gazdálkodás mikéntjét tárja elénk. Hiányoznak a terméseredmények. Bizonyos azonban, hogy Biró kedvvel és eredménnyel gazdálkodott. Alig veszi át a püspökséget, ír a sümegi tiszttartónak, Gindl Ferencnek, hogy a Szentgyörgyhegyen vegyen sok szőlővesszőt, mert ami van, az

¹ Komoróczy György: A regéci uradalom gazdálkodása a XVIII. században. Jármay Edit és Bakács István műveiről ismertetés. Századok. 1931. 1—3, 73. l.

² Biró gazdasági levéltára jelentős lehetett, de túlnyomó részben elpusztult. A maradékot a püspöki levéltáron kívül a Veszprémmegyei és a Nemzeti Múzeum őrzi. A püspöki levéltárban találhatók: a tizedgabona-kimutatások, vonatkozó levelezések, válaszok, utasítások (1746—48.), a karádi úriszéki és periratok.

kevés.¹ Okos gazdaként nem venni, hanem termelni akarja a bort. Az első évben ugyan véletelt Budán két és fél frtjával 500, Veszprém környékén 400 akó bort;² de a jövőben mindent meg akar találni saját gazdaságában. Szőlője van a Somlón is.³

A mezőgazdaságra, főként a gabonatermesztésre más adatunk nincs, minthogy búzát, rozsot és zabot termeszt.

Bővebb képünk van az állattenyésztésről. Már 1745-ben csikóst állít új lógazdaságához. 1747-ből való kimutatás szerint egyik lóállománya: 42 öreg kanca, 18 tavalyi, 16 idei csikó; még 10 kanca, amelyek az év folyamán csikóznak. A csikók „billegezve” vannak és pej, fekete, szürke, sárga és daruszőrűek. Fakó, fekete és sárga „czuk“-ja, hatos fogata még jelentősebb és „gazdája uraságát mutatja mindeneknek.”

Szarvasmarhatenyésztése szépen indul; mindjárt 1745-ben egyszerre 86 marhát vetet Fokon.⁴ Állatai és mezőgazdasága számára erősen építkezik, pl. Egerszegen és Sümegen. Utóbbi helyen külön ló- és marhaistállót, magtárt épített. Egerszegen fазsindellyel fedett magtárt készített.

A korcsmák jelentős hozama is szerepel gazdaságában. Egerszegen négyszögletben jelentős szállodát mészárszékkal, üzletekkel és még különálló urasági korcsmát épített.⁵ Az egerszegin kívül Olában is épített szállóvendéglőt.⁶ Tapolcán, Eösiben korcsmákat az útszélre is épített.

Nemcsak a gazdasági hozam érdekli; Sümegen három tavat is készített: kettő halastó, egy a teknősbékáké.⁷ 1.000 frt költséggel Városlődön is halastavakat készített.⁸

Jelentős háztartási bevétel az erdők vadállománya. Erdői valószínűs rengetegek, ott húzódnak a Bakonyban. Farkasgyepű a legjelentősebb; de szinte valamennyi érintetlen. A vadnak (vaddisznó,

¹ Veszpr. püsp. lvt. : Prot. Epp. Veszpr. T. XVI. (1757—58.) p. 494.

² U. o. T. X. (1745—54.) p. 59.

³ Veszpr. püsp. lvt. : Gazdasági levéltár.

⁴ U. o.

⁵ Napló. 351. l.

⁶ Veszpr. püsp. lvt. : Biró végrendelete.

⁷ Napló. 351. l.

⁸ Veszpr. püsp. lvt. : Biró végrendelete.

őz, szarvas, nyúl, fajtyúk, fogoly, erdei szalonka, róka, farkas) kitűnő tanya. A puskaport a „jáger“ maga veszi, ezért szarvasért 1 frt 50 kr, őzéért 50 kr, nyúl, fajtyúk, fogoly, erdei szalonka lövéseért 10 kr jár; rókáért, farkasért nem kap, de a bőrt beszolgáltatja.¹ Az erdőből van más jövedelme is. Ő maga fácántojásról levelez.² Sümegen szőlőkarókat ad el.³ A hazánkban ekkoriban meghonosodó akácfa⁴ már jelentős jövedelmet hoz a püspöknek. Büszkén emlegeti városlódi fabricáit.⁵ A malmok jelentős szerepet játszanak gazdaságában. Amerre birtokain folyók folynak, ott új szerelésű malmai vannak, amelyek egy vagy két kerekűek. Csólapusztán, Monostorapátiban, Egerszegen, Eösiben stb. találjuk malmain. Eösiben három malmot a protestánsoktól vett vissza. Közülük a Szecskő-malom neki köszöni, hogy romjaiból újjáépíttette.⁶ Tapolcán a kettős malmot helyrehozatja.⁷

Juhászatát pusztán említve találjuk. Sertésenyészetét nagy befektetéssel gyarapítja. Sümegi gazdaságába „81 öreg sörtést, tiz südőt,“ összesen 91 darabot vett 512 frt-ért a már meglevő 62 öreg „sörtés“-hez és 109 malachoz. „Sörtvéles marhát“ (disznót) Somogyból is hajtatott.⁸

Vcszprémi új kertjében római dinnyemagot ültet.⁹ Kertészete, zöldséges kertje ott van a komakúti dűlőben. Ide 100 frt ára olajfát ültetett.¹⁰ Konvenciós kertésze legénnyel dolgozik benne. Czweg (törpe) és más gyümölcsfák, oltványok, különféle virágok, „ciráda“, téli-nyári zöldség szerepelnek a szerződésben.¹¹ A kertészt egyébként birtokain megtaláljuk másutt is.

¹ Veszpr. püsp. lvt. : Gazdasági lvt.

² U. o. Prot. Epp. Veszpr. T. XVII. (1756—62.) p. 72—73.

³ U. o. T. X. (1745—54.) p. 59.

⁴ Ernyey József : Az akácfa vándorlása és megtelepedése hazánkban. Bpest, 1927.

⁵ Veszpr. püsp. lvt. : Prot Epp. Veszpr. T. XVII. (1756—62.) p. 111. : Biró levele (Sümeg, 1757. nov. 20.) valamelyik főúrhoz.

⁶ Napló. 350. l.

⁷ Veszpr. püsp. lvt. : Biró végrendelete.

⁸ Veszpr. püsp. lvt. : Gazd. lvt.

⁹ U. o. Prot. Epp. Veszpr. T. X. (1745—54.) p. 244. : Biró levele (Sümeg, 1747. ápr. 19.) Rímanóczy Antal consilariushoz.

¹⁰ U. o. Gazd. lvt.

¹¹ U. o. Dominale (1762.) p. 444.

Gazdaságának szervezete — az adatok hiányosságából — hiányosnak tűnik fel. Volt praefectusa (director bonorum, jószágkormányzó, általános jószágfelügyelő), akinek — a püspök után — kezében volt minden kezdeményezés. Utána következik a „rationum exactor“, a számtartó, aki a számadó-könyveket vezette. Egyes jelentősebb gazdaságok (Egerszeg, Sümeg stb.) élén áll és a gazdálkodás tervét kidolgozza a provisor, a tisztartó, aki esküt is tesz le. Rendesen nagysúlyú egyéniség. Hatalmuk is nagy; ők a földesúri jogok gyakorlói, ítélkeznek, városi gyűléseket hívnak össze. Ilyen hatalmas tisztartó pl. Egerszegen Gaál Gáspár, a püspök rokona.¹ A tisztartó mellett működnek az ispánok és rationisták, vagyis a számvevők. Az ispánok a személyzettel foglalkoznak. A községek jómódú vezetői a villicusok, sáfárok. Veszprémben tisztartó és ispán, Sümegen tisztartó, rationista és ispán, Egerszegen tisztartó, Eösiben, Nyírádon ispán, Kislődön erdőispán említetik, Somlóhegyen pedig vincellér.²

A fizetések tekintélyesek. A sümegi tisztartó pl. ilyen fizetést kapott: 150 frt készpénz, 50 pozsonyi mérő kenyérgabona, 12 p. mérő tiszta búza, 40 p. mérő zab, 20 akó bor, 300 font³ tehénhús, 50 font faggyú, 2 p. mérő borsó, lencse, kása, 2 drb. szalonnának való sertés, széna, 200 adag só, 20 szekér fa, irodaszerek; részesedés dézsmából, büntetéspénzből. A nyirádi ispán fizetése: 30 frt készpénz, 16 pozsonyi mérő gabona, 4 p. mérő búza, 150 font hús, 50 font só, 6 akó bor. Igali téglása a tégláról ezrenként 1 frt 60 kr-t kap és minden égetésre gabonát és egy akó bort.⁴ Sárli Péter nevű, 6 lovas kocsisa 35 frtot, élelt, italt, egész libériát (süveget, köpenyeget 2 évre) kap. Házon kívül egy Máriást kap naponta.

Az ellenőrzés gondos; csalásra nem akadunk. Az alkalmazottak kisebb visszaélését is feljegyzik. A szolgáló fizetés helyett új csizmát varratott; feljegyzik és fizetéséből levonják.

¹ Állandóan ott látjuk a vármegyei közgyűlésen is (Zala vm. lvt.: Prot. Comit. Szalad. 1759. p. 735, 932.; 1760. p. 107.; 1761. p. 2, 168, 312, 330, 512.; 1762. p. 643, 816.). A hadseregnek 5 köből buzát is ajándékoz (U. o. p. 310.).

² Veszpr. püsp. lvt.: Gazd. lvt.

³ Funt = Pfund = font = 0.56 kg.

⁴ Veszpr. püsp. lvt.: Gazd. lvt.

Az megállapítható, hogy maga a püspök irányítja a gazdaságot. Az irányítás történik írásban, előszóval; akárhányszor kilovagol, megnézi a mesgyéket, a gazdálkodást és mindjárt rendelkezik.

Hogy mennyire kezében futnak össze az ügyek, elég rámutatni egyetlen levelére. Ebben rendelkezik könyvekről, a sümegi épületekhez favágásról; kérdezi, elmentek-e már a szekerek Padányba. Elküldték-e az alistáli papnak a 30 frtot. „A Gulán levő tinókat a már tanult három ökrökkel úgy kellene taníttatni, hogy most megszokják az igát, kikeletre hasznukat lehessen venni.“ Kérdezi, Bécsbe elment-e a bor és abrak. Kioktatást ad a bor és abrak szállításáról. Érdeklődik az asztalos és lakatos felől.¹

Az eddigiekből megállapíthatjuk, hogy Biró gondos és körültekintő gazda. Az egyházszervező munkát, az áldozatokat ez tette lehetővé.

¹ Veszpr. püsp. lvt. : Gazd. lvt. — Tizedgabonakimutatás (1746) p. 333. : Biró levele (Veszprém, 1748. dec. 9.) a sümegi tiszttartóhoz.

XXII.

Az író, a szónok, a mecénás.

Bíró nem lett volna vérbeli vezérharcosa a kései ellenreformációnak, ha a tollat nem avatja harci eszközei közé. Akik a megelőző századokban példaképei voltak, ugyanezt tették. Irodalmi munkásságának az övékével részben azonos a célja, ami különben egész munkásságáé is: az egyház megújítása az emberekben, régi hatalmának visszaszerzése az egész vonalon. Küzd természetesen még a hitélet mélyítéséért is. Hangja lehiggadtabb már, mint azoké, még a viharkeltő Enchiridionban is. Irodalmi tevékenysége nagyon kiterjedt; tolla termékeny. Mindkettőről meggyőzhet műveinek felsorolása. Művei a következők:

1. *A feneketlen és kimeríthetetlen mélységű isteni titkoknak kisiskolaia*, melyben az igaz és meg csalhatlan, de csudálatos és meg foghatatlan hármasságú, és egyetlen egyháromságú Istenségnek számvetése, és az ő csak leg-első s-leg-kisebb nemének is a számlálásnak meg tanulhatatlansága elő-adattatik. Olly alkalmaztatással: Boldogok akik ezen háromságunk egységében számlálatnak, az az haidanyi, magyar királyok szokott lakó helyében . . . Buda várában . . . mondatott prédicatio 1725. eszt. (4-r. 24 l.) Ny. Budán, 1728. Nottenstein János György által. M.

2. *Regnum decoris*, et diadema speciei, az az: Ékességnek országa és az örökkön örökké élőknek királyi széke előtt le-tétetett Szent Imre herceget illető, de ez virágzó liliomos tiszta szűz életének idejében el-ragattatván, a tizen két csillagokkal meg-koronáztatott Maria mennyei királyné asszonyra örökös jussul maradott, és a második Imre herceg által a II. Maria királyné asszonynak fejében tétetett szépségnek koronája. Ugy mint a hajdanyi dicsőségre és boldogulásra kellemetes virágzással ujjulandó Máriai Magyar országnak és nemzetnek, a Mariai királyi királyné felséges asszonyunknak Nagy Mélt. herceg Galanthai Eszterházy Imre esztergomi érsek által véghez vitt jeles pompás koronázásából származott, és megújult öröme, gyönyörűsége, és vigasztalása. Mellyekről pünkösöd után való 13. vasárnapon alázatos együgyűséggel emlékezett Pozsony várossában 1741. eszt. (2. r. 11 lev.) Budán, ny. Veronika Nottensteinné özvegnél. E. M.

3. *Majestetica sessio*, az az: Gálás, jeles, pompás, tisztelettel, örömmel és vigassággal, mennyekben, és a földön szenteltetett ülő ünnep. Ugy mint a hetedik holnapnak nyolczadik napján született kis-asszonynak, a Joákim és Anna leányának Máriának születése napja, avagy királyi székben való örökös ülés. És épen az egekig föl erő nyolcz fogú, titkos lajtorja, mellynek nyolcz fogait, avagy gradicsait, nyolcz ülésekben, és ezekhez alkalmaztatott nyolcz boldogságokban példázván együgyű beszéddel fejtegetett Posony várossában 1741.

eszt. Kisasszonykor a franciskanusoknál Országgyűlés és Koronázás alkalmatosságával. (2-r. 11 lev.) Budán, ny. Veronika Nottensteiné, özvegnél. *M. E.*

4. *Firmamentum regnorum*, országoknak erőssége, mely a Jónás, avagy Galamb fia Péter, a menyébéli atyának jelentéséből, az ember fiának a Krisztusnak megismert Istenségéről legmélyebben alá le-ereszkedett alázatos vallás tételének, és buzgó hitnek kösziklás, erős örökkös, és megmozdithatatlan fundamentumára vagyon helyeztetve. Olly értelemmel, hogy minden világi birodalmak, országok, hatalmak és uraságok csak ezen hitnek, és azon erősítettett isteni tiszteletnek mély fundamentomán állandók, és örökösek: a nélkül pedig hamar le-rombolandók, elenyészendők, semmivé léendők. Az az: Felséges Második Mária királyi királyné aszszonyunknak és országlásának örökkös állandósága. Mellyet a Daniel prófétának a hegyből kéz nélkül ki-meczetett, és nagy hegygyé nevelkedett kis kövecskéjében, az az a magyar nemzetnek égig hajdani dicsősségére nevelkedendő, azon felséges aszszonyunkhoz való kösziklás és hívséges szeretetében ország gyűléssének és királyi koronázásnak alkalmatosságával le-ábrázolt n. k. sz. Posony várossában 1741. esztendőben szent Péter és Pál napján Országgyűlés és Koronázás alkalmatosságával Biró Márton Praelatus Veszprémi, és Fölső Őrsi Praepost Ferencieknl... (2-r. 10 lev.) Budán, ny. Veronika Nottensteiné özvegnél. *M. E.*

5. *Diplomatica securitas* függő pecsétés levéllel meg-erősítettett bátorság vagy kegyelem-levél. Melly Assisis várossában ugyan azon városbeli Bernárdon Ferencznek közben-vetésére, és kérésére, önnön magátul a királyok királyátul, az ő Szent Annyának Máriának tekintetért a halálra szententziátottaknak kis-aszszony havának 2. napján ki-adattatott, és a melly által mind a halálból életre, mind pedig a nemtelen, vagy paraszti sorsbul nemessi szabadságra hozattatván, és abban megerősítettvén az Istennek fogadott fiai lettek az emberek. Az az: *Indulgentiae plenariae*, tellyes engedelem, tellyes bucsu, avagy a bűnöknek, és bűnekért érdemlett büntetéseknek tellyes bocsánattya; melly kegyelem-levélnek titkos példázattya; ország gyűlésének magyar, és cseh országi Maria királyi királyné örökös aszszonyunk koronázásának alkalmatosságával ki-hirdette Posony várossában 1741. eszt. (2-r. 14 lev.) Budán, ny. Veronika Nottenstenné, özvegnél. *M. E.*

6. *Infanteria*. Az az: A nazarethbéli Maria szűz anyátul született nyolczadnapi mindenható Sabaoth kisded gyermek királynak vitézlő magyar serege, kinek születésével azonnal kezdődött eredendő vitézségéhez alkalmaztatott, és a szent írásnak fegyveres tárházából elől szedegettetett némely titkos értelmű kardokat, . . . új esztendőbéli ajándékul ki-osztogatott; s e mellett minden népnek és nemzetnek maga fel-kenettetett koronás királyához való kötelességét nyomozgatta, és a mellyet föls. királyi kisdednek Második József fő-herczegnek . . . föl-szentelt 1742. eszt. (4-r. 16 lev.) Nyom. Posonyban Royer Pál maradékinál. *E.*

7. *Homilia eucharistica sive* Te Deum laudamus. A vagy a mindenható, és sok irgalmasságú örök Istennek azon nagy kegyelméért, mennyei szent áldásáért és jótéteményéért, mellyel az ő erős és gyönyörűségés rendeléseinek ritka titka és gondviselése szerént, az egész keresztény világot ugyan, de tulajdon, és főképpen a fölséges Austriai herczeg házat boldogótván; és újra ditsőítvén, a boldog és ditsőséges nagy-emlékezetű VI. Károly tsászárnak királyi vejét, és Föls. Maria Theresia királyi-királyné kegyelmes asszonyunknak királyi férjét Fels. Ferencz herczeget ezen folyó eszt. kis-aszszony havának 13. napján római császárságra választotta és meg-is koronáztatta; a királyi-székből ülő, örökkön örökké élő előtt bémutatott hala-ado aldozat, és isteni dicséret. (2-r. 6 lev.) Nyomt. Budán, 1745. eszt. Veronika Nottensteiné özvegnél. — Németül elmondta Veszprémben. Megjelent 1746-ban Royer-nál. *E.*

8. *Esther id est: Occulta abscondita*. Az az a mennyei sugárlásoknak, hathatós malasztoknak: a mélységes bölcseségnek, bővséges értelemnek: a szentséges tudománynak, csudálatos okosságának: és ezek szerént az isten dicsősége, országa keresésének, szent igyekezetnek: a tökéletes földhetetlen jámbor életnek stb. tárháza. Ugy-mint Esterházi Méltgs. és Nagys. Galánthai szül. Groff Romai-birodalmi fejedelem Esthergomi érsek, Magyar országnak primássa stb. Esterházi Imre, kit midőn a világi mulandó, de nagy cselekedetekben el töl-

tött életnek vége után a testi romlandóságnak helyére el tennének . . . ezen együgyű beszéddel el késért Boldog Asszony havának 19. napján 1746. eszt. (2-r. 14 lev.) Posonban, ny. Royer maradékinál. *M.*

9. *Lelket őriző látogatás*, az az: Mennyei malasztokkal, irgalmasságokkal, és áldásokkal, az ötet dicsérőket, és tisztelőket látogató, és segedelmekre figyelmező egy istenségnek hármias ditsérete. Avagy a szent háromságnak, aitas elmélkedésekből, buzgó fohászokból, és lelki énekekből öszve-foglaltatott, mennyből származott három tizedes angyal olvasója. (4-r. 103 és 1 l.) Nyomt. Budán, 1747. Veronika Nottensteinné özvegnél. *M.*

10. *Der einigen Gottheit dreyfaches Lob*, oder zu Ehren allerheiligster Dreyfaltigkeit aus andächtigen Seufzern, anmuthigen Betrachtungen, und geistlichen Lob-Gesängen zusammen getragener vom Himmel entsprungener in drey Zehner bestehender englischer Rosekranz . . . (16-r. 153 l.) Ofen, 1750. Gedr. bey Veron Nottenstein.

11. *Enchiridion* M. B.-nis de fide, haeresiarchis ac eorum asseclis; in genere de apostatis, deque constitutionibus atque decretis imperatorum et regum, contra dissipatores cath. ecclesiae editis. Diotrephes seu acatholicis in Hungaria commorantibus ad sacrat. imperatriciam ac reginalem Maiestatem Mariam Theresiam in negotio religionis anno 1749 sub comuni aug. et helv. conf. addictorum nomine recurrentibus, responsionis loco christiana charitate exhibitum. (2-r. 12, 208 és 16 l.) Jaurini, 1750. Typ. Greg. Joan Streibig. — Rohrachter 1884. 2 frt. 10 kr. *E. M.*

12. *Comitia*. Az az: Országgyűlése. V. ö. 193. l. *M.*

13. *Epistola encyclica* . . . de indulgentiis tam universali ecclesiae catholicae communibus, quam domesticis, seu privative dioecesi Wesprimiensi ab apostolica sacra sede collatis. (2-r. 3 lev.) 1751. (H. és ny. n.). *M.*

14. *Angyali társaságnak szövetsége*, vagy-is az aitas keresztény lelkeknek segedelmekre, vigasztalásokra, és boldogításokra figyelmező szent háromság egy örök istenségnek hármias dicsérete, úgy-mint az istennel úralkodó mennyei dicsőült lelkeknek, isteni dicséreteket által, a földi emberekkel közöltetett három tizedes olvasója, mellyeknek gyakorlására sok szép lelki énekekkel, aitas imádságokkal, elmélkedésekkel, keresztényi tökéletességek, tudománynak, és kötelességnek magyarázatival . . . mindeneket ugyan, de leginkább az önnön megyéjében levő tulajdonit ösztönzi, szoktatja és édesgeti Padányi Biró Márton. Buda, Veronika Nottenstein 1750. (4-rét 432 l.); II. kiadás. (8-r. 9 lev., 787 és 44 l.) Győrött, 1754. Ny. Streibig Gergely által. U. a. Nyomtatott harmadszor. (4-r. 8 lev., 276 és 19 l. s l. címkép.) Kolosvárott, 1755. Az akadémiai bötükkal; IV. kiad. Győr, 1756. — Ugyanaz megjelent horvát nyelven is Dussu Csuvainche Pohogjenje címen Budán Veronika Nottenstein-nél 1750. — Általában a kat. hit ismertetése: búcsú, bűn, bűnbánat, irgalmasság, templom, viselkedés, a szentmise értelmezése, imádságai, a szentségek részletes ismertetése, esti imádság, a kereszt jele; a szentek képei, kegyképek, köztük a sümegi barátok kegyképe; a szentek tisztelete, ünnepeik; „külömbféle szükségekben való imádságok; a szitkozódásról; Szent Vendel élete; különböző új énekek is vannak benne.”¹ *E. M.*

15. *Edictum et institutio ecclesiastica* de modo, ac ritu celebrandorum festorum episcopi Wesprimiensis ad mentem, & ordinationem summi hodie in terris Christi vicarii papae Benedicti XIV. pro universa dioecesi Wesprimiensi anno 1754. (4-r. 8 lev.) Jaurini, literis Greg. Joan. Streibig. *M.*

16. *Epistola pastoralis* Martini episcopi Wesprimiensis. (4-r. 10 l.) 1755. (H. és ny. n.)

17. *Micae & spicae* evangelico-apostolicae. Avagy evangéliomi kenyér-morzalékok, és apostoli buzakalások. Mellyeket lakadalom szerént a mennyei vőlegénynek el-jövetelekor, ugyan az ő lelki menyegzőjében, a Krisztusnak, anyaszentegyháznak, szentatyáknak, és más hiteles börtseknek értelmi, és tanítási szerént, a kenyereket ugyan, és morzalékokat önnön

¹ Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. XVI. (1757-58.): Biró levele (Sümeg, 1757. márc. 29.) Merendához.

magának, a mindeneket áldásokkal bétöltő, és meg-elégítő cselédes embernek, az isteni második személynek szaporékonysággal meg-áldattatott, és megszenteltetett szegett kenyeréből : a kalászokat pedig, az apostolok gazdag veteményeknek, s meg-érett tiszta búzájoknak aratásából . . . ki-keresgélte, össze-szedetetett : a kalászokból is búza-szemeket ki-morzolgatván, . . . edgyütt a kenyér morzalékokkal, egész esztendőbéli vasárnapokra, és némelly jelesb ünnepekre-való prédikátiókban . . . a keresztény hívek lelkeinek el-készített . . . (2-r. 15 lev., 396 l. és 5 lev., B. M. arcképével.). Győrben, 1756. Ny. Streibig Gergely János által.

List & Francke 1870. 1 tlr.

A E. M.

18. *Benignae caesareo-regiae resolutioni innixa homilia episcopalis ad fratres.* (2-r. 5 lev.) Jaurini 1756. Typ. Greg. Joan. Streibig.

M.

19. *Armatura fortium in fide* (8-r. 17 lev.) Jaurini, 1756. Typ. Greg. Joan. Streibig. (Latin intelem és útmutatás a háborús ájtatosságokra ; Szt. Háromság-litánia, versek, imádságok, új énekek : Szent, szent, szent szüntelen stb.)

M.

20. *Compendiosa genuina et sincera relatio* actorum generalis canonicae visitationis dioecesis Wesprimiensis. (2-r. 153 lev.) Jaurini, 1760. Typ. Greg. Streibig.

M.

21. *Ünnep-napokon, diatáknak alkalmatosságával, s egyéb jeles napokon mondatott* külömb-külobféle sok szép prédikátiók, melyek kibotsáttattak a híveknek lelki eledelére, és vigasztalására. (2-r. 11 lev., 1099 l., 6 lev.) Győrben, 1761. Ny. Streibig Gergely János által.

E. M.

22. *Micae & spicae apostolico-evangelicae* nevezete alatt ki-bocsáttatott első prédikátiós könyvnek részéből, mintegy egy szeletből, el-maradott víz-kereszt napi egynéhány prédikátióknak folytatása. (2-r. 394 l. és 4 lev.) Győrött, 1762. Ny. Streibig Gergely János által.

E.

23. *A veszprémi püspöki megyében* szent háromság tiszteletére boldog emlékezetű B. M.-nak . . . részére és rendelése szerint a mindennapi sz. misekor . . . gyakoroltatni szokott énekek és imádságok. (8-r. 48 l.) Pesten, 1784. Nyom. J. Landerer.

M.

24. *Petra (a) prominens*, avagy ki-álló magos köszikla, az az : A nagy Méltóságú, és egekig, dicsőséggel, és halhatatlansággal magossan föl emelkedett Bottyányi gróffi háznak kösziklás, állandós, örökossége, és kegyes árnyékozása mely midőn Mélt. és Nagys. gróff. Bottyányi Lajos Ő Excellenciája maga Szent Lajos király patrónussának napját tisztelné, ilyen örvendezéssel, és háláadossággal elméltkedett. (2-r. 4 lev.) Budán, ny. Veronika Notensteiné, özvegnél.¹

E.

25. *A szent Háromság imádásáról* való énekek. Győr, 1740. (4-r.).

26. *Szent Vendelinus* élete. Kassa, 1763.

27. Biro Martini *Apolog. moralium* Libri sive Carmina. Tyrnaviae, 1747. Ára 1 magyar frt, 6 dénár.

28. Biro Martini *de Catholicis in Hungaria* commorantibus. Jaurini, 1750. 48 dénár.²

29. *Diana* . . . Dáma avagy igen szerelmes Nyöstény-Szarvas . . . (özv. gróf Zichy Jánosné temetésén 1743 Esztendőben Boldog Asszony Hava 16-án Székesfehérvár öreg templomában elmondotta Biró Márton kir. Praelatus, Veszprémi Nagy Praepost).³

Szinnyei szerint⁴ 27, helyesebben 29 munkája van összesen. Közülük néhány igazán vaskos mű; pl. Az Angyali Társaságnak

¹ Petrik Géza : Magyarország bibliographiája. Bpest, 1888. I. 290. l. — A felsorolás nem teljes ; viszont sorol fel oly (3) műveket, amelyek nem tőle valók.

² A 27. szám alatt említett — Halápy Konstantin műve, amelynek Biró csak kiadója. A 28. szám alatt felhozott művet nem tudtam megtalálni ; Bod Péter említi és utána br. Radvánszky Béla (M. Könyvszemle. Bpest, 1884. 66. l.)

³ Szerepel prédikációs könyvében is.

⁴ Szinnyei : i. m. I. 1084. l.

szövetsége 36 íves. Kiadásuk szép költséggel járt: az Enchiridion 400, A Lelket őriző látogatás 200, az Angyali Társaságnak szövetsége (Győr) 500, II. kiadás (u. o.) 515, Kolozsvárt 400, Micae et spicae 2989, Compendiosa 410, összesen 5,414 frtot kívánt.¹ Művei közül néhány több, pl. az Angyali Társaságnak szövetsége Magyarországon és Erdélyben öt kiadást ért,² pedig a példányszám sem kevés. A Micae et spicae 700, az Angyali Társaság egyik kiadása 1000 pld-ban jelent meg. Művei megjelenésükkor érdeklődést keltettek. Keresik és olvassák őket.³ Az Angyali Társaságot gr. Csáky primás, gr. Károlyi Ferenc generális, Amadé László stb. magasztalják. Általában megvannak az egykorú könyvtárakban. Fellelhetők a Széchenyi-, Illésházy-, Horváth- stb. könyvtárakban. Könyveit képekkel látja el, amelyeket nagy gonddal válogat ki.⁴ Egyébként is ad a külső csínra is.⁵

Ama idők lázával írja a chronostichonokat, az évszámot kiadó alkalmi verseket. Csak Csáky primás beiktatásán Esztergomban 24 felköszöntőszerű chronostichont készít. Naplója egyik helyén száznál több a chronostichon. A chronostichonban jelentkező kedv nem hagyja el; a kanizsai gvardiánnak írt közönséges levélre;⁶ sőt még a vizsgálatra érkezelt Zbiskónak is juttat 6 darabot. Jut belőle Rómába a jelentésre; az új templomokba, a harangokra;⁷ katonazászlókra, Novára, a felsőörsi templom szószékére, a veszprémi Szentháromság-szoborra.

1750-ben elsőnek adja ki az egyházmegye Ritualeját, amelyet később Koller (1777) és Bajzáth (1801) püspök adtak ki újra Biró nyomán és az ő szellemében.

¹ Veszpr. püsp. lvt.: Biró végrend.

² Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. XVI. (1757—58) p. 67.: Biró levele (Sümege, 1757. márc. 29.) Merendához.

³ Veszprémvármegyei Múzeum: oklevéltár nr. 9/40: Nagymadi Bartalos István levele (Pozsony, 1762. febr. 28.) Biróhoz.

⁴ Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. XVII. (1756-62.) p. 61-62.: Biró levele (Sümege, 1757. márc. 11.) P. Kelemenhez.

⁵ Az Angyali Társaságnak c. műve egyik kiadása 1.000 példányban jelenik meg. Ebből 600 egyszerű jó, 300 írópapíron és 100 római papíron jelenik meg (Napló. 88. l.).

⁶ Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. X. (1745-54.) p. 171.

⁷ A monostorapáti harangon: NoVa Ecclesia Monasterio Apathensi Donata-Deo, aC honoris Joannis Nepo MVCeni oblata et opera Praesulis Martini Padani ConseCrata. — U. o. T. XVIII. (1758—62.) p. 65.

Körlevelei rövidek, az akkori lelkipásztorkodás hű képei. 1751 óta jelennek meg nyomtatásban.

Művelte az egyházi lirát is. Istennek szent dalokat az isteni szeretettől lángra gyúlt szívvel, magyar nyelven énekelt.¹ Ha Toldy szigorú kritikáját nem is állják ki ezek a „szent dalok;” felejtetni nem szabad, hogy imádságai, énekei utat találtak a nép lelkéhez: idestova hat nemzedék szívét vigasztallák, táplálták és finomították, vallásossága mellett honszerelmét emelték. Énekeskönyve a *Cantus Catholici* (1651.), ő az egyházi ének terén Kájoni János és Náray György szerepét folytatta. A XVIII. század vallásos költésze képének teljessége kívánja, hogy énekeiből néhányat közöljünk énekeskönyve alapján,² amelyet később többször kiadott az egyházmegye.

I. Szent, Szent, Szent szüntelen mondgyák az Angyalok;
Ugy dicsérik Istent a mennyei Karok;
Énekelni én is ugy akarok.

X. Imádlak tégedet láthatatlan Istenség,
Kenyér színe alatt el-rejtetett emberség:
Noha itt létedet meg nem tapasztallja
Emberi érzékenség.

XI. Idvez-légy Jézusnak drága Szent Teste,
Áldott légy Krisztusnak Szentséges Vére!
Oh imádandó nagy Szentség,
Angyali drága vendégség!

XII. Áldunk tégedet oh Angyali Eledel,
Ugy mint nagy Ur Istent, az emberségeddel,
Ugy mint nagy Ur Istent, az emberségeddel.

Szent vagy Uram, Szent, Szent, Szenteknél is Szentebb,
Jézus Krisztus Meg-Váltónk,
E Szentségben táplálónk.

Ur Jézus el ne hadgy; mert Idvezítőnk vagy, stb.

¹ Oratio de Laudibus. i. m. p. 11.

² A Nemzeti Múzeumban (XII. Lit. 635. i.) 48 lapon 12 éneket és néhány legszükségesebb imádságot tartalmaz.

VIII. Szentháromságnak az én életemet,
 Fölajánlottam testemet, lelkemet.
 Őt fogom dicsérni és dicsőíteni.
 Áldassál Szentháromság, örökké egy valóság. Stb.

Hogy az „Imádlak tégedet láthatatlan Istenség” és az „Idvezlég Jézusnak drága Szent Teste” kezdetű énekek Birótól valók, nem kétséges. Bogisich akadémiai értekezésében határozottan állítja; Biró legelső énekes könyvében megtalálhatók. Korábbi gyűjteményekben nem szerepelnek. Ellenben nem Biróé az „Imádlak nagy Istenség”. Ezt Bekével és utána több egyházi szerzővel szemben állítjuk.¹ Kovács Márk a szerzője² Melodiája és zenei szerkezete 100 évvel későbbi időre vall. Bécsies íze a XIX. század zenei divatjával magyarázható.³

A felsorolt Biró-énekeket a Dunántúlon, sőt távolabb is mindenfelé éneklik anélkül, hogy tudnák — mint akárhány egyházi énekünknek — ki a szerzője. Szép Szentháromság-litániáját⁴ és Szentesét is ma is imádkozza a nép. A nép a maga körében előszedi, szívesen használja ezt is, énekeit is.

Strausz Antal nekilulajdonítja az éjjeli örök hangulatos énekét is.⁵ A dunántúli falvakban is sokáig örködtek az éjszakai nyugodalom felett a bakterok, a népszínművek derűs alakjai. De nincs még két évtizede annak sem, hogy a veszprémi szent hegyen, a várban éjjeli örök lassú léptekkel és komolysággal énekelve szolgálják meg a püspök és káptalan konvencióját:

Kilencet ütött az óra,
 Kiki vigyázzon házára,

¹ Beke: Biró Márton. i. m. 294. l.

² A pannonhalmi Szent Benedek-rend tört. i. m. VI. 519. l.; Bogisich: Őseink buzgósága. 289. l.; Bogisich: M. egyházi népénekek a XVIII. sz.-ból (Akad. Ért. IX. Bpest, 1881. 38. l.); Pintér Jenő: A m. irodalom történetének kézikönyve. Budapest, 1921. II. 391. l.

³ Dr. Koudela Géza levele (Bpest, 1928. nov. 7.) a szerzőhöz.

⁴ A Szentháromság-litánia egészében nem Birótól való. A budai és pesti templomok használatára 1731-ben kiadott könyv már tartalmazza a Szentháromság-litániát. Igaz, hogy csak 17 fohással, rosszabb, énekelhetetlen alakban, míg Biró 1784-i litániájában 32 fohászt találunk. Közös részek a két könyvben: Születetlen Atya, Született Fiu, mindakettőtől származó Szent Lélek.

⁵ Veszpr. pléb. lvt.: Hist. Domus.

Tűz ne legyen kárunkra,
Mitől mentsen Egek Ura.
Kilencet ütött az óra,
Dicsértlessék Egek Ura!

Így énekelték a 10, 11, 12, 1 és 2 órát. Aztán a 3 órát:

Éjfél után óra három,
A Szentháromságot áldom stb.

Az utóbbi rész is valószínűsíli Biró szerzőségét.

Írói munkáinál is többet jelent Birónak az a szerepe, hogy Pázmány, Zrinyi és Gyöngyösy eleven századát, a XVII. századot a „sívár“ és „alvó“ XVIII. századdal ő köti össze mint őrálló, akárcsak a testőrírók Bécsben a XIX. század nemzeti ébredésével.¹ Ebben az álmosnak nevezett korszakban az ország vezető osztályai megszedülnek. Tiszteletnek tartják, ha rokonságba léphetnek a német házakkal. Feleséget Bécsből hoz a magyar, sokakat a feleség visz Bécsbe; az atyafiság aztán békóba veri. Új hang, finom életmód lesz úrrá, a magyar uradalmak sietnek a gondnokság felé; a német családok pedig könnyedén szerzik pénzzel, örökösödéssel a magyar földet. Amennyire örömdetes az, hogy az udvari méltóságokba csupa magyar főúr jut, annyira szomorú, hogy „a titkos tanácsossággal, tábornoksággal vagy kamarassággal kitüntetett urak büszkén sorakoztak osztrák és cseh társaik mellé“.²

Amíg annyian elfelejtik, mivel tartoznak a magyar földnek, a magyar nyelvnek, sőt nagy részben elnémetesednek:³ Biró telepít; a külföldet hagyja. Ápolgatja a magyar nyelvet. Panaszskodik, hogy a meghasonlások, fegyverek zörgése, csatlógási közt a keresztény igaz tudománynak tiszta búza magvát eleink magyar nyelvünkön nem hirdethették, magyar könyveket sem írhattak, azért ő „hajdani magyar eleink hagyományaiból maradott tiszta magyar szóknak

¹ Toldy : A magyar költészet története. Pest, 1852. 315. l.

² Dr. Weisz—Szabó : Világtörténet. i. m. XII. 446. l.

³ Pintér Jenő : A magyar irodalom története. i. m. II. 223. l.; Szalay—Baróti : i. m. IV. 154. l.

magvait összeszedvegetvén édes nemzetségének megelégitésére kívánta hintegetni, osztogatni, s eledelül földadni.¹

Amikor — Pintér szerint — úgy látszott, hogy a magyar nyelvnek lassan, feltartóztathatlanul el kell némúlnia:² Biró a diétán figyel és feljegyzi, ha „magyar beszédet,” „szép magyar beszédet” hall. Püspöktársait is kifogásolja, megcsipkedi, ha nem beszélnek vagy nem tudnak magyarul.³ Ő a vármegyei közgyűléseket magyar nyelven nyitotta meg. Közreműködik abban is, hogy a budai német tanáccsal szemben is a magyar polgárok iskolamestert alkalmazhassanak.⁴

29 műve közül 1 a német, 8 a latin, a többi magyar; de a latin nyelvű munkákban is vannak jelentős magyar részek, mint pl. a *Compendiosa* c. műben. Toldy Ferenc a magyar nyelviséget tette meg a korszak irodalmi termékeinek értékmérőjévé. Bár ez a felfogás Szekfű szerint is nem egészen helytálló:⁵ Biró még így is eleget tesz a kívánalmaknak.

Hangja, stílusa néhol, ahol korát utánozza, komolytalan. Az elhúnyt előkelő özvegyet, gr. Zichy Jánosnét Diana, Dáma néven, mint „igen szerelmes Nyőstény-Szarvast” búcsúztatja.⁶ Gr. Nádasdy Boldizsárt pedig a récéhez hasonlítja, mivel mindketten a mélységeket vizsgálják; nem úgy, mint a szarvas és a galamb.⁷

Nyelve bizony nem éri el Pázmányét. De igazán érdekesek, magyarosak és feltűnően kifejezők a szavai és képei. „A régi megmohosodott külömb-külömbféle Prédikátiók” közül az első kötetet a lakodalom első fogásának nevezi. Ebben az Isten „a mindeneket áldásokkal bé-töltő, és meg-elégítő cselédes ember”; az ő útja rejtekes, de családjának oltalom paisa.⁸ Egyházi beszédeinek számos kifejezése felkeltheti figyelmünket. P. o. A szentírást nem értheti minden rokkára termett vén kofa.⁹ Amikor neki-

¹ *Micae et spicae*. i. m. előszava.

² Pintér: i. m. II. 461. l.

³ Napló. 94. l.

⁴ Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. IX. (1748—56.) p. 298—99.

⁵ Hóman—Szekfű: i. m. VI. 47. l.

⁶ *Micae et spicae* . . . i. m. 1. l.

⁷ Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Comit. Veszpr. T. I. (1745—48.) p. 63.

⁸ *Micae et spicae* . . . i. m. 1, 10, 31. l.

⁹ Biró: *Compendiosa ac genuina* . . . i. m. p. ab.

indul az ő nagy életfeladatának, az apostoli látogatásnak, szépen érzékelteti a reá váró küzdelmeket: „Imádkozzatok értem úgy, mint a halálra valóért.”¹ Esterházy Imre primásnak temetésekor, amidőn parentális beszédét „sírva sírja,” azt köszöni, hogy „az ő saskeselyűs erős szárnyaival ápolgatta” őt.² Az aranybányász helyett állandóan aranyászt mond; a Bakony helyett Bakonyságot. A bekövetkezendőket nem sejti, hanem népiesen sajdítja.³ Az olvasott, csendes misét lassú misének nevezi.⁴ A levelet nem küldi, eresztli. Amikor a német pap, Schönpflug Ferenc összeveszett zsámbéki híveivel, róla azt írja, hogy „a hambul (!) kirugoldozott.” Egyik házastárs a másiknak „élete mása.”⁵

Az eretnekség lelki sántikálás.⁶ „Nagyra-látó, fennyen néző, fönn pökö kevély eretnekekről” beszél.⁷ Az elődöktől átvett eretnekség „eleiktől nyomzott sötétség.” Az állandóan irigy rokonok, akiket ref. hitük miatt „bal atyafiak”-nak, kemény kálvinistáknak is mond, „irigységben szüntelenkednek”.⁸ A kálvinisták között élő bollahidai (barlahidai) elközyönyösödött hívek „hideg katolikusok.”⁹ A másvallásúakat az igaz vallás megismerésére „ingerlette.”¹⁰ A lefekést „letakarodás-nak” nevezi.¹¹ Katonaöccsét úgy emlegeti protekciós levelében: „Biró Miska Szegény Legény Eöcsém.” A nevelés „dajkálkodoás és Anyáskodás.” A katonáskodás „férfiú emberkedés”.¹² Figyelmeztet, hogy ne imádjuk a „csonka, bonka, hamis Istent”. A bűnnek büdös keserű hagymáját ne kívánjuk, inkább „a szívbéli bánat keserű kenyerét.”¹³ A filiálisokból a hívek ne „hul-

¹ Biró: *Compendiosa ac genuina . . . i. m. p. ab.*

² *Esther. i. m.*

³ *Veszpr. püsp. lvt. : Prot. Epp. Veszpr. T. XVII. (1756–62.) p. 111, 241.*

⁴ *U. o. T. XVIII. (1758–62.) p. 508. : Biró levele (Sümeg, 1761. márc. 23.) Festetics Kristófhöz.*

⁵ *U. o. T. XVI. (1757–58.) p. 502. ; u. o. T. XVIII. (1758–62.) p. 508. ; u. o. T. X. (1745–54.) p. 223–24.*

⁶ Biró: *Compendiosa ac genuina . . . i. m. p. Lll 2.*

⁷ Biró: *Prédikációk. i. m.*

⁸ *Veszpr. püsp. lvt. : Prot. Epp. Veszpr. T. X. (1745–54.) p. 216, 248–49, 216–17.*

⁹ *U. o. T. XVI. (1757–58.) p. 345–46.*

¹⁰ Biró: *Compendiosa ac genuina . . . i. m. p. Ddd.*

¹¹ *Veszpr. püsp. lvt. : A mi Püspöki Házunkban való Rendtartásnak modgya.*

¹² *U. o. Prot. Epp. Veszpr. T. X. (1745–54.) p. 240–41, 230–32.*

¹³ Biró: *Compendiosa ac genuina . . . i. m. p. Hhh, Mm 2, Lll 2.*

logva“ menjenek az anyateplomba, ne is trágárkodjanak, hanem körmenetben és tisztességgel.¹ Nem akarja, hogy a maradék bor „bitangságra menjen“ vagy, hogy az „al-Tisztek egymás előtt a falatokat ragadozzák.“²

„A Krisztus Teste és Vére gyönyörködteti, vastagilya, erősíti a mi lelkünket.“³ A felsőörsi prépostnak bűnül rójja fel, hogy „lóggós“ franciskánussal látja el a plébániát.⁴ A kanizsaiaknak magyarosan megírja — Zágráb is érthet belőle — : a zágrábi püspök a Dráván innen úgy tekinthető, mint „árkon túl való Hegy Mester.“⁵

Gyakran használt közmondása : „A hamis serény folyúl haladgya a rest igazat.“ Jellemző ez a mondat is: „Az estve már mikor jól bé akomodott az üdő . . .“⁶ Özv. gróf Zichy Miklósnét azzal vigasztalja, hogy „természet szerint nagy szövetség vagyon a szeretet és a fájdalom között.“⁷ Hazája jelen sorsát számtalanszor hervadt sorsnak nevezi. A „soha meg nem siralható mohátsi harcot“ sokat emlegeti. Azon siránkozik, hogy „hajdani szent embe- rektől vett lelki köntösünk rólunk leszakadt.“ A megigazulást korszerűen, pompásan értefti meg: „Paraszti Sorsbul Nemesi Szabad- ságra hozattatás.“⁸ Eredetien emlegeti a földi élet „vitorlyás for- gandóságát,“ a világ „szökdicseő állhatatlanságát.“⁹

Simonyi Zsigmond foglalkozik Biróval és megállapítja, hogy az ébredtség, ébrékeny, ébrékenység, ébrenség szavak képzése Birónál fordul elő. Szaporaság helyet szaporékonyságot ír a ter- mékenység mintájára.¹⁰ Érdekes szavai: feir, feirség fehér helyett.¹¹

¹ Biró : Lelket őriző látogatás i. m. 951. l.

² Veszpr. püsp. lvt. : A mi Püspöki Házunkban való Rendtartásnak modgya.

³ Biró : Compendiosa ac genuina . . . i. m. Mm 2.

⁴ Veszpr. püsp. lvt. : Prot. Epp. Veszpr. T. X. (1745—54) p. 156.

⁵ Nagykanizsai ferences zárdái lvt. : Biró levele (Marcali, 1745. dec. 11.) a nagykanizsai hívekhez.

⁶ Veszpr. püsp. lvt. : Prot. Epp. Veszpr. T. X. (1745—54.) p. 222, 210.

⁷ U. o. T. XVII. (1756—62.) p. 141. : Biró levele (Sümeő, 1758. febr. 23.) özv. gr. Zichy Miklósnéhoz.

⁸ Biró : Prédikáziók. i. m. 21, 919. l.

⁹ Veszpr. püsp. lvt. : Dominale. p. 16. p.

¹⁰ Simonyi Zsigmond : Elvonás. Magyar Nyelvőr. 1900. 489. l. ; Simonyi Zsigmond aka- démiai székfoglalójából. Akad. Ért. Bpest, 1894. 453. l.

¹¹ Micae et spicae . . . i. m. számtalan helyén.

Irályának az az érdekessége, hogy kora túltengő cirádái nem tudják megölni a népiességet, hanem a kettő megfér egymás mellett.

Biró kiterjedt levelezést folytat. Levelez az összes püspökön kívül sok szerzetessel, közéleti egyéniségekkel, majd az összes főrangú és igen sok nemesi családdal;¹ gyakran sajátkezűleg válaszol egészen kis emberek leveleire. El nem mulasztja az ismerősökkel szemben a lelkenedző karácsonyi, húsvéti és névnapi jókívánásokat; a kiindulás a jókívánatoknál mindig az egyházi év megfelelő ideje. Akárhányszor kevésbé ismert férjek és feleségek bejelentik neki bánatukat vagy örömeiket. Tudják, hogy a vigasztalás vagy az örömben való osztozás Birónál el nem marad. Teljesen beleéli magát annak a lelkiállapotába, akinek lelkéhez közelít. Ez lélekismeretét mutatja. Mindjárt közel férkőzik a megszólítással.² Érdekesek a befejezések is.³ Néha kiszakaszlik a barokk terjengősségből és aránylag röviden, kedvesen úgy festi meg a lelkéből a levelet.⁴ De arra is van elég példa, amikor egyetlen hosszú körmondatból áll a levele.⁵

Ez a levelezés egyrészt mutatja Biró nagy ismeretségét, országos jelentőségű egyéniségét; másrészt a nagymérvű levelezés meg

¹ A többi között leveleztek vele a következők: primás, nádor, kancellár, horvát bán, herceg Esterházy Antal, gr. Illésházy József, Pálffy Miklós, Grassalkovich Antal, Balassa Pál, Károlyi Ferenc, Nádasdy Ferenc generális, Keglevich József, Batthyány Ádám és Imre, Fekete György személynök, Zichy grófnő, gr. Zichy János, gr. Illésházy Mária (Vép), gr. Széchenyi Ignác (Egervár), palini Inkey Boldizsár, vizeki Tallián Gábor, Tarányi Ferenc, Hertelendy Gábor, Nagy János főjegyző stb.

² Megszólítások Biró leveleiben: Méltóságos Fejedelem Asszony nekem kedves és kegyes Leányom Asszony (a pozsonyi Apáca Szűzek fejedeleme Asszonyának. Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. X. (1745—54.) p. 26.); Bizodalmas Kedves V. Ispány Ur (Tarányi Ferenc zalai alispánhoz. U. o., p. 71.). Bizodalmas Kedves Komám Ur! — Jóakaró Szolga Biró Uram! Édes Lelkem Uram! — Édes, drága Urfiacskáim — szólítja az Esterházy grófokat.

³ Befejezések Biró leveleiben: „Ígaz szívvel szerető Attya szolgálja” vagy: veteranus servus stb.

⁴ A pozsonyi klarisszák fejedelemeasszonya fogadalmának 50 éves jubileumára hívja. Megy rá a válasz: „Megvallom mint Galamb röpkülve röpkülnék, és mennék én is ha mehetnék, de mivel mind a Temérdek sok gondok, s foglalatosságok, mind pedig az öregség igen gyöngélik és erőtlentitk szárnyaimat, nem röpkülhetek, sőt nem is mehetek;” de püspöki áldását küldi, amelynek ereje mint a villám, a föld végső határáig is elhat. Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. XVII. (1756—62.) p. 23.: Biró levele (Veszprém, 1756. jún. 20.) a pozsonyi klarisszák fejedelemeasszonyához.

⁵ Bpesti egyetemi könyvtár (kézirattár): th. XIX. 55.: Biró levele (Sümege, 1755. márc. 24.) gr. Zichy Ferenc püspökhöz.

tudja értetni, hogy magyar levelezése mily széles körben használt a magyarosodás ügyének azzal, hogy mind többen és többen bátorodtak neki a magyar levelezésnek Biró püspöknek, a királynő kancellárjának, a főispánnak példájára. Csaplár meg is állapítja Biró jelentős irodalmi és nyelvészeti hatását: „Magyar érzelmei termékenyítőleg hatottak halála után is.“ A nemzeti ébredést, a nyelvnek, mint a nemzeti művelődés főtényezőjének felkarolását Biró magatartása elősegítette. Jelentősen érlelte azt a ráeszmélődést, hogy nyelvében él a nemzet. A világi papság és a vespérmí piaristák egyaránt merítették Biró magyar lelkéből. A Veszprémben 1772—73-ban tanárkodó Révai Miklósnak, a nagy magyar nyelvésznek fejlődésére elhatározó volt Biró lelkülete.¹ „Ott, ahol Padányi Biró Márton püspöki és főispáni magyar beszédeivel s mecénási kegyeivel élesztette a magyarság eszmélődését, aztán nyomtatott betűivel folytatá ily hatását, egy pár évtized múltán meglehetősen gyarapodhatott a magyar szellem.“² Utóda, Koller Ignác a gyűléseken magyar nyelven és pedig nagy jártassággal szokott beszélni.³ Annak a 70 évnek alapvetői közt, amelynek eredményeképp kivirágzik a magyar nyelv teljes pompájában, ott van tehát Biró Márton is. Ezzel párhuzamosan ép Veszprémben és vidékén megindul a magyar értelmiség érdeklődése a magyar irodalom iránt. Ebben is van része Birónak: hő tudományszeretetével és a vallásos, hazafiúi szellem gerjesztésére szolgáló lángoló bűzgalmával.⁴

Birót mint szónokot nem annyira a korabeli magasztalók és a későbbi — beszédeit olvasatlanul leszóló — kritikusok mérlegén kell megmérnünk, hanem kiadott szentbeszédeinek gondos áttanulmányozása alapján. A *Micae et spicae* . . . és a „szép prédikációk“ alapján megállapíthatjuk a következőket.

Mint kortársai, ő is Pázmányt igyekszik követni. A „magyar bíboros Cicero“ sokkal elhatározóbb jelentőségű szónok volt, hogysé a XVIII. század szónokai hatásától szabadulni tudtak

¹ Csaplár Benedek: Révai magyar irodalmi zsegei. Abafi Figyelője. VIII. 367. l.; Csaplár: Révai Miklós élete. i. m. 165. l.

² U. o. VIII. 380. l.; Csaplár: Révai M. élete. i. m. 178. l.

³ Róka: Vita Ignatii Koller. 1775. p. 48—49.

⁴ Csaplár: Révai M. élete. i. m. 198. l.

volna. Érthető, hogy Birót is lenyűgözte. Különösen észrevehető ez az evangéliumi szakasz bevezetésénél. Az evangéliumi szöveg után adja a tételt, aztán a jeligét. Erre a bevezetésben kiindul az evangéliumi szövegből, vagy az ünnepi, ünnepközi alkalomból. Terjengős hasonlatok után jut el a tételhez. A tárgyalás nagyon bő, hosszadalmas; nehéz a lényegét megtalálni benne.¹ Elsikkad az elrendezés, a fonal; nincs haladás, bizonyítás, itt-ott kevés a magyarázat. Azért értékesebb a bevezetés.² Nem szerencsés a végső következtetés sem, amely akár külön beszéd is lehetne.

A szónok Biró egészen koráé annak jellegzetességeivel. Beszédei kacskaringós mondatokkal cifrázottak.³ Körleveleiben mélyebben tekint bele az emberi életbe, mint beszédeiben. Mégis vannak beszédeiben figyelemreméltó gondolatok is. Ilyeneket találunk a többször elmondott bérnálási beszédben, a jó pásztorról és a Fehérvásárnap Hajmáskéren (1746), Mária nevenapján Sümegen „a parochiális rongyos templom” előtt és Mórott Katalinkor elmondott beszédében.⁴ Itt-ott átüti a csökönyös formát a magyar vérmérséklet, amely főként a polemikus részeknél jelentkezik. Ez a polemia pedig nem kevés. Ha Biró 200 évvel előbb él, bizonyára hitvitázó is lesz belőle; a hitújítókkal és követőkkel oly gyakran és szívesen foglalkozik.⁵ A Szentírást és a Szentatyákat kiadósan idézi; az egyház- és világtörténelmet is gyakran megszólaltatja. A beszédek zöme erkölcsstani és még sem mindig praktikusak. Máskor pedig nagyon is korszerű. Újévi beszéde a katonáskodás kötelességéről szól. Látszik is, hogy a háborús idők főpapja beszél. Egyik

¹ A terjengősség jellegzetessége a barokk-korszaknak. Barkóczy Ferenc egri püspököt 1748-ban Nyirbátorban egy minorita másfélórás latin beszéddel köszöntötte. A megrémült püspök külön megkérte az alispánt, hogy további útján fékezze meg a szónokokot (Dr. Friedreich: i. m. 26. l.).

² Dr. Mihalovics Ede: A katolikus prédikáció története Magyarországon. Bpest, 1900. I. 197. l.

³ Pintér: A magyar irodalom története. Bpest, 1921. II. 227. l.

⁴ Biró: *Compendiosa ac genuina* . . . i. m. p. 97, 101, 137.

⁵ „Mi közülök mentek ki — úgymond — Luther és Kálvin a testnek indulattyából; a prédikátorok nem mennek Indiába téríteni, csak a világ egyik részében térítenek.” U. o.

beszéde a szabadkőművesség újdonságával foglalkozik. Lényegével, céljával meglehetősen tisztában van.¹

Van egyéniség is a beszédeiben. Az a gondolat, hogy Krisztus és a lélek viszonya hasonlít a házastársak viszonyához, visszavisszalévő sajátossága beszédeinek. Ha nem is a kuruc-korszak nyelvi elevenségével, de merít a népeletből hasonlatokat. Morzsáknak sem ok nélkül nevezi beszédeit. A falusi lakodalmakon kétféle lakodalmas jelenik meg: a meghívott felnőtt vendégek serege elhelyezkedik az asztaloknál; a hívatlan gyermekhad beveszi magát az asztal alá. A bőséges asztalról ide is jut. Ő a kisdedeket táplálja prédikációival, akiknek ilyen, az ő kezéből nyújtott morzsák jutnak.

A népiességből elkelne több is, mint amit ad. Ellenben elmaradhatna nála is a XVIII. század bizánci hajlongása. Akármennyire érdekes és jellemző a korra az a beszéd, amely szerzője szerint „mosár-ágyuknak bőgési, pattanási, a doboknak zörgési, hangzási, a trombitáknak süvöltési, harsogási, a hegedűknek pöngési, czinogási, és más efféle musikaknak gyönyörködtető hangjai, zörgési között” ment végbe: helytelenítenünk kell a *Homilia Eucharistica sive Te Deum Laudamus* címen Veszprémben elmondott egyházi beszédét, amelynek ünnepi alkalma az volt, hogy Lotharingiai Ferencet 1745-ben római császárrá választották, majd megkoronázták. Egyenesen meggondolatlan, bár korszerű túlbuzgóság már a kezdet, amikor anagrammatikusan azon erőlködik, hogy a legméltóságosabb Eucharistiát a *Hic Austriae* szavakkal hozzassa kapcsolatba. Sem ennek, sem a kifejezett, túlzott ömlengé-

¹ A szabadkőművességről így beszél: „Most nem régen ujonnan fundáltatott Céhbeli Mester-Emberek mutogatván ágyékokra evedzett Kőmives kötényeket, és mézmerő kalánokat, mint mesterségeknek fő czimereit . . .” „Építésük bábeli építés lesz.” „Frei-Maurerek, Szabad Kőmivesek, mert az ő mesterségek igen szabados.” „Beveszik a katolikus Pápistát, akár a Lutheránust, Kálvinistát, Szent Háromság Tagadót, az Athaeista, Anabaptista, Pietista, sőt hitellen zsidó, Pogány Török vagy akármely más hitű bevétetik. Mindenféle hitbül és Religióból, a mit akarnak, ami teczik, mindeneke szabadon hihetnek.” Gyűléseiket „bé-zárt ajtókkal titkon setétben szokták tartani. Mit vakoskodtok? Aki gonoszat cselekszik, gyűlöli a világosságot.” (Külömb-külömbféle Prédikáziók. i. m. 3–6. l.).

seknek nincs helyük katolikus templomban.¹ A beszéd zenei megrendezésének sincs.²

Semmiesetre sem helyes, hogy halandó hatalmasságok bevonulnak nála a szentbeszédbe. Bizonyára Kudora is ezt akarja rosszszalni és jellemezni akkor, amidőn kritikát nem közöl róla, ellenben felemlíti az ép emiatt kifogásolható két beszédét:³ az 1741-ben Szent István király ünnepén az Ékesség Országá címűt, amelyben az ékességek országának legfőbb ékessége a királynő. Püspök korában juttat a tömjénből a két éves trónörökösnek is, akinek életét Infanteria Jesu címmel Jézus gyermekségével hasonlítja össze. Jó, hogy Birónak nem kellett megérnie azt az időt, amire a trónörökösből József császár lett.

Az említett hibák alapján Mihalovics a tárgyaltan szentimentalizmus szónokának és a hitszónoklat XVIII. századbeli hanyatlása egyik tanujának tekinti.⁴ A szentimentalizmus azonban nem túltengő nála. Az a szemelvény is, amelyet Mihalovics Birótól

¹ „O Du Durchläuchtigstes, allerhöchst — Ehren würdigstes Haus Österreich, ein Haus ewiger göttlichen Danksagung!”

² A kiindulás Szent András és a Szeplőtelen Fogantatás közeli ünnepe. Azután Ausztria nagyságára tér át. Ennek és a dinasztíának restaurátora Lotharingiai Ferenc, amint Szent Ferenc az egyházé. Kezdődik a felhívás a nagy Te Deumra. a. Az angyalok kara jön. Amint kiejti a szónok ezek Te Deumát, megpihen: de belezendít a szünetbe az egész kórus minden zeneszerszámaival. b. Papok, népek, nemzetek, császárok, fejedelmek Te Deumánál is megpihen a szónok, megszólal a kórus. c. Hívja az új császárt. Itt hosszabban pihen a szónok és a császár Te Deumára a templom előtt elbőmbölik magukat a kemény ágyúk és velük zengenek az édes-könnyed muzsikák is. d. Mária Teréziának, a hitvesnek a Te Deumánál újra szünet, de ezt is kitöltik az ágyúk és a muzsikák. e. József főherceg, a leendő császár és király Te Deuma is ugyanúgy történik. f. Hívja a választófejedelmeket, köztük külön-külön említi és megteudoztatja, de csak a kórossal a mainzi, kölni, trieri érseket. Mielőtt a bajor, szász, brandenburgi, pfalzi választót hívná, újra Mária Teréziát szerepelteti Te Deummal, ágyúkkal és zeneszerszámokkal, míg a választók Te Deuma is — illendőség okából — csak a kórossal történik. g. Aztán hívja az arany-gyapjasokat. Végre az összes jelenlevőket. A szónok elhagyja a szószéket és az oltárnál végre elénekli annyi után az első igazi Te Deumot, amely Te Deum a Te Deumokért. A szentbeszéd, a Te Deum és a szentmise alatt eldurran összesen 564 ágyúlövés. A beszédet a szónok negyedórásnak jelenti be a bevezetésben. De többszörösen több. Veszprém vármegye „élő eltörölhetetlen emlékü-“nek mondja ezt a beszédet. Ép azért, hogy ne csak a szomszédok, hanem a távoli tartományok is megismerjék, amint megérdemli, a vármegye költségén kinyomatták. — Ugyanakkor a fehérvári ágyúmester 20, a veszprémi muzsikások 12, az orgonista 4 forintot kaptak a vármegyétől (Veszprém vm. lvt.: Prot. Comit. Veszpr. T. I. (1745—48.) p. 113, 121, 125.

³ Kudora János: A magyar kath. egyházi beszéd irodalmának története. 896—1896. Bpest, 1902. 139. l.

⁴ Mihalovics: i. m. I. 196. l.

hoz (Karácsonyéjjeli második prédikáció),¹ inkább a tárgytól érzelmes; tartalma, kidolgozása ma sem értéktelen.

A XVIII. század Pázmányhoz mérve feltétlenül hanyatlást jelent. De Biró — elég szónoki hibája mellett is — már nem a tespedést vagy a mélypontot jelenti a szónoklatban, hanem az újabb lassú emelkedés kezdetét, akárcsak a testőrök az irodalomban. Biró jelentőségét mutatja az, hogy elég fiatalon végigszónokol jelentős területeket, falvakat és városokat. Bécs, Pozsony (1741), Buda (1725), Pest (1724, 1743), Vál (1723, 1725), Fehérvár (1725, 1743), Szentlászló, Zsámbék (1724, 1726), Pannonhalma (1731), Zalabér (1732), Sümeg, Esztergom (1728) stb. voltak azok a helyek, ahol mint szónok már püspöksége előtt megfordult. Veszprémben ugyanakkor sűrűen prédikált. Mint püspöknek még bőségesebb alkalma nyílt a prédikálásra, főként a nagy vizita alkalmával. Nem volt csak egyetlen kortársa is, akit annyiszor, annyian és annyi különböző helyen hallgathattak volna, mint őt. Maradt is fenn a *visitatio emlékében*² elég prédikáció.

Alkalmi, köztük halotti beszédei is azt mutatják, hogy keresett szónok volt. Nevesebb ünnepi alkalmakra szívesen hívják. Csak ha ő nem jöhet, mint például öregsege utolsó éveiben, érik be más szónokkal. Amint láttuk, már bicskei plébános korában a fővárosban prédikál a Szentháromságról jelentős hallgatóság előtt; mint kanonok és felsőörsi prépost 1731-ben Veszprémben Szent Erzsébet ünnepén, amely egyben a királynénak is egyik nevenapja, a német nyelvű Mercurius által magasztalt szentbeszédet mondott sokak jelenlétében és mindenek teljes megelégedésével.³ Berényi Zsigmond pécsi püspök gr. Batthyány Károly somogyi főispán installatiojára Szigetvárra Birót hívja szónoknak.⁴ Ez lehetne még a szomszédnak járó udvariasság is; de 1746-ban, mint legfiatalabb püspökkel gr. Esterházy primás felett vele tartatják a gyászbeszédet csak úgy, mint koros püspököt, 61 éves korában felkérlik gr. Csáky Miklós primás temetésekor.⁵

¹ Mihalovics: i. m. I. 393. l.

² Biró: *Compendiosa ac genuina* . . . i. m.

³ Mercurius. Ofen, 1731. vom. 26. Nov.

⁴ Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. X. (1745—54.) p. 274.

⁵ U. o. T. XVII. (1756—62.) p. 80.

Szalay,¹ Conradi,² Horányi,³ Ferenczy⁴ lelkendezéseit kellő értékükre szállítjuk le. Ellenben tekintetbe kell vennünk Mihalovics⁵ és főként Karácsonyi értékelését, aki szerint hírneves szentbeszédet írt és mondott.⁶ Az irodalomtörténet komoly megállapítása jelentkezik Pintér Jenő tollán: a pálos Kollarics Joakim, a jezsuita Molnár János és Szabó István mellett Biró a XVIII. század első szónokai közé tartozik.⁷ A világi papság soraiban nincs hozzáfogható.

Biró nemcsak művelője, de támogatója is volt az irodalomnak és a művészetnek. Rendelkezett ama vonásokkal, amelyek neki horatius-i értelemben a mecénás nevet adhatták. Conradi egyenesen mecénásnak nevezi és felsorolja a történelmi nagy mecénások arcképcsarnokában.⁸ És joggal. Tündökölt benne az irodalom és az írók iránt érzett különleges szeretet és vonzalom.⁹ Különös kedvelője és ápolója a tudományoknak, buzdítója a tudósoknak.¹⁰ Pénzt, időt, ideget lelkesedéssel áldozott a szépért és érzéke is volt hozzá.

Mecénási keze különösen jelentkezik Felsőörs, Sümeg, Zalaegerszeg és leginkább Veszprém képén. Felsőörsre 12.000, magára a sümegi rezidenciára és templomra 160.000 frtnál többet költ. Zalaegerszegen inkább az építkezés mérve jelentős. Bár Veszprém-ben a kinevezési bullában sürgetett jelentősebb építkezés elmaradt; így is ő nyomta rá leginkább mecénási képét a mai várra. Az ő munkáját Koller püspök a palota építésével csak betelőzte. Ehhez is a telket Biró biztosította. Hogy építhessen és szépet alkothas-

¹ Ékes beszédű szónoknak nevezi, akinek „fontos beszédi, megrostált írási, prédikációs voltak.” Drágalatos Halála. i. m. 5, 7, 8. l.

² „Summa in suadendis et commentandis Fidei mysteriis eloquentia . . . fölséges ékes-szólással áldotta meg az Isten, hogy a hitigazságokat értelmezze és meggyőződéssé tegye. Isten szavának ereje lüktetett szavaiban, azért ledöntötte a Libanon cédrusait, a vakmerőket is. A tévedéseket napfényre hozza és meggyengíti őket.” Oratio de Laudibus i. m. p. 2.

³ „Patriae linguae facundia, et prompta ad concionem nobilissimam eloquentia. Főként magyar nyelvű ékesszólása, kiváló szónoki készsége . . .” — Horányi : i. m. I. p. 299.

⁴ „Kitűnő jelességű szónok.” i. m. 57. l.

⁵ I. m. II. 83. l.

⁶ Karácsonyi János : i. m. 349. l.

⁷ Pintér : i. m. I. 227. l.

⁸ Oratio de Laudibus. i. m. p. 24.

⁹ Horányi : i. m. I. p. 299—300.

¹⁰ Ferenczy és Danielik : i. m. I. 57. l.

son, eltünteti a kevésbbé szép régít. Hogy délről teret kaphasson a székesegyháznak és a közelébe kerülő Szentháromság-szobornak, rendezi a várteret. Eltávolítja onnét azokat az épületeket, amelyek ezeknek dísztelenítésére lehetnének. A várkút és a régi rezidencia közt levő Szigethy-házat eltünteti; a Dallos-házat a székesegyház déli oldala mellett kőfalával együtt kisajátítja és leromboltatja.¹ A Csik-házat, amely a gimnázium telkének a déli részén állott és amelyet 1735-től a székesegyház tulajdonában az orgonista lakott, restauráltatja. Az Aranyossy-féle pincét, a káptalan mérőházát² a későbbi Szentháromság-szobor helyén lerombolja; a kanonoki házak borméréseit megszünteti. Biró és káptalana a hétszemélyes táblán megegyeznek, hogy a kanonokok a várban 5 székházat birtokolnak és a hatodik számára telket kapnak. Így épül meg a jelentős Dubniczay-ház Biró erőltetésére.³ A vármegye útján eltiltotta a káptalant attól, hogy a székesegyház és papnevelő közt eleségméről és magtárt építsen.⁴ Vigyázott a vár előkelő jellegére másként is, a vargákat és korcsmákat kiszorította onnan. Földesúri jogon a várban három házat visszavált. Szívesen élt a földesúraságból folyó elővásárlási joggal; keményen kezelte az építési engedélyeket, hogy a vár képét a tervszerűlten építkezésekkel el ne rontsák.

A szabad és rendezett várban Biró maga is építkezett; építelte a két kanonoki és nagypréposti házat.⁵ A vár bástyája mellett felszabadult ref. templomi, iskolai stb. telkeken felépítteti a vármegyeházát.⁶ Felállíttatja a Szentháromság-szobrot.

A tér és a levegő biztosítva. A XVIII. század II. felében átalakul a vár a rezidencia, Dubniczay-ház, a piarista-épületek

¹ Ádám: i. m. 112. l.

² Veszpr. kápt. mag. lvt.: Veszprém — Eccl. 1750.

³ Annales seu Hist. Domus Schol. Piarum Vespri. i. h. I. p. 43, 57.

⁴ Veszpr. kápt. mag. lvt.: Veszprém — Eccl. 1759.

⁵ 1733 táján 3025 frt költségen a Roboz- és Véghely-féle telkeken az első, 1749 után 5150 frt kiadással újjáépítteti a Schneider János varga visszaváltott háza helyén a második földszintes kanonoki házat. Ma mindkettő emeletes. Az előbbi Kránitz püspök, az utóbbit Dr. Simon György prelátus-kanonok lakja. 1741-ben építteti a nagypréposti házat. Kauzli Dezső prelátuskanonok lakása. V. ö. 80, 84. l.

⁶ Thury: A veszprémi ref. egyház tört. i. m.; Veszpr. vm. lvt.: Prot. Comit. Vespri. T. II. (1748—54.) p. 485—86.; T. IV. (1752—55.) p. 231, 236—37.; T. V. (1755—57.) p. 300—01.; T. VII. (1759—62.) p. 619.; Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Vespri. T. XII. (1754—56.) p. 600—01.; V. ö. 258. l.

és vármegyeház épülése révén. A megmaradt értékesebb épületek pedig megcsinosodnak.

Elég utalnunk arra, hogy 87 plébániát létesít és felújít; 201 templom épül és újul az ő idejében. Az építkezések szolgálatába beállítja a hatalmas püspöki erdőket; az egész Dunátúlon járnak a jobbágyok szinte állandóan készenlétben tartott fahordó szekerei. A veszprémi Szentháromság-szoborhoz, a hajmáskéri templomhoz és a sümegi építkezéshez vasat, szegel Regedéből hozat.¹

Ad még idegen egyházmegyékbe is, pl a győri jezsuitáknak szószékre 1480, más adat szerint 2.000 frtot.² Az erdélyi protestánsok ellen folyó küzdelemre 3333 frtot küld.³ Annál inkább az egyházmegyéje területén működő szerzeteseknek. Pl. a vele pereskedő veszprémi piaristáknak is 9.000 frtot küld a kollégium építésére, 1.000 frtot egy alapítványi szentmisére. Az andocsi franciskánusoknak 1759-ben fundust ajándékoz a templom és a kert között. A sümegi franciskánusoknak összesen saját elsorolása szerint 2.622 frtot adott. Ad profán és emberbaráti célokra is bőven. Veszprém vármegyének építésre fundust és még 300 frtot, a sebesült katonáknak 1754-ben 200 pozsonyi mérő gabonát ad, 1756-ban 3.000 frtot küld a katonáknak. Megszoruló magánosokon szívesen segít: Sághy káptalani jegyző özvegyének 100 frtot ad.⁴ A mecénások gavallériájával a káptalan négy tagjának — mint láttuk — kieszközölte a főpapi jelvények kiváltságát és 350 aranyból álló taxát küld kanonokjai helyett 1761-ben. A dézsma árendáját gyakran leszállítja, templomépítésekre átengedi.

Költ az irodalomra is. Foglalkoztatja Magyarországnak szinte mindegyik nyomdáját Pozsonytól Kolozsvárig. Beszédeinek kinyomatása 5.414 frtba kerül. 1757-ben csak Kolozsvárra 3333 frtot küld nyomtatványokért. Papjainak olcsóbb áron adja könyveit.⁵ Egyike az elsőknak hazánkban, aki nyomtatásban küldi szét pásztor-

¹ Veszpr. püsp. lvt.: Gazd. lvt. (1746.) p. 343.

² Napló. 271. l.; Veszpr. püsp. lvt.: Bíró végrendelete.

³ Beke: i. m. III. p. 238.

⁴ Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. XVIII. (1757—62.) p. 292, 481.; T. XV. (1756—57.) p. 401.; T. XIII. (1755—62.) p. 83.

⁵ U. o. T. XVIII. (1758—62.) p. 512.; T. X. (1745—54.) p. 285.; T. XVII. (1756—62.) p. 308.; T. XIII. (1755—62.) p. 121.

leveleit. Horányi kiemeli különleges szeretetét a tudományokkal és az irodalommal foglalkozók iránt. Igen sok könyv csak Bíró segítségével láthatott napvilágot; neve ott van a hálás íróemberek

A GYŐRI JEZSUITA, MA BENCÉS TEMPLOM SZÓSZÉKE.

könyvének címlapján. A veszprémi piaristák drámáikat neki dedikálják; a pálos Rosty Miklós is *De Ritibus et Caeremoniis Judaeorum* c. művét, Leültner József ráckevei esperes, adonyi plébános beszédét

neki ajánlja.¹ Az ajánlás hálából, ragaszkodásból és a további segítség reményéből is történik. De a pártfogolt írók nem „élősdiek.”²

Ő adja ki Rosly művén kívül számos szerző művét.

Halápy Konstantin latin mesegyűjteményét *Apologi morales* címen.³ Kalazanti Szent Józsefről írt verseinek kiadása Bíró költségén csak Halápy halála (1752.) miatt maradt el. Szokolóczy Vencel piarista *Ius canonicum*át (*Tribunal Ecclesiasticum*) 1759-ben;⁴ a híres Desericzky József Ince *De initiis ac maioribus Hungarorum* c. 5 kötetes,⁵ Wigand Márton dömés szerzetes *Tribunal Confessariorum* (1745.),⁶ továbbá Kónya Kristóf *Universae Conclusiones* c. könyvét. Az ő kiadásában jelent meg a *Liber de Poenitentia* is.⁷ Kőszeghy Szaniszló piarista is sokat köszönhet neki.

1761-ben Tapolcsányi György piarista rendfőnök levélileg köszöni meg a piarista szerzők támogatását. Csak Desericzky és Kőszeghy műveiért 2.014 forintot fizet a nyomdának a dézsmából.⁸ Végrendelete szerint csak a felsorolt munkák kiadása 3.365 forintot jelentett neki.⁹ Meg sem említjük azokat az eseteket, amikor 30, 38, 50, 100 aranyat ad ide-oda irodalmi célokra. Különösen P. Kelemenhez, Kolozsvárra mennek sűrűen ilyen küldemények.

Figyelemreméltó az is, hogy nemcsak nyomdaszámlákat fizet a maga és mások műveiért, hanem általános célok is lebegnek szeme előtt. Oláh Miklós és a többi egyháznagy mintájára értékeli a nyomtatást. P. Kelemennek 50 aranyat küld, hogy Erdélyben

¹ Horányi: i. m. p. 299—300.; *Annales seu Hist. i. h.* p. 21, 44.; Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. XI. (1748—56.) p. 65.; T. XVII. (1756—62.) p. 79.; Leüttner: Factum est . . . Buda, Landerer.

² Verax penna Tibi, non parasita canit. Halápy: Apolog. mor. i. m. p. 344.

³ Veszpr. püsp. lvt.: Bíró végrendelete. — Halápy (1698—1752) piarista tanár, majd rendfőnök. Elégiája (*Apologorum moralium libri VI. Elegiarum unicus. Tyrnaviae, 1747.* p. 337—43.) sok értékes életrajzi adatot örökít meg. Bíróéval azonos a vallási felfogása.

⁴ Veszprémi püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. XVII. (1756—62.) p. 214.; u. o. Bíró végrendelete.

⁵ U. o. T. XVII. (1756—62.) p. 63.; u. o. Bíró végrendelete. — Desericzky (Desericus, Dezericzki) József Ince (1702—63.) piarista gimnáziumi tanár, majd igazgató. A váci, majd a győri papnevelő tanára. Rómában a rendi főkormányzó segéde. XIV. Benedek követségbe küldi az oláh fejedelemhez. Nagyképzettségű pap, kiváló szónok, termékeny történetíró. Ő fedezte fel a Vat. levéltárban és adta ki először a Julián barát magyarországi útjáról szóló leírást. Pray-val jelentős tudományos vitát folytatott. (Szinnyey: i. m. II. 806. l.; Kat. Lexikon. Bpest, 1931. I. 413. l.).

⁶ Veszpr. püsp. lvt.: Bíró végrendelete

⁷ U. o.

⁸ U. o. Prot. Epp. Veszpr. T. XIII. (1755—62.) p. 247.; T. XVII. (1756—62.) p. 233.; T. XVIII. (1758—62.) p. 421.

⁹ U. o. Bíró végrendelete.

nyomdát állítsanak; 600 példányban megjelent egyik művéből is 200 példányt erre a célra ajánl fel. A csiksomlói nyomda fenntartására hozzájárulásért bizalommal fordulnak hozzá a franciskánusok.¹ P. Kelemen Antalnak, a kolozsvári jezsuita nyomda igazgatójának leveléből (1755) kitűnik, hogy Biró 300 frtot küldött a kolozsvári nyomdának jó katolikus könyvek kiadására. 1757-ben hasonló célú 1.000 frtot és más nagy támogatást köszön meg P. Kelemen.

A hála nem is hiányzik. P. Kelemen a szobrárt kéri, hogy a nyomdában örök időkre elhelyezhessék.² Tiszteletére színdarabot adnak elő a veszprémi gimnáziumban.³

Amikor anyagi forrásai kiapadtak, tud kérni is a tehetős főrangú világiaktól. Amint igen szívesen ajánl jóindulatba magán embereket, nem restelli a kérést, ha közérdeket mozdíthat vele elő. Épen, mert sokszor jutott abba a helyzetbe, hogy egyellen forintja seim volt;⁴ szükségesnek látta mások bevonását. Elve volt: amit otthon nem találunk, keressük másutt.⁵ Érdeme az is, hogy szóval és példával ránevelte papjait a jó célra való adakozásra és hagyományozásra.

Évi jövedelme az 1756-i pápai breve szerint 20.000 frt. Szemmel látható — állapítja meg —, hogy a kiadás nagyobb, mint a jövedelem. De az volt az elgondolása, hogy Isten a szorgalommal szerzett javakat megsokasítja. Ez vele meg is történt. A művészet pártolására jelentős összeget ad. Templomai közül a csökölyi 13.400, a városlődi 10.000, Karád, Hajmáskér 20 – 20.000, a zalaegerszegi — csak készpénzben — 34.000, a sümegi 66.467 frtjába kerül.⁶ A templomokra összesen 240.263 frt 2 kr-t, a veszprémi Szentháromság-szoborra 8.000, a sümegi palotára 100.000 frtot fizetett ki. A készpénzben kiadott tételek összege életében és halála után 743.494 frt 32 kr.⁷ Mária Terézia korában hihetetlen nagy összeg. Költetni sokan költenek anélkül, hogy használnának vele.

¹ Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. XVII. (1756–62.) p. 56, 3, 215, 18.

² U. o. T. XI. (1748–56.) p. 501.; T. XIII. (1755–62.) p. 121, 90.

³ A veszpr. r. k. főgimn. értesítője 1894/95. Veszprém, 1895. 24. 1.

⁴ Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. XVII. (1756–62.) p. 223.; T. XV. (1756–57.) p. 235.

⁵ Quod domi non est, foris quaerendum. U. o. T. XVI. (1757–58.) p. 503.

⁶ Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. XII. (1754–56.) p. 622.; u. o. Biró végrendelete.

⁷ V. ö. végrendelet.

Biró pénze okosan, komoly célokra ment és művészi értékeket teremtett.

Templomai közül említsük csak a jelentős sümegit, mellette a zalaegerszegit; továbbá a megújított felsőörsit; azonkívül a gyönyörű sümegi rezidenciát, amelyben alig győz gyönyörködni: szépségének és csínjának csodájára járnak az emberek.¹ Megemlíthetjük a veszprémi szép Szentháromság-szobrot, amely a Dunántúlnak legszebb barokk Szentháromsága. Pompásnak mondja ő is; hozzáfogható művésziesség, szépség tekintetében alig van még egy is Magyarországon.²

Időt is áldozott; életét rászentelte alkotásaira. A vádirat bélyegként állapítja meg, hogy szüntelen épít. Odaadta idegeit és nyugalma; lázasan hajszolta kitűzött célját, hogy lelke gyönyörködhessék a szépben, a nagyszerűben. Ezt csak a munka idején érezte. A mű teljessége után szinte sosem örülhetett. Amiben századok gyönyörködtek, neki múló öröm, vérező tövis volt perben, ellenségeskedésben és emésztődésben. Példának elég a nagypréposti épület. Egész életre elég háborúságot szült a püspök és káptalan között.

De a nobilis gesztus sem hiányzott a mecénásból. Amikor a kővágóörsi (Zala vm.) kat. templomot püspöksége kezdetén több község protestáns lakossága a Kornyi-tó mellett megvívott szekérharcban elfoglalja: fogja magát és a hagyomány szerint a Balaton felől új templomot építtet a régi elé, amelyet az egészen elföd. Tudta a sebet eltakarni is.

Amíg Migazzi, Esterházy, Zichy Ferenc, Szily inkább székvárosuk nagyságán dolgoztak, Bíró az egyházmegye kiépítésén fáradozott. Igaz, Sümegben, amelyet székhelyének tekintett, ő is nagyszabású építkezéseket végzett, de itt is kiütözik a néppasztoráció kiépítésének szándéka a plébánia és a plébániatemplom építésével. Künn az egyházmegyében pedig ez a szándék nyilvánvaló. Az idő őt igazolja. Némely egyházmegyében a legkiépítettebb székváros és a hiányos egyházmegye ma, a XX. században szo-

¹ Napló. 274. l.

² U. o. 230. l.

morú hitéleti kereket jelent. De ha a székvárosnak legalább szemináriuma van csak és az egyházmegye sűrűn megrakott új templomokkal, plébániákkal: ez a püspökség szerencsésnek mondható.

Ő teremti meg a vármegyei levéltárat egy püspökvári szoba ingyenes átengedésével,¹ továbbá a püspöki levéltárat és könyvtárat.

Biró előtt — mondhatjuk — nem volt levéltára az egyházmegyének. Ő vette meg alapját és pedig igazán kiadósan. P. Nedeczky László, a Rubrorum regense abban a hitben, hogy az intézetnek a budai prépostsághoz való jogát tartalmazó okiratok itt vannak, kéri azokat Birótól. Bíró válasza szerint püspöksége kezdetén híre-hamva, emlékezete sem volt a levéltárnak. Egyetlen levéltári adata sem akadt, amellyel püspöki jogait védhette vagy visszaszerezhetné volna. Lankadatlanul, nagy utánjárással ő szedte össze azokat különböző hites helyekről és helyezte el a felállított püspöki levéltárban.²

A püspöki könyvtár körül hasonló a szerepe. Ami előtte volt, az elpusztult. A korábbi vándor püspökök könyvtárra nem gondolhattak. De általában Bíró korában is hiányoztak a könyvtárak. Mária Terézia utasítja a főpapokat, hogy könyvtáruk legyen. Bíró utasítás nélkül is legelül jár. Pannonhalma is csak 1768-ban fejlesztli könyvtárát rohamosabban.³

Amikor Bíró a királynőt 1756-ban arra kéri, hogy 3 évig a plébánosi pénztárhoz való hozzájárulását engedje a templomok építésére, a többi közt azt is írja, hogy az asztalán takarékoskodott, csakhogy a püspöki könyvtár számára berendezésről gondoskodhassék.⁴ A kancellárhoz intézett levelében már a következő évben boldogan sorolja fel alkotásait, köztük a sümegi kápolnát és könyvtárat, amelyet rendkívül elegáns márvány díszít és érté-

¹ O. L.: Litt. Cons. 1756. nr. 246.

² „Fateor sincere sub initium statim Eppatus mei nulla prorsus fuit Archivi Eppalis memoria, prout nec quidem unicum Litterale instrumentum ad defendenda et recuperanda Jura Eppalia deserviens invenire potui, quae vero iam industria et assidua sollicitudine mea ex variis authenticis Locis collecta, et in Archivum Eppale reposita sunt, Bona et Iura Eppalia solum et non alia respiciunt.” Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. XII. (1754—56.) p. 25, 31: Bíró levele (1754. nov. 20.) P. Nedeczky-hez.

³ A pannonhalmi Szt. Benedek-rend története. i. m. V. k.

⁴ „Detraxi Clementissima Domina! de mensa, ut Episcopatum libraria supellectile improvisum providerem.” Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. XV. (1756—57.) p. 321.

kes festmények ékesítik. Ő maga szerelte fel a legválogatottabb könyvekkel.¹

Biró állítását mindenben megerősíti egyrészt P. Egyed piarista, veszprémi szemináriumi tanár levele, amelyben hittudományi könyveket kér Birótól az ő gyönyörű, talán egész Magyarországon legnagyobb, legelőkelőbb könyvtárából;² másrészt Birónak könyvtárjegyzéke. Ez mindjárt a címlapon Biró tollával hangsúlyozza, hogy alapítója ritka igyekezettel és szorgalommal gyűjlötte a könyveket és a majdani olvasóknak gyönyörűséget kíván a ritka szellemi élvezethez.³

A ma szépen rendezett és kb. 23.000 kötetes püspöki könyvtárból a 607 legelsőt Biró vásárolta. Ez a rész a következő besorolást kapta Birótól: biblikus mű 78, szónoklati két csoportban 66, egyházjogi, jogi, hittudományi, erkölcstani, politikai 101, magyar történelmi 19, egyháztörténelmi 38, libri Haeretici, — közlük Luther kiskátéja — 8, a püspök sajátkezűleg leírt bölcséleti és hittudományi tankönyvei 18 drb. Biró István könyvei címen szerepel 117, a ceremoniarisnál van 32 drb.

Külön szerződötett könyvkötője is volt Birónak, aki a saját könyvein túl az általa támogatott írók műveit is bekötötte.⁴

Biró érdemét mégis másban látjuk a művészettörténet terén: a XVIII. század második felének stílusvezérét, Maulbertschet (1724—96) voltaképp Biró adta hazánknak.⁵ Maulbertsch nyomában jött aztán a nyugati festők egész raja Dunántúlra. Gróf Ester-

¹ „...ac in contiguitae eiusdem similis elegantiae et pretiositatis Bibliotheca variis et exquisitis libris omnibus per me comparatis reserta.” U. o. T. XVI. (1757—58.) 403. : Biró levele (Sümeg, 1757. nov. 1.) a kancellárhoz ; u. o. T. XV. (1756—57) p. 235.

² „Ex pulcherrima sua et per Ungaricam facile celeberrima, ac Principe Bibliotheca.” U. o. T. VII. (1751—53.) p. 241. : P. Egyed levele (1751. szept. 16.) Biróhoz.

³ Rariori industria exquisivi. Stomacho delicato comedes (Elenchus).

⁴ Veszpr. püsp. lev. : Gazd. lvt. Dominale (1761) p. 421.

⁵ Anton Franz Maulbertsch (Maulpertsch) szül. 1724-ben Langenargenben a bodeni tó mellett. Meghalt 1796-ban Bécsben. 1741-ben látogatja a bécsi művészeti akadémiát, amelynek 1760-ban tagja lesz. Bécsből teszi meg útjait, amelyek a festőművészet mindmegannyi diadalútjai. Prága, Obrovitz, Fischnovitz, Znaim, Nikolsburg, Kremsier, Klosterbruck, Brünn, Innsbruck, Drezda, aztán Magyarország (Nagler : N. A. Künstlerlexikon. München, 1839. VIII. S. 466—67.). A freskó az igazi mezeje, de vannak oltárképei, történelmi képei is. Tiepolo és Seb. Ricci hatása alatt áll (Senbert : Allg. Künstlerlexikon. Frankfurt, 1882. II. S. 537.).

házi Károly művészi érzékben ép az olasz föld hatása alatt nagyobb lehetett nála, de Biróhoz fűződik a Dunántúl művészeti kivirágzásának dicsősége. Ezt eredményezte Maulbersch hite, áhitata, csodával határos gyorsasága, termékenysége, ereje, dús fantáziája, utólérhetetlen színgazdagsága, egyéni művészete. Négy-öt éves művészi multja van osztrák földön, amikor 1757—58 években Biró vele és ismeretlen segédeivel készítetteti az új sümegi plébániatemplom freskóit. Ez az egységes freskósorozat az üdvösség történetét vázolja az ősatyák vágyakozásától, a bellehemi két Jézuskától — ugyanazon az oltáron egyik a jászolban, a másik a pásztorok ölelő karján — a körülmélt, a Három-királyoktól imádott, felfeszített, fellámadott Jézustól a diadalmasan égbe emelkedő Krisztusig. Oly magasságot ér el a festő, amit a további fejlődés négy évtizedében felülmulni már alig, legfeljebb elérni tudott az ihlet ritka szerencsés pillanataiban is.

Ezután kapnak utána Pesten, majd (1763) az Erdődyek (Bogyiszló), Féltorony (1765), a székesfehérvári kármeliták (1767—69), Komárom, Martonvásár, Vác (1774), gr. Esterházy Károly (Pápa) és gróf Zichy Ferenc (Győr) 1781—83, aztán (1792—93) Pozsony (prímási kápolna), gr. Esterházy Károly (Eger), Kalocsa, és győri ismeretsége révén Szily János (Szombathely). Így teszi meg Sümegről diadalmas útját a Dunántúlon, az ország egyéb részeiben le Konstantinápolyig. Méltó és igazságos, hogy a kor művészetének méltói ne hallgassanak Biró püspökről sem.

Dr. Kapossy csodálkozik azon, hogy ép a csallóközi kisnemes és nem a külföldön iskolázott gáláns főpapok egyike lett Maulbertsch első magyar mecénása.¹ Mi a megelőző levelezés híján is feltesszük, hogy nem pusztá véletlennel állunk szemben. Biró szomjúhozta a hírnevet; Bécsben számtalanszor megfordult. Ez a két körülmény megértet egyet-mást. Hogy Biró tudatosan kereste a művészt, látszik abból is, hogy Esterházy Imre prímás búcsúztatójában külön figyelmet szentel az ő művészeti érdemeinek, amikor a pozsonyi Szt. Mártonról nevezett öreg templomból a szent igen ritka „márványozott képét és drága szép oltárját“ említi.²

¹ Dr. Kapossy János: Maulbertsch sümegi freskóműve. Arch. Ért. XLIV. 180. 1.

² Biró: Esther i. m. 22. 1.

Hogy befolyt-e a művész vázlatterveibe, erre nincs adatunk. Nincs szerződés, levelezés, legalább is az utókor nem őrizte meg. A kóruson levő freskó, az önarckép és Biró alakja az első sümegi plébánossal és a hihetőleg akkori környékbeli magyar urakkal feltételezi Biró közreműködését. Szinte lehetetlen, hogy Biró beérte volna a templom minden pontján bőségesen előjövő chronostichonokkal. Biró 1756—58 közt szinte állandóan Sümegen tartózkodott. Teljesen negatív, csak néző szerepet nem tudunk Birónak juttatni, hiszen egyéniségét ismerjük.

Ha Maulbertsch Sümegen nem is kapott volna a későbbiekhez hasonló főúri instrukciót, ami klasszikusabb keretek közé szorította: de a barokk világfelfogás közelhozta a két egyéniséget. Annyival inkább, mivel Biró — ellentétben Esterházyval — tudott meleg lenni; nemcsak a Maulbertsch-ekkel, de apróbb emberekhez is. Kedvesen veszi még azt is, hogy a márványozók „magukat hozzá Sümegre megalázzák“ megbeszélésre.¹ Ez egyben arra is némi bizonyíték, hogy nem pusztán tétlen szemlélője és fedezője volt az építésnek. — Biró építőmestereiből párat ismerünk. A legérdemesebb közöttük Tietharth József, magyarosan Kőmíves József. Biró vele építteti a kanonoki (1733), nagypréposti (1741) házat, tervezi a régi megyeházat és a régi piarista épületeket, résztvesz a székesegyház restaurálásában. Erős valószínűség szerint ő építi a zalaegerszegi plébániatemplomot. Meghalt 1759-ben. Emlegetik a neves Fellner Jakabot is Biró építkezéseivel, főként a sümegi rezidenciával kapcsolatban; de ehhez elegendő adatunk nincs. A rezidencia homlokzata azonban semmiesetre sem kőművesmesteri munka.

Biró mint író és szónok korában nem jelentéktelen; mint mecénás valóban kiemelkedik.

¹ Veszpr. püsp. lvt. : Tizedgabonakimutatás (1746.) p. 220—21. : Biró levele (Veszprém, 1748. márc. 31.) Kovács János mérnökhöz,

Biró alakja a történelemben és irodalomban.

Beke Kristóf egy századdal Biró halála után azt állapítja meg, hogy Biró korában az övénél aligha volt rosszabb hangzású név bizonyos körökben.¹ A helyzet továbbra is ugyanez maradt. Birót szidni — írja még az epés kritikus utód, br. Hornig is — a magyar történetírás egyik irányzatának hagyományához tartozik.² Kétségtelen, hogy voltak hibái; de ezeket itt-ott nagyítják, kiszínezik; kétségtelen értékeit pedig elhallgatják. Emlékével szemben érvényesült történelemben, irodalomban a mostohaság, némaság.

Egyik legterjedelmesebb hazai történelmi művünk egy és negyed oldalt szentel neki; ezt is csak az Enchiridionnak.³ A többi, mint pl. Horváth Mihály is, mellőzi, meg sem említi; vagy egy-két sorban intézi el.

Az irodalom Kónyi versfaragónkkal, Bornemissza Péter protestáns, Balásfy és Sámbar katolikus hitvitázókkal általában inkább foglalkozik, mint Biróval és kiterjedt működésével. Ferenczi Zoltán A magyar irodalom történetében meg sem említi. A két Ballagi is csak az Enchiridionról tud.

Pintér Jenő is, akinél Biró kellő beállítása egyébként nem hiányzik, a szónoknak szentel fél sort az apróbetűs részben. Ozorai Imrének 12 sort juttal.⁴ Beöthy Zsolt nem egészen egy sorban ír róla; a képes irodalomtörténetben pedig meg sem említi.⁵ Ugyanakkor „nem teremlő szellemű” közepes egyének 12 oldalt kapnak. Geleji

¹ Beke: Biró Márton. i. m. 172. l.

² Napló. 155. l.

³ Szilágyi: i. m. VIII. 334—35. l.

⁴ Pintér: i. m. II. 227. l.

⁵ Beöthy Zsolt: A magyar nemzeti irodalom történeti ismertetése. Bpest, 1880. I. 72. l. — U. a. A magyar irodalom története. Bpest, 1896. I. 306. l. — Beöthy, aki ismerte a történelem Biró Mártonát, ezen a néven egy ostoba figuráról írt regényt.

Katona István (1589—1649) négyoldalas méltatáshoz jut a Magyar Grammatikátska révén, amely a helyesírást az etimológiára építi, de túlzott következetességgel; továbbá a csak részben tőle származó és nem is nagyon eredeti Öreg Graduál révén, amely a reformátusoknál sem nyert tetszést.¹ Képzelt és Erdélyben súlyos ember. Viszont tagadhatatlan, hogy Bíró is jelent valamit a XVIII. században közéleti, énekszerző, irodalmi, irodalompártoló, szónoklati, építő, szervező tevékenységével, zágrábi harcaival, továbbá Révai Miklósról és így kora irodalmára gyakorolt hatásával. Ha pedig Bíró hibáit nézzük, nem kisebbek Geleji Katona hibái sem.² Több kedvezőtlen Biróról erőlködve sem lehetne mondani, de jót legalább annyit. Mindkettőnek vannak hibái, érdemei, mindkettő rányomta a képét korára. Katonával foglalkoznak; Bíróra szót sem igen veszleteznek. — Az irányzatok felekezeti művek azonban foglalkoznak vele; de inkább csak az Enchiridiont említik, azt is túlzással és spártai rövidséggel: „Az Enchiridion Európaszerte megbotránkozást keltett.”³ Mindössze ebben az egy mondatban örököltik meg a XVIII. század Bíró Mártonának egész életét és működését. Thury pedig „az erőszakoskodásairól híressé lett”

¹ Pintér: i. m. II. 226. l. — A Batthyány-codexből, illetőleg az ebből merítő prot. graduálból 89 éneket vett át. Dr. Bartha József: A m. kat. énekköltészet a XVIII. századig. Kat. Szemle. 1901. 805—06. l.

² Az ellenvéleményüket részint szóvitákban és könyvekben, részint hatalmi úton elnyomta s ebben szinte vak türelmetlenséget tanúsított. A zsidóoktól és katolikusoktól számos egyházat elhódított. Célja érdekében az erőszakos eszközöktől sem riadt vissza s a lelkiismereti szabadság elnyomásától sem irtózott. Prédikációi nem szívemelő szentbeszéd, hanem sívár polémia szinte kopogó sarkú stílusban. A nyelv bő és áradó, olykor drasztikus, kissé cikornyás (Beöthy: A magyar irodalom története. i. m. I. 307. l.) — Hangja a mocnást nem tűrő iskolamesteré. Pintér Katonát mint fanatikus, erőszakos embert jellemzi, aki, ahol csak tehette, gúnyolva, csipkedve kellemetlenkedett és sok keserűséget szerzett a katolikusoknak és görögkeletieknek; sőt ellentmondást nem tűrve üldözte az episzkopális rendszerrel szemben kelletlenkedő reformátusokat is. Türelmetlensége összetörte az ellentmondókat. Győzött a másvallásúak átkai között. Ugyanő sajnálattal állapítja meg felekezeti vad türelmetlenségét, kegyetlenségét, mesterkedéseit, amelyekkel a szombatosokat haláláig gyötörte (Pintér: i. m. II. 227. l.). — Imre Sándor is úgy ír róla, mint aki erejének nagy részét a lelkiismereti szabadság korlátozásában emésztette fel. Kétségkívül része van — úgy mond — a zsidók agyonkövezésében (1638). A könyvek terén mocnást nem tűrő cenzúrát teremtett. Egyetlen érdeméül azt hozza fel, hogy nem irtotta ki a katolikus művészeti értékeket (Imre Sándor: Geleji Katona István mint nyelvész. Értekezések a nyelv- és széptudományi osztály köréből. Pest, 1867. 5. l.).

³ A protestantizmus Magyarországon. Bpest, Bethlen Gábor — Szövetség kiadása. 1928. 66. l.

Biró Márton „dühöngései“-ről, „örjöngésig vitt kegyetlenkedéseiről“ ír a zánkai ref. templomnak 1755-ben történt elfoglalása, helyesebben visszafoglalása kapcsán.¹ Zsilinszky párhuzamot von a XVIII. század két világa közt és így ír: „A római katolikus egyház volt a mesebeli, kedves, becézgetett királykisasszony, aki selyemben, bársonyban járt, aranytálról evett, kristálypalotában lakott, a protestantizmus meg a lenézett, rongyos, éheztetett, ütött-vert hamupipőke.“ Ennek a párhuzamnak központjába állítja be Birót, mint aki „valóságos üldöző réme volt a prédikátoroknak.“² Eötvös Károly, aki nem tudományos módon és rendszerrel ír, hanem regényírók módjára, de író-művészetével az elbeszélte eseményeket valószínűsíteni tudja, balatoni, bakonyi utazásaival közvéleményt alakított. Ő írja Biróról, hogy „még némi irodalmi neve is van. De erős nagy úr volt, hatalmaskodó indulattal. Származása és egyénisége tiszta magyar, vallása buzgó, lelkes római, de politikája kutyahitű német. Így tetszett a magyarírtó kegyes királyasszonynak.“³ Van benne némi igazság, amit úri hatalmaskodásáról, vallássosságáról, eredetéről mond; de — mint láttuk — a kutyahitű német nevet politikájában sem érdemli. Eötvösnél azonban ezen nem kell csodálkoznunk. Szent Istvánt, Zrínyit, a szigetvári hőst, továbbá Dobót és gr. Esterházy Károlyt is elfogultan nézi és így is ír róluk.⁴ Ellenben Gyulaffy Lászlóról megtudjuk tőle, hogy Hunyadi Jánosnál is nagyobb hős, sőt a legragyogóbb hőse „a keresztyén világnak és a magyar nemzetnek a keresztes háboruktól fogva.“⁵ Mi tudjuk, hogy ellenséges várak helyett három egyházi birtok elfoglalását végezte el. Ahol általában úgy kezelik Szent Istvántól kezdve a magyar katolicizmust, mint Eötvös, ott Biró jobb sorsot nem várhat.

Meg kell azonban állapítanunk, Birót az egyházi irodalom is szinte elfelejtette. Veresmarti Mihálynak (1572—1645) és más, nála is kisebb egyéniségeknek tekintélyes emléket állítottak; Biró nem jutott el idáig. Róka, Beke és mások röviden végeznek vele. Átve-

¹ Thury Etele : A zánkai ev. ref. egyház rövid története. Prot. Egyh. és Isk. Lap. Bpest, 1885. 952. l

² Zsilinszky : i. m. 443. l.

³ Eötvös Károly : A Bakony. i. m. I. 4, 151. l.

⁴ Eötvös : i. m. I. 16, 217, 295. l.

⁵ U. o. 16. l.

szik egymás adatait és így a hibás adatok nem találhatnak kiigazítóra. Papi asztaloknál meg-megelevenítik élete valamely érdekes mozzanatát; az élő hagyomány Biró Mártona sok tekintetben vonzóbb és igazibb, mint a történetírásé.

Biró alakja körül Bekéig, az Ifjusági Plutarchig (1859), majd br. Hornig Naplójáig (1903) alig történik valami. Br. Hornig is ejt rajta egy-egy tűszúrást csípős megjegyzéseivel.¹ Sokszor azt sem látjuk tisztán, Biró vagy Hornig beszél-e. De kemény pallossal sujt le mégis a Biró emléket támadókra. Kitaratása, terjedelmes munkássága előtt elismeréssel áll meg. Azért fog tollat, hogy „egy kétségtelenül nagyeszű s merész törekvésű előd történelmi képének kellő világításba helyezéséhez némileg hozzájáruljon.”²

A veszprémi, bécsi, pozsonyi, budapesti és római levéltárak adatait nem nagyon keresték. Az egyik oldalon beérték a régi írók bizonytalan lelkendezéseivel, a másik oldalon Biró alakjáról az egykorú ellenszenvet lehántani nem engedték, hagyták azokat a levéltári adatokat, amelyek lehetővé tették volna, hogy a felőle elterjedt felfogást módosítsák.

De van független ítélet is — benn is, künn is. Szekfű már jóval többet és alaposabban foglalkozik vele, mint a XVIII. századról író elődei. Idézi pár munkáját, meglátja benne a barokk szónokot, a polemikust.³ Szekfűt megelőzően Marczali az egyellen, aki már egyéni ítéletet mond Biróról. Bár nem rokonszenvesnek, hanem túlbuzgónak tartja,⁴ mégis csodálni meri: „Ez a kemény energikus, magyaros ember nem ismer megalkuvást.”⁵

Érdekes, hogy Biró külföldi képe kialakultabb. Említhetnők Wurzbach felfogását.⁶ Wolf szerint gr. Zichy Ferenczel ő a kat. akció legkiemelkedőbb vezére.⁷ Hurter legjelentősebb művében, amelyet nagy elismeréssel fogadtak és méltaltak kat. és nem-kat. szakkörökben egyaránt, Birót úgy szerepelteti, mint aki kitűnően

¹ Napló. 91, 131, 136. l.

² Napló. 155. l.

³ V. ö. Hóman—Szekfű: i. m. VI. 133—34, 158, 298—99, 310, 471—72. l.

⁴ Marczali: i. m. IX. 607. l.

⁵ Szilágyi: i. m. VIII. 334. l.

⁶ Wurzbach: i. m. I. S. 408—09.

⁷ Dr. A. Wolf: Österreich unter M. Theresia. Wien, 1855. S. 408.

szónokolt hazája nyelvén; ékesszólásáról és az Isten dicsőségének terjesztéséről volt nevezetes. Művei közül az Enchiridiont említi.¹

A történetírásnak és irodalomnak Pray, Katona, Marczali, Szekfű, Wolf, Hurter felfogásához kell valamelyest közelítenie, mivel ezt a felfogást támogatja a hatalmas levéllári anyag is.

¹ „Claruit facundia in patria lingua, prompta ad concionandum eloquentia et impenso divinae gloriae propagandae studio.” F. Hurter: *Nomenclator Literarius Theologiae Cath. Oeniponte*, 1879—81. II. p. 1267.

XXIV.

Biró és Pázmány.

Az ötnegyedszázéves távolság, az összehasonlítás kétségtelen kimenetele nem lehet akadálya annak, hogy Bíró és Pázmány között párhuzamot vonjunk.

A katolikus restaurációnak kezdete Oláh és Forgách; delelője Pázmány, aki siralmas állapotból, a végveszélyből menti meg a magyar katolicizmust.¹ Folytatója, részlet- és gyökérmunkása Bíró.

Korában már visszavonulóban van győzelmével a katolicizmus. Ennek a visszavonuló katolicizmusnak, amelynek nem ereje, harci kedve fogyatkozott meg, hanem az állami abszolutizmus, az aufklárizmus parancsol neki hallgatást, helyesebben céltudatos másírányú erőgyűjtést: dacos öreg Toldija az a Bíró, aki akkor is harcol, amikor mások már elpihentették fegyvereiket.

A párhuzamból kihagyunk több hasonlóságot: mindkettő református gyökérzetű; jezsuita nevelés; nemesi eredetű; a nemesiségre, az előjogokra sokat adnak;² állásukra épügy;³ jogaikból nem engednek;⁴ Trient életté válik bennük és általuk; a szószék, sajtó és iskola a fegyverük. Csak egy-két rokonvonásukra szorítkozunk, mint amelyek jellemük összetevői.

Mindkettő királyhű, dinasztiahű, amint ez a katolikus egyházban hagyományos volt. Dinasztiahűségük mégis más; hiszen más a Ferdinándok korában a trónkérdés, amikor Pázmány az 1618—19-i országgyűlésen még a szabadválasztás gondolata ellen harcol egész a népszerűtlenségig; más a pozsonyi országgyűlés után, amikor a szabadválasztás már nem is kísért. Pázmány a Habsbur-

¹ Fraknói: Pázmány Péter és kora. i. m. II. 46, 255—56. l.

² Fraknói: i. m. I. 219; II. 34. l.

³ U. o. II. 34. l.

⁴ U. o. I. 223, 479. l.

gok érdekeiért kész feláldozni nemcsak bíborát, de életét is — úgy írja Barberini bíborosnak. A Habsburgok megsegítéséért, amelyben ő nemzete megsegítését látta, Rómába megy, nehéz helyzetbe juttatja magát VIII. Orbán előtt, amikor a francia irányzattal szemben a Habsburgok mellett érvel és kevesli a segítséget, kifakad a franciák támogatása miatt.¹ Pázmány hosszú időre felbonthatatlan frigyét létesít a dinasztia és az egyház között;² ezt a kapcsolatot Biró is felbonthatatlannak tekinti. Aligha gondolt arra, hogy a *pragmatica sanctio* valamikor jogi és politikai tusák ütközőjébe is kerülhet.

De ezek a dinasztikusok, akik a 70-es évek baloldali politikusaitól annyi gáncsot kaptak egyenként és összesen, igazi karakán magyarok. Pázmány írta Thurzó György nádornak, de Biróra is áll: „Én is szinte oly magyarnak tartom magamat, mint bárki más.”³ Pázmány harcol az udvari és a kir. kamarával, sőt magával az udvarral. Szorgalmazza az országgyűlést, a királynak az országba jövetelét, a nemzeti követelmények teljesítését. Híve Erdély önállóságának.⁴ Biró írói működése nem a szabadságharc viharában zajlik le, mint Pázmányé; magyar lelkületének sok tekintetben mások is a megnyilatkozásai. De magyarsága rokon Pázmányéval; szerelme a magyar nyelv, a magyar beszéd. Pázmány csak nemzeti téren küzd Béccsel, Biró Bécs fordulása után vallási okokból kerül szembe; de ekkor is nemzeti érdekek szolgálatát látja küzdelmeiben.

Pázmánynak és Birónak egy volt a felfogása a katolicizmusról.

Áll Biróra is az, amit Fraknói Pázmányról ír: „Áthatotta az a meggyőződés, hogy az egyén üdvöt, a társadalom jólétét, a haza fellámadást csak a katolikus egyházban találhat.”⁵ Pázmánynak az a hite, hogy Isten csak a kat. egyházba visszatért nemzetet szabadítja ki nyomorúságából. Ebből a kiindulásból következik a felekezetekről vallott felfogása: ha az ország törvényei megen-

¹ Fraknói: i. m. III. 64. l.

² Hóman—Szekfű: i. m. V. 285. l.

³ Fraknói: i. m. I. 219. l.

⁴ Végredeletében legszebb lovát királyának, Ujváron és Palánkon található minden gabonáját, borát a magyar vég helyekre hagyja (Fraknói: i. m. II. 349. ; III. 293. l.).

⁵ Fraknói: i. m. III. 301. l.

gednék és hatalmában állana, az ország összes protestáns lelkészeit eltávolítaná. Tűrni nem lehet — úgymond —, hogy a kassai székesegyház, amelyet a katolikus királyok építettek, századokon át katolikusok használtak, a zavarok közt elbirtokló protestánsok kezén maradjon.¹ Hajlíthatatlan következetesség vezet; közeledés és alku nincs.

Biró tehát Forgáchon kívül talált példát Pázmányban is. Szenvedély lobogott bennük. Mégis Biró kifejezései enyhébbek, kevésbé sujtók; de tettei épp oly kemények.

Az egyházépítő munka terén látszatra eltérő úton indulnak. Pázmány a zsinatokra,² Biró a látogatásokra fordít nagyobb gondot. Biró nem tart zsinatot; ellenben a látogatást személyesen végzi a legnagyobb odaadással.³ Pázmány rábízta a főesperesekre.⁴ De mindkettő ahhoz nyúlt, ami korukban a legszükségesebb volt.

Hatalmas szervező munkájuk önzetlenül, az egyház érdekében történik. Pázmány egyszerre négy püspökséget akar az esztergomi érsekségből kihasítani. Indoka: „Ha az anyagiakban némi hátránya lenne, ezt bőven kárpótolnák az erkölcsi előnyök.”⁵ Biró előre látta, hogy egyházmegyéjét megosztják. Már III. Károly alatt ki is szemelték a felállítandó szombathelyi egyházmegye püspökét.⁶ Tudnia kellett azt is, hogy Zala északi részét más egyházmegyének gondolja; a Murán innen elterülő plébániákat más egyházmegyének foglalja el; idegen egyházmegyéért viseli a királyi megintéseket. Az északi Zalában pedig a székhelyt, Zalaegerszeget előkelően ellátja intézményekkel, hogy negyedszázad múltán új egyházmegye jelentős hitéleti gócpontja lehessen. Pedig adhatta volna mindezt legalább 4—5 más jelentős helyre.

Ritka vonás még nagyjainknál is, hogy asztalukon vonják meg azt, amit pazarul a közre adnak. Pázmány a spanyol király-

¹ Fraknói: i. m. I. 384, 454. l.

² Fraknói: i. m. III. 115. l.; Beöthy Zsolt: A magyar nemzeti irodalom történeti ismertetése. i. m. I. 148. l.

³ „Dioecesis meae Visitationem in Persona explevi.” Napló. 334. l.

⁴ Fraknói: i. m. II. 253. l.

⁵ Fraknói: i. m. II. 314. l.

⁶ Dr. Géfin: i. m. I. 20. l.

hoz;¹ Biró a dunántúli urakhoz fordul szorultában segítségért, amelyet a közre fordítanak.

A magyar jogokat, egyházi jellegzetességeket igyekeznek fenn tartani. Kérlelhetetlen harcosai az egységnek a hit és erkölcs terén; de nem engednek a magyar katolicizmus évszázados kiváltságai-ból, amelyek ma — fájó bizony — egymásután elhalványulnak, megszűnnek.²

Amint Biró területekért kerül küzdelembe Zágrábbal, Pázmány a magyar egyház jogait őrzi vele szemben.³ Egyaránt nagyértékű magyar nemzeti szempontból a Zágráb ellen folytatott harcuk. Pázmányban és Biróban a katolikum és a magyarság teljesen egybeforrt.

Mint a kemény és egyben hozzáférhetetlen egyének körül, egyszerre csap fel körülöttük az ellenszenv és szeretet. Mint az epikai hősnél, körülöttük folyik a támadás és védelem harci sodra. Így volt életükben és haláluk után. Alvinczi az öt szép levélre felgerjedve fegyveres bosszút sürget;⁴ az Enchiridion kül- és belföldi bonyodalmai is hasonló levegőt teremtenek.

Egyaránt kijutott nekik a mostohaságból és a vádakból. Biró sem feketébb, mint Pázmány az Alvinczinek tulajdonított Querelában: erőszakos, álnok, törvényszegő, a magyar szabadság ellensége, aki mint érsek megfélemezte a haza iránt tartozó kötelességéről. A haza rossz polgára, aki az ország enyészetét elősegítette. Száműzik és megfosztják az érseki címtől. A katolicizmus szélsőséges képviselőjének nevezik;⁵ Payr Sándor állandóan mint

¹ Fraknoi: i. m. II. 51. l.

² Pázmány a római misekönyvet és breviáriumot azzal a feltétellel fogadja el Magyarország számára, ha a magyar szentek miséi, officiumai a régi módon végezhetők. Nagyon rossz néven vette, hogy a pozsonyi kat. németek nem tisztelték a magyar szenteket és ünnepeiket nem ülték meg. Az elpusztult kolostorok örökösének — az egykori szerzetes — a világi papságot tartja, hogy az idegen szerzeteseket az országtól távoltartsa. Az apostoli király jogait meglepő elszántsággal védi, II. Ulászló törvényére hivatkozik, amely vízbedobással fenyegeti azt, aki mástól, mint az apostoli királytól egyházi javakat elfogad. Őrizte a c. püspökök jogait (Fraknoi: i. m. I. 111. l.; III. 192, 195, 265. l.). — Biró adja a magyar katolikus hitéletnek két évszázadra két szép jellegzetességét: a Szentháromság-tiszteletet és az Újholdvasárnap mélyebb kiaknázását. A magyar szentek tiszteletét is felvirágoztatja.

³ Fraknoi: i. m. III. 115. l.

⁴ Beöthy: A magyar nemzeti irodalom történeti ismertetése. i. m. I. 268 l.

⁵ Fraknoi: i. m. I. 515, 554. l.

hirhedt jezsuitát emlegeti.¹ Fukarok vele szemben. Páratlan nyelvét Erdélyi „valami betyáros“-nak nevezi.² Beöthy 14 oldalt szentel neki, hiába szinte egyedülálló üstököse századokra a magyar égboltnak. Adományai egymillió frtra rúgnak. Egyetemet alapított, a magyar könyvnyelv megteremtője (Toldy); az egyházi szónoklat mintája ma is.³ Szenczi Molnárnak, aki „nem volt teremő szellem“, 12 oldalas méltatást juttat.⁴ Mindezeket elmondottuk annak érzékeltetésére, hogy Biró történelmi, irodalmi kezelése nem okvetlen Biró értéktelenségét mutatja. Pázmány emlékével oszlozik.

Mindegyik a katolikus megújulás munkájában teszi nagygyá a nevét. A Dunántúlon kiegészítői egymásnak. Biró folytatja Pázmány munkáját. Pázmány megingatja a protestantizmust oszlopaiban, a főurakban, a törvényhozásban megváltoztatja a hatalmi állásokat. Biró künn, a falvak világába nyúl bele. Búzgalommal, földesúri joggal, perekkel teszi jelentősen katolikus arculatúvá a régi Pannoniát. De általában azt a munkát is, amelyet a bíboros az egész királyi Magyarországon és különösen a Felvidéken végzett, a Dunántúlon Biró végezte. Mint plébános, prépost, helynök, püspök harminc év alatt eldöntötte az egész Dunántúl jövőjét. A Dunántúl 13 vármegyéjéből a központon elhelyezkedő saját öt vármegyéjét katolikusabbá teszi, ezzel a Dunántúlt és az országot is katolikus jellegűvé segíti tenni. Jelentős körmeneteivel az önérzetet, bátorságot fokozza. Ezért Birót egyházmegyéje papsága Veszprém és Dunántúl Pázmányának tekintí. Ezzel Biró igazolja a római hivatalos véleményyt: apostoli lelkű és éber pásztor, aki — ha valaki Magyarországon — alkalmas a katolikus ellenállás visszahódító küzdelmeinek vezetésére.⁵

¹ Payr Sándor: A dunántúli ev. egyházkerület története. Sopron, 1924. I. 708 l.

² Erdélyi János: Magyar közmondások. 147. l.

³ Beöthy Zsolt: A magyar nemz. irod. történeti ism. i. m. I. 274, 276. l.; Fraknói: i. m. III. 277. l.

⁴ Beöthy: i. m. I. 306. l.

⁵ Vat. lvt.: Nunz. Germ. 616.

Biró és Sümeg, Zala megye, Zalaegerszeg.

Biró Veszprémet nem nagyon szerette. Megvolt az oka is. Nincs megfelelő lakása benne.¹ A káptalannal, a piaristákkal, a várossal, a tekintélyes kálvinizmussal, amely ott élt a városban és jókora vidéken övezte, állandó harcban állott. A vármegyei kellemetlenségekre is emlékeztette a várnak minden háza. Nincs tényérnyi helye, ahol fáradt fejét lehajtsa.²

Biró adandó alkalommal kifejezést is adott érzelmeinek „az ingyen élést, szabadságot szomjuhozó és hánkolódó Veszprémiek” ellen.³ „Nincsen nagyobb ellenségem, mint a Veszprémiek és a káptalan, akik is összeszövetkezvén mindenképen késérgetnek”.⁴ A veszprémi nemesek és nemtelenek dacolnak vele.⁵ Feljelentik, fellázadnak ellene; folytonos zavar, életveszély közt kénytelen miattuk élni.⁶

Így lett Biró otthona a Veszprémnél akkor is kisebb Sümeg, ahol az építkezést jobbnak látta a fenti okok miatt, mint Veszprémben. Egyébként minden építkezése előtt is jobban érezte magát a kedves Sümegen.⁷ Ami Esterháznak Eger, Migazzinak Vác, gr.

¹ Acsády 1733-ban épített ugyan Veszprémben Gizella királyné palotájának anyagából (O. L. : Litt. Cons. Reg. 1759. nr. 993.) és annak, egyben a jelenlegi püspöki palotának helyére palotát; de ez szűkös és elégtelen. Nyomorúságos hajlék; legfeljebb 7 szoba van rajta; bővíteni és nagyon javítani kellene (Vat. lvt. : Processus Ecclesiarum Consist. 1745. vol. 132. fol. 809.). Biró ebben helyezte el a papnövelvét.

² Veszpr. püsp. lvt. : Prot. Epp. Veszpr. T. VIII. (1753—54.) p. 267—83. : Biró levele gr. Csáky Miklós primáshoz.

³ U. o. T. XVII. (1756—62.) p. 254. : Biró levele (Sümeg, 1761. okt. 1.) Veszprém vm. alispánjához.

⁴ U. o. Liber Oeconomiae. p. 140.

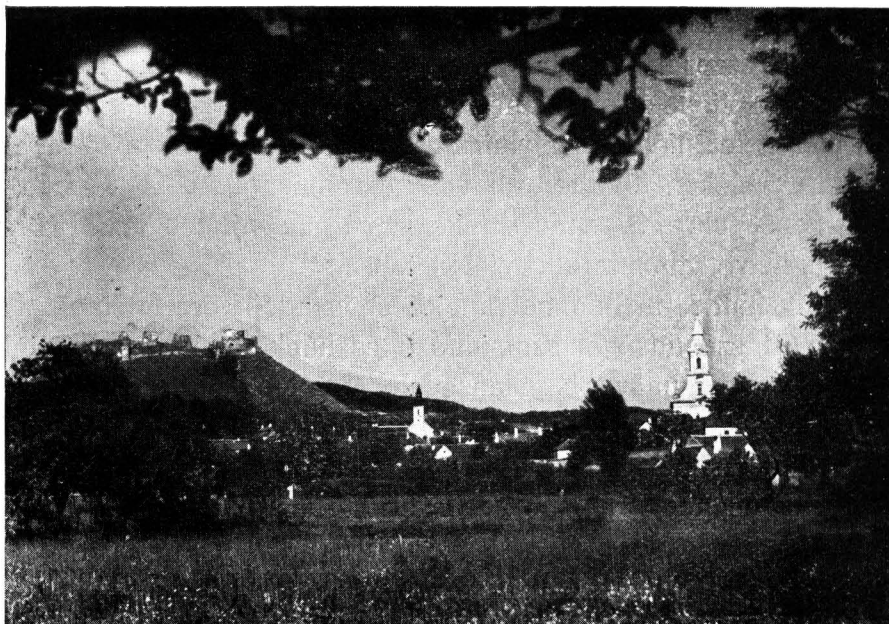
⁵ Veszpr. vm. lvt. : Prot. Comit. Veszpr. T. II. (1748—54.) p. 48.

⁶ O. L. : k. o. Concept. Exped. 1750. jan. nr. 98.

⁷ Oratio de Laudibus. i. m. p. 17.

Zichy Ferencnek Győr és Szilynek Szombathely, ugyanaz Birónak Sümeg.

Ezen a tájon terülnek el a püspökség jelentős zalai birtokai: Sümeg vidéke, Tapolca, Monostorapáti, Szentbékállá, Tagyon, Udvari, Szentjakabfa, Szepezd, Egerszeg, Nova, Karácsonyfa stb.¹ A birtokokra gyakorta ki-kijár. De Sümeg multjában is találunk valamit, ami vonzotta Birót. Nagy idők lelkével találkozott a vár alatt. A vár déli részét Kupa idejebelinek tartják.² Szent László járt és időzött itt; IV. Béla búj-

SÜMEG LÁTKÉPE.

dosott errefelé. Itt hagylák szép emlékezetüket: Zrednai Vitéz János, később Széchenyi György érsek, Sennyei István, Széchenyi Pál püspökök. A város és vár szüntelenül elődeit uralta az utolsó Árpád, III. Endre óta. 1552 után, amikor Veszprém török kézre jut, Pozsony mellett Sümeg lesz az egyházmegyének, ha nem is a jog, de a tények szerint székhelye. Bornemissza Pál, Köves András, Forgách Ferenc, Náprágy Dömötör stb. mindmegannyi hontalan, bűdosó püspök Pozsony városából idejár vári otthonába és nem Veszprémbe. Rejtegette őket a vár, mint félszázadig Szent László ereklyéjét.

¹ Zala vm. lvt.: Prot. Comit. Szalad. 1753—54. (1753. márc. 12.) p. 141.; Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Vespr. T. XVII. (1756—62.) p. 143.

² Kresznerics Ferenc: Irományok. Összegejtötte Szilassy János. Bpesti egyetemi könyvtár (kézirattár). G. 160.

Magányos hegyormon álló vára — évszámablája szerint — 1554-ből való; jó ideig előkelő és erős vár.¹ A török világ, a kuruc idők sok harca zajlott a sümegi végvár alatt. Itt halt vértanuhalált Ujlaki Lajos püspök, akit 1605-ben Bocskay hajdúi öltek meg.² A kuruc háború végével Heister generális a kurucokat a várból „kirekesztette”; a várba gyalogságot, a városba regiment dragonyost helyezett.³ Aztán elkövetkezik rá is a dunántúli várak szomorú sorsa. Felesleges is, veszedelmes is. Elégett 1712-ben. Csupasz és omladozó falak meredtek a régi dicsőségen merengő új püspök, Biró elé. Nappal járja a vár történelmi mozaikját. Mind-mind beszédes előtte: a Kápolna dombja, a Kappanyos-rét, a Hajdú-út, Madarász-tó, Vass-út, Sombékos-tó, Bekse-sűrű, Felső-Tor-Vár, Vörös Erdő, Határ-tó.⁴ Estennen a lenyugvó nap fényében nézi Rezi, Tátika, Csobánc, Hegyesd, Szigliget várát. Verőfényes napokon pillanatra megcsillan előtte a Balaton tükre. Mielőtt Kisfaludy lantja a vár alatt megpendülne, a Csallóköz magyarjának már regél Pannonia régi kertje, a vitézi mult és kínozza nemzete haláltáncá. Biró lelkébe ilyenkor visszajárt a régi vár képe: a templáriusok fellegvára, Köves püspök erődtéményei, Sennyey püspök címeres várkapuja, a hangtalan, néma várbörtönök. Valaha dacolt jelentősebb ellenséges támadásokkal is; ma — nem sok éve — elhagyatva omladozik.⁵

Biró a hagyomány szerint szeretné megépíteni a várat, az évszázados rezidenciát. Állítólag kérvényezte is; de nem jött rá válasz. Nem azért égett le, hogy felépüljön. Márton püspök nem lakhatott sasként várban, dacos kősziklafészekben. Pedig úgy illett volna hozzá, akár idb. Wesselényi Miklóshoz Keleten a zsidói vár. Mire a királynő beleegyezése nagysokára megérkezett, már álltak a vár tövében épült új kastély falai. Biró lemondott kedvenc tervéről és a sümegi vár rom maradt. Az új rezidencia a XVII. századból való híres búcsújáróhely, a barátok temploma közvelen szomszédságában emelkedik. A korábbi rezidenciából mindössze az omlatag falak álltak csak.⁶ Biró módosít és bővít is.⁷ A novai püspöki erdő bőségesen adja a fát.⁸ Követ Keszthelyen Festetics Kristóftól kér.⁹ De fejedelmi a további költség is. Csak az anyag 8.409 frt 30 kr; a belső felszerelés 15.373 frl 34 és fél kr; az aranyozás 2360 frt. A készkiadás, amikor még az épület nem volt

¹ Zala vm. lvt.: Prot. Comit. Szalad. 1744—48. (1747. jún. 11.) p. 772—73. Idézve a Topographia című mű, amelyre gr. Csáky Miklós nagyváradi püspök hivatkozik.

² Vat. lvt.: Borghese. II. nuncium nr. 8.

³ Zala vm. lvt.: Prot. Comit. Szalad. 1761. (ápr. 28.) p. 290—91.

⁴ Zala vm. lvt.: Prot. Comit. Szalad. 1741—44. (1744. máj. 22.) p. 1020.

⁵ U. o. 1744—48. (1747. jún. 11.) p. 722—23.

⁶ Napló. 350. l.; Veszpr. püsp. lvt.: Biró végrendelete 13. l.

⁷ Series Conscriptioſis beneficiatorum Dominorum . . . Zala vm. lvt.: Prot. Comit. Szalad. 1755. (ápr. 3.) p. 336.

⁸ Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. 1748. p. 25.

⁹ U. o. p. 31.

teljesen kész, 62.618 frt 52 és fél krajcár.¹ Végrendelete már 100.000 frtot említ. De meg kell adni a vármegye összeírásával: gyönyörűséges épület.² Biró szerint az egész országban alig vete-
kedhetik vele épület szépség és elegancia tekintetében; valóban
csodálat tárgya.³ Nincs még magyar püspök, akinek ilyen reziden-
ciája volna.⁴

A SÜMEGI PÜSPÖKI PALOTA.

Azzal, hogy — nem okmányok, de a közfelfogás szerint — Fellner Jakab tervezte; freskóit Maulbertsch; a stukkókat Orsatti készítette; a XVIII. század közepén 100.000 forintba került;⁵ majd mindent megmondottunk. Birónak volt érzéke a pompához; bevitte új otthonába is.

Emeletes, saroktornyos, várszerű, quadrumos és nyeregletős épület, a főbejárat felett művészi erkéllyel, amelyet kőfaragású

¹ Napló. 274. l.

² Zala vm. lvt. : Prot. Comit. Szalad. 1755. (ápr. 3.) p. 336.

³ Napló. 274. l.

⁴ Veszpr. püsp. lvt. : Biró végrendelete 13. l. ; Napló. 350. l.

⁵ Veszpr. püsp. lvt. : Biró végrendelete. 13. l.

emberóriások Atlaszokként tartanak. Rajta van Biró püspök címere : sárkányra taposó Szent Mihály, jobbában keltős kereszt, baljában pajzs, rajta az igazság mérlege. Hegyen galamb, jobbában keltős kereszt, csőrében olajág. Az épületen 31 kisebb-nagyobb helyiség van.

A földszinten találjuk a kápolnát, amely magasságban az emeleti résszel bővül. A földbe süllyesztett része ma már erősen nedves és nyirkos. A kápolnát az oltárral akarja először elkészíttetni. Már 1748. május vége körül várja „az ordinari köbül, márványozó emberséges embert,” akire biztosan rábízta a kápolna fölépítését és akivel „az ott való épületeknek fogatkozásairul is beszélgetnének.”¹

A kápolnának és az egész épületnek a festése összhangzatos magyar barokk udvari életet hirdet. Elég szép oltárképén Szent István királyunk felajánlja a Szent Koronát a B. Szűznek díszruhás magyarok körében. Évszáma 1750; 1897-ben Steiner restaurálta. Az oldalfalak képei Szent Márton életét ábrázolják Gregor Vogl ecsetjével.²

A kápolna mennyezeti, falazati és asztalosmunkáit 3997 frt összeggel egyazon szerződéssel vállalta Orsatti, Paul Mojser püspöki kőműves, Johann Wachtlander püspöki asztalos.³ A mennyezet általában pompás stukkó-mű a neves Anton Orsatti kezéből.

Az emeleten találjuk a püspöki lakosztályt. Művészi bútorokkal, festményekkel. A vármegye legnagyobb és a Dunántúlnak legszebb helyisége jó ideig az erkélyes, loggia nagyterem, amelyben a vármegye is gyűlésezett. A falait Maulbertsch Tátika, Csobánc, Sümeg és Somló várakkal díszítette. A freskókat később elrontották; a teremből is három kisebbet alakítottak. Így tudják Sümegen. Ma már a balatoni várakat hiába keressük a falakon.

Az ebédlőben Biró életnagyságú képét találjuk, hihetőleg Maulbertsch képe. Bakócz bíboros primás képe, Mária Terézia pompás pasztellje stb. későbbi kép. A XVIII. század végén Kresznerics látta, de ma már hiába keressük Biró főispáni installációját a falakon; szintúgy a Biróra illő bibliai feliratot is : sic honorabitur talique honore condecorabitur, quem Rex voluerit honorare.⁴ Valaha az ebédlőben volt az ő útnakindítójának, gr. Esterházy Imre püspöknek és ellenségének, Klimónak a képe. Az előbbi Mária Teréziával ma a fogadóban; Klimó a XII-es szobában található. Valaha együttesüket természetesnek tartották.

Hiába keressük a billiárd-szobát is.

Amikor 1922-ben bevezették a villanyt, az északi épülethossz- udvari-külső falán a folyosón írást találtak és befestették. Ma semmi jele.

Biró a könyvtárra — mint láttuk — nagy gondot fordított. Pompás a berendezés, válogatott könyvekből állt a könyvtár. De a könyvtár-szoba, amelynek stukkóit Anton Orsatti készítette, ma

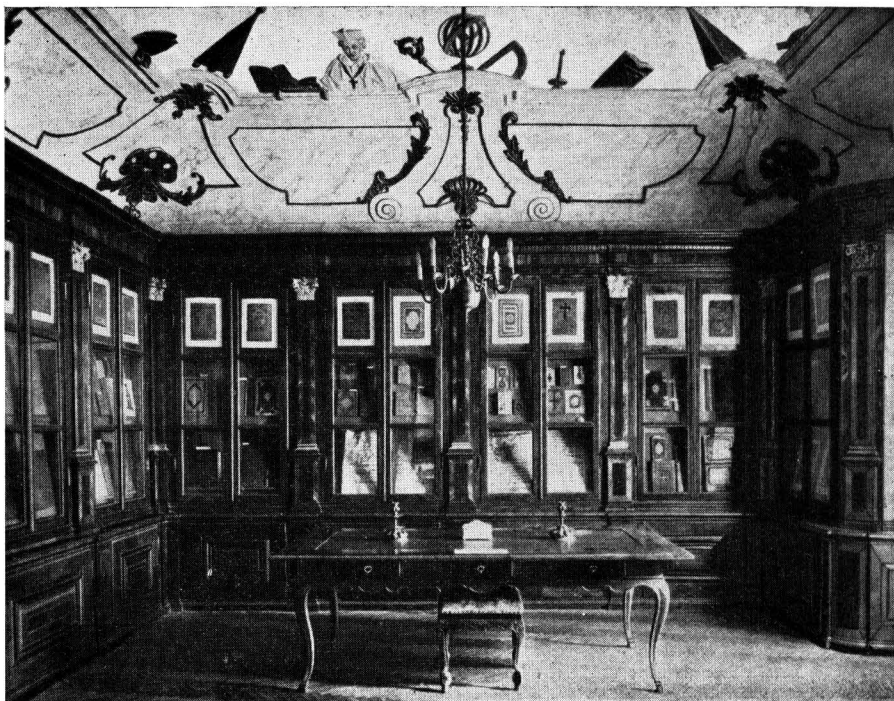
¹ Veszpr. püsp. lvt. : Tizedgabonakimutatás (1746.) p. 220—21.

² 1. Mint katona magyar huszárként. 2. Megkísértése. Eredetileg-e, később-e, nem tudjuk, Szent Márton feje helyett Biróét találjuk. 3. Szent Márton alakja háttérben a Somlóval. 4. Halála. A mennyezet megdicsőülését örökíti meg.

³ Veszpr. püsp. (Koller-féle) lvt. : fasc. 42. nr. 1. : Biró (Sümeg, 1751. ápr. 5.) szerződése.

⁴ Kresznerics : i. m.

üresen áll.¹ A könyvek ládába csomagolva 1930-ig várták, hogy a veszprémi püspökvárba szállítsák őket. A pompás berendezést (könyvasztalt és 8 beépített könyvszekrényt) pedig br. Hornig bíboros — valószínűleg a szoba nedvessége miatt — az Országos Iparművészeti Múzeumnak ajándékozta. A kiemeléséhez falbontás és ajtónagyobbítás volt szükséges. Radisics igazgató lemásoltatta

A SÜMEGI PALOTA KÖNYVTÁRA AZ IPARMŰVÉSZETI MÚZEUMBAN.

a stukkós mennyezetet is. A gipszmásolatok, az eredeli szekrények és könyvtárasztal a Múzeumban hű képét mutatják az egykori könyvtárszobának. Fehér mennyezetét széles vörös és szürke márványutánzatú, dúsan aranyozott stukkó-párkányzat övezi, a barokk ízlés erőteljes, lendületes vonalaiban tervezve. Csupa mozgás, csupa festői szín és káprázat. Az aranyozott szegélyű carton-cheokkal,

¹ A rezidencia könyvtárszobájába a szóbeszéd szerint kikötött hasonmások nem érkeztek meg. Az Iparművészeti Múzeum szerint ezeket a hasonmásokat nem is kötötte ki az ajándékozó (Dr. Mihalik Sándor múz. s. ör. úr levele — Bpest, 1934. I. 2. — a szerzőhöz.).

kagylós alakulatokkal és akanthusokkal díszített párkányon a tudomány és irodalom jelvényei láthatók: éggömbök, homokóra stb. A püspöknek színes relief-képe párnára helyezett könyv felett tekint alá a mennyezetről. Mellette főpásztori jelvényei, az infula és pásztorbot. Koronás arany monogramja a mennyezet közepét díszíti.

A helyiséghez szabott, beépített, de elköltöztetett könyvszekrények diófával furnirozottak, diógyökérberakással. Alsó részük erősen profilozott tömör ajtókkal záródik, míg felső részük üveges ajtóit aranyozott talpú és oszlopfejű pillérek választják el egymástól. A szekrények még nem mutatják a XV. Lajos korában divatos hullámos vonalú formákat; épen csak az alul bekerekített, felső részükön homorú sarkok és az erősen tagolt párkányok árulják el a kezdődő rokokó stílust, amely szereti a megtört vonalakat, továbbá a fény- és árnyhatások játékát. Egyébként nemes egyszerűségük, komolyságuk jól illik egy tudós egyházfejedelem könyvesházához.¹ Ma a Múzeum könyvkötés-gyűjteménye van bennük.

Minden jel arra vall, hogy a XII-es stukkós szoba, az emelet északi részében, lehetett eredetileg az ebédlő. Mellette az egykori tálaló a felvonó-fülkével a konyha felett.

Az épület használata más, mint egykor. A sok nem szerencsés változtatásban még a remek ajtók, falborítások képviselik a legkitartóbban a múltat.

A palota környéke természetlen pusztaság volt. Biró gyönyörű kertté tette a helyet; gyümölcsfák, erdei és díszfák teszik kedvessé.²

A palotának csodálói nem kevesen akadtak. A XVIII. század végéről (1796) való a legérdekesebb méltatója, Kresznerics Ferenc, a szombathelyi kir. Líceum neves tanára és akadémiai tag.³

A püspöki udvar azonban nem teljes Sümegen, ha nincs hozzá világi plébánia és művészi templom. De meg küzdelmei is voltak — mint láttuk — a franciskánusokkal az átjáró miatt.

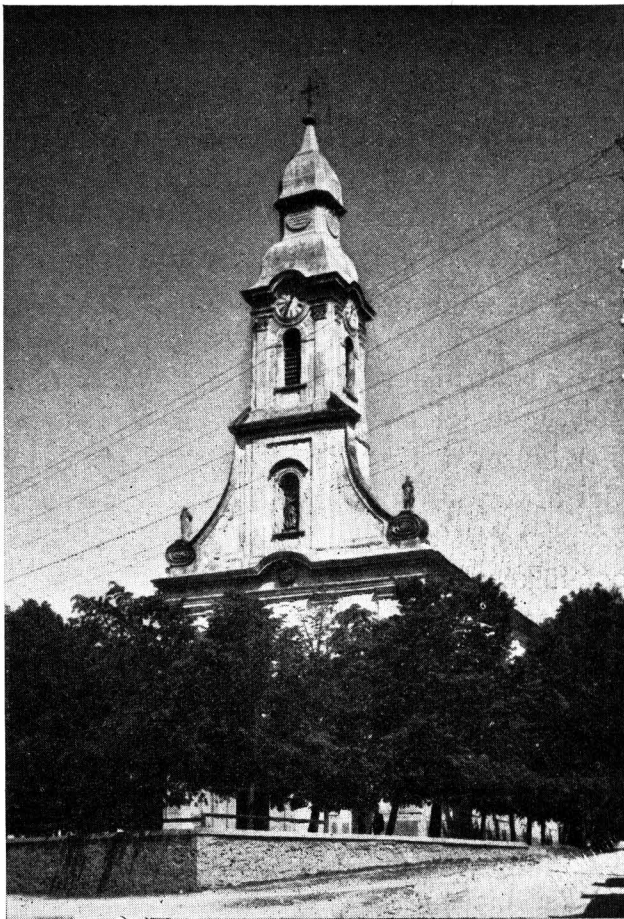
Elég korán tervezgeti a templomépítést. Már 1747-ben elrendeli, hogy a székesegyháznál megmaradt köveket szállítsák Sümegre

¹ Dr. Végh Gyula : A sümegi könyvtárszoba. Magyar Könyvszemle. XXX. évf. 22—23. l.

² Napló. 350. l.

³ Kresznerics : i. h.

a templomépítéshez.¹ Az építést 1756 tavaszára tervezi.² Az ünnepélyes alapkőletétel napja Biró naplója szerint 1756. március 21. Az alapkőletételről feljegyzett adatok említik, hogy az új templom

A SÜMEGI TEMPLOM.

a Szűz Máriáról nevezett és elpusztult régi egyház megmaradt alapjain épült fel.³ Az építés 1756—58 közt folyik; Biró személyesen irányítja.

¹ Veszpr. püsp. lvt. : Domonale (1747—48.) p. 145.

² U. o. Prot. Epp. Veszpr. T. XII. (1754—56.) p. 484. : Biró levele (Sümeg, 1755. dec. 12.) Bernáth Györgyhöz.

³ Ádám Iván : Adatok Sümeg történetéhez. A sümegi reáltanoda értesítője 1876/77. 21. l.

Eleinte kir. engedéllyel a régi vár börtönének köveit akarta felhasználni az új templom egyik részéhez, a kriptához; de ezt a tervet elejti.¹ A faszállítás késése miatt türelmellenkedik és rimánkodik a főbírónak. 1757. augusztusában a nyers épület elkészül; de a késedelem miatt hiányzik a hajó födélzete, pedig közeleg a

A SÜMEGI TEMPLOM BELSEJE.

tél és nagy lesz a kár. Így a bécsi képírók, akik aug. 15-e táján érkeztek, „fennakadnak a szentély leirattatásában és festésében.”² Bíró sürgetésére mégis gyorsan épül a templom. Szept. 1. táján már javában foglalatoskodnak a festők a szentély festésében,³ amely ebben és főként a következő évben el is készül.⁴

¹ Veszpr. püsp. lvt. : Prot. Epp. Veszpr. T. XII. (1754—56.) p. 485.

² U. o. T. XVII. (1756—62.) p. 83, 89. : Bíró levelei (Sümeg, 1757. aug. 11. és szept. 1.) Farkas Ferenc főbíróhoz.

³ U. o. p. 88. : ugyanaz ugyanahhoz.

⁴ „A kóruson, az oltárkép felett és a hajó diadalívén bőségesen jelentkező chronostichonok mind az 1758. évet adják ki.

1759. aug. 6-án Biró konszekrálja Maulbertsch remekét. Biró lelkesedve ujjong.¹ Bár a szerződést, amelyet a művésszel kötött és a levelezést, amelyet vele folytatott, nem találjuk, Biró erős befolyása mégis kétségtelen. Ahogy Maulbertsch a színekkel, Biró a chronostichonokkal bánt pazarul.

Biró öröme érthető; valóban „gyönyörűséges roppant templomot” alkotott.² A hét oltáros templom, ha külseje — szép tornyát és sisakját leszámítva — nem is különleges, a Dunántúli gyöngye, amely további gyöngyöket hozott Maulbertsch alkotóerejével. Biró, aki 60.000 frton felül költött a templomra,³ a helyi hagyomány felfogása szerint odakerült a szentély freskóján Mária Teréziával a Krisztus mennybemenetelén bánkódó apostolok sorába.

De a kórus felett, a hatalmas freskón is megjelenik Biró püspök, amint imazsámolyon térdel egykorú magyar és bizonyára megyebeli urak imádkozó csoportjában.⁴ Alatta találjuk Maulbertsch legkorábbi önarcképét. Jellegzetes német viseletben, rizsporos copf-fal jelenik meg.⁵ Sajnos, erről mi hozzuk az utolsó képet.

A templomhoz 1759-ben plébániát létesít és arról bőkezűen gondoskodik. 1760-ban kápláni állomást is szervez 1.000 forint költséggel.⁶

A barátoknak, akik addig a plébániát vezették, rosszul esik a szervezés. Azért segíti őket templomuk restaurálásában,⁷ hogy így tán könnyebben beletörődnek a plébánia elvesztésébe. A tar-

¹ A sekrestyében kifüggesztett eredeti felszentelési okmány szövege: „1759. aug. 6-án én Padányi Biró Márton veszprémi püspök szenteltem fel e templomot és e főoltárt Krisztus mennybemenetelének tiszteletére, és az oltárba Szent Teofil és Szeverin vértanuk ereklyéit helyeztem el és az összes híveknek, akik e templomot ma, vagy pedig felszentelésének évfordulóján meglátogatják, az egyház által előírt forma szerint 40 napi bűcsút engedelyeztem. Biró Márton veszprémi püspök.”

² Drágalatos Halála . . . i. m. 3. l.

³ Veszpr. püsp. lvt.: Biró végrendelete. 12. l.; Prot. Epp. Veszpr. T. XII. (1754—56.) p. 622.

⁴ Csak valószínű, hogy egyik Forintos, egyik Tarányi szerepel a képen. Az az adata a helyi hagyománynak, hogy t. i. Balog Istvánt, az első sümegi plébánost kell keresnünk a kép papi alakjában, nem alapos. Lehet Biró egyik udvari papja is.

⁵ V. ö. Dr. Kapossy: Maulbertsch sümegi freskóműve. Bpest, 1930. — A szerző adta eddig a legkiválóbb ismertetést a sümegi templom freskóiról.

⁶ Sümegi pléb. lvt.: Can. Vis. 1816.

⁷ Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. XVIII. (1758—62.) p. 270.: Biró levele (Sümeg, 1759. jún. 7.) a franciskánus tartományfőnökhöz.

A SÜMEGI TEMPLOM KÓRUSÁNAK FRESKÓJA: BIRÓ ÉS MAULBERTSCH.

tományfőnök a püspökelődök jóságát az ő százéves plébániájukkal emlegeti.¹ Biró nemcsak a plébániát veszi vissza, hanem mindazt, ami a plébániával kapcsolatos: anyakönyv, keresztlőkút, zászlók, plébániai, templomi rétek, szántók stb. Nyugodjanak meg: „omnia in charitate fiant.”² A tartományfőnök lemond a plébániáról az eddigi becsületes munka emlegetésével. Ennek elismeréséül legalább az eddigi anyakönyveket hagyná náluk a püspök. Biró nagylelkű volt az engedelmes szerzetesekhez. Teljesíti kérelmüket, sőt többet ad, mint amit kívánnak.³ A kolostor felőle eső falrészének készítését magára vállalja; 1760-ban új szószéket ajándékoz a templomuknak.⁴

Biró még iskolát, új iskolamesteri lakást,⁵ plébániaházat, tisztelakást, korcsmát, rengeteg gazdasági épületet létesít a városon belül és kívül, két halastavat ásat.

Amikor magára Sümegre elkölt összesen 193.870 forintot;⁶ akkor Sümeg már kicsisége mellett is megelégedését kívívó püspöki székhely. Innen kormányoz, mint püspök. Ide csap fél Dunántúl szellemi életének jóformán minden hullámverése. Vármegyéjével innét tart kapcsolatot. Itt éli társadalmi életét. Kemény harcainak oázisa ez a föld. Innét levelez. Itt pihen, szenved, lovagol . . .

Csak az a kár, hogy mire igazában kialakul az ő Sümegje, a pálya már erősen lefelé halad. Az utódok szíve — teljesen érthetően — Veszprémé volt. Az óriási és ma már erősen korhadásnak indult Pawlownia tövében, amelyet még Biró Márton ültetett a rezidencia kertjébe, inkább pár napos pihenőt tartanak az utódok. Biró Sümegen kezdi püspökségét, itt él, innét viszik utolsó utjára. Utódai élete munkája már ott zajlik le a Koller-építette veszprémi barokk püspöki palotában.

¹ Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. XVIII. (1758—62.) p. 282—83.: a ferences tartományfőnök levele (Pozsony, 1759. jún. 30.) Biróhoz.

² U. o. p. 270.

³ U. o. p. 283—84.

⁴ Sümegi ferences házi lvt.: Prot. Conv. Fratrum O. M. p. 29—30.

⁵ Veszpr. püsp. lvt.: Dominale (1761.) p. 404.

⁶ U. o. Végrendelet.

Zala vármegyével Felsőörs és Sümeg révén került kapcsolatba. Ez a vármegye jelentős püspöki birtokokról adta Birónak a lehetőséget egyházépítő tevékenységéhez.¹

Zala megyét szintén kedvelte a püspök. Ezért a vármegyéért dolgozott legtöbbet hitéleti téren. Ide adta a legtöbb plébániát, templomot, kápolnát.

Bizonyára azért ez a szeretet, mert Zalában a katolikus hitnek ősi bölcsőjét látta. Tudhatta, mily erőteljes volt Zala hitélete a Szent István-, Szent László-korszakban. Zala tán soha nem jut a hitéleti virágzás ama fokáig, amelyen az Anjouk idejében látjuk. De hervadhatatlan érdeme Biró szemében különösen az a tény, hogy egyházmegyéjében egyetlen vármegye sem maradt annyira hű az ősi hithez, mint Zala vármegye. Biró 5 vármegyéjének 115.097 katolikusából 51.253 Zalában lakik.² Ezért írja Rómába: „Mind az öt megyében hemzsegek a nem-katolikusok, csak az egy Szala a dicséretes kivétel.”³ Ezért egyházmegyéje legjelentősebb részének nevezi.⁴ A protestantizmus viszonylagosan gyengén volt itt képviselve.⁵ Az ellenreformációban és a követő évtizedekben Zala Pázmány és Biró eszmevilágát tette magáévá. Igazi odaadással törekedett az ősi hit terjesztésére.⁶ Bár Zalában legkevesebb a protestáns, itt több a megtértek száma (574), mint a többi megyében.⁷ Papsága is együtt érez⁸ és meghatóan azonosítja magát püspökével.

Erthető tehát, ha Biró megkülönböztetett szeretettel, atyai jóindulattal viseltetett a vármegye, a régi Pannonia töretlen virága iránt, amely különben — mint láttuk — szorgalmazta illetékes helyen, hogy Biró legyen a püspök.

Alkotmányos szereplésével — a főispáni megyét leszámítva — Zalát tüntette ki leginkább. Alig teszi be lábát, mint felsőörsi pré-

¹ Zalai püspöki birtokok ebben az időben: Egerszeg, Karácsonyfa, Nova, Alsó- és Felsőpáhok, Sümeg, Csehi, Basi, Prága, Tapolca, Szepezd, Mindszentkál, Szentbékál, Rendes, Monostorapáti, Nyirád, Csicsó, Tagyon, Odvári (?), Szentjakabfa. Zala vm. lvt.: Prot. Comit. Szalad. 1741—44. (1741. okt. 31.) p. 112.

² Napló. 318—19. l.

³ Omnes praenarrati Comitatus (si unum Szaladiensem excipiam) Schismaticorum, Lutherianorumve et Calvinistarum, in superbia et abusione scaterent erroribus" (Napló. 318.)

⁴ Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. X. (1745—54.) p. 257.

⁵ A XVI—XVII. században csak szétszórtan találunk egyes ág. h. ev. gyülekezeteket (Payr Sándor: A dunántúli ev. egyházkerület története. Sopron, 1924. I. 402. l.). A református felekezet ugyan erősen terjedt a Balaton mentén, Kiskomárom, Szemenye, Becsvölgye táján; azonban az utóbbi vidéken a reformátusok vagy visszatérnek vagy a katolikusok is erőre kapnak (Thury: A dunántúli ref. . . i. m.).

⁶ „Ex eo zelo fervore, quo erga fidei orthodoxae propagationem ferimur.” (Zala vm. lvt.: Prot. Comit. Szalad. 1744—48. (1745. febr. 8.) p. 72. — Maga az alispán hívja fel a püspök figyelmét a szepezdi prot. iskolamester megtérítésére (Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. XVIII. (1758—62.) p. 572.).

⁷ Napló. 291, 296. l.

⁸ A tapolcai kerület papsága Szent Mártonkor chronostichonnal küld névnapi üdvözlét: 33 szentmise, 33 zsoltosma, 33 rózsafüzér, 33 böjt és 33 önmehtagadás éréncsokrával kedveskedik neki.

post, a vármegye területére, 1736. aug. 6-án már ott látjuk a megyegyűlésen a Deákok, Oszterhuberek, Zekék, Nagyok, Martonok, Hertelendyek, Vios-ok közt.¹ Az 1752. évi jan. 11-i gyűlésen azért vesz részt, hogy lássa, miként tárgyalják az adóösszeírás ügyét valamely nagyobb megyében. Zalai minta alapján tartja meg mint főispán jan. 19-én a veszprémi megyegyűlést. Örülne, ha csak egyszer is elnökölhelne a nagymultú vármegye közgyűlési termében. 1749-ben szinte gyermekdeden könyörgő levelet ír Althan főispánnak, hogy esetleges távollétében elnökölhessen, mivel épen Zalaegerszegen tartózkodik.² Althan rövid levelében a fennálló rendelkezésekre hivatkozva nem engedi meg az elnöklést.

A vármegye és Biró meleg viszonyát leginkább jellemzi a Biró titkos tanácsosi kilüntetésekor történt különösen szívélyes levélváltás. Biró ekkor garmadában kapja az üdvözléseket; válaszol is mindegyikre; de a válasz hangjából következtethetjük, hogy Zala gratulációja volt neki a legkedvesebb.³

Az együttműködés és a megértés jellemezte Biró és a vármegye viszonyát.⁴ A szalavári bencések megfenyítésében, az oratoriumok el- és a templomok visszafoglalásában egyaránt kezére járt a vármegye. Így űzhette ki Csicsóról a reformátusokat Szentantalfára;⁵ így szerzi vissza a zánkai templomot a reformátusoktól.⁶ A veszprémi piarislák házi történetének epés írója, Kácsor házfőnök arról tud, hogy Birót magatartása miatt az 1752. okt. 20-i zalai megyegyűlésen lehurrogták; a folytatólagos gyűlés elől távozott is.⁷ Erről az esetről a vármegye jegyzőkönyve nem tud semmit; ebben az időben zavartalan jóviszony állt fenn köztük.

¹ A vármegyén megbecsülik. Főként 1738—42, 1744—49, 1754, 1756. években vesz részt a közgyűléseken. Hol Lenthay István helynök, hol meg Sárkány Gábor kíséretében jelenik meg. — Amint másokét, az ő megyegyűlési szereplését sem említik a jegyzőkönyvek; pedig bizonyára voltak közelebbi okai is a részvételre.

² Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Vesp. T. XI. (1748—56.) p. 162.

³ Zala vm. lvt.: Prot. Comit. Szalad. 1744—48. p. 927—28; Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Vesp. T. X. (1745—54.) p. 288.

⁴ Zala vm. lvt.: Prot. Comit. Szalad. 1748—50. p. 227.

⁵ Thury: Vizsgálat a zánkai helv. hitvallásuak ügyében. Prot. Egyházi és Iskolai Lap. Bpest, 1886. I. 22. l.; Zala vm. lvt.: Prot. Comit. Szalad. 1753—54. p. 326—27.

⁶ Thury: A zánkai ev. ref. egyház rövid története. i. m. 950—52. l.

⁷ Annales seu Hist. i. h. p. 49.

Olyan ügy sem szerepelt akkor a tárgysorozatban, amely arra módot és alkalmat adott volna.

Biró szemmeláthatóan jobban szerette Zalaegerszeget még a megyénél is. Ha nem is olyan huzamosan, mint Sümegen, de lakott Egerszegen is.¹ Biró szeretete nem volt indokolatlan.

Egerszegnek a török időkben jelentős szerepe volt az ország és a Nyugat védelmében. Tizenöt vár felett vitt vezető szerepet. Egerszegen lakott a dunántúli vicegenerális is. 1390. óta püspöki mezőváros. Még 1546-ban, tehát Veszprém eleste előtt a töröktől való félelemből szétbomlott káptalannak és hiteshelynek kiszemelt menedékhelye.² A vármegye nem végeztette el ugyan az egerszegi várnak azt a megerősítését, amelyet a veszprémi püspök I. Ferdinánd király útján kívánt: de azért Veszprém eleste (1552) valami jelentőséget így is hozott a városkának. Amikor a török a veszprémi várból másokkal együtt négy kanonokot megöl, hármat rabságba visz: a szétrebbent káptalan egyes tagjai leginkább Pozsonyban, Sopronban és Egerszegen vonják meg magukat.³ Forgách püspök, a későbbi prímás, az ellenreformáció megindítója is itt élt a várkastélyban pár (3—6) évig. Innét tart kapcsolatot levelei, utazásai révén a közeli Gráccal, az ellenreformáció bölcsőjével és az ellenreformáció vezérével, Ferdinánd főherceggel.⁴ Egerszeg és Grác így lesz gyűjtőpontja a katolikus megújodás történelmi gondolatának.

A hitújítás vihára meglehetősen nyomtalanul vonul el a város felett, katolikus maradt. A XVI. és XVII. században, mint végvárnak volt ugyan ref. egyháza és lelkesze a részben prot. lakosság számára, azonban a katolikus plébánia — más végvárakkal ellentétben — 1672. előtt sem szünetel itt.⁵ A város életének központja, a plébánia ősi és tekintélyes. Mint esperesi székhelyhez — Hášágytól Magyaródig — 11 más plébánia tartozik. Hitélete figyelemreméltó. Főként a bevándorolt német iparosság virágzó cég-élete, amelynek legújabb hajtása a kékfestők céhe,⁶ éleszti a hitéletet. A püspök földesúri felügyelete csak kedvező a céhek életére.⁷ A Birónak anynyira kedves Szentháromság-társulat is öröndetes eredményt mutat fel. A 24 senior közt ott találjuk Árvay püspöki fiskálist, Zobothni tisztartót is.⁸

Biró ki is választja a legkiválóbb papokat a plébánia élére, amelyet ő is, a közvélemény is az egyházmegye legelső plébániájának tart. A vicispánnak megírja, minőnek gondolja ő el az eger-

¹ Hóman—Szekfü: i. m. VI. 158. l.; Róka: Das Leben Ignaz Kollers v. Nagymánya, Bischof zu Wesprim. Pressburg u. Kaschau. 1776.; Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. XI. (1748—56.) p. 162.

² U. o.; Zala vm. lvt.: Szalay Egerszeghi Nemes- Városnak Prothocolumkönyve 1743—1830. 24, 32, 43, 229. l.

³ Dr. Lukács József: A veszprémi káptalan a XVI. században. i. m. 26—27. l.

⁴ Sörös Pongrácz: Forgách Ferenc a bíboros. i. m. 584. l.

⁵ Szabó István: Ellenreformáció a végvárakban 1670—81. Károlyi Árpád-émlékkönyv. Bpest, 1933. 457—58. l.

⁶ Zala vm. lvt.: Prot. Comit. Szalad. 1759. (máj. 14—15.) p. 850—52.; (júl. 22.) p. 1006—08.; (szept. 22.) p. 1219.

⁷ U. o. 1759. (szept. 22.) p. 1219.

⁸ Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. 1756. p. 92.

szegi plébánost.¹ Egerszeg plébánosai Bíró idejében: ákosházi Sárkány Gábor,² nemeskéri Kiss Pál³ és Grubanovics Zsigmond.⁴ Ily egyéniségek még nagyobb súlyt és jelentőséget adtak a plébániának. Ennek tudatában küldte örökükbe Szily püspök kiváló képzettségű unokaöccsét, Ethényi Sándort. Leszámítva a vándor szerzeteskáplánok korszakát, a káplánállomások is tekintélyesek. Az egerszegi káplánok kapják a jobb zalai plébániákat.⁵

De Bíró Egerszegnek nemcsak püspöke, de földesura is.

Nagyon is jelentős a püspöki uradalmak közt. Egerszegről kezelik Nova, Karácsonyfa, Hahót, Alibánfa, Rezi, Söjtör, Récse, Háshágy, Pórszombat, Zalaszentgyörgy, Tófej, Tárnok, Szentbalázs, Zalamindszent, Bagod, Alinba, Lövé, Salomvár, Boldogfa, Henye, Boncodföldre, Andrásida, Lengyel, Bak, Besenyő, Szentiván, Újudvar, Vaspör, Cséb, Felsőbagod, Teskánd, Kacorlak stb. tizedeit.⁶

Bíró keze, érdeklődése nem is hiányzik innét. Törődik minden ügyével; még a bíróválasztás is élénken érdekli. Bizonyosság erre Moczfai István bíró esete, akit bevádolnak nála és helyébe Fördös Istvánt választották meg. De bizonyos huzalkodó természetet tapasztalt az egerszegieknél. 1749-ben p. o. nem szolgáltatták be a „Borbéli Kilencedet és Tizedet az Urasági Depositoriumba.” Ezért Sümege úriszéket rendelt. Amikor azonban az „örög bíró, a hűtös esküdtek” és a nemesek képviselői a jövőre ígéretet tettek, hogy fizet a mezőváros: Bíró megnyugszik. „Isten minden kívánt jókkal álgyon benneteket Kedves Egerszegeim!” — írja nekik. Atyai voltát hangoztatja; ő elhalasztja az úriszéket is ennek bizonyosságául. „Kettőt, hármat közületek eleinkben is elvárjuk.”⁷ De az egerszegiek újra és újra hangsúlyozva emlegetik az avita

¹ „Igyekezve igyekeztem azon, hogy Egerszegre oly Emberséges Embert tennék, a ki Isten és Emberek előtt Kedves és Kellemetes, az Egyházi szolgálatokban szorgalmatos, tudós és értelmes. Életében földhetetlen, csendes, jó erkölcsű Virtuósus, és egyéb szép kvalitási között Nemes Ember, s így a N. Vármege érdemes Tisztjeihez magát minden igyekezettel alkalmaztató, szerettető, de még az Iskolák Rectorságára is méltó, és érdemes légyen” (Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. XV. (1756—57.) p. 421.: Bíró levele (Sümeg, 1756. okt. 30.) Hertelendy Gáborhoz.).

² 1737—55. Régi nemesi családból, református gyökérről eredő kedves modorú, de harcias férfiú. Püspökével kiválóan megértették egymást. A főesperesség területén ő a visítator; templomok (Zalaháshágy stb.) visszafoglalója, Zalavár tiszteletlen német bencéseinek megfenyítője. Jótékony. 1758-ban mint veszprémi örkanonok hal meg (V. ö. Pehm József: A zalaegerszegi plébánia története. Kézirat.).

³ 1755—56. Bíró Alistájból hívja Egerszegre. Ő juttatja tető alá a templomot. 1756-ban kanonok, 1760-ban nagyprépost. 1797-ben hal meg mint protonotarius. A jótékonytságot a leszegényedésig vitte (U. o.).

⁴ 1758—63. Bíró titkára; karádi, törökkoppányi, kaposvári, majd egerszegi plébános. 1763-ban kanonok, 1777-ben székesfehérvári nagyprépost, 1791-ben országgyűlési követ. Meghalt 1801-ben. Rendkívül képzett, világos látású, jótékony férfiú (U. o.)

⁵ Érdek Ferenc 1759-ben Novát, Nagy János 1763-ban Szentgyörgyöt kapja. Veszpr. püsp. lvt.: Connot, Distr. . . . Per Josephum Dravecz ab anno 1754 . . .

⁶ U. o. Gazd. feljegyzés 1725-ből.

⁷ Zala vm. lvt.: Úriszéki perek. 13 fasc. 16. sz. melléklet.

libertas-t; a hajdina dézsmáját nem adják meg; a vármegyén panaszt emelnek Gaál Gáspár tiszttartó túlkapásai miatt. Az sem tetszik nekik, hogy az „immár nagyon meg-sokasodott Pogány zsidóság kapja az egész kalmárkodást.”¹ Páran az ösök példájára fegyvert emlegetnek a szabadság visszaszerzésére; börtönbe kerülnek. 1756-ban tizen megtagadják a napszámok szolgáltatását, ezért lármás és kontató vezérüket, Kötéljártó Györgyöt, aki inkább elhagyja a várost, mintsem az uraságnak dolgozzék: a bíró kitiltja a város területéről.

Sokszor mentek Sümege az Úriszékre a mezőváros vezetői. Az Úriszék egyik ítéletétől annyira „megcsökenyessedtek az Egerszegiek,” hogy nemhogy az uraság számára, de még az épülő új templomnak sem akartak kézi és ígás erőt adni, sőt a téglaegetéshez fát sem hordanak. Hagyják „fejességek miatt” pusztulni a templomot.²

Az azonban bizonyos, hogyha panaszkodik is „nyughatatlan és engedetlen Egerszeghi oppidanusai”-ra;³ Egerszeg sohasem jutott el az ő „Veszprém nevű püspöki helysége orcállankodásai”-hoz.⁴ Ellenkezőleg: jórészt előzékenyek, fejhajlók püspök-földesúruk iránt. Húsvétkor vadat, tyúkfiakat, hízlalt borjút asztalára küldeni jókívánságaikkal el nem mulasztják.⁵ De nemcsak „tyúkfiak, borgyuk, nyulak, kappanyok vetelődtek” a város költségén a földesúrnak, hanem sűrűen köbölszám küldték az almát is. Valahányszor itt időzik, „culinariak”-kal látja el a város. Egyszer-egyszer 40—50 frtra rúg a földesúr ellátása. Beiktatására elküldik a városi katonaságot és trombitásait és pedig 137 frt 68 kr költséggel; a megye területén adják neki a tiszteletet és kíséretet. Amikor Egerszegről Kanizsára hajtát, a város bírása és hajdúi kísérik, persze lóháton.⁶ És hozzájárult még az is Biró szeretetének szilárdságához, ami a földesurak szemében vadnál, tyúkfiaknál és hízlalt borjaknál többet jelentett és amiről Biró maga is ír: „Az egerszegiek az én földemet híven oltalmazzák.”⁷

¹ Zala vm. lvt.: Prot. Comit. Szalad. 1762. (márc. 15.) p. 325—27.; (máj. 17.) p. 384—85.

² Veszpr. püsp. lvt.: Dominale. p. 348.: Biró levele (Sümeg, 1758. szept. 6.) ügyvédjéhez.

³ U. o. T. XVII. (1756—62.) p. 115.: Biró levele (Sümeg, 1757. dec. 5.) az alispánhoz.

⁴ U. o. T. X. (1745—54.) p. 170, 172.

⁵ Zala vm. lvt.: Úriszéki perek. fasc. 13. nr. 15.; Veszpr. püsp. lvt.: Acta Parochias olim sub iurisdictione Eppatus Vespri. existentes concernentia 1725—80. fasc. I.

⁶ U. o. Szalay Egerszeghi Nemes-Városnak Prothocolum-könyve 1743—1830. p. 24, 32, 229, 43. l.

⁷ Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Vespri. T. X. (1745—54.) p. 47.: Biró levele (Veszprém, 1745. okt. 8.) a sümegi tiszttartóhoz.

Biró alkotásainál ott szerepelnek az egerszegiek. 1748-ban például egerszegi szekerek viszik az olasz fákat Sümege; 1749-ben a sümegi palota földélfáinak szállításában is ott látjuk az egerszegieket a tapolcai, apáti, tagyoni, csicsói, nyirádi szekerekkel.¹

Még az 1759-i per, amely dec. 26-án Pesten dőlt el, sem rontotta meg a jóviszonyt különösebben.

Birónak az 1753. évi jún. és aug. hónapban Sümegen tartott úriszéke szerkesztette meg a városi szabályrendeletet, amelynek létesítésében a többi közt résztvesz a nemesek részéről Tötösy János, Árvay József, az uradalmi úriszék jegyzője, Ruzsics Farkas esküdt. Ez a szabályrendelet megszünteti a városi gazdálkodás eddigi hibáit. Szabályozza az adószedést stb. És általában szabályozta a város polgárainak életét egy századon át.

Biró szeretete tetteiben nyilvánkozik meg, akár a terheken kell könnyíteni, akár gavallér cselekedetről van szó. Vállalja Kaszaháza felé az egerszegi hidak és utak javítási költségeinek felét.² A kir. családban akkoriban igen gyakori születési és más egyéb öröndetes alkalmakkor Te Deum tartására nem Veszprémbe vagy más-hova megy, hanem Egerszegre. Az is igaz, hogy a nemes vármegye is kellő időben és igen udvariasan hívja a püspököt. 1747-ben Péter főherceg születésekor Egerszegen tartja a hivatalos istentiszteletet „magna cum laetitia,” pénzsórással, boroszlással. A piacon a püspök 12 akó ajándékborát fogyasztották el a város lakói az új Habsburg-sarj egészségére. Lipót főherceg születésekor Te Deum, 500 hívő bérmlása, 12 akó bor csapraütése tartoznak az ünnepséghez.³

Zalaegerszegnek fennállása óta nem volt nagyobb jótevője, mint Biró. Ha semmi mást nem ad a városnak, mint a gyönyörű kéttornyú „bazilikát,” „a szép roppant nagy Templomot,”⁴ amely szerinte messze földön ritkítja párját; Szőnyi Ottó szerint pedig bármelyik XVIII. századbéli németországi barokk városnak díszé és büszkesége lehetne: eleget, sokat adott. Biró budai házá-

¹ Zala vm. lvt. : Úriszéki perek. fasc. 13. nr. 15. p. 113, 117.

² Veszpr. püsp. lvt. : Prot. Epp. Veszpr. T. X. (1745—54.) p. 149.

³ U. o. p. 257. ; T. III. (1747—48.) p. 138.

⁴ Veszpr. püsp. lvt. : Dominale. p. 348. : Biró levele (Sümeg, 1758. szept. 6.) ügyvédjéhez.

A ZALAEGRSZEGI PLÉBÁNIATEMPLOM.

bocsátja áruba, hogy folytathassa az egerszegi templom építését. Az egerszegi templom miatt pénztelenségről sokat panaszkodik.² A templom építője minden valószínűség szerint a püspök építőmestere, Tietharth József.³ Festője — de már Biró után — Cimbál János Jakab akadémiai festőművész.⁴

A ZALAEGERSZEGI PLÉBÁNIA-TEMPLOM BELSEJE.

Ebből az időből való a város jellegzetes kápolnasora; a különös olai Szent Anna-kápolna (1755), a már megszűnt Nepomuki Szent János-kápolna (1750) és a kedves Kálvária (1756), amelyet Thoroczkai Wiegand Ede a város kényes kincsének, építészeti nebántsvirágának nevezett.⁵ A kápolnák létesítése ugyan a

¹ Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. XVIII. (1758—62.) p. 365.

² U. o. T. X. (1745—54.) p. 213.; u. o. 1756. p. 304.

³ Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. X. (1745—54.) p. 273. V. ö. Okmánytár.

⁴ A főoltár freskóján szerepel a neve. Egyébként így írja: Johann Jakob Cimbál, Akademischer Maler.

⁵ Zalamegyei Ujság. 1928. ápr. 6.

hívek, különösen a céhek áldozatáról beszél, de Birónak része volt benne. Így adta meg a városnak és vele jelentős nagy vidéknek másfél századra az elegendő hitéleti keretet és a plébánia hitéletének sok maradandó és kedves érdekességét. Egyben Róka szerint szépítette a várost.¹

De gazdasági építkezéseket is folytatott. Tágas négyszögletes szállóvendéglőt építtetett mézárszékkal, bérbeadható boltokkal 8.000 frt költségen, valószínűleg a mai Arany Bárány helyén. A szállóvendéglőtől különálló urasági korcsmát zsindeyes magtárral, Olában megint külön új korcsmát emeltetett. A Zala partját teletűzdelte új urasági malmokkal, a régieket kijavíttatta.² Gazdasági épületekre 10.400, a templomra 34.000 frt készpénzt fordított. Adott még 300 frtot misealapítványra, továbbá egy 80 frt értékű ezüst kelyhet.³

Építkezéseivel olyan lendületet adott a mezőváros fejlődésének, hogy a XIX. század első felében alig marad Nagykanizsa mögött.⁴ Csak a saját közönye és mosloha sorsa akasztotta el a XIX. század második felében.

Nagyjelentőségű Egerszegre, Zalára, sőt a Dunántúlra Birónak az a szándéka, hogy a városnak már a XVIII. század közepén teljes gimnáziumot akar adni. Eddig úgy tudtuk az 1896-ban létesült zalaegerszegi gimnáziumról, hogy ügye 1829-ben indult el útjára;⁵ pedig már 70 évvel előbb foglalkoztatta Birót. A gondolat nem az övé; de maguk az elgondolók is Biró kezébe tették le az ügyet. A terv első mozgatói Szalápataki Nagy Mihály alispán, Hertelendy Gábor, a későbbi alispán, Kiss Pál egerszegi és Bedő Gergely nemesapáti plébános.

Inkey Boldizsár másodalispánnak a királynő egyenesen megtiltotta, hogy a szertitákat a megyébe hozza és letelepítse. A terv mozgatói most őt is be akarják vonni, hogy „Fundacionalis Summájának egy Részt Egerszeghen építtendő Iskolákra adgya.” Ennek a lépésnek eredményéről nem tudunk; de az említettek már 1600 frtot letettek a gimnázium létesítésére. Hertelendy egy tanárra, aki két osztályt tanít, 2500 forintot ajánl másfél éven belül. Kiss Pál másik tanárra, aki ugyancsak két osztályt tanít, 1500 frtot helyez kilátásba. Mivel Kiss Pál veszprémi kanonok lett, Hertelendy utódjául Bedő Gergelyt ajánlja a püspöknek, mivel Bedő oly kijelentéseket tett, hogy mint egerszegi plébános harmadik tanár létfenntartását biztosítaná.

„Az Egerszeghi Iskoláknak föllálltása eránt való Szentséges ígyekezet” Birónak „igen nagy ösztön, és vigasztalás.” „Legottan eltökéllette magában, hogy azon malmok közül, mellyeket Volkra püspök üdejítül fogva Sede episcopali vacante a Plébánosok el fog-

¹ Róka: Das Leben Ignaz Kollers. i. m.

² Napló. 351. l.; Veszpr. püsp. lvt.: Biró végrendelete.

³ Veszpr. püsp. lvt.: Biró végrendelete.

⁴ V. ö. Fényes Elek: Magyar Országának állapota stat. és geogr. tekintetben. Pest, 1836. I.

⁵ Zala vm. lvt.: Prot. Comit. Szalad. 1829. (jan. 12.) p. 492, 538.

laltak," egyiket iskolaalapítvány céljára adja. Ő az építkezéshez a meszet megígéri. A gondolat mellett hangulatot csinál többi közt Festetics Kristófnál. A gondolattal anynyira összeforrt, hogy az egerszegi plébániára kinevezett Horváth Pál, előbbeni bicskei plébánost kanonokká teszi, hogy helyére gimnáziumbarát papot hozhasson. A kinevezésnél tekintettel akar lenni Egerszeg iskolaváros jellegére.

Gyakorlati érzékére vall, hogy az alapítólevelet és az ígért pénzek letételét sürgeti, hogy 1757-ben kezdhesék az építést. „A ki soha nem kezd, soha nem végez.”

De Szalapataikai Nagy Mihály 1756-ban meghalt; Birót lekötik az egyre szaporodó gondok. A terv nem valósul meg. A vármegye és az egyház szép gondolata csak később érik meg.

Ha létesül akkor az egerszegi teljes gimnázium — mint tervezték — a török időkben összeforrt Zala és Somogy megyék részére és pedig 3 évvel a püspöki székhelyé, 16 évvel Szombathelyé, 50 évvel Kaposváré, 9 évvel Kanizsáé és 140 évvel magáé, Zalaegerszegé előtt: a városra és a délnyugati Dunántúlra szóban ki nem fejezhető eredménye lett volna. Biró gimnáziuma meghozta volna a teljes gazdasági, forgalmi vérkeringést és kulturális gócponttá teszi a várost. De a nagy emberek után mindig maradnak megoldatlan vagy félbenmaradt tervek, amelyek nagyságukat csak úgy hirdetik, mint a megoldott feladatok.¹

Amint fejlődővé tette, épúgy katolikusként megőrizte a várost és a plébániát, amelyhez az ő korában a jelenlegi területen kívül még Pozva és Teskánd is tartozott; sőt Csácsbozsok lakosságának magyar részét is Egerszeg látta el. A hívek száma 3.446.² A lakosok — Biró szerint — mind katolikusok. A másvallásúaknak ebben a kerületben nincs sehol nyilvános vallásgyakorlatuk, csak a kálvinisták kezében lévő nemes birtokon, „Bölcs Völgyében.” Itt a kisnemesség jelentős tömegben élt együtt eléggé zárt területen. A reformáció megtörténtével, a katolikus templom elfoglalásával megszilárdult. Az ellenreformáció, mint szellemi áramlat ide nem jutott el. Az őrségi reformátusok eredetileg katolikus templomainak elvétele, a saját templomuk visszavételének állandó veszélye csak szilárdabbá tette a lájat felekezetiével szemben. A protestánsokat mint földesúr a hagyomány szerint ide szorította ki. Azon-

¹ V. ö. Pehm József; Biró Márton és a zalaegerszegi gimnázium gondolata. Zalaegerszegi Újság. 1929. márc. 31. — Id. források: Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. XV. (1756—57.) p. 351—52, 404—07, 411—16, 421—23.

² Napló. 239. l.

ban itt is vissza akarta állítani a kat. hitélelet a becsvölgyi templom visszafoglalásával.¹

A városban eddig alkotásai hirdették emlékét, továbbá az a misealapítvány, amelyet Biró maga tett le. Újabban utcát is neveztek el róla.²

¹ Napló. 239. l. — Biró tévesen nevezi a helyet Bölcs Völgyének (Vallis Sapientiae). Becs Völgye — helyesen — attól az ősrégi Becs-családtól származik, amelynek birtokai itt feküdtek és amelynek egyik kései leszármazottja, Becs Ilona a mai barabásszegi temető ref. templomát építtette (1787.). Becs Völgye földrajzi fogalom. Nem pusztán völgyet, hanem a völgyet szegélyező hegyeket is jelenti a közbeeső községekkel. Szily püspök panasza a vármegye is ily értelemben válaszol: Possessio Becsvölgye, sub cuius nimirum Nomenclatione non nulla etiam Populosa Diverticula venirent (Szombh. püsp. lvt.: I. állv. curr. iratok. (1778. nov. 23.). Az 1790. és 1845. évi nemesi összeírás (Zala vm. lvt.) szerint Becsvölgye fordulatai ezek a községek: Barabásszeg, Gerátszeg, Kereseszeg, Kislengyel, Kustánszeg, Pajzsszeg, Parasz, Vargaszeg, Vörösszeg. A helyszínen a korosabbak ugyanúgy jelölték meg előttünk a Becsvölgyét. Így feltehető, hogy ugyanezekből állt a Biró korabeli „Becsvölgye” is. Jelentősége a XVII—XVIII. században nagyobb volt, mint ma. A gócpontok: Barabásszeg, Kustánszeg. Gönczi szerint (Göcsej, Kaposvár, 1914. 60. l.) Becsvölgye község lett volna a mai Barabásszeg és Pajzsszeg helyén, szerinte ettől kapta a nevét az egész vidék, a völgy is. Becsvölgye a vidék legjelentősebb helysége volt temploma révén is. Ma már sem mint földrajzi fogalom, sem mint helység nem él. Az utóbbi valószínűen a XIX. század elején pusztult el, hihetileg tűzvész miatt. A jelenlegi barabásszegi ref. lelkésziséget azelőtt „Betsvölgyi . . . kustánszegi ref. sz. eklézsiá”-nak nevezték. Barabásszegről az okmányok csak a XVII. században kezdenek beszélni, mint amely szellemi örököse lett Becsvölgye helységnek. Ennek templomromja még látható. V. ö. 244. l.

Az említett 9 helység ma 4 politikai község: Barabásszeg, Pajzsszeg, Kustánszeg, Kislengyel. Háromban kat., Kustánszegen ref. a többség. A demografiai vonal a hivatalos népszámlálás szerint:

1836:	268	r. k.	4	ág. h. ev.	1012	ref.
1892:	569	„	35	„	671	„
1900:	780	„	55	„	829	„
1920:	1040	„	64	„	1002	„
1930:	1236	„	82	„	1177	„

Ami a „szeg”-eket illeti, Eötvös Károly, Sebők Samu és Jakab Elek ellenében megállapítjuk, hogy nem a fekvés (hajlás stb.), hanem egyes családok birtok-helyei, szereit után kapták nevüket. A szegek voltaképp szerek (Tuboly-szer stb.). Az 1750-ben kezdődő mijeji r. k. anyakönyvekben jó ideig szer-ek szerepelnek. Az 1764. és 1766. évi becsvölgyi Circularis Visitatio (Zala vm. lvt.) nemes Vörös János „Vörösfiakszeri” diverticulumban levő jogairól tud. A szeg későbbi elírás. A népnyelvben ma is megvan a „szer.”

² A Biró püspök emlékét kegyelettel őrző város 1928. évi ápr. 12-én ünnepség keretében leplezte le a püspök életnagyságú képét, amelyet Asztalos Gyula festőművész a sümegi püspöki palotában levő, a közfelfogás szerint Maulbertschtől, de mégis valószínűbben Cimbaltól származó kép után festett a közgyűlési terem részére. A díszközgyűlésen megjelentek a veszprémi és szombathelyi káptalan, Zala és a szomszédos vármegyék, községek, hivatalok képviselői. Ettől kezdve évente május 10-én tartja a város a Biró-rekviemet.

Biró és rokonsága.

A Klimó-féle vizsgálatához beadott újabb vádpontok alig szólnak másról, mint Biró túlzott rokonpártolásáról. Ez a hiba a vád szerint odáig ment, hogy az egyházi javak kárával, tönkretételével járt. Három sógora gyarapodott — mondják — pénz- és ingatlan-ajándékozásai révén az egyházéból. Főként Padány, a szülőföld beszélhetne arról, mennyire használt fel Biró vagyont, embert, állatot a család vagyonosodására. Padányban fényes építkezéseket végeztetett. Megszámlálhataatlan mennyiségben hordatja oda a fát a lődi és novai püspöki erdőből, 12—20 mérföld távolságra. A püspöki jobbágyokat, bár nem volt kötelességük, rászorítja a fuvarozásra. Elhullanak állataik, veszélyben életük. Egy közülük elmerül a Duna habjai közt.¹

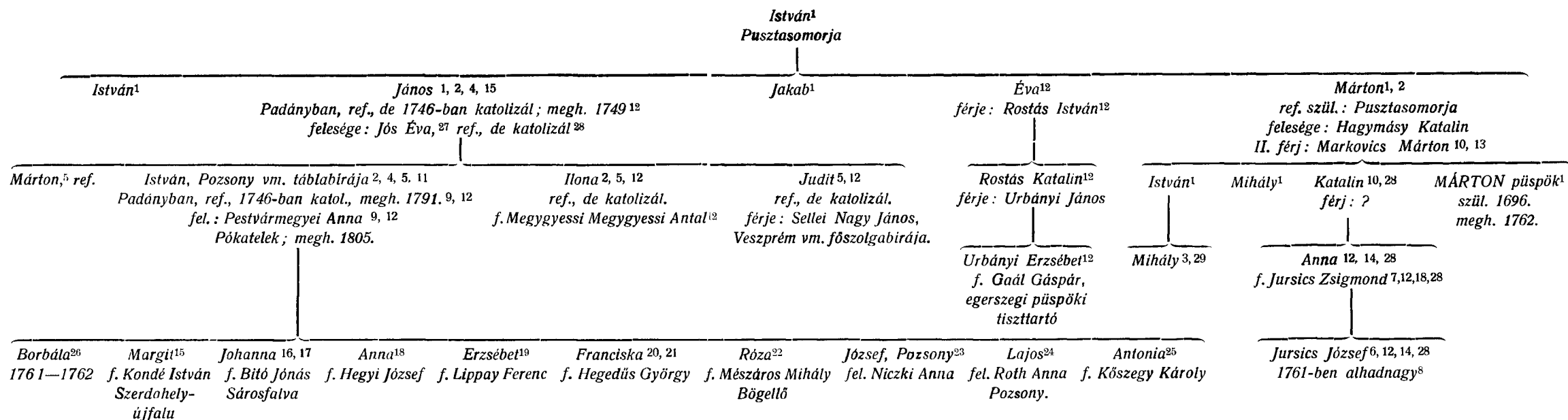
Biró szembehelyezkedik a vád utolsó, legfontosabb pontjával. Ő csak Karápon építtetett hidat; de nem Nova és Lőd igénybevételeivel; a jobbágyok a kötelezettségen túl végzett munkáért fizetséget kaptak. A szerencsétlenségről nem tud; ha történt hiba, tudtán kívül a régebben elbocsátott gazdatiszt tette.²

De mégis tény az, hogy Biró erősen dolgozott családjá emelésén és felhasználta erre az egyházi javakat is. Sokszor megfordult szülőföldjén. Vitte oda a pihenés vágya; a szülőföld iránt ellágyuló szeretet és ragaszkodás; gondoskodása családjá szebb jövőjéről. Hogy szerette családját, minden kétségen felül áll. Édesanyja, mostohaatyja, testvérei, ezek gyermekei sütkéreznek szeretében. Ahogy János bátyját és gyermekeit körülveszi jóságával, lágyabb szíveknek is erénye lehetne. Szívesen látott vendégek

¹ Napló. 213. l.: Veszpr. pübp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. VIII. (1753—54.) p. 339.

² Napló. 146. l.

Padányi Biró Márton püspök és legközelebbi rokonságának nemzedék-rendje.

¹ Esztergom-egyházmegyei prediális nemesek. Testimonialis. Vajka, 1716. június 17; Győr vm. 1716. évi közgyűl. jegyzőkönyve. 99. l.

² Biró püspök levele özv. Forintos Zsigmondnéhoz. Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. X. (1745—54.) p. 230—32.; u. o.: Prot. (mixt) Epp. Veszpr. 1759. p. 2.

³ U. a. Babocsai Farkashoz 1747. ápr. 17.

⁴ U. a. az alistáli plébánoshoz 1746.

⁵ U. a. ugyanannak 1747. Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. X. (1745—54.) p. 231—32.

⁶ Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. XVII. (1756—62.) p. 42.

⁷ U. o. p. 96—98.

⁸ U. o. p. 273.

⁹ U. o. p. 278, 311.

¹⁰ Vat. lvt.: Processus Eccl. Consist. 1745. vol. 132. fol. 811—812.

¹¹ Szalay: Drágalatos Halála i. m.

¹² Biró püspök végrendelete. Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. XVII. (1756—1762.) p. 310.; u. o. T. X. (1745—1754.) p. 248—49.

¹³ Vat. lvt.: Processus Eccl. Consist. 1745. vol. 132. fol. 811—812.

¹⁴ Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. XVII. (1756—1762.) p. 54, 96—98.

¹⁵ O. L.: Post Adv. fasc. 31, nr. 8.

¹⁶ U. o.

¹⁷ Pozs. kápt. lvt.: 1791. Prot. LXX. fol. 132.

¹⁸ O. L.: Post Adv. fasc. 31, nr. 8.

¹⁹ U. o.

²⁰ U. o.

²¹ Pozs. kápt. lvt.: 1791. Prot. LXX. fol. 127.

²² O. L.: Post Adv. fasc. 31, nr. 8.

²³ U. o.

²⁴ U. o.

²⁵ U. o.

²⁶ Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. XVII. (1756—1762.) p. 278, 311.

²⁷ U. o. T. X. (1745—1754.) p. 248—49.

²⁸ U. o. T. IX. (1748—1756.) p. 446.

²⁹ U. o. p. 447.

házánál, asztalánál. A püspöki fogatok sokszor úton vannak Csallóköz felé és felől, ámbár a padányiak nem rövidebb, mint párhetes, sőt többhónapos vendégségre mennek Biró püspökhöz. Rokonszeretete azonban nem vérimádás. Igazán szomjúhozza örök üdvüket is.

A püspök nagybátyja, János egész családjával református volt és a püspök szerint bizony keményen álltak.¹ Elgondolhatjuk, Biró mily gyakran és forrón imádkozott megtérésükért. Veszprémbe hívja őket vendégségbe. Nagy várakozásban van a püspök, amíg a rég elküldött kocsi meghozza a várva-várt vendégeket a Csallóközből. Két csoportban érkeznek. Az első (Biró János és fia, István) már szépen halad az egyház felé, amikor az otthon maradtakat érdekesen csalogatja az alistáli plébános révén.² Biró hívogatására, az alistáli pap biztatására Biró Jánosné és leányai, Ilona és Jutka Veszprémbe leutaznak és ott megtérnek. Igazi jó pásztorként örül mindegyik hazatérő juhocskának; a leggyengédebb szeretettel veszi körül őket. Nem éri azonban be megtérésükkal. A leghatásosabb eszközöket veszi igénybe hitbeli megerősítésükre. Így Juliska húgocskája mellé a finom lelkületű nemzetes asszonyt, a mintaszerű özvegy édesanyát, Kemény Orsolyát, néhai Forintos Zsigmond hitvesét kéri fel nevelőnek. Azért őt, mert ismeri nevelését. Kérő levelénél a XVIII. században kevés kedvesebbet írtak. Mintha Mikes leveleskönyvének lelke, illata csapna ki belőle. Biró a leggyengédebb lelkét írta bele.³ Kemény Orsolya „Fő Uri Asszony“ vezetése alatt Biró püspök Ilus húgocskája szépen erősödik a katolikus hitben.⁴ De a többi megtérő rokonnál sem éri be az egyszerű átvétellel. Neki élő katolikus hitélet kell, nem statisztikagyarapítás. Nagybátyját, Biró Jánost az alistáli plébános „atyai apolygatására, igazgatására és az eretnekek ellen való oltalmazására“ bízta.⁵ Istókot pedig — így nevezi — beadta a

¹ Veszpr. püsp. lvt. : Prot. Epp. Veszpr. T. X. (1745—54.) p. 248—49.

² U. o. p. 216—17. V. ö. Okmánytár.

³ U. o. p. 230—32. : Biró levele (Veszprém, 1747. febr. 28.) Kemény Orsolyához. V. ö. Okmánytár.

⁴ U. o. p. 231. : Biró levele (Veszprém, 1747. márc. 1.) Kemény Orsolyához.

⁵ U. o. p. 248—49. : Biró levele (Veszprém, 1747. máj. 10.) az alistáli plébánoshoz. V. ö. Okmánytár.

piaristák veszprémi konviktusába, ahol „éjjel-nappal mindenkor egy Pater Piarista vagyon véle, aki mind az Isteni félelemben, s tiszteltben, mind pedig oskolabéli tudományban oktattya, szoktattya és neveli eőtet.“ De meg is van az eredménye: „Az Istók Öcsém-ben egész gyönyörűségem, mert mind Isten, s mind az Emberek előtt igen köllemes az eő alkalmaztatása, már magányosan is tud a Szent misében ministrálni.“¹ Csak a Marci gyerekekkel ütött ki rosszul a dolog. Jóllehet egy alkalommal térdenállva jelentette ki előtte, hogy ugyanaz az isteni kegyelem, amely atyját, hűgát, öccsét megvilágosította, őt is elvezette az igaz hitre: a gyónás napja előtt való reggelen el kezdett „lappangani, bujkálni és úgy meg átalkodott, hogy mintha Néma Ördöggé lett volna, éppen semmi szavát nem lehetett venni és ugyan csak a Kapu fátul vévén búcsút, ilyen gyalázatosan ment el tülünk.“²

A család lelkét akarja az egyházhoz vezetni és az egyház-hűségben megszilárdítani akkor, amidőn 1750-ben Alistálra megy bérálni teljes püspöki fénnel. Ekkor bérálkozik a 18 éves Biró Judit.³ A szerdahelyi, somorjai, szentantali bérmaút a szülőföldnek, az alistáli katolikus és a padányi „ball“ rokonságnak szólt.

Az egyéni rátartiság mellett a családszeretet jelentkezik nála abban a magatartásban is, amelyet akkor tanúsít, amikor a nemesi származást akarták a Biróktól elvitatni.⁴

Biró utasítást ad a kutatásra. Küzdelmei nem is eredménytelenek. A levéltárakat, írott okmányokat átkutatattja; költséget, időt nem sajnál. Így aztán 1730-ban Pálffy János nádor előtt beigazolhatta családjá eredetét, nemességét, békében és háborúban tanúsított jeles tetteit.⁵ A perdöntő bizonyíték mindenesetre a már említett 1716-os Testimonialis;⁶ továbbá a családnak a győrmegyei nemesség közé történt sorolása (1719.);⁷ valamint a pozsonyi káptalan statutorium és introductorium okmánya (1729).⁸

¹ Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp Vesp. T. X. (1745—54.) p. 231—32.

² Ez a Marci ezentúl nem szerepel Biró körül. Végrendeletében sem emlékezik meg róla. Az a Biró Marci, akit 1757-ben Biró a veszprémi piaristákhoz ad nevelésre (u. o. T. XVII. (1756—62.) p. 108.: Biró levele (Sümege, 1757. nov. 5.) a veszprémi piaristákhoz) — aligha azonos az előbbivel.

³ Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Confirm. (1750.) p. 1—60.

⁴ Horányi: i. m. I. p. 298.

⁵ Horányi: i. m. I. p. 298.; Nagy Iván: i. m. I. 108. l.

⁶ Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Vesp. T. X. (1745—54.) p. 137.

⁷ Győr vm. lvt.: Prot. Comit. Jaur. ab a. 1714—19. p. 99.

⁸ Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Vesp. T. X. (1745—54.) p. 119—22.; Pozsonyi kápt. lvt.: c. 60. fasc. 12. nr. 21. (eredeti okmány); O. L.: Hung. Pálffyana fasc. 33. nr. 55.

Amikor a család nemessége újból beigazolódik, Bíró rendelkezést ad ki a részletes családfa elkészítésére.¹ 1753-ban aztán még az eddigieknél is könnyebben állapíttathatta meg a család nemességét.²

Párhúzamosan azon is dolgozik, hogy a családi birtok körül az állandó zavarokat megszüntesse³

Ezért Kovács János mérnököt kéri fel „jussaik nyomozására, Padány Határinak kimérésére és lerajzolására.” Ha már a szomszédok meg is akadályozták, Csapó Józseffel és az alistáli plébánossal szegény familiája minden jussait tovább is nyomozgassa. A nyomozás eredményes. „A Padány körül levő Jussunkrul is ugymint a Karápi Pusttárul máris minémü világosságra hozta ügyünket.”⁴ E fölötti örömeiben Horányi Gábor megbízottat és Beck Sándor ügyvédet küldi Padányba a padányi nemzetség kikeresésén kívül az örökség igazolására.⁵

A küzdelem eredményeképp 1747. évi máj. 17-én Bíró kérelmére és érdemeire tekintettel gróf Pálffy János nádor novadonationalis levelet ad ki, amely szerint Nagypadányban és „Nemes Szegen” azokat a telekrészeket és az ugyancsak Nagypadányhoz tartozó Karáp-majort a Padány-, Tötös- és Sándor György-családnak kihalásával Bíró Márton püspöknek és testvéreinek, mint osztályos nemeseknek és örököseiknek adja. A fenti birtokot a Bíró-család emberemlékezetet meghaladó idő óta használta, még ha az igazoló okmányokat a mostoha viszonyok között el is veszítették.⁶

Elrendeli a nádor a bevezetést, ami aug. 2-án meg is történik. Az erre vonatkozó káptalani jelentés szerint jelen vannak: Lenthly István, veszprémi püspöki helynök, Szalay György alistáli plébános, Alistálból Bíró István, András és Márton. Símán megy végbe a bevezetés, csak Karáp miatt jelent ellenmondást a Márczi-család.⁷ A megkötött egyességgel a leányág 6 curialis sessiot átadott minden járulékaival Bíró püspöknek oly feltétellel, hogy még 8 évig a leányág használhatja; aztán kilép minden kártérítés nélkül. A 8 év elteltével a püspök kiadja a Quarta pupillarist és kifizeti a felépítmények árát.⁸ A leányág megfélelkezik a megegyezésről. De ez nem jelent különös hátrányt: Bíró családi politikája győzött már.

Nyugvópontra jutott t. i. a Bíró-család ügye 1754-ben, amikor annyi és annyi előokmány alapján Bíró küzdelmei koronájaképen gr. Csáky Miklós esztergomi érsek ápr. 23-án kiadja döntését Restitutio familiae Biroianae címen. A bevezetés jún. 8-án törté-

¹ Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. X. (1745—54.) p. 234—35.: Bíró levele (Veszprém, 1747. márc. 27.) Rajcsányi Ádám kamarai levéltárhoz. V. ö. Okmánytár.

² O. L.: táblai perek. 4. 315. nr. 28.

³ Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. X. (1745—54.) p. 208.: Bíró levele (Veszprém, 1746. okt. 2.) az alistáli plébánoshoz.

⁴ U. o. p. 208.: Bíró levele (Veszprém, 1746. okt. 2.) az alistáli plébánoshoz.

⁵ U. o. p. 249.: Bíró levele (Sümege, 1747. máj. 10.) az alistáli plébánoshoz.

⁶ O. L.: táblai perek. 4. 313. 32.

⁷ Pozsonyi kápt. lvt.: c. 4. fasc. 8. nr. 18.

⁸ Veszpr. püsp. lvt.: Liber Oeconomiae. p. 138.: Bíró levele (Sümege, 1747. szept. 6.) Horányi Gáborhoz.

nik meg.¹ Sem a leányág feledékenysége, sem az 1758. évi, „Padány eránt folyó procéssusok“² nem változtatnak a helyzeten.

Ezzel az utolsó ténnyel letörölte a Biró-névről a századok porát. Megvan a kétségtelen nemesség és hozzá némi birtokállomány. Veszprémben — úgy gondolta — tündöklük már a Biró-nevezet; a visszamaradt padányi szegény alyafiságon kell valamit emelnie, hisz a Biró-név folytatása náluk van.

Semmi költséget nem sajnál, csakhogy a rokongyerekeket emberré tegye. A XVIII. században rendszerint főúri sarjakat nevelnek csak ennyi gonddal. Biró János gyermekeinek neveltetése elég bizonyosság erre nézve.³ Künn az életben minden lehető módon egyengeli a rokonok számára az előhaladás útját: a közigazgatási,⁴ katonai pályán egyaránt.

Biró a családi előhaladást — a házasságon kívül — leginkább a vitézi életben és a birtokszerzésben látta. Biró szerint a katonáskodás illik leginkább a magyar nemeshez, mert ezen a réven nem parlagiasodik el.⁵

A Biró-gyerekek — mint láttuk — szép számmal vonulnak be a katonasághoz és a harcterekre.⁶ Biró jó eleve felhívja rájuk a Helytartótanács, a tábornokok és kapitányok figyelmét. Majd elpéldálózgat, hogy a gyerekek „már szép esztendőktől fogva szolgálnak.“⁷ Hivatkozva a saját áldozataira, amelyeket a katonaságért ismételtlen hozott, káplárságot kér Biró Miskának és Lackónak a gróf „Betlehem — regiment“-ben.⁸ Jursics Jósának pedig azt kéri, hogy a Széchenyi — lovasezrednél „zászlót resolválja-

¹ A Restatutoria eredetije a pozsonyi káptalani levéltárban (c. 6. fasc. 13. nr. 8.) található. Bár mint értékest felhasználtuk, de nagy terjedelme miatt nem közölhető. Másolata a veszpr. püsp. levéltárban (Prot. Epp. Veszpr. T. X. (1745—54.) p. 291—304.) is megvan.

² U. o. T. XVII. (1756—62.) p. 159.; Biró levele (Sümeg, 1758. jún. 5.) ismeretlen egyénhez.

³ Rokon ifjakat tart a váci piaristáknál német nyelvű oktatáson (Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. XI. (1748—56.) p. 106.) — Egyik „uri attyafiaccskáját“ Pesten taníttatja német szóra (u. o. p. 90.).

⁴ Jursics Józsefet, „egy Testvér Nénjétől való unokáját“ a somogyi vicispánnak melegen ajánlja (Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. XVII. (1756—62.) p. 54.; Biró levele (Sümeg, 1757. jan. 4.) Nagy Pál vármegyei jegyzőhöz.). — Biró Judit férjét, Nagy Jánost vm. jegyzővé, majd főbíróvá választatja.

⁵ U. o. p. 240—41.; Biró levele (Sümeg, 1747. árp. 17.) Babocsay Farkas óbesterhez. V. ö. Okmánytár.

⁶ U. o. T. IX. (1748—56.) p. 450.; Biró levele (Sümeg, 1755. szept. 30.) br. Fomenimi vicecolonellushoz. — U. o. p. 477.: ugyanaz gr. Kálnoki generálishoz.

⁷ Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. XVII. (1756—62.) p. 154—55.; Biró levele (Sümeg, 1758. máj. 5.) a Helytartótanácsához és (1756. máj. 3.) gr. Bethlen generálishoz.

⁸ O. L.: Litt. Cons. Reg. 1758. nr. 216.; Orig. Referad. 1756. nr. 235.

nak¹ neki.¹ Abban az időben, amikor a katonai rangokat vették, Biró is emlegeti, hogy nem sajnál áldozatot. Az újoncállítás költségeire 2.030 frtot ad. A Széchenyi-ezrednek száz aranyat és további 3.000 frtot adományoz. A bekövetkezett előléptetéseket melegen megköszöni. Jursics még Biró életében alhadnagy, majd huszárhadnagy lesz.²

Biró eddig is szívesen küldte a zsebpénzt, a körmőci és hollandi aranyakat;³ de a többségtől érkező jó hír és az emelkedés még bőkezűbbé teszi. Amikor Kainrath kapitány dicséret levelet küld neki Biró Miskáról, Miskát tüstént egész örökségről értesíti.⁴ Jursics, mint új alhadnagy Drezda felé jár seregével; a boldog püspök hatvan forintos lovat és még száz forintot küld neki.⁵

Midőn már a nemességet igazolta és neveléssel a családot kiemelte a csallóközi keretből: annak vagyoni helyzetét birtokvásárlással is emelte. Meg akarta csodálatni a család képzelte és valóságos irigyeivel a Birók gazdagságát és jólétét. Nem elégítette ki az a tudat, hogy Birók élnek és Biró-birtokok vannak a közelben és távolban.⁶ Hogy szűkebb rokonságát emelje, megvesz oly birtokokat, amelyek valaha a család vagyonállagához tartoznak, vagy ilyeneknek gondolta őket.

A rokon Bittó-családtól, amely valószínűleg osztályosa volt a Birók vagyonának, már 1751-ben megveszi 1250 frtéért Gyüllősmajort.⁷ 1753-ban Pyber Ferencről a kihalt Lacz- és Töröscsalád birtokát Padányban 462 frtéért veszi meg.⁸ 1754-ben Márczi Istvántól vásárol birtokot.⁹ Gyarapítja a birtokokat idegen tulajdonok vásárlásával is. A vett birtok jó része Karáp néven

¹ Veszpr. püsp. lvt. : Prot. Epp. Veszpr. T. XVII. (1756—62.) p. 154—55. : Biró levele (1758. ápr. 20.) unokaöccséhez.

² U. o. p. 154—55, 42, 82. — U. o. T. X. (1745—54.) p. 216—17. V. ö. Okmánytár. — U. o. p. 273. — U. o. Dominale (1762.) p. 443. — Veszprémm. Múzeum : oklevéltár 29/12.

³ 1756—58. közt 1504 frtot küld nekik (Veszpr. püsp. lvt. : Prot. Epp. Veszpr. T. XVII. (1756—62.) V. ö. Okmánytár.

⁴ U. o. p. 150. : Biró levele (Sümeg, 1758. márc. 20.) Biró Mihályhoz.

⁵ Veszprémm. Múzeum : oklevéltár 29/13. : Jursics levele (1762. márc. 6.) Biróhoz, Veszpr. püsp. lvt. : Prot. Epp. Veszpr. T. XVII. (1756—52.) p. 311. : Biró levele (Sümeg, 1762. ápr. 19.) Jursicshez.

⁶ Vajka, Padány, Siposkarcha, Bujthelek (ma Bústelek-major), Kisbár (ma Albár egyik része) jelentős mérvben a Birók birtoka.

⁷ Gyüllös (Gyüllös) — alias praedium de Kispadány. Ma dülő Alistál és Bögellő közt. Akkoriban határos tartozéka volt a karápi birtoknak, amely 460 holdra rúgott (Pozsonyi kápt. lvt. : c. 43. fasc. 3. nr. 97—98. Eredeti.).

⁸ Győri kápt. lvt. : XXI. (1753.) fol. 525.

⁹ Pozs. kápt. lvt. : c. 43. fasc. 5. nr. 31. (Eredeti.).

ismeretes. A nép a régi írás (1629) szerint Karáb-nak nevezi. Mivel mocsár vette körül, Biró Karáp-szigetnek nevezgeti. Ide tartozik belső Karáp (Sima Patak, Vesszős sziget), külső Karáp (Keő rét).¹ A mocsár, amely ma már kiszáradóban van, vadludak, vadkacsák, szárcsák és szalonkák tanyája részben még ma is.

A birtokszerzést folytatta a padányi határon kívül is.²

A szegényebb rokonoktól magához veszi birtokrészüket a segítség fejében, hogy minden egy kézbe jöjjön, Biró Istvánéba.

Ez az István, aki Jánosnak, a püspök megtért nagybátyjának megtért fia, a püspök szemefénye. A leggondosabb nevelésben őt részesíti. Nevelése 7.000 frt kiadást jelent a püspöknek. Mint „familiája tsemetéjét“ két évre Bécsbe adja az új „experimentalis Philosophia“-ra, majd az Academia Lichtensteiniana-ban a ius civile-t hallgattatja vele egy évig. „Nagy-szombatban privát professor Keze alatt Hazánk Törvényeiben experiált.“ A katonasághoz akar menni, de a püspök a Táblához ajánlja. Dícséri, „de nem mivel az ő vére.“³

Vagyonilag is őt emeli már ifjúkorában szinte szemmelláthatóan. Az újonnan vett birtokok (Gyüllös-major, külső és belső Karáp) társtulajdonosa a püspök mellett csak ő.⁴ Műveltsége, gazdagsága teszi a családi fény hordozójává. A veszprémi püspök révén kinyújthatta kezét a Nyitra megyéből való és „vallásos, szép, okos, szemérmes“⁵ Pestvármegyei Nanica kezéért. A báróleány apja tábornok, anyja ereiben grófi vér csergedez. 1758-ban megtörténik az eljegyzés; hamarosan az esküvő. Mint a család leg-

¹ A belső Karápban Basó Marinkától vásárol földet (Pozsonyi kápt. lvt.: c. 43. fasc. 5. nr. 32.; O. L.: táblai perek. 4. 313.). Birtokot vesz még, de ismeretlen nagyságban, ismeretlen összegben a Hóhát alatt és a Köves Aga tisztása alatt a Köréten és a Sisál-ban. 1754-ben pókateleki Kondé Jánostól és Ignációl 26.500 frtért vesz Pókateleken a Csallóközben birtokot (Pozsonyi kápt. lvt.: c. 6. fasc. 15. nr. 20. (extraser.); Napló. 92. l.) — Pókatelek Padány pusztája; valószínű, ennek megvételéről van szó ép a szomszédság miatt.

² Egyik unokaöccsének és pedig valószínűen Biró Miskának írja a harctérre: abból az atyai gondosságból, amellyel hozzá van, Vámoson (Csallóköz) egy kúriát szerzett neki; Veszprémben számára a Rudi-házat vette meg szántóföldekkel; saját piaci házat pedig neki ajándékozza (Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. X. (1745–54) p. 216–17.)

³ U. o. T. XVII. (1756–62.) p. 85.: Biró levele. (Sümeg, 1757. aug. 23.) a Táblához.

⁴ Pozsonyi kápt. lvt.: c. 43. fasc. 5. nr. 97–98. (eredeti); u. o. c. 43. fasc. 5. nr. 31–32 (eredeti); O. L.: táblai perek. 4. 313.

⁵ Ve.zpr. püsp. lvt.: Végrendelet.

nagyobb jötevőjének, lelkendezve köszöni meg Forintos kapitánynak, hogy Biró István részére megszerezte „Pestvármegyei Nanica kisasszonyt, aki Menyem Asszony lesz. Valóban tapasztalom és gyönyörűséggel nézem mind azon szép erkölcsöt, testi, lelki ékességet, virtusokat és minden köllemetességet Pestvármegyei Nanicában.”¹ A fiatalok Pókatelekre költöznek. Márton püspök jóvoltából megkapják még a csallóközi, pozsonymegyei családi birtokokat: Újfalú, Nagyudvarnok, Tőkés, Nagysárospadány (Karáp-sziget), Gyüllős, Bögellő (Kispadány). Pókateleken építtetett nekik szép nagy kastélyt művészi díszítéssel, előtte Szent Márton kőszobrával. A hatalmas méretű kastélyban külön lakosztályt készíttetett a püspök magának. A lakosztálya mellett levő kápolna kórusát B. Margit képe díszíti. Szép bútorzat mindenütt. Nem hiányzik a családfa sem. Magtár és egyéb gazdasági épületek készülnek; hat iga ökör, lovak, 500 juh indul a gazdaságba. Csak Pókatelek 100,000 frt kiadást jelent a püspöknek. A birtokot külön tisztartó kezeli.² Ehhez a birtokhoz jön a sümegi birtok, Budán a trinitáriusoktól megvett ház, Somlóvárt és Nyulon a szőlő, sok asztali ezüst. Mindez túl a 16.000 frton.³

Biró kiemeli Biró Istvánt a családból és Padány faluból. A kisnemesnek jó a falu; de Biróék már nem kisnemesek. Pókateleken laknak, talán azért is, hogy a rokon Kondék előnevéről is fény áradjon Biró Istvánékra. Amikor a házasságból a kis Borbála megszületik, öregsége egyik legnagyobb öröme.⁴ De kora halála is nagyon elszomorítja.⁵ Azt már a püspök nem érte meg, amikor 9 újabb gyermek jelent meg a Nanicáék portáján.

¹ Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. XVII. (1756—62.) p. 211.: Biró levele (Sümeg, 1759. ápr. 24.) Forintos kapitányhoz.

² U. o. p. 102.

³ U. o. Biró végrendelete. 27. l. — Dr. Friedreich Endre úr közlése szerint Biró Padányban vagy Alistálban (?) építtet szép kastélyt és b. e. Csaplár Benedek történész még látta azt, rajta Biró címerével. Ezi a kastélyt mi már nem találtuk.

⁴ U. o. p. 278.: Biró levele (Sümeg, 1761. dec. 23.) Biró Istvánhoz.

⁵ U. o. p. 311.: ugyanaz (Sümeg, 1762. hó és nap nélkül) ugyanahhoz.

A többi meglért Biró sem panaszkodhatik. Ilust, Juditot magához vette, meglérítette, neveltette, ruházta, férjhez adta.¹

A Biró-uraságoknak még ma is vannak emlékeik Karápon: egy harangocska és a Szent Márton-szobor.²

Biró örökösei katolikus rokonai és pedig a férfirokonok, mint a Biró név fenntartói. Ők kapják az anyagiakat, de nagyra tartott szellemi kincseit; pl. az Angyali Társaságnak Szövetsége c. művé-

¹ Ilust meggyesi Meggyesi Antalhoz, praenobilis birtokoshoz adta férjhez. Mint az Újvári regiment Lajdinantiusa elzalogosította birtokát. Biró Sümegen vette meg nekik Szentgyörgyi Horváth János házát. 1761-ben kiváltotta neki a meggyesi birtokot, ő szerezte meg a házat. (Vas megyében a Rába mellett. Ma dr. Tulok József főbíróé, mint családi örökség). Hintó, selyemágy stb. 3.750 frtot jelentett a püspöknek. Juditot és férjét, Sellyey Nagy Jánost, előbb Veszprém vármegye jegyzőjét, később főbíráját Borszörcsökön, Vámoson birtokokkal látta el; Veszprém az általa vett rezidenciát, Lovason a vett szőlőt kapta meg. Ez a rokoni segítség 9.126 frtot jelent.

Jursics József, rokona korán elvesztette szüleit (Jursics Zsigmond, Biró Anna). A püspök nevelteti Budán, Pesten, Vácott és Veszprém. A Széchenyi-regimentben katonáskodik 1757-ben (Veszprémm. Múzeum: oklevéltár 19/11: Gróf Széchenyi Antal levele (1762. ápr. 16.) Biróhoz; Veszpr. püsp. lvt.: Domonale (1762) p. 443.). — Előtte és utána a Helytartótanácsnál működik. Mint locumtenens Sümegre tér 1760-ban. Veszprém 11 szobás úrihajlékot kap stb. Ez 17.000 frt. Biró megveszi neki Veszprém a piac táján a Küllei-házat (Veszpr. püsp. lvt.: Domonale (1762) p. 443.).

Urbányi János és Gaál Gáspár sógorok Zalaegerszezen 1—1 házat kapnak 700 és 3.000 frt értékben (U. o. Biró végrendelete. 48—50. l.). Gyulai Gaál Gábor hosszas várás helyett szénát és 18 és $\frac{3}{4}$ akó bort kért úgy ingyen és még 200 drb. disznójának makkot. Megokolás: a püspököt a felséges Isten úgy is megáldá (Veszprémm. Múzeum: oklevéltár 9/17: Gyulai Gaál Gábor levele (Büssü, 1754. szept. 7.) Biróhoz.)

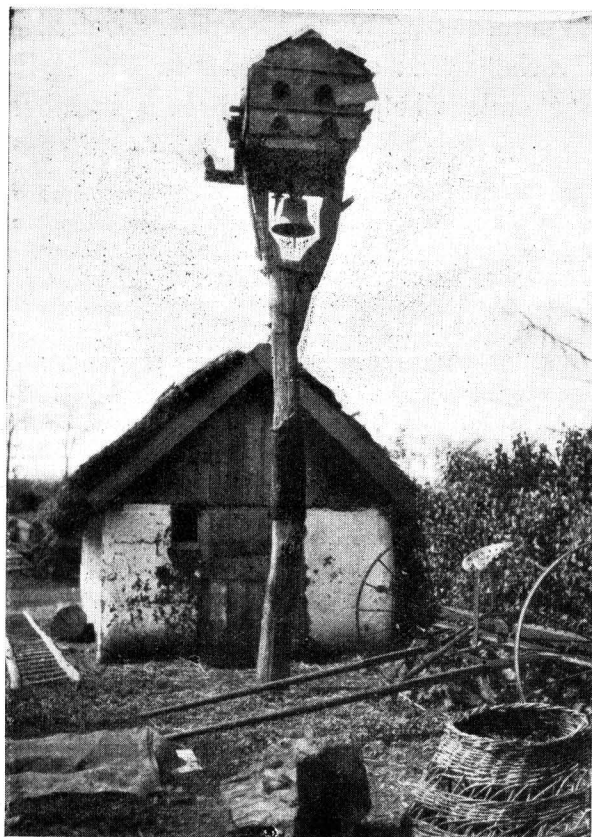
A rokonságból Biró Ferenc Cseklyészen és másutt tengődött cselédsorsban. Biró nem hagyta el. Mikor az padányi részét eladta, ruházta; de Ferenc ennivalóért túladott a ruhán; a püspök feleségével együtt Sümegre hozatta és tisztességes házat építtetett neki. Birtokot, pénzt adott hozzá.

A szegény Biró János padányi birtokát a zálogból váltotta ki. Halála után özvegyét Sümegre hozatta (Veszpr. püsp. lvt.: Biró végrendelete.). Nem hagyta el tehát azokat sem, akik a Biró-családra nézve immár elvesztek.

² A major-udvart körítő cselédházak és gazdasági épületek közt keresgélve az egyik cselédház homlokzatán megtaláltuk a viharverte és a Biró építkezéseinél elmaradhatatlan Szent Márton-szobrot egyik ház homlokzatán. Ütött-kopott a szent is, a lúdja is. Az alacsony kastély nem régi, valószínűen Biró kastélya helyén épült. Ennek közelében a majorudvar közepén áll a régi galamdúc, amely alatt kis harang alszik — bizonyára — évtizedek óta. Kötele nincs; a galambszenny belepte a harangot. Amikor emberünk szakadó záporban felkúszik rá, csupa fehér galamb — Márton püspök címerének megelevenedésekép — röppen fel a magasba. Az elnémult 10 kg-os harangon a Biró-örökösök nyilatkoznak meg latin szövegben: 1805-ben öntették a Biró-örökösök (successores Biroiani). Kérésünkre a földbirtokos család megígérte, hogy ezentúl naponta háromszor megszólaltatják a harangot imádságra és Biró emlékezetére.

nek díszesebben kötött példányait is Biró István és fiörökösei veszik kézhez.¹

Az enyészettel szemben azonban nincs dacoló erő; a családi

EMLÉK-HARANG ÉS GALAMBDÚC A KARÁPI PUSZTÁN.

politika is gyenge. A család, amelynek nagyságáért a püspök oly sokat tett, pusztulóban van. Az a balszerencse, amely Biró püspök bölcsőjét megelőzte, követte a családot az ő halála után is. A

¹ Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. (1756 – 62.) p. 152–54.

padányi katolikus Birók elvesztették a birtokot;¹ majd, hogy kihal maga a család is.²

Magában Padányban kevés a Biró-émlék és szájhagyomány.³

Biró tehát sokat juttatott a rokonoknak. Az is tény, hogy az egyházi javak nem a rokonoknak vannak, így állapítja meg a trienti zsinat.⁴ Vannak szegények és egyházi célok, akik és amelyek várják és várhatják az egyházi javak feleslegét. Ezt a törvényt azonban kevésbé emlegethetjük épen Biróval szemben, aki a sze-

¹ Az 1762-i hatáértékpé szerint a Biró-családnak összefüggő nagyobb birtoka volt a Nagy-Duna felé. A ma álmos Karáp-pusztá mint egykori Biró-birtok ismeretes. Biró után egyszázaddal eltűnt a rendi Magyarország, az előnyeit élvezők erőtlenednek; főként akkor, ha —mint Padányban is történt— a könnyen szerzett örökségen pörös atyafiak viaskodnak. 1791-ben özv. Biró Istvánné, Pestvármegyei Anna, Kondé Istvánné, Biró Margit és kiskorú Biró Rozália, másrészt Hegedűs Györgyné, Biró Franciska készülődnek a perviadalra (Pozsonyi kápt. lvt.: Prot. LXX. fol. 124, 127.). 1830-ban belső Karápot megvette a gróf Cziráky-család. Biró püspök egyik rokona már csak gazdatiszt ezen a birtokon. 1863-ban külső Karáp a tagosításkor jutott idegen kisebb birtokosok kezére. A Czirákyak helyébe a Rosenbergek lépnek. 1918—19-ben pedig ez is, az egész Csallóköz is cseh uralom alá kerül. Ha megint gazdát cserél a régi Biró-birtok, a cseh földreform szellemében szláv telep lesz belőle. Már is szomorú a statisztika. 597 magyar mellett 51 tót és 13 más él Padány határában. Folyik különben az egész Csallóköz elszlávosítása. 8—9 évvel ezelőtt a déli tót nyelvhátár Pozsony-Gálántha-Érsekújvár. Az 1925 óta megépített 53 tót kisebbségi iskola révén a tót nyelvhátár közelít a Dunához. Biró püspök birtoka szélén tót iskola áll, magyar gyermekek is járnak bele. Elég gyakori a szláv beszéd. A telepítés sodorja a magyar földet. Padány jelentősége fogy. Népe általában jó. A ref. elem szaporodása tűrhető; a helybeli templomba sem igen jár, áldozatkészsége kicsi. Békés emberek a reformátusok, de erős vallási öntudattal. Egyik Biró-leány férje kérdésünkre, hogy t. i. tudnak-e a püspök-rokonról, csak a fejét csóválta. Hogy a Birókból — felelte — püspök lett volna, vagy csak közönséges pápista is, az lehetetlen. A katolikusok száma kevés, talán 10 család. Inkább cselédség. Templomba Alistálba jár. A nádfödeles házak közt t. i. nincs katolikus templom, iskola, harang; de még kő- és fakereszt sincs. A közös temetőt mély árok bontja kat. és ref. részre. A világháborúban csak a 72-es közös ezredben 17 padányi halt hősi halált. A Márton név elég gyakori; de a püspök anyai rokonságából, a Hagymássyakból senki sem él itt. A közelben a madi és teberéti Birók, 60—70 holdas gazdák, katolikusok.

² A család elszóródik Pozsony megyén kívül Vasba, Bécsbe, Fejérbe, Zalába mint kisebb tisztviselők. Egyik is, másik is őrizget emléket, családi hagyományt a család fénykorából, ami Márton püspökkel alkonyodott le. Nagy családi kincsekről tudnak, de ma csak kép, pecsétnyomó, bútor van a kezükben.

³ Biró Márton az emlékezetben is gyengén él már; de ami kevés hagyomány fennmaradt, az igazán jellemző. Az öreg László Vincét idézte előttünk rokona, László Dávid: „Biró püspök, aki hitéből áttért, nagy ember lett idegenben és sokakat átvitt maga után.” László Dávid fiatal gyerkőc volt akkor, amidőn ezelőtt 40 évvel a Márton-tón túl 500 lépésnyire fekvő közös legelőről földet és a mélyből téglát hordtak. A téglákon a B. M. betűk voltak olvashatók. László Vince szerint Biró püspök vettett itt téglát építkezéseihez.

⁴ Art. 7. Conc. Trid. Sess. XXV. c. 1.

gényeknek is, az egyházi céloknak is bőven jutlatott.¹ Igazság az, amit megállapít: székesegyházától vett mindent, nem is maradt neki adós.²

A megtért rokonok és általában a rokonok felkarolása anynyira megszokott jelenség a XVII—XVIII. században az egyházyoknál, mint pl. a megtért hiveké.³ Biró ellen is csak mesterségesen kiélezve sikerült belőle vádat kovácsolni.

Biró Márton talált volna közelebb szebb, jobb birtokot, mint itt. Karápra egész vagyont ölt. Nem a túlzott családpártolás vezette; a szülőföldre való görcsös, gyermekded ragaszkodás is nagy szerepet játszott. Nem akarta azt sem, hogy a Biró-név mint hulló csillag kilobbanjon a veszprémi püspökség égbolján. Még nem vagyunk annyira távol a középkortól, különösen a rendi Magyarországon nem, hogy ne a birtok adjon fényt és fennmaradást.

¹ Conradi: i. m. p. e.; Veszpr. püsp. lvt.: Biró végrendelete.

² Veszpr. püsp. lvt.: Biró végrendelete.

³ Pl. Forgách Ferenc bíborosnál (Sörös: i. m. 592. l.); de még inkább Széchenyi György primásnál (1592—1695.). Utóbbi földnélküli és köznemesi családját 416.000 kat. holddal, a hatalmas Széchenyi-vagyonnal, grófi címmel emelte fel és még védekeznie kellett egyes rokonai elégtelenségével szemben. Egyházi és jótékony célra is 2.053,700 forintot hagyott (Gr. Széchenyi Viktor: Töredék a sárvár-felsővidéki gróf Széchenyi nemzetség történelméből. Székesfehérvár, 1933. 104, 106, 135—139. l.). Gr. Csáky Imre bíboros szintén rokonpártoló (Málnási: i. m. 294—97. l.).

A csalódás útján. A sír felé.

Biró püspök alkotó tevékenységére igazában csak egy évtized esik a 17 esztendőből. Ez az alkotó évtized akkor ér határkövéhez, amikor legjelentősebb építkezésének, az új zalaegerszegi templom emelésének izgalma, szokványos békéllensége felcsap a vármegyére.¹ Az építés lelke, Biró már nagyon vergődik belül. Mert megrendülnek a kemény tölgyek, a cédrusok is; a kőszálasokat is kikezdi valami. Birónak meg épen kijutott a tövisből.

Leginkább a diplomácia és Bécs elváltozása működtek közre a csalódásban, ami Mohács óta annyi jeles főpapunkat kísérté sírba. Fráter György,² Telekesy,³ gr. Csáky Imre⁴ stb. után következik Biró. Az ő csalódásában azonban egyházmegyei okok is játszottak közre. Megbántották az egyházmegyében élő szerzetesek azzal, hogy nem ismerték el püspöki hatalmát. Jó ideig az életük sem volt biztonságban. Ő visszavezette őket a füstölgő romokból, a zürzavarból a lelki békéhez. Biró a vizitációs utakon bemehet még a másvallású templomokba és a lelkészlakokba is; a kolostorok pedig elreteszelik előtte az ajtót.

Megbántás érte Felsőörs részéről. Felsőörs neki köszönhet majd mindent. Az ő prépostsága előtt Felsőörsnek a puszta néven túl egyebe nem volt.⁵ Húsz év multán az utód őt, mint püspökét, nem engedi be, noha ő Veszprém joghatóságát beigazolta és ezt a

¹ Zala vm. lvt.: Prot. Comit. Szalad. 1755. p. 269—427, 545—672.

² Fráter György (1482—1551.) pálos, majd váradi püspök, esztergomi érsek, bíboros. Zápolyai tanácsosa, János Zsigmond gyámja. Ama terve megvalósítása előtt, hogy a Habsburgok jogára alatt az ország egyesüljön, Castaldó meggyilkoltatta.

³ Telekesy István (1633—1715.) egri püspök. Az egyházmegye újjászervezője. Rendületlen híve II. Rákóczi Ferencnek. Ezért a szabadságharc után megfosztják püspökségétől.

⁴ Gr. Csáky Imre (1672—1732.) váradi püspök, majd kalocsai érsek, bíboros. Jelentős egyházszervező. Béccsel tartott, de csalódottan halt meg.

⁵ Napló. 276. l.

joghatóságot 10 prépost el is ismerte.¹ Csalódott Muraköz és Csáktornya megszerzésének reményében. De a legfájóbb mégis valamennyi közt a Bécsből való kiábrándulása. Az a Bécs, amelyért annyit tett, nem támogatta őt többé. Bécs és Biró meghasonlásának nagy útja volt. Birót lojális magyarként ismerjük. Amint Barkóczy Ferenc prímás, Batthyány Lajos gr. nádor, herceg Grassalkovich Antal, Pálffy Miklós és mások aulikusok voltak; és pedig nemcsak azért, mivel érzületük ezt így kívánta, hanem azért is, mert örültek annak a részben téves, de őket boldogító tudatnak, hogy immár Magyarország a Habsburg-monarchia súlypontja és a közös tanácsban is a magyar főembereké a döntő szó: Biró is így remélte. Hatalmas katolikus és magyar reneszanszot várt, amelyhez biztató volt a kiindulás is: az apostoli királyság felújítása, magyar területek visszaadása. A legendás magyar harci erények még több reményre jogosítottak.

Sümegeen már a temények hervadásán búslakodnak. Biró lája, hogy németesedik és franciásodik a nemzet. Gr. Károlyi Sándor még nem beszél németül; félé század múltán Bécs veszedelmesen szívja fel a magyar előkelőséget. II. József németesítő törekvése már ekkoriban jelentkezik. Az udvari fény sok pénzt kíván. A még takarékos gr. Fekete Györgyök fiai már levégző gr. Fekete Jánosok. Amíg Mária Terézia kezében a kormány, a rokokó Bécs szolid, erkölcsös világot jelent. De amint Mária Terézia visszavonul szinte apáca-magányba, Bécs romlottsága meglepő. Az előkelő hölgyeknél a ruha, cicoma, ékszer, kártya és szerető játssza a főszerepet. Az utóbbit nem is szokás rejteti. Kotteriájuk főjellege a tettetés és bohóckodás, az ellenségeskedés, a léhaság, szeretkezés, evés, ivás és pletyka. A válások már félelmesen gyakoriak.² Kitermelődik a Fekete János-típus, amely szinte száz szerelemmel hűnyja le szemét.

Mária Terézia maga is szívesen levelez franciául; 1750. táján Bécs és Potsdam levelezése nem latin és német többé, hanem francia. Ez terjesztette el a veszedelmes frivol szellemet. Elterjedtek a francia könyvek. Eljött az idő Voltaire imadására. Európa valláserkölcsei mélypontján állunk: a Nagy Frigyes által is alaposan kiismert, a gyáva és aljas lángelme, a grófi cím után futkosó népbarát, az epikureista, pénzimádó úzér, Voltaire: eszménykép lett. A bécsi és magyar főnemesség gyönyörködik az ő pokoli marólugijában és szarkazmusában. A magyar testőrök és az ifjúság rajongva imádják. Bessenyei hibáit innét hazulról nem látták, nem is keresték.³

Ezt a szellemet még kevesen látják. Biró — akárcsak Szekfü — egyenesen a szabadkőművességnek tulajdonítja.⁴ A szabadkőműves páholyokból szabadelvű eszmék kúsznak a birodalomba; a kígyófészek ott van Bécs városában. A trónörököszt a jezsuita gyűlölő Martini neveli. Rousseaut imádják, Voltairt olvassa a leendő apostoli király. 1742. óta működik itt az első szabadkőműves páholy. Tagjai közt ott van

¹ Beke: i. m. III. p. 231.

² Morvay Győző: Gr. Fekete János. Bpest, 1903. 48—51. l.

³ Morvay: i. m. 78—83. l.

⁴ Lásd 353. l. I. sz. jegyzet.

Lotharingiai Ferenc, a császár, a magyar királynő férje; Albert herceg, a királynő veje, utánuk tódulnak a magyar főurak. A 70-es években már egész páholsor van hazánkban is. Az összes magyar páholyok főmestere a főkancellár, gr. Pálffy Károly. A bécsi Teréziánus és a bécsújhelyi Terézia-Akadémia ontja magából azt a magyar ifjúságot, amely a francia nyelvvel megismerte az enciklopédistákat. Magyar mágánások több ezer kötetes francia könyvtárakat állítanak fel, amelyek a közönségnek nyitva állanak. Szalonokban, asztaloknál gúnyolódnak a dogmák felett. Az értelmiség elfordul a hittől.¹ Kiürülnek a templomok városban, falun. Eltűnik onnét főként a férfivilág.

A királynő kétségbeesetten nézi a vallástalanság és erkölcstelenség félelmes előrenyomulását. Ahelyett azonban, hogy szembehelyezkednék, egyre jobban visszavonul és passzív magatartást tanusít. Így aztán Kaunitz Staatsrath-ja is föléje kerekedik az egyháznak.

Az új szellem nem kedvez többé Biró egyházpolitikájának. A protestantizmust az új szellem befolyása alatt másként kezelik. Biró nem tud megbékülni az udvar valláspolitikájának tengelyfordulásával. Bécs titokban most is az államvallás érdekeit mozditja elő; de a nyilvánosság előtt az államszempontoknak alárendeli a vallásiakat. Nem sok öröme telik abban sem, hogy olykor-olykor derűs zavarba hozza ezt a kettős módszert. Amikor pl. 1756-ban a hitehagyók és a gyermekek nevelése ügyében kir. rendeletet kap; ő azt kinyomatja, megküldi az alispánnak, az espereseknek. Bizonyára akarják fent is a rendelet érvényesülését . . . De lett nagy riadalom; Birónak 1757-ben kir. nemtetszést nyilvánítottak. A példányokat pedig elkobozták.² Nemtetszés, rosszalás, elkobzás már többször is jött . . . Biró már nem lelkezik úgy Mária Teréziáért, mint valaha a pozsonyi országgyűlésen . . . Kettejük közül egyikük megváltozott. Ez a változó Mária Terézia volt.³ Sok minden történt azóta, hogy Mária Terézia azt írta (1745-ben) Birónak, aki sarkalásnak, ösztökélésnek is vehette: „Nos . . . unice propagationem Orthodoxae fidei zelantes. Egyetlen törekvésem az ősi katolikus hit terjesztése.”⁴ Az idők változása érezhető mindenütt. A katolikus és eddig megértő Zala is egyre-másra ellenkezésbe jön Biró terveivel. Még a vizitáknál sem jár már kezére; a stóla-

¹ Az ifjúság a nagyszombati egyetemen felhagy a vallásgyakorlatokkal. Vannak hónapok, amikor az ifjúságnak fele sem tart már bünbánatot (Fináczy: i. m. II. 118. l.).

² O. L.: k. o. Concept. Exped. 1757. e Jun. nr. 46.

³ Szilágyi: i. m. VIII. 328. l.

⁴ Biró: Compendiosa . . . i. m. p. H2.

rendezésre szükséges összeírásokhoz a segítséget megtagadta.¹ Hiába, a hibák felülről szivárognak lefelé. Csalódásának egyéni oka is van: Enchiridionja bélyeggel kapott; szerzője — gondolja — ezzel is megy a sírba.

Biró csalódott kurucként visszahúzódik, eszi a keserűség, sorvad és emésztődik, akárcsak az öreg, zsémbes, helyét nem találó Toldi . . . Tíz éves püspök korában már megviselt ember. Az Enchiridion, a kir. commissiok küzdelmei, izgalmai nyomában testi-lelki ernyedés kezd ki, amelyen azonban itt-ott át-üt még a régi erő. 1756-ban Kehidára hívják templomszentelésre. Panaszkodik, hogy „már naponként nagyobb bágyotságot és erőtlenséget érez testében.“ De erőt vesz magán; elmegy, mert Kehidán a teljes búcsú nagy tömeget vonz, ő pedig szereti a nagy hívősereget.² De már 1757-ben gr. Csáky Miklós primás temetésére, amelyen pedig gyászbeszédet kellett volna mondania, nem megy, mivel ereje fogy.³ Egészsége olyan, mint az ősz melege: inkább nincs, mint van. „Már már öregségre jutott Statusom miatt napról napra öregbedik erőtlenségem és gyakran változást szenved Egészségem: a mint is közelebb el-múlt öt éven annyira el-bágyasztattam egészségemnek változásával, hogy még a Szobámbul ki sem mehettem.“⁴ A betegséget a legtöbbször nem jelöli meg, csak „kimondhatalan Erőtlenségről“ beszél. Ezt a „nyavalyát“ egyszer járványosnak mondja: „Földünkön soha ennyi beteg nem volt: magam is már egy Holnaptul fogva az ágyat nyomom;“⁵ máskor csak az „öregség súlyát“ emlegeti; ez az „öregség“ maga is betegség. „Érzem, hogy életem végét élem.“⁶ Farkas Ferenc főbírónak a „nagy erőtlenséget és bágyodtságot“ említi, amely a füle tövében „támadott affekciótul származott.“ Nagy fájdalma miatt elégtelen még az írásra, sőt aláírásra

¹ Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. XVIII. (1758—62.) p. 595.: Biró levele (Sümege, 1761. nov. 30.) a Helytartótanácsához.

² U. o. T. XV. (1756—57.) p. 315.

³ U. o. T. XVII. (1756—62.) p. 80.

⁴ U. o. p. 62.: Biró levele (Sümege, 1757. márc. 15.) Héderváry grófnéhez.

⁵ U. o. T. XVI. (1757—58.) p. 279.: Biró levele (Sümege, 1757. aug. 19.) a Germanicum rectorához.

⁶ U. o. T. XVII. (1756—62.) p. 235.: Biró levele (Sümege, 1761. máj. 30.) a káptalanhoz; T. XVI. (1757—58.) p. 400.

is. Ezért idegen kézzel írt levelet küld neki.¹ Az öreg-belegek baját panaszosan, de keresztényi módon viseli: „Légyen az Ur Istennek szent Akaratja; talán bűneinkkel érdemlettük meg ebbéli látogatását a fölséges Ur Istennek.”² De jó kedélye nem hagyja el. Mihelyt a baj el-elmulik³ és kiviggyan az első napsúgár, újra a régi. Az 1757. évi Márton-napra vendégeket hív egy kis jókedvre, — péntek lévén — halra és borra. Hertelendy Zsigmond, Farkas Ferenc és Salamon Ferenc jönnek; nem maradhatnak hát el vicispányék sem. Ez a Márton-nap egészsége javára szolgál majd.⁴

De ez csak önvigasztalás. Főként 1758-tól tartós a gyengélkedése; látása is egyre gyengül. Ezért több munkaterről lassan-lassan visszavonul. 1759-ben Marschal József, Győr vármegye lisztiorvosa megállapítja a püspök baját és már a jelen 63. életével kritikusnak mondja.⁵ Az események is hatnak állapotára. Ellenesei nem engedik, hogy egészen átadja magát a betegség visszavonultságának. Lelkét mardossa az eddigieken túl az a csalódás, amely két kedves kanonokjában érte. Lenthy István és Kiss Pál kanonokok, az egykori bizalmas és kedvelt emberek, 1759. máj. 11-én Bécsbe mentek és az udvarnál bevádolják.⁶ A veszprémi nememesek is Bécsbe indulnak. De Biró még nincs a sírban. Mind-egyik ügyben teljes szellemi frissességgel adja kézre bécsi ügyvivőjének az érveket.⁷

De ez már az utolsó harci készsége. Hírek szállnak az egyházmegyében, hogy Biró keménysége hanyallóban. Maga is érzi, hogy eljárt az ideje. 1760. dec. 17-én utódlási joggal segédpüspökként (*coadjutor cum iure successionis*) kapja nagymányai Koller Ignác (1725—1777) esztergomi kanonokot, akit 1748-ban Bécsben Biró szentelt pappá,⁸ és aki nemrég Veszprém közelében

¹ Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. XVII. (1756—61.) p. 83—84.: Biró levele (Sümeg, 1757. aug. 11.) Farkas Ferenchez.

² U. o. p. 86.: Biró levele (Sümeg, 1757. aug. 23.) Forintos Mihály kapitányhoz.

³ U. o. T. XVI. (1757—58.) p. 398.: Biró levele (Sümeg, 1757. okt. 28.) Merendához.

⁴ U. o. T. XVII. (1756—62.) p. 107.; V. ö. Okmánytár.

⁵ Praesulem Diathesi sanguineo-cholericus laborare, crebris obstructionibus vexari, annum, quem agit 63 criticum esse svadet ei venefectionem in pede (U. o. T. XIII. (1755—62.) p. 244.)

⁶ U. o. T. XVIII. (1758—62.) p. 199. V. ö. 316. l.

⁷ U. o. T. XVII. (1756—62.) p. 256.

⁸ Vat. lvt.: Processi Vescovi. 1760. vol. 149. fol. 728—43.

rálóti prépost volt, jelenleg a kir. tábla prelátusa és targesi c. püspök.¹ Ádám Iván² és Róka³ szerint Biró a coadiutort kérte is. Ezzel szemben a hagyomány csak Biró természetére épít, amikor azt tartja, hogy Biró annyira nem kért coadiutort, hogy Veszprémbe még csak be sem eresztette Kollert és ezért Biró életében Városlődön lakott.

A tényállás ezzel szemben a következő. Lehet, hogy Kollernek volt oka Veszprémén kívül lakni. Tény azonban, hogy Biró maga mozgatja és sürgeti a felkért előkelőség révén, hogy a királynő nevezze ki Kollert hátralevő rövid életére coadiutornak mintaszerű élete, tudománya, rendkívül meleg viszonyuk alapján. Ápr. 15-én megy a prezenta Rómába, Albani bíborshoz az ajánló levél; az installatoria a kir. kamarához.⁴ Koller kinevezési perében Crivelli nuncius járt el 1760. máj. 8-án a bécsei nunciatura palotájában. A coadiutort — az iratok szerint — maga a „korban előrehaladt“ püspök kérelmezte. Koller kinevezési okmánya is hivatkozik arra, hogy Biró testi és lelki elerőtlenedésében őt kérte coadiutornak.⁵ Biró minden kedvetlenség nélkül értesíti római agensét, hogy coadiutorként kapta azt a Kollert, akit kért és aki annyira kedves volt előtte.⁶ Sőt Biró maga értesítette Kollert, hogy egyidejűleg őt kapta coadiutornak.⁷ Másrészt maga Koller, már mint kinevezett coadiutor hivatkozik a Helytartótanács előtt arra, hogy Biró őt kérte coadiutornak.⁸

A hagyománynak és az írásoknak egyszerre és egyaránt igaza lehet. Biró betegsége és fáradtsága,⁹ de még inkább az állandó áskálódások miatt úgy láthatta, hogy a coadiutor-küldés már elma-

¹ Gams : Series episcoporum. i. m. p. 387.; Kollányi Ferenc : Esztergomi kanonokok. i. m. 358—59. l.

² Ádám : i. m. 414. l.

³ Róka : i. m. p. 486.

⁴ O. L. : k. o. Concept. Exped. 1760. ex Apr. nr. 115—18.; Veszpr. püsp. lvt. : Prot. Epp. Veszpr. T. XVII. (1758—62.) p. 402.

⁵ Vat. lvt. : Processi Vescovi 1760. vol. 149. fol. 728—43; O. L. : k. o. Concept. Exped. 1760. ex Apr. nr. 115.

⁶ Veszpr. püsp. lvt. : Prot. Epp. Veszpr. T. XVIII. (1758—62.) p. 429.; Biró levele (Sümeg, 1760. máj. 23.) római agenséhez.

⁷ Veszpr. püsp. (Koller-féle) lvt. : 1762. fasc. 16. nr. 13.

⁸ U. o.

⁹ Veszpr. püsp. lvt. : Prot. Epp. Veszpr. T. XVIII. (1758—62.) p. 402.

radhatatlan. Helyesebbnek gondolta, ha ő kéri az utódot. Így az utód személye körül teljesülhetnek az ő óhajai is; a kért coadiutornak könnyebb lesz a helyzete, hisz igazán elvárhatja tőle, hogy tekintettel legyen az előregedett elődre. Az áskálódók sem írhatják így a coadiutor-küldést a saját győzelmi lapjukra.

Biró az átadással már egyáltalán nem sietett. 1761. április 12-én adja át Kollernak a birtokokat. De nem adja át Veszprém városát, mint amelytől az egyházmegye nevét veszi és a székes-egyházat, mint az ő sírig eljegyzett jegyesét. Megtartja Városlődöt is; az épületek helyett évi 2.000 frtot fizet Kollernak. Amiket visszatartott, azok lesznek öregsége vigaszai.¹ Majd máj. 21-én Koller jóságának és figyelmességének láttára jórészt átadja ezeket is.² De a teljes lemondás, a hatalom kiadása a kézből más kezébe, három évtized hatalma után kidőlt keresztfa lenni, nehéz; még ha nem is Biró Márton valaki.

Közben készülődik a halálra. A szabad végrendelezési jogot Biró kérte.³ A kir. engedélyt meg is kapta, hogy összes szerzett ingóságairól, javairól szabadon rendelkezhet az 1715. évi XVI. tc. szerint; 2.000 körmöci aranyat kötöttek ki az engedély megadásáért.⁴ Biró ennek a feltételnek eleget is tett.⁵ Nagy megnyugvás neki, hogy hagyatéka körül nem lesznek zavarok. A káptalant is kéri, küldjön végrendeleti tanukat Sümegre. Kiss Pál és Dravec József kanonokok a tanuk.⁶

Biró a végrendeletre gondosan készül. Mély aszketikus elmélkedés ez a végrendelet jelentős részében; mélység, tartalom tekin-

¹ Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. XVIII. (1758—62.) p. 513—14.: Biró levele (Sümeg, 1761. ápr. 12.) Kollerhez.

² U. o. p. 524.

³ U. o. T. XVI. (1757—58.) p. 402.: Biró levele a kir. kancellárhoz.

⁴ U. o. T. XVIII. (1758—62.) p. 434.; O. L.: k. o. Concept. Exped. 1760. ex Jun. nr. 71, 101.

⁵ Veszpr. püsp. (Koller-féle) lvt.: fasc. 16. nr. 13.†; Hofkammer-Archiv (Ungarn) 10. Maii 1758.; 25. Jan. 1760.; 12. Jun. 1760.; 13. Aug. 1760.; 10. Sept. 1760. — Az iratok egyike a külfeten kétszer is hangsúlyozza, hogy Biró 3.000 frtot ajánlott fel. Ez tévedés; 2.000 aranyat fizetett. — Az eredeti kir. engedély (1760. jún. 12.) Vas vármegye levéltárában található az egykori Vasm. Régészeti Egylet iratai közt (XIX. doboz). Dr. Géfin Gyula úr szíves közlése.

⁶ Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. XIII. (1755—62.) p. 262.: a káptalan levele Biróhoz.

tetében felette áll szentbeszédeinek. Mint írásmű gondos, alapos és rendszeres. A barokk cirádák hiányoznak már az örökkévalóság küszöbén. Szép földi záróköve egy főpásztor életének.

Kezdi a Szentháromság nevében. Gyönyörű elmélkedés a bevezetés. Az élet és halál tükre van előtte, hogy el ne felejtse, ki és minő tükörbe néz. Az élet hamis tükör, mert erőt, egészséget, gazdagságot és előkelőséget mutat; ígér hosszú életet, gazdagságot, méltóságokat. Pedig árnyék, füst, álom minden a földön. *Substantia mea tamquam nihilum ante Te.* A halál tükre tiszta, igaz és teljes. Kívül-belül mutogatja, ki és minő vagyok. Mindent valóságban jelenít, tanít. Por vagyok és sár. A kísértés hogy megtépáz. Látom, hogy megsokasodtak bennem a bűnök. Istent kéri, ne nézze vétkeit; gyógyítsa meg a lelkét. A földi élet mulandósága, a földi ember semmisége lesújt; Istenben van az ember értéke. Tőle az élet. Mindig tudta, de főképp most ebben az évben, amikor súlyos, szinte halálos betegséggel érintette az Úr keze. V. Károly császárral köszönti, csókolja a földet: „Üdvözlégy közös anyánk; amint meztelen jöttem e világra anyám méhéből, úgy térek vissza második anyám méhébe. Hála Neked Isten, hogy ennek a hitványságnak gondját viselted, annyi javakkal, ajándékkal, előnyökkel, sikerekkel, gyümölcsökkel, javadalmakkal, áldással elhalmoztad.”

Felemelkedik Isten irgalmához, jóságához, amiért képére, hasonlatosságára teremtette, lelket adott, a megváltás révén istenségében, dicsőségében, halhatatlanságában és kegyelmeiben részesítette. Meghajol a Szentháromság előtt a természet és kegyelem rendjében vett dolgokért. A főreg mondja: „Tied vagyok fogantatásomtól, hol képedre és hasonlatosságra alkottál; a születéstől, amikor nevedben kereszteszteltek, a Szentlélekből újjászülettem; az eszem első használatától, amikor a keresztségben belém öntött hit, remény és szeretet által tisztelni kezdtelek. Tied vagyok serdülő ifjúságom óta, amikor mint nevelő atya felkaroltad az árvát, megadtad az eszközöket, adtál angyalt őrzésekre, tanítókat, hogy a nemes tudományra és a kat. hitre neveljenek; ösztönzéseiddel vittél a papi hivatásra; Tied ifjúságom óta, amikor pappá szenteltetted, a lelkek gondozására plébánossá tettél; veszprémi kanonokságra emeltél, más egyházi és politikai méltóságokkal felékesítettél, kir. tábla praelatusává emeltél. Tied a férfiú, akit oly méltatlanul püspökké magasztaltál, a visitákban, tollal, szóval, tettel, példákkal, főként a Szentháromság tiszteletével segítettél hivatásomat betölteni. Megtettem és a lelkekbe becsepegtettem azt, amit népem tudására, épülésére, üdvére szükségesnek tartottam. Fáradhatatlanul munkálkodtam. Gyümölcsöt is adtál a fáradalomhoz. De ezt Neked adom, amint eddig is Neved dicsőségére volt tettem, szenvedésem. Vigasztalásom ne legyen más, mint tőlem és a rám bízott lelkektől a Te szüntelen dicséreted. Nincs fölségesebb, oh Szentháromság, mint Neked Tetszeni, rajtad függni. Téged gondolni, szeretni, hirdetni. Angyalok munkája ez: „Szent, Szent, Szent a seregek Ura, Istene, teljes az ég és föld az Ő dicsőségével.” Ezekkel magasztalja, amíg él. Szent Ágostonnal mondja: „Hív téged a tiszta lelkiismeretem, hitem szeretete, amivel — leverve a tudatlanság sötétjét — elvezettél az igazság ismeretére: hív őszinte szeretete hitemnek, amelyet a bölcsőtől kezdve bevilágítottál kegyelmeddel, erősítettél az egyház bizonyosságaival.” Külön magasztalja a három isteni személyt.

Átcsap a hálába. *Quid retribuam?* Másom nincs, mint ez a silány testem. Visszaadom.

„B. Szűz! élet, édesség, reménység, a Te áldott hűségedre bízom halálos órát. Védőszentem, Isten szentjei és választottjai, jöjjetek segítségemre!”

Mivel az öregség súlya egyre nehezebb, s a sok gondtól könnyítést vár, hogy a hátralevő idő békésebb legyen: elhatározta,

hogy Nagy Ignác, a káptalan tagja, mint oldalkanonok állandóan Sümegen mellette tartózkodják és felmenti káptalanbeli kötelességeitől.¹ Amikor Nagy Ignác késik, figyelmezteti.²

Nagy Ignác munkára kellett Birónak. Ebből is látszik, hogy meglehetősen Koller nélkül végezte az ügyeket; mindazt, amit csak végezhetett. Koller mellőzésére Birónak nem igen lehetett oka. Bár Bíró homályosan panaszkodik;³ de az egész világosan kivehető Bíró leveleiből is, hogy Koller gyengéden alkalmazkodott hozzá,⁴ akiről látnia kellett azt, hogy amily öröm volt a hatalom és vezetés megszerzése, annyira fájdalmas volt azoktól bármi kis mértékben a válás. Koller küldözgeti a jelentéseket Sümegre;⁵ mert Sümeg volt az egyházmegye központja és nem Városlőd vagy Veszprém. Ezt tudja a coadiutor is és Dravec József helynök is.⁶ Bíró foglakozik a zalaszentiváni, a dörögdi plébániák összeírásával, a vanyolai templom építésével;⁷ törődik azzal is, hogy Bankó gombkötő az alsóörsi határban aranyat talál. Beszédei újabb kiadásával is foglalkozik.⁸ Pedig erősen hanyatlak.

„Már a friss, de elmúlt esztendeimből a lassukra érkezvén, és természetem is — életemben tett sok nyughatatlanságok által — meg fogyatkozván, gyakorta egészségem változik és naponként fogyatkozom.”⁹ A test erőltlen, de a lélek újra erőt vesz és kitart. 1760. végén a nagyobb javadalmasoknál, mint pl. a csatári apátnál

¹ Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. XVII. (1756—62.) p. 235.: Bíró levele (Sümeg, 1761. máj. 30.) a káptalanhoz.

² „Csodálkozom, s — neheztellyem is, — a minapi levelemre, mellyben ide Sümeghre hittam volt Kigyelmedet, sem nem felel, sem izent, sem pedig által nem gyött; holott tudva vagyok, műnemű tiszttel köllessék a Praelátussának levelét, annál is inkább parancsolattyát venni s annak effectuatiojában iparkodni . . . Siessen Kigyelmed hozzám által-jönni: el is várom Kigyelmedet mentül előbb . . .” U. o. Bíró levele (Sümeg, 1761. jún. 15.) Nagy Ignáchoz.

³ U. o. T. XVIII. (1758—62.) p. 630.: Bíró levele (Sümeg, 1762. febr. 11.) Kollerhez.

⁴ U. o. p. 673.: Bíró levele (Sümeg, 1761. dec. 21.) Kollerhez.

⁵ U. o. T. XIII. (1755—62.) p. 262.

⁶ Dravec József (1705—79.) szepesmegyei eredetű. 22 évig lelkipásztorkodott a váli plébánián, 18 évig volt esperese és részben vizitálója a fehérvári kerületnek. Mint plébános 60 protestánt térít vissza. Érdemeiért veszprémi kanonok és plébános, majd helynök lesz (O. L.: Concept. Ref. 1760. nr. 33.). Irodalmi tevékenységet is folytatott. Egyik kanonoki ház építése is az ő nevéhez fűződik. Rátette családi címerét, a lilomot tartó oroszlánt.

⁷ Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. XVII. (1756—62.) p. 236, 270, 288.

⁸ U. o. p. 270, 288.

⁹ U. o. p. 276.: Bíró levele (Sümeg, 1761. dec. 29.) Rajcsányi Ádámhoz.

külön önkéntes pénzbeli segítséget sürget a gonosz porosz Frigyes (homo inimicissimus) ellen folyó harcokra.¹ Szembaj is kínozza;² de azért garmadában küldi a karácsonyi, újévi jókívánságokat 1761. végén, 1762. elején. 1762. húsvétján szintúgy. Örül a harctérről jövő győzelmi híreknek.³ Még itt-ott remél a reménytelenségben is. Még 1762. májusában 12 aranyat ad egy szegény aszszonynak: imádkozzék érte, hogyha az Úristennek tetszik, meghanyatlott idejét továbbra halassza és még irgalmasságot cselekedhessék.⁴

1761-ben a Helytartótanács 12 kérdésre kér jelentést. Ezek közt a főbbek: 1731. óta minő az előhaladása a kat. hitnek? Vannak-e még, s ha igen, mennyi az akatolikus? A választ betegsége mellett is Biró személyesen adja meg az egyházmegyében kiküldött vegyesbizottságok jelentése alapján.⁵ Lelki keserűséggel, mert látja ott fenn a jobbra-balra hajladozást.

A lenyugvó nap örömeihez tartozik az a siker, hogy Róma megadja neki az engedélyt Tihany vizitálására. A megrémült apát a főapát tanácsára engedelmeskedik.⁶

Egyébként a perek ideje immár lejárt; felmond a fiscalisoknak.⁷ Inkább örül annak, hogy papjai az utolsó években is gyakran látogatják.⁸ Összemelegedett a hanyatló őszön az öreg Batthyány Lajossal is, akitől az Enchiridion-korszak elválasztotta.⁹

Utolsó és immár csendesebb harcát a káptalannal vívja. A célja most már egészen nemes; kihűlő szenvedéllyel harcolja ki a hetedik kanoniát és a karimát.¹⁰

A káptalan a kivitelt nem tartja szükségesnek.¹¹ A püspök a 12 soros válaszra 7 tömött oldalon nyugodtan és alaposan érvel.

¹ Veszpr. püsp. lvt. : Currentales.

² Ádám : i. m. 414. l.

³ Veszpr. püsp. lvt. : Prot. Epp. Veszpr. T. XVII. (1756—62.) p. 287. : Biró levele (Sümege, 1762. jan. 14.) a Helytartótanácsához.

⁴ U. o. p. 313. : Biró levele (Sümege, 1762. máj. 21.) Benyovszky Monikához.

⁵ U. o. T. XVIII. (1758—62.) p. 575.

⁶ U. o. p. 563. ; Annales seu Hist. i. h. I. p. 170.

⁷ Veszpr. püsp. lvt. : Prot. Epp. Veszpr. T. XVII. (1756—62.) p. 275.

⁸ U. o. p. 285.

⁹ U. o. T. XVIII. (1758—62.) p. 563.

¹⁰ Annales seu Hist. i. h. I. p. 170.

¹¹ Veszpr. püsp. lvt. : Prot. Epp. Veszpr. T. XVIII. (1758—62.) p. 458.

Rámutat a káptalan fényes multjára, pusztulására, visszaállítására (1630), saját statutumaira, a Szentatyákra, zsinatokra. Megemlíti, hogy Széchenyi György alatt is 7 kanonokról tudunk. Különösen behatóan és vonzóan ismerteti a két Sennyei püspök harcait a káptalan fényéért, javaiért.¹ Márkó, Peremarton és egyéb birtokok megadják az anyagi lehetőséget. Mivé tette ő jövedelmezőség tekintetében pl. a káptalani Márkót, az egykori pusztát, amely egyetlen bivaly értékét sem hozta meg! Karima, főpapi istentisztelet csak a hetedik kanoniával válik lehetővé. Abban, amit a káptalan becsülete kíván, békés végzésre hívja fel,² miután már a hetedik kanoniát elrendelte.³ A káptalan még kemény, Biró már nem. Amikor a kórust elrendeli, a káptalan még egyre a hetedik kanoniától szabódik. Biró gorombának találja a választ; de szelíden emlegeti, hogy nem a fiú beszél az atyához. Ne akarjanak a karimán takarékoskodni; se az énekes költségét a püspökre hárítani. Engedelmességről van szó.⁴ A Győrből hozatott két kanonok oktatásával nagyon meg van elégedve.⁵ 1761. karácsonyán, a kezdeten Biró coadiutorával vesz részt a karimán.⁶ A kórus jól megy és ez minden öröme. Örömében a szükséges két káplánnak ő ad házat. Az egyik az intézői, a másik a számvevői házat kapta. Káptalana számára Győr példájára megszerzi a főpapi jelvényeket.⁷ Még az engedélye nélkül távollevő két kanonok sequestrációját is megbocsátó szívvel elengedi.⁸

Róla is áll az, amit Pór Antal Nagy Lajosunk élete végéről mond: „Életének végső szakasza a nyári verőfényes nap alkonyához hasonlított, melynek búcsúfénye minden érdességet elsimít, eloszlat.”⁹

Az az év, amely a székesegyházhoz méltó istentiszteletet az ő kitartása révén meghozta, már a búcsúzkodás esztendeje. Külö-

¹ Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. XVIII. (1758—62.) p. 458.

² U. o. p. 478.: Biró levele (Sümeg, 1760. nov. 29.) a káptalanhoz. U. o. p. 538.

³ U. o. p. 471.: Biró levele (Sümeg, 1760. aug. 11.) a káptalanhoz.

⁴ U. o. p. 538.: Biró levele (Sümeg, 1761. febr. 20.) a káptalanhoz.

⁵ U. o. p. 586, 590.: Biró levele (Sümeg, 1761. nov. 3, 32.) Koller püspökhöz.

⁶ U. o. p. 673.

⁷ U. o. p. 457—58, 482.; T. XVII. (1756—62.) p. 513.

⁸ U. o. T. XVIII. (1758—62.) p. 573, 591.

⁹ Szilágyi: i. m. III. 342. l.

nős a káptalantól való búcsúzása. Felteszi a kérdést, ki szerzett dicsőséget és tiszteletet a káptalannak. Ki gyarapította?¹ Ha magát értette, kevésbé vétett az igazság ellen. Ő, aki közülük való, a szabályok megtartását ajánlja utóljára figyelmükbe.²

Harca nem eredménytelen. Az összes kanonokok énekelve vesznek részt a vesperáson és completoriumon. A többit a két káplán és két muzsikusz végzi.³ Tovább búcsúzkodik. Megindító a kemény ember érzelmes elszakaszkodása a kegyurasági plébánosoktól. 20 kelyhet és patenát készített aranyozott tiszta ezüsből 80—80 forint értékben.⁴ 1761. júl. 4-től 1762. márc. 29-ig érkeznek hozzá Sümegre a kegyurasági plébániák küldöttségei, élükön a plébánosokkal: Egerszeg, Nyirád, Városlőd stb. Átveszik a kelyhet, kegyuruk utolsó ajándékát.⁵ 1762. januárjában újra jönnek Sümegre a kegyurasági plébániák küldöttségei és átveszik Biró misealapítványait érte, övéiért, köztük anyjáért és mostohaatyjáért.⁶ És búcsúzkodnak anélkül, hogy a búcsúzkodásról szó is esnék.

Aztán jön a leviták, a kispapok évváró vizsgája. A Disputatio Theologica-t Sümegre maga elé rendeli. Meghívja a tanári karon kívül a tihanyi apátot és priort, a pápai pálosokat.⁷ A lenyugvó nap utóljára gyönyörködik a tavasz zsendülésében, az agg főpásztor kispapjaiban, az ő és az egyház reményeiben; a fáradt oroszlán tekintete utóljára pihen meg a harcon, a szellemi küzdelmen. Ez a vég illet az Ecclesia militans érdekes harcosához, akinek most — saját szavai szerint — „beakomodott,” lealkonyodott ezen a földön.

¹ „Gloria decorque Capituli per quem sit adauctus?”

² Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. XVII. (1756—62.) p. 237.

³ Utóda, Koller az általa megkezdett úton szépen dolgozhatott. Minden napra előírta, hogy a hetes kanonok jelen legyen az egész karimán; vásár- és ünnepnapokon pedig mindegyik kanonok az u. n. „hórás-”okon is. Egyébként csak a vesperáson és completoriumon (Napló. 9. l.; Dr. Vanyó: i. m. 325. l.)

⁴ Ezekből a kelyhekből a monostorapáti és karádi templomban találtunk egyet Biró-címerrel. Már elég vásott, de formás.

⁵ Egerszegről 1761. júl. 4-én jelenik meg Sümegen a küldöttség (Grubanovics Zsigmond kanonok, plébános, Bodroki György városbíró, Ferenc Bálint esküdt). Veszpr. püsp. lvt.: Biró végrendelete. 48—49. l.

⁶ Veszpr. püsp. lvt.: Biró végrendelete. 50. l.

⁷ U. o. Prot. Epp. Veszpr. T. XVII. (1756—62.) p. 243.

Amikor Bíró utolsó napjait éli, a nemzet már szinte végigvívott a dinasztiaért 1756. óta példátlan hősiességgel és fegyelemmel egy világháborút.¹ Az eredmény az lett, hogy nemzetünk kifáradt, maga a nádor, gr. Batthyány Lajos is körlevélben „nyomasztó helyzetről”, „elmerülésről” beszél. A katonaság szökdös haza, csak Zalában 1760-ban 36 zalai szőkevényt hajszolnak.² Európai viszonylatban a protestáns hatalmak túlsúlyba kerültek a katolikus hatalmakkal szemben. Porosz toborzás folyt állandóan Magyarország területén Frigyes javára. Frigyes magyar huszárokat kapott.³ És jön a királynő rendelkezése: a nagyszombati jezsuita egyetemen tanítsák a nemzetközi jogot is és arra vegyék fel a protestáns ifjakat is anélkül, hogy az egyetem katolikus hagyományával, istentiszteletével stb. a legkevésbé is kellene törődniök.⁴ A rendelet országszerte, főként Sümegen feltűnést keltett.

Az új áramlat hatása alatt Bíró konvertitái nagy számban mennek vissza a protestantizmusra. Beke szerint 1757—1762 közt a visszatérők száma 200.⁵ Az egykori térítő tekintete, tolla, szava immár nem tartja vissza őket.

És Bíró püspök mégsem élt hiába. Teste felőrlődhetett; de számos gondolata és intézménye a történelem mérlegén nem értéktelen.

Végrendelete számadatai beszédesek. A püspökség jövedelme évi 20.000 frtot jelent; de mivel a Cassa Parochorumba évi 4.000, a végvárak fenntartására 374 frt 38 kr-t kellett beszolgáltatnia, asztalára és szabad rendelkezésére maradt 15.625 frt 62 kr. Ennek volt helye. A török, a rác, a protestánsok, az egyház ellenségei kegyetlenül pusztítottak. Ezek helyrehozása volt kezdetől törekvése. Isten segítette. 50 oldalon részletezi azt, amit tett, és ami még a végrendelet szerint majd történik. A csoportosítást a könnyebb áttekintés céljából állítjuk ide. Lényegtelen eltérések fordulnak elő a korábbi adatok és a végrendelet közt.

¹ Szilágyi: i. m. VIII. 257. l.

² Zala vm. lvt.: Prot. Comit. Szalad. 1759. p. 276—81.; 1760. p. 119, 404—12, 596.

³ Szilágyi: i. m. VIII. 254, 257. l.

⁴ Zala vm. lvt.; Prot. Comit. Szalad. 1760. (dec. 20.) p. 1041—42.

⁵ Beke: i. h. III. p. 239.

1. Székesegyház	11.090.—
2. Templomok	227.173 ¹ ·12 ¹
3. Az egyházmegyén kívül ugyanaz	2.000.—
4. Szentháromság-szobor	8.000.—
5. Plébániák	7.400.—
6. Szeminárium	9.441.—
7. Rezidencia (Sümeg)	100.000.—
8. Cassa Parochorum	72.000.—
9. Iskolák	2.800.—
10. Káptalani építések	23.000.—
11. Alapítványok	7.300.—
12. Irodalmi művek	5.414.—
13. Mások irodalmi művei	3.631·30
14. Végvárak (10 év alatt)	3.747·20
15. Más katonai célokra	13.017.—
16. Végrendeleti költségek	8·953.—
17. Gazdasági épületek (Csóta, Monostorapáti, Tapolca, Városlőd, Eösi, Karád, Sümeg, Zalaegerszeg)	54.200.—
18. Adományok	838.—
19. Kripta	1.500.—
20. Rokonok	167.129.—
21. Alkalmazottai	15.128.—
22. Perekre összeg nélkül sokát	
	<hr/> 743.761·62

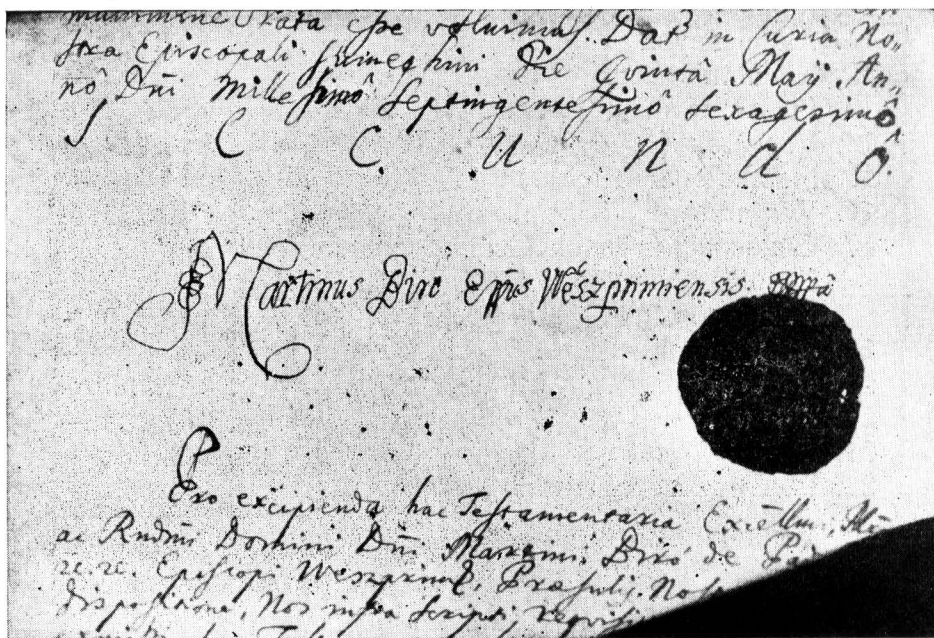
Ebből életére 531.878 frt 27 kr, halála után 211.883 frt 35 kr.

„Ez az — írja —, amit Isten dicsőségére, egyházmegyénk gyarapodására tettünk egész időnk alatt, de teszünk is, amíg élünk.“
Ez nem letörtség, hanem az élet ereje.

Nagy áldozatokkal végzett egyházszervező munkája eredményeképp egészen más már a székvárosnak a képe, mint püspöksége kezdetén. Akkor alig 400, most kb. 800 házból áll. A lakosok száma akkor 700—1.000 körül, ez is erősen protestáns. Most 1.000 katolikus és 1.000 protestáns lelket számlál. A Birótól kapott elindítás után 1930-ban Veszprém megyei város 17.792 lakosából

¹ Apróbb tételekkel 240, 263 frt, 2 kr. (V. ö. 361. 1.)

14.717 lélek katolikus, 1.644 ref. és 556 ág. h. ev.¹ A hitélet is más, mivel a városi lelkipásztorkodást állandó plébános végzi Biró intézkedésére. A székesegyház felszerelése a korábbi silány helyett kiváló. Az egyházmegye is szebb jövő előtt áll templomok, plébániák, iskolák terén. Az utánpótlás biztató. A Szent Annáról nevezett papnevelőben 16 kispapot nevelnek.² Így alakul ki az egységesebb egyházmegyei szellem. Nehéz munkája eredményeképp a

BIRÓ ALÁÍRÁSA A VÉGRENDELETEN.

lelkészkedő szervezetek pontosan teljesítik már kötelességüket.³ A dunántúli, főként a zalai bencések magyarosodását elősegítette. A nemzeti újjászületésnek úttörője volt jó egy századdal előre. A magyar határokat tolta kifelé, amikor egyházmegyéje birtokállományát — részben korholások közt — visszaszerezgette.

¹ Vat. lvt. : Processus Ecclesiarum consist. 1745. vol. 132. fol. 806—07. ; u. o. Processi Vescovi 1760. vol. 149. fol. 728—43. ; az 1930. évi népszámlálás. i. m. 133. l.

² Vat. lvt. : Processi Vescovi 1760. vol. 149. fol. 728—43.

³ Veszpr. püsp. (Koller-féle) lvt. : 1769. fasc. 13. nr. 17.

A Dunántúl visszahódítója jelentős mérvben Biró. Ahova ő bevitte a katolicizmust, századokra megköltötte a magyarság számára is a partot.

Mert a nemzetfenntartó erő a tisztas családi élet és nemzetromboló a népbetegségeken tüdővész, alkohol, kivándorlás, gyermekhalandóság, kívül a gyermekáldás kimaradása. Ez ellen a betegség ellen a legerőteljesebben a katolicizmus küzd. Ép ezért, amikor Biró a Dunántúlon a katolicizmust megerősítette, nemzetfenntartó munkának vetette meg az alapját. Közel kétszáz év a próbája ennek az alapvetésnek és minden idők igazsága, hogy a vér, az élet, az erő nagy kincse a nemzetnek.

Őt vármegyéje mindegyikében jelentősen szaporodott a katolikus lakosság és apadt vagy gyengén szaporodott az általa elhagyott és visszaszorított protestantizmus. Fejér megyében a katolikusok erősen, a protestánsok gyengén szaporodtak.¹ Somogyban a reformátusok visszaesnek, a katolikusok erősen fejlődnek.² Pest vármegyéjében, amelyhez ma Pilis megye tartozik, a katolikusok a protestánsok szaporodásának kétszeresét adják.³ Veszprém megyében a protestantizmus elsorvad, a katolikuság fejlődik.⁴ Zalában a protestánsok alig, a katolikusok erősen, kilencszeresen szaporodnak.⁵ Biró a Dunántúl 5 vármegyéjét általában katolikusá tette; itt-ott pedig létébe hívott egy talán jelentéktelen katolikus kisebbséget. Utóda — bár hibák akadnak — jó népet vett át tőle, amely a hitéletben és jámborságban halad. A papság tudása, erkölcsi élete is dicséretes.⁶ Kispapjai, plébánosai ragaszkodnak Biróhoz. Olyan kiválóságok, mint papjai közül Sárkány Gábor, Grubanovics Zsigmond, tisztelettel vonzódnak hozzá. A XVIII. században kevesen végeznek oly munkát, amely annyira kihatott volna a nemzet jövőjére, mint Biró püspök.

Irodalmi tevékenysége sem hatástalan. A piaristák pezsdítő irodalmi tevékenységére Biró — mint már láttuk — Révai Miklóson és társain át gyakorol nagy hatást. Az Enchiridion gondolatai sem vesztek el.⁷

Biró kiszakaszkodása ezért nem volt lehangoló és vigasztalan.

¹ 1890-ban 64·7, 1910-ben 68·3 % a katolikus. Fényes kimutatása (1830) óta a katolikusok szaporodása 69·2 %, a reformátusoké 10·4 %. Pedig amazokat gyengén gondozták. 1712-ben csak három helyen (Mór, Érd, Ercsi) működnek szerzetesek; világi papok nincsenek a megyében.

² Somogyban 1830. óta a kat. szaporodás +107·4, a református —3·7 %. Az összezsugorodott protestáns községekben $\frac{1}{4}$ — $\frac{2}{3}$ részig kat. bevándorló vagy cseléd a lakosság.

³ A pilisi vármegye-részen a katolikusoknál 117·4, a reformátusoknál 47·6, az ág. h. ev.-oknál 78·2 % a szaporaság.

⁴ Veszprém megyében a prot. magyarság hihetetlenül romlik. Biró püspök r. k. német telepesei szaporák. A 80 éves szaporodás a katolikusoknál 36, a protestánsoknál 1·9 %.

⁵ Zalában 80 év alatt a katolikusok szaporodása 75·9, a protestánsoké 8·1 % (Pezenhoffer Antal: A demográfiai viszonyok . . . Bpest, 1922. 89, 177—95, 214—17. l.)

⁶ Koller püspök 1769. évi római jelentése. Veszpr. püsp. (Koller-féle) lvt.: fasc. 13.nr. 29.

⁷ Mária Terézia alatt Fridvalszky János (1740—84.), előbb jezsuita, majd a rend feloszlata (1773.) után szepesi kanonok, jeles tudós; II. József alatt a tüzes egri minorita, Szaic Leo merítenek belőle. Főként az utóbbi a jozefinizmus és természetes szövetségese, a protestantizmus ellen harcol. Támadja hazafias és katolikus alapon a „tűrűdelmet,” a toleranciát, a „menschentléb-”et, az aufklárizmust. Esménye a Regnum Marianum. Ennek ellenségeit, a Nagyasszony megvetőit „korpázza.” (Leskó József: Szaic Leó. Kat. Szemle. 1898. 718—32. l.). Az „igaz magyar” jellemvonásait az Enchiridionban megtaláljuk. Még hasonlataik is egyeznek. Politikai téren gr. Zichy, Szily és Esterházy az ő szellemében harcolnak.

XXVIII.

Biró halála, temetése, emléke.

Biró rövid, másfél éves fokozatos elgyengülés után, amit Róka Istennel eltöltött csendes, békés öregségnek nevez,¹ 1762. évi aug. 16-án virradatkor,² 67 éves korában hirtelen halállal,³ gutaütés (apoplexico ictu tactus) következtében Sümegen visszaadta lelkét az ő teljes Szentháromságának.⁴ Aug. 13-án még rendesen intézi akláit, 14-én Bezerédi Mihály alispán kérő levelére elküldi a válaszlevelet, amely az életben immár az utolsó.⁵ Nagyboldogasszony napján, püspökké szentelése évfordulóján még jókedvűen emlékezett barátaival és udvarával ama napokra. Éjjel mennie kellett. Távozott úgy, hogy senki se tudta, csak a mindenható Isten.⁶

A szombathelyi püspöki könyvtárban található Enchiridionban, amelynek tulajdonosa és valószínűleg jegyzetekkel ellátója Tóth János, a Dunántúli Kerületi Tábla táblabírája volt, az a megjegyzés szerepel, hogy Biró halála után egész Zalában szélében-hosszában nyíltan beszéltek arról, hogy a közelében levőktől erőszakos halált halt és pedig valószínűleg a magánál tartott pénzért. Azonban semmiféle vizsgálat nem indult. Ez a hír nem alapos; nem lehet alaposabb annál az egyidejű bejegyzésnél, hogy Biró

¹ Róka : i. m. p. 486.

² Drágálatos Halála. i. m. 13. l.; Zala vm. lvt. : Prot. Comit. Szalad. 1762. p. 615—16. : a veszprémi káptalan levele (1762. aug. 20.) a vármegyéhez.

³ Oratio de Laudibus. i. m. p. 29.

⁴ Ferenczy és Danielik (i. m. 57. l.), Nagy Iván (i. m. I. 108.) szerint 1760. évi aug. 10-e; Gams (i. m. p. 387.), Szinnyi (i. m. I. 1085. l.), Wurzbach (i. m. I. S. 408.), Róka (i. m. p. 488.), Moenich-dr. Vutkovich (i. m. 128—29. l.), Pallas Nagy Lexikona (i. m. III. 307. l.) szerint 1762. aug. 10. a halál napja. Mindegyik adat téves. Biró 1762. aug. 16-án halt meg. V. ö. Beke (i. h. III. p. 243.), Szalay (i. m. 13. l.), veszprémi ferences házi tört. (i. h. p. 224.), a káptalan jelentése (Sümeg, 1762. aug. 20.) Barkóczy primáshoz, káptalanához és a kir. kancellárhoz (Veszpr. püsp. (Koller-féle) lvt. : 1762. fasc. nr. 13.).

⁵ Veszpr. püsp. lvt. : Prot. Epp. Veszpr. T. XVII. (1756—62.) p. 321.

⁶ Annales seu Hist. i. h. I. p. 177.

evangélikus szülőktől származott és csak deák korában lett katolikus. Nem a rablógyilkosságot, hanem a gulaütést állapítja meg a halál okául a veszprémi káptalan hivatalos értesítése, amelyet a prímáshoz, a kancelláriához, az esztergomi káptalanhoz,¹ továbbá Zala² stb. vármegyékhez küldött. Biró érdekes egyéniségéhez tartozik annak a megállapítása is, hogy Sümegen, a halálozás és Veszprémbe, a temetés helyén egyaránt elfelejtették halálozását anyakönyvezni. Így hát születése, életkörülményei körül, de halála és temetése ideje körül is csodálatos sokféleség uralkodott napjainkig.

Az általunk felkérdezett késői rokonság szerint Biró után végrendelet nem maradt vagy eltűnt. Bár Biró halála után Koller püspök közbenjárásra kéri gr. Esterházy Ferencet az egyházmegye és a rokonság nevében, hogy a kincstár ne okozzon nehézségeket:³ a rokonsággal szemben tény az, hogy a végrendelet megvan a veszprémi püspöki levéltárban. A végrendelet 57 folio lapra terjed, bekötve valóságos könyv. Címe: Testamentaria Excellentissimi Illustrissimi Ac Reverendissimi Domini Martini Biro De Padány Eppi Weszprimiensis . . . (etc.) . . . Dispositio. Birót jellemzi ez a végrendelet is.

Koller jelenti a királynőnek, hogy kedves (amantissimus) principalisa meghalt.⁴

A temetési szerződés két részből állott: ünnepélyesen beszentelték Sümegen és vitték Veszprémbe a holttestet. Temetése lefolyását, még a meghívásokat is ő maga állapította meg életében.⁵ Nem is tértek el utolsó akaratától. Fejére biretumot tettek és karíngbe öltöztették. A zalaegerszegi, kanizsai, tapolcai kerület eszperese 14—14 kerületbeli pappal — tehát csupa vidéki és pedig zalai pap — Sümegre jön a temetésre. Ők imádkoznak felette. A palotából átviszik a holttestet a plébániatemplomba és folyik a gyászmise. A feloldozást helynöke végzi. Azután feketével bevont

¹ Veszpr. püsp. (Koller-féle) lvt.: 1762. fasc. nr. 13.

² Zala vm. lvt.: Prot. Comit. Szalad. 1762. (szept. 13.) p. 615—16.

³ Veszpr. püsp. (Koller-féle) lvt.: 1762. fasc. 16. nr. 13.

⁴ O. L.: Cons. Ref. 1762. nr. 129.

⁵ Drágálatos Halála. i. m. 12—13. l.

lovak viszik Nyirádra. Itt van a kíséret éjszakai pihenője. Majd folytatják az utat Veszprém felé.¹ Ugyanazon az úton mennyire más menet ez, mint 17 esztendővel ezelőtt a püspöki bevonulás. Így mulik el a világ dicsősége. De vigyáznak arra, hogy a nagy parancsoló ama rendelkezése, amelyet már nem tud ellenőrizni, a kegyelet erejével és szankciójával végrehajtsák.

A sümegi szertartás napját nem ismerjük; a veszprémi temetését igen. Scharnbek és Beke² 1762. szept. 15-re; a bencések története és a hivatalos káptalani jelentés Zala vármegyéhez³ szept. 14-re és 15-re teszi. 14-én délután elhelyezték a holttestet a kijelölt helyen, másnap pedig az ünnepélyes temelési szertartás ment végbe.

A temetés méltó volt az egyházmegye gyászához. Már a temetés előtt elrendelte Veszprém körültekintő tanácsa, hogy minden család egy-egy embert állítson ki útjavításra a városban, hogy a hepe-hupák, a kiálló nagy kövek miatt el ne vigyék a városi utak rossz hírét a nagyszámban várható előkelőségek.⁴

Az egykorú iratok szerint óriási tömeg vette körül a holttestet. Előkelők és egyszerűek nagy számmal jöttek el, hogy búcsút vegyenek tőle. Zalát Forintos Gábor alispánnal számos hivatalos ember képviseli.⁵ Amint Sümegben, itt is 12 elaggott szegény állt a koporsóhoz könnyek között, az elhunyt püspök által nemrég megrendelt fekete ruhában, hogy így kísérik őt, aki a szeplőtlen Bárány lakomájára távozik.⁶ A temetést az ép aznap püspökké kinevezett⁷ Koller Ignác végezte, a gyászbeszédet Szalay György pozsonyi kanonok, a központi papnövelde tanulmányi felügyelője mondta magyar nyelven a székesegyházban. A beszéd 22 nyomtatott oldalra terjed. Előadja Biró életét, pályafutását, méltatja a püspököt, jó szívét, erényeit, alkotásait, működési tereit, temérdek „nyughatat-

¹ Beke : i. h. III. p. 243. ; teljesen egyedül áll és téves a veszprémi ferences házi történet (i. h. p. 224.) adata, mintha Birót Sümegben a ferenceseknél temették volna el.

² Scharnbek : i. m. ; Beke : i. h. III. p. 243.

³ A Pannonhalmi Szent Benedek-Rend tört. i. m. XI. 684. l. ; Zala vm. lvt. : Prot. Comit. Szalad. 1762. (szept. 13.) p. 615—16.

⁴ Véghely : i. m. 266. l.

⁵ Zala vm. lvt. : Prot. Comit. Szalad. 1762. (szept. 13.) p. 615—16.

⁶ Oratio de Laudibus. i. m. p. 26.

⁷ O. L. : Cassa Paroch. Gen. 1762. nr. 26. ; Annales seu Hist. i. h I. p. 177.

lanságát, munkáit, izzadását, fáradságát“; mint odaadó főispánt is magasztalja. Elbúcsúztatja a királynőtől, gr. Batthyány Lajos palatinustól, kedves coadiutorától, a káptalantól, a vármegye tisztikarától, a plébánosoktól, az iskolamesterektől, megtérített öccsétől, Padányi Biró Istvántól, Pozsony vármegye táblabírájától, ennek feleségétől, édes juhaitól.¹ Történik mindez oly terjengősen és magasztalással, mintha csak maga Biró beszélne valaki felett. Megkapó és találó a szentírási mottó (Eccl. 6, 30.): „Melior est mors, quam vita amara.“ Valóban jobb volt már Birónak a keserves életnél a halál.

Aki úgy idegenkedett Veszprémtől életében, annak a holtteste most Veszprémben pihen a székesegyház különálló déli kriptájában.² A sírkamra korai csúcsíves építmény. Biró maga alakíttatta át az altemplomnak ezt a részét az ő leendő nyugvóhelyévé anélkül, hogy a sílust megváltoztatta volna; kívül pedig csak a sírkamra rácsos kapuját készíttethette. A kapu a XVIII. század közepéből való csinos barokk alkotás. Kár, hogy a székesegyház restaurálásakor (1909) ezt is lebontották. Ma a vármegyén őrzik.

Biró tehát ott pihen, ahol élete végén annyit sirdogált és imádkozott, hogy az Úr innét dicsőségben támassza fel egykor.³ Életében hetenként egy-egy szentmisét mondtak itt alapítványa szerint a piaristák, akikre a kápolna gondozását is bízta.⁴ Nem két-

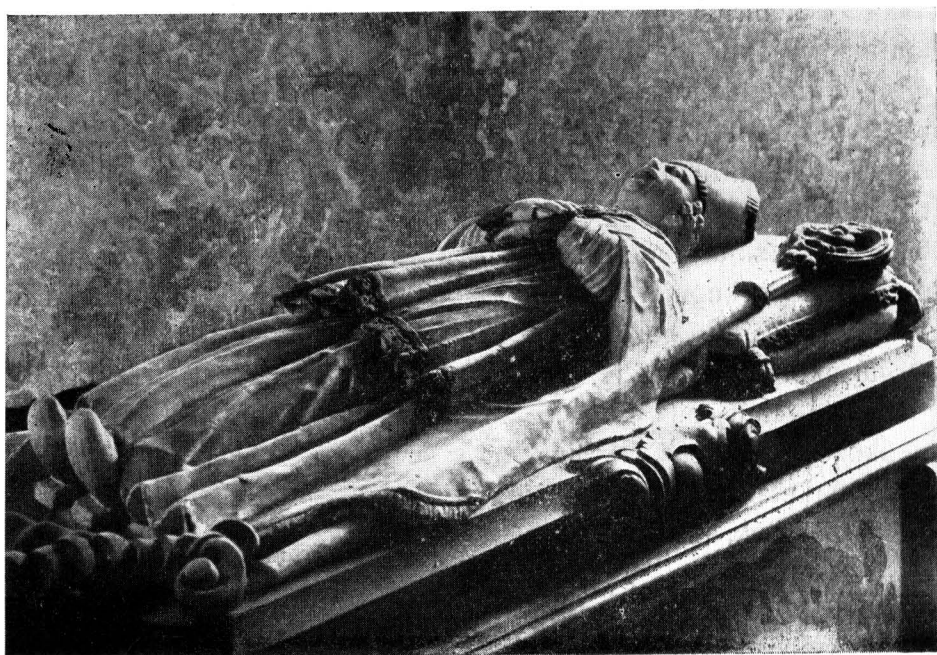
¹ Szalay György: i. m.

² Beke: i. h. III. p. 243.; Vég hely (i. m. 207. l.) egykorú jegyzékre hivatkozva mondja: „A Szent György kápolna déli oldalára helyezték el, amit most Szent Imre kápolnának is mondanak.“ — Minden bizonnyal a veszprémi piaristák Hist. Domusa (i. h. I. p. 178.) ez az egykorú jegyzék. Ez mondja: „Repositum est corpus in testitudine subterranea ad latus meridionale Sacelli S. Georgii, quod nunc S. Emerici dicunt, Mausolaum ipse sibi vivens ex opere plastico perelegans struxit, ad quod vivus persaepe et orare et lachrymari visus est.“ — Biró abban a hitben élhetett, hogy az altemplomnak ezen a helyén állt a Szent György-kápolna a székesegyházzal kapcsolatosan; következésképp itt történt Szent Imre herceg tisztasági fogadalma is. Ez a felfogás különben a XVIII. században általános volt. Az altemplomot nevezték Szent György-, illetőleg Szent Imre-kápolnának a fogadalom után. Biró is így jelenti Rómába 1752-ben (Napló. 262. l.). Dr. Gutheil Jenő (i. m. 27—32. l.) XIV—XV. századból való oklevelekből kimutatja, hogy a Szent György-kápolna egyike a Gizella királyné bőkezűségéből épült székesegyház oldalkápolnáinak, amelyek magát a székesegyházat övezték. A Szent György-kápolna a székesegyház oldalán és pedig az északi és nem a déli — a szentély felőli — részen állott. Ez Békefi álláspontja is (i. m. 22. l.). — A veszprémi ferencesek házi története szerint a Szent György-kápolna a székesegyház szentélye alatt volt (i. h. p. 27.).

³ Annales seu Hist. i. h. I. p. 178.; Oratio de Laudibus. i. m. p. 26.

⁴ Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. XVIII. (1758—62.) p. 505.

séges, hogy a Szűz Anya iránt érzett tiszteletének akart itt emléket hagyni. A hagyomány, Inchofer¹ és Desericzky² XVIII. századbeli történelírók felfogása alapján Biró oda húzódott a magyar kereszténység hőskorának megszentelt kövei közé megpihenni; amint életében is barokk lelke megnyilatkozásaként mindenkor rajongott a magyar múltért és csillagaiért, a magyar szentekért.

BIRÓ MÁRTON PIHENŐHELYE.

Nemsokára diadalkapuk várják Veszprémben Koller püspök bevonulását. Koller új irányt jelent. Lődről sokáig messziről kellett néznie Veszprémet; most ide költözik. Évszázadok múltán ő az elseje a Veszprém-lakó püspököknek. Bájos barokk palotát épít; első vendégei a szegények. A papsághoz intézett első latinnyelvű szózata hangsúlyozottan idézi Szent Pál szeretet-himnuszát: „A szeretet tűrő, kegyes.”³ Amikor mint a vármegye utolsó püspök-

¹ Inchofer : *Annales ecclesiastici*. Posonii, 1797. IV. p. 72—73.

² Josephus Innocentius Desericus : *De initiis ac maioribus Hungarorum*. Pestini, 1760. lib. V. pars IV. cap. XIX. p. 212.

³ Veszpr. püsp. (Koller-féle) lvt. : 1762. fasc. 10. nr. 2.

főispánja magyar nyelven köszönt be beiktatásán, ebben Biró hatása érezhető.

Biró sírja felett az is kiengesztelő tudat, hogy utóda ép Csuzy Gáspár veszprémi megvett házában létesíti a megtértek árváinak intézményét.¹ Az is különös, hogy a Biró idejében inkább enyhe Barkóczy érsek 1763-ban felsőbb helyen a prot. vallásgyakorlat visszaszorítását kéri.²

Biró nevezetes kortársai is itt hagyják egymásután a világot.

Az a Dubniczay, aki mindvégig kitartott az ellenségeskedésben, folyton úton volt és vádakot kovácsolt, szintén költözködni készül. Még életükben enyhíti a helyzetet a nyomoruság és a részvét. Megöregedve elbetegesedik ő is. Nem bírja a veszprémi levegőt; ha kissé a várost elhagyja, a fej- és gyomorbaj nem győtri. Biró „cum animi compassione,” részvéttel javasolja a Congregatio Conc. Trid. Interpretum-nak és az meg is adja a rezidencia és a kar alól a felmentést a jövedelem megtartásával és a káplántartás kötelezettségével.³ Mire megnyílik a két sír, kihűlnek a régi indulatok. Alig zárul Biró sírja, 1763. tavaszán Dubniczay lemond az éneklőkanonokságról és Zircre vonul, hogy ezentúl Istennek és lelkének éljen. Heinrichauból, ahova öreg fejjel noviciusnak megy, betegen kísérik haza Zircre, ahol aztán két szélütéssel sentségek nélkül költözik át a világból. Általános örököse Zirc; hagyatékából jut szépen egyházmegyei célokra is.⁴

Schaffgottsch, a másik ellenfél is kiábrándult a földi dicsőségből. Kilenc évi lelki szolgálata után benyomulnak a királynő hadai Sziléziába. A bíboros Bécsen át menekül naggyátevője, II. Frigyes elől Rómába. A pápának kell figyelmeztetnie a hűségre. Amikor visszatér, Frigyes megfosztja érsekségétől, majd internáltatja. Ezután kerül a poroszokat és 1795-ben mint magánember költözik el a világból Johannesberg nevű kastélyában.⁵

A nemzet sorsa is oly szomorú. A harcmezőkön „növekvőben az ellenség száma és a béke reménycsillaga nem ragyog fel . . .” Itthon szökevényekkel és felkarolóikkal vannak tele a vármegyei börtönök. Csunya bűnök harapóznak el Biró egyházmegyéjében is.⁶

Biró mindezt nem érte meg már. Jobb a halál a keserű életnél...

Halála után két hónappal a székesegyházban Conradi Norbert piarista 29 nyomtatott oldalt kitevő latin emlékbeszédet mondott. Ebben felszólította Koller püspököt és a papságot, hogy Biró emlé-

¹ Kollányi: Esztergomi kanonokok. i. m. 358—59. l.

² Hóman—Szekfü: i. m. VI. 483. l.

³ Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. XVIII. (1758—62.) p. 288—90.

⁴ Historia Domestica Monast. Zirciensis. Lib. I. p. 124, 201.

⁵ Pastor: i. m. B. XVI. Abt. I. S. 401.; Abt. II. S. 311.

⁶ Zala vm. lvt.: Prot. Comit. Szalad. 1762. p. 620, 647—50, 958.

két a székesegyházban és minden általa helyreállított oltár közelében arany betűkkel véssék fel. De a szívekben is, hiszen Biró ércnél maradandóbb emléket állított magának. Az örök emlékezés legyen a hála.¹ A hálás kegyelet itt is, ott is jelentkezik. Bécsben elhalálozása után évforduló gyászmiséket mondanak érte a jezsuiták; nevét beírják a jótevők közé; a nyomdájukból kikerülő könyveken ott olvasható a neve, amint életében a könyveket meg is küldötték neki. A veszprémi piarista prézesek halála után Újholdvasárnapokon érte miséznek; az ifjúsági nagyobb kongregáció a nagyobb officiumot, a kisebbik a Rózsafűzért mondja el érte.² De emléke nem tűnt el a szokványos gyászban és emlékezésben.

Biró halála után 1763. jún. 28-án délután történt, hogy a Csallóköz és Komárom felől a Dunántúlon megindult nagy rengéssel a föld; házak és tornyok dőlnek össze. Bicskén a katolikus templom megrepedezett. A sümegi új templom tornyába villámok csaptak be. Alaposan meg is rongálták.³ Mindenfelé Birót emlegetik; sutlognak az emberek, hogy Márton püspök lelke jár a viharban, nincs megelégedve a világ folyásával. Veszprémbe és a Balaton-mentén sokáig, még a mai nemzedék is hallott beszélni arról, hogy Biró Márton, aki mint püspök fehér lovon vonult be Veszprémbe, ravatalán megfordult, arca megfeketedett. Száz évvel halála után majd felnyitják a sírját . . . Arról is tudnak, hogy szentté avatják.

Száz év múltán a pesti papnövendékek kegyeletes emlékezéssel nyitogatják a sírját, 26 oldalas megemlékezést szentelnek neki. Veszprémbe kriptája vasrostélyos ajtajánál térdelő férfiakat és nőket láthat napról-napra a vár imák és szívfohászok közt.⁴ A magyar katolicizmus aléltságának kezdetén szent áhitattal emlegeti a tetteit nem feledő hívek sokasága és nem egy ájtatos, őszfürtű apát hallhatni csendes házi körében Biró Márton püspök-

¹ Oratio de Laudibus. i. m. p. 27, 29.

² Veszpr. püsp. lvt. : Prot. Epp. Veszpr. T. XIII. (1755—62.) p. 199. ; T. XVII. (1756—62.) p. 233.

³ Annales seu Hist. i. h. I. p. 177. ; Vita Ignatii Koller . . . scriptore Joanne Róka. Posonii et Cassoviae, 1775. p. 33. ; A bicskei ev. ref. egyház története. i. m. 36. l.

⁴ Scharnbek : Biró Márton. i. m. 274, 299. l.

ről ifjú lelkesedés tűzében ragyogó szemekkel és hálával beszélni.¹

Amaz egyéniségek közé tartozik, akik — Révész szavai szerint — emberöltők sorain át emberlelkek millióiba beleszövődtek, azokat megfényesítették és feltűzték s ahogyan végzik ezt a misztikusan reális munkájukat ma is, már mások, még pedig jóval többek annál a képüknél, amely a hidegen boncoló történelkutatás előtt jelentkezik. Nemcsak ők adtak a lelkeknek, amelyekbe hatásuk beleterjedt, hanem azok is adtak önekik. Nemcsak legendák szövődtek róluk, hanem egész alakjukat is valami varázslatos fénybe vonta a szeretet, a vágy, a remény és a hála.²

Bejártuk életének, működésének minden jelentősebb színterét: Padányt, Nagyszombatot, Bicskét, Felsőörsöt, Veszprémet és Pozsonyt. Veszprémben lementünk oda a mély kriptába is, ahol Biró Márton is immár 170 éve hallgat és tétlen. Megálltunk a szarkofág, az immár lassan mállásnak induló rokokó emlék előtt. Ott pihen a teste, felette főpapi ruhában hatalmas alakjának mása. Mellette apró allegorikus alakok hantai kőből, mind-mind gyászol: Minerva baglya gyászolja a tudomány férfiát; a gyermek a nevelőt; a nő a vallási vigasz szorgos hintegetőjét, osztogatóját; a tekerceses angyalka az Írás magyarázóját, fáradhatatlan hirdetőjét. Tompa sírbolli gondolatai jártak eszünkben; Biró is azok közül való, akikre áll a költő nekrológja:

„Fájhat, ha dőlnek a bérc ősi fái,
Ha pusztulnak, enyésznek a nagyok;
Lehetne tán sokat szemökre hányni,
Ha fényes tettök is nem volna sok.“

(Tompa: Sírboltban.)

Letérdeltünk Biró hamvai mellé. A hamvak és az örökkévalóság közt csak az imádság ver hidat. Imádkoztunk érte, felette. Leszállt az őszei szürkület és a sötét kriptából kimentünk a Benedek-hegyre. Este 7 óra; Angelus-ra harangoznak. A közel ezeréves

¹ Scharnbek: Biró Márton. i. m. 274, 299. l.

² Révész Imre: Egyháztörténelem. Hóman: A magyar történetírás új útjai. Bpest, 1931. 171. l.

veszprémi káptalan ünnepének, Szent Mihálynak előestéjén 5 ember meghúzza Bíró püspök székesegyházában a 56 mázsás nagyharangot, a Mihályt. És száll a harang szava a fejünk felett, a lelünkön át a világtájak felé, a Csallóköz, Nyitra, Nagyszombat, Bicske, Felsőörs és a másik sebünk, a Muraköz felé, amerre harcai zajlottak; és mintha Bíró érchangja, fergetegkedvelő lelke beszélne, szólna a harangzúgásban.

Bíró Márton partra szállott, révbe ért; másfél évszázada bevonta vitorláját arról a zajló élettengerről, amelynél nehezebb, keveservejobb keveseknek jutott osztályrészül. Hibázott is, mert dolgozott. Csak a tétlenek azok, akik egynél több hibát nem követnek el életükben. A szelek mérgét immár kiállta. Emlékezete él az örökkévalóság ormain a mulandóság silány vízei felett. Az emlékéhez vezető utat nem veri fel a gyom. Emléke nem fél az idők mohától . . . Eljő az idő, amikor hibái mellett erényeit is ismerik és emlékét becsülettel és híven őrzi az utókor, amely Bírónak is igazságot szolgáltat annyi mostohaság és némaság után.

Okmánytár.

1. Testimoniales Super nobilitate I. Familiae Biró.

Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. X. (1745—54) p. 137.

„Nos Universitas Nobilium Praedialium seu Exercituantium Archi-Eppatus Ecclesiae Metropolitanae Strigoniensis sedis de Vajka; memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit universis: Qualiter nobiles Stephanus, Joannes et Jacobus Biro Fratres uterini exstitissent, ac ex lumbis senioris condam nobilis Stephani Biro Parentis, ac Progenitoris eorundem descendissent, ex post vero praementionatus Stephanus Biro ex hac I. Sede Archi-Eppali in J. Cottum Mosoniensem ad Pagum vulgo Pusztá Somorja nuncupatum se transtulisset, ibique per aliquot Annorum spatium resistisset, ubi etiam ortus ab ipso Filius Martinus Biro, qui etiam pariter in I. Comitatum Jaurinensem ad Pagum Kony vocatum se transtulit, cum vero huic Martino Biro Tres Filii essent, Stephanus nempe Michael et Martinus Biro, qui etiam actu in praenominato I. Cottu Jaurinensi, et in Pago Kony resistunt. Propterea requisiti sumus quatenus Super eorundem Geneologiam, ac Statum Nobilitarem Literas Nostras Testimoniales extradare vellemus, quorum justae Instantiae Nos etiam satis facere volentes, omnino recognoscimus per praesentes praenominatos Stephanum, Michaëlem et Martinum Biro veros et indubitatos esse nobiles et ex stemmate nobilitari progenitos. Pro cuius maiori fide Literas nostras Testimoniales Sub Sigillo Inclytæ Sedis Archi-Eppalis extradandas et concedendas esse duximus. Actum in Possione Vajka Die 7.-a Junii. 1716. — *Paulus Kajdöcsy I.* Sedis Archi-Eppalis de Vajka Vice-Comes m. p. L. S.

Authenticæ Testimoniales I. Cottus Jaurinensis super eiusdem Inclytæ Familiae Biro-ianæ Nobilitate.“

* * *

2. Biró nagyszombati évei.

Bpesti Pázmány Péter-Tudomány-Egyetem hittudományi karának dékáni hivatala:

Album sive Matricula Inclytæ Facultatis Theologicae in Tyrnaviensi Soc. Jesu Universitate ab anno Domini 1638.¹

Adatok 1719. nov. 6-tól 1720. szept. 7-ig:

„In Theologia speculativa“ externi „primi anni“: Rd. Martinus Biró . . . 1720. nov. 7-től 1721. szept. 7-ig: „In Theologia speculativa“ . . . Externi . . . „Secundi anni“ . . . Rd. Martinus Biro ex Rubr. Coll.-1721. nov. 7-től 1722. szept. 7-ig: „Theologicas lectiones exceperunt“ . . . Externi . . . „Tertii anni“ . . . Rd. Martinus Biro . . . 1722. nov. 4-től 1723. szept. 7-ig: „Theologicas lectiones exceperunt“ . . . Externi . . . „Quarti anni“ . . . Rd. Martinus Biro ruber“ . . .

¹ Ez az adat hosszas keresés után csak a mű befejeztével került elő. Némileg módosítja a 48—49. l. megállapításait.

3. Hivatalos vélemény Biró helynökről.

Arch. Secr. Vat.: Nunz. Germania 616.

(21 r) . . . Al medetimo.

Se le chiese di Ungheria anno bisogno di zelanti, virtuosi, e vigilantissimi Pastori, per impedire, che l'Eresia, che là tanto piede in quel Regno, non comunichi il suo veleno alla Greggia fedele, ló ha specialmente quella di Vespertino, dove pare, che abbia la principale sua sede la stessa eresia. E' riuscita però di tanto maggior godimento á Nostro Signore la notizia da V. E. partecipata di averne la Maestà della Regina data la nomina (21r) all' Abbate Martino Biró Prevosto di quella Cattedrale, quantoché avendo egli lodevolmente esercitata per più anni la Carica di Vicario Generale in vita del defonto Vescovo, può giustamente sperarsene un ottimo governo. Con che all' E. V. baxis etc.

Roma X. Aprile 1745.¹

* * *

4. A püspöki kinevezési okmány.

Eredetije Vas vármegye levéltárában a Régészeti Egylet iratai közt (XVIII. doboz).

Nos Maria Theresia Dei gratia Regina Hungariae, Bohemiae etc.: Memoria commendamus Tenore Praesentium significantes quibus expedit Universis. Quod Nos pro ea, qua in constituendis Ecclesiarum Dei pastoribus tenemur, Cura et Sollicitudine, perbenignam habentes Rationem eximiarum Virtutum laudatorumque et acceptabilium Morum, singularisque Doctrinae et Eruditionis ac omnibus gratae et acceptae exemplaris Vita Conversationis caeterarumque praeminentium Animi Dotum et Qualitatum Fidelis Nostri Honorabilis Martini Biro de Padány Capituli Cathedralis Ecclesiae Veszprimiensis Praepositi Majoris, et Tabulae Nostrae Regiae Iudiciariae Praelati, necnon Praepositi Beatae Mariae Magdalенаe de Felső-Eörs, quibus Ipsum Dei Altissimi Munere insignitum et ornatum esse tam plurimorum Fidelium nostrorum fidelibus Testimoniis, quam etiam propria experientia nostra benigne cognovimus. Insuper clementer in memoriam revocantes constantem Eiusdem Fidem et Fidelitatem, fidelique et utilia Servitia, quae inde a plurium Annorum decursu ad praesens usque variis in Occasionibus publicisque Functionibus et vel maxime sub Ultima praefati Regni nostri Hungariae Generali Diaeta et nostra in Reginam Hungariae inauguratione (Cui, ut Ablegatus dicti Capituli Veszprimiensis interfuit) uti et ad praefatam Tabulam nostram Regiam in qualitate Con Iudicis, in peculiarem Servitii nostri Regii Promotionem et Iustitiae Administrationem, adeoque Boni quoque Publici Incrementum, cum benigna Satisfactione nostra zelose, alacriter et constanter exhibuit et impendit. Benigne ad haec considerantes Ministerium, quod praefatus Martinus Biro in Vineam Domini, adeoque Dei ecclesia inque diversis praefatae Dioecesis Veszprimiensis Spiritualibus Muniis; ac primum quidem in munere Parochi, dein praefatae Ecclesiae Cathedralis Veszprimiensis Canonici, et simul Ecclesiae Beatae Mariae Magdalенаe de Felső-Eörs Praepositi, successive vero Generalis Vicarii et tandem praefatae Ecclesiae Veszprimiensis Praepositi Maioris Populum partibus in illis Seminatione Verbi Divini erudiendo et a Vera Fide aberrantes ad Ovile Christi reducendo, Ecclesias desolatas restaurando, alias vero funditus erigendo et Sacro Suppellectile donando, omni denique affulgente occasione Cultum Divinum in Orthodoxae Ecclesiae Incrementum zelose promovendo praestitit: Qua etiam ratione Nobis quidem commendatum, Clero vero, et universo Orthodoxae Religionis praefatae Dioecesis Populo ita gratum et acceptum semet reddidit ut singularibus

¹ Vitéz dr. Kárpáti-Kriviánszky Mór úr (Róma) szíves közlése.

Precibus et Supplicationibus, pro communi eiusdem Dioecesis Pastore et Episcopo a Maies-
tate nostra expeteretur. Atque hinc benigne persuasae: Quod praefatus Martinus Biro coep-
tos in Ecclesiae Dei Propagationem Conatus in antelato Munere Episcopali, ac praefata Di-
oecesi Veszprimiensi tanto ardentiori zelo et assiduitate sit continnaturus, quanto maiorem
Dioecesis ea, velut etiam Haeterodoxis referta, Curam et Vigilantiam requirit, imo exigit;
Eundem Martinum Biro de Padány tanquam Personam idoneam, Nobisque hoc Nomine gra-
tam et acceptam ad Episcopatum Veszprimiensem nunc per Mortem et ex hac Vita decessum
Reverendi Adami Acsády modo fati Episcopatus Veszprimiensis ultimi veri, ac legitimi
Possessoris de Jure et defacto vacantem Authoritate Juris Patronatus nostri Regii, quod
generaliter in conferendis omnibus praedicti Regni nostri Hungariae, Partiumve eidem annexa-
rum Ecclesiis et Beneficiis, instar Divorum quondam Hungariae Regum, Praedecessorum
videlicet nostrorum gloriosae Reminiscentiae optimo Jure habere et exercere dignoscimur,
promovendum et nominandum, Ipsique: praefatum Episcopatum Veszprimiensem una cum
omnibus castris, Castellis, Oppidis, Villis, Praediis, ac Possessionibus et cunctis aliis Pertinentiis,
Bonisque et Juribus Possessionariis ubivis, et in quibusque praenotati Regni nostri Hungariae
Comitatibus existentibus, habitis quocunque nomine vocitandis; cunctis denique Obventioni-
bus et Utilitatibus, Praerogativaque, et immunitate, ad Eundem Episcopatum Veszprimiensem
de Jure et ab antiquo spectantibus, et pertinere debentibus, Eidem Martino Biro de dicta
Padány clementer dandum, et conferendum esse duximus; Ea tamen conditione, et Obliga-
tione speciali: Ut ex Bonis et redditibus eiusdem Episcopatus, singulis annis Quatuor Mille
Florenos Rhenenses ad Generalem Parochorum Cassam in Regno Hungariae institutam, a Tem-
pore, quo Bonorum ad eundem Episcopatum spectantium Possessionem adierit, pendere, et
praestare teneatur, fitque obligatus; Imo nominamus, eligimus, damusque et conferimus Prae-
sentium per Vigorem. Quocirca Vobis Fidelibus nostris Honorabilibus, Lectori, Cantori, Cus-
todi, caeterisque Canonicis, et Beneficiis, universisque eiusdem Dioecesis Clericis ac religio-
sis harum serie firmiter praecipientes committimus et mandamus, quatenus a modo imposte-
rum praeinominatum Martinum Biro pro vestro legitimo et indubitato Episcopo ac Praelato
habere, ac recognoscere, Eidemque debitam Reverentiam, Honorem, et Obedientiam, sicuti
bonos et pios Ecclesiae Ministros decet, praestare et exhibere, Eidemque parere et obtem-
perare modis omnibus debeatis et teneamini, Secus non facturi. Datum in Archi-Ducali
Civitate Nostra Vienna Austriae Die Decima octava Mensis Martii, Anno Domini Millesimo,
Septingentesimo, Quadragésimo quinto. Regnorum nostrorum: Hungariae, Bohemiae, et reli-
quorum Anno QVINTO.

* * *

5. Mária Terézia rendelkezése Bíró püspök apostoli látogatására vonatkozólag.

Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. XIV. (1745—58.) p. 2.

Maria Theresia, Dei gratia Romanorum imperatrix, ac Hungariae etc. Fidelibus Nostris
universis, et singulis Reverendis Honorabilibus, Spectabilibus, ac Magnificis item, Egregiis et
nobilibus, Supremis ac Vice-Comitibus, Judlium et Jurassoribus totisque Universitatibus quo-
rumvis Comitatum Praefectis, Castellanis, Provisoribus, Officialibus, Ipsorumque Vices geren-
tibus: Civitatum praeterea, Oppidorum et Villarum, ac aliorum quorumvis locorum Magistris
Civium, Judicibus Senatoribus, Juratis Civibus, et Communitatibus, prouti Ecclesiarum quarum-
cunque et Templorum tam Romano-Catholicorum, quam etiam Augustanae et Helveticae
Confessioni addictorum Parochis, Rectoribus, Pastoribus, Ministris, Aedituís, et Inspectoribus
cunctis etiam aliis cuiuscunque Status, gradus, Honoris, Dignitatis et Conditionis Hominibus

ubivis constitutis et existentibus, signanter vero Dioecesi Veszprimiensi in Spiritualibus Subjacentibus Praesentes Nostras visuris, lecturis aut legi auditoris Salutem et gratiam, Cum Fidelis Noster dilectus Nobis, Reverendus Martinus Biró de Padány Episcopus Veszprimiensis, Locique et Comitatus eiusdem Nominis Supremus Comes et Consiliarius Noster Regius Hungaricus, universas et quaslibet Ecclesias, Tempa et Parochias in praefata Dioecesi Veszprimiensi existentes, ex incumbente Sibi Munere Pastoralis penes praesentem benignam Commissionem Nostram quantocyus, sive per Se, aut, si quo Eundem alia Munia Eiusdem accedere non sinerent, medio Districtualium Archi-Diaconorum visitare, in iisdemque, si qui abusus medio tempore irrepsissent, eosdem tollere et omnimodas salutare, Animarumque Curae proficuas Dispositiones facere cupiat. Ideo Nos hoc ipsum salutare ipsius Episcopi Opus promotum esse volentes et unice Gloriae DEI augmentum propagationemque Orthodoxae Fidei zelantes harum serie firmiter praecipientes comittimus, et mandamus, quibus supra universis, ut, dum et quando praememoratus Episcopus ipsemet in Persona, vel vero memorati Archi-Diaconi Districtuales, cum praesentibus benignis Patentibus Literis Nostris ad peragendam praeattactam Ecclesiarum, Templorum, et Parochiarum in antelata Dioecesi Veszprimiensi existentium visitationem Vestri in medium, aut ad Vos pervenerint Vosque aut Vestrum aliquem cum iisdem convenerint ex tunc Vos Catholicam quidem Religionem proferentes indiscriminatim, et absolute, et illimitate, Augustanae vero, aut Helveticae Confessioni addicti, et signanter horum Ministri in hoc dumtaxat, num lidem suos rite baptizent, seu ad valide baptizandum sufficienter sint instructi? ipsum Episcopum, aut dictos Districtuales Archi-Diaconos non solum in officio hoc Visitationis, et Dispositionis rite exequendo, nullatenus turbare, impedire, molestareque, aut aditum ad Parochias, Ecclesias, Tempa, Capellas et Oratoria Universa et quaslibet praecludere praesumatis, vel audeatis modo aliquali, quin potius praefatis omnibus Ecclesiis, Templis, Parochiis, Oratoriis et Capellis, modalitate praescripta reseratis, liberum ad easdem et eadem eidem Episcopo memoratisque Archi-Diaconis accessum praebere, atque Clenodia, Ornamenta et quaevis illarum Bona Eidem praesentare, Ecclesiarum Proventus detegere, ac indicare, ipsique Episcopo, aut Archi-Diaconis ac Homnibus eorundem, sicut bonos et pios Christianos decet, reverenter omni favore, ope, et auxilio assistere, praestoque adesse, imo Hospitalitatis etiam studia exhibere debeatis et teneamini secut non facturi. Praesentibus perlectis exhibentibus restitutis. Datum in Archiducali Civitate Nostra Vienna Austriae die 8-va Mensis Decembris Anno Dni 1745. *Maria Theresia.* — Comes Nicolaus Pálffy — Michaël Boboky.

* * *

6. Buzdító levél özv. Szalapatai Nagy Mihálynéhez.

Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. XVI. (1757—58.) p. 345—46.

„Tekéntetes Drága jó Asszonyom!

Hozzám adott levelét valamint, hogy minden illendőséggel vettem, úgy különös örömmel s — Feő-Pásztori vigasztalással értettem szentséges s — dicséretes igekezetit Drága jó Asszonyomnak, mellyel néhai Szala Patai Nagy Mihály Consiliarius Uramnak s Drága jó Asszonyom szerelmes Féjének abban: hogy az Isten Dicsőségére s Dicsőségének magasztalására a Bécsvölgyei Kálvnistaság között ellszéledett hideg Katolikusoknak lölki örömökre Nova és Bécs völgye között szomszédságban lévő Bollahida nevű Diverticulumban ugyan maga örökségében régen pusztulásra maradt Puszta Templomot fölépíttetni kívánnya, föltett szándékát annak föll állításával bé-telljesíteni szándékozik: Hogy azért én is Feő-Pásztori vigasztalásomat bizonyítsam és Feő-Pásztori örömmel és készséggel ebbéli dicséretes s Szentséges igekezetéhez, melly mint említett Consiliarius Uramról mint pedig mellyel Drága jó Asszo-

nyom várhattya az Ur Istennek bőv áldását s vigasztalását, mert a ki őtet dicsőíti bizonyára eő általa is megdicsőítették és megvigasztaltatik ; Többire állandósággal lenni kívánok Tekintetes Drága jó Aszszonynak minden becsülettel való kész szolgálja *Biró Márton* Veszprémi püspök. m. p. Sümeg 15-a Sept. 1757.

* * *

7. *Biró útmutatása az összeíráshoz.*

Somogyvm. lvt. : Prot. X. (1755—57.) p. 1282—90.

Homilia Episcopalis ad Fratres. (Az első rész bővebb magyarázata a Helytartótanács vallásügyi rendeleteinek.)

Nos Martinus Biro de Padány . . . (Emlékeztet helynöki és püspöki rendelkezéseire, amelyeket a vegyesházasságról, az innét származó gyermekek neveléséről mondott. Aztán folytatja.). Id etiam constitueramus ut talismodi defectus, vel excessus, ne dicam malitiae hominum, puncta quoque et quaesita, seu rubricas generalis Canonicae Visitationis Dioecesis istius ingrederentur hoc modo : In hac vel illa Parochia, matre aut Filiali singillative et viri-tim quot sunt hospites coniugati catholici ? quot eorum utriusque sexus proles ? et tota familia domestica ? quot vidui et viduae ? quot impuberes, puberes et coelibes ? quot item capaces et incapaces confessionis ? quot disparis religionis coniugati et quot eorum proles utriusque sexus, quot renegati seu apostatae stricte tales ? quot confirmati ac tandem quot ad fidem catholicam conversi ? etc.

His omnibus inter reliqua vigore Benigne mandati Regii Visitatori, cum concursu officialis Magistrualis, per omnes omnino Dioecesis istius Districtus Archidiaconales investigatis connotatis et libro cujuslibet Districtus inscriptis, autumamus, quod quemadmodum circulariter omnibus et singulis in hac Dioecesi animarum curam gerentibus paterne commisimus, ut nimirum quivis et singulus statum et numerum animarum sua sub cura existentium cum praeattacta classificatione Vicearchidiaconi quidem sui Districtus, Parochi vero suae ecclesiae matriculae aut alteri specialiter in hunc finem destinato libro inscriberent taliterque vultum Pecoris sui seu omnes oves suas noscere easquenominatam vocare possent, Paternis suasionibus, commissisque et jussis nostris devote et fideliter obtemperaveritis, feceritisque satis. Si ita : ad omnia praededucta comissa facile responderi, Benignaue Caesareo- Regia Resolutione in praemissis faciliter effectui mandari potest.

Quodsi autem hujusmodi connotationis et inscriptionis ex quacunque ratione omissio contigisset, tam parochi antiquiores (qui pro hac incuria et negligentia gravem reprehensionem et animadversionem per vicearchidiaconos sibi exegerandam mererentur), quam juniores, medio quippe tempore ad noviter erectas Parochias promoti ad Districtualem suum Vicearchidiaconum, ab eodem superius circumscriptum animarum parochiae statum descripturi recurrere ; vel si neque apud illos maxime noviter institutos vicearchidiaconos haberi posset semet hi apud nos id ipsum ex libris Canonicae Visitationis Districtualibus, nobis per eosdem relatis, id ipsum habituri insinuare habebunt.

Interim quia sub sole nihil esset stabile, omniaque continuae vicissitudini et mutationi, obnoxiantur (omnes enim morimur et sicut aquae dilabimur) consequenter status etiam animarum omnium in eodem statu stabiliter haud permaneret, adeoque in statu illo, in quo omnia connotata et descripta erant, minime subsisteret, plena tamen ejusdem cognitio ad effectum Benignae hujus Caesariae Regiae Resolutionis a prime necessaria foret, licet omni quidem tempore maximo, quo possumus zelo, pietate et industria in id ipsum conniti et cooperari debeamus, pro uberiori tamen praescriptorum omnium notitia et facilitatione ut praementionato etiam 1744. anno svaseramus, praeter et extra alia tempora opportunissimum esse censeremus tempus Epiphaniae Domini, seu benedictionis Domuum : cum enim tunc

temporis, quivis parochus loca suae jurisdictionis vicatim et domatim perambulare soleat, eo tum et in illis circumstantiis, maxime autem cum assistentia magistratuali, atque etiam Dominicali, eatenus si necesse fuerit, expetenda, praescripta omnia perfacile resciri connotari ac tandem pro effectuatione Benignae istius Resolutionis Regiae magistratui jurisdictionato referri possunt imo debent.

Porro : ad pleniorē adhuc et faciliorem in se et in prolibus a veritate aberrantium cognitionem Diebus Dominicis et Festivis e Cathedra hac ipsa Benigna Caesareo-Regia Dispositio publicari Christifidelibus energice denunciari ac pro gravitate rei omnium conscientia ea cum obligatione conveniri debet, ut quemcunque et ubicunque intra vel etiam extra ambitum hujus Dioecesis in particulari autem in hac cui subsunt matre vel filiali parochia de haeresi suspectum et in specie disparis religionis conjugatis utriusque sexus eorum proles ex hujusmodi matrimonio, vel parentibus ab utrinque Catholicis, seu jam emortuis natos utriusque sexus, sive indifferenter educatos, sive jam perversos ; praecipue autem renegatos seu apostatas stricte tales, aut quomodocunque et in quacunque aetate a fide Catholica deflectentes, prout quis noverit, nomine et cognomine tenus vobis qua spiritali patri suo sincere et conscientiose revelare teneantur. Vos autem rescitos et connotatos omnes et singulos cum specificatione et circumscriptione unde et ubi sint, sexus item et aetatis, nominis et cognominis expressione medio Districtualis Vicearchidiaconi vestri nobis genuine rescribere noveritis et nec intermittatis. Eatis ergo Dilectissimi, fidelemque Christi populum vobiscum ducatis de virtute ad virtutem : Eatis et fructum afferatis et fructus vester maneat. Dabantur Sümeghini Die 23-a Novembris Anno 1756. (L. S.) Sincerissimus in Christo parens *Martinus Biro* episcopus Vesprimiensis.

* * *

8. XIV. Benedek breve-je (1750.) Biró püspökhöz.

Vat. lvt. : Ep. ad Principes 116. fol. 44.

Venerabili Fratri Martino Episcopo Wesprimiensi Benedictus PP. XIV.

Venerabilis frater salutem etc. Non solum literas Fraternitatis tuae, quibus nos de pastoralis sollicitudine tua in aeterna Christifidelium, ac praesertim haereticorum dioecesis tuae salute — suaviter, fortiterque procuranda certiores facis, verum etiam librum a te adversus postulata ab ipsis haereticis apud Carissimam in Christo filiam nostram Mariam Theresiam Hungariae et Bohemiae Reginam illustrem in Imperatricem electam edita typis impressum, et ad nos missum tam libenti, ac gaudenti animo excepimus, ut non dubitemus, quin pastorales virtutes tuas sacra eruditione coniunctas, ac parem caeteris laudibus tuis zelum in scriptis tuis, cum ea evolvere vacaverit, complexuri simus. Persuasum autem tibi, venerabilis frater esse cupimus, Fraternitatem tuam quo maiori caritatis ardore, vigilantiaeque studio, et sacerdotatis pectoris firmitate, pro reducendis errantibus, et recta sentientibus in Catholica Religione instruendis, confirmandisque certaverit, eo majori coelestium Charismatum copia a Pastorum Principe Jesu Christo fore cumulandam. Nos vero, qui plane immerentes, illius vices in terris gerimus, — tecum maximopere gratulamur, meritisque apostolicae laudationis praeconiis Fraternitatem tuam prosequimur, fore in Domino sperantes, ut nova semper pontificiis nostris in suprema Catholicae Ecclesiae procuracione molestiis, curisque levaminis, ac solatii argumenta praebere satagas, et adnitaris. Porro ad populum tuae curae creditum, ut flagrantiori studio peragantur Christianae pietatis, veraeque religionis a te instituta officia, magis, magisque incitandum libenter votis Fraternitatis tuae annuentes per rescriptum hisce nostris in forma Brevis adligatum, uti postulaveras, coelestium munerum thesauros apostolica benignitate indulgemus. Interim divini praesidii auspicem, nostraeque benevolentiae pignus apostolicam benedictionem quam populo tuo elargiri valeas Fraternitati tuae peramanter impertimur. Datum Romae etc. die 14. Novembris 1750. Pontificatus nostri anno XL.

9. **Biró felterjesztése a veszprémi püspökök koronázási joga ügyében.**

Veszpr. püsp. lvt. : Prot. Epp. Veszpr. T. VII. (1751—53.) p. 199—203.

Instantia Excellentissimi Domini Praesulis Intuitu repositionis in jus et Privilegium Coronationis Reginarum sub Diaeta Anno 1751. Suae Majestati Sanctissimae humillime porrecta hujus est tenoris :

Sacratissima Caesarea Regiaque Majestas !

Domina Domina Clementissima !

Ad Sacrum Mattis Vae justitiae utpote Moderatricis Mattis Patriae, Summaeque et Apostoliae Ecclesiarum Dei in Hungaria Patronae Thronum, cum Reginali Curae meae concredita S. Michaelis Archangeli revelatione etiam S. Emerico Duci, Protoregis Hungariae Stephani filio facta, glorificata Ecclesia Wesprimiensis humillime accedo, supplicior orans Mattem Vram Sacram, quatenus ejusdem Ecclesiae tam in connotatione jurium Possessionariorum, quam vero in suppressione antiquorum Privilegiorum singulariumque Praerogativarum turcica tyrannide mortificatorum clementer mederi et succurrere dignetur. Ecclia haec statim in exordio christianitatis populi Hungarici a beata Memoria Gysela, conjuge S. Stephani fundata et dotata diversis quidem et amplissimis, cum ab his, tum vero aliis Hungariae Regibus et Regina Gratiis et Privilegiis. Eo tamen specialiter fuit condecorata, ut a Stephano primo ejusdem Ecclesiae Epโป incipiendo perpetuis futuris temporibus Epโป Wesprimiensis officio Cancellarius Reginalis, Jureque et Privilegio Sacra inter Missarum Sollemnia operantes Reginas coronandi et ungendi, aliosque coronationis actus juxta Ponticale Romanum exercendi gauderent et praefulgerent. Quod ipsum primaevae foundationis Privilegium Ladislaus sub Littera C Spto. Quod a tempore primae foundationis et Uladislaus sub Littera E Spto. Nos in specie Reges Hungariae sibi et Proceribus Regni exhibitum vicibus plurisque vidisse, intellexisse et studiose perlegisse benigne recognoscunt. Pari Regio-Reginali benignitate ferebantur, et quid Bela quartus cum conjuge sua Maria sub Lra A. Regina Agnes sub Lra B. Ladislaus cum conjuge sua Isabella sub Lra C. Sigismundus cum conjuge sua Barbara sub Lra D. Uladislaus cum conjuge sua ex Regia stirpe Fuxorum Anna sub Lra E, plurimique alii Reges ac Reginae Hungariae Praepositis Cancellariatus et Coronationis Reginalis Privilegiis, iisque per plura Saecula usu roboratis dictam Reginalem condecoraverunt Ecclesiam Wesprimiensem. Et quamvis vicissitudine temporum, et ne fors per nonnullorum etiam hujus Ecclesiae Epporum negligentiam (uti praefatus Stephanus Rex, Ladislaus Spho : Per quorundam loquitur) desuetudine fuissent adumbrata haec et similia Privilegia, Dei ope nihilominus Remotis jam privilegiorum illorum vigorem quoquo modo impredientibus obstaculis jure Postliminii in integrum restitui, neque ob unius aut alterius negligentiam aliorum diligentia obfascari, sed nec ullus cum aliena jactura locupletari, quia immo cuique jus suum tribui deberet. Enim vero peroptime notum est prioribus saeculis totam fere Hungariam singulariter in faucibus caritatis Christiani nominis hostis constitutum Vesprimiensem Eppatum, duro Tyrannici ejusdem Turcae jugo involutum tantam devenisse desolationis abominationem, ut ultra centum Annos capite seu Epโป destitutus, viduata ejusdem Ecclesia, nec Capitulum, nec Archivum, neque Sacrificium haberet. Unde — nam praeducta etiam documenta non ex Archivo, sed uti ex manuscriptis Domini condamnati Epโป Veszpr. Comitibus Joannis a Wolkra accepi, ex unius rustici et unius Nobilis. Nam de sua Dei providentia recuperata sunt.

Epโป hujusdem jura sua ediscere et eorum tutamini invigilare potuissent. Et hinc venit, quod esto quid Archi Epโป Strigonienses munus Coronationis Reginarum Hungariae, his in circumstantiis sibi usurpaverint, ex cognitione tamen, credi par est, praedecretorum Privilegiorum nunquam per se solum actum Coronationis formalem peregerint, verum in turbidis etiam illis Servitutis Turcicae temporibus per Eppum Wesprimiensem Corona Familiae, aut Regina sibi comparata, cum formula verborum in Pontificali Romano epressa, apposita fuerit.

Cum igitur ex ipsa primaeva fundatione, ad turbida usque tyrannici servitutis tempora sensu praemissorum Regio-Reginalium diplomatum Eppi Wesprimienses in continuo, ac imperturbato Reginas Hungariae coronandi usu praeterexstiterunt, sed et si qua jura aut privilegia praesertim Ecclesiarum Dei, quocunque casu, aut fatalitate pessumdata foreno sollemni gloriosissimae Antecessoris et Aug. Mattis Vrae Leopoldi voto et desideratissimi Genitoris Caroli Sexti artis 12 et 3 Dieta anni 1715, aliisque diplomaticis Regiis sanctionibus jura ei antiqua privilegia restauranda et redintegranda venirent, benique oppromitterent flexo poplite humillime rogo Mattem Vram Smam, ut gloriosa Belae, Ladislai, Sigismundi et Uladislai Regum necnon Mariae, Agnetis, Isabellae, Barbarae et Annae Aliorumque Regum et Reginarum Hungariae vestigia sequens, Eccleam meam Wespremiensem in integrum Reginas Hungariae coronandi jus, cum omnibus accessoriis clementer restituere, hocque ipsum in perpetuam, futuramque prosperitati, transscribendam Dei memoriam publicis Regina Constitutionibus inseri permittere, imo demandare dignetur. Mattae Vrae Sacrae humillimus perpetuoque fidelis subditus et Capellanus *Martinus Biró* Eppus Wesprimiensis.

* * *

10. Biró panasza a káptalanára.

Napló 294—95. l.

Cathedralis intus foris eleganter reparata, pieque condecorata est ex ruinis, vivi tamen Lapidés Sanctuarii seu Canonici in hoc aedificio non ad Christi compagem, verum confuse, dispersim et distorte iacent, non enim, ut principalis portio huius Sacrae structurae seu Clerici primi Ordinis, iugi servitio, nempe frequentatione Templi verbo exemplo et diligenti cultus divini exercitio Domum, seu familiam Dei aedificarent, quin potius a solitudinibus huius saeculi abrepti temporalibus immergi, spiritualia etiam ex stricta sibi obligatione (Beneficium enim est propter sevitium) incumbentia servitia negligere, Templum rarius et solum pro commoditate adire, de choro nec velle audire, nunquam Deum cum cantu laudare, psallere; odia inter se fovere, invicem mordere, subinde etiam in Ecclesia, inque Stallo suo contentiones excitare, Missam Conventualem, exceptis diebus Dominicis et festis, alia autem Ecclesiae officia, uti sunt Vesperae, ac Adventu et Quadragesima completorium non per se ipsos, verum per substitutos non Canonicos obire, Praelatum suam Ecclesiam Chatedralem adeuntem non associare, eidem Sacra Pontificaliter agenti non assistere, piis et legalibus eiusdem dispositionibus non obtemperare, imo temerario ausu ad scandalum saecularium vexare et iudiciariis Processibus coram Iudice laico fatigare in pessimam iam sibi sumpserunt consuetudinem. Et quamvis his et similibus defectibus et excessibus per Episcopos tollendis, corrigendis, et emendandis ab Ecclesia abunde provisum esset, quia tamen his et similibus indisciplina ac iugum Domini excutere nitentibus discolis hominibus ad componendos animos, suique conformationem Apostolicae Sacrae Sedis auctoritas maximum pondus, ac energiam addere soleret, dignetur Beatissima Paternitas Vestra ea me auctoritate munire specialique Rescripto ac Decreto mihi inviando committere, quatenus in conformitate Legum et Sanctionum canonicarum vi muneris etiam et obligationis Episcopalis nom modo praenarratos Canonocorum meorum defectus et excessus tollam aut corrigam, verum, etiam per seriem hebdomadatim ad quotidie celebrandam, atque pro Benefactoribus et Fundatoribus applicandam Missam Conventualem, aliaque Ecclesiae officia per se et non per substitutos extraneos, non Canonicos obeunda adstringam: Chorum ad normam aliorum bene regulatorum Capitulorum inducam: Statuta Capituli cum mutua secum cointelligentia, antiqua in quantum ad modernas circumstantias idonea forent, restaurem, in quantum vero obsoleta, una cum circumstantiis suae conditionis evanuisent, atque incongrua essent, nova substitutam: Ac demum siquidem a tempore reductionis Capituli bona et proventus sui adeo aucti

et ampliati forent, ut facile congruam duorum Canonicorum praebandam superarent, duos adhuc canonicatus ad praebandam nempe Theologalem et Poenitentialem superinducam. Illi denique sicut decet Sanctos mutuam invicem, erga omnes autem maxime vero erga domesticos fidei, sinceram dilectionem et charitatem habentes, quod est vinculum perfectionis ad amussim Dei, et Ecclesiae praeceptorum quasi a Deo ad se laudandum et colendum electi fideliter et devote serviant, iussaque a Deo constitutae Superioritatis reverenter et obedienter observent.

* * *

11. XIV. Benedek pápa válasza a boroszlói püspöknek az Enchiridion ügyében.

(Aug. Theiner : Zustände der kath. Kirche in Schlesien von 1740—58. Regensburg, 1852. II. Band. S. 338—39.)

Nagyon helyesen tette, hogy nem írt a veszprémi püspöknek, sem a bécsi udvarnál nem tett lépéseket; mert az első, ha udvariasan akart volna válaszolni, azt felelte volna, hogy amiként ő nem elegyedik a boroszlói ügyekbe, őnt is arra kéri, hogy éppúgy ne avatkozzék a veszprémi ügyekbe; a második pedig, a bécsi udvar, sem illendőnek nem találta volna az ön közbelépését, sem kívánságát meg nem hallgatta volna. Mert ön semmiféle lépéseket sem tett és nem is volt szabad tennie, azért most arról van szó, hogy mit szabad tennünk és mit tehetünk. Ha mi valamit frásba foglalunk akár a veszprémi püspök, akár a bécsi udvar számára, akkor olyan biztosan, mint amilyen bizonyos, hogy meg kell bálnunk, elnyerjük a lutheránusok védőjének diplomáját, pedig ezt mi nem óhajtjuk és nem is szabad óhajtánunk; mert mi, bár érdemünk nélkül, a katolikus vallás feje vagyunk és kötelesek vagyunk érette vérünket is ontani. Ha ebben az értelemben frnánk, akkor az Istennek ítélőszéke előtt, amely az érzéseknek egyetlen bírója, bizonyára egyetlen bűn sem terhelne bennünket, mert, amit mi ebben az ügyben tennénk, azt mi csak a mi szent vallásunk javára tennők, amely nemcsak Magyarországon, hanem máshol is van. De, mert nekünk az emberek törvényszéke előtt is minden gyanútól menteseknek kell lennünk, azért arra kell törekednünk, hogy a mi közvetítő előterjesztéseink az illetékes helyre eljussanak, a nélkül, hogy akár a püspöknek, akár az udvarnak erről bármilyen csekély írást is adnánk, nehogy ezáltal egy harmadiknak a buzgó-sága bizonyos helyeken a békét megzavarja és nehogy az, ami az egyik karnak javára válik, az egyik lánknak, vagy éppen a fejnek ártson. Ez minden, amit önnek március 7-ről keltezett írására válaszolhatunk. Maradunk apostoli áldásunk küldésével. Kelt Rómában a Sancta Maria Major mellett 1751. ápr. 3-án. Pápaságunk tizenegyedik évében.

* * *

12. A királynő sajátkezű megjegyzései az Enchiridion ügyében.

O. L. : k. o. Orig. Ref. 1750. nr. 89.

„Ich habe nicht wissen können was er mir gibt habe ihme doch kurz geantwortet ohne erlaubnuss (!) hätte er sollen kein solches werck an Tag geben nachgehends habe erst gesehen das es an mich dedicirt welches niemahls ohne vorhergehenden erlaubnus geschehen kan zwey sachen sein zu thun erstlich ihme ernstlich zu verbietten alle exemplarenn zu deponirn und keines weeg zu geben ehe es nicht übersehen und aprobrirt ist anderlei meine dedication davon weeg ze nehmen dan es absolute nicht leyden will.“

13. Bíró sajátkezű levele a „kanisai keresztény hívekhez.”

(Nagykanizsai ferences zárdai levéltár.)

„Az Ur Istennek véghetetlen kegyelme, irgalma és jóvolta által ezen Feő Pásztori, Feő Lelki Attyai, Püspöki Hivatalra, nagy kötelességre, fáradságos munkára hivatván, illetén nagy Hivatalomnak, és kötelességemnek mingyár kezdetén és első zsengejében fájdalmas szívvvel köll értenem, miképen Tisztelendő zábrági (!) kanonok, Petricsevics N. Ur eő kegyelme ezen folyó Esztendőben, az ell mult Szent András Havának 15-dik napján, ott az Kegyelmetek Várossának egyik részére, Kiss-Kanisára az én Püspöki Jurisdictionnak és éppen Szent Istvány első Apostoli királyunknak idejétül és rendelésétül fogva földhetetlenül, békességessen és igaz jussal birt Hivatalomnak nagy sérelmével bémenvén, maga magának mint Visitor, erőszakossan harangoztatott és midőn az ott levő kápolnának ajtaja néki (mint árkon túl való Hegy Mesternek) fell nem nyitattott volna, a Krisztus Szelidségének és Kegyességének mértéken kívül nemcsak az n kápolnának ajtaját bé akarta vágogatni, vagy töretetni, hanem még az ott való Pater Franciscanusokat és tulajdonképpen azoknak Vicariussát, mint Plébanusukat, avagy azon Parochianak az én engedelmemből Administratorát, a Lendvaji Plebanus Társával együtt mocskolta, böcstelené tette és meg kötöztetéssel vasra való veretéssel fenyegette.

Édes Szerelmesim! én ugyan ezen törvénytelenység meg boszullásának törvényes uttyát és modgyát jól tudom. De mivel ti a Krisztusban enyimek vattok, én titeket, mint Pásztor az én Juhaimnak ismérlek és tartlak, reménylem ti is viszontag Pásztoroknak ismértek és tartatok. Atyai szerelmemből azér és Pásztori gondviselésemnek ösztönzéséből most csak néktek szöllok és intlek, vigyázzatok az uttyára járására az ollyan Látogatónak, ha nem az igaz uton, és nem a szokott ajtón, nem mitülünk innén, hanem másunnén (mint ezen Petricsevics kanonok is kis Kanisa felől kerülget) jó hozzátok, bé ne fogadgyátok. Az Ur Jézus Krisztusnak kegyelme, malasztja és békessége legyen minnyajatokkal Attyamfiaí amen. Datum Marcali die 11-ma Decembris Anno 1745. *Bíró Márton* Veszprémi Püspök.”

. . .

14. Vigasztaló levél özv. Egerváry Józsefnéhez.

(Veszprém, 1747. febr. 13.).

Veszpr. püsp. lvt. : Prot. Epp. Veszpr. T. X. (1745—54) p. 223—24.

„Mint nagy jó Aszszonyomnak!

Ajánlom becsülettel való szolgálatomat Kegyelmednek. A szomoru halálnak szörnyű története, a leg közelebb el mult Holnapnak harmadik napján Kegyelmednek szívből szeretett Társán és élete Mássán Nemzetes vitézlv Egerváry Joseff Uramon, hogy leg szebb virágzásában, még életének éretlenségében esett minden böcsülettel, és tisztelettel hozzám eresztett gyászos leveléből az Aszszonnak szíves sainálkozással értettem, nem is ok nélkül; mert az igasságnak szeretetében egyenlv tündökléssel a közönséges Jónak elől mozdításában egyenesen munkálkodó Tag, az Aszszonnak és Neveletlen Gyermekeinek legdrágább Gyémántja, nékem is jo akarom tünt el örökössen és így ennek káros el maradásával mint egy gyógyulhatatlan sebek okoztatnak. Mindazon által igen helyessen veszi fel az Aszszony Levelében, hogy: Ádám Atyánkkal Mindnyájan gyarlv emberi hallandó sorsot érdemelvén eő kegyelme is eztet el nem kerülhetle, eképpen pedig, hogy Ifjak, Vének egyaránt találtatnak, sok ezereknek példái világossan tanítanak bennünket. Ily drága és üdvösséges elmélkedést az Aszszony Szívében gyökerezletvén belső szorongatásit (javaslom) tovább is ezzel engesztellye; mert ámbár napokat és északákat szüntelen zokogással, sírásban könyv hullatásoknak záporiban tölcson is, mit egyebet? hanem testi bádgyodást és egésségében nagy

fogyatkozást, változást károosan élete rövidségére könnyen használhat, tanálhat magának ; Méltó inkább mindeneket az Ur Istennek békességes türéssel s aitos Szívvel feláldozni s úgy vigasztalásáért Szívüél esedezni. Emellett midőn Püspöki áldásomat az Aszszonyra kedves hozzá tartozandóival edgyütt terjeszteném, utobb küldött levelére jelentem, hogy a minémü Réteket Szala Egerszegi Városunk határjában inscriptionaliter az Aszszonnak Istenben boldogult Férje birt, az Aszszont is, továbbí rendelésünkig, azoknak bírásában ezen Levelünk erejével meg erősítvén meg hagyom és maradok az Aszszonnak Becsülettel való igaz Jóakarója, Szolgája."

* * *

15. Vendég hívó levél (1757).

Veszpr. püsp. lvt. : Prot. Epp. Veszpr. T. XVII. (1756—62.) p. 107.

„Ámbár ugyan azon köz példa szerint : Gaudia Martini facit = Anser et Amphora Vini : V. Ispán Uramat nem invitálhatom ; mindazon által nem csak Tehény Hus mellett, hanem egy darab friss Hal mellett is bizonyittatik a Szives jó barátság : Bizodalmassan azért invitálom V. Ispán Urat a T. V. Ispánné Asszonyommal együtt (kit minden böchülettél üdvözlők) Sz. Márton napra ide Sümeghre Hozzám magát meg-alázni ne terhelytessék ; léssen egy darab friss Halunk, egy kis jó kedvünk, és e mellett az Amphora is ki-telik : Hála légyen az Ur Istennek, már az halálos s veszedelmes betegségemből lassan lassan napról napra meggyógyulok és erősödöm egészségembe, s annál inkább egészségemnek ujittására és életemnek hosszabbítására léssen V. Ispány Uramék jelenlétele és kedves s Szerelmes Társóságának leendő részesülése ; melly reménység alatt is jugi cum addictione permaneo . . ."

* * *

16. A mi Püspöki Házunkban való Rendtartásnak modgya

Veszpr. püsp. lvt.

Elsőbben. Valaki, a mi Szolgálatunkban akar lenni és nálunk Szolgálatytyával érdemet tenni, s magának elől menelt és böcsületet kíván szerezni, mindenek fölött szükséges, hogy a Római közönséges egyedül üdvöztítő Hitben legyen, és böcsületes szülőktől származván, és ha nem Nemessi Nemzetséggel legalább Nemessi erkölccsel ékesítettvén, úgy alkalmaztassa magát, hogy mindenek fölött az Istent félvén, Isten, és az Emberek előtt tisztességes, kedves, és kellemetes légyen az ő társalkodása. Az okáért

Másodsor. A szabad és feslett élettől, káromkodástul, részegségtől, éjjeli tobzodástul, vagy kin hálástul, nappali kborlástul, vagy akár mely rosz társaságtul igen ójja magát : mert a ki e féléket elkövet, a mi Szolgálatunkból, és a több s magokat tisztességesen alkalmaztató hiv szolgálímnak társaságából azonnal ki rekesztetik, és a mint érdemelte úgy fizettetik néki.

Harmadsor. Valamint azon egy testben sok tagok vannak, de mégis azon testben lévő tagoknak mind más más, különböző cselekedetei vannak ; úgy szintén ezen mi Udvarunk titkos testében is, jollehet több, és különbb féle tagok, a vagy szolgák legyenek, mindazonáltal nem azon egy, hanem más más, és különböző hivatallyok, és Szolgálatyok vagyon, mert más a hivatally a Udvari Paefektusnak, más a Honorarius Pásinak, más az asztalvető, és bortöltő Inasnak, más a második inasnak, más a hét Trombitásoknak, más a hét katonának etc.

Negyedsor. Minthogy a komornik Udvari Praefektusságra alkalmaztatott, ennek hivatally a léssen, hogy minek utánna mind az ezüst Clenodiumokat, mind az on miveket, korsokat, üveg poharakat, az Egyházi öltözeteket, Monstrantiákat, Kelyheket, a mi Papi

minden ruháinkat, fejérruháinkkal együtt; Ágyi Eszközöket, Abroszokat, Asztali, és Sebben való Sellyem és Közöséges Keszkenyöket, egy szóval mindeneket, melyek a belső Szolgálathoz tartozandók, Számban vészen, és bé ad, gondgya légyen az egész udvari cselédre: és mivel a többiek fölött való udvari tiszt, a többiekkel igen nagy barátságban és Confidentiában ne légyen, hanem kikinek az eő érdeme szerint böcsülletet megadván, úgy viselje hivatallyát, hogy valamint tisztében a többieknél fölyebb való, úgy maga viseletében is tiszta, és józan étettel, jó Példa adással, mások fölött megkülönböztessék, hogy így az eő szép és tökéletes alkalmaztatásában, mint tiszta tükörben mások is lássák, és megismérjék, miképpen köllessék magukat alkalmaztatni.

Ö t ö d s z ö r. A fölyebb elől számláltatott Clenodiumok, on mivek, Ruházatok, és a belső szolgálathoz tartozandó minden állapotok, és Eszközök, mind az Udvari Praefektusnak gondviselése, és számadása alatt léznek ugyan, úgy mindaz által, hogy a Honorarius Pási és első Inas is ezekhez hozzányulhassanak, és a mikor, vagy ami kívántatik, megjelentvén a Praefektusnak, ezek is kézhez adhassák.

H a t o d s z o r. Akár Kész Pénzbeli jövedelem, akár pedig vadak, vagy másféle naturálék hozattatnak a házhoz, elsőbben az udvari Praefektusnak kezéhez mennyenek, és pedig azután a hová illendő oda adgya, és honnan? mi? mikor és micsoda helyről s kitől jött magának is följegyezze, és a kinek kezében adgya, azzal is följegyeztesse. Hasonló képpen cselekedgye mikor ki ad valamit.

H e t e d s z e r. A kocsisokra, lovászokra, (egyetértvén a Tisztartóval) Szekerekre, Csézákra, Kocsikra és minden Szerszámokra is az Udvari Praefektusnak léssen directioja, megintvén, és ha szükséges léssen megis fenyitvén a kocsisokat, hogy mind a lovakra jól gondot viseljenek, mind pedig a kocsikat, és szerszámokat minden fogyatkozás nélkül, tisztán tartcsák. Az okáért minden uj esztendőben számot vetvén a kocsisokkal, minden szerszámokat, és ide tartozandó eszközöket föl jegyezvén, úgy adgya kezekhez, esztendő mulva ismég mindazokat elől kérvén, úgy tudhattya meg, ha helylén vannak mindenek. És ha valami elromlott, vagy elveszett volna, adgyon számot rola, a kinek gondviselése alatt volt.

N y o l c z a d s z o r. Akárminémü levelek, vagy Instantiák jönnek, mind azokat nem más, hanem a Secretáriusok vegyék kezekhez, és leveleket ugyan úgy bépecsételve, az Instantiákat pedig Synoptice extrahálván, de az originális Instantiával együtt admanuállyák.

K i l e n c z e d s z e r. Mivel a Kulcsárnak Instructioja igen meg edgyez, sőt sokakban éppen hasonló a Számtartó Instructiójával, annak okáért azon instructiot, a mennyire az eő hivatallyára deservial, ha eddig még le nem irta, azonnal le írja magának, s minden igekezettel serénységgel azokhoz alkalmaztassa magát. Azon Instructionnak punctumain kívül az is járul az eő hivatallyához, hogy midőn a Pinczében megyen, senki a cselédek közül, annál inkább külső emberek közül oda ne mennyen. Hasonló képpen időn kívül, és portióján kívül, bort maga szobájában, vagy más helyre vinni, vagy adni ne merészellen, nemis léssen neki senkivel iddogálni szabad, hanem, mivel a boroknak Consortvatioja igen jozan életet, szorgalmatosságot, és tiszta kezeket szeret, azon légyen, hogy hívségét, és hivatallyát igasságban megmutassa, és jámborul viselje.

T i z e d s z e r. Az Udvari Praefektussal edgyet érteven a Házi Eszközöket, úgy mint nyoszollyákat, ágyokat, Asztalokat, Közöséges Posztóval, vagy Sellyem matériával borított, kisebb és nagyobb székeket, Papiros, vászon, és más drágább képeket, úgy szintén a Konyhára tartozandó, Réz, Olom, Cserép, nagyobb és kisebb mindennemü edényeket is: Eczetes hordókat, és üvegeket, az eczet minémiségével az Kulcsár vegye számban. Azt is jegyezze föl, hány Sörtés ölettetik meg, és ennek is mindeniknek minémiségét a mennyire lehet circumscribálván, kit, s honnan hoztak? és makkos volt e vagy Hidasban? aztis háznál, ithon, vagy pedig külső emberek által hizlaltatott, aztis jegyezze föl, hány font iros, vagy olvasztott vaját, a vagy mázsa, és icceszámra is mennyit, és kiül vesznek, a vagy honnan

hoznak; Hasonló képpen cselekedjék a sajt, és Turó, vagy brenza irántis. NB. Az ágyakat, a nyoszollyákat, székeket, és képeket a Praefektus vegye számban, a Többieket pedig a kulcsár.

Tizenegyeszer. Mind közönséges napokon, mind pedig mikor főképpen nagy Táblára van Asztal verve, az ő gondja lészen arra vigyázni, hogy a minémü bor meg marad az Asztaltul bitangságra ne mennyen, hanem a kulcsár valamelyik Inassal bizonyos edényben vissza töltvén, vigye vissza a Pincében, mellyet osztán, vagy a tiszték számára adhat, vagy pedig friss bortal meg frissítvén, más nap ismég a vendégek számára applicálhat.

Tizenkettőszer. A test őrző három iffiak, úgy mint a Honorárius Pási, első, és második Inasok, vagy együtt ketten, és hárman — két palotás hajdu, vagy pedig legalább egyik mindenkor az első öreg szobában jelen legyenek, hogy ott vigyázzván, mind a külső embereket bejelenthessék mind pedig ha akár csendítéssel, akár pedig szóval, vagy más jellel hivattatnak, azonnal vehessék és érthessék a parancsolatot. Arra is igen figyelmezzenek, hogy mikor külső emberek jönnek az házhoz, mindeneket érdemek szerint tisztelettel, és böcsüllettel lássanak, és azonnal bejelenscék. Ezeknek lészen gondgyok ruháinkra is, hogy minden héten kétszer szerdán tudni illik és szombaton fehér ruhát adgyanak Számunkra, és más Papi ruháinkat is hogy azokat sem a por bé ne lepje, sem pedig legkisebb szenny a vagy makula rajtok ne legyen, igen szépen és tisztán tarcsák.

Tizenharmadszor. Az al-Tiszték; úgy mint a két Inasok, két Trombitások, két Katonák, két öreg Kocsisok, Ferenc kocsis, és a Hajduk mingyárt tizen egy orakor ebédet együtt egyenek; vacsorát pedig hat orakor egyenek, úgy hogy tizen két oráig elvégezzek: a Lovászok pedig, más Asztalnál, de ugyan azon üdő alatt egyenek; mikor esznek pedig elsőben és az étel után imádkozván tisztességesen, és le vett süveggel egyenek; mindnyájon az előbb valokat, és öregbeket az alább valok, és ifjabbak meg böcsüllyék. És mint hogy a Pétert ezek között elsőnek és főbbnek választottuk, és tesszük, akarjuk, hogy a több kocsisok, lovászok, és Főlajtárok ehez engedelmességgel, és illendőséggel lévén, minden rendelésinek, és parancsolatainak eleget tenni, és ettől függni tartozzanak. Egy más előtt a falatokat ne ragadozzák, és kemény büntetés alatt, senki ne merészellyen versengeni, veszekedni és az ételért zugolódni, mert bizonyos legyen az ilyen benne, hogy nem csak az Asztaltul, de az udvartul is el fog tiltatni.

Tizennegyeszer. A Feő Tiszték, úgy mint a Secretáriusok, az Udvari Praefektus, Feő Szakács, Számtartó, Kulcsár, Honorárius Pási, és az udvari Borbély, minek utánna a Posztpásza mi Asztalunkra föladatik, kezdenek enni, és így ezek is együtt esznek; ezeknek magok Nemessi erkölcsse, és főbbhivatallya, a szép magok viselésére, és alkalmaztatásukra elégséges ösztön, és elégséges tudomány.

Tizenötödszer. Minek előtte ebéd, vagy vacsora készítettnek, mindenkor az udvari Praefektus conferálja a dolgot a Feő Szakáccsal, és mikor már az étket föl köllene adni az udvari Praefektus rendellye el az étkeket az Asztalra. A Posztpásztot, a vagy confectet is el készítvén, ő intézze, ő rakja el az Asztalon, vagy pedig ő akadályoztatván az Honorárius Pási, a vagy az első Inas vigye ezt végben, az italt is ezek fogják magunknak adni.

Tizenhatodszor. Vasárnapokon és ünnepeken, mindnyájan ájtatossan Szent Misért halgassanak; senki nem merészellye, a mik itt az udvarban történnek, kihirdetni, a mik ellenben kinn a Városon történnek, azokra figyelmezzenek, és főképpen ha nekünk ártalmunkra, vagy következheto sérelmünkre eshetnek, azonnal meg jelenscék. A mik akár az udvarban, akár pedig kinn történtek, minden estve, vagy az udvari Praefektus, vagy az Inasok referálják. Kilencz orakor minnyájan le takarodgyanak. Végre a Ttes Vármegyétül ide a Püspöki Residentiánkhoz rendelt Hajdu, az ajtókra szorgalmassan, és gondossan vigyázzván minden gíz gaz embert, minek előtte jól meg nem kérdezzon, és annak rendi, s modgya szerint vizsgályon, be ne ereszen. A tisztátalanságot mind a grádicsokon, mind oda alá eltávoztatni gondoskodván. Semmi a félét, annyival is inkább valamely háborkodokat, fönt szóval kiáltozokat, meg ne szenvedjen. Többire ha valahová Postaságban, vagy Követségben küldetük,

abban hiven, szorgalmassan és készséggel el járni köteleztetik, egyébb éránt ha valamely csalfaságát, részegeskedését vagy más rosz maga viselését, étzaki vagy nappali kint elmara-
dását, vagy hogy az ajtokat annak idejében bé nem zárná tapasztalni, vagy csak hallani fog-
juk, tehát nem csak a Püspöki Házunktul, de még a T. Vármegye szolgálattýából is ki re-
kesztett lészen.

* * *

17. Bíró levele a kancellárhoz az egerszegi templom építője ügyében.

Veszpr. püsp. lev. : Prot. Epp. Veszpr. T. X. (1745—54.) p. 213.

„Excellmo Comiti Ludovico de Batthyan (Sic!) Cancellario. Wesprimy 23 Xbris 1746.”

„Excellme, ac Illme Dne Comes Regni Hungarie (Sic!) Cancellarie Dne Gratosissime!”

„Hogy Excellentiad maga körmendi expertus Ingenieurjét, és kömives Mesterét az Egerszeghi Templomnak átolam ujra leendő föl építtetésére kegyelmessen recomendálni méltóztatik, valamint alázatosan köszönöm, úgy szintén fönt tartván sok rendbéli hozzám meg h mutatott kegyességét Excellentiádnak, meg vallom dolgaimat mindenkor úgy kormá-
nyozni szándékoztam, hogy Excellentiádnak complaceálbotnék; de mivel már az itt való kömives Mesterem a ki csekély Épületimnek terheit viseli, s — másként is confidentiam lévén hozzája, ez előtt egy-néhány napokkal Egerszegen azon Templomot delineálván, az obriszt bé adta, hogy Excellentiad kegyes Parancsolattýának most eleget nem tehetek aláza-
tossan bocsánatot kérek, a mint vagyok is tellyes bizodalommal, hogy Excellentiad kegyes-
ségénél étéletben nem esem Qui altissimis ejusdem gratys, potentissimisque patrocinyis ultrone commendatus emorior Altetitulatae Excellae Vae, Devotissimus et obsequentissimus Servus.”

* * *

18. Bíró levele (1746.) az alistáli plébánoshoz

Veszpr. püsp. lvt. : Prot. Epp. Veszpr. T. X. (1745—54.) p. 216—17

„Bíró János Bátyám atyafiságos tiszteletet kívánván Padánybul még a közellebb ell-
mult Karácsonyi jeles ünnepek előtt ide Weszprémbe hozzám magát meg aláza s' az alatt
még nálam tartózkodott, a Szent Léleknek hétszeres malasztyával Eszköz által környül vete-
tödvén, az eleitől nyomzott sötétséget világossan meg ismérte és az ünnepekben István Fiacs-
kájával edgyütt Püspöki kebelemben esküvéssel megtagadván, az egyedül üdvözítő Romaý
Catholica hütöt, mint leg egyenesbet magának választotta. Már most, hogy naponként jobban
jobban erősödnék mindaddig magamnál akarom tartoztatni, még az Ángyom említett Bátyám-
nak Felesége (kiért magam saját alkallmatosságomat küldöttem) két gyermekével le nem
jövend, Isten kegyelmét talán ezekben is bé plantálhattuk. Tartok mindazonáltal attul, hogy
netalántán maguk természetével született irigységben szüntelenkedő ball atyafiaknak tanácsá-
bul a kocsisomat üressen bocsássa, kérem Plébánus Úrat, hogy ha alatomban meg saidét-
hattya ebéli szándékát, mentül jobban helyessebben Isten tudni engedte Plébánus Uramnak
az lejövetelre disponállyá; Ugy intézze mindazáltal kegyelmed a dolgot, mintha ex insperato
oda menvén aztat tapasztalni kölltenék. Azután elég mezeje lészen persvadeálni kegyelmed-
nek tudniillik: hogy kár és nagyon illyetlen volna egy Méltóságban lévő Atyafiának paran-
csolattýát s ily szép kegyességét etc. Eztet midőn kegyelmednek specialiter, de mindenek
előtt az Bátyám és a kiss Eöcsecském megtérések ell titkolását recommendálnám persisto.”

19. Bíró levele (1747) özv. Forintos Zsigmondnéhoz.

U. o. p. 230—32.

„Tekéntetes és Nemzetes Drága jó Asszonyom. Néhai Bíró Márton édes Atyámmal egy Testvér Bátyám Bíró János Isten kegyelme, és Szent Malasztya által a kálvinista tévelygésből Ilona Leányával és Istók fiával az mi igaz, és üdvözítő hitünkre csak most nem régen térvén itt Veszprimben, akarnám Szegénykéket azon igaz hitben, és áitatosságban erősítenem, és tiszteletre, böcsületre szoktatnom, és Istenes jó erkölcsben nevelnem. Bizvón azért az Asszszonynak jóságában, bizodalmassan kérem az Asszszonyt, méltóztassék az említett Ilona Hugocskámot maga házához kegyes dajkálkodása, és Anyáskodása alá bé fogadni, és ezt is maga sok szép gyermekeinek nevelése szerént minden dicséretes maga viseléssére, tisztességes társalkodásra, Isteni félelemre szoktatni, oktatni és taníttani. Én is ezen jó voltát az Asszszonynak minden alkalmatosságokban megiszolgálni, és érdemessen meghálálni igyekezem. Maradván Drága nagy jó Asszszonyomnak, minden böcsülettel való kész szolgálja . . .”

* * *

20. Bíró levele (1747.) az alistáli plébánoshoz megtért rokonairól.

U. o. p. 248—49.

„Eörökkévaló Igazság az, hogy soha senkinek üdvössége felől nem köll kétségbe esni. Sőt inkább oly titkos az Ur Isten kegyelminek munkálkodása, hogy gyakran a megátalkodattakban mint egy parancsol az Isten maga Isteni erejének (manda Deus virtuti tuae) és mint egy édesgető Szentséges erőszakoskodással különös Isteni malasztinak hathatosságát ezekben nyilatkoztatja. Ime a példa: emlékezem két vagy három rendbéli Leveleiben is jelentett durva nyakasságokrul és hamis s kárhozatos vélekedésekben még ismétlett gonoszságokrul a Padanyiaknak és azok közül is Bíró János Bátyámnak, és egész háza népének kemény kálomistaságárul, úgy hogy éppen kétségben esne atyaságod ezeknek leendő megtéréséről. De ime a mely Isten Szt. Pált midőn leginkább dühösködne keménykedne irgalmasan megvilágosította, és aki kövekből is Ábrahám Fiait támaszthat, azon irgalmas jó Isten említett Bíró János Bátyám Házasársával, Jós Évával, Ilona, Jutka Leányaival és Istók Fiával mennyei sugárlásinak fényével megkörnyékeztvén, az Romay egyedül üdvözített hitnek ismeretére vezérlette, és sok habozási, hosszas tusakodási után a Szt. Féter hajójában a Romay közönséges Anya Sz. Egyháznak kebelébe hozta. Credidit ipse et Domus eius tota. A három Gyermekeit itt tartosztattam: a Leányokat ugyan hogy keresztényi jó erkölcsben Isteni félelemben és Nemesi tökéletességben neveltessenek külön, külön helyre Uri fő Asszonyokhoz, az Istokot pedig a Piaristákhoz Oskolába adtam. Az Öregek már jó formán Lélekben megerősödvén haza vissza Padányba mennek, recomendálok Szegénykéket T. Plebanus Uram attyaságoskodásába, kérem atyai apolgatásával most még leginkább Lelki vigasztalásoknak első zsenyéjében másoktul különböztesse őket, hogy így az ellenkezők ezeket látván eő benne mind az Istennek áldását csudállyák, mind pedig a Sz. Atyát, ki mennyekben vagyon, dicsőicsék. Még az egy bolongó juhocsára, a Marcsi Öcsémre is legyen Atyaságodnak gondgya, hogy így a kit én fel nem találhattam, következőképpen vállaimra nem vehettem és a Krisztus Aklában az eő Sz. szavaira figyelmező juhái közé nem vihettem, oda Padányban Atyaságod Legeltetésében vissza téveledvén, Atyaságod fel találhassa és a Krisztusnak minden mirigyos mételty nélkül való hív, tiszta és igaz nyája közé téríthesse.”

*

21. Bíró levele Rajcsányi Ádámhoz a családi oklevelekről.

(Veszprém, 1747. márc. 27.). U. o. p. 234—35.

„Azon nagy öröm és vigasztalás, melyet Padányi nemes Familiámnak régiségéről, eredetéről és hajdani dicsőségéről is az el mult napokban Bécsben az Ur Consiliarius Uram engem vigasztalni méltóztatott, tovább is ébresztget és bátorít, hogy ennek kinyilatkoztatásáért és világosíttatásáért Consiliarius Uramnak könyörögenék. Győri Csapó Joseff Uramnak is szollottam ez eránt: Mert mivel occasione investigationis Nobilium eő kegyelme follytatta vala ezen Padányi nemesekek dolgait, ebben igen nagy ismértsége és tudománya vagyon. Amint hogy is vissza tértemmel die 23-a currentis Győrött megállapodván és eő kegyelme hozzám jöven sok szép leveleknek párjait mutogatta és közölte vélem mondván, hogy mivel a leveleknek és az Írásnak régisége miatt in originali senki sem tudta azon leveleket olvasni az Ur Consiliarius Uramhoz folyamottak volt, és hogy ugyan az Ur Consiliarius Uram igazította őket utban. Minthogy azért az illetén régiségeknek értelmében és tudományában az Ur Isten különös bölcsességgel és talentummal Consiliarius Uramat megáldotta, teljes bizodalommal folyamodom az Urhoz, méltóztassék ezen dologhoz nyulni és ha lehetséges volna említett Csapó József uramnak is szolván eredetétől fogva nemes Padányi Gyenealogiánkat föl vevén úgy intézni, hogy amennyire lehetséges az első törzsoktól ágról ágra a Padányi nemes embernek dedukálván mind kinek kinek idő szerént a neve és hivatalja följegyeztessék, mind pedig a levelek transsummáltassanak.”

* * *

22. Bíró levele Babocsai Farkas óbesterhez.

(Sümeg, 1747. ápr. 17.). U. o. p. 240—41.

„Szegény öreg Bíró István bátyám e napokban hozzám folyamodván azért esedezett volt, hogy ezen Ttes Regementben lévő kisebbik fiát Bíró Miskát valami módon a vitézlő életéről az eke mellé haza vehetné, és hogy erre én segiteném ötet. De mivel ez nem nemes vérhez való kívánság, ki vertem a fejéből, sőt inkább a vitézlő életnek más státusok között való elsőségét és dicsőségét magasztalván, hogy az ilyen alacson gondolatokruil föllebb emelné elméjét fedöttem ellene.

Az ifju Jáklín kapitány uram compániájában vagyon: már öt esztendeje, hogy ezen Tekéntetes regementben szolgál: és amint hallok mind erkölcsére, maga viselésére, és alázatosságára, mind pedig katonaságára való nézve derék egy legény: és ugyan e végre, és ezen reflexiókból említett Jáklín kapitány comandója alatt most is a többiek között eő is a lovak vásárlására le küldtetett. Minek ezen okokból azért de leginkább Méltóságos Obester Uram kegyességében és a nemes ifjakhoz való különös hajlandóságában bizakodván, merészlem azon Bíró Miska Szegény Legény Eöcsémet gratiájában helyheztetnem, teljes bizodalommal Szegényke mellett könyörögvén, hogy bár csak mostanság káplársággal, vagy Istrása Mesterséggel ötet consolálni méltóztassék.”

* * *

23. Enyelgő levél a katona-rokonhoz.

(Sümeg, 1755. nov. 17.). U. o. T. XI. (1748—56.) p. 484.

„Kedves Eöcsém. Szép czifrán ki meczett papiroson, nevem napjára küldött Elegiádat, vagyis deák verseidet vévén, csudálkozva olvasom, szörnyülködven, hogy a vitéz Marsnak oskolájában áldott a sanyaru élet, éjjeli nappali vigyázás szüntelen való fárodtság, férriu em-

berkedés, hadi regula és rend-tartás gyakoroltatik, ilyen enczenbencz czífra papiros meczésben és filagrán munkában kényeskedel, és a versszerző poéták mesterségében, melyre katona-ságod előtt nem érkeszhettél, most midőn a hadi exerciciumokba baj viadalra és győzedelemre vagydon tartozásod, avatod magadat. Azt szokták a régiek mondani: Mit tud a Bagoly az Ábéczéhez? Vagy a Hajdu a Harang öntéshez? De már ez akár mint legyen, köszönöm rólam való megemlékezésedet, Isten áldgjon, és tarcson tégedet is jó egészségben, és boldogíson kívánatos elő menetelekkel. Datum Sümeghini 17- a 9 ho 1755. Szives jó Akaró Atyádfia *Biró Márton* veszprémi Püspök mpp."

* * *

24. **Biró levele (1758.) egyik katona-öccséhez.**

U. o. T. XVII. (1756—62.) p. 151.

„Dilecte Nepos! Káinrath Kapitán Ur levelében accludált leveledet vettem vigasztalással, értem említett Kapitán Ur leveléből ekkoráig való jó viselésedet, és a katona életre való kedvedet; Tovább is emlékezzél atyai instructionmul, azért Isten főlő légy, magadat jól visellyed, s mindenekben hiven el-járván, mindenképpen alkalmaztasd magadat. Figyelmező szemmel légy mindenekre, s engemet mind Circumstantiákrul, melyekben leszesz avagy mellyeket hallani fogsz, informálni el ne mulasztasz, így az által igyekezetedet, s előmenetelre való indulatodat tapasztalandom. Azonközben, hogy a Táborhoz el-mentél, atyai gondosságombul, amellyel hozzád vagyok, Vámoson egy Curiát néked szereztem, azon kívül Veszprémbe a Rudi házát is 32 darab szántó földekkel meg vettem számodra, s mivel a piacon lévő nagy házamat néked ajándékozni kívánom, úgy szándékozom, hogy a veszprémi házad el-adattassék, azon Capitalis interesse elocáltassék jövődöbeli hasznodra. Irtam máj postával Méltóságos Gróff Generalis Urnak melletted esedezvén, hogy adandó aperturával kegyességébül egy zászlót néked resolválni méltóztassék, mellyért száz aranyokat offeralok Méltóságos Gróff Generalis Urnak. In reliquo Deus tibi benedicat. Sig. Sümegh 20-a Apr. 1758. *Martinus Biró* Eppus Wesprimiensis. m. p.”

Függelék.

1. Padány multjából.

Padan 1265.,¹ 1270.,² 1471., 1489., 1579., 1653. és 1654. években szerepel; de kétféle értelemben: Padan, alias Kis Padan 1503-ban és Padan seu Nagy Padan 1558-ban és 1579-ben.³ Úgy látszik, Nagy Padány is kettős nevet viselt 1593-ban két helységrésze után: Padan seu Nagy, és Hegy Padan.⁴ Nagh Padan 1579-ben.⁵ Már 1434-ben is így.⁶ Ugyanezt a helyet jelenti Padan seu Salospadan 1438-ban Albert király mandátumában. A XVII—XVIII. században ugyanígy.⁷ 1653-ban Padan seu Nagy—Sáros—Padány,⁸ 1654-ben Nagy—Savoi Padány;⁹ de 1701., 1744.,¹⁰ 1792-ben¹¹ így is: Sáros Nagy Padány. Ezek az alakok kifejlódhettek az 1409-ből való Saraspadán névből;¹² 1701-ben Padany seu Sáros Nagy Padány.¹³ Ekkor és korábban: 1471.,¹⁴ 1654.¹⁵ és 1701.¹⁶ években Nagy-Padány. De már 1430,¹⁷ és 1751.¹⁸ években egyenesen a mai alakjában is: Padány.

* * *

2. A Biró-család multjából.

1629-ben Esterházy Miklós nádortól statutoriát és introductiót kap a család. Hűségüket látva, azt a birtokot, amely Sáros Nagy Padányban és Sáros Kis Padányban (Bögellő) 32 telket nem halad túl, és amelyet az ősök békében birtokoltak, de az idők mostohasága miatt elveszett, állításait elfogadva új adományozással a Biróknak adja.¹⁹ 1653-ban III. Fer-

¹ Fejér: Cod. dipl. IV/III. 262.

² U. o. V/I. 47.

³ Pozs. kápt. lvt.: c. 5. fasc. 1. nr. 2, 4, 8, 13, 1, 6, 62.

⁴ U. o. nr. 11. — Hegypadány nevét a Hegy-családtól vette. Hegy- és Hegyi-család ma Padányban nem él; de van Hegybeneéte községben Hegyi-család.

⁵ U. o. c. 34. fasc. 3. nr. 38.

⁶ Hazai okmt.: II. 255.

⁷ Pozs. kápt. lvt.: c. 5. fasc. 1. nr. 1.

⁸ Pozs. kápt. lvt.: c. 5. fasc. 1. nr. 13.

⁹ U. o. c. 3. fasc. 6. nr. 8.

¹⁰ U. o. c. 5. fasc. 1. nr. 16.

¹¹ U. o. Prot. LXX. fol. 182.

¹² U. o. c. 28. fasc. 4. nr. 13.

¹³ U. o. c. 5. fasc. 1. nr. 16.

¹⁴ U. o. nr. 2.

¹⁵ U. o. nr. 1.

¹⁶ U. o. nr. 15.

¹⁷ U. o. c. 26 A. fasc. 1. nr. 18.

¹⁸ U. o. c. 43. fasc. 3. nr. 97, 98.

¹⁹ O. L.: táblai perek 4, 13.

dinánd parancsára gr. Pálffy Pál nádortól Biczkey Györgyné, szül. Biró Erzsébet fiai, István, Miklós, György, Lőrinc, János hűségük jutalmául donatíot, majd novadonatíot kapnak a Nagy-Sáros Padányban lévő egész kúriára, továbbá a közelben lévő kúria egy részére, összesen 32 jobbágytelkig menő birtokra. Az 1654-i beiktatásnak a férfiág (Biró András és fiai: István, Márton, Mihály és Péter) ellenmond és visszaüzési pert indít.¹

Esterházy Pál nádor nemes Biró András és Sándor György kérésére — tekintve hűségüket a Szent Korona és a király iránt különböző időkben és helyeken teljesített szolgálatokban — Sáros Nagy Padányban pár, Nemesszeghen több nemesi telket ad nekik 32 telekig.²

1701-ben azonban Biró András, László György és Fogas János oldalán, kénytelen tiltakozni Andics Györgynek a nagypadányi egész nemes udvarhely birtokába történő iktatása ellen.³

1719-ben Biró Mártont fivéreivel, Istvánnal és Mihállyal, mint Kónyban lakó néhai Biró István fiának, Mártonnak gyermekeit és nemeseket felveszik a győrmegyei nemesség sorába.⁴ A régi királyi és nádori adományozás szerint is Padányban a családi javak egyedül a fiágot illették. Néhai eleik is így rendelték.

A nemesség bizonyítására másik érv a pozsonyi káptalan statutorium- és introductorium-okmánya (1729. ápr. 13.), amely hatalmas családi birtokperről tanuskodik és a család kiterjedtségét, nemességét is igazolja. Biró Gergely, György és Benedek, akik az esztergomi érsek praedialis nemesei voltak, Vajkán fiutód nélkül haltak meg és így a donatio joga visszaszállt az esztergomi érsekre. Az érsek, Esterházy Imre Biró Istvánnak, Mihálynak és Mártonnak adományozott Vajkán három octavát a nemesi telkekből, perpetuo et irrevocabiler, jure praediali et omni quo fieri potest meliori modo et forma tenendas et possidendas.⁵ A leányok (Marinka, férj. Szabó Pálné, Panna, férj. Saha Istvánné, Jutka, Péter leánya, férj. Mikolay Sámuelné, Örzse, András és Kosár Örzse leánya) azonban a fiág vigyázatlanságából birtokba léptek. Ezért kell az új nádori donatio a leányág kirekesztésével. Ennek azonban a leányok ellentmondanak.⁶ Megindul a családi harc. Az érseki ügyész elégtelennek nyilváníti a fiág bizonyítékait.⁷ A leányok nem törődnek a törvényes rendelkezésekkel, amelyek nem engedik meg a leányoknak az ilyen birtok birtoklását; de hosszas huza-vona után mégis meg-egyeztek pénzben, amikor az érseki bíróság kifogásaikat elutasította.⁸

¹ Pozs. kápt. lvt. : c. 5. fasc. 1. nr. 13—14. ; c. 3. fasc. 6. nr. 8.

² O. L. : táblai perek 4, 313.

³ Pozs. kápt. lvt. : c. 5. fasc. 1. nr. 15.

⁴ Győr vm. lvt. : Prot. Comit. Jaur. ab a. 1714—19. p. 99.

⁵ Veszpr. püsp. lvt. : Prot. Epp. Veszpr. T. X. (1745—54.) p. 119—22. ; Pozs. kápt. lvt. : c. 60. fas. 12. nr. 21. (orig) ; O. L. : Hung. Pálffyana fasc. 33. nr. 55.

⁶ Az esztergomi érsek döntése a vajkai donatio ügyében : Pozs. kápt. lvt. : c. 60. fasc. 12. nr. 21. ; Veszpr. püsp. lvt. : Prot. Epp. Veszpr. T. X. (1745—54.) p. 231. ; O. L. : táblai perek 4, 313.

⁷ U. o. Veszpr. püsp. lvt. : Prot. Epp. Veszpr. T. X. (1745—54.) p. 293. ; O. L. : táblai perek 4, 313.

⁸ Veszpr. püsp. lvt. : Prot. Epp. Veszpr. T. X. (1745—54.) p. 294, 301. ; O. L. : táblai perek 4, 313.

3. Szemelvény Bíró Status Animarum-ából: Synopsis Status Animarum totius Districtus Albensis.

(Veszpr. püsp. lvtl.)

Parochiae or fine alphabetico	Parochi Ecclesiastici v. Administratores Religiosi	Catholicorum coniugat. paria	Disp. Relig. Coniugatorum paria	Confessi	Confirmati	Non confessi	Puberes et Coelibes	Impuberes	Vidui	Viduæ	Convertitæ ex a. 1731—47.	Apostatæ	Calvinistæ	Calvinist. Praed.	Lutherani	Luth. Praed.	Schismatici	Schismat. Popecc	Proventus Paroch.		Num. Pag.	
																			fl.	Denar.		
Assensis	Francisc. Conv. Alb.	66	1	205	78	37	29	72	1	4	—	—	Mult	1	—	—	—	—	21	15	150	
Adonyensis	Ecll.	364	—	1110	7	378	118	629	9	38	41	—	10	—	—	—	—	Mult	3	422	14	275
Bicskensis	Ecll.	147	7	431	23	198	35	285	2	7	4	3	Plurimi	2	—	—	Judei 4	—	159	66½	184	
Bodaklensis	Capucini Loci	69	—	245	153	83	43	134	2	10	10	—	Universim 159	1	—	—	—	—	57	85	409	
Csákvártenis	Ecll.	130	7	483	11	169	73	275	8	15	27	3	Plurimi	2	Mult	—	Judei 3	—	217	30	128	
Csótensis	Francisc. Alb.	65	4	222	21	93	16	148	1	10	—	—	Mult	1	15	—	—	—	88	60	120	
Ercsintensis	Francisc. Prov. Bosn.	193	—	609	4	143	53	174	2	14	3	—	—	—	—	—	5	—	332	90	250	
Etyekiensis	Ecll.	43	1	133	67	75	31	86	1	5	—	—	Potior pars	1	7	—	—	—	92	10	205	
Izska Szt. Györgytenis	Ecll.	106	13	318	17	151	36	194	5	11	6	—	Potior pars	5	—	—	—	—	75	90	101	
Kozmaensis	Ecll.	71	—	214	151	96	26	141	1	2	—	—	—	—	—	—	—	—	130	54	159	
Lovas Berénytenis	Francisc. Alb.	155	—	504	127	73	83	150	4	17	—	—	Plurimi	1	10	—	—	—	156	50	70	
Mórensis	Capucini Loci	390	7	1416	1145	440	257	127	18	55	81	—	Universim 182	—	Univer- sim 202	—	—	—	245	68½	369	
Pátkensis	Ecll.	66	7	250	20	31	48	79	1	12	6	—	Plurimi	2	7	—	—	—	117	5	90	
Érdienis	Francisc. Prov. Bosn.	162	—	418	144	93	16	148	4	13	—	—	—	—	—	—	Mult	1	247	18	240	
Páznándienis	Ecll.	175	5	565	11	325	94	313	5	20	10	1	Potior pars	3	16	—	—	—	206	73	42	
Perkátensis	Francisc. Prov. Bosn.	285	2	910	51	444	153	614	7	20	—	—	Pauci	—	Pauci	—	Pauci	—	244	48½	314	
Szártensis	Ecll.	102	—	370	280	129	68	206	5	5	—	—	Pauci	—	—	—	—	—	205	10	140	
Tárnoktenis	Ecll.	217	—	610	13	225	76	305	5	6	7	—	16	—	10	—	Pauci	—	224	63	213	
Vajtasnis	Ecll.	172	18	508	18	229	81	295	2	19	—	Non scit.	Pauciores catholicos	1	Pauci	—	—	—	195	30	345	
Vállensis	Ecll.	181	12	621	26	309	63	444	2	28	55	1	Plurimi	5	Mult	1	—	—	184	45	6	
Administ. PP. Francisc. Alb.	Francisc. Alb. vagabundi	25	2	185	2	40	10	60	2	3	6	—	Plurimi	3	Pauci	—	—	—	Sola Stola ratio obting.	—	366	
Summa Status Anima- rum omnium Distr. Alb.	Ecll. 12 Religiosi 9	3194	86	10387	2218	3761	1442	5470	84	314	256	8	Respectivi plurimi	28	Resp. pauci	1	Resp. pauci	4	—	—	—	

3. Biró püspök plébániái.

I. Fejér megyében.

Újak :

1. Bodajk 1749.	11. Nadap 1761.
2. Csákberény 1750 (1751). ¹	12. Nagyhanos 1750.
3. Csór 1747 (1818). ²	13. Nagytétény 1755 (1772).
4. Dunapentele 1752 (1745).	14. Pátka 1746.
5. Füle 1749.	15. Ráckeresztúr 1750 (1734).
6. Isztimér 1753. ³	16. Sósút 1752.
7. Káloz 1747 (1749).	17. Szabadbattyán (Csikvár) 1750 (1762).
8. Kozma 1747.	18. Szigetújfalu 1746 (1742).
9. Lovasberény 1755 (1719).	19. Vatha (Vajta) 1747 (1745).
10. Magyaralmás 1760. ⁴	20. Vértesacsa 1754 (1755).

Tervezett még Sárosdra, amely 1783-ban létesült.

II. Pilis megyében.

Újak :

1. Budafok 1758.	3. Torbágy 1755 (1716).
2. Csepel 1757 (1787).	Helyreállított : Perbál 1753.

Tervezett még Pócs, Megyer, Szentlászló, Szigetmonostor részére. Szigetmonostor 1768-ban, Pilisszentlászló 1788-ban megvalósul, a többi ma sem.

III. Somogy megyében.

Újak :

1. Kercseliget 1756 (1746). ⁵	4. Nyárád (1753).
2. Köröshegy 1759 (1759).	5. Tab 1746 (1758).
3. Látvány 1746 (1746).	6. Taszár 1747 (1747).

Helyreállítottak :

1. Balatonendréd (1745).	8. Nemesvid 1748 (1755).
2. Buzsák (1748).	9. Nemetlad 1749 (1748).
3. Erdősokonya (Csokonya) 1749 (1749).	10. Somogyfajsz 1750 (1754).
4. Iharosberény 1748 (1755).	11. Somogysámszon 1745 (1747).
5. Mesztegnyő 1747 (1806). ⁶	12. Szőlád (1744).
6. Miháld (1760).	13. Szöllősgyörök 1753 (1704).
7. Nagyberény 1745 (1746).	

Tervezett még : Hetes, Magyaratád, Ságvár, Fokszabadi részére. Hetes 1769-ben, Ságvár 1806-ban létesült is. A másik kettő nem.

IV. Veszprém megyében.

Újak :

1. Bakonyoszlop (1748).	4. Kislőd 1752 (1752).
2. Bakonyszombathely (1760).	5. Márkó 1746 (1743)
3. Halimba 1745 (1744).	6. Vanyola (1752).

Helyreállítottak :

1. Eösi 1746 (1715).	5. Peremarton (1759).
2. Hajmáskér (1747).	6. Veszprém (1752).
3. Lepsény 1753 (1772).	7. Vörösberény (1749).
4. Pápakovácsi (1749).	

¹ A zárójeles adat a Schemat. Albareg. (1925.) adata.

² U. o.

³ Schemat. Albareg. (1932.)

⁴ A Schemat. szerint visszaállított plébánia.

⁵ A zárójeles adat a Schemat. Veszpr. (1926.) adata.

⁶ A Can. Vis. szerint az év ismeretlen. A zárójeles szám a Schemat. Veszpr. (1926.) adata.

V. Zala megyében.

Újak :

1. Arács-Lovas 1754. ¹	8. Szentpéterúr 1755 (1746).
2. Balatoncsicsó 1754 (1757). ²	9. Zalacsány 1755 (1742).
3. Káptalanfa 1750 (1751).	10. Zalakoppány (1754).
4. Kisgörbő 1748 (1754).	11. Zalapetend 1750 (1760).
5. Lesencetomaj 1748 (1755). ³	12. Zalasabar 1745.
6. Monostorapáti 1762 (1762).	13. Zalaszentiván (1761).
7. Sümeg 1759 (1760).	

Helyreállítottak :

1. Boncodfölde 1753 (1723). ⁴	11. Nemestördemic 1748. ⁷
2. Csácsbozsok 1749 (1740).	12. Pakod 1760 (1760).
3. Csatár 1756 (1756).	13. Sármellék 1757 (1752).
4. Csopak 1750. ⁵	14. Sümegcsehi 1748 (1748).
5. Gelse 1746 (1716).	15. Szentgyörgyvár 1757 (1745).
6. Karmacs 1756 (1756).	16. Zalaháshágy 1745 (1669.)
7. Kehida 1754 (1723).	17. Zalaszentlászló 1755 (1755). ⁸
8. Kővágóörs 1755 (1725). ⁶	18. Zalatárnok 1756 (1755)
9. Nagybakonak 1761 (1761).	19. Zalavár 1758 (1715).
10. Nagykapornak 1745 (1736).	

Tervezett még Gógánfára, Mihályfára, Balatonederics, Hegymagas,⁹ Dörgicse és Pusztaszerdahely községekbe. Gógánfáé 1769-ben, Mihályfáé 1788-ban létesült. A többi nem valósult meg. — Összesen 48 új, 39 helyreállított plébánia.

4. Katolikus iskolamestereket vezet be a következő helységekbe :

Fejér vármegyében :

1. Bodajk	5. Magyaralmás
2. Csór	6. Pusztavámos (Ondód)
3. Csurgó	7. Sósút
4. Füle	8. Tordas

Somogy vármegyében :

1. Ádánd	4. Kiliti
2. Csurgó	5. Ságvár
3. Fokszabadi	

Veszprém vármegyében :

1. Bánk	5. Kislőd 1752.
2. Enying	6. Litér
3. Gecse	7. Magyarpolány
4. Hajmáskér	8. Rátót

Zala vármegyében :

1. Csopak	5. Petend
2. Kapolcs	6. Tagyon
3. Kővágóörs	7. Vászoly
4. Paloznak	Összesen : 27.

¹ Arács ma Balatonfüred, Lovas Paloznak leányegyháza.

² 1754 a helyes. Zala vm. lvt. : Prot. Comit. Szalad. (Conscriptio Paroch. 27. Aug. 1754.) 1757. p. 130.

³ Biró Lesenceistvádra tervezte.

⁴ 1753 a helyes (pléb. lvt. : Kereszt. anyakönyve II. kötet).

⁵ Ma Paloznak leányegyháza.

⁶ Biró adata (1756.) a helyes. Veszpr. püsp. lvt. : Prot. Epp. Veszpr. 1756. p. 105 ; Zala vm. lvt. : Prot. Comit. Szalad. (Conscriptio Paroch. 27. Aug. 1754.) 1757. p. 118.

⁷ A Schematismus nem tud szüneteléséről, ami pedig helyreállításával együtt tény. Zala vm. lvt. : Prot. Comit. Szalad. 1757. p. 546.

⁸ A Napló (277. l.) tévesen ír Szala Szent Györgyöt. Ez már 1719-ben áll (U. o. 317. l.).

⁹ Zala vm. lvt. : Prot. Comit. Szalad. (Conscriptio Paroch. 27. Aug. 1754.) 1757. p. 119. — A szervezés teljes befejezést nyert (V. ö. Can. Vis. Tapolcaiensis.).

5. A Biró idejében előzőtt protestáns iskolamesterek működési helye.

I. Somogy megyében :

1. Nagyberény 1745.		2. Túr 1745.

II. Veszprém megyében :

1. Ajkarendek (ref.) 1751.		4. Hajmáskér 1747.
2. Eösi 1747.		5. Kislőd 1747.
3. Gecse		6. Vanyola év ?

III. Zala megyében :

1. Zalapetend ág. h. ev. — Összesen 9.

* * *

6. A Biró Márton idejében épült és helyreállított templomok és kápolnák.

I. Fejér megyében :

Újak :

1. Aba — Szentháromság tiszteletére — 1753		7. Perkáta — Rózsafüzér Királynője t. — 1757
2. Arkj-pusztá — Nep. Szt. János tisz. — 1745		8. Rácalmás — Fájdalmas Szűz tisz. — 1746
3. Dunapentele — Szentháromság tisz. — 1749		9. Sárosd — Szent Imre tiszteletére — 1757
4. Erd [Kálvária] 1749		10. Szár — Ker. Szt. János tiszteletére — 1757
5. Magyaralmás [kápolna] 1745		11. Szentágota — Szt. Ágota tiszteletére — 1754
6. Ondód [Pusztavámos, másképp Pusztavám]
— Szent Antal tiszteletére — 1748		12. Zámoly — Szt. Lőrinc tiszteletére — 1745

Helyreállítottak :

1. Bicske — Szentháromság tiszteletére — 1736		Damján tiszteletére —, Káloz — Nep.
2. Pátka — Szt. Anna tiszteletére — 1748		Szt. János tiszteletére —, Sósút — Kis-
3. Tárnok — Rózsafüzér Királynője
tiszteletére — 1737		asszony tiszteletére —, Csákvár — Szt.
4—8. Év nélkül említi : Csór — Szent László
tiszteletére —, Kozma — Szt. Kozma és		Mihály tiszteletére emelt templomait,
mint kormányzata új templomait.

II. Pilis megyében :

Újak :

1. Budakeszi — B. Szűz [ad Quercum] t. — 1745		6. Solymár — Segítő Mária tisz. — 1745
2. Csata [Piliscsaba ?] — B. Szűz neve t. — 1748		7. Szigetmonostor [Monostor] — Szent-
3. Csepel (pléb. templ.) — Szt. Lipót t. — 1754		háromság tiszteletére — 1751
4. Csepel [hegy] — Péter és Pál tisz. — 1746		8. Zsámbék [Zambek] — Ker. Szt. János
5. Perbál — Szt. Anna tiszteletére — 1747		tiszteletére — 1753

Helyreállítottak :

1. Bodajk — Krisztus király fogsága
tiszteletére — 1744		Vid tiszteletére — 1755
2. Bogdány — Nep. Szt. János tisz. — 1747		6—9. Év nélkül említi, mint kormányzata alatt
3. Pesthidegkút [pléb. templom] 1753		létesült új templomokat Bodajk — Kis-
4. Tétény — Nagybaldogasszony tisz. — 1755		asszony —, Csákberény — Szt. Márton
5. Weindorf [Pilisborosjenő] — Szt.		—, Szabadbattyán — Szent László —,
		Nadap — Szt. Rókus — templomait.

III. Somogy megyében :

Újak :

1. Andacs [Andocs] — Nagybaldogasszony
tiszteletére — 1747 [1745]		6. Csököly — Szt. Adalbert [Szent Márton?]
tiszteletére — 1757/60
2. Atala — Ker. Szt. János tisz. — 1754 [1753] ¹		7. Erdőcsokonya — Szt. László tisz. — 1747
3. Adánd — Szentháromság tisz. — 1747		8. Fonyód [fából] — Szt. Márton tisz. — 1749
4. Balatonkeresztúr — Szent kereszt felmag.
tiszteletére — 1757		9. Gölle — Úrunk színeváltozása tiszteletére
— 1755 [1715] ²
5. Böhönye [Illésföldre] — 1759		10. Igal — Szt. Anna tiszteletére — 1749

¹ Az 1815. évi Can. Vis. szerint 1753.

² A Can. Vis. szerint 1715-ben állították helyre.

11. Karád — Szt. László tisz. — 1742 [1745] ¹	20. Nagygomba — Szt. Margit tisz. — 1753
12. Kaposfüred — 1756 [1755] ²	21. Németegres (fából) — Szt. Fülöp és Jakab tiszteletére — 1749 (1781) ⁵
13. Kethely — Szentháromság tisz. — 1746	22. Raksi (fából) — Szt. Bertalan tisz. — 1745
14. Lölle [Balatonlelle] — Szt. Donát t. — 1754	23. Sáágvár (Ságvár) — Szt. Józset tisz. — 1756
15. Lak [Öreglak] — Szt. Anna t. — 1754 [1751] ³	24. Szabadi (fából) — Szt. Jakab tisz. — 1746
16. Lad — Szt. József tiszteletére — 1748	25. Tapsony — Szt. József tisz. — 1753 [1750] ⁶
17. Mesztegnyő — Nep. szt. János tisz. — 1757	26. Zimány (fából) — Szt. Anna tisz. — 1746
18. Nagyatád — Szt. kereszt felmagasztalása tiszteletére — 1746 [1761] ⁴	27. Szentgálaskér — Szt. Donát tisz. — 1748
19. Nagyberény — Szt. Imre tisz. — 1746	

Helyreállítottak :

1. Berény — Ker. Szt. János tisz. — 1747	12. Lengyeltóti — Szt. Jakab tisz. — 1753
2. Bükkös — Havi Boldogasszony t. — 1754	13. Nikla — Szt. Miklós tiszteletére — 1755
3. Csákány — 1755	14. Szenyér — Szt. Péter és Pál tisz. — 1745
4. Gadány — Ker. szt. János tisz. — 1747	15. Tab — Szentháromság tiszteletére — 1756
5. Hetes — Szt. György tisz. — 1756 (1760) ⁷	16. Taszár — Angyalok királynője tisz. — 1747
6. Hosszúfalu — Fájdalmas Szűz tisz. — 1748	17. Teleki — Szt. Katalin tiszteletére — 1753
7. Keleviz — Bold. Szűz tiszteletére — 1755	18. Torvaj — Szt. Mihály tiszteletére — 1755
8. Kercseliget — Szt. Istv. kir. t. — 1756 (1764) ⁸	19. Zala — Ker. szt. János tisz. — 1754 (1764) ¹⁰
9. Kisbár — Szt. Antal tisz. — 1745 (1730) ⁹	20. Év nélkül említi, mint kormányzata alatt épült templomot : Szólád — Szt. István király tiszteletére.
10. Kovácsi — Év ?	
11. Köröshegy — Szt. Antal tiszteletére — 1750	

IV. Veszprém megyében :

Újak :

1. Hajmáskér — Szentháromság tisz. — 1747	5. Városlőd — Szt. Mihály tiszteletére — év ?
2. Márkó — Szt. Márk tiszteletére — 1754	6. Vásonkő (Nagyvázsony) — Szt. István tiszteletére — év ?
3. Mezökomárom — Szt. Péter és Pál t. — 1745	
4. Szentgálaskér — Szt. Donát tisz. — 1749	

Helyreállítottak :

1. Eöcs 1757	5. Vanyola — 1751
2. Eösi — Szt. Anna tiszteletére — 1746	6. Év nélkül : Csekut — Szt. Anta, Sur — Szepl. fogantatás, Satka (Csatka ?) — Szt. Anna, Barnag — Szt. Sebestyén, Nána — Háromkirályok tiszteletére.
3. Kislőd — Szt. Vendel tisz. — 1752 (1748) ¹¹	
4. Veszprém (székesegyház) — Szt. Mihály tiszteletére — 1754	

V. Zala megyében :

Újak :

1. Alibánfa (Halibánfa) — Kereszt. Szt. János tiszteletére — 1757	5. Káptalanfa — Szepl. fogantatás tiszteletére — 1746 (1750) ¹³
2. Galambok (fából) — 1757 ¹²	6. Kehida — B. Szűz tisz. — 1754 (1747) ¹⁴
3. Homokkomárom — B. Szűz tisz. — 1753	7. Kemend (hegy) — Szent Kristóf tiszteletére — 1757 (1746) ¹⁵
4. Kapolcs — Szentháromság t. — 1749	

¹ Can. Vis. szerint 1745.² Az 1778. kaposvári Can. Vis. szerint 1755. A sekrestyebejárat kölapján 1756. 1838-tól az Órangyalok a védőszent.³ A Can. Vis. szerint 1751.⁴ Can. Vis. szerint 1761.⁵ Can. Vis. szerint 1781.⁶ Can. Vis. szerint 1750.⁷ A Can. Vis. szerint 1760.⁸ 1764. a Can. Vis. szerint.⁹ 1730. a Can. Vis. szerint.¹⁰ 1764. a Can. Vis. szerint.¹¹ 1748. alapítólevél szerint.¹² A hagyomány szerint a temetőben volt. Már nem áll.¹³ Az 1816-os Can. Vis. szerint 1750.¹⁴ A Can. Vis. szerint 1747.¹⁵ A szepetki Can. Vis. szerint 1746.

8. Mihályfa (folytatólagos építés) — B. Szűz tiszteletére — 1740 után.
 9. Monostorapáti — Szt. Pál megtérése t. — 1762 (1753)
 10. Nagykanizsa (temetőben) — Nep. Szt. János tiszteletére — 1748
 11. Nagyrécsce — 1756
 12. Nemesapáti — Szt. Miklós tisz. — 1754
 13. Némelfalu (Lesence) — 1745
 14. Nyirád (Deáki-pusztá) — Szt. Vendel tisz. — 1755
 15. Óhid — Mindenszentek tiszteletére — 1753
 16. Pölöske — 1753
 17. Pusztaszerdahely (ma: Magyarszerdahely) — Szt. István király tisz. — 1754
 18. Sümeg — Krisztus mennybemenetele tisz. — 1751¹
 19. Szentgyörgyhegy — Szt. Antal t. — 1756
 20. Szentpéterúr — Szt. Péter tisz. — 1752
 21. Szepetk — 1756
 22. Taliándörögd — Mindenszentek t. — 1757
 23. Tekenye — Havi Boldogasszony t. — 1748
 24. Zalacsány — Mindenszentek tisz. — 1755
 25. Zalaegerszeg (plébániatemplom) — Mária Magdolna tiszteletére — 1756
 26. Zalaegerszeg — Nep. Szt. János t. — 1750
 27. Zalaegerszeg — Szt. Anna tisz. — 1755
 28. Zalaegerszeg — Szt. kereszt tisz. — 1756
 29. Zalaagyörmörő — Szent kereszt feltalálása tiszteletére — 1749
 30. Zalamerenye — Szt. Mihály tisz. — 1757
 31. Zalapataka — Szt. Anna t. — 1753 (1750)²
 32. Zalapetend — Ass. Szt. Ferenc t. — 1757
 33. Zalaszegvár — Krisztus 5 sz. sebe t. — 1745
 34. Zalaszentbalázs — 1754
 35. Zalavég — Szt. György t. — 1748 (1751)³
- Helyreállítottak :
1. Alsópáhok — Szt. Margit tisz. — 1756
 2. Andrásida — B. Szűz tiszteletére — 1746
 3. Bollahida (Barlahida) — 1757
 4. Boncodföldre — Szt. Anna tisz. — 1751
 5. Börönd — Szt. Péter és Pál tisz. — 1754
 6. Egregy — Gyertyaszentelő B. A. tisz. — 1747
 7. Felsőörs — Mária Magdolna tisz. — 1737
 8. Felsőrajk — Szt. Anna tiszteletére — 1750
 9. Gelse — Sarlósboldogasszony tisz. — 1746
 10. Gyulakeszi — Angyalok királynéja tiszteletére — 1748
 11. Hegy magas — Szt. Lőrinc tisz. — 1755
 12. Kálocfa — Sarlós B. Asszony tisz. — 1755
 13. Lesenceistvánd — Szt. Jakab tisz. — 1746⁴
 14. Lesencetomaj — Szt. Anna tisz. — 1754
 15. Nemesördemic — Szt. Mihály tisz. — 1747⁵
 16. Keszthely (pléb. templom) — Szent Márton tiszteletére — 1749⁶
 17. Keszthely — Szent Anna tiszteletére — 1748
 18. Paloznak — Szt. István vt. tisz. — 1750
 19. Pusztamagyaród — 1747
 20. Rezi — Szt. Lukács tiszteletére — 1756⁷
 21. Salföld — Szt. Máté tiszteletére — 1756⁸
 22. Söjtör — Szent Jakab tiszteletére — 1757
 23. Sümeg (ferences) — Sarlós B. Asszony tiszteletére — Év ?
 24. Sümegcsehi — Szt. Mihály tisz. — 1757
 25. Sümegprága — Szt. Katalin tisz. — 1757
 26. Szentgyörgyvár — Szt. György t. — 1755
 27. Tekenye — Havi B. Asszony tisz. — 1748⁹
 28. Tapolca — Nagyboldogasszony t. — 1757
 29. Tapolca — Fájdalmas Szűz tisz. — 1750
 30. Zalaboldogfa — Ker. Szt. János t. — 1755
 31. Zalaháshágy — Szentháromság t. — 1746
 32. Zalakoppány — Nagyb.-asszony t. — 1755¹⁰
 33. Zalasabar — Nagyboldogasszony t. — 1753
 34. Zalasabar — Szt. Vendel tisz. — 1757
 35. Zalaszentgrót — Szt. Gertrud tisz. — 1757
 36. Zalaszentgrót — Szt. Imre tisz. — 1757¹¹
 37. Zalaszentgyörgy — Szt. György t. — 1756
 38. Zalaszentiván — Ker. Szt. János t. — 1746
 39. Zalatárnok — 1755
 40. Zsid — Szt. Domonkos tiszteletére — 1755¹²
- Még a következő templomok építését említi év nélkül :
41. Badacsony — Szt. István király tisz. —
 42. Bezeréd — Szt. György tiszteletére —
 43. Börzönce — Szt. Lőrinc tiszteletére —
 44. Csopak — Jézus jeruzsálemi bevonulása t.
 45. Diszel — Szt. Márton tiszteletére —
 46. Felsőpáhok — Szt. Kereszt tiszteletére —
 47. Kacorlakja — Szt. Margit szűz és vértanu t.

¹ Sümegi pléb. lvt.: Bíró alapítólevele szerint építése 1756—58, felszentelése 1759.

² A salomvári Can. Vis. szerint 1750.

³ A zalabéri Can. Vis. szerint 1751.

⁴ Bővítés és helyreállítás.

⁵ Helyesebben az 1750-i tűzvész után. Zala vm. lvt.: Prot. Comit. Szalad. 1757. p. 546: Conscriptio Proventuum Paroch.

⁶ Óra és torony.

⁷ Jelentős bővítés.

⁸ A javítás később történhetett, mivel 1757 szept. 11-ig a javításhoz szükséges anyag-ról nem történt intézkedés. U. o. 1757. p. 545.

⁹ 40 évvel előbb is javították. U. o. 1757. p. 536; 1757-ben bővítés, új kőtorony.

¹⁰ Zalakoppányi pléb. lvt. (Hist. Domus) szerint 1745. vagy 1756.

¹¹ Új szentély épült.

¹² Bővítés (új sekrestye).

48. Kallos (Kallósd) — Szt. Anna tiszteletére —	57. Sümegh-Rendek (Csabrendek) — Szt. Lőrinc t.
49. Kapolcs — Szentháromság tiszteletére —	58. Szentandrás — Szt. András tiszteletére —
50. Meszes-Györök (ma : Balatongyörök) — Szt. Mihály főangyal tiszteletére —	59. Szentmihály — Szt. Mihály tiszteletére —
51. Nagybakónak — Szt. Mihály tiszteletére —	60. Szepezd — Szt. Pál tiszteletére —
52. Pölöskefa — Szt. Anna tiszteletére —	61. Szóc — Szt. Imre tiszteletére —
53. Rád — Szentháromság tiszteletére —	62. Tagyon — Mária Magdolna tiszteletére —
54. Salomvár — Sarlósboldogasszony tiszteletére ¹ —	63. Vaspör — Szt. Imre tiszteletére —
55. Sármellék — Szt. Sebestyén tiszteletére —	64. Zalaboldogfa — Kisasszony tiszteletére —
56. Sáska — Szt. Máté tiszteletére —	65. Zalalövő — Szt. Mihály tiszteletére —
	66. Zalamindszent — Mindenszentek tiszteletére —

* * *

7. A Bíró idejében visszafoglalt templomok.

I. Fejér megyében :

1. Bodajk 1751	6. Füle 1749 (1750)
2. Csákberény 1749 (1750)	7. Lovasberény 1749 (1750)
3. Csákvár 1748 (1750)	8. Mór 1746
4. Csór 1749	9. Pátka 1749
5. Csurgó 1748 (1750)	10. Sós-kút (év ?)

II. Somogy megyében :

1. Büssü 1751	7. Nagyberény 1746
2. Gige 1745—46	8. Nagykorpad (ref.) 1744
3. Görgeteg (ref.) 1756 (1757)	9. Orci 1751
4. Iharos (ág. h. ev.) 1748	10. Szárszó (ref.) 1746
5. Inke (ág. h. ev.) 1747	11. Szob (ref.) 1746
6. Istvándi 1745—46	12. Szólád 1750

A 7, 8, 9, 11. sz. alatt felsoroltak más adat (242. l.) szerint foglalások, nem visszafoglalások.

III. Veszprém megyében :

1. Ajkarendek 1752	6. Puse 1749
2. Gecse 1752	7. Soly 1749
3. Kajár (év ?)	8. Tés 1751
4. Litér 1752	9. Vanyola 1751
5. Padrag 1749	

IV. Zala megyében :

1. Arács (ref.) 1754 (1755) ²	7. Lovas (ref.) 1754
2. Balatoncsicsó 1754	8. Paloznak (ref.) 1748 (1749) ⁵
3. Balatonudvari 1754	9. Zalaháshágy (ág. h. ev.) 1757 (1737) ⁶
4. Csopak (ref.) 1751 (1752) ³	10. Zalapetend 1752
5. Egyházashágy (Ozmánbük, ág. h. ev.) ⁴	11. Vaspör 1757
6. Jakabfa 1753	12. Zánka 1755 ⁸

* * *

9. A Bíró idejében a felekezetektől elfoglalt imaházak.

I. Fejér megyében :

1. Füle (ref.) 1750 ⁹	3. Vajta (ref.) 1746
2. Vajta (ág. h. ev.) 1746	

¹ Nem azonos a plébániatemplommal. Azóta elpusztult templomról van itt szó.

² A paloznaki 1787-i Can. Vis. szerint 1755.

³ U. o. 1752.

⁴ Az 1778. évi zalaháshágyi Can. Vis. szerint 1746-ban romjaiból épült újjá. Visszafoglalásról nem tud.

⁵ A paloznaki 1787-i Can. Vis. szerint 1749.

⁶ V. ö. 4. sz. jegyzet, de 1737. évvel.

⁷ 1778. évi zalaháshágyi Can. Vis.

⁸ Nem elfoglalás, mint Thury állítja, hanem visszafoglalás, V. ö. visszafoglalt templomok.

⁹ A katolikusok kapták.

*II. Pilis megyében :**III. Somogy megyében :*

1. Bábonny 1749	7. Szólad (ref.) 1748
2. Bolhás 1749	8. Teleki 1745
3. Böhönye 1749	9. Torvaj 1749
4. Görgeteg 1758 ¹	10. Súr 1749
5. Kapoly 1749	11. Udvarhely 1749 ³
6. Kötcsé (Kökcsé) 1748 (1744) ²	

IV. Veszprém megyében :

1. Eöcs 1752	3. Hajmáskér 1745 (1747)
2. Eösi 1747	

V. Zala megyében :

1. Alsódörgicse (fából, ref.) 1756	2. Felsődörgicse (fából, ref.) 1754
Összesen 19.	

* * *

9. A Biró idejében lerombolt másvallású imaházak.*I. Fejér megyében :*

1. Bodajk 1752 (1751)	4. Mór 1748 (1746)
2. Csákberény 1749	5. Vajta (ág. h. ev.) 1746
3. Csákvár (ref.)	6. Vajta (ref.) 1746

*II. Pilis megyében :**III. Somogy megyében.*

1. Büssü 1751	4. Orci 1751
2. Csepel (ref.) 1754 (1751)	5. Teleki 1745
3. Lad	

A Helytartótanács még elrendelte Nagyberény oratoriuma lerombolását (Staats-Archiv (Ungarn): 1747, Spec. fasc. 274.).

IV. Veszprém megyében :

1. Eösi 1747	2. Hajmáskér 1747 ⁴

V. Zala megyében.

1. Alsódörgicse (fából, ref.) 1756	4. Zánka 1751
2. Felsődörgicse (fából, ref.) 1754	5. Zalapetend 1752
3. Jakabfa 1751	Összesen 18.

¹ V. ö. pléb. lvt.

² A karádi Can. Vis. szerint 1744.

³ A Staats-Archiv (Ungarn): Spec. fasc. 274. szerint még a következő elfoglalások történtek Somogyban: Mocsolád, Orci, Dombó, Gyöngyösmellék, Ötvöskőny, Tótszentgyörgy, Nemesdéd, Nagyberény, Petend, Pata, Homokszentgyörgy, Rinyaszentkirály, Szob, Kis-Asszond, Nagykorpád, Jád, Kisfalud, Kazsok, Csepel, Öszöd, Ságvár, Atád, Aszaló, Hatvan, Béc, Bálványos, Kálmánca, Kadarkút, Csokona, Bűrüs, Nemeske, Tab, Vése, Mernye, Som.

⁴ Az elvétel és lerombolás 1747-ben történt (Napló. 284. l.; Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. III. (1747—48.) p. 182, 256.).

10. A Bíró idejében előzőtt prot. lelkészek működési helye.

Fejér vármegyében :

1. Füle ref. 1750	3. Vajta ref.
2. Vajta ág. h. ev.	

II. Pilis megyében :

III. Somogy megyében :

1. Csepel 1751	5. Kőtcse (Kökcse) ref. levita
2. Görgeteg ref. 1757 (1759)	6. Nagyberény ref. levita
3. Inke ág. h. ev. 1747	7. Somogyszob ref. 1746
4. Iharos ág. h. ev. 1747	8. Teleki ref. levita 1745

IV. Veszprém megyében :

1. Ajkarendek 1751	5. Hajmáskér
2. Eöcs 1756	6. Soly
3. Eösi 1747 ¹	7. Vanyola
4. Gecse	

V. Zala vármegyében :

1. Arács	6. Jakabfa
2. Balatoncsicsó ²	7. Lovas
3. Balatonudvari	8. Paloznak
4. Csopak	9. Vaspör ág. h. ev. 1757
5. Egyházasház (Ozmánbük) ág. h. ev. 1757	10. Zalaháshágy ág. h. ev. 1757

Összesen 28.

* * *

11. Bíró alatt megszűnt a máshitűek vallásgyakorlata a következő helyeken.

I. Fejér megyében :

1. Bodajk 1751	5. Füle 1750 (1749)
2. Csákvár 1748	6. Lovasberény 1749
3. Csákberény 1746 (1750 ?)	7. Mór 1746
4. Csurgó 1748	8—9. Vajta (ref. és ág. h. ev.) 1746

II. Somogy vármegyében :

1. Büssü 1751	8. Lad 1750
2. Csepel 1754 (1751)	9. Nagyberény 1746
3. Csökölly	10. Orci 1751
4. Görgeteg 1756 (1757)	11. Szárszó 1746
5. Inke ág. h. ev. 1747	12. Szólád 1750
6. Iharos ág. h. ev. 1748 (1746)	13. Szob 1746
7. Kökcse (Kőtcse) ág. h. ev. 1748 (1756)	14. Teleki ref. 1745 ³

III. Veszprém vármegyében :

1. Ajkarendek 1752	5. Hajmáskér 1747
2. Eösi 1747	6. Soly 1749
3. Eöcs 1756	7. Vanyola 1751 ⁴
4. Gecse 1752	

¹ Veszpr. püsp. lvt. : Prot. Epp. Veszpr. T. XVI. (1757—58.) p. 402.

² U. o.

³ Jegyzet. Időlegesen megszűnt a vallásgyakorlat 1745—46. években : Aszaló, Atád, Bábonny, Bálványos, Béc, Bolhás, Böhönye, Csokona, Dombó, Eőszöd, Gige, Gyöngyösmellék, Hatvan, Homokszentgyörgy, Istvánd, Jád, Kadarkút, Kálmánca, Kazsok, Kis-Asszond, Kisfalud, Mernye, Mocsolád, Nagy-berény, Nagy-korpád, Nemesdéd, Nemeske, Ötvöskőnyi, Pata, Petend, Rinyaszentkirály, Ságvár, Som, Tab, Torvaj (?), Tótszentgyörgy, Tur, Vése. (Staats-Archiv (Ungarn) : 1747. Spec. fasc. 274.).

⁴ Orsz. lvt. : Litt. Cons. 1751. nr. 380.

IV. Zala megyében :

1. Arács 1754	6. Jakabfa 1753
2. Balatoncsicsó 1754	7. Lovas 1754
3. Balatonudvari 1754	8. Paloznak 1748
4. Csopak 1751	9. Vaspör (ág. h. ev.) 1757
5. Egyházaskük (ág. h. ev.) 1757	10. Zalaháshágy (ág. h. ev.) 1757

Összesen 40.

* * *

12. Zendülések a templom vissza- és elfoglalások kapcsán.

1. Amikor Arács-on 1754-ben a vármegye urai megjelentek a templom visszavételére, kb. 150 férfi, asszony, leány vonult fel nagy izgatottsággal. A férfiak fejszével, doronggal, vasvillával, a nők szeméttel és moslékkal. A temető ajtaját bezárták, erős fákkaal betámogaták: „Ha százszor a királynő parancsolatja is, nekünk pópista pap nem kell. Aki az ajtón bemegy, halál fia.” Küldöttük fellármázta a szomszédos Füredet is, ahol a harangot félreverték és az ép akkor történő kálvinista temetést ott hagyva a helység nagyobb része Arács felé tódult. Füred előreszén, a faluvégi pataknál találkozott a tömeg az Arácsról dolga végezten távozó megyei urakkal. Ekkor megy végbe a híres füredi zendülés 1754. szept. 12-én. A zendülésen ott volt a helység egész tanácsa; férfiak, hajóslegények, asszonyok állták el az útjukat. A férfiak vasvillával, nyárrsal, karóval csoportosultak, a nők itt is szeméttel vonultak fel; de akadt ittas asszony is, aki dorongot, nyársat forgatott. Az éktelen láрма közepette az urakat csavargóknak nevezték, Bogyai József assessor kövel oldalba dobta, a megyei katonát megtámadták, nyárrsal szurkálták a lovakat. Hiába könyörgött a II. alispán, Inkey Boldizsár, csillapító nem akadt a tömegben, csak bűjtogató. Szétugratták az urakat és kiséretüket. Csapány György ref. iskolamester és még 14 más füredi ember Egerszegre kerül a vármegye börtönébe. Érdekes, hogy Bezerédi Ferenc örsi prépost mentő bizonyítványt ad, a katolikus tanuk mentővallomást tesznek, inkább a reformátusok vallanak terhelően. A szembe-sítésnél az urak felismerték a tetteseket. 1754. dec. 14-én egy század lovassággal száll ki Füredre a vármegye bizottsága. Az arácsi reformátusok a megyegyűlés határozatából oratoriu-mukat elvesztik; a lelkészt, mestert kötelesek elbocsátani, a ref. vallásgyakorlattól pedig teljességgel tartózkodni. Az eldugott kulcsot előadták; a lelkészt és mestert a faluból kivíték. Másnap Lenthypüspöki helynök nagyszámú papság segédletével a templomot kiengesz-telte és a Szeplőtelen Fogantatás tiszteletére megáldotta. Aztán ünnepi misét és Te Deum-ot mondott. (Zala vm. lvt.: Arács-füredi zendülés (1754. szept. 12.) jegyzőkönyve 21—263. l.; u. o. Prot. Comit. Szalad. 1753—54. (1754. jan. 20.) p. 668.; u. o. (1754. nov. 11.) p. 1053—56, 1122—23.; u. o. (1754. dec. 13.) p. 1182—83.; u. o. Polg. perek (1755) p. 110—11). Összeírják az itt létesítendő plébánia jövedelmeit. Lenthypüspök ideiglenesen papot hozott ide addig is, amíg a földesúr valakit bemutat. Az urak a nép lelkére kötik az Isten szolgájának járó tiszteletet. Az intézkedésben a másvallásúak is megnyugodtak. — Füredre egy század katona-ságot helyeztek. A harangot a bizottság elvette és mint a királynő tulajdonát átadták a tiha-nyi apátnak megőrzésre. (U. o.). A nemeseket 100—100 frt ellenében és kezesség mellett 6 hó multán kiengedték a börtönből. (Zala vm. lvt.: Sedria (1755. dec. 18.) nr. 106.; u. o. Prot. Comit. Szalad. 1753—54. (1754. jún. 13.) p. 210—17.; u. o. (1754. márc. 10.) p. 297.; u. o. (1755. jún. 24.) p. 432.).

2. Terestyéni József Lovasi prédikátor halálakor a káptalan, mint földesúr a szolgál-bíró útján figyelmeztette a lovasiakat, hogy tudtuk és praesenta nélkül új prédikátort ne hozzanak. Tette ezt a káptalan azért, mivel a ref. templom, paplak, iskola a káptalan bir-tokán állt. (Zala vm. lvt.: Prot. Comit. Szalad. 1753—54. p. 413.). Földesúri és hatósági megintés ellenére mégis hoztak prédikátort és pedig Csopakról Keszi János személyében. Erre a káptalan négy tagja — Orosz Pál anzarai püspök, nagyprépost, Pöstényi, Dubniczay,

Szentimrey kanonokok — Kozorics Ferenc veszprémi plébánossal, Türgyei Péter pappal, a fiscalissal, 3 inassal, 2 lovassal 4 szekéren kiszálltak (1752. aug. 18.) Lovasra abban a reményben, hogy jelenlétük talán eredménnyel jár. A terv azonban idő előtt ismeretes lett. Nem valószínű Birónak az a feltevése, hogy Orosz árulta el a tervet. Alsőörsön a mezőn útközben megállapodtak és megtanácskozták eljárásuk módját. N. Mórocz Péter alsőörsi lakos kihallgatta és Lovason megelőzte őket. Így sikerült fellármáznia az egész vidéket. Amikor a kanonokok Lovasra érkeztek, nagy és felizgult tömeg verődött össze Lovasról, Csopakról, Alsó- és Felsőörsről, sőt még távolabbról is. A férfiak felszerelve fegyverekkel, fejszékkel, botokkal, vonyogókkal, dorongokkal. A nők pemetekkel, moslékkal és ganéjjal. A nők éktelen lármával fogadták a jövevényeket: „Mit akartok, papok? Pénteleket hányunk a nyakatokba, pápista disznók!” A káptalan pálcákkal védekező emberei az asszonyokat viisszaszorították. Erre félreverték a harangot. A férfiak tömege rohant rá a kanonokokra éktelen káromkodás közben. A kanonokokat, akik erre már lepecsételték a kir. engedély nélkül épített templomot és paplakot, ütötték, verték szembe, fejbe, ahogy érték (Veszpr. püsp. lvt.: Prot. Epp. Veszpr. T. VIII. (1753—54.) p. 64.: Biró jelentése (1753. szept. 8.) a Helytartótanácsnak). Pöstyényt kövekkel megdobálták, eltaszították, Dubniczay szemét bedobták, esztekével fejbeütötték, reverendáját összehasogatták, Kozoricsnak bevették a fejét. A moslékból, ganéjból is bőven kaptak. Ha szekereikre nem kapnak, életüket veszítik a feldühödött tömegtől. Ezután pap, szerzetes nem mehetett át életveszedelem nélkül a falun (Zala vm. lvt.: 1752—53. (1753. nov. 4, 6.) p. 410—518.; u. o. 1753—54. (1754. jan. 20.) p. 668.; u. o. 1755. (febr. 10.) p. 297.; u. o. (jún. 24.) p. 437.; u. o. (szept. 7.) p. 561.; u. o. 1756. aug. 30.) p. 192.). A Helytartótanács rendeletére (u. o. 1753—54. (1754. nov. 11.) p. 1182—83.) 1754. dec. 15-én a vármegye bizottsága egy szakasz katonasággal kiszállt Lovasra, elfoglalta a ref. templomot. Lenth püspöki helynök reconciliatio után a templomot megáldotta és pedig a lovasi katolikusok hagyománya alapján Szent András tiszteletére. Veszprémből plébánost kaptak a lovasiak; a jövedelmét megállapították, a paplakot neki átadták. A történeteket a reformátusok nyugalommal vették (L. mint fentebb).

3. D ö r ö g d ö n 1759-ben a kb. 18 évvel azelőtt a katolikus hívek segítségével is épült kálvinista oratoriumot vízeki Tallián Ignác tábornok özvegye és fia, János — mivel Dörögdön nem volt becikkelyezett hely, mivel továbbá engedély nélkül hoztak lelkészt, aki engedély nélkül működött — néhány vidékbeli plébános (Petend, Csicsó, Halimba) közbejöttével — minden tiltakozás nélkül — kiengesztelési szertartás után megáldották. Másnap azonban, amikor a földesurak, a petendi plébános és a hívek a templomba be akartak menni, fenyegető tömeg várta őket és állta útjukat a kapuban. A férfiaknál dorong, a nőknél hamu volt. A vizes hamut szakasztó vékákból szórták, a sikálót fazekakból; rotdhadt tökkel hajigáltak. Tallián János szemébe is hamut szórtak úgy, hogy majd megvakult. A tábornoknét megk...ták, a plébánost meghuncfutozták, egyik kálvinista a szent áldozást ördög-vételnek mondta. A kálvinisták tovább használták a már katolikus templomot. A Helytartótanács az oratorium lepecsételését és vizsgálatot rendelt el. Két vizsgálat is száll ki: júl. 12-én és máj. 2-án. Ezek alapján a Helytartótanács megállapítja, hogy Dörögdön a kálvinistáknak vallásgyakorlatuk nem volt, ezért megszüntetendő. A katolikusok kezére adott oratorium mellé plébánia szervezendő. A kálvinisták vallásgyakorlatra vidékre mehetnek. A zavargás miatt megérdemelt büntetést a kir. kegyelem elengedi. Talliánék figyelmeztetést kapnak a felsőbb engedély nélkül történt foglalásért. Amikor szept. 7-én Dravec József kanonok és 4 assessor kiszáll, előző éjszaka a lelkész elköltözik a faluból; a dörögdiek a kulcsokat átadják. A templomot újból kiengesztelik, Te Deum, mise, szentbeszéd után átadják (Zala vm. lvt.: Prot. Comit. Szalad. 1759. (márc. 25.) p. 546—50.; u. o. (ápr. 4.) p. 739—60.; u. o. 1760. (aug. 19.) p. 771—72.; u. o. (nov. 2.) p. 922—34.; u. o. 1761. (febr. 21.) p. 124.).

Irodalom.

- A bicskei ev. református egyház története. Nagykőrös, 1896.
A „ plébánia Historia Domus-a. Kézirat.
A magyar szent korona országai 1900—30. évi népszámlálása.
Antal Gábor dr.: Emlékkönyv. Kaposvár, 1898.
A Pannonhalmi Szent Benedek-rend története. Budapest, 1907. V, VII, XI, XV.
A protestantizmus Magyarországon. Budapest, 1928. Bethlen Gábor-szövetség kiadása.
Arneht: Geschichte Maria Theresias. Wien, 1870. IV.
A veszprémi püspökség római oklevéltára. Budapest, 1896—1907.
A veszprémi katolikus főgimnázium értesítője 1894/95. Veszprém, 1895.
Ádám Iván: A veszprémi székesegyház. Veszprém, 1912.
„ „ Adatok Sümeg történetéhez. A sümegi reáltanoda értesítője 1876—77.
Ballagi Aladár: A magyar nyomdászat történeti fejlődése 1472—1877. Budapest, 1878.
Ballagi Géza: A politikai irodalom Magyarországon 1825-ig. Budapest, 1878.
Baráthy János: Padányi Bíró Márton urnak versek. Győr, 1745.
Bedy Vince dr.: A felsőörsi prépostság története. Kézirat.
Beke Kristóf: Amoenitates Dioecesis Vespri. seu Historia episcopatus Vespri. III. Kézirat.
„ „ Bíró Márton. Ifjusági Plutarch. Pápa, 1859.
Beöthy Zsolt: A magyar nemzeti irodalom történeti ismertetése. Budapest, 1880. I.
„ „ A magyar irodalom története. Budapest, 1896. I.
Békési Remig dr.: A Balaton környékének egyházai és várai a középkorban. Bpest, 1907.
Birkás Géza: Egy elzártsi francia nemes dunántúli utazása a 18. században (1772.). Győr, 1932.
Bleyer Jakob: Das Deutschtum in Rumpfungarn. Budapest, 1928.
B. Szabó László: Forgách Ferenc. M Tört. Életrajzok. Budapest, 1904.
Chobot Ferenc: Jézus Krisztus egyházának története. Budapest, 1907. III.
Conradi Norbertus: Oratio de Laudibus . . . Martini Bíró . . . Altero Parentalium die XVI. Kal. Octobris 1762. habita Wesprii in Ecclesia Cathedrali . . . Pestini, 1762.
Csaplár Benedek: Révai Miklós élete. Budapest, 1881.
„ „ Révai magyar irodalmi zsengéi. Abafi Figy. VIII.
Csák A. Cirjék dr.: Kelemen Didák csodás élete és működése. Miskolc, 1927.
Csánki Dezső: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. Bpest, 1894. II.
„ „ Körös megye a XV. században. Székfoglaló értekezés. Budapest, 1893.
Csősz Imre dr.: A Kegyes-tanítórend nyitrai gimnáziumának történeti vázlata. Nyitra, 1876.
Czuczor-Fogarasi: A magyar nyelv szótára. Pest, 1867. IV.
Desericius (Desericzky) Innocentius: De cultu litterarum in Hungaria vindicatio. Romae, 1743.
Diarium Diaetale.
„ Actorum Diaetae (1741.).
Drágálatos Halála, vagyis Csendes Álma, Boldog Által-költözése és Bátorságos Örök Nyugodalma Méltóságos Padányi Bíró Márton Uramnak stb. . . melyet szomorú Halottas Pompájának alkalmatosságával Élő Nyelvvel megmagyarázott veszprémi Anyateplomban

Szent Mihály Havának Tizenötödik Napján Főtisztelendő Szalay György Pozsonyi Kanonok, Budai Szeminárium Praefectusa. Buda, 1762.

De Bissenis Regni Hung. Posonii, 1757.

Egyháztörténeti Emlékek a magyarországi hitújítás korából. Budapest, 1904. II—III.

Eckhart Ferenc : A bécsi udvar gazdasági politikája Magyarországon Mária Terézia korában. Budapest, 1922.

Eötvös Károly : A Bakony. Budapest, 1901. I—II.

Erdélyi Gyula : Veszprém város története a török alatt. Veszprém, 1913.

Fábián : A vadosfai támadás (1751.) M. Sion. 1863.

Fejér Georgius : Codex diplomaticus. Budae, 1829—44.

Ferenczy és Danielik : Magyar írók életrajza. Pest, 1856. I.

Ferenczy Zoltán : A magyar irodalom története 1900-ig. Budapest, 1913.

Fényes Elek : Magyar Országának . . . Mostani Állapota. Pest, 1836. I.

Fináczy Ernő dr. : A magyarországi közoktatás története. Budapest, 1899. I—II.

Fraknói Vilmos : Pázmány Péter és kora. Pest, 1869. II—III.

Friedberg : Die Grenzen zwischen Staat und Kirche. Tübingen, 1872.

Friedreich Endre dr. : Kácsor Keresztély élete. Budapest, 1909.

Gams : Series epicoporum. Ratisbonae, 1873.

Géfin Gyula dr. : A szombathelyi egyházmegye története. Szombathely, 1929. I.

Gönczi Ferenc : Göcsej s kapcsolatosan Hetés vidékének és népének összevontabb ismertetése. Kaposvár, 1914.

Gutheil Jenő dr. : Veszprém, Szent Imre városa. Veszprém, 1930.

Halápy Constantinus : Apolog. Mor. lib. VI. Elegiarum unicus. Tyrnaviae, 1747.

Hanauer István dr. : A veszprémi papnevelő-intézet emlékkönyve. Veszprém, 1896. Harangszó. 1916.

Hazai okmánytár. I—VIII. Győr, majd Budapest, 1865—91.

Holub József dr. : Zala megye története. Pécs, 1929. I.

Horányi Alexius : Memoria Hungarorum. Viennae et Posonii, 1775—77. I—II.

Hornig Károly br. : Padányi Bíró Márton veszprémi püspök naplója. Veszprém, 1903.

Horváth János : A magyar királyság közjoga. Budapest, 1894.

„ Mihály : Magyarország történelme. Pest, 1871. IV.

„ Zoltán : A nagyszombati katolikus érseki főgimnázium története. Értesítő 1894/95. Nagyszombat, 1895.

Hóman—Szekfü : Magyar történet. Budapest, Év ? I., IV—VI.

Hurter F. : Nomenclator Literarius Rel. Theologiae Cath. Oeniponte, 1879—81. I—II.

Inchofer : Annales ecclesiastici. Posonii, 1797. IV.

Ipolyi Arnold : Veresmarti Mihály élete és munkái. Budapest, 1875. I.

Juventutis scholasticae gymnasii Nittriensis Schol. Piarum a primo inde ingressu liber I. (1701—36). Kéziratos jegyzék (Kegyesr. közp-lvt. Budapest).

Kapossy János dr. : Maulbertsch sümei freskóműve. Arch. Ért. 1930.

Karácsonyi-Biró dr. : Az erdélyi katolicizmus multja és jelene. Dicsőszentmárton, 1925.

„ János : Hazánk Szent István korabeli hatáiról. Századok. 1901.

„ Magyarország egyháztörténete. Nagyvárad, 1915.

„ Szent Ferenc rendjének története Magyarországon. Budapest, 1929. I.

Kaprinai : Collectaneorum. Budapesti egy. könyvtár.

Katona Stephanus : Historia critica Regum Hung. Stirpis Austriacae. Budae, 1809. I.—

Károly János : Fejér vármegye története. Székesfehérvár, 1899. III.

Kempelen Béla : Magyar nemesi családok. Budapest, 1911.

Kiss István : A pápai plébánia története. Veszprém, 1908.

Kogutovic dr. : Dunántúl és a Kisalföld. Szeged, 1930. I.

- Kolinovics Gabriel: *Nova Hungariae Periodus. Diarium Comitiorum Hungariae Anni 1741.* Budaë, 1790.
- Kollányi Ferenc: *A veszprémi püspök királyné — koronázási jogának története.* Veszprém, 1901.
- " " *Esztergomi kanonokok.* Esztergom. 1900.
- Koller: *Hist. Epp. Quinque Ecclesiarum. Posonii, 1782.*
- Komoróczy György: *A regéci uradalom gazdálkodása a XVIII. században.*
- Kovachich: *Merkur II.*
- Kresznerics Ferenc: *Irományok. Összegyűjtötte Szilassy János.* Budapesti egyet. könyvtár. G. 160.
- Kropf: *Clements Simon utazása hazánkban 1715.* Tört. Szemle. 1920.
- Kudora János: *A magyar katolikus egyházi beszéd irodalmának története 896—1896.* Budapest, 1902.
- Lampe-Ember: *Hist. Eccl. ref.*
- Lehmann Max: *Preussen und die kath. Kirche seit 1640. Nach den Akten des geheimen Staatsarchives.* Leipzig, 1882. III.
- Leskó József: *Szaicz Leó.* Kat. Szemle. 1898.
- Leütner József: *Factum est.* Budaë, é. n.
- Liskay Antal: *Okmánytár.*
- Lukcsics József dr.: *A veszprémi káptalan a XVI. században.* Veszprém, 1908.
- Lukcsics József dr.: *Veszprém város újkori története. Veszprém multja és jelene.* Veszprém, 1912.
- Lukcsics Pál dr.-Pfeiffer János dr.: *A veszprémi püspöki vár a katolikus restauráció korában.* Veszprém, 1933.
- Magni Regni Hungariae Topographia. Bécs, 1750.
- Magyarország vármegyéi és városai. Pozsony vármegye. Budapest, 1905.
- Magyar Nyelvőr. 1900.
- " Sion. 1863.
- Marczali Henrik: *Gr. Pálffy Miklós főkancellár emlékiratai. Értekezések a Tört. Tud. köréből.* Budapest, 1883.
- Marczali Henrik: *Nagy Képes Világtörténet.* Budapest, é. n. IX.
- Margalits Ede dr.: *Zrinyi Péter és Frangepán Katalin.* Kat. Szemle. 1897.
- Marton József dr.: *Nagyszombat nevezetességei.* Budapest, é. n.
- Málnási Ödön: *Gr. Csáky Imre bíbornok élete és kora.* Kalocsa, 1933.
- Márki Sándor: *Akad. székfoglaló.* Bpest, 1893.
- Melichár Kálmán dr.: *Tolerancia.* Kat. Szemle. 1931.
- Mercurius. Ofen, 1731.
- Meszlényi Antal dr.: *A nagyszombati jezsuita kollégium.* Kat. Szemle. 1930.
- " " " *Bethlen Gábor.* Kat. Szemle. 1929.
- Mihalovics Ede dr.: *A katolikus prédikáció története Magyarországon.* Budapest, 1900. I.
- Mihályfi Ákos dr.: *A papnevelés története Magyarországon.* Budapest, 1896. I.
- Moenich- Vutkovics dr.: *Magyar írók névtára.* Pozsony, 1876.
- Molnár Aladár: *A közoktatás története Magyarországon a XVIII században.* Budapest, 1881. I.
- Monumenta Romana episc. Vespr. *A veszprémi püspökség római oklevéltára.* V. ö. 467. I.
- Morvay Győző: *Gróf Fekete János.* Budapest. 1903.
- Mórocz Dániel: *Felső-őrs és Prépostsága. Adatok Zala megye történetéhez.* Nagykanizsa, 1876. I.
- Munkálatok. 1838.
- Nagler: *Künstlerlexikon.* München, 1839. VIII.

- Nagy Iván : Magyarország családai. Pest, 1857. I.
 Nyilvános ájtatosságok Vezérkönyve a veszprémi egyházmegye számára. Veszpr. 1922.
 Ocskovszky : Historia urbis Tyrnav. Tyrnaviae, 1880.
 Ortway Tivadar : Magyarország egyházi földleirása a XIV. század elején. Budapest, 1891.
 Pallas Nagy Lexikona. Budapest, 1893. III.
 Pastor Ludwig : Geschichte der Päpste. Freiburg, 1931. XVI.
 Payr Sándor : A dunántúli ev. egyházkerület története. Sopron, 1924. I.
 Pehm József : A zalaegerszegi plébánia története. Kézirat.
 " " Biró Márton és a zalaegerszegi gimnázium gondolata. Zalamegyei Újság.
 1929. márc. 4.
 Petrik Géza : Magyarország bibliographiája. Budapest, 1888. I.
 Péterffy Carolus : Sacra Concilia. Posonii, 1742. II.
 Pintér Jenő : A magyar irodalom történetének kézikönyve. Budapest, 1921. I—II.
 Pokoly József : Az erdélyi ref. egyház története. Budapest, 1904. I.
 Pray Georgius : Annales Regum Hungariae. Posonii, 1770.
 " " Specimen Hierarchiae Hungaricae. Posonii et Cassoviae, 1776. V.
 Racki Franjo dr. : Popis zupa zagrebacke biskupije 1334. i. 1501. godine Starine jugosl. akademije. IV. Zagreb, é. n.
 Ribáry Ferenc dr. : Világtörténelem. Budapest. 1884. II.
 Róka Joannes : Vitae Wespr. Praesulum scriptore Joanne Róka, Cathedr. Eccl. Bosniensis Canonico. Posonii, 1779.
 Róka Joannes : Vita Ignatii Koller. Posonii et Cassoviae, 1775.
 Róka Johann : Das Leben Ignaz Kollers v. Nagymánya, Bischof zu Wesprim. 1776.
 Salac Gábor : A Cassa Parochorum története. Különlönyomat a bécsi M. Történetkutató Intézet Évkönyvének III. évf.-ból. 1933.
 Salamon Ferenc : Magyarország a török hódítás korában. Budapest, 1886.
 Scharnbek János : Biró Márton. Munkálatok. 1852. II.
 Schematismus Albareg. 1777—
 " Veszprém, 1926.
 Scherman Egyed : Adalékok az állami könyvcenzura történetéhez. Budapest, 1928.
 Senbert : Allg. Künstlerlexikon. Frankfurt, 1882. II.
 Siebmachers grosses und allgemeines Wappenbuch. Nürnberg, 1885. I.
 Simonyi Zsigmond Akad. székfoglalójából. Akad. Ért. Budapest, 1894.
 Sisic F. : Geschichte der Kroaten. Zagreb, 1917. II.
 Somogyi György : Biró Márton levele. M. Sion. 1865.
 Sörös Pongrácz : Forgács Ferenc a bíboros. Századok. 1901.
 " " Verancsics Antal élete. M. Sion. 1898.
 Strausz Antal : A veszprémi nagyprépostok 1630—1930. Veszprém, 1930.
 " " A veszprémi plébánia története. Kézirat.
 Szabó István : Ellenreformáció a végvárakban 1670—81. Károlyi Árpád-émlékkönyv. Budapest, 1933.
 Szalay—Baróti : A magyar nemzet története. Budapest, 1896. IV.
 Szalay György : Drágalatos Halála . . . V. ö. D. alatt.
 Szekfü Gyula : Bethlen Gábor. Budapest, 1929.
 Szilágyi Sándor : A magyar nemzet története. Budapest, 1897—98. V., VIII.
 Szinnyei József : Magyar írók élete és munkái. Budapest, 1891. I.—
 Tagányi Károly : A földközösség története Magyarországon. Magy. Gazdaságtört. Szemle. 1894.
 Taute Reinhold : Die katholische Geistlichkeit und die Freimaurerei. Berlin, 1909. II.
 Thaly Kálmán : Irodalom-és műveltség-történeti tanulmányok a Rákóczi-korból. Bpest, 1885.

- Theiner Augustin: Zustände der katholischen Kirche in Schlesien von 1740—58. Regensburg, 1852. II.
- Thury Etele: A dunántúli ref. egyházkerület története. Pápa, 1908. I.
- " " A zánkai ev. ref. egyház rövid története. Prot. Egyh. és Isk. Lap. Budapest, 1885.
- " " A veszprémi ref. egyház története. Budapest, 1893.
- " " Felső-örs reformációja. Prot. Szemle. 1903.
- " " Veszprém városának történetei. Tört. Tár. VI. évf.
- " " Vizsgálat a zánkai helvét hitvallásúak ügyében. Prot. Egyh. és Isk. Lap. 1886.
- Tkalcic J.: Mon. hist. episc. Zagrab. T. II. vol. I—II.
- " " A zágrábi püspökség újjászületése a XIII. században. Rad. XLI. 1877.
- Timon Ákos: Magyar Alkotmány- és Jogtörténet. Budapest, 1919.
- Toldy Ferenc: A magyar költészet története. Pest, 1852.
- Tóth László: A XVIII. századi olasz és magyar teológusok harca. Kat. Szemle. 1932.
- Uhl Antal: A katolicizmus múltja és jelene Dániában. Kat. Szemle. 1933.
- Vanyó Tihamér dr.: Püspöki jelentések a magyar Szent Korona országainak egyház-megyéiről 1600—1850. Pannonhalma, 1933.
- Ványi Ferenc dr.: Magyar Irodalmi Lexikon. Budapest, 1926. II.
- Velics Antal dr.: Magyarországi török kincstári defterek. Budapest, 1890. II.
- Veszprém múltja és jelene. Veszprém, 1912.
- Végh Gyula dr.: A sümegi püspöki könyvtárszoba. M. Könyvszemle. XXX.
- Véghelyi Dezső: Emléklapok r. t. Veszprém város közig. életéből. Veszprém, 1886.
- Weisz-Szabó: Világtörténet. Nagybecskerek, 1904. XII.
- Wertheimer Ede: Magyarország állapota a XVI. és XVII. században. Századok. 1875.
- Wolf A. dr.: Österreich unter Maria Theresia. Wien, 1855.
- Wurbach Constant dr.: Biographisches Lexikon. Wien, 1856. I.
- Zalai Oklevéltár. Budapest, 1890. II.
- Zsilinszky Mihály: Adalékok az 1735-i Pero és 1754-i Törő-, Pethő- és Bujdosó-féle népforrongás történetéhez. Századok. 1870.
- Zsilinszky Mihály: A magyarhoni Prot. Egyház Története. Budapest, 1907.

Név- és helységmutató.

A.

Aba (Fejér vm.) 459.
 Abaújvár 220.
 Acsay Ferenc O. S. B. 34, 35.
 Acsád (Veszprém vm.) 81.
 Acsády Ádám püspök 64, 69, 79, 80, 81, 82, 83, 89, 91, 107, 120, 127, 132, 169, 170, 177, 222, 328, 334, 377.
 Acsády-rezidencia Veszprém-ben 188, 377.
 Adalbertinum, konviktus Nagyszombatban 48.
 Ajkarendek (Püspök-rendek) 299, 459, 462, 464.
 Akali község (Zala vm.) 179, 301.
 Albani bíboros, az uralkodó-ház ügyvivője 98, 417.
 Albár (Csallóköz) 86.
 Alcsút (Fejér vm.) 52.
 Alibánfa (Zala vm.) 460.
 Alistál (Csallóköz) 15, 18, 19, 23, 25, 26, 28, 50, 86, 400, 402, 451.
 Almádi-pusztá (Veszprém vm.) 70.
 Almás (Olma) patak 281.
 Almásy János kir. kiküldött 187.
 Alsódörgicse (Zala vm.) 463.
 Alsólendva (Zala vm.) 286, 294.
 Alsóörs (Zala vm.) 47, 69, 241.
 Alsópáhok (Zala vm.) 126, 178, 461.
 Althán Mihály váci püspök 95, 194, 237.
 Alvinczi Péter prot. hitvitázó 230, 375.
 Amadé László br. 343.
 Amadé Lászlóné báróné 114, 207.
 Andocs (Somogy vm.) 126, 459.
 Andrásida (Zala vm.) 461.
 Andrásy Miklós jezsuita 46.
 Angliai vallási viszonyok a XVIII. sz.-ban 94, 229.
 Antal Gábor dr. 124, 245.
 Apafi Mihály (I.) fejedelem 227.
 Arács (Zala vm.) 67, 69, 109, 157, 179, 224, 241, 243, 462, 464, 465.
 Arács-Lovas 458.
 Arkj-pusztá (Fejér vm.) 459.
 Armpruster Kristóf karádi tisztartó 127.
 Asztalos Gyula festőművész, a zalaegerszegi Biró Márton-kép festője 399.
 Attala (Atala, Somogy vm.) 459.
 Atád I. Nagyatád.
 Ádám Iván 107, 109, 115, 128, 140, 384, 417.

Ádánd (Somogy vm.) 458, 459.
 Ádásztevel (Veszprém vm.) 220, 251.
 Anyos Ferenc Antal, Biró titkára 309.
 Anyos- (faiszi) család 70.
 Anyos Krisztina (faiszi) 71.
 Árpádok 85.
 Árokszállás I. Jászárokszállás.
 Árvay József jogtanácsos 261, 328, 391, 394.

B.

Babisánszky Didák ferences 208.
 Babocsay Farkas öbester 452.
 Babócsa (Somogy vm.) 281, 282, 284 - 286, 292.
 Baboltsai Ignác br. 115.
 Badacsony (Zala vm.) 461.
 Badacsonytomaj (Zala vm.) 122.
 Baernkopf kanonok 176.
 Bagonya (Zala vm.) 286, 294.
 Bajzáth József veszprémi püspök 121, 175, 176, 343.
 Baki István csopaki prot. lakos 222.
 Bakó Ilona, B. M. keresztanyja 25.
 Bakony 64, 111, 224, 299, 305, 384.
 Bakonybél (Veszprém vm.) 125.
 Bakonygyepes (Veszprém vm.) 300.
 Bakonyoszlop (Veszpr. vm.) 457.
 Bakonyszombathely (Veszpr. vm.) 457.
 Balassa Pál gr. 329.
 Balaton 14, 64, 65, 107, 111.
 Balaton-Bakony-vidék 66.
 Balatoncsicsó (Zala vm.) 456, 462, 464.
 Balatonfüred I. Füred.
 Balatonederics (Zala vm.) 458.
 Balatonendréd (Somogy vm.) 457.
 Balatonhenye (Zala vm.) 67.
 Balatonkeresztúr (Somogy vm.) 459.
 Balaton-mellék 53, 65, 67, 69, 77, 78, 221, 224, 301.
 Balatonudvari (Somogy vm.) 462, 464.
 Balásfy Tamás hitvitázó 230, 367.
 Ballagi Aladár 11, 218, 219, 367.
 Ballagi Géza 233, 367.
 Barabás Márton fehérvári kanonok 48.
 Baracska (Fejér vm.) 179.
 Baranya vm. 110.
 Baranyai hadvezér 94.

- Baranyai Pál S. J. egy. tanár Nagyszombatban 45.
- Baráthy János Győr város kir. jegyzője 97.
- Barcs (Somogy vm.) 283, 286.
- Barberini bíboros 373.
- Barcsay Ákos 227.
- Barkóczy Ferenc br. egri püspök, később prímás 95, 187, 217, 233, 329, 352, 413, 433.
- Barnag (Veszprém vm.) 122, 299.
- Barok (Fejér vm.) 52.
- Barokk-világ 11.
- Baróthy Szabó Dávid 46.
- Barsaló-család (Bicske) 58.
- Bartenstein 269.
- Basa Antal ferences 208.
- Baththyány-család 58, 64—67, 69.
- Baththyány Ádám gr. orsz.-bíró és bán 53, 68.
- Baththyány Ferenc 67.
- Baththyány Imre gr. 130.
- Baththyány József gr. prépost, később érsek 161, 176, 294.
- Baththyány Károly gr. somogyi főispán 157, 355.
- Baththyány Lajos gr. nádor 55, 64, 96, 101, 112, 195, 196, 320, 413, 421.
- Bazin 86.
- Bábonny (Somogy vm.) 242.
- Báchmegey István főorvos 220.
- Bálványos (Somogy vm.) 242, 463.
- Bánffy-család Alsólendván 292.
- Bánokszentgyörgy (Zala vm.) 282, 285, 294.
- Bársony János váradi püspök 220.
- Báthory István fejedelem 228.
- Bedekovics Menyhért főbíró 70.
- Bedő Gergely nemesapáti plébános 283, 397.
- Bedy Vince dr. Győr, 13.
- Bejzer József csatári apát 307.
- Beck Sándor ügyvéd 258, 264, 312, 328, 403.
- Beke Kristóf író 17, 21, 26, 33, 38, 97, 98, 121, 132, 133, 140, 144, 145, 151, 154, 172, 345, 367, 369, 370, 404, 420.
- Belatinc (Zala vm.) 286, 294.
- Belgium 233.
- Belgrád 50, 298.
- Becsehely l. Bexin.
- Becsvölgye (Zala vm.) 231, 241, 244, 399.
- Bekcsényi főesperesség határa 291.
- Belezná (Somogy vm.) 282, 285, 292.
- Benedek (XIV.) pápa 114, 145, 157, 160, 176, 204, 205, 212, 213, 233, 238, 270, 314, 442, 445.
- Benedek (XIV.) breve-je B. M.-hoz 442.
- Benedek felsőörsi prépost 65.
- Beniczky Mihály S. J. egyet. tanár Nagyszombatban 45, 47.
- Benjamin felsőörsi pap 65.
- Benyó István nyulí lutheránus lakos 223.
- Benyovszky Monika 308.
- Beöthy Zsolt 367, 376.
- Bercsényi Miklós 40, 42, 50.
- Berdőczy György rosoni c. püspök 68.
- Bereknyom, Felsőörs határrésze 70.
- Berend 164, 165.
- Berény (Balatonberény, Somogy vm.) 460.
- Berényi Borbála grófnő 163.
- Berényi Zsigmond pécsi püspök 355.
- Beriszló Péter veszprémi püspök 66.
- Bernáth György bécsi ágens 141, 266, 313, 384.
- Berzence (Somogy vm.) 282, 285—86, 292, 461.
- Berzeviczy jezsuita 45.
- Bethlen Gábor erdélyi fejedelem 40, 86, 103, 104, 203, 204, 208, 226, 227.
- Bezeréd (Zala vm.) 461.
- Bezerédi Ferenc felsőörsi prépost 78.
- „ Jób 302.
- „ Mihály zalai alispán 428.
- Bexin (Bekcsény, ma Becsehely, Zala vm.) 280, 286, 291, 293.
- Béc (Somogy vm.) 242, 463.
- Béc (Letenye mellett, Zala vm.) 291, 294, 440.
- Bécs 46, 89, 91, 92, 95, 97, 98, 102, 108, 156, 164, 175, 181, 182, 184, 187, 200, 214, 216, 219, 233, 234, 252, 259, 266, 273, 276, 281, 283, 307, 313, 316, 324, 338, 346, 355, 373, 412, 413, 414, 425.
- Békefi Remig dr. 102, 403.
- Béla (IV.) király 21, 175, 176.
- Bicske 51—56, 58—60, 62—64, 76, 84, 231, 434—436, 459.
- Bicskey János ispán, Botond fia 52.
- Bicskey Péter bán, Botond fia 52.
- Biczó Pál író 53.
- Bihar vm. 224.
- Biló-hegység (Horvátország) 290.
- Birkás Géza 117.
- Biró Ambrus teberéthei nemes 16.
- „ András kesilcési nemes 16.
- „ Bertalan siposkarchai nemes 16.
- „ Bertalan dr. 106.
- „ család birtokai 405.
- „ család katona-gyermekei 404.
- „ család multja 454.
- „ Erzsébet, férj. Kovách Györgyné, kisbári nemes 16.
- „ Ferenc 408.
- „ Ilona Róza bújtheleki nemes 16.
- „ Ilona, padányi Biró János gyermeke 26, 401, 408, 451.
- „ Imre kispadányi nemes 16.
- „ István györmegyei nemes 20.
- „ István (Istók), padányi Biró János gyermeke 26, 326, 401, 402, 406, 407, 451.
- „ István kesilcési nemes 16.
- „ István kir. kamarás 182.
- „ István padányi nemes 16.
- „ István vajkai nemes 20.
- „ Jakab 20.
- „ János alistáli nemes 16.
- „ János de Theed, kesilcési nemes 16.
- „ János padányi nemes 16.
- „ János padányi, B. M. nagybátyja 26, 400, 401, 408, 437, 450.
- „ Jutka, padányi Biró János gyermeke 26, 401, 402, 408, 451.

- Biró Katalin, B. M. nővére 28.
 „ László, a Biró-család katona-tagja 326, 404.
 „ Margit padányi nemes 16.
 „ Mária padányi nemes 189.
 „ Márton alakja az irodalomban 367—371.
 „ „ alakja a történelemben 367—371.
 „ „ alkalmazottai 305, 329—332.
 „ „ apostoli látogatásai 114, 120, 135, 439.
 Biró Márton barátai 306, 326, 407.
 „ „ betegsége 415—16, 420, 428.
 „ „ családi birtoka 403—407.
 „ „ családi címere 22, 189.
 „ „ családi nemeslevele 402, 437.
 „ „ csalódása 412—15.
 „ „ a barokk képviselője 138, 317—327.
 Biró Márton a diák 34.
 „ „ a főesperes 79.
 „ „ a főispán 94, 112, 247—67.
 „ „ a gazda 333—338, 425.
 „ „ a helynök 79—82, 93, 438.
 „ „ a kanonok 64, 78, 84, 85.
 „ „ a kir. tanácsos 114.
 „ „ a követ 79—93.
 „ „ a magyar szentek 138.
 „ „ a mecénás 339—66.
 „ „ a plébános 51—63, 69, 135, 143.
 „ „ a prépost 64—78.
 „ „ a püspök 94—112.
 „ „ a sir felé 412—427.
 „ „ a szónok 351—366.
 „ „ a táblai prelátus 91.
 „ „ a teológus 28, 39, 40.
 „ „ a térítő 62, 93, 149—54, 162, 239.
 Biró Márton a v. b. t. t. 156, 390.
 „ „ az énekszerző 344—46.
 „ „ az író 339—51.
 „ „ egyházpolitikája 236—246.
 „ „ emléke 434—436.
 „ „ Enchiridion-ja 199—235. V. ö. E. építései 73, 75, 84, 124—27, 130—31, 357, 388, 397, 459.
 Biró Márton és a disputák 134, 423.
 „ „ és a határharcok 260.
 „ „ és a hitehagyás 108, 238, 239.
 „ „ és a kir. commissiók 254—266.
 „ „ és a kispapok 132—34.
 „ „ és a konkurzusok 140.
 „ „ és a koronázási jog 175—76, 443.
 Biró Márton és a nemesség 19—22, 402.
 „ „ és a papnevelés 132—134, 423.
 „ „ és a szabadkőművesség 353.
 „ „ és a Szentháromság- tisztelet 61—63, 114, 129, 137, 142, 144—146, 148—49, 154, 264, 271, 343, 355, 357—58, 360—62, 391, 428.
 Biró Márton és a szerzetesek 159—174.
 „ „ és a vegyesházasság 92, 236—38.
 „ „ és a vallásgyakorlati korlátozás 243.
 Biró Márton és a veszprémi káptalan 185—88, 421—23, 444.
 Biró Márton és az anyakönyvezés 56, 57, 76, 135.
 Biró Márton és az elaggott papok 143.
 „ „ és az összeírás 117, 139, 248, 441, 456.
 Biró Márton és Bécs 216—219, 254—56, 266.
 „ „ és papsága 140—143, 389.
 „ „ és Pázmány 372—76.
 „ „ és rokonsága 400—11.
 „ „ és Róma 156, 268—272.
 „ „ és Sümeg 377—88.
 „ „ és Zala vm. 389—90.
 „ „ és Zalaegerszeg 391—99.
 „ „ és Zágráb 273—303.
 „ „ gazdasági építkezései 397, 425.
 Biró Márton gyermekkor 14—32.
 „ „ halála 428—436.
 „ „ hitéleti iránya 91, 136—154.
 „ „ idejében lerombolt másvallású imaházak 463.
 Biró Márton idejében előzőtt prot. lelkészek működési helye 464.
 Biró Márton idejében megszűnt más hitű vallásgyakorlati helyek 464.
 Biró Márton ifjúsága 32—50.
 „ „ iskolamesterei 116, 458.
 „ „ jogi harcai és pereit 70, 74, 175—191.
 Biró Márton konkurzus 39.
 „ „ körlevelei 82, 83, 148, 344, 352.
 „ „ körmenetei 138.
 „ „ levelei 82—83, 112—114, 118—19, 121—23, 131, 133—34, 141—42, 144, 146, 148, 151—53, 160, 162—63, 188, 189, 190, 200, 216, 226, 230, 244, 273, 279, 280, 307, 309, 311—13, 322, 343, 350—51, 392, 414, 416, 440, 446, 447, 450—53.
 Biró Márton magyarsága 273—303.
 „ „ malmi 336, 397.
 „ „ megtért rokonai 451, 401—402.
 „ „ mint ember 304—316.
 „ „ művei 144, 342—43, 347.
 „ „ napló-ja 12.
 „ „ nagyszombati éveit 39—48, 437.
 „ „ országgyűlési beszédei 90, 91, 192, 194.
 Biró Márton országgyűlési szereplése 85, 88—90, 192—98.
 Biró Márton pályája delelőjén 155—58.
 „ „ plébániái 120, 122, 125, 156, 457, 458.
 Biró Márton politikai beszédei 90—91.
 „ „ prédikációi 12, 79, 90, 101, 118, 143, 152, 156, 326, 351—53, 355.
 Biró Márton Rituale-ja 343.
 „ „ sirhelye 431.
 „ „ sógorai 253, 264, 337, 408.
 „ „ származása 14, 32.
 „ „ szentelése 39.
 „ „ „Szentese”-e 144, 153.

Bíró Márton szervező munkája 84, 113, 120, 122, 127, 135, 156.
 " " tanárai 36, 37, 44, 45, 47.
 " " tankönyvei 47.
 " " telepítései 298—303.
 " " temetése 429—30.
 " " templomai 125—27, 130—31, 156, 358, 361, 384—85.
 Bíró Márton templom-foglalásai 53, 72, 84, 241—44, 462.
 Bíró Márton udvara és udvartartása 328—332.
 Bíró Márton udvari papjai 328—29.
 " " végrendelete 419, 429.
 " " vizitái 114—20, 421.
 " " (ifjabb, vagy szentkátolnai) minorita 15.
 Bíró Márton, padányi Bíró János gyermeke 26, 402.
 Bíró Mártonné özv., B. M. édesanyja 28—30.
 " Mátyás teheréthei nemes 16.
 " Mihály (Miska), a Bíró-család katonagja 326, 406, 437, 452.
 Bíró Miklós padányi nemes 16.
 " Pál padányi nemes 19.
 " Péter bujtheleki nemes 16.
 " Vince siposkarchai nemes 16.
 Byró András bezenyei (Moson vm.) nemes 16.
 " Erzsébet, férj. Petrovics Jánosné alis-táli nemes 16.
 " István bujtheleki nemes 16.
 " Jakab padányi nemes 16, 437.
 " János padányi nemes 16.
 " Mihály padányi nemes 16.
 " Orsolya, férj. Kajdics Fülöpné bujtheleki nemes 16.
 Bitskey György magyarbarnaki kálomista lelkész 151.
 Bleyer Jakab dr. 300.
 Boboky Mihály 440.
 Bocskay István erdélyi fejedelem 40, 103, 104, 108, 203, 204, 226.
 Bod Péter magyar-igeni prot. lelkész 219.
 Bodajk (Fejér vm.) 110, 457, 459, 462—65.
 Bodmér 179.
 Bogard 179.
 Bogdása (Baranya vm.) 282.
 Bogdány (Pilis vm.) 459.
 Bogisich Mihály 345.
 Bogyay József assessor 465.
 Boldogasszonyórs (ma Kővágóórs, Zala vm.) 65.
 Bolhás (Somogy vm.) 242.
 Bollahida (Barlahida, Zala vm.) 130, 440, 461.
 Boncodföle (Zala vm.) 121, 458, 461.
 Bonfini 20.
 Bornemissza Péter, prot. hitvitázó 40, 367.
 Boroszlói egyházi helyzet 210.
 Borsfai Ferenc csokonyai plébános 284.
 Borsothy Pál mezőkomáromi esp.-plébános 314.
 Borya-család, padányi nemesek 16.
 Bossányi András S. I. egyet. tanár Nagy-szombatban 45.

Bossányi Farkas bölc. és hittud. író Nagy-szombatban 45.
 Bossuet 344.
 Bot (Fejér vm.) 52.
 Bottyán (Bathhány) József gr. 118.
 Bozok (Balatonbozsok, Veszpr. vm.) 123.
 Bögellő (Bögölő) 15, 16, 85, 407.
 Böhönye (Illésfölde, Somogy vm.) 242, 459, 463, 465.
 Böjtös István pápai plébános, felsőörsi prépost, 68, 73.
 Böle András szombathelyi püspök 294.
 Börönd (Zala vm.) 461.
 Börgönd (Fejér vm.) 74.
 Brandenburg vallásügye 229.
 Brezova (Felvidék) 44.
 Brunorovszky Ferenc jezsuita 48.
 Bruster Áron. V. ö. Armpruster.
 Buda 53, 63, 67, 102, 107, 109, 116, 124, 143, 156, 162, 179, 180, 307, 355.
 Budafok (Pilis vm.) 457.
 Budakeszi (Pilis vm.) 459.
 Budapest 52.
 Budetin (Felvidék) 44.
 Bujthelek (Bústelek, Csallóköz) 16.
 Buzsák (Somogy vm.) 125, 457.
 Bükkös (Somogy vm.) 460.
 Bűrös (Somogy vm.) 242.
 Büssü (Somogy vm.) 462, 463, 464.

C.

Carolina Resolutio 225, 226, 228, 240.
 Cegléd (Somogy vm.) 125.
 Challocköz I. Csallóköz.
 Chobot Ferenc 107.
 Cienfuegos püspök 95.
 Cimbál János Jakab akad. festőművész 396.
 Ciszterciák 164.
 Collegium Generale 47.
 Collegium Germanico-Hungaricum 42, 134, 314.
 Collegium Rubrorum 39, 42, 43, 44, 47, 48, 133, 217.
 Congregatio Concilii 12, 155.
 Conradi Norbert piarista 22, 25, 26, 29, 37, 38, 49, 89, 314, 315, 354, 433.
 Corvin János 66.

Cs.

Csabdi (Fejér vm.) 52, 179.
 Csallóköz 14—16, 26, 27, 30, 51, 52, 86, 94, 151, 208, 241, 401, 434, 436.
 Csallóközi nemes községek 15.
 Csata (Csaba, Pilis vm.) 459.
 Csaplár Benedek piarista 46, 351.
 Csapody kanonok 176.
 Csapó József 403, 452.
 Csátár (Zala vm.) 121, 458.
 Csátáry Anasztáz ferences 208.
 Csácsbozsok (Zala vm.) 121, 166, 178, 299, 398, 458.

Csák A. Cirjék dr. 12.
 Csák Péter nádor 103.
 Csákány (Somogy vm.) 460.
 Csákberény (Fejér vm.) 150, 243, 457, 464, 465.
 Csáktornya, város a Muraközben 285–86, 298, 413.
 Csákvár (Fejér vm.) 463, 464.
 Csáky-család 207.
 Csáky Imre gr. bíboros, kalocsai érsek 12, 299, 412.
 Csáky Miklós gr. prímás 198, 284, 329, 355, 403, 415.
 Csánki Bernát felsőörsi prépost 67.
 Csánki Dezső 107, 274–76.
 Csehi (Zala vm.) 122, 126, 178, 179, 295.
 Csehország 196.
 Csepel (Csepely, Somogy vm.) 223, 301, 465.
 Csepel (Pilis vm.) 457, 459.
 Csepi Ádám 151.
 Cseralla (Felsőörs határrésze) 70.
 Csernoch János dr. bíboros 43.
 Csesztreg (Zala vm.) 286, 294.
 Csiba vajkai nemes 20.
 Csiba Antal jezsuita 45, 48.
 Csicsó (Balatoncsicsó, Zala vm.) 122, 126, 129, 130, 178, 179, 301, 302, 390, 456, 462, 464, 465.
 Csiky István ferences, püspök 208.
 Csipány György füredi ref. iskolamester 465.
 Csokonya (Somogy vm.) 242, 281, 283, 457, 459.
 Csóó István bodajki kálvinista lelkész 151.
 Csopak (Zala vm.) 69, 77, 108, 222, 241, 458, 461, 464, 465, 466.
 Csordakút (Bicske határában) 59.
 Csorna 125.
 Csorna István zágrábi püspök 275.
 Csöröszlő (Felsőörs határrésze) 70.
 Csór (Pilis vm.) 457, 458, 462.
 Csóta-puszta (Veszprém vm.) 336, 425.
 Csököly (Somogy vm.) 126, 178, 459, 464.
 Csősz Imre dr. 37.
 Csurgó (Fejér vm.) 458, 462.
 Csurgó (Somogy vm.) 282, 285, 286, 296, 458, 462.
 Csuzy Gáspár követ 88, 99, 100, 183, 188, 198, 247, 248, 249, 250, 251, 255, 257–260.
 Csuzy Gáspár pápai prédikátor 250.
 Csuzy Krisztina 179.
 Czeglédy Mátyás Esztergomi egyházm. pap, B. M. osztálytársa 36.
 Cziráky Antal ferences 208.
 Czobor Imre 207.

D.

d' Alambert 232.
 Danielik 17.
 Darnay vajkai nemes 20.
 Dánia 229.
 Dávid József, B. M. ágense 234.

Dávid Pál veszpr. püspök 30, 94.
 Deák-család 390.
 Deáki István felsőörsi ref. lelkész 76.
 Deáki-puszta (Zala vm.) 98, 126, 137, 138, 173.
 Debrecen 220, 229, 230.
 Debreczeni Péter ferences 208.
 Dedy Mihály egyházi 305.
 Demka Sándor piarista tanár 37.
 Desericzky József Imre piarista igazgató 38, 360, 432.
 Devecser (Veszprém vm.) 180.
 Dezsőfi jezsuita 46.
 Dévai Bíró Mátyás 67, 104, 109.
 Diderot 232.
 Dinnyés-meed (Fejér vm.) 66, 67, 73, 74.
 Diotrophes 201.
 Dirner Károly egyet. tanár Nagyszombatban 45.
 Djakovár 296.
 Dobó István 369.
 Doborgaz (Csallóközben) 86.
 Dobronak (Lendvavásárhely, Zala vm.) 294.
 Dobronoki György az első egyet. rektor 42.
 Dombó (Somogy vm.) 242.
 Domonkos Kázmér püspök 208.
 Donner Rafael szobrász 86, 322.
 Dorfmeister István 322.
 Dörgicse (Zala vm.) 179, 301, 462, 463.
 Dörögdi (Zala vm.) 112, 120, 179, 222, 241, 243, 466.
 Draksics István nádori levéltáros 196.
 Dravec József veszprémi kanonok 154, 418, 420, 466.
 Dráva 274, 281, 285, 286, 290, 291–93, 296, 349.
 Dráva—Száva-köz 274, 290.
 Dubniczay István veszprémi kanonok 99, 165, 183, 188–89, 248, 251, 252, 253, 257, 260, 261, 433, 465, 466.
 Duna 15, 50, 86, 400.
 Dunapentele (Fejér vm.) 457.
 Dunántúl 12, 50, 51, 104, 110, 114, 117, 139, 157, 230, 241, 290, 299, 306, 328, 333, 345, 358, 361, 363, 365, 376, 388, 434.
 Dunántúl vallási képe 12.
 Dvornikovich Mihály győri kanonok 68.

E

Ebergényi Eszter grófnő 130.
 Eberhardt Béla c. főigazgató, Veszprém-ben 13.
 Eckhart Ferenc 323, 324.
 Eger 51, 158, 178, 220, 365.
 Egervár (Vas vm.) 179.
 Egerváry József, Zala vm. főjegyzője 148.
 Egerváry Józsefné 446.
 Egregy (Zala vm.) 461.
 Egrv András ferences 208.
 Egyházasközpont, ma Ozmánbük (Zala vm.) 241, 462, 464.

Egyed piarista 364.
 Egyház és állam 95—96, 102, 175—78, 203, 204, 224—25, 227—229, 245.
 Egyetemes papnevelő 42.
 Egyházipolitika a XVIII. században 118, 230—34, 246—47.
 Emericum Pozsonyban 88.
 Enchiridion 199, 200—201, 205, 209, 214, 217—19, 225, 229, 231, 233—36, 247, 252—53, 255, 266, 269, 270, 339, 367, 368, 415, 427, 445.
 Endrédi András ref. lelkész 53.
 Eöcs (Veszprém vm.) 120, 460, 463, 464.
 Eösi (Veszpr. vm.) 126, 129, 130, 171, 180, 223, 335, 336, 337, 457, 459, 460, 463, 464.
 Eörs (Felsej wrs) 65, 222.
 Eöskü I. Öskü.
 Eötvös Károly 94, 300, 302, 369.
 Ercsi (Fejér vm.) 162, 297.
 Erdély 12, 151, 227, 228, 240, 243, 373.
 Erdélyi Gyula 103, 108, 109.
 Erdélyi János 376.
 Erdődy Gábor egri püspök 45, 81, 177, 220.
 Erdődy György gr. országbíró 194, 329.
 Erdődy László nyitrai püspök 45, 177.
 Erenye (Zala vm.) 179.
 Ergelics Ferenc zágrábi püspök 108, 277.
 Erős Agost szász választó 229.
 Eskü 240.
 Esterházy Antal hg. 179.
 " -család 299.
 " Ferenc gr. 230, 250, 429.
 " Imre gr. veszpr. püspök, prímás 51, 79, 81, 105, 171, 181, 245, 348, 355, 362, 365.
 Esterházy János koronaőr 207, 208.
 " Károly fraknoi gr., prépost 95, 125, 134, 157—58, 196, 251, 314, 323, 365, 369, 377.
 Esterházy Miklós nádor 42.
 " Pál nádor 196, 206.
 Esztergály (Zala vm.) 299.
 Esztergom 42, 48, 51, 168, 178, 180, 198, 343, 355.
 Esztergomi, bicskei katolikus család 59.
 Ethényi Sándor egerszegi plébános 392.
 Etyek (Fejér vm.) 52, 56.
 Explanatio Leopoldina 225.
 Érd (Fejér vm.) 110, 162, 297, 459.

F.

Fabsics Mihály kenesei plébános 203.
 Falkenstein püspök 95.
 Faludy Ferenc 46.
 Farkas Benjamin franciskánus, nagyberényi plébános 123.
 Farkas Ferenc sümegi főbíró 385, 415, 416.
 Farkas János vazsari plébános 222.
 Farkasgyepü, püspöki erdő a Bakonyban 335.
 Faust Ovidius városi és kápt. levéltárnok, Pozsony 13.

Fára József dr. főlevéltárnok, Zalaegerszeg 13.
 Fehérváry Pál táblabíró 254.
 Fejér György 17, 18, 21, 274, 288.
 Fejérpataky László 103.
 Fejér vm. 79, 108, 110, 116, 120, 151, 190, 299, 427.
 Fekete, bicskei katolikus család 59.
 Fekete György gr. 189, 413.
 Fekete János gr. 413.
 Fekete Márton 369.
 Felcsút (Fejér vm.) 52, 60.
 Felistál (Csallóköz) 15, 28, 30, 86.
 Fellner Jakab 366, 380.
 Felpéc 30.
 Felsőhahót (Zala vm.) 110.
 Felsőlendva 291.
 Felsőörs 65, 67, 68, 69, 75, 77, 78, 109, 114, 164, 222, 224, 231, 241, 245, 356, 389, 412, 435, 436, 437, 457, 466.
 Felsőpáhok [Zala vm.] 389.
 Felsőrajk (Zala vm.) 461.
 Felvidék 226, 230.
 Ferdinánd I. 66, 67, 203, 207, 391.
 Ferdinánd II. 163.
 Ferdinánd III. 42, 177, 248.
 Ferenc I. 176.
 Ferenczy és Danielik 17, 356.
 Ferenczy György pref. Nagyszombatban 45.
 Ferenczy Zoltán 367.
 Festetics György gr. 294.
 Festetics hadvezér 94.
 Festetics Kristóf 130, 131, 141—42, 296, 379, 398.
 Féltorony 365.
 Fényes Elek 60, 427.
 Fiala Jákó piarista tanár 37.
 Fináczy Ernő dr. 44, 123.
 Fiume visszacsatolása 319, 415.
 Fodor János hajmáskéri plébános 2: 3.
 Fokszabadi (Somogy vm.) 458.
 Fonyód (Somogy vm.) 459.
 Forintos Gábor alispán 430.
 Forintos Mihály kapitány 306, 326, 407.
 Forintos Zsigmondné, szül. Kemény Orsolya, Bíró Jutka nevelője 401, 451.
 Forgách Ferenc prímás 30, 31, 32, 42, 96, 106, 108, 174, 220, 224, 230, 236, 315, 373, 411.
 Forgách Pál gr. váradai püspök 95, 329.
 Forgách Simon 31.
 Formó, Felsőörs határrésze 70.
 Földváry Mihály egyet. rektor Nagyszombatban 45.
 Fördös István egerszegi bíró 154, 392.
 Fraknoi Vilmos 107, 277, 372—75.
 Franciaország 94.
 Frangepán Katalin 276.
 Franiull Márk pápai protonot. 23, 49, 96.
 Frankfurt 102.
 Fráter György pálos. váradai püspök 412.
 Fridvalszky János fró 427.
 Friedreich Endre dr. piarista tanár, Bpest 13, 36, 37, 159, 221, 253, 427.

Frigyes II. porosz király 58, 209, 210, 211—
14, 219, 298, 413, 421, 433.
Füle [Fejér vm.] 222, 457, 458, 462, 464.
Fülöp [Zala vm.] 179.
Füred [Balatonfüred] 112, 222, 223, 241, 458,
465.
Fűr János, B. M. asztalosa 305.

G.

Gaál Gábor 408.
Gaál Gáspár tiszttartó, B. M. sógora 264,
337, 393, 408.
Gadány (Somogy vm.) 460.
Galagonyás (hegyvidék Bicske táján) 52, 59.
Galla Ferenc dr. hittud. főisk. tanár Vácon 13.
Galambok (Zala vm.) 460.
Garampi 259.
Gazó Judit 239.
Gárdonyi [Fejér vm.] 179.
Gecse (Veszprém vm.) 222, 458, 459, 462,
464.
Gellei-család, padányi nemesek 16.
Gelse (Zala vm.) 458, 461.
Gerátszeg [Zala vm.] 399.
Gerecse-hegy 51.
Gergely XIV. 96.
Gergely XV. 160.
Géczy Sándor nemes, B. M. osztálytársa 36.
Géfin Gyula dr. hittud. főisk. tanár, Szom-
bathelyen, 13, 95, 158, 374, 418.
Ghillányi hadvezér 94.
Gige (Somogy vm.) 242, 334, 462.
Gindl Ferenc sümegi tiszttartó 334.
Gizella-kápolna 186, 187.
Gizella királyné 103, 104, 175, 289, 290, 431.
Gombkötő, bicskei katolikus család 59.
Gosztola (Zala vm.) 291.
Göböljárás, pusztá Alcsút mellett 59.
Göcsej 399.
Gölle (Somogy vm.) 122, 459.
Gönczy F. 399.
Görgei jezsuita 46.
Görgeteg (Somogy vm.) 124, 126, 462—64.
Göttweig, osztrák bencés apátság 165, 169.
Gramignani Antonius római képmetsző 201.
Grassalkovich Antal hg. 350, 413.
Grasso Vilibald tihanyi apát 190.
Grác 391.
Groll püspök 93.
Grubanovics Zsigmond egerszegi esperes-
plébános 143, 205, 217, 392, 423.
Grüne Stübel, Zöldház, Pozsonyban 192.
Gutheil Jenő dr. kápt. levéltárnok Veszprém,
13, 102, 103, 431.
Gusztáv Adolf 10.
Gutorföldre [Zala vm.] 291.
Güssingi grófok 291.

Gy.

Gyerkényi Pyber Gáspár 189.
Gyirót (Veszprém vm.) 97.
Gyömbér bicskei katolikus család 59.
Gyöngyösmellék [Somogy vm.] 242.

Gyöngyössy István költő 346.
Győr 34, 35, 51, 81, 97, 125, 158, 178, 180,
186, 199, 216, 218, 291, 294, 365, 378,
422, 452.
Gyulafehérvár 227.
Gyulafirátót I. Rátót.
Gyulakeszi (Zala vm.) 110, 461.
Gyűlős-pusztá 405.

H.

Habarközi jezsuita 46.
Habsburg-dinasztia 103, 210, 273, 319, 371,
372.
Habsburg-monarchia 413.
Hagymássy Katalin, B. M. édesanyja 25, 28.
Hagymássy Kristóf szentgróti várnagy 25.
Hajmáskér 119, 122, 129, 130, 178—80, 222,
241—243, 271, 352, 457—60, 463, 464.
Halápy Konstantin piarista író 360.
Halász-kapu Pozsonyban 88.
Halimba (Veszprém vm.) 99, 140, 457, 466.
Hanauer István dr. 131.
Hanzabek (Hamzsabég) I. Érd 297.
Harmonia Mihály költői lutheranus isko-
lamester 151.
Harrach püspök 95.
Hartvig Teréz 121.
Hatvan (Somogy vm.) 242.
Hágó Gyöp, Felsőörs határ része 70.
Hásságy Ferenc 109.
Hegedüs Györgyné, B. Franciska 410.
Hegybeneéte (Csallóköz) 16.
Hegy-család, padányi nemesek 16.
Hegyi Tamás városi lakos 221.
Hegyhát [Vas vm.] 185.
Hegymagas (Zala vm.) 461.
Heinrichau 165.
Heister Sigbert labanc generális 40, 103.
Hénye (Balatonhénye, Zala vm.) 67, 179, 222.
Herencsevecs-hagyték 316.
Herencsevecs Mihály somogyvári pléb. 264.
Herkecz János babócsai plébános 284.
Hernyék (Zala vm.) 291.
Hertelendy-család 390.
Hertelendy Gábor alispán 392, 397.
Hertelendy Zsigmond 416.
Hetes (Somogy vm.) 460.
Hédervár-család 207.
Héredi Tamás almási vértanu 44.
Hoboly (Somogy vm.) 281.
Hochburg grófnő 150.
Hollandia 229, 233.
Holub József egyet. tanár Pécs 13, 286,
288, 289, 291, 293.
Homokkomárom (Zala vm.) 280, 282, 283,
286, 293—94, 460.
Homokszentgyörgy (Somogy vm.) 242.
Hont 220.
Horányi Alexius 21, 26, 132.
Horányi Gábor 184, 189, 190, 356, 359, 403.
Hornig Károly br. bíboros, veszpr. püspök
12, 192, 256, 266, 367, 370, 382.

Horváth András egyet. rektor Nagyszombatban 45.
 Horváth Ferenc szalabéri 71, 79.
 Horváth Ferencné szalabéri, Anyos Krisztina, Felsőörs örökös földesasszonya 75.
 Horváth György zalaegerszegi lakos 308.
 Horváth Imre, maróci kasznár 295.
 Horváth István jákfalvai, felsőörsi prépost 78.
 Horváth János író 176.
 Horváth-könyvtár 343.
 Horváth Mihály történetíró 110, 367.
 Horváth Pál bicskei plébános 60, 398.
 Horváth Tibor dr. prem. tanár Szombathelyen 13, 161.
 Horváth Zoltán író 43, 45.
 Horvát vármegyék becikkelyezése 319.
 Horvátok beszivárgása Kanizsára 278.
 Horvátország 102, 227, 274, 290, 295, 296, 309.
 Horvátország egyházi életének története 274—75.
 Hosszúfalu (Somogy vm.) 460.
 Hóman Bálint 286, 292—93.
 Högyési András vm. jegyző 99.
 Hromkó Lőrinc piarista tanár 37.
 Hubai Bálint nemesdedi kálvinista lelkész 151, 153.
 Hunyadiak 31.
 Hunyadi János 369.
 Hunyadi jezsuita 46.
 Hurter F. 370—71.
 Huszár Elemér dr. 155.
 Huszt 220.

I.

Ifjúsági Plutarch 17.
 Igal (Somogy vm.) 110, 459.
 Igali Fábian ferences 208.
 Ignác Szent (Loyolai) 44.
 Iharkút (Veszprém vm.) 300.
 Iharos (Somogy vm.) 462, 464.
 Iharosberény (Somogy vm.) 457.
 Illésházy József gr. főasztalnok 196, 350.
 Illésházy-könyvtár 343.
 Illésházy Mária grófnő 350.
 Illyés András erdélyi püspök 228.
 Ilyvo 226.
 Imre (Szent) hg. 34, 103, 147, 174, 206.
 Imre Sándor 368.
 Ince (IV.) pápa 292.
 Ince, tihanyi bencés 222.
 Inchofer 432.
 Inke (Somogy vm.) 462, 464.
 Inkey Boldizsár másodalispán 350, 397.
 Ipolyi Arnold 31.
 Irország 228.
 Iskolák szervezése, építése 123—24.
 István (V.) király 21.
 István (Szent) király 21, 34, 86, 147, 153, 175, 182, 191, 203, 206, 207, 274, 279, 286, 288, 321, 354, 369, 389.

Istvánd (Somogy vm.) 241—42, 462.
 Istvándi erdő (Zala vm.) 295.
 Iszkaszentgyörgy (Fejér vm.) 76.
 Isztimér (Fejér vm.) 457.
 Ivancsica-hegység (Horvátország) 290.
 Izabella királyné 176.

J.

Jabsics István bécsi ágens 307.
 Jagellók 30, 31, 286.
 Jakab Elek 399.
 Jakabfa (Lendvajakabfa, Zala vm.) 291.
 Jakabfa (Szentjakabfa, Zala vm.) 462—65.
 Jakusich György vál. püspök 301.
 Jankovich László veszpr. vm. szolgabíró 305.
 Jankovich Miklós kir. kiküldött 187.
 Janssen 12.
 Jád (Somogy vm.) 242.
 Jáklín József alispán 99.
 Jáklín kapitány 452.
 Jánfy, böggellői nemes család 16.
 János vratislavi kanonok 68.
 János Zsigmond 228.
 Jászárokszállás 25, 29, 30, 51.
 Jászó 125.
 Jegenyey József piarista 171.
 Jelenfi Pál tisztartó 305.
 Jeszdzky István nemes, B. M. oszt. társa 36.
 Jezsuiták 33, 40, 42, 43, 162—164.
 Jozefinizmus 427.
 Jóka nemes Padányban 20.
 Jós Éva, padányi Biró János felesége 451.
 József (I.) király 95.
 József (II.) császár 25, 121, 158, 232, 246, 269, 354, 413.
 Jursics-család nemessége 325.
 Jursics Jóska, a Biró-család katona-tagja 326, 408.
 Justus Lipsius 224.

K.

Kacorlakja (Zala vm.) 461.
 Kada István erdélyi püspök 45.
 Kadarkút (Somogy vm.) 242.
 Kainráth kapitány 453.
 Kajár (Veszprém vm.) 163, 164, 224, 462.
 Kajdics Fülöpné, Biró Orsolya 16.
 Kajdoci Pál 19, 437.
 Kallós (Kallósd, Zala vm.) 462.
 Kalnik-hegység (Horvátország) 290.
 Kalocsa 101, 125, 296, 365.
 Kampmiller Ignác, Mária Terézia gyóntatója 269.
 Kanada 233.
 Kanász, bicskei katolikus család 59.
 Kanizsa 116, 124, 276—78, 282, 285, 291—93, 298, 397, 446.
 Kanizsay Ferenc 179.
 Kapi jezsuita 46.
 Kapolcs (Zala vm.) 179, 222, 241, 458, 460, 461.

- Kapoly (Somogy vm.) 463.
 Kapornak I. Nagykapornak.
 Kaposfüred (Somogy vm.) 460.
 Kapossy János dr. egyet. m. tanár 13, 365, 386.
 Kaposvár 111, 116, 124.
 Kaposvölgy (Somogy vm.) 299.
 Kaprinai István 127.
 Karácsonyfa (Zala vm.) 389.
 Karácsonyi János dr. 95, 106, 108, 286, 288, 292, 356.
 Karád (Somogy vm.) 126, 129, 130, 245, 301, 334, 361, 423, 425, 460.
 Karánsebesi végvidék 197.
 Karáp-sziget (Karáp-pusztja) 27, 400, 403, 406, 408, 410.
 Karmacs (Zala vm.) 458.
 Kartöry József zalavári apátsági tisztartó 166.
 Kaszaháza (ma Zalaegerszeg része) 179.
 Katolikus restauráció 11.
 Katona István 46, 95, 104, 231.
 Katona István gejeji 368, 371.
 Katona Jónás hobolyi kálvinista lelkész 151, 152, 153.
 Kaunitz Vencel hg. birod. kancellár 232, 269, 414.
 Kazsok (Somogy vm.) 242.
 Kazy jezsuita 46.
 Kácsor Keresztély veszpr. piarista házfőnök 36, 170, 172, 252, 253, 256, 261, 262, 267.
 Kádárta (Veszprém vm.) 67, 104, 109.
 Kájoni János egyházi énekszerző 344.
 Kákonyi Á. Elek 126.
 Káldy György 42.
 Kálmánca (Somogy vm.) 242.
 Kálmán király 274.
 Kálócfa (Zala vm.) 461.
 Kálnoki generális 404.
 Káloz (Fejér vm.) 457.
 Kálvin 204, 205, 225.
 Káptalan (veszprémi) 185—88, 421—23, 444.
 Káptalanfa (Zala vm.) 157, 458, 460.
 Káptalanfőti (Zala vm.) 110.
 Károly (III.) király 73, 84, 91, 95, 120, 125, 135, 165, 167, 190, 191, 203, 204, 208, 239, 241, 277, 319, 320, 374.
 Károly János történetíró 53, 190.
 Károlyi Ferenc gr. generális 329, 343, 350.
 Károlyi Sándor gr. 299, 319, 413.
 Kárpáthy-Kriviánszky Mór dr. vitéz [Róma] 438.
 Kecseti Márton veszpr. püspök 108.
 Kecskemét 125.
 Kecskész László kapornaki bencés apát 165.
 Keglevich József 350.
 Kehida (Zala vm.) 415, 458, 460.
 Kelemen Antal kolozsvári jezsuita 20, 127, 131, 360, 361.
 Kelemen Didák 12.
 Kelemen István szentkozmadamjani nemes 302.
 Kelemen (XI.) pápa 204.
 Kelemen (XIII.) pápa 148.
 Kelemen (XIV.) pápa 296.
 Keleviz (Somogy vm.) 460.
 Kemend (Zala vm.) 460.
 Kemenesalja [Kemenyes] 185.
 Kenese (Veszprém vm.) 77, 163.
 Kerchelich 286.
 Kercseliget (Somogy vm.) 457, 460.
 Keresztély Ágost püspök 95.
 Kerka-patak (Zala vm.) 285, 286, 288, 291.
 Kerkasztentmiklós (Zala vm.) 298.
 Kerka-vidék 290.
 Kereseszeg (Zala vm.) 399.
 Kert-szöllő, dülő a felsőörsi határban 70.
 Keszi János csopaki prédikátor 465.
 Keszthely (Zala vm.) 110, 116, 124, 141—42, 461.
 Keszlő (Kesülce, Csallóközben) 86.
 Keuwagoewrs (hajdan Felsőörs) 65.
 Kérek-család, padányi nemesek 16.
 Kéthely (Somogy vm.) 110, 131, 460.
 Kiliti [Somogy vm.] 458.
 Kis-Asszond (Somogy vm.) 242.
 Kisasszony (Pilis vm.) 459.
 Kisbár (Somogy vm.) 126, 460.
 Kisbár [Csallóköz] 405.
 Kis-Cell [Celldömölk] 222.
 Kis-Duna 15.
 Kisfalud [Somogy vm.] 242.
 Kisfalud-pusztja [Zala vm.] 179.
 Kis-Csernec [Zala vm.] 291.
 Kisgömb [Zala vm.] 458.
 Kiskanizsa [Nagykanizsa része] 278—80, 283, 294, 436.
 Kiskárpátok 40, 86.
 Kiskomárom [Zala vm.] 389.
 Kislőd [Veszprém vm.] 122, 152—26, 129, 140, 178, 180, 299, 337, 457—59, 460.
 Kislegyel [Zala vm.] 399.
 Kisnémetegyháza [Fejér vm.] 58.
 Kispadány [Bögellő] 15, 405.
 Kiss Imre jezsuita [III. Rákóczi Ferenc nevelője] 42.
 Kiss István 251.
 Kiss Pál nemeskéri, zalaegerszegi plébános, kanonok, 78, 143, 188, 392, 397, 416, 418.
 Kiss Sándor, Veszprém vm. alispánja 218, 247, 248, 251, 53, 255, 261.
 Kisszöllős (Veszprém vm.) 69, 241.
 Kistolmács (Tolmács, Zala vm.) 291.
 Klimó György pécsi püspök 178, 259, 260, 261, 262, 264, 283, 296, 297, 311, 313, 400.
 Klobusiczky Ferenc br. zágrábi püspök 95, 281—83, 292, 296.
 Kogurszky Gergely piarista 37.
 Kók Ignác kabinetirodai titkár 217.
 Kolínovics Gábor 85, 249.
 Kollarics Joakim pálos 356.
 Kollányi Ferenc 158, 175, 417, 433.
 Kollár Ádám 234.

Koller Ignác veszprémi püspök 133, 288, 343, 351, 356, 388, 416, 417, 418, 420, 423, 427, 429, 432, 434.
 Kollonich [Kollonics] Lipót primás 30, 120, 203.
 Kolon vára 102.
 Kolozsvár 148, 343, 358, 360.
 Koma- kút Veszprém közelében 115.
 Komárom 365, 434.
 Komáromi József plébános 140.
 Komlósd (Somogy vm.) 283.
 Komoróczy György 334.
 Kondé-család 407, 410.
 Konstantin (Nagy) császár 203.
 Konstantinápoly 365.
 Koudela Géza dr. 345.
 Kóny (Győr vm.) 20, 437.
 Kónya Kristóf piarista 360.
 Kopácsi József püspök 17.
 Koppány vezér 102.
 Korbelt István budetini vértanu 44.
 Kornyi-tó [Kövágóörs közelében] 362.
 Koroncó (Győr vm.) 20.
 Kossa, böggellői nemes család 16.
 Kosztka Vencel 305.
 Kovachich 43.
 Kovács Ambrus ferences 208.
 Kovács Ferenc veszprémi képfaragó 145.
 Kovács János mérnök 366.
 Kovács Lajos [†] áldozópap [Rómában] 13.
 Kovács Márk egyházi énekszerző 348.
 Kovács (Somogy vm.) 130, 460.
 Kozma (Fejér vm.) 457, 459.
 Kozorics Ferenc kanonok 78, 170, 209, 221, 466.
 Köln 232.
 Köntös György felsőörsi prépost 68.
 Körmend 101.
 Köröshegy (Somogy vm.) 457, 460.
 Kőrösi György ferences 208.
 Körös-Maros-mente 55.
 Kőrös Márk kassai vértanu 42.
 Kőszeg 78.
 Kőszeghy Szaniszló piarista 172, 360.
 Kötse (Somogy vm.) 242, 243, 463, 464.
 Kövágóörs (Zala vm.) 65, 127, 221, 222, 224, 241, 458.
 Kövágó-örsi György 65.
 Köves (Zala vm.) 69, 77, 241.
 Köveskál (Zala vm.) 179, 222.
 Kresznerics Ferenc líceumi tanár, akadémiai tag 378, 383.
 Kropf 109.
 Krubasovics Ferenc orvos felesége, Újváry Mária (Bicske) 57.
 Kubránszky László piarista házfőnök 37.
 Kudora János 354.
 Kukuljevics János zágrábi kanonok 297.
 Kukulovich (Kukuljevics) Farkas kanonok, bexini főesperes 280.
 Kurtz báró 53.
 Kustánszeg (Zala vm.) 399.
 Kürtösy András püspök 45.

L.

Labsanszky Ferenc csanádi püspök 45.
 Lad (Somogy vm.) 457, 460, 463, 464.
 Ladomér örsi prépost 292.
 Lajos (XV.) francia király 383.
 Lajos (II.) király 66, 85.
 Lak (Öreglak, Somogy vm.) 460.
 Lakatos Katalin 238.
 Lamberg Antal gr. 238.
 Langeth cisztercita provinciális 164.
 Laskai János ecsedi prot. lelkész 224.
 László Benedek nemes, B. M. kereszt-
 atyja 25.
 László (V.) király 85.
 László Dávid 410.
 László Vince 410.
 Látrány (Somogy vm.) 457.
 Láz Gyillányi György tinnini püspök 49.
 Leipziger Zeitung 205.
 Lengyel Gáspár földbirtokos 231.
 Lengyeltóti (Somogy vm.) 460.
 Lenth István kanonok, helynök 22, 23, 25
 26, 28, 48, 96, 132, 133, 168, 170, 188
 252, 390, 403, 416, 465, 466.
 Lenti (Zala vm.) 286, 291, 298.
 Leopoldina I. Explanatio.
 Lepsény (Veszprém vm.) 457.
 Lesenceistvánd (Zala vm.) 122, 461.
 Lesencetomaj (Zala vm.) 144, 458, 464.
 Leskó József 427.
 Leskovári János bekcsényi főesperes 278.
 Leüttner József ráckevei esp. 127, 359–60.
 Lécs Ágoston tihanyi apát 154, 165.
 Lécs Pál ferences 208.
 Légrad (Zala vm.) 282.
 Liliom János ösküi plébános 222.
 Lipcse 205.
 Lipót (I.) király 230, 300, 319, 323.
 Lippay Ferenc ferences 208.
 Lippay György érsek 42.
 Liszkay yajkai nemes 20; — Antal 154.
 Lites Ágoston assistens a nagyszombati
 egyetemen 49.
 Litér (Veszprém vm.) 241, 245, 248, 458, 462.
 Lósy Imre primás 30, 42, 88.
 Lotharingiai Ferenc Corregens 91, 353–54,
 414.
 Lovas [Zala vm.] 69, 77, 108, 112, 154, 179,
 241–43, 245, 408, 462, 464–66.
 Lovasberény (Fejér vm.) 462, 464.
 Lölle (Balatonlelle, Somogy vm.) 460.
 Lőrinc-kapu Pozsonyban 88.
 Lukács P. felsőörsi káplán 77.
 Lukcsics József dr. 84, 103, 104, 391.
 Lukcsics Pál dr. 12, 117, 128, 143, 148.
 Luther 203, 205, 225.

M.

Madocsányi jezsuita 46.
 Magyaralmás (Fejér vm.) 457, 458, 459.
 Magyar Könyvszemle 383.

Magyarbarnag (Veszpr. vm.) 151.
 Magyarossy Ferenc helytartótanácsi jegyző
 163—64, 266.
 Magyaród I. Pusztamagyaród.
 Magyarpolány (Veszprém vm.) 164, 458.
 Magyar Sion 40, 42, 103.
 Magyarszerdahely (Zala vm.) 291.
 Mainz 232.
 Majthényi Dózsa, piarista 37.
 Majthényi László egri püspök 226.
 Malczham Károly leMBERGI püspök 101.
 Malonyay József, B. M. osztálytársa 36.
 Mangay Döme ferences 208.
 Marcali (Somogy vm.) 118, 151, 241.
 Marczali Henrik 11, 106, 112, 150, 229,
 297, 370, 371.
 Margit (Boldog) Árpádházi 103, 206, 208.
 Markl Ignác szertartó, később nagy-
 prépost 12.
 Markovics (Markovisius) Márton, B. M.
 mostohaatyja 29.
 Marosvidéki végvidék 197.
 Marschal József győrmegyei tisztiorvos 416.
 Martini, II. József tanítója 232, 413.
 Marton József dr. 43.
 Martonvásár (Fejér vm.) 365.
 Marton zalai család 390.
 Martync (Vas vm.) 291.
 Martyrius veszprémi püspök 103.
 Matyasovszky László püspök 36.
 Maulbertsch Anton Franz festőművész
 158, 304, 321, 365, 366, 386, 399.
 Málnási Ödön 12, 332.
 Mány (Fejér vm.) 52, 60.
 Máramaros vm. visszacsatolása 319.
 Máriacell 222.
 Mária-kongregáció 34, 45, 143.
 Mária Ludovika királyné, II. Lipót
 felesége 176.
 Mária Terézia 11, 73, 86, 91, 94, 95, 121,
 127, 158, 159, 204, 214—16, 220, 225,
 228, 230—32, 236, 239, 241, 271, 273,
 300, 317, 319, 320, 321, 323, 361, 363,
 413, 414, 438, 440.
 Mária-tisztelet 45, 204, 237, 316, 321.
 Máriási Dávid 296.
 Márki Sándor dr. 221.
 Márkó (Veszprém vm.) 253, 422, 457.
 Márokföld (Zala vm.) 291.
 Márkus Mihály plébános Bicskén, B. M.
 utóda 62, 64.
 Márton (Szent) 73, 86, 138, 147, 305, 312,
 322, 365, 407.
 Márton birkás 182.
 Mátyás II. 236.
 Mátyás király 15, 85, 86, 106, 197, 203, 319.
 Mátyás-korszak 30.
 Medgyessy (Medgyesi) Antal, B. M. sógora
 306, 408.
 Medgyessy Gábor 329.
 Mednyanszky Imre nemes, B. M. osztály-
 társa 36.
 Megyer (Csallóközben) 21.

Melichár Kálmán 232.
 Mercurius 355.
 Mercy gr. 299.
 Merenda József, B. M. római ügyvivője
 133, 176, 206, 233, 234, 268, 269, 313,
 314, 416.
 Mernye (Somogy vm.) 242.
 Mesterberek, Bicske mellett, 59.
 Meszes-Győrök (ma Balatongyőrök, Zala
 vm.) 462.
 Meszlényi Antal dr. 44, 226.
 Mesztegnyő (Somogy vm.) 131, 457, 460.
 Mezőföld (Veszprém vm.) 250, 251, 300.
 Mezőkomárom (Veszprém vm.) 123.
 Mészáros Istvánné özv. 58.
 Migazzy váci püspök 125, 362, 376.
 Mihalek János kajári plébános 203.
 Mihalik Sándor dr. 129, 382.
 Mihaljevec (Muraköz) 291.
 Mihalovics Ede dr. 352, 354—56.
 Miháld (Somogy vm.) 457.
 Mihályfa (Zala vm.) 461.
 Mihályfi József prefektus Nagyszombat-
 ban 45.
 Mihály-kapu Pozsonyban 88.
 Miksa (II.) király 67.
 Milej (Zala vm.) 241, 244.
 Mindszenti jezsuita 46.
 Mindszenthálla (Zala vm.) 389.
 Miska, árva diák, B. M. neveltje 62.
 Miska de Eörs, Mike, Miske gr. 65.
 Miskei Bódog ferences 208.
 Miske-Palota 65.
 Mocsolád (Somogy vm.) 242, 463.
 Moczai István egerszegi bíró 168, 156, 392.
 Modor, város a Kiskárpátokban 86.
 Mohács 16, 20, 30, 52, 53, 66, 85, 103,
 106, 322, 412.
 Mollwitzi vereség 89.
 Molnár Aladár 46.
 Molnár János jezsuita 356.
 Monosokor (Baranya vm.) 281.
 Monostorapáti (Zala vm.) 122, 126, 127, 129,
 389, 131, 178, 336, 343, 389, 423, 425,
 458, 461.
 Monoszlai András veszprémi püspök 42.
 Monoszló (Zala vm.) 67, 109.
 Morvay Győző 413.
 Mór (Fejér vm.) 110, 180, 352, 427, 461.
 Mórocz Dániel 65, 66.
 Mórocz Péter alsóörsi lakos 466.
 Morvaország 151.
 Mozsóg (Mosgó, Somogy vm.) 260.
 Mulik György zágrábi jezsuita 297, 300.
 Mura 286, 291, 298, 374.
 Muraköz 285—86, 288, 289, 290, 291, 292,
 294, 295, 413, 436.
 Muti-pusztá (Veszprém vm.) 182.

N.

Nadap (Fejér vm.) 457.
 Nagyalacsony (Veszpr. vm.) 258.

Nagy András foksabadi plébános 203.
 Nagy Atád (Atád, Somogy vm.) 242, 278—
 79, 282, 285, 292, 460.
 Nagybakónak (Zala vm.) 458, 462.
 Nagyberény (Somogy vm.) 123, 242, 457,
 429—60, 463—64.
 Nagy Frigyes I. Frigyes II.
 Nagygomba (Somogy vm.) 460.
 Nagyhantos (Fejér vm.) 457.
 Nagy-Hegy (Felsőörs táján) 70.
 Nagy Ignác c. kanonok, később székes-
 fehérvári püspök 134, 269, 314, 420.
 Nagy Iván 17.
 Nagy János főbíró, B. M. sógora 253.
 Nagy János, Somogy vm. főjegyzője 28.
 Nagykanizsa I. Kanizsa.
 Nagypapornak (Zala vm.) 20, 167, 173, 458.
 Nagykorpád (Somogy vm.) 242, 463—64.
 Nagykovácsi (Pilis vm.) 110.
 Nagy Lajos király 31, 40, 85, 227, 321.
 Nagymadi Bartalos István 343.
 Nagynémetegyháza (Fejér vm.) 58.
 Nagypadány 15, 19.
 Nagyréce (Zala vm.) 461.
 Nagysárospadány, a Biró-család birtoka 407.
 Nagyszombat 39, 40, 42, 43, 45, 46, 48—
 51, 81, 133, 134, 140, 205, 314, 317,
 414, 435, 436.
 Nagytétény (Fejér vm.) 457.
 Nagyudvarnok a Biró-család birtoka 407.
 Nagyvárad 125, 227.
 Nagyvázsöny (Veszprém vm.) 84.
 Nagy-család (Zala vm.) 390.
 Nádasdy Ferenc gr. hadvezér 94, 350.
 Nádasdy Boldizsár gr. kamarás 100, 182,
 320, 347.
 Nádasdy Lipót gr. kancellár 188, 199, 216.
 " Terézia 307.
 Nádasdy János 42.
 Nána (Veszprém vm.) 460.
 Nándorfehérvár 107.
 Náray György egyházi énekszerző 344.
 Nedeczky László, a Rubrorum regense
 363.
 Nedelic (Muraköz) 291.
 Nemcsényi Adolf piarista rendfőnök 170,
 252.
 Nemesapáti (Zala vm.) 461.
 Nemesdéd (Somogy vm.) 242, 463, 464.
 Nemes Gazó Judit 239.
 Nemesi insurrectio 11.
 Nemeske (Somogy vm.) 242, 464.
 Nemesvita (Zala vm.) 110.
 Nemphthi (Németi, Lenti, Zala vm.) 291, 294.
 Nemesnép (Zala vm.) 244.
 Nemestördemic (Zala vm.) 458.
 Nemesvid (Somogy vm.) 125, 457.
 Nénye (Fejér vm.) 74.
 Neogrády jezsuita 46.
 Neogrády Atanáz piarista tanár 37.
 Nepomuki szt. János 147.
 Nepotizmus 411.
 Nesselrode pécsi püspök 190, 299.

Neszele (Z-egerszeg egy része) 179.
 Németegres (Zala vm.) 460.
 Németsfalu (Lesence-, Zala vm.) 461.
 Németi-Lenti I. Nemphthi.
 Németh József pápai apátplébános 249.
 Némethlad I. Lad.
 Némethújvár 100.
 Névery János piarista, B. M. osztálytársa
 36.
 Nigl József, győri ötvös 129.
 Nikla (Somogy vm.) 460.
 Niklesz János felsőörsi prépost 65.
 Norvégország 229.
 Nova (Zala vm.) 293, 343, 389, 440.
 Novai esperesség plébániái 293.
 Nyírad, B. M. birtoka (Zalában) 97, 99,
 122, 129, 130, 178, 337, 389, 423.
 Nyitra 21, 33, 35, 38, 39, 48, 314, 315, 436.
 Nyul (Győr vm.) 97, 223, 407.

O.

Óbuda 180.
 Óhid (Zala vm.) 461.
 Okolicsányi János zempléni követ 249.
 Okorág (Somogy vm.) 281.
 Okor folyó 281.
 Ola (Zalaegerszeg része) 335, 397, — szt.
 Anna-kápolna 396.
 Olaszfalu (Veszprém vm.) 180.
 Oláh Miklós érsek 40, 42, 48, 360, 372.
 Olma (Almás) patak 281.
 Olmütz 66, 212.
 Oltárc (Zala vm.) 291.
 Ondód (Pusztavámos, Fejér vm.) 459.
 Orbán (VIII.) pápa 96, 204, 373.
 Orci (Somogy vm.) 242, 462—64.
 Ordódy-család 207.
 Orlics Dani piarista tanár 37.
 Orosz-Lengyelország 233.
 Orosz Pál veszprémi nagyprépost 185—
 89, 311, 465—66.
 Orsatti Anton 381.
 Országgyűlés (1741) 89—91.
 Országgyűlés (1751) 192—98.
 Országos Iparművészeti Múzeum 382.
 Orvay Tivadar dr. 23, 206, 286, 288, 289,
 291.
 Ostffy-család 74.
 Oszlerhuber, zalamegyei cs. 390.
 Ottokár cseh király 206.
 Ozorai Imre 367.
 Öregtőszeg [Bicskén] 60.
 Öskü [Eöskü, Veszprém vm.] 110, 180, 222.
 Őszöd [Somogy vm.] 242, 463.
 Ötvöskőnyi 242, 463—64.
 Őrség [Eőrség, Vas vm.] 185.

P.

Padány (Csallóközben) 14—16, 19, 21, 26—
 29, 33, 50, 51, 85, 208, 307, 329, 338,
 403, 405, 410, 435, 454.

- Padányi Balázs, padányi nemes 16.
 Padányi Bíró-émlék 408—09.
 Padányi-család, padányi nemesek 16.
 Padányi nemesek 15, 16, 189.
 Padányi nemes Bíró-rokonok 21.
 Padrag (Veszpr. vm.) 163, 462.
 Pajzsszeg (Zala vm.) 399.
 Pakod (Zala vm.) 121, 458.
 Palota [Veszprém vm.] 110, 124.
 Paloznak [Zala vm.] 69, 77, 241, 458, 461—62, 464—65.
 Palugyay György budetini vértanu 44.
 Pandur József ügyvéd 183.
 Pannonhalma 355.
 Pannonia 102, 103, 113.
 Pap Márton ferences 208.
 Parasza [Zala vm.] 399.
 Parraghy László Zala várm. főbírája 161.
 Passau 327.
 Pastor Ludwig 212—13, 133, 433.
 Pata [Somogy vm.] 242, 463.
 Patachich Márton kalocsai érsek 101, 125.
 Patacsics Ádám zágrábi kanonok 279.
 Pathai István ref. superintendens 104.
 Pauler Gyula 206.
 Paulinyi Oszkár dr. levéltárnok, Bécsben 13.
 Paulutius bíboros, nuncius 96.
 Payr Sándor 375—76, 389.
 Páka [Zala vm.] 282, 286, 294, 298.
 Pákozd [Fejér vm.] 74.
 Pál diák, református mester Felsőörsön 53.
 Pálffy-donatio 27.
 Pálffy Ferdinánd gr. egri püspök 44.
 Pálffy János gr. nádor 403.
 Pálffy Károly gr. főkancellár 414.
 Pálffy Károly gr. generális 196, 306, 326.
 Pálffy-kert Pozsonyban 88.
 Pálffy Miklós gr. nádor 11, 25, 95, 143, 150, 196, 209, 224, 319, 329, 332, 413, 440.
 Pápa 81, 82, 91, 92, 100, 157, 158, 220, 223, 250, 251, 258, 300, 307, 365.
 Pápai veszprémi érkanonok 83.
 Pápai tizedszedők jegyzéke 15.
 Pápakovácsi [Veszprém vm.] 457.
 Páris 219.
 Pátka [Fejér vm.] 457, 459, 462.
 Pázmáneum 81.
 Pázmány Péter 30, 31, 42, 46, 54, 68, 88, 110, 209, 220, 224, 230, 236, 268, 273, 310, 346, 351, 355, 372—76, 389.
 Pecöl [Zala vm.] 241.
 Perbál [Pilis vm.] 459.
 Peremarton (Veszprém vm.) 17, 179, 180, 222, 422, 457.
 Pergén gróf emlékirata 159.
 Perkáta (Fejér vm.) 162, 293, 297, 459.
 Perlak (Muraközben) 285, 291.
 Pero-féle népförongás (1735.) 221.
 Pest 91, 143, 146, 252, 355, 365, 394, 408.
 Pesthidegkút (Pilis vm.) 459.
 Pesti Albert fehérvári főesperes 109.
 Petend (Zala vm.) 157, 158, 222, 458, 463, 466.
 Petend (Somogy vm.) 242.
 Pestvármegyei Anna, Bíró Istvánné 406—7, 410.
 Petény (Csallóközben) 15.
 Petényi nemesek 15.
 Petricsevics zágrábi kanonok 278.
 Petrovics Jánosné l. Byro Erzsébet.
 Pezenhoffer Antal 427.
 Pécs 178, 180, 260, 281, 296, 298.
 Pécsely [Zala vm.] 69.
 Péter, Habsburg főherceg 394.
 Péterháza [Csallóközben] 15.
 Péterhida [Somogy vm.] 283.
 Pfeiffer János dr. veszpr. püspöki levéltárnok 12, 13, 128, 143.
 Piaristák 35, 36, 37, 38.
 Piazzol Odilo zalavári apát 167.
 Pilis vm. 110, 120, 169, 427.
 Pilisvörösvár 110.
 Pintér Jenő 345, 347, 352, 356, 367.
 Pius V. pápa 270.
 Platschlager János penzingi plébános 68.
 Podans [Padány] 15, 23.
 Podmaniczky Sándor 199.
 Pokoly József történész 228.
 Pola [Pulach, Zala vm.] 291.
 Polány 179, 180.
 Pombal portugál miniszter 214.
 Pomeránia 229, 298.
 Pordányi András ferences 208.
 Porosz egyházi állapotok 210.
 Poroszország 209, 210.
 Potsdám 413.
 Pozsega 296.
 Pozsony 15, 20, 34, 85, 88, 91, 108, 153, 192, 206, 216, 218, 226, 283, 307, 320, 329, 355, 358, 365, 391, 435.
 Pozsonyi diéta 1741 : 82, 85, 89.
 " " 1751 : 192—98.
 " " Kamara-épület, Országház, Zöldház 192.
 Pozsony : Szt János-kápolna 208.
 Pozsony szerzetesrendjei a XVIII. sz.-ban 88, 350.
 Pódafa [Csallóköz] 86.
 Pócsmegyer (Pilis vm.) 156.
 Pókatelek (Csallóköz) 406—07.
 Pózva (Zala vm.) 179, 398.
 Pölöske (Zala vm.) 461.
 Pölöskefa (Zala vm.) 462.
 Pöstényi [Pöstyéni] Mihály váli plébános, később veszprémi kanonok 55, 88, 97, 99, 186, 465, 466.
 Praeschra János S. J. 47.
 Pray György 46, 371.
 Prága (Sümeprága, Zala vm.) 126, 178.
 Pronay Gábor 199.
 Protestáns erőszakosságok, lázongások, támadások 221—23.
 Protestánsok és a külföldi beavatkozás 218.
 Protestánsok memoranduma Mária Teréziához 200.

Protestánsoknál katolikus vizita 118—19.
 Protestánsok templomfoglalásai 241.
 Protestánsok törvényellenes ténykedései 222, 223.
 Protestánsok somogyi panasza 242.
 Purlin László assistens 49.
 Puse (Veszprém vm.) 462.
 Pusztamagyaród (Zala vm.) 280, 282, 286, 291, 461.
 Pusztá-Somorja 19, 437.
 Pusztaszerdahely (Magyarszerdahely, Zala vm.) 461.
 Pusztavámos (Fejér vm.) 458.
 Pusztazámor (Fejér vm.) 52.
 Püspökren lek. I. Ajkarendek.

R.

Racki Franjo dr. 275, 292.
 Rada (Zala vm.) 168.
 Radonai Mátyás szalavári apát 68.
 Rajna 94.
 Rajcsányi Ádám kamarai levéltáros 325, 403, 420, 452.
 Rajcsányi György S. J. 47.
 Rajcsányi János egyet. tanár Nagyszombatban 45.
 Rajnis József S. J. 46.
 Ramocsaházy Remig ferences 208.
 Ranke 213.
 Ratio studiorum 45.
 Rácalmás (Fejér vm.) 130, 459.
 Ráckeresztúr (Fejér vm.) 457.
 Ráckeve 110, 124.
 Rád (Zala vm.) 462.
 Ráday Gedeon 199.
 Rákóczi Ferenc II. 40, 46, 110.
 Rákóczi György I. 226, 228—29.
 Rákóczi György II. 40.
 Ráksi (Somogy vm.) 460.
 Ráskó 179.
 Rátkay egerszegi kapitány 108.
 Rátót (Gyulaifirátót, Veszprém vm.) 69, 109, 157, 222, 458.
 Rátothi Gyulaffi László 67, 109, 369.
 Regede 358.
 Regensburg 445.
 Regiomontanus humanista 86.
 Regnum Marianum 31, 42, 50, 204, 246, 316, 321, 322, 427.
 Remeték 173.
 Remethey Narcisz ferences 208.
 Rendek (Csabrendek, Zala vm.) 179.
 Rendes (Zala vm.) 384.
 Restitutio (Bíró-családé) 403.
 Rezi (Zala vm.) 110, 461.
 Rezi Gál felsőörsi prépost 67, 107.
 Réka-hegység 290.
 Révai Miklós 46, 351, 368, 427.
 Révay Gáspár br., B. M. osztálytársa 36.
 Révay József br. 219.
 Rhé Gyula múz. igazgató Veszprémbe 13.
 Révész Imre 240, 435.

Ribáry Ferenc 247.
 Rigyác (Zala vm.) 291.
 Rigyác-kés 291, 293.
 Rimanóczy Antal 152, 336.
 Rinya folyó 282.
 Rinyaszentkirály (Somogy vm.) 242, 463.
 Roboz-család 80, 132.
 Roboz-telek és ház 187—88.
 Rodostó 50.
 Rohonc 307.
 Rohonczy főpénztáros 258.
 Róbert Károly 52, 85.
 Róbert veszpr. püspök 103, 289.
 Róka János boszniai kanonok 14, 17, 21, 26, 27, 33, 38, 39, 40, 48, 89, 132, 144—45, 314, 369, 397, 417, 428.
 Róma 31, 46, 95, 98, 101, 110, 133, 136, 138, 144, 150, 155, 156, 162, 175, 176, 178, 205, 209, 216, 233, 234, 259, 268, 269, 270, 285, 313, 314, 343, 373, 389, 417, 438.
 Romodi Mihály ref. lelkész 23.
 Rosty Miklós pálos 359, 360.
 Rousseau 413.
 Rozália-kápolna Pozsonyban 206, 207.
 Rubeis bíboros 234.
 Rudnay János ferences 208.
 Rudnyánszky tanácsos 312.
 Rudolf császár 236.
 Ruzsics Farkas, Zalaegerszeg városbírája 311, 394.

S.

Saágvár (Ságvár, Somogy vm.) 242, 460.
 Sajghó Benedek főapát 89, 99, 125.
 Salacz Gábor 142, 177, 178.
 Salamon, nemes Padányban.
 Salamon Ferenc, B. M. kedvelt embere 416.
 Sallai István 53.
 Salomvár (Zala vm.) 110, 144, 179, 462.
 Sarlay vajkai nemes 20.
 Sarlóköz I. Csallóköz.
 Sarvaly (Sümeg mellett) 156.
 Satka (Csatka? Veszprém vm.) 460.
 Saul és Saulus padányi nemes 21.
 Ságty Miklós káptalani jegyző 327, 358.
 Ságod (Zala vm.) 179.
 Sámbar Mátyás katolikus hitvitázó 367.
 Sámson (Somogy vm.) 125.
 Sándor János piarista 37.
 Sándorffy Sándor ügyvéd 328.
 Sándorffyné, Forintos M. gyermekének keresztanyja 306.
 Sárkány Gábor ákosházai, zalaegerszegi esperesplébános 118, 154, 166, 167, 244, 328, 390, 392.
 Sármellék (Zala vm.) 122, 462.
 Sáros 19.
 Sárosd (Fejér vm.) 459.
 Sárvár 67, 109.
 Sáska (Zala vm.) 462.

Schaffgottsich Philipp Gotthard boroszlói püspök 210—11, 219, 433.
 Scharnbek János 17, 33, 39, 50, 430, 435.
 Schirmer Lénárd zalavári adminisztrátor 168.
 Schneider Miklós dr. várm. főlevéltárnok Székesfehérvárott 13.
 Schnuphágen veszpr. kanonok 188.
 Schotten bencés-apátság 169, 180.
 Schönpflug Ferenc zsámbéki pap 348.
 Schönwitzky Bertalan 34.
 Schwartz Róbert dr. püspöki könyvtáros Veszprém-ben 13.
 Scultetus, Pfalzi Frigyes prot. lelkésze 226.
 Sebők Samu 399.
 Seckau 286, 291.
 Segesy Lukács ferences 208.
 Següsd (Segesd, Somogy vm.) 116, 124, 282—83.
 Selisevic István zágrábi püspök 278.
 Sellyey Nagy János főbíró 408.
 Seminarium Generale 42.
 Sennyey István id. veszpr. püspök 105, 185, 422.
 Sennyei István ifj. veszpr. püspök 113, 422.
 Serfőző, bicskei katolikus család 59.
 Séd-patak (Veszprém vm.) 184.
 Sélley János nemes, B. M. osztálytársa 36.
 Sélley Nagy Ignác kanonok 134.
 Siebmacher 18.
 Sigrái jezsuita 45.
 Sigray Károly gr. 196.
 Sikabonyi Kozma, padányi nemes 16.
 Simoga-ház Veszprém-ben 258, 264.
 Simonyi Zsigmond 349.
 Simor János primás 48.
 Sinzendorf bíboros, boroszlói érsek 212.
 Siposkarcha (Csallóköz) 405.
 Siófok 17.
 Sisic F. 286, 288.
 Sixtus V. pápa 96, 270.
 Sobri Márton felsőörsi prépost 68, 70.
 Solymár (Pilis vm.) 459.
 Som (Somogy vm.) 242, 463.
 Somló 335, 337, 407.
 Somlóvásárhely (Apáca-Vásárhely, Veszpr. vm.) 191, 258.
 Somogy Lipót szombathelyi püspök 119.
 Somogy vm. 79, 105, 107, 110, 120—21, 151, 241—42, 274, 279, 281, 286, 290, 292—93, 299, 336, 427.
 Somogyfajsz (Somogy vm.) 457.
 Somogyi György 123.
 „ Miklós táblabíró 258.
 „ S. görgetegi prédikátor 245.
 „ templomfoglalások 242.
 Somogysámsón (Somogy vm.) 457.
 Somogyszentmiklós 278.
 Somssich Antal somogyi alispán 230, 308, 325.
 Sonnenfels, II. József tanítója 232.
 Sopron 391.
 Sorbonne 134.
 Soly (Veszprém vm.) 164, 180, 462, 464.

Sóskút (Fejér vm.) 52, 241, 457—59, 462.
 Söjtör (Zala vm.) 127, 461.
 Sörös Pongrác 32, 106, 108, 174, 391.
 Statilius (Sztanki ?) Joannes felsőörsi prépost, királyi titoknok 66.
 Stephaneum, papnevelő Nagyszombatban 48, 133.
 Stomfa 196.
 Strattmann Eleonora, gr. Batthyány Ádám özvegye 54, 60.
 Strausz Antal prépost-kanonok, Veszprém-ben 13, 23, 187, 188, 345.
 Stridó (Muraköz) 291.
 Surd (Somogy vm.) 282, 285.
 Suszter Oszkár c. igazgató, reálgimn. tanár, Zalaegerszeg 13.
 Súr (Veszprém vm.) 460.
 Sümeg 17, 20, 21, 77, 82, 83, 98, 108, 111, 113, 116, 118, 126, 127, 131, 138, 151, 153, 158, 162, 168, 178, 186, 187, 188, 249, 271, 273, 301, 305, 307, 309, 312, 328—29, 334, 335, 336, 352, 355, 356, 362, 365, 366, 377—79, 383, 388—89, 393—94, 408, 413, 418, 420, 423, 425, 428, 429, 441, 458, 461.
 Sümeg multja 378—79.
 Sümegi rezidencia 379—83.
 Sümegi rezidencia könyvtára 382—83.
 Sümegcsehi (Zala vm.) 110, 141, 389, 458, 461.
 Sümegh-Rendek (Csabrendek, Zala vm.) 462.
 Sümegprága (Zala vm.) 389, 461.
 Sümegvidéki püspöki birtokok 378.
 Svédország 229.
 van Swieten Gerhard, Mária Terézia udv. orvosa 232.

Sz.

Szabadbattyán (Csikvár, Fejér vm.) 457, 459.
 Szabadi (Somogy vm.) 460, 463.
 Szabó István író 391.
 Szabó István jezsuita 356.
 Szabadkőművesség 212, 353, 413—14.
 Szabady Béla dr. káptalani levéltárnok, Győr 13.
 Szaicz Leó, harcos író 427.
 Szaitli (Seidl) Mihály jezsuita 164.
 Szakmáry István bodajki kálvinista lelk. 151.
 Szalay György alistái plébános 17—19, 26, 30, 33, 62, 135, 189, 310, 356, 403, 430—31, 450—51.
 Szalapatai Nagy Mihály alispán 397.
 Szalapatai Nagy Mihályné özv. 130, 440.
 Szalaházy Tamás veszprémi püspök 108.
 Szalakoppány (Z-koppány) 122, 127, 458, 461.
 Zalavár (Zalavár) 109, 165—168, 392.
 Szapáry Péter 162.
 Szátmár 134.
 Szántó [Arator] István jezsuita 42.
 Szár (Fejér vm.) 459.
 Szárszó (Somogy vm.) 462, 464.

- Száva 274, 298.
 Szegedy, bicskei katolikus család 59.
 Szegedy táblabíró 258.
 Szegedy Ferenc alispán 96, 99, 100, 102.
 Szegedy Ferenc ferences 208.
 Szegedy György ferences 208.
 Szegedy János prépost 76, 78.
 Szegedy Mihály nagyszombati jezsuita 269.
 Szekfű Gyula 44, 104, 230, 241, 246, 318, 327, 346, 370, 371, 413.
 Szelepcsényi György érsek 42, 48, 49, 68, 88, 236, 301, 315.
 Szemenye (Zemenye, Zala vm.) 291, 293—94, 389.
 Szent Mór Molnár Albert 376.
 Szentadorján (Szentadrián, Zala vm.) 282, 291, 293.
 Szent Anna-kápolna Veszprémben 170—71.
 Szent Anna-társulat 144.
 Szentandrás (Zala vm.) 462.
 „ (Csesztreg és Baksa táján, Zala vm.) 291.
 Szentantalfa (Zala vm.) 224, 301, 390.
 Szentágota (Fejér vm.) 459.
 Szentbalázs (Zala vm.) 291.
 Szentbókkalla (Zala vm.) 110, 122, 221—22, 389.
 „Szentés“ 144, 145, 153, 283, 345.
 Szent Erzsébet (Árpádházi) 34, 86.
 Szentgál (Veszprém vm.) 179, 221—23.
 Szentgálóskér (Veszprém vm.) 460.
 Szentgyörgy kir. város 86, 291.
 Szentgyörgyhegy (Zala vm.) 461.
 Szent György-kápolna Veszprémben 327, 431.
 Szentgyörgyvölgy (Zala vm.) 244, 286, 294.
 Szentgyörgyvár (Zala vm.) 458, 461.
 Szentimrey Ferenc veszprémi érkanonok 23, 48, 96, 99, 170, 185, 260.
 Szent István-papnevelő I. Stephaneum.
 Szentiványi Márton 42, 45.
 Szentjakabfa (Zala vm.) 179, 389.
 Szentháromság 61—63, 114, 129, 145—46, 148—49, 343, 355, 428.
 Szentháromság-litánia 345.
 Szentháromság-szobor (Veszprém 146—48, 264, 357—58, 361—62.
 Szentháromság-társulat 63, 143—46, 149, 271, 391.
 Szent János-kápolna Pozsonyban 206, 208.
 Szentkereszt-család 207.
 Szentkirályi István hittud. főisk. tanár Pécsen 13, 259, 261.
 Szentkirályszabadi (Veszprém vm.) 69, 77, 191.
 Szentlászló (Somogy vm.) 260.
 Szent László 52, 206, 227, 274, 288, 290, 321, 378, 389.
 Szentmargita (Szentmargitfalva, Zenthmargytha, Zala vm.) 291, 293.
 Szentmihály (Zala vm.) 462.
 Szentmiklós (Kerkaszentmiklós, Zala vm.) 291, 294.
 Szentpéterfölde (Zala vm.) 291.
 Szentpéterúr (Zala vm.) 458, 461.
 Szentszék 97, 185, 213—14, 268.
 Szentzy István babócsai apát 293.
 Szenyér (Somogy vm.) 460.
 Szepesi elzálogított városok visszacsatolása 319.
 Szepetk (Zala vm.) 461.
 Szepetnek (Zala vm.) 291, 294.
 Szepezd (Zala vm.) 179, 222, 389, 462.
 Szerdahelyi jezsuita 45.
 Szerecseny 74.
 Széchenyi Antal gr. 408.
 Széchenyi György veszpr. püspök, esztergomi érsek 88, 315, 411, 422.
 Széchenyi Ignác 179, 350.
 Széchenyi-könyvtár 343.
 Széchenyi László gr. 283, 284.
 Széchenyi Viktor gr. 411.
 Szécsisziget (Zala vm.) 286, 294, 298.
 Székesfehérvár 51, 53, 102, 111, 116, 124, 355.
 Székelyföld 106.
 Szigetmonostor (Pilis vm.) 459.
 Szigetújfalú (Fejér vm.) 457.
 Szigetvár 157, 260, 355.
 Szigyártó György rátóti kálvinista 238.
 Szilassy János 378.
 Szilágyi Sámuel 173.
 Szilézia 58, 210, 212, 298, 324.
 Szilvágy (Zala vm.) 291.
 Szily János szombathelyi püspök 76, 125, 158, 362, 365, 378, 399, 427.
 Szinyérváralja 220.
 Szinnyi József 14, 17, 342.
 Szirmai István 199.
 Sziszeki Márk jezsuita 55.
 Szita Ferenc tisztartó 121.
 Szlavonia 288, 296.
 Szlopnyai Elek piarista 36.
 Szluha György gr. 196, 319.
 Szob (Somogy vm.) 242, 462—64.
 Szólád (Somogy vm.) 457, 462—64.
 Szolimán II. 107.
 Szombathely 125, 134, 298, 365, 378.
 Szombathelyi Péter ferences 208.
 Szokolóczy Vencel piarista 170, 360.
 Szopkovich János, Felsőörs első plébánosa 76, 283.
 Szoróczy Vince piarista 37.
 Szörényi jezsuita 46.
 Szörényi László szirmnai püspök, nyitrai kanonok 209, 224.
 Szóc (Zala vm.) 462.
 Szőlősgyőrök (Somogy vm.) 457.
 Szőnyi Ottó 394.
 Sztanki János, Lajos király kancellárja 66.
 Sztranyai Julianna 130.
 Szulimán (Somogy vm.) 260.

T.

- Tab (Somogy vm.) 242, 457, 460, 463.
 Tabajd (Fejér vm.) 127, 457.
 Tagányi Béla piarista 37.

- Tagányi Károly 334.
 Taliándörögd (Zala vm.) 461.
 Tallián jezsuita 46.
 Tallián Gábor járási főbíró 99.
 Tallián Ignácné vizeki, tábornok özvegye 466.
 Tallián János, Tallián Ignác fia 466.
 Tagyon (Zala vm.) 305, 389, 458, 462.
 Tapolca 110, 124—27, 131, 335—36, 389, 425, 461.
 Tapolcai kerület papsága és Bíró 389.
 Taraszovics Vazul munkácsi szakadár püspök 228.
 Taszár (Somogy vm.) 122, 457, 460.
 Tapolcsányi jezsuita 46.
 Tapolcsányi György piarista rendfőnök 360.
 Tapsony (Zala vm.) 460.
 Tarányi Ferenc, Zala vm. alispánja 98.
 Taródháza 307.
 Tárnok (Fejér vm.) 130, 162, 299, 459.
 Tekenye (Zala vm.) 461.
 Teleki (Somogy vm.) 460, 463, 464.
 Telegdy János kalocsai érsek 207.
 Telegdy Miklós pécsi püspök 42.
 Telekessy István egri püspök 45, 95, 412.
 Telki bencés-apátság (Pilis vm.) 180.
 Temesi bánság visszacsatolása (1778.) 319.
 Temesvár 50, 125.
 Terbus Bonifác ferences 208.
 Terestyéni József lovasi prédikátor 465.
 Terra Padan 15.
 Teskánd (Zala vm.) 398.
 Testimonialis (Bíróké) 19, 402, 437.
 Testőr-frók 413.
 Tés (Veszprém vm.) 300, 462.
 Tétény (Pilis vm.) 459.
 Thaly Kálmán 31, 46.
 Thauszy Ferenc zágrábi püspök 284, 292, 296.
 Theiner Augustin 58, 210, 213—14.
 Thoroczkaí Wiegand Ede 396.
 Thököly Imre 40, 42, 103.
 Thun gróf 95.
 Thun-féle patens 218.
 Thury Etele 28, 67, 73, 76, 77, 104, 105, 108, 153, 368—69.
 Thurzó György nádor 31—32, 373.
 Thurzók reformációja 250.
 Tietharth József (Kőmives József), B. M. építőmestere 366, 396.
 Tihany 67, 69, 108, 109, 125, 160, 165, 168, 222, 223, 416.
 Timon jezsuita 46.
 Timon Ákos 19, 245.
 Tinód 179.
 Tisza György 190.
 Tiszai kerület visszacsatolása 319.
 Tisza István gr. 319.
 Tiszántúl vallási képe 12.
 Tizenháromváros (Veszprém része) 184, 187, 257, 260.
 Tkalcic 274—75.
 XII. század 65, 274, 289.
 XIII. század 65, 187, 262, 286, 289, 296.
 XIV. század 120, 286.
 XV. század 52.
 XVI. század 28, 40, 104, 109, 125, 220, 228, 239, 245, 334, 391.
 XVII. század 11, 27, 31, 104, 105, 109, 110, 120, 125, 226, 227, 228, 236, 239, 245, 271, 274, 334, 346, 379, 391.
 XVIII. század 11, 12, 46, 58, 118, 125, 143, 149, 150, 155, 158, 159, 173, 205, 224, 226, 228, 236, 243, 245, 247, 269, 271, 272, 274, 288, 297, 298, 313, 317, 321, 323, 327, 328, 333, 334, 346, 351, 353, —57, 364, 368—70, 380, 383, 401, 404.
 XIX. század 11, 121, 345, 346, 397.
 Toldy Ferenc 344, 346.
 Tolmács I. Kistolmács.
 Tolna 220.
 Tolnay Bernardin ferences 208.
 Tolvaj János br. 254.
 Tolvaj jezsuita 46.
 Torbágy (Pilis vm.) 457.
 Tordas (Fejér vm.) 458.
 Tornó (Bicske mellett) 59.
 Torony (Vas vm.) 17.
 Torvaj (Somogy vm.) 242, 460, 463.
 Tósok (Veszprém vm.) 165.
 Tóth, bicskei katolikus család 59.
 Tóth János táblabíró 428.
 Tóth László 259.
 Tótság (vendség) 185.
 Tótszeg (Bicske része) 60.
 Tótszentgyörgy (Somogy vm.) 242.
 Tótszentmárton (Szentmárton, Zala vm.) 291, 294.
 Tököl (Tököl, Pilis vm.) 110, 162, 297.
 Törökbálint (Pilis vm.) 110.
 Törökkoppány (Somogy vm.) 110.
 Török Sándor győri követ 249.
 Törö-, Pethő-, Bujdosó-féle forrongás (1754.) 221.
 Tötösy János egerszegi nemes 394.
 Tökés (Csallóköz), Bíró-birtok 407.
 Tönye (Csallóköz) 28.
 Trautson gr. bécsi érsek 209.
 Trefort miniszter 295.
 Trencsén 220, 230.
 Trianon 296, 298.
 Trienti zsinat 113, 160, 270—72, 372, 410.
 Tschernembl 226.
 Tubero 20.
 Tulok József dr. főbíró (Vasvár) 408.
 Turóczy jezsuita 54.
 Túr (Alföld) 221.
 Túr (Somogy vm.) 242, 459.
 Tükröpuszta (Bicske része) 59.
 Türelmi rendelet 232.
 Tüskeszgyörgy (Zala vm.) 291.
 Türgyei Péter veszprémi pap 466.
 Túrje (Zala vm.) 161.
 Tyúkos János nyuli lakos 223.

U.

Udvari (Zala vm.) 127, 241, 462, 464.
 Udvarhely (Somogy vm.) 463.
 Uhl Antal 229.
 Uhlirz Karl u. Mathilde 230.
 Újfalú, a Biró-család birtoka 407.
 Új-Hegy, felsőörsi határrész 70.
 Újlaky Lajos veszprémi püspök 25, 104, 108.
 Újlaky Mihály ferences 208.
 Ulászló II. 52, 66, 85, 176, 197, 375.
 Unchetich István zágrábi kanonok 278.
 Urbányi János, B. M. sógora 408.

V.

Vadosfa (Sopron vm.) 221.
 Vajka 19, 20, 405, 437.
 Valentí bíboros 205.
 Vanyó Tihamér dr. 134, 135, 153, 155, 159—60, 188.
 Vanyola (Veszprém vm.) 122, 126, 129, 130, 178, 222—23, 242, 245, 302, 459, 462, 464.
 Varasd 289, 325.
 Varasd vm. 295.
 Vargaszeg (Zala vm.) 399.
 Vasady János hitehagyó 239.
 Vaskai főesperesség 284.
 Vasm. Régészeti Egylet 418.
 Vaspör [Zala vm.] 241, 462, 465.
 Vass, böggellői nemes család 10.
 Vass József dr. kalocsai nagyprepost, miniszter 304.
 Vass Zsigmond gazdatiszt 283—84.
 Vas vm. 298.
 Vatha [Vajta, Fejér vm.] 457, 463, 464.
 Vatikán 108.
 Vatikáni levéltár 18.
 Vay Ábrahám 199.
 Vác 51, 365, 408.
 Vág 14.
 Vál 56, 355.
 Vámos [Veszprém vm.] 69, 77, 163, 408, 453.
 Vámos András 151.
 Ványi Ferenc dr. 18.
 Várday érsek 40, 108.
 Várkony [Csallóközben] 86.
 Várkonyi Farkas, padányi nemes 16.
 Városlőd [Veszprém vm.] 109, 126, 221, 242, 299, 302, 335, 400, 417, 418, 420, 423, 425, 460.
 Várpalota I. Palota.
 Vásárhely 221.
 Vásárhelyi András szentbékálai pléb. 140.
 Vásonkő [Nagyvázsony, Veszprém vm.] 69, 99, 107, 140, 460.
 Vászoly [Zala vm.] 458.
 Vegyesházasság 204, 210, 225, 236—38.
 Velics Antal dr. 106.
 Vencel P. piarista 161.
 Szt. Vendel tisztelete 137, 138.

Ventur-utca Pozsonyban 86.
 Verancsics Antal érsek 31, 40, 106.
 Veresmarti Mihály 31, 369.
 Versiky Bertalan ferences 208.
 Veszprém 33—40, 51, 64, 66, 67, 69, 77—79, 83, 84, 88, 94, 97—99, 100, 102—107, 109, 111—12, 118, 120—21, 123—24, 133, 144—45, 152—53, 157, 170, 172, 181, 183, 185, 187, 88, 190—91, 221, 251—52, 258, 262, 266, 267, 271, 274, 281, 283—85, 288—94, 296—98, 300, 306, 311, 334, 36, 351, 353, 355, 356, 358, 376—77, 388, 391, 394, 408, 412, 417—18, 420, 429, 432, 434—35, 438, 439, 460, 466.
 Veszprémi egyházmegye 107—110.
 Veszprémi egyházmegye alapítólevele 292.
 Veszprémi egyházmegye jelene [XVIII. sz.] 110—112.
 Veszprémi egyházmegye multja 106
 Veszprémi gimnázium 169.
 Veszprém jelene 107.
 Veszprém multja 102—106.
 Veszprémi káptalan I. káptalan.
 Veszprémi püspöki levéltár 12, 20.
 Veszprémi püspökvár 14.
 Veszprémi székesegyház 111, 425.
 Veszprémi szerzetek: piaristák 169—72, ferencesek 162.
 Veszprém vm. 79—81, 105, 110, 120—21, 146, 156, 222, 247—48, 299, 300, 324, 401, 427, 430—31.
 Veszprém vm. közgyűléseinek helye 258.
 Veszprémi vármegyeház 172, 263.
 Veszprémvármegyei Múzeum 69, 334, 405.
 Vetéssy Albert veszpr. püspök 103.
 Vevér Emil dr. várm. levéltárnok, Veszprém-ben 13.
 Véghelyek 204, 391.
 Véghelyi Dezső 169, 430.
 Végh Ferenc, ferences 208.
 Végh Gyula dr. 383.
 Végh Miklós brezovai vértanu.
 Vértés 51, 63.
 Vértésacska [Fejér vm.] 457.
 Vértésalja 53.
 Vértésdoboz [Fejér vm.] 52.
 Vértesszentgyörgy [Fejér vm.] 59
 Vigánt [Zala vm.] 179.
 Villa Padan 15.
 Vimmer Ágoston piarista 172.
 Vios zalamegyei család 390.
 Virágvolgy, Pozsony mellett 86.
 Visegrád 102, 180.
 Visitatio 113—119.
 Vítány vára 52.
 Vitéz János veszpr. püspök 86, 103.
 Vízmech, Muraközben, a varasdi révnél 289.
 Volkra Ottó gr. veszprémi püspök 39, 81, 95, 105, 131, 169, 175, 176, 278.
 Voltaire 209, 232, 413.
 Vörösberény [Veszprém vm.] 17, 77, 163, 223, 457.

Vörösszeg [Zala vm.] 399.
Vöröstó [Veszprém vm.] 299.

W.

Weindorf (Pilisborosjenő, Pilis vm.) 459.
Werböczy 220, 240.
Wertheimer Ede 106.
Wesselényi Miklós id. 379.
Westphalia 228, 298.
Wigand Márton dömés szerzeles 360.
Wittnyéd István lutheranus ügyvéd 204.
Wolf A. dr. 370, 371.
Wrs (Örs) 64.
Wurzbach 18, 89, 370.
Württemberg vallási viszonyai 229.

Z.

Zabady János helynök, éneklőkanonok 79.
Zabojnik Péter nyitrai piarista igazgató 36.
Zajkányi Lénárd piarista házfőnök 37.
Zala [Somogy vm.] 460.
Zalaapáti 125, 167, 168.
Zalabaksa [Baksa] 291.
Zalabér 79, 355.
Zalaboldogfa 461, 462.
Zalacsány 458.
Zalaegerszeg 20, 108, 110, 114, 121, 124, 126, 127, 130—31, 137, 145, 151, 165—67, 173, 178, 185, 222, 235, 336—37, 356, 375, 389, 390—94, 397, 398, 408, 423, 450, 461.
Zalaegerszegi építkezések 394, 397.
" gimnázium terve 397.
" kálvária 396.
" káplánok 392.
" Nep. szt. János-kápolna 396.
" plébánia-templom 394—96, 450, 461.
Zalaegerszegi plébánosok 392.
" Szentháromság-társulat 391.
Zalagyömörő [Zala vm.] 461.
Zalaháshágy [Zala vm.] 121, 156, 241, 391—92, 458, 461—62, 464—65.
Zalai püspöki birtokok 389, 392.
Zalakoppány I. Szalakoppány
Zalalövő [Zala vm.] 462.
Zalamegyei Újság 327.
Zalamerenye [Zala vm.] 461.
Zalamindszent [Zala vm.] 462.
Zalapataka [Zala vm.] 461.
Zalapetend [Zala vm.] 458, 461—63.
Zalasabar [Zala vm.] 458.
Zalaszegvár [Zala vm.] 461.
Zalaszentbalázs (Zala vm.) 461.
Zalaszentgrót (Zala vm.) 127, 461.
Zalaszenyörgy (Zala vm.) 461.
Zalaszentiván (Zala vm.) 121, 458, 461.
Zalaszentlászló (Zala vm.) 458.
Zalatárnok (Zala vm.) 458, 461.
Zalavár (Zala vm.) 116, 160, 165, 166, 167, 168, 270, 458.

Zala vármegye 64, 77, 79, 92, 93, 98, 105, 107, 108, 110, 120, 121, 124, 127, 150, 151, 221, 239, 241, 247, 271, 281, 285—86, 289—90, 293—96, 298—99, 329, 374, 389—90, 404, 414, 427—28, 430.

Zalavég 461.

Zaránd visszacsatolása 319.

Zavodsi Mihály salomvári pap 141.

Zádory Mihály nagyprépost 84.

Zágráb 118, 178, 180, 274, 276, 278, 280—83, 285—86, 288—94, 303, 349, 375.

Zágrábtól B. M. által visszafoglalt plébániák 282.

Zámory 302.

Zánka (Zala vm.) 241, 462.

Zápolya 66.

Zápolya anyja 30.

Zbiskó József Károly kiskolacsini, kir. biztos, vegliai vál. püspök 171, 254, 257—59, 313, 343.

Zebecke (Zala vm.) 291.

Zeke zalamegyei család 390.

Zelega (Zala vm.) 179.

Zelkasy János ferences 208.

Zeller Sebestyén rézmetszetkészítő Pozsonyban 304.

Zelliger Alajos 17.

Zemenye I. Szemenye.

Zenthadorján I. Szentadorján 293.

Zentmargytha 293. I. Szentmargitfalva.

Zerdahely (Nyitra vm.) 52.

Zerge-hegy Pozsony mellett 86.

Zepsi Bálint felsőörsi prépost 67.

Zichy-család 207, 299.

Zichy Fetenc gr. győri püspök 21, 81, 95, 97, 99—101, 125, 158, 161, 237, 362, 365, 370, 378, 427.

Zichy János gróf 84, 99.

Zichy Jánosné grófné 349.

Zichy Miklósné grófné 349.

Zinzendorf püspök 95.

Zimány 460.

Zirc 84, 97, 125, 164, 165, 300.

Zobothni egerszegi tisztartó, a Szentháromság-társulat tagja 391.

Zolyom 220.

Zovárdics Jób 76.

Zöldház, Grüne Stübl Pozsonyban 192.

Zrínyi Miklós, a szigetvári hős 369.

Zrínyi Miklós gr. 276, 346.

Zrínyi Péter gr. 276.

Zsámbék (Pilis vm.) 52, 55, 60, 110, 313, 355, 459.

Zámoly (Fejér vm.) 459.

Zselic (Somogy vm.) 299.

Zsid (Zala vm.) 110, 461.

Zsigmond király 85, 176, 292.

Zsilinszky Mihály 119, 205, 209, 210, 213, 221, 314, 315, 369.

X.

Xaveri szent Ferenc 47.

Das Leben und Zeitalter Martin Birós von Padány, Bischof zu Veszprém.

Martin Biró von Padány, Bischof zu Veszprém, ist neben dem Cardinal Peter von Pázmány die zweite, aber später immerhin die bedeutendste Gestalt der ungarischen Gegen-Reformation. Sein Leben war bisher ziemlich unbekannt. Es gibt wohl einige, die sein tatkräftiges Leben nicht bestritten, doch wurde es von der tendenziosen historischen Literatur sehr einseitig behandelt.

Biró ist am 15. April des Jahres 1696. in Padány, auf der Insel Csallóköz, die jetzt zu der Tschechoslowakei gehört, geboren. Er gehörte einer Familie von uraltem Adel an, dieser aber geriet zur Zeit der Geburt Martins so ziemlich in Vergessenheit. Auch verarmte seine Familie gänzlich.

Es ist ein interessantes Symptom, dass die bedeutendsten Gestalten der ungarischen Gegen-Reformation (Forgách, Pázmány, Lippay, Kollonich) von protestantischen Eltern geboren sind. So auch Biró. Die ganze Verwandtschaft Birós gehörte der reformierten Sekte an. Vater und Paten waren reformierte. Zu Alistál, in der damals reformierten Kirche, welche früher katholisch war, wurde er von einem Calvinischen Pastor getauft.

Sein Vater ist einige Wochen vor Martins Geburt plötzlich gestorben. Die Mutter, Catharine von Hagymássy, die in der ganzen Familie und Verwandtschaft allein katholisch, und zwar eifrig katholisch war, erzog das Kind katholisch. Er studierte in verschiedenen Jesuiten Gymnasien. Die so genannten „Litterae elegantiores,“ die humanistischen Gegenstände absolvierte er in Nyitra bei den Piaristen. Er studierte unter sehr dürftigen Verhältnissen, aber der Erfolg seines Studiums war höchst lobenswert. Es ist ein besonderes Walten der göttlichen Vorsehung, daß Biró eben in die sehr fern liegende Stadt, Veszprém konkurierte. Nach allgemeiner Annahme wurde er damals nicht als Kleriker aufge-

nommen. Als er traurig von dannen ging, schrieb er mit Kreide an das Tor des bischöflichen Palastes diesen geistreichen Vers:

„Martinus Biró, quamvis sit egentior Iro,

Attamen egregio par cupit esse viro.“

Auf dies hin erhielt er dann seine Aufnahme als Kleriker in die Veszprémer Dioecese. Als Mitglied des Collegiums Rubrorum absolvierte er Philosophie und Theologie auf der Universität in Nagyszombat, welche Cardinal Pázmány gestiftet hatte. Im Jahre 1722. wurde er zum Priester geweiht. Er kam nach Bicske und war daselbst nach der Reformation der erste Pfarrer. Diese Ortschaft war ein Zentrum der Reformierten. Hier gründete er von neuem die katholische Pfarre nach einer Zwischenzeit von 200 Jahren. Er fing das Matriculieren sofort an. Bei Begräbnissen hielt er immer ungarische Volksreden. Er rührte die andersgläubige Menge derart, daß die Calvinisten zumeist in Tränen zerflossen. In kurzer Zeit nahm er die Kirche von den Reformierten zurück. Später wurde er zum Domherr in Veszprém und zum Propst in Felsőörs ernannt. Als Propst restaurierte er die alte Kirche und ließ eine Kurie bauen. Als bischöflicher Vikar nahm er Anteil an der „Diaeta“ zu Pozsony (1741). Im Jahre 1745. hatte Maria Theresia ihn auf das Bittgesuch der Geistlichkeit zum Bischof zu Veszprém und gleichfalls auch zum Obergespan ernannt.

Als Bischof visitierte er fleißig die ganze Dioecese, und seine diesbezüglichen Conscriptionen machen 14 Bände aus. Die Zahl der von ihm neu gegründeten und restaurierten Parochien beträgt 87. Nicht weniger als auf 201 steigt die Zahl der Kirchen und Kapellen, welche er mit Anderen stiftete, restaurierte, und reich investierte. Er hatte 27 römisch katholische Lehrer angestellt und 42 Kirchen von den Protestanten zurückgenommen. Er führte auch das Matriculieren ein. Seine eigene bischöfliche Residenz zu Veszprém hat er für's Priester-Seminär übergeben. Durch die Einführung der Dreifalligkeit-Sodalität, Abhaltung von Prozessionen, Verehrung der ungarischen Heiligen weckte er ein religiöses Leben. 3774 Konvertiten, darunter auch 6 reformierte Pastoren hatte er in die katholische Kirche zurückgeführt. Auch die Reformen der trientinischen Synode hat er im Domkapitel eingeführt. Im Jahre 1750. erschien sein

polemisches Werk, Enchiridion gegen die Protestanten. Auf Intervention Friedrich des II. wurde es konfisziert, weil auch Maria Theresia dem Protestantismus gegenüber ihre Meinung veränderte. Deswegen mußte Biró als Obergespan zwei königliche Commissionen erdulden.

Biró ist ein Repraesentant des ungarischen Barockstils, des Regnum Marianums; ein fester Verteidiger der adeligen Privilegien; reicher Schriftsteller, vornehmer Kirchenredner und auch ein hervorragender Mecänat. Einige seiner Werke sind auch in fremde Sprachen übersetzt. Seine Gebete und Gesänge leben noch bis zu den heutigen Tag im Volksmunde. Seine ausgezeichneten architektonischen Schöpfungen sind die Pfarrkirchen zu Zalaegerszeg und Sümeg, die Residenz zu Sümeg, die Dreifaltigkeit-Statue in Veszprém. Die Fresken der Pfarrkirche zu Sümeg ließ er durch den berühmten Kunstmaler, Maulbertsch in Jahren 1757—58. malen. Biró war der erste, der den Künstler nach Ungarn rief. Seine Fresken von Sümeg lenkten die Aufmerksamkeit der großen ungarischen Bischöfe: Gr. Karl Esterházy, Gr. Franz Zichy und Johann Szily auf den Künstler. Auf dem Chor der Kirche zu Sümeg sieht man auch Biró und Maulbertsch dargestellt. In der Residenz zu Sümeg arbeitete der berühmte Stukkokünstler, Anton Orsatti. Biró gründete das bischöfliche und Comitats-Archiv und auch die bischöfliche Bibliothek. Für diese Ziele mußte er sich das Nötige vom Munde absparen.

Er spendierte im Leben und nach seinem Tode der Verwandtschaft 167.129, für die Kirche und zum Wohle anderer allgemeinen Interessen 576.633 Rh. Gulden. In den letzten Jahren seines Lebens übergab er je einen Silber-Kelch den Patronat-Kirchen, ebenso auch eine Summe für eine Messe-Stiftung.

Er starb eines plötzlichen Todes am 16. August des Jahres 1762. in Sümeg. Er ruht in Veszprém in der Unteren-Kirche.

Er war der letzte Bischof in Ungarn, der einen Bart trug, der noch bespornte Stiefel gebrauchte und seine Kurse zu Pferde machte. Sein Leben und Wesen war sehr volkstümlich und war weit und breit bekannt.

In der deutschen Literatur schreiben Wurzbach, Wolf, Hurter, Theiner, Lehmann von ihm.

Melléklet- és képjegyzék.

	Oldal.
1. Padányi Biró Márton képe Compendiosa c. művéből	3
2. Padány mai képe	18
3. Padányi Biró Márton családi címere	22
4. Az alistáli templom	24
5. Nyitra a XVIII. században	35
6. Nagyszombat a XVIII. században	41
7. A Collegium Rubrorum képe	43
8. A bicskei r. k. plébániatemplom	61
9. A felsőörsi préposti kúria	71
10. A felsőörsi prépostsági templom	74
11. Veszprém a XVIII. század első felében	80
12. A nagypréposti lakás, amelyet Biró Márton építtetett	85
13. Pozsony a XVIII. században	87
14. Biró szentségmutatója	128
15. A veszprémi Szentháromság-szobor	147
16. Biró arcképe a veszprémi püspöki palotában	163
17. Birónak az országgyűlés megnyitására szánt szentbeszéde	193
18. Gróf Batthyány Lajos nádor	195
19. Az Enchiridion címlapja	202
20. A pozsonyi ferences kolostor	207
21. Mária Terézia királynő	215
22. Veszprém vármegye régi székháza	263
23. Részlet Biró naplójából	265
24. A zágrábi harcok térképe	287
25. A győri jezsuita, ma bencés templom szószéke	359
26. Sümeg látképe	378
27. A sümegi püspöki palota	380
28. A sümegi püspöki palota könyvtára az Iparművészeti Múzeumban	382
29. A sümegi templom	384
30. A sümegi templom belseje	385
31. A sümegi templom kórusának freskója: Biró és Maulbertsch	387
32. A zalaegerszegi plébániatemplom	395
33. A zalaegerszegi plébániatemplom belseje	396
34. Padányi Biró Márton püspök és legközelebbi rokonságának nemzedék-rendje	401
35. Emlék-harang és galambdúc a karápi pusztán	409
36. Biró aláírása a végrendeleten	426
37. Biró Márton pihenőhelye	432

* * *

A képeket túlnyomóan a Szépművészeti és Iparművészeti Múzeum, a Veszprém-egyház-megyei könyvnyomda bocsátották rendelkezésünkre ; a zágrábi harcok térképét az Állami Térképészeti Intézet készítette ; számos képet pedig Serényi Árpád fényképész (Zalaegerszeg). Fogadják köszönetünket !

Tartalomjegyzék.

	Oldal.
A használt levéltárak és könyvtárak jegyzéke	7
A rövidítéssel idézett munkák jegyzéke	9
Rövidítések	9
Elöljáróban	11
I. Biró Márton származása, gyermekkora	14
II. Biró ifjúsága. — A diákevek. — A híres konkurzus. — A kispap. — Felszentelése	33
III. A bicskei plébános	51
IV. A veszprémi kanonok és felsőörsi prépost	64
V. A kanonok, helynök és országgyűlési követ	79
VI. Biró a püspök, a főispán. Az egyházmegye multja és jelene	94
VII. Apostoli utak. Szervező munka. Plébániák — iskolák — templomok — papnevelés — anyakönyvezés	113
VIII. Biró püspök hitéleti iránya. A Szentháromság-társulat. — Biró mint térítő	137
IX. Biró püspök pályája delelőjén	155
X. Biró és a szerzetesek	159
XI. Biró jogi harcai és perei	175
XII. Az 1751-i országgyűlésen	192
XIII. Az Enchiridion	199
XIV. Biró egyházpolitikája. — A vegyesházasságok. — A hitehagyás. — A hivatalos eskü. — Az istentiszteleti szabadság elve. — A temp- lom-foglalások. — Az egyház és állam	236
XV. Támadás és eljárás a főispán ellen. A két kir. Commissio	247
XVI. Biró viszonya Rómához	268
XVII. Magyarsága. Harcai Zágrábbal. Telepítései	273
XVIII. Biró mint ember	304
XIX. A magyar barokk szellemének megtestesítője és képviselője	317
XX. Biró udvara és udvartartása	328
XXI. Biró mint gazda	333
XXII. Az író, a szónok, a mecénás	339
XXIII. Biró alakja a történelemben és irodalomban	367
XXIV. Biró és Pázmány	372
XXV. Biró és Sümeg, Zala megye, Zalaegerszeg	377
XXVI. Biró és rokonsága	400
XXVII. A csalódás útján. A sír felé	412
XXVIII. Halála, temetése, emléke	428

Okmánytár.

1. Testimonialis Super nobilitate I. Familiae Biró	437
2. Biró nagyszombati évei	437
3. Hivatalos vélemény Biró helynökről	438
4. A püspöki kinevezési okmány	438
5. Mária Terézia rendelkezése Biró püspök apostoli látogatására vonatkozólag	439
6. Buzdító levél özv. Szalapatai Nagy Mihálynéhoz	440
7. Biró útmutatása az összeíráshoz	441
8. XIV. Benedek breve-je (1750.) Biró püspökhöz	442
9. Biró felterjesztése a veszprémi püspökök koronázási joga ügyében	443
10. Biró panasza káptalanára	444
11. XIV. Benedek pápa válasza a boroszlói püspöknek az Enchiridion ügyében	445

ZALAMEGYEI ÚJSÁG

Telefonszám: 128.

Zala vármegye legelterjedtebb lapja.
Gyors és pontos hírszolgálat.

Szerkesztőség és kiadóhivatal Zalaegerszeg, Széchenyi-tér 4.

Fiókszerkesztőség:
Keszthely és Nagykanizsa

ZRINYI KÖNYVKERESKEDÉS

Iskola- és írószerek, könyvek, levélpapírok, írómappák, kegytár-
gyak, rózsafüzérek olcsón és jó minő-
ségben kaphatók.

ZRINYI NYOMDA ZALAEGERSZEG.

Versenyképes áron, a legizlésebben
készít mindennemű nyomtatványt és
könyvkötészeti munkát. — Mielőtt
rendelését feladná, saját érdekében kérjen árajánlatot.

Postataktári sz. 49368.

Telefonszám 128.